

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2012

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2012

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2012

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων.....	15
Πρόλογος.....	29
Εισαγωγή.....	33
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της οικονομικής και της «διαρθρωτικής» πολιτικής.....	41
1.1. Οι πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις.....	43
ΜΕΡΟΣ 2: Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης.....	53
2.1. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.....	55
2.2. Η δυναμική της εσωτερικής υποτίμησης.....	57
ΜΕΡΟΣ 3: Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2012.....	87
3.1. Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών και οι συνθήκες προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας.....	89
ΜΕΡΟΣ 4: Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής.....	111
4.1. Εννοιολογικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις.....	113
4.2. Θεωρητικές βάσεις της ανάλυσης.....	118
4.3. Οι φάσεις της εσωτερικής υποτίμησης.....	130
4.4. Οι προϋποθέσεις επιτυχίας της εσωτερικής υποτίμησης.....	138
4.5. Προϋποθέσεις και προσχέδιο μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.....	141
ΜΕΡΟΣ 5: Το βάθος της κρίσης, ο χαρακτήρας της οικονομικής ανασυγκρότησης και ο ρόλος των επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος.....	153
5.1. Εισαγωγή.....	155
5.2. Το ιστορικό βάθος της κρίσης.....	156
5.3. Ο «ρεαλισμός» των μνημονίων.....	158
5.4. Κατευθύνσεις της παραγωγικής ανασυγκρότησης.....	160
5.5. Ανασυγκρότηση και μορφές κοινωνικής κινητοποίησης.....	163
5.6. Ευρωπαϊκή εμπειρία (Νερό και Ενέργεια) και εναλλακτικά πρότυπα διοίκησης επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος.....	166

5.6.1.	Εισαγωγή.....	166
5.6.2.	Δημοκρατικές πρωτοβουλίες και διαβουλεύσεις για τις ιδιωτικοποιήσεις.....	171
5.6.2.1.	Εθνικό δημοψήφισμα κατά των ιδιωτικοποιήσεων (Ιταλία, 2011).....	171
5.6.2.2.	Δημοψήφισμα υπέρ της διαφάνειας των ΣΔΙΤ (Βερολίνο, 2011).....	172
5.6.2.3.	Αντίστοιχες πρωτοβουλίες στην Ιβηρική Χερσόνησο	174
5.6.3.	Επιαναφορά υπηρεσιών υπό δημόσιο έλεγχο και εφαρμογή μορφών «προοδευτικού δημόσιου μανάτζμεντ»	174
5.6.3.1.	Ορισμός και κριτήρια.....	175
5.6.3.2.	Γκρενόμπλ (Γαλλία).....	176
5.6.3.2.1.	Το ιστορικό της ιδιωτικοποίησης.....	176
5.6.3.2.2.	Διαφθορά και εμφάνιση καταχρηστικών πρακτικών.....	177
5.6.3.2.3.	Από την τροποποίηση της σύμβασης στην επιαναφορά υπό πλήρη δημόσιο έλεγχο.....	178
5.6.3.2.4.	Η ίδρυση της «Régie des Eaux de Grenoble».....	179
5.6.3.2.5.	Πηγές εξοικονόμησης πόρων σε σύγκριση με τον ιδιωτικό πάροχο.....	179
5.6.3.2.6.	Η κοινωνική και αναπτυξιακή αποτελεσματικότητα της δημοτικής επιχείρησης.....	180
5.6.3.2.7.	Διδάγματα από την εμπειρία της Γκρενόμπλ.....	181
5.6.4.	Παρίσι (2010).....	182
5.6.4.1.	Το ιστορικό της ιδιωτικοποίησης.....	182
5.6.4.2.	Αλληπάλληλες και ραγδαίες αυξήσεις στην τιμή του νερού.....	182
5.6.4.3.	Αποτίμηση των επιλογών για την επιστροφή υπό δημόσιο έλεγχο.....	183
5.6.4.4.	Σχεδιάζοντας την λειτουργία της δημοτικής επιχείρησης Eau de Paris.....	184
5.6.4.5.	Πρώτα αποτελέσματα της Eau de Paris.....	185
5.6.4.6.	Διδάγματα από την εμπειρία της Eau de Paris.....	188
5.6.5.	Επιαναφορά του τομέα της ενέργειας υπό δημόσιο έλεγχο (Γερμανία).....	189
5.6.5.1.	Κίνητρα και καθοριστικοί παράγοντες.....	189
5.6.5.2.	Η περίπτωση του Αμβούργου και άλλα παραδείγματα.....	190
5.6.5.3.	Αντιφάσεις και προοπτικές της επιαναφοράς στον δήμο: οικονομική δημοκρατία ή ενίσχυση του ανταγωνισμού;.....	192

5.6.6.	Η δραστηριοποίηση τοπικών συνεταιρισμών και της τοπικής αυτοδιοίκησης στην ενέργεια και το νερό.....	193
5.6.6.1.	Gramastetten (Αυστρία).....	193
5.6.6.2.	Ecopower (Βέλγιο).....	193
5.6.6.3.	Κοινότητα Λε Μενέ (Βρετάνη/Γαλλία).....	195
5.6.7.	Εγχώρια εμπειρία.....	196
5.6.7.1.	«Κίνηση 136» υπέρ της κοινωνικοποίησης της ΕΥΑΘ.....	197
5.6.7.2.	Ενεργειακή Συνεταιριστική Εταιρεία Καρδίτσας (ΕΣΕΚ).....	197
5.6.8.	Συμπεράσματα.....	198
ΜΕΡΟΣ 6:	Μισθοί και κόστος εργασίας.....	201
6.1.	Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας.....	203
6.2.	Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	217
6.2.1.	Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	218
6.2.2.	Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το α' Εξάμηνο του 2012.....	221
6.2.3.	Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2012.....	226
ΜΕΡΟΣ 7:	Ύφηση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα.....	235
7.1.	Εισαγωγή.....	237
7.2.	Σύγχρονες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία.....	238
7.3.	Σύγχρονες εξελίξεις στην οικονομία της Ευρωζώνης.....	243
7.4.	Σύγχρονες οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	254
7.5.	Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία.....	259
7.6.	Η αγορά ομολόγων και η διαδικασία ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημοσίου (PSI+).....	280
7.6.1.	Η αγορά ομολόγων στην πρόσφατη περίοδο της κρίσης.....	281
7.6.2.	Η συμφωνία και η διαδικασία ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημοσίου (PSI+).....	283
7.6.3.	Οι επιπτώσεις της ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημοσίου στο χρέος και στα αποθεματικά των ασφαλιστικών ταμείων.....	286
7.6.4.	Η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών και οι πρόσφατες ευρωπαϊκές αποφάσεις.....	288

ΜΕΡΟΣ 8: Η απασχόληση και η ανεργία	293
8.1. Οι μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας.....	295
8.2. Απασχόληση και Ανεργία 2008-2012.....	304
8.3. Η ανεργία και η απασχόληση στις περιφέρειες της χώρας.....	309
8.4. Η ανεργία & η απασχόληση στην ΕΕ-27.....	311
8.4.1. Το Ποσοστό Ανεργίας.....	311
8.4.2. Άνεργοι και Απασχολούμενοι.....	313
8.4.3. Νέοι μέχρι 24 ετών.....	314
8.4.4. Άνεργοι και Απασχολούμενοι των άνω των 25 ετών.....	316
8.4.5. Οι Μεταβολές στις μορφές απασχόλησης στην Ε.Ε.-27.....	318
ΜΕΡΟΣ 9: Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση	327
9.1. Εισαγωγή.....	329
9.2. Το περιεχόμενο των μέτρων.....	331
9.3. Κοινωνικές συνέπειες των μέτρων.....	334
9.4. Εναλλακτικές προτάσεις.....	337
9.5. Αλλαγές μεταρρυθμίσεων στην εργατική νομοθεσία στην εποχή των μνημονίων.....	338
9.6. Εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης.....	361
9.7. Η Ευελιξία με Ασφάλεια (Flexicurity) την Περίοδο της Κρίσης: Τάσεις και Πρακτικές στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ.....	366
ΜΕΡΟΣ 10: Δαπάνες και παροχές υγείας στην Ελλάδα	375
10.1. Εισαγωγή.....	377
10.2. Η γενική κατάσταση της υγείας του πληθυσμού.....	377
10.3. Δαπάνες υγείας, παροχές υγείας και εξαρτημένη εργασία στην Ελλάδα.....	383
10.4. Ο ΕΟΠΥΥ και η παροχές υγείας στην περίοδο της κρίσης.....	388
10.5. Συμπεράσματα-Προτάσεις.....	395

ΜΕΡΟΣ 11: Σύγχρονες εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση

στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	397
11.1. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα με τον Ν. 3996/2011.....	399
11.1.1. Το επίδομα κοινωνικής αλληλεγγύης (ΕΚΑΣ).....	400
11.1.2. Ασφάλιση ασθενείας για ανέργους.....	402
11.1.3. Συνταξιοδότηση γονέων, συζύγων και αδελφών αναπήρων.....	402
11.1.4. Πλασματικοί χρόνοι ασφάλισης.....	403
11.1.5. Απασχόληση συνταξιούχων.....	406
11.1.6. Επιδότηση ασφαλιστικής εισφοράς ανέργων.....	407
11.2. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα ως πεδίο μετάβασης από την ασφάλεια στην ανασφάλεια της κοινωνικής προστασίας.....	410
11.3. Επιλογές ιδιωτικοποιημένης μεταμόρφωσης των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	414
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	417
Ελληνόγλωσση.....	419
Ξενόγλωσση.....	421
Ηλεκτρονικές Πηγές.....	437

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1: Εξέλιξη κατώτατου μηνιαίου μισθού σε εθνικό νόμισμα (α' και β' εξάμηνο για τα έτη 2009-2011 και α' εξάμηνο για το 2012).....	220
Πίνακας 2: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012.....	232
Πίνακας 3: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας Οικονομίας.....	240
Πίνακας 4: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ, (ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης).....	244
Πίνακας 5: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2005 – 2011, Προσέγγιση Δαπάνης, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005.....	254
Πίνακας 6: Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές).....	255

Πίνακας 7:	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2005 – 2011, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005.....	256
Πίνακας 8:	Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού.....	264
Πίνακας 9:	Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού.....	266
Πίνακας 10:	Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Ιανουάριος – Μάιος 2012.....	267
Πίνακας 11:	Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης (σε εκατ. ευρώ).....	271
Πίνακας 12:	Αξίες τίτλων του ελληνικού δημοσίου που κατέχουν τα ασφαλιστικά ταμεία πριν και μετά το PSI (σε χιλιάδες €).....	288
Πίνακας 13:	Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης.....	305
Πίνακας 14:	Η απασχόληση πλήρη, μερική και μισθωτή, μεταβολές 2008 – 2012.....	306
Πίνακας 15:	Άνεργοι και ποσοστό ανεργίας, 2008 - 2012.....	308
Πίνακας 16:	Το Ποσοστό Ανεργίας στις Περιφέρειες της Χώρας.....	310
Πίνακας 17:	Ποσοστό ανεργίας το Α΄ τρίμηνο του 2012 σε κράτη μέλη της ΕΕ-27.....	312
Πίνακας 18:	Μεταβολές ανέργων και απασχολούμενων 2008-2012 Α΄ τρίμηνο σε κράτη μέλη της ΕΕ-27.....	313
Πίνακας 19:	Μεταβολές νέων ανέργων μέχρι 29 ετών 2008-2012 Α΄ τρίμηνο και νέων απασχολούμενων 2008-2012 σε κράτη μέλη της ΕΕ-27.....	315
Πίνακας 20:	Μεταβολές ανέργων άνω των 25 ετών και των απασχολούμενων άνω των 25 ετών 2008-2012 Α΄ τρίμηνο σε κράτη μέλη της ΕΕ-27.....	317
Πίνακας 21:	Ο μεταβολές ανά ηλικιακή ομάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση -27.....	323
Πίνακας 22:	Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία την εποχή των Μνημονίων.....	341
Πίνακας 23:	Συμβάσεις εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης.....	362
Πίνακας 24:	Συμβάσεις έργου και υπεργολαβίας.....	363
Πίνακας 25:	Συμβάσεις ειδικών μορφών απασχόλησης.....	364
Πίνακας 26:	Μετατροπή σύμβασης πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτη μορφή εργασίας.....	365
Πίνακας 27:	Επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας (ΕΠ. Σ.Σ.Ε.) έτος 2011.....	365
Πίνακας 28:	Προσδόκιμο επιβίωσης (ΠΕ) στη γέννηση και στην ηλικία των 65 ετών κατά φύλο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008.....	379
Πίνακας 29:	Έτη Υγιούς Επιβίωσης (ΕΥΕ) στη γέννηση και στην ηλικία των 65 ετών κατά φύλο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008.....	380
Πίνακας 30:	Σταθμισμένα ποσοστά ατόμων (prevalence rates) (%) χωρίς περιορισμό δραστηριοτήτων (καλή κατάσταση υγείας) κατά φύλο και γεωγραφική ενότητα, Ελλάδα, 2009.....	382

Πίνακας 31: Μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης (%) δαπανών υγείας και ΑΕΠ (1980-2007).....	384
Πίνακας 32: Δαπάνες ΙΚΑ κατά κατηγορία σε Ευρώ (σταθερές τιμές 2010).....	385
Πίνακας 33: Εξέλιξη των ετήσιων δαπανών του ΙΚΑ για παροχές υγείας(1999-2010)	386
Πίνακας 34: Εκτίμηση των παροχών του ΕΟΠΥΥ συγκριτικά με το προηγούμενο σύστημα των διαφορετικών ταμείων ασφάλισης υγείας.....	393
Πίνακας 35: Βασικές αλλαγές του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων 2012.....	408

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	56
Διάγραμμα 2: Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ	57
Διάγραμμα 3: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές του έτους 2000.....	58
Διάγραμμα 4: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 35 προηγμένων χωρών	59
Διάγραμμα 5: Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές, 1990-2012.....	60
Διάγραμμα 6: Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές, 1961-2012.....	61
Διάγραμμα 7: ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 35 προηγμένων χωρών.....	62
Διάγραμμα 8: ΑΕΠ και αριθμός απασχολούμενων.....	64
Διάγραμμα 9: Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού).....	65
Διάγραμμα 10: Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού, 1983-2011.....	66
Διάγραμμα 11: Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας.....	67
Διάγραμμα 12: Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας.....	68
Διάγραμμα 13: Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας.....	70
Διάγραμμα 14: Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	73
Διάγραμμα 15: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές εξαγωγών, 2000-2011.....	75
Διάγραμμα 16: Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων, και καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ)	80
Διάγραμμα 17: Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση κεφαλαίου) 1983-2012.....	82
Διάγραμμα 18: ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας, 1990-2012.....	90

Διάγραμμα 19:	Δείκτης πραγματικής σύγκλισης και παραγωγικότητα της εργασίας, 1991-2012.....	92
Διάγραμμα 20:	Αποπληθωριστής ΑΕΠ Ελλάδας έναντι 35 προηγμένων χωρών, 1993-2012.....	94
Διάγραμμα 21:	Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, 1995-2012.....	95
Διάγραμμα 22:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές, 1990-2012.....	96
Διάγραμμα 23:	Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, ως ποσοστό του προϊόντος, 1990-2012.....	97
Διάγραμμα 24:	Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό, σε σταθερές τιμές 2005, 1995-2012.....	98
Διάγραμμα 25:	Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, 1983-2012.....	99
Διάγραμμα 26:	Ένταση παγίου κεφαλαίου, 1983-2012.....	100
Διάγραμμα 27:	Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου, 1983-2012.....	101
Διάγραμμα 28:	Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, 1990-2012.....	103
Διάγραμμα 29:	Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, 1990-2012.....	104
Διάγραμμα 30:	Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, 1996-2012.....	105
Διάγραμμα 31:	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, 1995-2012.....	106
Διάγραμμα 32:	Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, 1990-2012.....	107
Διάγραμμα 33:	Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, 1987-2012.....	108
Διάγραμμα 34:	Η εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας διορθωμένη με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 1989-2012.....	109
Διάγραμμα 35:	Αγοραστική δύναμη μέσω αποδοχών ανά μισθωτό, σε σταθερές τιμές 1995, 1995-2012, ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100.....	204
Διάγραμμα 36:	Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Απόκλιση % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, 1991-2012.....	205

Διάγραμμα 37	Μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1996-2012.....	207
Διάγραμμα 38:	Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, 1996-2012.....	208
Διάγραμμα 39:	Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%), 1983-2012.....	209
Διάγραμμα 40:	Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%), 1983-2011, με βάση τα στατιστικά στοιχεία του 2010 και του 2011.....	210
Διάγραμμα 41:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1995-2012.....	211
Διάγραμμα 42:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο, σε ευρώ, 2011.....	213
Διάγραμμα 43	Αγοραστική δύναμη μέσω ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, Γερμανία=100, 2011.....	214
Διάγραμμα 44:	Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, 2011.....	215
Διάγραμμα 45:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης, Γερμανία=100, 2011.....	216
Διάγραμμα 46:	Κατώτατοι μηνιαίοι μικτοί μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε Α' Εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί σε 12μηνη βάση).....	224
Διάγραμμα 47:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε € στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών μελών της ΕΕ - Α' εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί με βάση την ΕΓΣΣΕ και την ΠΥΣ - Μνημόνιο ΙΙ).....	224
Διάγραμμα 48:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ε.Ε σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) - Α' Εξάμηνο 2012.....	225
Διάγραμμα 49:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ΜΑΔ στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών της Ε.Ε Α' εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί με βάση την ΠΥΣ - Μνημόνιο ΙΙ και την ΕΓΣΣΕ).....	225
Διάγραμμα 50:	Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012).....	226
Διάγραμμα 51:	Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών (1984=100).....	228
Διάγραμμα 52:	Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων.....	242
Διάγραμμα 53:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009-2010-2011.....	243

Διάγραμμα 54:	Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2010-2011.....	245
Διάγραμμα 55:	Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	246
Διάγραμμα 56:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2010-2011	247
Διάγραμμα 57:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	247
Διάγραμμα 58:	Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2010-2011-2012	249
Διάγραμμα 59:	Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	249
Χάρτης 1:	Πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008-2012.....	251
Διάγραμμα 60:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2012, ΕΕ-17 - Γερμανία - Ελλάδα.....	252
Διάγραμμα 61:	Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2012, ΕΕ-17 – Γερμανία - Ελλάδα.....	253
Διάγραμμα 62:	Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα – Ευρωζώνη.....	258
Διάγραμμα 63:	Δανεισμός έτους 2011, κατά μήνα (σε εκατ. ευρώ).....	268
Διάγραμμα 64:	Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2011).....	270
Διάγραμμα 65:	Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού.....	270
Διάγραμμα 66:	Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης 31/12/2011 (σε δισεκ. ευρώ).....	272
Διάγραμμα 67:	Δημόσιο Χρέος ως προς το ΑΕΠ.....	277
Διάγραμμα 68:	Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης, προ και μετά PSI (σε δισεκ. ευρώ).....	278
Διάγραμμα 69:	Spreads 10ετών ομολόγων επιλεγμένων χωρών έναντι του γερμανικού.....	282
Διάγραμμα 70:	Ποσοστό ανεργίας, 1990-2012.....	296
Διάγραμμα 71:	Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολούμενων, 1995-2012.....	297
Διάγραμμα 72:	Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές, 1990-2012.....	298
Διάγραμμα 73:	Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, 1995-2011.....	299
Διάγραμμα 74:	ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές, 2004-2012.....	300
Διάγραμμα 75:	ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός, 1990-2012.....	301
Διάγραμμα 76:	ΑΕΠ, αυτοαπασχόληση και μισθωτή εργασία, 1990-2012.....	302

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Τα νέα μέτρα λιτότητας (Μνημόνιο 2) που περιλαμβάνονται στο μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό πλαίσιο στρατηγικής 2012-2015 και αποβλέπουν στην εξοικονόμηση πόρων 6,5 δις ευρώ κατά το 2011 και 22 δις ευρώ κατά την περίοδο 2012-2015 (11,7 δις ευρώ 2013-2014), χαρακτηρίζονται από κοινωνική - εργασιακή αναληγσία, υφεσιακή προσηλώνση, έκρηξη της ανεργίας (αποσύρονται πόροι από την πραγματική οικονομία χωρίς να εισρέουν αντίστοιχοι ή περισσότεροι χρηματοδοτικοί πόροι για την ανάπτυξη και την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας) καθώς και από βάθος σύγχυσης και αδιεξόδων. Αυτό γιατί **η εξασφάλιση των προβλεπόμενων πόρων** αντί να εστιάζεται στην καταπολέμηση της εκτεταμένης φοροδιαφυγής, φοροαποφυγής, φοροκλοπής και εισφοροδιαφυγής, επικεντρώνεται στην αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης των μισθωτών και συνταξιούχων στην μείωση των μισθών, των συντάξεων και των κοινωνικών επιδομάτων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την επιδείνωση του βιοτικού τους επιπέδου, την μείωση της ζήτησης και την συνέχιση της υφεσιακής κατάστασης της ελληνικής οικονομίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο οι συνταξιούχοι θα κληθούν να καταβάλουν 4 δις ευρώ μέχρι το 2015, ενώ ήδη έχουν καταβάλει 2 δις ευρώ (1,5 δις ευρώ από την κατάργηση της 13^{ης} και 14^{ης} σύνταξης και 500 εκατ. ευρώ από την ειδική εισφορά που κατέβαλαν το 2010 οι συνταξιούχοι με επίπεδο συντάξεων άνω των 1.400 ευρώ τον μήνα).

Από την άποψη αυτή είναι **χαρακτηριστικά τα στοιχεία** που προκύπτουν από έκθεση του ΟΟΣΑ (OCDE, Ιούνιος 2012) σύμφωνα με τα οποία «τα πραγματικά εισοδήματα των ελλήνων το 2011 υπέστησαν σημαντική μείωση κατά 25,3% από την συνολική επιβάρυνση στην οποία υπεβλήθησαν λόγω της δημοσιονομικής προσαρμογής». Παράλληλα, σύμφωνα με την Έκθεση του ΟΟΣΑ «η συνολική επιβάρυνση στην Ελλάδα επί του εργατικού κόστους διαμορφώνεται στο 37,8% έχοντας αυξηθεί την τελευταία δεκαετία (2001-2011) σε σχέση με τον μέσο όρο των κρατών μελών του ΟΟΣΑ κατά περισσότερες από 4 ποσοστιαίες μονάδες. Ειδικότερα, η φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα αυξήθηκε στο 35,6% των μικτών αμοιβών το 2011 από 34,3% το 2000, την στιγμή που ο μέσος όρος στα κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ υποχώρησε στο 31,7% το 2011 από 33,3% το 2000. Υψηλότερη κατά 12% σε σχέση με τον μέσο όρο στην Ελλάδα είναι η επιβάρυνση στον μισθό του παντρεμένου εργαζόμενου με δυο παιδιά, καθώς διαμορφώνεται στο 37,8% το 2011 από 35,3% το 2000, την στιγμή όπου ο μέσος όρος του ΟΟΣΑ υποχώρησε το 2011 στο 25,4% από 27,5% το 2000.

Οι συντάκτες του δημοσιονομικού αυτού πλαισίου 2012 – 2015 (Ε.Ε. – ΕΚΤ- ΔΝΤ και κυβέρνηση), χωρίς να έχουν αξιολογήσει τα αρνητικά αποτελέσματα του Μνημονίου 1 και να αποδεχθούν την αποτυχία επίτευξης των στόχων του, συνεχίζουν να θεωρούν μεταξύ άλλων την εφαρμογή του Μνημονίου 2 (αντίστοιχων μέτρων

και στόχων του Μνημονίου 1) ως απαραίτητη για την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των αγορών, την μακροχρόνια βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, **εκτιμούν** ότι μετά την αποτυχία του Μνημονίου 1 για την επιστροφή της ελληνικής οικονομίας στις αγορές του 2012, η ελληνική οικονομία θα επιστρέψει στις αγορές το 2014.

Πως όμως θα επιτευχθεί αυτός ο στόχος με την παράταση της ύφεσης, την αύξηση της ανεργίας, την μείωση της κατανάλωσης και την αβεβαιότητα μείωσης του δημόσιου ελλείμματος (17 δις ευρώ το 2011, 15 δις ευρώ το 2012, 11,5 δις ευρώ το 2013) και το δημόσιο χρέος να μην υποχωρεί κάτω από το 150% του ΑΕΠ το 2012 και να διαμορφώνεται το 2020 στο επίπεδο των 409 δις ευρώ (200% του ΑΕΠ), (ΟΟΣΑ 2011, INE 2011) και 120% του ΑΕΠ μετά την αναδιάρθρωση του χρέους των ιδιωτών;

Το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι ότι οι δανειστές μας με τον δανεισμό προς την χώρα μας 175 δις ευρώ (Μνημόνιο 1, 110 δις ευρώ, συν Μνημόνιο 2, 65 δις ευρώ) συνοδευόμενο από την εφαρμογή μέτρων λιτότητας εξασφαλίζουν την αποπληρωμή των δανειακών τους κεφαλαίων μέχρι το τέλος του 2012. Παράλληλα, μετά το 2013 σχεδιάζεται η συνέχιση της αποπληρωμής των δανειακών τους κεφαλαίων με τρίτο δάνειο ύψους 80 – 120 δις ευρώ από το ευρωπαϊκό ταμείο χρηματοδοτικής στήριξης και την εφαρμογή τρίτου Μνημονίου με επιπλέον μέτρα λιτότητας. Όμως, μέχρι τότε η ελληνική οικονομία από πραγματική θα έχει μετεξελιχθεί σε εικονική.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί η αναφορά στελέχους (Olivier Blanchard, 2011) του ΔΝΤ, σύμφωνα με τον οποίο «το πρόγραμμα προσαρμογής στην Ελλάδα θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως δεκαετής. Στην διάρκεια των δέκα αυτών ετών θα αποτελούσε έκπληξη εάν το πρόγραμμα αυτό γνωρίζαμε ότι θα απέδιδε».

Παράλληλα, **οι συγχύσεις και τα αδιέξοδα** στα δημοσιονομικά μεγέθη, συνοδεύονται από αναπτυξιακά, κοινωνικά και ανταγωνιστικά αδιέξοδα της ελληνικής οικονομίας, αφού η μείωση των μισθών και ημερομισθίων τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα δεν επέφερε μείωση της ανεργίας και βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητάς της. Αντίθετα, αυτό που έχει επιτευχθεί είναι η σημαντική αύξηση της κερδοφορίας, η παραγωγική και τεχνολογική υποβάθμιση της παραγωγικής της βάσης, η δημιουργία συνθηκών κοινωνίας 2/3 και η πλήρης απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Παράλληλα, κατά την περίοδο αυτών των δυσμενών εξελίξεων στην Ελλάδα, η Ευρώπη αποκτά ένα 28^ο κράτος-μέλος ανεργίας ανάλογο σε πληθυσμό με την Ολλανδία (17,5 εκατ. άτομα) και η Ελλάδα με ένα εκατ. ανέργους απέκτησε μία νέα πόλη ανέργων ανάλογη σε πληθυσμό με το πολεοδομικό συγκρότημα Θεσ/κης. Τα νέα μέτρα της δανειακής σύμβασης μείωσης του κατώτατου μισθού κατά 22% που παρασύρει ολόκληρο το μισθολογικό και συνταξιοδοτικό οικοδόμημα του ιδιωτικού τομέα προς τα κάτω, μειώνει το εισόδημα των μισθωτών κατά τουλάχιστον τρεις μισθούς το χρόνο (από 751 ευρώ μειώνεται ο κατώτατος μισθός σε 586

ευρώ, όσο το 2005) και το εισόδημα των ανέργων κατά 3 ½ επιδόματα ανεργίας το χρόνο (από 461 ευρώ σε 356 ευρώ). Έτσι, εάν συσχετισθεί το νέο επίπεδο του κατώτατου μισθού με τις ετήσιες ώρες εργασίας, τότε η ωριαία αμοιβή στην Ελλάδα διαμορφώνεται σε 0,27 ευρώ, ενώ στην Πορτογαλία είναι 0,28 ευρώ και στην Ισπανία 0,38 ευρώ. Επίσης τα νέα αυτά μέτρα προκαλούν απώλειες εσόδων στα ασφαλιστικά ταμεία και στον Κρατικό Προϋπολογισμό της τάξης των 3,3 δις ευρώ, τις οποίες φιλοδοξούν να καλύψουν με την μείωση μεταξύ των άλλων, των κύριων και επικουρικών συντάξεων. Παράλληλα, μεταφέρονται πόροι από τους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα ύψους 4 δις ευρώ τον χρόνο προς τις επιχειρήσεις, τα οποία, κακώς, κατά την άποψη της Τρόικα, θα συμβάλλουν στην πραγματοποίηση προσλήψεων νέων εργαζομένων μειώνοντας την ανεργία και βελτιώνοντας το επίπεδο ανταγωνιστικότητας. Με άλλα λόγια, **ιδιωτικοποιούνται τα οφέλη και κοινωνικοποιούνται τα βάρη**, με αποτέλεσμα τα μέτρα αυτά να διακρίνονται τόσο για την αντικοινωνικότητα τους, όσο και για την ένταση της υφεσιακότητά τους. Γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους υποστηρίζεται από Έλληνες και ξένους αναλυτές ότι «το πρόγραμμα της Τρόικας για την Ελλάδα συγκροτήθηκε εξ' αρχής με εσφαλμένο τρόπο», με αποτέλεσμα η συνέχιση της ύφεσης, η καθίζηση της ελληνικής οικονομίας και η έκρηξη της ανεργίας να συνιστά επακόλουθο του προγράμματος και των μέτρων λιτότητας που συναποφάσισε η τρόικα και η ελληνική κυβέρνηση, με συνέπεια την διατήρηση των ελλειμμάτων, την επιδείνωση των συνθηκών κοινωνικής συνοχής και την επιβολή περισσότερων περικοπών «αγνοώντας θεμελιώδεις νόμους της οικονομικής βαρύτητας». Έτσι, μέσα σε τέσσερα χρόνια η ελληνική οικονομία μετεξελίχθηκε σε οικονομικό σχηματισμό υψηλού κινδύνου και φαύλου κύκλου, αφού η βαθύτερη ύφεση απαιτεί νέα μέτρα που δημιουργούν ελλείμματα και αυτά με την σειρά τους καταλήγουν σε νέες περικοπές δημόσιων και κοινωνικών δαπανών καθώς και μισθών και συντάξεων που θα οδηγήσουν κατά το 2012 σε περαιτέρω μείωση του ΑΕΠ (-7%, -8%) και επιδείνωση των οικονομικών και κοινωνικών μεγεθών, τα οποία έχουν υποχωρήσει κατά μια δεκαετία. Παράλληλα, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού έχει υποχωρήσει στα επίπεδα του 2003 και των μειωμένων κατώτατων μισθών έχει υποχωρήσει στα επίπεδα της δεύτερης πενταετίας της δεκαετίας του 1970. Παρά τις **δυσμενείς αυτές εξελίξεις** η τρόικα επιμένει, ματαιώς να αποδείξει το αλάνθαστο μιας ουσιαστικά και αποδεδειγμένα λανθασμένης πολιτικής που παρατείνει την ύφεση, διογκώνει την ανεργία και διευρύνει την καθίζηση της παραγωγικής, εισοδηματικής και κοινωνικής βάσης της χώρας. Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται η αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής και επανεξέτασης του προτύπου ανάπτυξης στην Ελλάδα που **επεξεργάζεται** η Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση έτους 2012 καθώς και η εγκαθίδρυση στην ελληνική οικονομία συνθηκών οικονομικής ανασυγκρότησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (έρευνα, τεχνολογία, καινοτομία, ποιότητα παραγωγικής διαδικασίας, ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών, ποιότητα εισοδήματος και εργασιακών σχέσεων, κλπ). Διαφορετικά, η

ελληνική οικονομία και κοινωνία θα περιθωριοποιηθεί και το επίπεδο ζωής των πολιτών θα επιδεινωθεί τουλάχιστον κατά 50% σε σχέση με αυτό του 2008. Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι **το διακύβευμα** για την έξοδο από την κρίση της ελληνικής οικονομίας δεν είναι λιτότητα ή χρεοκοπία που εμπλέκει σε φαύλο κύκλο μακροχρόνιου αδιεξόδου την χώρα μας. Αντίθετα, το διακύβευμα είναι ύφεση ή ανάπτυξη με λήψη αποτελεσματικών οικονομικά, αναδιανεμητικά και κοινωνικά μέτρων, προκειμένου να απεμπλακεί ο οικονομικός και κοινωνικός σχηματισμός στην Ελλάδα από την παράταση του αδιεξόδου και της ύφεσης.

Στο πλαίσιο αυτό, η **κεντρική επιδίωξη** της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2012, συνίσταται στην αξιολόγηση των ασκούμενων πολιτικών 2010-2012 και των επιπτώσεών τους στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, τις εξελίξεις στους μισθούς, το κόστος εργασίας, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, τις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής, τον χαρακτήρα της οικονομικής ανασυγκρότησης και τον ρόλο των επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος, τις δημοσιονομικές εξελίξεις, την απασχόληση και την ανεργία, τις εργασιακές σχέσεις, τις εξελίξεις στις δαπάνες και τις παροχές υγείας καθώς και στην κοινωνική ασφάλιση.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2012, σημαίνει την κατανόηση του αδιεξόδου των ασκούμενων πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης, λιτότητας, ανεργίας, ελεγχόμενης χρεοκοπίας» και τον σχεδιασμό πολιτικών για την αποκατάσταση της τάξης των κοινωνικών αναγκών, ενίσχυσης των μισθών και των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών και όχι της τάξης του κέρδους, στο πλαίσιο ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος και ενός σύγχρονου προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας.

Στην κατεύθυνση αυτής της **εναλλακτικής στρατηγικής** για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης καθώς και της προοπτικής ανάπτυξης διαμέσου των μισθών (wage led growth), στην Ελλάδα, τα πιο **σημαντικά συμπεράσματα** της Έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

1. **Οι εξελίξεις** στην Ελλάδα, την Γαλλία, την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία καθώς και σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναδεικνύουν την αμφισβήτηση και την απαίτηση νέων προσδοκιών του ευρωπαϊκού πληθυσμού για το μέλλον της Ευρώπης. Οι Ευρωπαίοι πολίτες συνειδητοποιούν ότι η Ευρωζώνη βυθίζεται σταδιακά στην ύφεση, η οποία μεταποπίζεται από την περιφέρεια στον πυρήνα των κρατών-μελών της, τα οποία πλήττονται, μεταξύ των άλλων, από την αύξηση της ανεργίας, την συρρίκνωση του παραγωγικού τους δυναμικού, την μείωση των παραγγελιών βιομηχανικών τους προϊόντων στη στασιμότητα των επενδύσεων, την υποβάθμιση του κοινωνικού κράτους, κλπ.

- 2. Η αποτροπή της απαξίωσης** των παραγωγικών δυνάμεων (εργασία, με την αύξηση της ανεργίας στο υψηλότερο επίπεδο (11,1%) από την εισαγωγή του ευρώ, και τεχνολογία, με την καθίζηση της παραγωγικής και καινοτομικής βάσης, και αποσύνθεσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί την άμεση διαμόρφωση μίας νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής εγκατάλειψης της λιτότητας και εγκαθίδρυσης της ανάπτυξης, της τεχνολογικής και κοινωνικά ισόρροπης ανασυγκρότησης της ευρωπαϊκής οικονομίας και των κρατών μελών της. **Παράλληλα η παταγώδης αποτυχία** της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα επιβάλλει την αντιστροφή της τρέχουσας οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης με μια πολιτική ανάπτυξης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας που θα βασίζεται στην ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης (παράλληλα με την ενίσχυση της εξωτερικής ζήτησης) και ταυτόχρονα θα επιδιώκει την άρση των οικονομικών και κοινωνικών αδικιών στις οποίες οδήγησε η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ της εργασίας, και βέβαια, την επίτευξη και την διατήρηση των βασικών μακροοικονομικών ισορροπιών (εσωτερική και εξωτερική ισορροπία, πρωτογενές πλεόνασμα).
- 3. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** δεν έχει οδηγήσει την ελληνική οικονομία σε ανάκαμψη και σε επιστροφή στις αγορές (2012) παρά τα όσα αρχικά, και ανά έτος, διακηρύσσονται από την Τρόικα (Ε.Ε, ΔΝΤ, ΕΚΤ, Κυβέρνηση) ως προς τις δυνατότητες αυτής της πολιτικής. Στο πέμπτο έτος της ύφεσης (2008-2012) της ελληνικής οικονομίας η πολιτική αυτή δεν οδηγείται από τις αυθόρμητες δυνάμεις της αγοράς, όπως αρχικά είχε προβλεφθεί ότι θα συνέβαινε, αλλά από πολιτικές αποφάσεις και διοικητικά μέτρα και η γενική παραγωγική και οικονομική υποχώρηση συνοδεύεται από κοινωνική αποσύνθεση, δυσαρέσκεια και αβεβαιότητα.
- 4. Ο στόχος** μεταξύ των άλλων, της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να καταστεί ο εξωτερικός τομέας κινητήριο δύναμη της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας δεν επιτεύχθηκε, δεδομένου ότι κατά το 2010-2011 η συμβολή των καθαρών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανήλθε σε 0,74 μονάδες του ΑΕΠ (μικρότερη του μέσου όρου της αντίστοιχης συμβολής των ετών 1995-2009) παρά το ευνοϊκό περιβάλλον των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Επομένως, η **θετική συμβολή** του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται κατά τα 4/5 περίπου στην μείωση των εισαγωγών, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην δραστική περιστολή της εσωτερικής ζήτησης.
- 5. Το αρνητικό σοκ ζήτησης** των ετών 2009-2012, ιδιαίτερα δε της δεκαετίας 2010-2012, όταν υπήρξαν διαδοχικές μειώσεις των δημοσίων δαπανών και αυξήσεις των φόρων, ήταν το σημείο εκκίνησης της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα. **Η πτώση της εγχώριας ζήτησης** κατά την τριετία 2010-2012

είναι ήδη δραματική (-25% περίπου) και επανέφερε το επίπεδο της ζήτησης σε αυτό του 2000. Εάν συνεχιστεί η εφαρμογή της ίδιας πολιτικής, η μείωση της εγχώριας ζήτησης, θα αποκτήσει καταστροφικές διαστάσεις και ο όγκος της θα έχει επανέλθει σε επίπεδα της δεκαετίας του 1990.

6. **Η μείωση του ΑΕΠ** ανέρχεται σωρευτικά για την τριετία 2009-2011 σε 13,7% έναντι του 2008 και σε 16,7% έναντι του 2007. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012, η μείωση του όγκου του προϊόντος έναντι του 2007, θα προσεγγίσει τον Δεκέμβριο του 2012 σε 22% περίπου, με αποτέλεσμα η **πραγματική απόκλιση** της ελληνικής οικονομίας από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ακυρώνει την πρόοδο που είχε πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1995-2007.
7. Κατά τα έτη 2010-2011 ο **αριθμός των απασχολούμενων** μειώθηκε κατά 8,6% ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, έναντι 10,4% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο 2% περίπου της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.
8. **Η μείωση της απασχόλησης** στη διάρκεια της ύφεσης μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για ποσοστό ανεργίας 15% το 2001 και 19,7% το 2012 δεν επαληθεύτηκαν. Αντίθετα, επαληθεύονται οι προβλέψεις του ΙΝΕ για ποσοστά ανεργίας 17,7% το 2011 και 24% το 2012.
9. **Η σημαντική αύξηση** του ποσοστού ανεργίας κατά την τριετία 2009-2011 (σε συνδυασμό με την δυνατότητα μείωσης των μισθών στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα της οικονομίας) έχει προκαλέσει μείωση των πραγματικών μισθών κατά 13,2%. Παράλληλα, η περαιτέρω αύξηση του ποσοστού ανεργίας κατά το 2012 θα συνοδευτεί από την μείωση των μέσων πραγματικών αποδοχών των μισθωτών στο τέλος του 2012 κατά περίπου 20% έναντι του 2009.
10. **Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας** κατά την τετραετία 2005-2008 ανήλθε αθροιστικά σε 6% περίπου, ενώ κατά τις δύο προηγούμενες τετραετίες (2001-2004 και 1997-2000) είχε υπερβεί το 12% για κάθε μια από αυτές. Από το 2008, με την είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση, η παραγωγικότητα **υποχώρησε** μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και την συρρίκνωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, και μειώθηκε σωρευτικά, στην τετραετία 2008-2011, κατά 5,6%. Ως αποτέλεσμα ήταν στο τέλος του 2011 να έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2003.
11. **Κατά την διετία 2010-2011** ο μέσος ονομαστικός μισθός μειώθηκε κατά 6,4% έναντι του 2009, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 1,9%. Επομένως, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι η διαφορά τους, μειώθηκε

κατά 4,5%. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012, η μείωση του μοναδιαίου εργασίας προβλέπεται να είναι σημαντική (8% περίπου) εξαιτίας των διαθρωπικών αλλαγών στην αγορά εργασίας (μείωση κατώτατου μισθού, απονέκρωση των κλαδικών συλλογικών συμβάσεων, κλπ).

- 12. Η αγοραστική δύναμη** από τα εισοδήματα εργασίας (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων) μειώθηκε, στην διετία 2010-2011, κατά 22,8%. Σε τρέχουσες τιμές, οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων μειώθηκαν κατά 19 δις ευρώ. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική κατά το 2012, η αντίστοιχη μείωση θα ανέλθει σε 33 δισεκ. ευρώ. Έτσι, το διαθέσιμο εισόδημα που προέρχεται από αμοιβές εργασίας μειώθηκε περαιτέρω εξαιτίας της αυξημένης άμεσης και έμμεσης φορολόγησης των τελευταίων ετών.
- 13. Το κατά κεφαλή ΑΕΠ** το 2009 στην Ελλάδα αποτελούσε το 92% του κοινοτικού μέσου όρου, ενώ το 2011 μειώθηκε στο 82% του κοινοτικού μέσου όρου. Αντίστοιχα, στην Γαλλία από 108% του κοινοτικού μέσου όρου το 2009 μειώθηκε στο 107% το 2011 και στη Γερμανία από 128% του κοινοτικού μέσου όρου το 2009, μειώθηκε στο 120% το 2011.
- 14. Οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου**, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη ήδη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2011 και αναμένεται να επιδεινωθεί περαιτέρω το 2012. Στο τέλος του 2012, οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου θα έχουν επιστρέψει στο επίπεδο του 1997.
- 15. Οι ιδιωτικές και συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις** πάγιου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004. Διατηρήθηκαν σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα από αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ότι αφορά το σύνολο της οικονομίας, όσο και σε ότι αφορά τον ιδιωτικό τομέα. Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, οι οποίες παρέμειναν περίπου σταθερές από το 2003 μέχρι και το 2007 στο επίπεδο του 16%. Από το 2008 εμφανίζονται οι επιπτώσεις της κρίσης και κατά το 2009-2012, η πτώση της επενδυτικής δραστηριότητας πήρε δραματική μορφή για όλους τους δείκτες. Οι καθαρές συνολικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο -6% περίπου του ΑΕΠ. Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνο στον δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία **αποεπένδυσης**: με άλλα λόγια, σημειώνει σημαντική απώλεια του παραγωγικού της δυναμικού.
- 16. Η ιδιωτική κατανάλωση** μετά την μείωση (αθροιστικά) κατά 4,9% το 2009-2010 παρουσίασε μείωση (σε σταθερές τιμές) κατά 7,1% κατά το 2011 και κατά 5,7% μέχρι το τέλος του 2012. Σωρευτικά, στην τετραετία 2009-2012, η μείωση ανέρχεται σε 18,8%, με αποτέλεσμα το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης (σε πραγματικούς όρους) στο τέλος του 2012 να επιστρέψει στο επίπεδο του 2003.

- 17. Η δημόσια κατανάλωση** αυξήθηκε κατά 4,8% το 2009, επιτρέποντας έτσι την ελληνική οικονομία να μην βυθιστεί σε βαθύτερη ύφεση. Όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε στην δραματική διεύρυνση του ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης κατά 7,2% το 2010 και 9,1% το 2011, με αποτέλεσμα στο τέλος του 2011 οι μειώσεις των ετών 2010-2011 ανέρχονταν σωρευτικά σε 16,9%. Η δημόσια κατανάλωση στο τέλος του 2012 θα έχει μειωθεί κατά 11%.
- 18. Το 2009 οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν κατά 20%, σε όγκο, έναντι του 2008. Εντούτοις, στην διετία 2010-2011 οι απώλειες αυτές περιορίστηκαν καθώς υπήρξε αθροιστικά αύξηση κατά 3,9%. Σε ότι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης, οδήγησε σε πτώση των εισαγωγών κατά 36% περίπου στην τετραετία 2009-2012. Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -14% περίπου κατά το 2008 σε -6% περίπου κατά το 2012.
- 19. Μετά από μείωση 7,5% κατά το 2010 και 6,1% το 2011, η αγοραστική δύναμη** των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό αναμένεται μέχρι το τέλος του 2012 να μειωθεί κατά 7,6%. Έτσι, η πρόοδος που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1995-2009 όσον αφορά την βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών θα έχει αναιρεθεί, μέχρι το τέλος του 2012, ως αποτέλεσμα των μειώσεων των μισθών της τελευταίας τριετίας.
- 20. Μέχρι και το 2009, η αύξηση** των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν σημαντικά οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως, μέχρι το τέλος του 2012 η σύγκλιση των πραγματικών μισθών έναντι του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 θα έχει οπισθοχωρήσει περαιτέρω στο 68,5%, δηλαδή περίπου κατά μια εικοσαετία, στο επίπεδο του 1993.
- 21. Η παραγωγικότητα της εργασίας** στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ε.Ε.-15 χωρών είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σε αυτό το επίπεδο μέχρι το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης της Ε.Ε.-15 χωρών και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος του 2012 από το 91% στο 86%. Η πρόβλεψη αυτή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκτιμάται ως αισιόδοξη καθώς η ύφεση της ελληνικής οικονομίας βαθιάει και εξακολουθεί να προκαλεί την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.
- 22. Οι μειώσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών** ανά απασχολούμενο κατά το 2010-2012, υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως

αγοραστική δύναμη, υπερέβησαν κατά πολύ τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Έτσι, την τριετία 2010-2012 διευρύνθηκε θεαματικά το χάσμα της αγοραστικής δύναμης των μισθών έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας.

- 23. Η μέση παραγωγικότητα στην Ελλάδα** ανερχόταν το 2009 σε 90,1% του μέσου όπου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το 2011 ο αντίστοιχος δείκτης είχε μειωθεί στο 85,8%. Επομένως, από την μείωση κατά 12,6 εκατοστιαίες μονάδες του δείκτη πραγματικής σύγκλισης, οι 5,0 εκατοστιαίες μονάδες οφείλονται στην πτώση της παραγωγικότητας και οι 11,2 μονάδες στην αύξηση της ανεργίας.
- 24. Η πτώση της παραγωγικότητας** σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού της τελευταίας, αλλά και με την αποδυνάμωση της επενδυτικής δραστηριότητας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής.
- 25. Το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ** (διορθωμένο για την επίπτωση της απασχόλησης) που εκφράζει την πρωτογενή διανομή του προϊόντος, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση επί μια ολόκληρη δεκαετία μεταξύ 1983 και 1993 και σταθεροποιήθηκε στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια 1993-2008 στο 63% του ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής. Στην συνέχεια όμως το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ μειώθηκε δραματικά στην διάρκεια της τριετίας 2010-2012.
- 26. Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος** στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1995-2009, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 βιομηχανικών χωρών αυξήθηκε συνολικά κατά περίπου 4%. Αυτό σημαίνει ότι από την αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (23%), το 19% οφειλόταν στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ και μόνο 4% στις διεκδικήσεις των εργαζομένων για υψηλότερες αποδοχές.
- 27. Ο ισχυρισμός ότι η ανταγωνιστικότητα** της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε την περίοδο 1995-2010 εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, δεδομένου ότι αυτοί αυξήθηκαν με τον ίδιο ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών, λαμβανομένων υπόψη και των διαφορετικών επιπέδων της παραγωγικότητας. Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής των ετών 2000-2009 οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα ευθύνονται μόνο κατά ένα μικρό μέρος, περίπου κατά ένα πέμπτο.
- 28. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές το 2011** ανέρχονται στην Ελλάδα σε 25.470 ευρώ έναντι 33.687 ευρώ περίπου στην Ισπανία, 36.032 ευρώ στην Γερμανία, 47.286 ευρώ στην Γαλλία και 44.659 ευρώ στην Ιρλανδία. Μετά τις μειώσεις του 2012,

οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα θα είναι συγκρίσιμες με αυτές της Πορτογαλίας και της Μάλτας. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική μειώσεων των αποδοχών των εργαζομένων κατά το 2013 θα είναι συγκρίσιμες με αυτές της Κροατίας, της Τσεχίας και της Εσθονίας.

- 29. Η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 20% ως προς την Γερμανία (με βάση 100 για την Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 80 για την Ελλάδα). Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι χαμηλότερο (75 έναντι της Γερμανίας), γεγονός που δεν έχει βοηθήσει τη συγκεκριμένη χώρα να υπερβεί τα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Υψηλότερο από την Ελλάδα είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία, την Ιρλανδία, την Σλοβενία και την Κύπρο.
- 30. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης** όπου παρατηρείται ονομαστική μείωση του **κατώτατου μισθού**, με αποτέλεσμα μετά την μείωση κατά 22% τον Φεβρουάριο του 2012 **να ανέρχεται στο 49%** (από 60% πριν το Μνημόνιο 2 με βάση την ΕΓΣΣΕ) του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των ανεπτυγμένων χωρών-μέλων (Αγγλία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο) της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- 31. Η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης** συμπυκνώνεται στο κρίσιμης σημασίας γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν μειώνονται οι τιμές και η ανεργία παρά το γεγονός ότι έχουν μειωθεί σημαντικά οι ονομαστικοί μισθοί και το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. **Η αποτυχία** αυτή σχετίζεται με την υιοθέτηση εκ μέρους της Τρόικας και των φορέων που ασκούν την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα, μιας σειράς αυθαίρετων παραδοχών (ανταγωνιστικότητα τιμής, πτωτική διαμόρφωση μισθών, απορρύθμιση αγοράς εργασίας κλπ) οι οποίες δεν έχουν τελικά πραγματική σχέση με την διάρθρωση και την λειτουργία της ελληνικής οικονομίας, δεδομένου ότι πρόκειται για «διαρθρωτικές αλλαγές» που στοχεύουν αναποτελεσματικά να προωθήσουν την προσαρμογή της οικονομίας διαμέσου του διαύλου της ανταγωνιστικότητας τιμής.
- 32. Οι εναλλακτικές προσεγγίσεις** αποκατάστασης των οικονομικών δημοσιονομικών και κοινωνικών ανισορροπιών της ελληνικής οικονομίας, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών, την βελτίωση της εξειδίκευσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο, την προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, στην ποιότητα των προϊόντων, κλπ αναδεικνύουν την σημασία των παραγόντων (τεχνολογική καινοτομία, ποιότητα εργασίας, ποιότητα προϊόντων, γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών, κλπ) της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας στον καθορισμό των επιδόσεων της χώρας στον διεθνή ανταγωνισμό.

- 33. Η ελληνική οικονομία** χάνοντας την ιστορική ευκαιρία του εξευρωπαϊσμού, κινήθηκε για τρεις δεκαετίες σε μια διαδικασία εγκαθίδρυσης και τελικά κατάρρευσης μιας ασθενούς τεχνολογικά και καινοτομικά παραγωγικής βάσης και ενός ιδιότυπου χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού. **Η αντιστροφή** αυτής της δυσμενούς πορείας επιβάλλει την επεξεργασία και εφαρμογή ενός **νέου αναπτυξιακού προτύπου** που δεν συνάδει λόγω της οικονομικής και κοινωνικής αναποτελεσματικότητας, με ένα πρόγραμμα «δημοσιονομικής προσαρμογής και ιδιωτικοποιήσεων» αλλά με ένα πρόγραμμα παραγωγικής ανασυγκρότησης οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής προοπτικής, με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων στους τομείς της υλικής παραγωγής και των υπηρεσιών, της πραγματοποίησης επενδύσεων σε παραγωγικές δραστηριότητες που έχουν σχέση με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, της ανάπτυξης των κοινωνικών υπηρεσιών που θα συμβάλλουν εκτός των άλλων, στην μείωση της ανεργίας και της υποστήριξης της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας.
- 34. Ιδιαίτερη θέση στο πρόγραμμα παραγωγικής ανασυγκρότησης** της ελληνικής οικονομίας κατέχει μεταξύ των άλλων η δημιουργία (αντί του κρατισμού και της ιδιωτικοποίησης) των κατάλληλων προϋποθέσεων (σύμφωνα με την πρόσφατη ευρωπαϊκή εμπειρία) για τις επιχειρήσεις νερού και ενέργειας, εναλλακτικών μοντέλων και κριτηρίων διοίκησης επιχειρήσεων δημοσίου και κοινωνικού συμφέροντος.
- 35. Το κύριο χαρακτηριστικό** των δημοσιονομικών εξελίξεων στην Ελλάδα, κατά την περίοδο εφαρμογής της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, είναι η κατ'επανάληψη αναπροσαρμογή των στόχων που συνοδεύονται με την λήψη νέων μέτρων τα οποία επιδεινώνουν αντί να βελτιώνουν την δημοσιονομική κατάσταση της χώρας. Το πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που συνόδευε το πρώτο μνημόνιο αναπροσαρμόστηκε από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν επί το χειρότερο από τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2012, ο οποίος επίσης αναθεωρήθηκε από το Δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που συνόδευε το δεύτερο Μνημόνιο και την νέα δανειακή σύμβαση που περιλαμβάνει και την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους (δεδομένου ότι αυτό κατέστη μη βιώσιμο) διαμέσου της ανταλλαγής ομολόγων με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI).
- 36. Ο λόγος του δημοσίου χρέους** προς το ΑΕΠ από περίπου 165 % του ΑΕΠ το 2011 θα διαμορφωθεί, σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις, σε 163,2 % το 2012 μετά την ανταλλαγή ομολόγων στα πλαίσια του PSI, ενώ αναμένεται να αυξηθεί σε 167,3 % το 2013 εξαιτίας της πτώσης του ονομαστικού ΑΕΠ και της συνεχούς απομάκρυνσης του στόχου για πρωτογενές πλεόνασμα. Εκτιμάται

ότι θα αρχίσει να αποκλιμακώνεται από το 2014 για να περιοριστεί σε 153,1 % το 2015 και περίπου σε 116,5 % του ΑΕΠ το 2020. Παράλληλα, η ανταλλαγή των τίτλων του ελληνικού δημοσίου με την εφαρμογή του PSI, συνέβαλλε εκτός από την απομείωση των περιουσιακών στοιχείων των ιδιωτών ομολογιούχων, και στην **απομείωση των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων**. Οι απώλειες των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων σε ονομαστικές αξίες λόγω του PSI είναι της τάξης του 53% και σε πραγματικές αξίες είναι άνω του 70%, εάν ληφθούν υπόψη οι τιμές διαπραγμάτευσης των νέων ομολόγων (λήξης 2023-2042) στην δευτερογενή αγορά. Επίσης τα ασφαλιστικά ταμεία από το προβλεπόμενο ποσό 700-800 εκατ. ευρώ που αποκόμιζαν ως ετήσιες αποδόσεις από τόκους και προσόδους θα αποκομίσουν μετά από το PSI ποσό 120-160 εκατ. ευρώ.

- 37. Ο προσανατολισμός** της ελληνικής οικονομίας σε μία προοπτική ανάπτυξης και ανασυγκρότησης θα οδηγούσε μεταξύ των άλλων, σε υψηλότερο ΑΕΠ και ως εκ τούτου σε μεγαλύτερο έλεγχο της δυναμικής του χρέους. Από την άποψη αυτή, η αύξηση των ονομαστικών ρυθμών ανάπτυξης κατά 1% ετησίως εκτιμάται ότι θα συνέβαλλε σε περαιτέρω μείωση του δημόσιου χρέους στο 105,5 % του ΑΕΠ το 2020, ενώ το αντίστροφο σενάριο (μείωση των ονομαστικών ρυθμών ανάπτυξης κατά 1% ετησίως) θα οδηγούσε το χρέος στο 129% του ΑΕΠ το 2020.
- 38.** Το 2010 **οι άνεργοι** ανέρχονταν σε 628.000 άτομα. Το 2011 ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε σε 877.000 άτομα και το 2012 η εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι για ανεργία 952.000 ατόμων, ενώ του INE/ ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ για ανεργία 1.200.000 ατόμων (24%). Ο αριθμός των εργαζομένων κατά το 2008 και το 2009 ήταν 4,8 εκατ. άτομα. Οι δυσμενείς αυτές εξελίξεις διαμορφώνουν στην ελληνική οικονομία, μία ανησυχητική για την αποκατάσταση των οικονομικών και δημοσιονομικών μεγεθών σχέση 1:1, δηλαδή ένας εργαζόμενος προς ένα άνεργο και συνταξιούχο.
- 39. Η δραματική μείωση της απασχόλησης** κατά το 2009-2012 οφείλεται στην ραγδαία μείωση της παραγωγής, δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε με μείωση της απασχόλησης. **Η μείωση του ΑΕΠ** κατά το υπόλοιπο μέρος πραγματοποιήθηκε με μείωση της παραγωγικότητας των εργαζομένων.
- 40. Η συγκριτική διερεύνηση** της πορείας της απασχόλησης σε κάθε κράτος- μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης- 27 κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης αναδεικνύει τέσσερις ομάδες χωρών. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από χώρες (Γερμανία, Μάλτα, Λουξεμβούργο, Πολωνία) των οποίων η απασχόληση δεν επηρεάστηκε από την κρίση. Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από χώρες (Σουηδία, Νορβηγία, Εσθονία, Λιθουανία) των οποίων η απασχόληση επηρεάστηκε από

την κρίση τα πρώτα χρόνια, ενώ μετά ανέκαμψαν με την ενίσχυση της απασχόλησης. Η τρίτη ομάδα αποτελείται από χώρες (Αυστρία, Βέλγιο, Φιλανδία, Γαλλία, Αγγλία, Ιταλία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Κύπρος) οι οποίες διερευνούν κατά την περίοδο της κρίσης τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης και άλλες χώρες (Λετονία, Τσεχία, Σλοβακία) ενισχύοντας την πλήρη απασχόληση. Η τέταρτη ομάδα αποτελείται από χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ολλανδία, Βουλγαρία, Δανία, Σλοβενία, Ισλανδία, Κροατία) των οποίων η απασχόληση μειώθηκε καθ' όλη την διάρκεια της οικονομικής κρίσης και ύφεσης.

- 41. Οι αλλαγές που συντελούνται στις εργασιακές σχέσεις** στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση εντάσσονται στην πρώτη φάση (δημοσιονομική προσαρμογή) της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, προετοιμάζοντας την δεύτερη φάση (ιδιωτικοποιήσεις), επιφέροντας σοβαρές και βίαιες ανατροπές στις εργασιακές σχέσεις και την συρρίκνωση των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, **οι συντελούμενες αλλαγές** στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων εκδηλώνονται σε **τέσσερις** βασικούς άξονες του περιεχομένου της μισθωτής εργασίας: α) στην υποβάθμιση του ρόλου της πλήρους και σταθερής απασχόλησης υπέρ των ευέλικτων μορφών απασχόλησης που συνεπάγονται περιορισμένες αμοιβές και δικαιώματα, β) στην αποδιάρθρωση του τρόπου διαμόρφωσης των συλλογικών συμβάσεων και τρόπου καθορισμού των αποδοχών, γ) στην ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας με την απόλυτη προσαρμογή του στις ανάγκες της επιχείρησης και δ) στην άμβλυση των όρων προστασίας από τις απολύσεις.
- 42. Η ευελιξία και η ασφάλεια (flexicutify)**, δηλαδή η στρατηγική ενίσχυσης της ευελιξίας με ασφάλεια που εφαρμόζεται και στα κράτη- μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την δεκαετία του 1990, αξιολογείται ως αναποτελεσματική, με την έννοια της εξασφάλισης ισορροπίας μεταξύ των δύο διαστάσεων της, δηλαδή της ευελιξίας και της ασφάλειας, δεδομένου του υψηλού κινδύνου ανισορροπίας μεταξύ των ευέλικτων πτυχών των μέτρων στο πλαίσιο της εφαρμογής της συγκεκριμένης στρατηγικής.
- 43. Οι συνολικές δαπάνες υγείας** στην Ελλάδα αυξήθηκαν με ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς κατά την τελευταία εικοσαετία, χωρίς ωστόσο να οδηγήσουν σε ανάλογη βελτίωση της ποιότητας και της επάρκειας των υπηρεσιών υγείας καθώς και των συνθηκών των παροχών υγείας. Μεγάλο μέρος της αύξησης των δαπανών υγείας οφείλεται στις ιδιωτικές δαπάνες. Οι δημόσιες δαπάνες υγείας αυξήθηκαν κυρίως στο σκέλος της φαρμακευτικής δαπάνης και τις δαπάνες για υγειονομικό υλικό. Ένα σημαντικό μέρος αυτής της αύξησης οφείλεται στην δημογραφική γήρανση και τις ανάγκες των ηλικιωμένων σε φάρμακα και υγειονομικό υλικό.

- 44. Οι πολιτικές** της τελευταίας περιόδου (2009-2012) για τον **εξορθολογισμό των δαπανών και την ενοποίηση των παροχών υγείας** με την θέσπιση του ΕΟΠΥΥ, υπονομεύτηκαν από την υιοθέτηση και γενίκευση του μοντέλου της «φθηνότερης πρακτικής», δεδομένου ότι κινήθηκαν στο πλαίσιο μιας διαχειριστικής λογικής νεοφιλελεύθερης έμπνευσης που εστιάζει αποκλειστικά στην διοικητική επιβολή των «φθηνότερων λύσεων» ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις τους στην υγεία των πολιτών. Η πολιτική αυτή μειώνει άμεσα τις δημόσιες δαπάνες υγείας με αντίτιμο την υποβάθμιση της ποιότητας, της επάρκειας και της ανταποκρισιμότητας των υπηρεσιών υγείας. Όμως, μεσοπρόθεσμα οι δημόσιες δαπάνες υγείας **αναμένεται** να αυξηθούν καθώς αυξάνει η μέση ηλικία του πληθυσμού και δεν αντιμετωπίζονται προληπτικά τα προβλήματα υγείας που συνοδεύουν τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Η τελευταία αυτή **επιλογή** προϋποθέτει τον σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός εναλλακτικού μοντέλου παροχής των υπηρεσιών υγείας το οποίο θα στηρίζεται στις προληπτικές δράσεις και κυρίως στην διασφάλιση της ποιότητας στην εργασία και τον τρόπο καθημερινής διαβίωσης των εργαζομένων αντί της επικρατούσας λογικής διαχείρισης της ασθένειας.
- 45. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων** με τον Ν. 3996/2011 αλλά και των άλλων διαδοχικών νομοθετικών παρεμβάσεων από το 2009 μέχρι και σήμερα (2012) διαμορφώνουν ένα νέο κοινωνικό- ασφαλιστικό θεσμικό πλαίσιο συρρίκνωσης ή κατάργησης κοινωνικό- ασφαλιστικών δικαιωμάτων, με άμεσο αποτέλεσμα την μείωση των συντάξεων (κύρια, επικουρική, εφάπαξ) αλλά και τον περιορισμό ή την κατάργηση των κοινωνικών επιδομάτων. Παράλληλα, οι νομοθετικές **κοινωνικό-ασφαλιστικές παρεμβάσεις** στα κράτη-μέλη στην βάση της γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης του προσδόκιμου ζωής κατά επτά έτη κατά τα επόμενα πενήντα έτη, οδηγεί την κοινωνικό-ασφαλιστική πολιτική των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης και την σύνδεση τους με το προσδόκιμο ζωής καθώς και στην μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικό-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (βασική σύνταξη, ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα.)

Πρόλογος

Οι εξελίξεις του 2012 αποδεικνύουν ότι η εγκατάλειψη κάθε αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια (2008-2012) στην Ελλάδα και τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η προσήλωση στις επιδιώξεις των ισοσκελισμένων κρατικών προϋπολογισμών και της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας με την προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων και την συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, δεν επιτυγχάνουν τους στόχους της σταθεροποίησης της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας, με αποτέλεσμα, μεταξύ των άλλων, την παραγωγική και κοινωνική καθίζηση της οικονομίας. Πράγματι, τόσο στην σφαίρα της παραγωγής (περιορισμένη ικανότητα τεχνολογικού και καινοτομικού εκσυγχρονισμού της παραγωγικής διάρθρωσης και διαδικασίας), όσο και στην σφαίρα της κατανομής των πόρων (διάβρωση του κράτους – πρόνοιας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και η υπονόμευση των μηχανισμών αναδιανομής του εισοδήματος) η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα και σε άλλα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει μετεξελιχθεί σ' ένα ανησυχητικό νεόπλασμα σύγχυσης και κρίσης της θεωρίας, της πολιτικής και των θεσμών. Το 2008 οι πολιτικοί της Ευρώπης υποκρίνονταν ότι οι αγορές συνετίστηκαν προς όφελος των κρατών που έσωσαν τους τραπεζίτες και τους χρηματιστές. Το 2011 οι τραπεζίτες και οι χρηματιστές αποδυνάμωσαν τα κράτη (J. Pisani – Ferry, 2012). **Σήμερα η κρίση βαθιάνει** στην Ευρώπη και τα μέχρι σήμερα αρνητικά αποτελέσματα των εφαρμοζόμενων νεοφιλελεύθερων πολιτικών έχουν οδηγήσει ακόμη και τους πλέον υπέρμαχους του άκρατου φιλελευθερισμού να διατυπώνουν ότι «η ολοκληρωτική ιδεολογία δαιμονοποίησης του κράτους και της κυριαρχίας της αγοράς που επινοήθηκε να διαχειριστεί τους πόρους του 21^{ου} αιώνα δεν αποτελεί την σωστή κατεύθυνση, ούτε είναι η μόνη λύση». Αναγνωρίζουν μάλιστα ότι «τα σημεία των καιρών και η εποχή απαιτούν την προώθηση συντονισμένων ενεργειών, κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών». Η αναγνώριση αυτή της κρίσης θεωρίας και κρίσης της οικονομικής πολιτικής οδηγεί την επιστημονική, την πολιτική και συνδικαλιστική σκέψη στις σημερινές διεθνείς συνθήκες «να σκεφθεί το αδιανόητο», τόσο στο επίπεδο της μεταμόρφωσης, όσο και στο επίπεδο της ανασυγκρότησης του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Κατά συνέπεια, το δίλημμα για την Ελλάδα και τα άλλα κράτη – μέλη κρίσης χρέους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις σημερινές συνθήκες της διεθνούς κρίσης και της επαπειλούμενης βαθύτερης ύφεσης, είναι εάν θα παραμείνουν στην εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική (Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2) της εσωτερικής υποτίμησης, της λιτότητας, της ύφεσης, της ανεργίας (1.200.000 κατά το 2012) και της ελεγχόμενης χρεοκοπίας, ή θα προσανατολισθούν στην σύλληψη ενός νέου θεωρητικού υποδείγματος και στον σχεδιασμό και την οργάνωση ενός νέου προτύπου οικονομικής και κοινωνικής ανά-

πτυξης. Αντίθετα, σ' αυτές τις δυσμενείς συνθήκες, ιδιαίτερα των κρατών-μελών της Μεσογείου, τα σενάρια διάλυσης της Ευρωζώνης ή εξόδου χωρών απ' αυτήν, έρχονται και επανέρχονται στις Συνόδους Κορυφής χωρίς οι σχετικές αποφάσεις να δημιουργούν τις προϋποθέσεις υπέρβασης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κι' αυτό γιατί **το μείζον πρόβλημα** στην Ευρωζώνη δεν είναι το επίπεδο του κατώτατου μισθού ή το επίπεδο των κατώτατων ή των επικουρικών συντάξεων, ή των επιδομάτων πολυετίας, κλπ., στην Ελλάδα, την Πορτογαλία, την Ιρλανδία, την Ισπανία, ... κλπ. **Το μείζον και βαθύτερο πρόβλημα** που οι Σύνοδοι Κορυφής της Ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επιθυμούν, για δικούς τους λόγους, να κατανοήσουν είναι το αναπτυξιακό πρότυπο της άνισης ανάπτυξης μεταξύ Βορρά και Νότου που εγκαθιδρύθηκε στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι κατ' αυτόν τον τρόπο οι ανεπτυγμένες χώρες της βόρειας Ευρώπης οργάνωσαν τους όρους και τις προϋποθέσεις της άνισης ανάπτυξης στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταφέροντας σημαντικούς πόρους από την νότια στην βόρεια Ευρώπη, είτε διαμέσου της εξόφλησης δανείων, είτε διαμέσου της κατανάλωσης εισαγόμενων από τον βορρά προϊόντων και υπηρεσιών. Βασικός μοχλός και συγκροτημένος μηχανισμός εγκαθίδρυσης και ενδυνάμωσης του **προτύπου της άνισης ανάπτυξης** αποτέλεσε ο ευρωπαϊκός καταμερισμός εργασίας που τοποθέτησε στην Ελλάδα και τις άλλες Μεσογειακές χώρες στον δρόμο της παραγωγικής και τεχνολογικής απαξίωσης στην γεωργία και την μεταποίηση, με την κυρίαρχη επιλογή του τουρισμού, των κατασκευών και των υπηρεσιών. Αυτή η **ευρωπαϊκή στρατηγική της άνισης ανάπτυξης** οδήγησε την ελληνική οικονομία στην αξιοποίηση κυρίως της ανειδίκευτης και της ειδικευμένης εργασίας, στην παραγωγή προϊόντων χαμηλής ποιότητας, χαμηλής προστιθέμενης αξίας και χαμηλής διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας στις διεθνείς αγορές. Παράλληλα, η στρατηγική αυτή της άνισης ανάπτυξης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία «δίδυμων ελλειμμάτων» στα δημόσια οικονομικά (δημόσιο έλλειμμα και χρέος) και στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας (έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου). Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα η βόρεια Ευρώπη, οι διεθνείς οργανισμοί, αναλυτές και πολιτικοί υποστηρίζουν ότι το πρότυπο αυτό της άνισης δανειακής ανάπτυξης χρεοκόπησε, λόγω, μεταξύ των άλλων, της αδυναμίας να μεταφέρονται πόροι από τον νότο στον βορρά και ως εκ τούτου επιβάλλεται η οικονομική μεταμόρφωση της Ελλάδας και των άλλων Μεσογειακών χωρών, με την μετατροπή τους από οικονομίες της ζήτησης σε οικονομίες της προσφοράς. Αυτή η «νέα» στρατηγική επιλογή οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που επιβάλλεται στις Μεσογειακές χώρες από τους τρεις διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε., ΕΚΤ, Δ.Ν.Τ.) και ειδικότερα στην Ελλάδα (Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2) με το πρόγραμμα της εσωτερικής υποτίμησης, θέτει ως στόχους την ανάπτυξη, την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή αλλά τέσσερα χρόνια μετά (2009-2012) μετεξελίχθηκαν σε ύφεση, ανεργία και φτώχεια. Οι εξελίξεις αυτές σημαίνουν ότι η μετάβαση του οικονομικού σχηματισμού στην Ελλάδα και στις άλλες Μεσογεια-

κές χώρες σε οικονομίες της προσφοράς, διαμέσου της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, αποτελεί ουσιαστικά **μία νέα εκδοχή μεταφοράς πόρων** από τον νότο στο βορρά, διαμέσου της ασιατοποίησης των μισθών και των εργασιακών σχέσεων, των ιδιωτικοποιήσεων και της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πόρων, στα πλαίσια του προτύπου της άνισης ανάπτυξης. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **το διακύβευμα για την έξοδο από την κρίση** της ελληνικής οικονομίας καθώς και αυτής των άλλων Μεσογειακών χωρών δεν είναι η προσφορά ή η ζήτηση, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναπαράγει και εμβαθύνει το πρότυπο της άνισης ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντίθετα, **το διακύβευμα** είναι άνιση ή ισομερής ανάπτυξη με την αποκατάσταση σε εθνικό, μεσογειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο της αναδιανομής των πόρων και του εισοδήματος και την διαμόρφωση ενός νέου ευρωπαϊκού και ισομερούς αναπτυξιακού προτύπου ποιοτικής παραγωγικής-καινοτομικής ανάπτυξης και εξόδου από την κρίση της ελληνικής, μεσογειακής και της ευρωπαϊκής οικονομίας. Στην κατεύθυνση αυτή, η **εναλλακτική πρόταση** αντιμετώπισης της κρίσης η οποία μπορεί να αποτρέψει την πορεία εξόδου κράτους-μέλους από το ευρώ, συρρίκνωσης ή διάλυσης της Ευρωζώνης, συνίσταται (**M. Orange, Mediapart, 23/5/2012**) στην: α) αποκατάσταση της εσωτερικής αναπτυξιακής ισορροπίας της ευρωπαϊκής οικονομίας, β) αναπτυξιακή αναβάθμιση της ΕΚΤ και στην απόκτηση του ρόλου δανειστή ύστατης ανάγκης και εγγυητή των καταθέσεων, γ) αναδιάρθρωση του χρέους, δ) ενίσχυση της ρευστότητας των τραπεζών, ε) διαπραγμάτευση των στόχων, του χρονοδιαγράμματος και του περιεχομένου των πολιτικών ύφεσης και ανεργίας, και στ) καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής.

Από την άποψη αυτή, ελπίζουμε ότι η **Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, έτους 2012**, με την επιστημονική ανάλυση των βασικών και σύγχρονων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, σε συνθήκες παράτασης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και με την τεκμηριωμένη εκτίμηση του αδιεξόδου της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής και της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο αφενός για την ουσιαστική και τεκμηριωμένη διεκδίκηση των συνδικαλιστικών στελεχών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων στην κοινωνική διαπραγμάτευση και την συμβολή τους στην δημόσια συζήτηση και αφετέρου για την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, στην ανάπτυξη της ερευνητικής της δράσης και του επιστημονικού προβληματισμού για τα συγκεκριμένα ζητήματα και τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των κοινωνικο-οικονομικών πτυχών της ελληνικής οικονομίας, του προγράμματος της εσωτερικής υποτίμησης και της εναλλακτικής αναπτυξιακής στρατηγικής, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι

μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία, την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα, την αξιολόγηση της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και της εναλλακτικής πρότασης εξόδου από την κρίση.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η Ευρωζώνη βυθίζεται στην ύφεση και στην αύξηση της ανεργίας (11,1%, 17,5 εκατ. ανέργους) υπό το βάρος των προγραμματίων λιτότητας και το 2012 προβλέπεται να επιδεινωθούν οι συνθήκες του φαύλου κύκλου λιτότητας-ύφεσης, δεδομένου, όπως αποδείχθηκε κατά την περίοδο 2009-2011, ότι εξοικονομείται σε πόρους από τις πολιτικές λιτότητας για την μείωση του δημόσιου ελλείμματος χάνεται από την μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και την εμβάθυνση της ύφεσης. Πιο συγκεκριμένα οι δυσμενείς αυτές εξελίξεις κατά το 2012 επιβεβαιώνονται, εκτός των άλλων, και από την μείωση των παραγγελιών κατά το πρώτο και δεύτερο εξάμηνο του τρέχοντος έτους. Έτσι, οι ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών, οι μειώσεις μισθών και συντάξεων, οι απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και η αποδυνάμωση των συνδικάτων, **αποτελούν** συστατικά στοιχεία, κατά τους υπέρμαχους των πολιτικών λιτότητας, για την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Όμως παρ' όλα αυτά, οι περιοριστικές πολιτικές κατά το 2009-2012, δεν συνέβαλαν στην βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, την προσέλκυση ξένων επενδύσεων και στην βραχυπρόθεσμη ανάσχεση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης. Αντίθετα, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 22% την περίοδο 2009-2012, το επίπεδο της φτώχειας αυξήθηκε από 23% (2008) στο 30% (2012) του πληθυσμού (το 2001 το επίπεδο της φτώχειας στην Αργεντινή ήταν 50% του πληθυσμού), το επίπεδο της ανεργίας από 7,8% το 2008 αυξήθηκε στο 20% (1 εκατ. άτομα) (Νοέμβριος 2011) και προβλέπεται να αυξηθεί το 2012, στα επίπεδα του 23%-24% δηλ. 1.200.000 άτομα (το 1929 στις ΗΠΑ η ανεργία ήταν 25% και στην Αργεντινή το 2001 ήταν 30%). Παράλληλα η **δημοκρατική λειτουργία** των θεσμών και ιδιαίτερα αυτών που έχουν σχέση με την εργασία, την συλλογική αυτονομία των διαπραγματεύσεων και των συμβάσεων καθώς και η όποια περιορισμένη οικονομική δημοκρατία με βάση τους δείκτες της εισοδηματικής ανισότητας και των δεδομένων της αναδιανομής του εισοδήματος συρρικνώνονται ανησυχητικά και απειλητικά για τους όρους εργασίας, τις συνθήκες ζωής και το βιοτικό επίπεδο των ελλήνων πολιτών. Οι παρατηρήσεις αυτές **αναδεικνύουν** ότι οι διεθνείς οργανισμοί, η Ελλάδα και η Ευρώπη προσανατολίστηκαν στην λιτότητα και την ύφεση, θέτοντας στο περιθώριο τις προσδοκίες για την ανάπτυξη. Από την άποψη αυτή, μία αληθινή κεντρική τράπεζα και μία συγκέντρωση του ευρωπαϊκού χρέους θα ήταν καλύτερη λύση. Στο κάτω-κάτω, χρέος και ελλείμματα είναι συγκρίσιμα ή μικρότερα από τα επίπεδα χρέους και ελλειμμάτων στις ΗΠΑ και στην Ιαπωνία (J.P. Fitoussi, 2012). Έτσι, κατά τις είκοσι πέντε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός της Αγγλίας και της Τσεχίας) που υπέγραψαν (2/3/12) το νέο σύμφωνο δημοσιονομικής πειθαρχίας

για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους στην Ευρώπη, η αναβίωση των προσδοκιών ανάπτυξης θα σημειωθεί με την συνεχή δημοσιονομική πειθαρχία η οποία θα οδηγήσει στην ανάπτυξη και την απασχόληση. Πως όμως **το νέο σύμφωνο δημοσιονομικής πειθαρχίας** εγγυάται την μετάβαση της Ευρώπης και των κρατών-μελών από την ύφεση στην ανάπτυξη, την στιγμή που εγκαταλείπει πλήρως την ιδέα μίας ένωσης μεταβιβάσεων πόρων, υπέρ μίας συμφωνίας η οποία κατά το πρώτο έτος εφαρμογής της (2012) ελάχιστα θα μπορέσει ν' αλλάξει τις υφιστάμενες οικονομικές συνθήκες στην Ευρώπη και να υποχρεώσει κάθε κράτος-μέλος της ευρωζώνης να ισοσκελίσει τον προϋπολογισμό του; (M. Feldstein, 2012). **Κατά συνέπεια, η ευρωπαϊκή επιλογή** της μη συγκέντρωσης του ευρωπαϊκού χρέους και της κατάτμησης του ανά κράτος-μέλος, υπονομεύει τον στόχο του ίδιου του συμφώνου για την προώθηση της δημοσιονομικής ένωσης. Παράλληλα, **οδηγεί τις αγορές** να πιέζουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τα κράτη-μέλη για να μειώσουν με συνεχή λιτότητα το χρέος τους και να περιορίσουν τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα, προκειμένου να επιστρέψουν στο μέλλον μεμονωμένα σ' αυτές, δεδομένου ότι η εμπιστοσύνη των επενδυτών στην ισότητα όλων των κρατικών ομολόγων της ευρωζώνης έχει διαρραγεί, με αποτέλεσμα την διαμόρφωση υψηλότερων επιτοκίων δανεισμού, σε σύγκριση με την προηγούμενη δεκαετία, για τις χώρες της περιφέρειας της Ευρώπης. Με άλλα λόγια, η εξέλιξη αυτή, ουσιαστικά **σηματοδοτεί** την συνταγματοποιημένη παράταση της δημοσιονομικής πειθαρχίας και ύφεσης ταυτόχρονα με την περιθωριοποίηση των προσδοκιών ανάπτυξης και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι η πορεία της Ευρώπης προς μία εναλλακτική προοπτική απ' αυτή της ύφεσης και της λιτότητας επιβάλλει την επαναδιαμόρφωση του συμφώνου δημοσιονομικής πειθαρχίας προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης, της καινοτομίας, της απασχόλησης, της αναδιανομής του εισοδήματος και της ανασύστασης του κοινωνικού κράτους και όχι προς την κατεύθυνση της σύζευξης ανάπτυξης και λιτότητας (Σύνοδος Κορυφής 29/6/2012). Η αναγκαιότητα αυτή επιβάλλεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαίτερα στα κράτη-μέλη της Μεσογειακής Ευρώπης ως στρατηγική επιλογή άρσης της καθίζησης της παραγωγικής βάσης και της αποσύνθεσης του κοινωνικού ιστού της χώρας. Πράγματι, στα τέσσερα χρόνια υλοποίησης των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα η οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα συρρικνώθηκαν σημαντικά, όπως εξάλλου συμβαίνει στην Πορτογαλία, την Ισπανία, την Ιταλία και την Ιρλανδία που εφαρμόζονται αντίστοιχα προγράμματα εσωτερικής υποτίμησης. Παράλληλα, στα συστημικά αίτια της κρίσης προστέθηκαν και τα αίτια διαχείρισης της κρίσης χρέους, δεδομένου, όπως αποδεικνύεται από την αποτελεσματικότητα (εξαμηνιαίες ή ετήσιες αναθεωρήσεις των προβλέψεων) του προγράμματος της εσωτερικής υποτίμησης, οι επιλογές και τα μέτρα λιτότητας της Τρόικα, των ελληνικών κυβερνήσεων και των κυβερνήσεων των άλλων Μεσογειακών χωρών, όχι μόνο δεν είναι ικανές να επιλύσουν το πρόβλημα αλλά το περιπλέκουν οικονομικά, δημοσιονομικά και κοινωνικά ακόμη περισσότερο, σε βαθμό που οδηγούν τελικά την ευρωζώνη σε

αυτοκαταστροφικές προοπτικές. Ειδικότερα, σε **πρώτη φάση** η στρατηγική που επέλεξε η Τρόικα στην Ελλάδα συνίσταται στην ταχεία μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους με μειώσεις μισθών, συντάξεων στον δημόσιο τομέα, παράλληλα με σημαντικές μειώσεις δημοσίων και κοινωνικών δαπανών, με αποτέλεσμα η παραγνώριση του ρόλου των οικονομικών πολλαπλασιαστών να οδηγήσει σε παραγωγικό αποδεκατισμό τον ιδιωτικό τομέα με την διακοπή λειτουργίας 60.000 επιχειρήσεων τον χρόνο και 540.000 πρόσθετων ανέργων στον αριθμό των ανέργων του 2008. Σε **δεύτερη φάση** η στρατηγική της Τρόικα συνίσταται στην σημαντική συρρίκνωση των μισθών (22%) του κατώτατου μισθού, των επιδομάτων και των συντάξεων, στην αποδυνάμωση του εργατικού δικαίου, στην εγκαθίδρυση της ατομικής σύμβασης ως πρότυπο εργασιακής σύμβασης, στην αποδυνάμωση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, στην συρρίκνωση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, στην διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, ... κλπ προκειμένου, όπως ισχυρίζεται Τρόικα, να βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και να βελτιωθούν οι εξαγωγικές της επιδόσεις. Σε **τρίτη φάση** (Β' εξάμηνο του 2012) η Τρόικα επανέρχεται (Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ΔΝΤ) στον δημόσιο τομέα με την περαιτέρω μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, την μείωση των ειδικών μισθολογίων (δικαστών, ενστόλων, πανεπιστημιακών) και στους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα με τον ορισμό του κατώτατου μισθού με νομοθετική πράξη, την κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού την ενδεχόμενη κατάργηση της αποζημίωσης λόγω απόλυσης και τις ιδιωτικοποιήσεις. Με αυτά τα δεδομένα, η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των μισθωτών και των συνταξιούχων θα φθάσει το 2019 στα επίπεδα του 50%. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κατά κεφαλή ΑΕΠ στην Ελλάδα το 2009 ήταν το 92% του κοινοτικού μέσου όρου και το 2011 μειώθηκε στο 82%, ενώ στη Γαλλία από 108% το 2009 μειώθηκε στο 107% το 2011 και στην Γερμανία από 128% το 2009 μειώθηκε στο 120% το 2011 του Κοινοτικού μέσου όρου (Eurostat, 2012). **Από την άποψη αυτή, η ελληνική οικονομία** σύρεται από την δυναμική μίας στρατηγικής μεταξύ των άλλων, ευρωπαϊκής εσωστρέφειας, με την έννοια της παραγνώρισης των νέων διεθνών οικονομικών συσχετισμών η οποία αδυνατεί να ελέγξει τις σοβαρές οικονομικές, δημοσιονομικές και κοινωνικές ανισορροπίες. Παράλληλα, διευρύνεται ανησυχητικά η παράταση της λιτότητας και η ανυπαρξία των προϋποθέσεων ανάπτυξης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας και των άλλων οικονομιών κρίσης χρέους, με αποτέλεσμα να απειλείται μακροπρόθεσμα η ευρωζώνη από περιθωριοποίηση της διεθνούς ανταγωνιστικής της θέσης. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η ελληνική και ευρωπαϊκή οικονομία απαιτείται να διαμορφώσει ένα σχέδιο εσωτερικής ανασυγκρότησης, το οποίο θα είναι ικανό να αποτρέψει τις αρνητικές συνέπειες της εσωτερικής υποτίμησης και της εσωτερικής πτώχευσης και να κινητοποιήσει τις παραγωγικές, αναπτυξιακές και κοινωνικές δυνάμεις της χώρας μας και της ευρωζώνης. Διαφορετικά τα δημόσια έσοδα θα συνεχίσουν να μειώνονται και το ποσοστό του χρέους να αυξάνεται

εξαιτίας τις απώλειας της αγοραστικής δύναμης, της μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος και της κατανάλωσης. Επομένως, στο **σχέδιο της εσωτερικής ανασυγκρότησης**, απαιτείται η επιλογή να είναι η επένδυση, η ανάπτυξη, η απασχόληση, η ενίσχυση των μισθών, η αναδιανομή του εισοδήματος και η μείωση του ελλείμματος και του χρέους διαμέσου της αύξησης της παραγωγικότητας. Αυτή η αλλαγή κατεύθυνσης του σχεδίου της εσωτερικής ανασυγκρότησης, στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού συμφώνου ισόρροπης ανάπτυξης και αλληλεγγύης, απαιτείται να χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, προκειμένου να αναταχθεί και να ανασυγκροτηθεί η ελληνική και η ευρωπαϊκή οικονομία και κοινωνία. Βέβαια, στην πορεία αυτή, εάν η Ισπανία, η Ιταλία και η Πορτογαλία με τα προγράμματα της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόζουν, ακολουθήσουν την πορεία επιδείνωσης της κρίσης χρέους της χώρας μας, τότε οι πόροι του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης θα αποδειχθούν ανεπαρκείς για να αντιμετωπίσουν μία γενικευμένη Μεσογειακή κρίση, με κίνδυνο μετάδοσης στον πυρήνα των χωρών της ευρωζώνης, με επερχόμενη απειλή μίας βαθύτερης συστημικής κρίσης στην Ευρώπη. Από την άποψη αυτή, η αποτροπή μίας τέτοιας προοπτικής εμπεριέχεται, αντικειμενικά, στην ενεργό παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Η μέχρι σήμερα διοχέτευση δανείων ύψους 1 τρις ευρώ από την ΕΚΤ σε 120 ευρωπαϊκές τράπεζες συνέβαλε βραχυπρόθεσμα στην μείωση των επιτοκίων δανεισμού, χωρίς όμως η ρευστότητα αυτή να δημιουργήσει τις αναγκαίες προϋποθέσεις ανάσχεσης της κρίσης και διείσδυσης των αναγκαίων χρηματοδοτικών πόρων στους αμους της πραγματικής οικονομίας, με αποτέλεσμα να καταργούνται θέσεις εργασίας και να αυξάνεται ανησυχητικά (για πρώτη φορά από το 1997) η ανεργία στην ευρωζώνη στα επίπεδα του 11,1%. Η ΕΚΤ είναι ο μόνος οργανισμός στην Ευρώπη που μπορεί να αντιμετωπίσει μία γενικευμένη Μεσογειακή κρίση γιατί έχει απεριόριστη δυνατότητα έκδοσης ευρωομολόγων ή δημιουργίας χρήματος και απευθείας χρηματοδότησης των κρατών-μελών με χαμηλό ή μηδενικό επιτόκιο, προκειμένου να καλύψουν τα ελλείμματά τους, να δημιουργήσουν σταδιακά συνθήκες ανάπτυξης των οικονομιών τους και έτσι να καταστεί μεσομακροπρόθεσμα η ευρωζώνη οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά αποτελεσματική. Στην κατεύθυνση αυτή, επειδή «το πρόβλημα της κρίσης χρέους στις Μεσογειακές χώρες και στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολύ σοβαρό» απαιτείται η ευρωζώνη να προετοιμάζεται μεθοδικά, συστηματικά και έγκαιρα για την ενεργοποίηση, την κατάλληλη στιγμή, του εκδοτικού προνομίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Στην κατεύθυνση αυτή η λύση σε στρατηγικό επίπεδο συμπυκνώνεται στην καθαρή επιλογή της «ανάπτυξης και απασχόλησης» ή σ' αυτήν της «λιτότητας και ανεργίας»; Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι όχι μόνο η επιλογή της «λιτότητας και ανεργίας» αλλά και η προοπτική των αμοιβαίων υποχωρήσεων και συμβιβασμών επενδεδυμένων με το κέλυφος των αναγκαίων συγκλίσεων και των

συναινέσεων, θα ενσταλάξουν στο εσωτερικό τους δομικές αντιφάσεις τέτοιου περιεχομένου και τέτοιας ποιότητας που θα αυξήσουν σε σημαντικό βαθμό τους κινδύνους αποτυχίας και αναποτελεσματικότητας της εφαρμοζόμενης αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής. Ακριβώς στο πεδίο μιας τέτοιας επιλογής συγκεχυμένης και αντιφατικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα συντελεσθεί η αναμέτρηση Δημοκρατίας και Αγορών, η έκβαση της οποίας, μεταξύ των άλλων, συνηγορεί προς την κατεύθυνση της παράτασης της κυριαρχίας των αγορών (διεθνές εμπόριο χρήματος) και της «χρυσής εποχής των ραντιέριδων» με ότι αρνητικά συνεπάγεται για το πρότυπο ζωής και το βιοτικό επίπεδο των ευρωπαϊκών πολιτών.

Όμως, οι λαοί της Ευρώπης διαπιστώνουν ότι οι **πολιτικές** αυτές προκαλέσει σοβαρά «ισχαιμικά επεισόδια» στον κοινωνικο-οικονομικό ευρωπαϊκό οργανισμό τα οποία τροφοδοτούν την στασιμότητα, την ύφεση, την αύξηση της ανεργίας και ενδεχομένως και την πρόκληση «εμφραγμάτων» στην ευρωπαϊκή οικονομία. Μία τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε σε διάλυση την ζώνη του ευρώ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, επιφέροντας μία μεγάλη ήττα του μακράς πνοής ευρωπαϊκού σχεδίου της εμβάθυνσης της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης (P. Krugman, 2012). Παράλληλα, θα τροφοδοτούσε την αναζωπύρωση αντιλήψεων και πολιτικών ευρωπαϊκού προστατευτισμού με ό,τι αρνητικά αυτό συνεπάγεται για την ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή προοπτική διαμέσου της εγκαθίδρυσης συνθηκών ενδοκρατικών και ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων. Κατά συνέπεια η αποτροπή μίας τέτοιας προοπτικής απαξίωσης των παραγωγικών δυνάμεων (εργασία, με την αύξηση της ανεργίας στο υψηλότερο επίπεδο (11,1% 17,5 εκατομ. άτομα) από την εισαγωγή του ευρώ και τεχνολογία, με την καθίζηση της παραγωγικής και καινοτομικής βάσης) και αποσύνθεσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαιτεί την άμεση διαμόρφωση μίας νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής. Αυτή η **νέα πρόκληση** θα επιτευχθεί με την εισαγωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σ' ένα νέο κύκλο εγκατάλειψης της λιτότητας και εγκαθίδρυσης της ανάπτυξης, της τεχνολογικής και κοινωνικής ισόρροπης ανασυγκρότησης της ευρωπαϊκής οικονομίας και των κρατών-μελών της, με βραχυπρόθεσμη αιχμή του αναπτυξιακού δόρατος την ανάσχεση της ύφεσης, της ανεργίας και την ανασύσταση της καινοτομικής και τεχνολογικής βάσης της παραγωγής της. Ειδικότερα η δημόσια συζήτηση στην Ευρώπη για την χρηματοδότηση του νέου κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης συνοψίζεται στην αναζήτηση νέων πόρων από το ευρωομόλογο, την ενεργοποίηση του ρόλου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, της φοροκλοπής, της φοροαποφυγής και της εισφοροδιαφυγής, την αναδιανομή του εισοδήματος, την κατάργηση των φορολογικών εργασιακών και μισθολογικών παραδείσων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την επιβολή φόρου χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και την κεφαλαιακή ενίσχυση και την αυξημένη δανειοδοτική ικανότητα της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Την κατεύθυνση αυτή χρηματοδότησης του νέου κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, θα αποτυπώσει ουσιαστικά ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός,

ο οποίος ως επενδυτικό και αναδιανεμητικό εργαλείο μπορεί να καταστήσει την Ευρώπη ισχυρότερη από την οικονομική κρίση και ύφεση, με αποτέλεσμα να προστατευτεί τόσο η ισχύς του ενιαίου νομίσματος, όσο και η προοπτική εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Επιπλέον, η παρατήρηση αυτή **σημαίνει** ότι «οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» που περιλαμβάνονται στα προγράμματα λιτότητας και ουσιαστικά αφορούν την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, τον περιορισμό του ρόλου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και την μετατροπή του κράτους-πρόνοιας σε κράτος-φιλανθρωπίας, τίθενται στο περιθώριο του νέου αυτού κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, ο οποίος θα στοχεύει στην αναβάθμιση της εργασίας και της τεχνολογίας.

Η Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του 2012, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ¹ με την επιστημονική ανάλυση και τα ευρήματά της συμβάλλει καθοριστικά στον προβληματισμό και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής διαμόρφωσης ενός νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής και ανάπτυξης και εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση.

Η ανάλυση διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια και μεθοδολογικά επικεντρώνεται στην σύζευξη της θεωρητικής και αναλυτικής σκέψης, καθώς και στην σύζευξη της εξέλιξης και της σύνθεσης των πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση αποτελείται, από **ένδεκα** μέρη:

Το **πρώτο μέρος** που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής και «διαρθρωτικής» πολιτικής αποτυπώνει τις σύγχρονες εξελίξεις και τις επιπτώσεις των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης και του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Το **δεύτερο μέρος** που αναφέρεται στην πορεία της εσωτερικής υποτίμησης 2010-2012, επεξεργάζεται αναλυτικά την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα και αναδεικνύει τις επιπτώσεις της σε βασικά κοινωνικο-οικονομικά μεγέθη.

Το **τρίτο μέρος** αναφέρεται στην εξέλιξη των βασικών μεγεθών (παραγωγικότητα της εργασίας, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εγχώρια ζήτηση) κατά το 2010-2012 της ελληνικής οικονομίας.

1. Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2012 εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Δ/ντή του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Σ. Ρομπόλη, καθώς και τη βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμογλου, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Κ. Δημουλάς, Γ. Ευσταθόπουλος, Γ. Κουζής, Α. Καψάλης, Γ. Κρητικίδης, Ε. Κούστα, Π. Λινάρδος-Ριλιόν, Θ. Μητρόκος, Α. Σταμάτη, Χ. Τριανταφύλλου και Σπ. Χρυσανθόπουλος.

Το **τέταρτο μέρος** εξετάζει τις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, αφού διατυπώνονται κριτικές θεωρητικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις της εσωτερικής υποτίμησης και της εναλλακτικής (μετακρίσιμης) αναπτυξιακής πολιτικής.

Το **πέμπτο μέρος** επεξεργάζεται το βάθος της κρίσης και τον χαρακτήρα της οικονομικής ανασυγκρότησης καθώς και τον ρόλο των επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος.

Το **έκτο μέρος** που αφορά στις εξελίξεις του κόστους εργασίας και των μισθών, διερευνά τον μέσο μισθό και το μοναδιαίο κόστος εργασίας καθώς και τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το **έβδομο μέρος** διερευνά τις δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης με την εξέταση των εξελίξεων στην διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική οικονομία καθώς και των δημοσιονομικών εξελίξεων στην Ελλάδα, την αγορά ομολόγων, το PSI και τις επιπτώσεις της ανταλλαγής τίτλων του Ελληνικού δημοσίου χρέους στα αποθεματικά των ασφαλιστικών ταμείων.

Το **όγδοο μέρος** εξετάζει τις μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας, την απασχόληση και την ανεργία στην Ελλάδα 2008-2012 σε κεντρικό και σε περιφερειακό επίπεδο καθώς και τις εξελίξεις της απασχόλησης της ανεργίας και των μορφών απασχόλησης στην Ε.Ε.-27.

Το **ένατο μέρος** που αναφέρεται στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης εξετάζονται αναλυτικά και κωδικοποιημένα το περιεχόμενο των μέτρων αποδόμησης των εργασιακών σχέσεων, οι κοινωνικές τους συνέπειες και οι εξελίξεις των συμβάσεων εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης κατά την περίοδο εφαρμογής των πολιτικών του Μνημονίου 1 και Μνημονίου 2.

Το **δέκατο μέρος** εξετάζει τις σύγχρονες εξελίξεις στις δαπάνες (δημόσιες και ιδιωτικές) και τις παροχές υγείας στην Ελλάδα καθώς και την ενοποίηση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας στον εθνικό οργανισμό παροχών υπηρεσιών υγείας (ΕΟΠΥΥ).

Το **ενδέκατο μέρος** αναφέρεται στις αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα με τον Ν. 3996/11 καθώς και στις επιλογές, τόσο στην χώρα μας, όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, της ιδιωτικοποιημένης μεταμόρφωσης των συνταξιοδοτικών συστημάτων.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1

**Οι κατευθύνσεις της οικονομικής
και της «διαρθρωτικής» πολιτικής**

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής και της «διαρθρωτικής» πολιτικής

1.1. Οι πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις

Οι πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις στην Γαλλία, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία καθώς και σε άλλα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναδεικνύουν την αμφισβήτηση και την απαίτηση νέων προσδοκιών του ευρωπαϊκού πληθυσμού για το μέλλον της Ευρώπης. Πράγματι, οι λαοί της Ευρώπης συνειδητοποιούν ότι οι πολιτικές μείωσης των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και αύξησης των φόρων για την συρρίκνωση του χρέους δεν αντιμετωπίζουν τα δημοσιονομικά προβλήματα των κρατών - μελών κρίσης χρέους. Παράλληλα, συνειδητοποιούν ότι η ευρωζώνη βυθίζεται σταδιακά στην ύφεση, η οποία μετατοπίζεται από την περιφέρεια στον πυρήνα των κρατών - μελών της, τα οποία πλήττονται, μεταξύ των άλλων, από την αύξηση της ανεργίας, την συρρίκνωση του παραγωγικού τους δυναμικού, την μείωση των παραγγελιών βιομηχανικών τους προϊόντων, την στασιμότητα των επενδύσεων, την υποβάθμιση του κοινωνικού κράτους, κλπ.

Χαρακτηριστική περίπτωση αυτών των διαπιστώσεων, αποτελεί, μεταξύ των άλλων χωρών κρίσης χρέους, η Ελλάδα στην οποία η επιβολή του προγράμματος λιτότητας από το 2010, εκτός της σοβαρής επιδείνωσης που έχει επιφέρει στα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της χώρας, δεν έχει δημιουργήσει και όπως προβλέπεται δεν πρόκειται να δημιουργήσει συνθήκες βιωσιμότητας του χρέους μέχρι το τέλος της τρέχουσας δεκαετίας. Αντίθετα, οι λαοί της Ευρώπης διαπιστώνουν ότι οι πολιτικές αυτές έχουν προκαλέσει σοβαρά «ισοχαιμικά επεισόδια» στον κοινωνικο-οικονομικό ευρωπαϊκό οργανισμό τα οποία τροφοδοτούν την στασιμότητα, την ύφεση, την αύξηση της ανεργίας και ενδεχομένως και την πρόκληση «εμφραγμάτων» στην ευρωπαϊκή οικονομία. Όμως, μία τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε σε διάλυση την ζώνη του ευρώ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, επιφέροντας μία μεγάλη ήττα του μακράς πνοής ευρωπαϊκού σχεδίου της εμβάθυνσης της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης. Παράλληλα, θα τροφοδοτούσε την αναξωπύρωση αντιλήψεων και πολιτικών ευρωπαϊκού προστατευτισμού με ό,τι αρνητικά αυτό συνεπάγεται για την ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή προοπτική διαμέσου της εγκαθίδρυσης συνθηκών ενδοκρατικών και ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων. Κατά συνέπεια, **η αποτροπή** μίας τέτοιας προοπτικής απαξίωσης των παραγωγικών δυνάμεων (εργασία, με την αύξηση της ανεργίας στο υψηλότερο επίπεδο (11,1%) από την εισαγωγή του ευρώ και τεχνολογία, με την καθίζηση της παραγωγικής και καινοτομικής βάσης) και αποσύνθεσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαιτεί την άμεση διαμόρφωση μίας νέας

ευρωπαϊκής στρατηγικής. Αυτή η νέα πρόκληση μπορεί να επιτευχθεί με την εισαγωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σ' ένα νέο κύκλο εγκατάλειψης της λιτότητας και εγκαθίδρυσης της ανάπτυξης, της τεχνολογικής και κοινωνικής ισόρροπης ανασυγκρότησης της ευρωπαϊκής οικονομίας και των κρατών - μελών της, με βραχυπρόθεσμη αιχμή του αναπτυξιακού δόρατος την ανάσχεση της ύφεσης, της ανεργίας και την ανασύσταση της καινοτομικής και τεχνολογικής βάσης της παραγωγής της. Ειδικότερα η δημόσια συζήτηση στην Ευρώπη για την χρηματοδότηση του νέου κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης συνοψίζεται στην αναζήτηση νέων πόρων από το ευρωπαϊκό ομόλογο, την ενεργοποίηση του ρόλου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, της φοροκλοπής, της φοροαποφυγής και της εισφοροδιαφυγής, την αναδιανομή του εισοδήματος, την κατάργηση των φορολογικών εργασιακών και μισθολογικών παραδείσων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την επιβολή φόρου χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και την κεφαλαιακή ενίσχυση και την αυξημένη δανειοδοτική ικανότητα της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. **Την κατεύθυνση αυτή** χρηματοδότησης του νέου κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, θα αποτυπώσει ουσιαστικά ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός, ο οποίος ως επενδυτικό και αναδιανεμητικό εργαλείο μπορεί να καταστήσει την Ευρώπη ισχυρότερη από την οικονομική κρίση και ύφεση, με αποτέλεσμα να προστατευτεί τόσο η ισχύς του ενιαίου νομίσματος, όσο και η προοπτική εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Επιπλέον, η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι «οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» που περιλαμβάνονται στα προγράμματα λιτότητας και ουσιαστικά αφορούν την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, τον περιορισμό του ρόλου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και την μετατροπή του κράτους-πρόνοιας σε κράτος-φιλανθρωπίας, θα πρέπει να τεθούν στο περιθώριο του νέου αυτού κύκλου της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, ο οποίος θα στοχεύει στην αναβάθμιση της εργασίας και της τεχνολογίας.

Οι Σύνοδοι Κορυφής της Ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επιθυμούν, για δικούς τους λόγους, να κατανοήσουν είναι **το αναπτυξιακό πρότυπο της άνισης ανάπτυξης** μεταξύ Βορρά και Νότου που εγκαθιδρύθηκε στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο οι ανεπτυγμένες χώρες της βόρειας Ευρώπης οργάνωσαν τους όρους και τις προϋποθέσεις της άνισης ανάπτυξης στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταφέροντας σημαντικούς πόρους από την νότια στην βόρεια Ευρώπη, είτε διαμέσου της εξόφλησης δανείων, είτε διαμέσου της κατανάλωσης εισαγόμενων από τον βορρά προϊόντων και υπηρεσιών. Βασικός μοχλός και συγκροτημένος μηχανισμός εγκαθίδρυσης του προτύπου της άνισης ανάπτυξης αποτέλεσε ο ευρωπαϊκός καταμερισμός εργασίας που τοποθέτησε την Ελλάδα και τις άλλες Μεσογειακές χώρες στον δρόμο της παραγωγικής και τεχνολογικής απαξίωσης στην γεωργία και την μεταποίηση, με την κυρίαρχη επιλογή του τουρισμού, των κατασκευών και των υπηρεσιών. Αυτή η ευρωπαϊκή στρατηγική

της άνισης ανάπτυξης οδήγησε την ελληνική οικονομία στην δημιουργία «δίδυμων ελλειμμάτων» στα δημόσια οικονομικά (δημόσιο έλλειμμα και χρέος) και στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας (έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου). Όμως, η μη επαναδιατύπωση του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού προτύπου αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα επιδείνωσης της ευρωπαϊκής οικονομίας σε συνδυασμό με την επιλογή των προγραμματιών λιτότητας, ύφεσης και ανεργίας, και ενδυνάμωσης των κερδοσκοπικών επιθέσεων εναντίον των Μεσογειακών χωρών που αντιμετωπίζουν κρίση χρέους.

Σε αυτό το ευρωπαϊκό πλαίσιο τοποθετεί το ΙΝΕ / ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ τους προβληματισμούς του σχετικά με την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Στα Μέρη 2 και 4 της έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση έτους 2012 αναλύουμε την πορεία της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα και καταδεικνύουμε τις αδυναμίες της και την έλλειψη των προϋποθέσεων για την επιτυχία της στην χώρα μας. Στη συνέχεια εξετάζουμε, με βάση τα συμπεράσματα της κριτικής μας στην πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, την δυνατότητα να ασκηθεί στην Ελλάδα μια πολιτική που θα αντιμετωπίζει **το δίδυμο έλλειμμα** με εργαλείο την οικονομική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας.

Ειδικότερα όσον αφορά την **εσωτερική υποτίμηση** διαπιστώνουμε ότι στην Ελλάδα δεν πληρούνται ορισμένες κρίσιμες προϋποθέσεις για την επιτυχία της: **Πρώτον**, για να παρουσιάσει αξιόλογη μείωση, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, θα πρέπει η επίπτωση της ύφεσης στην παραγωγικότητα της εργασίας να μην είναι τόσο μεγάλη ώστε να ακυρώνει ή να μετριάζει σημαντικά την μείωση των ονομαστικών μισθών. Είναι αμφίβολο εάν πληρούται στην Ελλάδα αυτή η προϋπόθεση, καθώς τα στατιστικά στοιχεία μεταβάλλονται αναδρομικά σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε να μην μπορούμε προς το παρόν να εξάγουμε ένα βέβαιο συμπέρασμα. **Δεύτερον**, κρίσιμης σημασίας προϋπόθεση για την επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι η μείωση των εγχωρίων τιμών, αυτός εξάλλου είναι και ο κυριότερος στόχος της πολιτικής αυτής. Αυτό, ωστόσο, δεν επιτυγχάνεται παρά μόνον υπό προϋποθέσεις. Εφόσον υπάρχει μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, οι επιχειρήσεις μπορούν να μειώσουν τις τιμές τους διατηρώντας το ίδιο περιθώριο κέρδους, πολύ περισσότερο δε εάν το μειώσουν. Εντούτοις, το μέγεθος της μείωσης των τιμών εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων: εάν αυτές χαρακτηρίζονται από ολιγοπωλιακές καταστάσεις, είτε η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι μικρή για άλλους λόγους, οι μειώσεις των εγχωρίων τιμών ενδέχεται να είναι πολύ μικρές ή να επέλθουν τελικά μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα. Στην ίδια κατεύθυνση διατήρησης των τιμών σε υψηλά επίπεδα συντείνει, πιθανότατα, η δραματική έλλειψη ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις κατά τα τελευταία έτη, και η οποία εμφανίζεται στη βραχυχρόνια διάρκεια ενδεχομένως ως σημαντικότερο πρόβλημα από την μείωση της ανταγωνιστικό-

τητας. Εάν αυτό συμβαίνει **οι επιχειρήσεις** θα τείνουν να μετατρέψουν σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους, ολόκληρο ή ένα μέρος του οφέλους που έχουν από την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Τέλος, μπορεί να έχει επίδραση στις τιμές και η αποεπένδυση (δηλαδή η μείωση του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου) γιατί μειώνει το διαθέσιμο παραγωγικό δυναμικό, αυξάνει έτσι τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού για δεδομένη ζήτηση και ενισχύει την ολιγοπωλιακή ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι τιμές δεν μειώθηκαν στη διάρκεια των τριών πρώτων ετών της εσωτερικής υποτίμησης, ακόμη και εάν αφαιρέσουμε από αυτές την επίδραση που είχαν οι αυξήσεις των έμμεσων φόρων. Μάλιστα, οι αυξήσεις στις τιμές εξαγωγών και στον αποπληθωριστή του ΑΕΠ παρέμειναν υψηλότερες από τον μέσο όρο της ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά. Θα πρέπει, επομένως, να υποθέσουμε ότι η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να μειώσει τις τιμές σχετίζεται με τα ολιγοπωλιακά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων στην Ελλάδα, με την αποεπένδυση παγίου κεφαλαίου, ενδεχομένως δε και με τα προβλήματα ρευστότητας είτε με την απροθυμία των φορέων της οικονομικής και της διαρθρωτικής πολιτικής να θίξουν εγκατεστημένα επιχειρηματικά συμφέροντα. Θα πρέπει, τέλος, να προσθέσουμε και το πρόβλημα της μεγάλης εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από το πετρέλαιο και άλλες πρώτες ύλες των οποίων οι τιμές κατά τα τελευταία έτη έχουν αυξηθεί σημαντικά. Εν συντομία, υπάρχουν διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας, προβλήματα που δημιουργεί η ίδια η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, και ελλείμματα στην κρατική διαχείριση της κρίσης, που εμποδίζουν την μετάφραση της πτώσης των μισθών σε μείωση των τιμών.

Τρίτη και επίσης κρίσιμη προϋπόθεση για την επιτυχία της εσωτερικής υποτίμησης αποτελεί το μεγάλο άνοιγμα της οικονομίας στις διεθνείς ανταλλαγές, γιατί η αποτελεσματικότητα του διαύλου ανταγωνιστικότητας, εξαρτάται από το μέγεθος των εξωτερικών ανταλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ. Εάν οι καθαρές εξαγωγές έχουν μικρό μέγεθος σε σχέση με την εσωτερική ζήτηση, αντίστοιχα μικρή θα είναι και η συμβολή τους στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Σε μια τέτοια περίπτωση, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, η διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης απαιτεί αντίστοιχα μακρό διάστημα. Αυτό φαίνεται ότι συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας, της οποίας το άνοιγμα στις εξωτερικές ανταλλαγές (δηλαδή το άθροισμα εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές ως ποσοστό του ΑΕΠ) ανερχόταν το 2011 σε περίπου 55% έναντι 85% στην ευρωζώνη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27.

Τέταρτη προϋπόθεση επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι η επίτευξη τέτοιας αύξησης των καθαρών εξαγωγών ώστε η θετική συμβολή τους στο ΑΕΠ να υπερβαίνει την αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης (καταναλωτικής και επενδυτικής) την οποία προκαλεί αυτή η ίδια η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.

Η εσωτερική υποτίμηση προκαλεί μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, ιδιαίτερα δε εάν οι τιμές δεν μειώνονται, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας. Οι μειώσεις των πραγματικών μισθών και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Επειδή η ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των μισθωτών είναι υψηλή, προκαλείται μια ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Σε αυτήν την μείωση προστίθεται η αύξηση των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων της εργασίας. Το πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από διανεμόμενα κέρδη πιθανότατα μειώνεται, εξαιτίας της δραματικής μείωσης του προϊόντος, παρά το γεγονός ότι αυξάνεται εξαιτίας της μείωσης του συνολικού όγκου των μισθών. Ακόμη, όμως και εάν αυξηθούν τα εισοδήματα από κέρδη, θα μειωθούν αντίστοιχα τα εισοδήματα από εργασία, τα οποία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση. Εάν στις παραπάνω μειώσεις του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία και από κέρδη προσθέσουμε και την αύξηση της πραγματικής αξίας του χρέους των νοικοκυριών, συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για μια σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή προστίθεται στην μείωση της δημόσιας κατανάλωσης και των δημόσιων επενδύσεων οδηγώντας έτσι μια μεγάλη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Όσον αφορά τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, εξαρτώνται κυρίως από την απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή την κερδοφορία), την ζήτηση και το επιτόκιο. Η απόδοση κεφαλαίου ενδέχεται να παρουσιάζει αύξηση μόνον υπό τον όρο ότι η μείωση του πραγματικού μισθού είναι τόσο μεγάλη, ώστε να υπερβαίνει την αρνητική επίπτωση που έχουν όλοι οι άλλοι παράγοντες επί της κερδοφορίας (κυρίως η μείωση των πωλήσεων). Εάν θα συμβεί ή δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της παραγωγικού συστήματος, των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας. Εάν επέλθει αύξηση της απόδοσης του πάγιου κεφαλαίου, ενδέχεται να υπάρξει αύξηση της ιδιωτικής επένδυσης παγίου κεφαλαίου (ενδέχεται, διότι η επένδυση δεν εξαρτάται, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, μόνον από την απόδοση κεφαλαίου, αλλά και από την ζήτηση και το επιτόκιο). Σε μια τέτοια περίπτωση, εάν το άθροισμα των καθαρών εξαγωγών και των ιδιωτικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου υπερβαίνει τις μειώσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης και των δημοσίων δαπανών (καταναλωτικών και επενδυτικών), η συνολική ζήτηση που απευθύνεται στους εγχώριους παραγωγούς θα έχει αυξηθεί και η εσωτερική υποτίμηση μπορεί να συνεχίσει την πορεία της -αλλιώς δεν θα μπορεί να ολοκληρωθεί. Εάν η κερδοφορία μειωθεί και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου δεν αυξηθούν, θα πρέπει οι καθαρές εξαγωγές μόνες τους να σύρουν την οικονομία στην ανάκαμψη υπερκαλύπτοντας τις μειώσεις όλων των άλλων συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης. Είναι αξιοσημείωτος ο ρόλος των μισθών στην παραπάνω διαδικασία: Θωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια μείωση των πραγματικών μισθών οδηγεί σε ύφεση εάν η αρνητική επίδρασή της στην κατανάλωση περιοχύνει των θετικών επιπτώσεών της στην κερδοφορία και στην ανταγωνιστικότητα τιμής (δηλαδή στις καθαρές εξαγωγές). Από την ανάλυση του Μέρους

2 προκύπτει ότι ακριβώς αυτά συμβαίνουν στην περίπτωση της Ελλάδας: Τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας είναι τέτοια ώστε η εσωτερική υποτίμηση ενισχύει τη διαδικασία της ύφεσης, της αποεπένδυσης, της δραματικής μείωσης της εσωτερικής ζήτησης, εν ολίγοις την φθίνουσα διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, πολύ περισσότερο από τη διαδικασία βελτίωσης ανταγωνιστικότητας τιμής της ελληνικής οικονομίας.

Για τους λόγους αυτούς, **η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** έχει οδηγηθεί μέχρι σήμερα σε παταγώδη αποτυχία.

Η ίδια ανάλυση, των προϋποθέσεων επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης μας παρέχει το κλειδί και για την εκτίμηση των δυνατοτήτων άσκησης μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής βασισμένης στην ενίσχυση όχι μόνον της εξωτερικής, αλλά και της εσωτερικής ζήτησης (εφόσον εκ των πραγμάτων αποδεικνύεται ότι είναι αδύνατο να αναλάβουν οι εξαγωγές μόνες τους τον ρόλο της κινητήριας δύναμης της ελληνικής οικονομίας), στις εκτεταμένες διαρθρωτικές αλλαγές ώστε να αλλάξουν η λειτουργία των αγορών προϊόντων, η σύνθεση του εξωτερικού εμπορίου, η διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και οι παραγωγικές δυνατότητες των επιχειρήσεων. Δείχνουμε στο Μέρος 4, όπου εκθέτουμε ένα σχέδιο μιας τέτοιας εναλλακτικής πολιτικής (το οποίο έχει μεταβατικό χαρακτήρα καθώς βρίσκεται υπό κατασκευή παράλληλα με το μαθηματικό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ), ότι η **αντιστροφή** της τρέχουσας κατάστασης της ελληνικής οικονομίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον εάν συντρέχουν μια σειρά προϋποθέσεων που απαιτούν τολμηρές αποφάσεις και μεγάλες τομές στο υπάρχον, μη διατηρήσιμο, μοντέλο ανάπτυξης. Θα πρέπει, ωστόσο, για να κριθεί το σχέδιο που παρουσιάζεται να ληφθεί υπόψη ότι το εναλλακτικό όφελος από την ήδη ασκούμενη πολιτική είναι η ανατροπή της οικονομικής παρακμής, της δραματικής υποβάθμισης της ζωής των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων, και της ανθρωπιστικής κρίσης.

Πιο αναλυτικά, μια πολιτική ανάπτυξης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας που θα βασίζεται στην ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης (παράλληλα με την ενίσχυση της εξωτερικής ζήτησης), θα επιδιώκει ταυτόχρονα την άρση των κοινωνικών αδικιών στις οποίες οδήγησε η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ της εργασίας, και βέβαια, την επίτευξη και την διατήρηση των βασικών μακροοικονομικών ισορροπιών (εσωτερική και εξωτερική ισορροπία, πρωτογενές πλεόνασμα).

Αναζητώντας τις προϋποθέσεις για την άσκηση μιας πολιτικής οικονομικής ανάπτυξης με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, απαιτείται να παρατηρήσουμε εξ αρχής ότι μια τέτοια πολιτική δεν είναι συμβατή με την διατήρηση των συνθηκών εκείνων που οδήγησαν κατά τα τελευταία έτη την ελληνική οικονομία σε βαθύτατη ύφεση, υψηλή ανεργία και αποεπένδυση, κοινωνικές ανισότητες και φτώχεια. Πιο συγκε-

κρυμμένα, η εσωτερική υποτίμηση που επιχειρείται κατά τα τελευταία έτη, προκειμένου να μειωθούν οι μισθοί, το μοναδιαίο κόστος εργασίας και οι τιμές, προϋποθέτει την αύξηση του ποσοστού ανεργίας, επομένως την μείωση της παραγωγής, ώστε να μην χρειάζονται οι επιχειρήσεις όλο το προσωπικό που συνήθιζαν να απασχολούν. Για τον λόγο αυτό, η ασκούμενη πολιτική μειώνει τη ζήτηση με τα εργαλεία που διαθέτουν η οικονομική και η διαρθρωτική πολιτική: δηλαδή με την αύξηση των φορολογικών συντελεστών, με την μείωση των μισθών και τις απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, με την στάση πληρωμών του Δημοσίου προς τους ιδιώτες, με το κλείσιμο οργανισμών και δημόσιων επιχειρήσεων κλπ. Με άλλα λόγια, η μείωση της ζήτησης, η ύφεση και η άνοδος της ανεργίας είναι συστατικά στοιχεία της ήδη ασκούμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, είναι το βασικό της εργαλείο κατά την πρώτη φάση της. Ως εκ τούτου, μια πολιτική ανάπτυξης και ανασυγκρότησης προϋποθέτει την κατάργηση ή την αναθεώρηση της ίδιας της φύσης της ασκούμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Για τον λόγο αυτό αναφερόμαστε σε μια **εναλλακτική οικονομική πολιτική**, η οποία θα επιχειρούσε να αναστρέψει την δυσμενή σπείρα της ύφεσης στην οποία έχει εμπλακεί η ελληνική οικονομία από το 2008, με ευθύνη της εφαρμοζόμενης οικονομικής και «διαρθρωτικής» πολιτικής.

Σημείο εκκίνησης της εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής είναι η αύξηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής, η οποία θέτει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό και εργατικό δυναμικό της χώρας. Τα ερωτήματα που ανακύπτουν στο σημείο αυτό είναι **πρώτον**, από ποιες πηγές θα μπορούσε να προέλθει μια τέτοια αύξηση της ζήτησης, **δεύτερον**, με τι ρυθμούς θα έπρεπε αυτή να πραγματοποιηθεί, και **τρίτον**, με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν οι βασικές ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας (δημοσιονομικό και εξωτερικό έλλειμμα), ενώ θα υπήρχε μια αύξηση της ζήτησης.

Όσον αφορά **το πρώτο ερώτημα**, είναι προφανές ότι η αύξηση της ζήτησης δεν θα μπορούσε να προέλθει από κρατικές δαπάνες ή φορολογικά μέτρα που θα επιδείνωναν αμέσως το πρωτογενές έλλειμμα του δημοσίου. Θα μπορούσε, ωστόσο, η αύξηση της ζήτησης να προέλθει από εισροή ευρωπαϊκών πόρων για την πραγματοποίηση δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές (π.χ. χρηματοδότηση πραγματοποίησης έργων και υποδομών από τα διαρθρωτικά ταμεία και τα ομόλογα ανάπτυξης). Ωστόσο, μια τέτοια αύξηση πιθανότατα δεν είναι ικανή να επιφέρει μια σοβαρή ανάκαμψη με σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Μία πρόσθετη αύξηση της ζήτησης θα μπορούσε να προέλθει από την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, εφόσον αυτή δεν επιβαρύνει τα δημόσια έσοδα, αντίθετα τα αυξάνει διαμέσου των ασφαλιστικών εισφορών και των φορολογικών εσόδων που αντιστοιχούν σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Βέβαια, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής δεν είναι σε θέση να επιτύχουν άμεσα μια τέτοια αύξηση καθώς οι μισθοί καθορίζονται στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων μεταξύ επιχειρήσεων

και εργαζομένων. Μπορούν, ωστόσο, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής να αλλάξουν το θεσμικό πλαίσιο αυτών των διαπραγματεύσεων, καταργώντας καταρχήν τους νόμους εκείνους της τελευταίας τριετίας που ευνοούν υπερβολικά την ισχύ των εργοδοτών στις διαπραγματεύσεις έναντι των εργαζομένων και έχουν οδηγήσει σε μεγάλες μειώσεις των μισθών του ιδιωτικού τομέα. Μπορούν, δηλαδή, να υπάρξουν θεσμικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που θα επαναφέρουν σταδιακά την αγοραστική δύναμη των μισθών σε υψηλότερα επίπεδα. **Η αύξηση της ζήτησης** που θα προέλθει από μια τέτοια θεσμική αλλαγή στην αγορά εργασίας θα έχει μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα επί των πραγματικών μισθών, γιατί η προσαρμογή τους σε αλλαγές των συνθηκών της αγοράς εργασίας (είτε πρόκειται για αλλαγές στο ποσοστό ανεργίας είτε στο θεσμικό πλαίσιο) δεν πραγματοποιούνται στην βραχυχρόνια διάρκεια αλλά απαιτούν περισσότερα έτη για να ολοκληρωθούν. Το γεγονός ότι μια τέτοια παρέμβαση στην αγορά εργασίας για την αποκατάσταση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων θα έχει ως αποτέλεσμα την σταδιακή άνοδο των πραγματικών μισθών, είναι προς όφελος της οικονομικής πολιτικής γιατί δεν θα επιτρέψει την δημιουργία σημείων στραγγαλισμού στο παραγωγικό σύστημα, με την έννοια ότι θα δοθεί στις επιχειρήσεις ο χρόνος να ανταποκριθούν στην αύξηση της ζήτησης με αύξηση της παραγωγής και όχι με αύξηση των τιμών.

Βέβαια, η αύξηση των πραγματικών μισθών του ιδιωτικού τομέα θα πρέπει να εξεταστεί σε σχέση και με τις επιπτώσεις στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, του οποίου η βελτίωση οφείλεται, κατά τα τελευταία έτη, στην μείωση της εγχώριας ζήτησης. Με άλλα λόγια, **η αύξηση των μισθών** θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παράγοντας επιδείνωσης του εξωτερικού ισοζυγίου, αφού θα υπήρχε αύξηση των εισαγωγών ως αποτέλεσμα της αυξημένης εγχώριας ζήτησης. Εντούτοις, η σταδιακή αύξηση των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα (που θα είχε πραγματοποιηθεί χάρη σε θεσμικές παρεμβάσεις του κράτους στην αγορά εργασίας), θα αύξανε τα εισοδήματα των λιγότερο εύπορων νοικοκυριών των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μεν υψηλή, η δε ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων είναι χαμηλή. Επιπρόσθετα, μια τέτοια αύξηση των πραγματικών μισθών θα μείωνε το εισόδημα των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα προερχόμενα από κέρδη, των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μικρή, πλην όμως, η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών είναι πολύ υψηλή. Επίσης, μια πολιτική που θα ευνοούσε την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, θα μπορούσε να συνδυαστεί με μια φορολογική πολιτική άντλησης εσόδων από το νοικοκυριά με υψηλότερα εισοδήματα είτε αυτά προέρχονται από μισθούς είτε από κέρδη προκειμένου να περιοριστούν οι εισαγωγές (πέραν του φορολογικού οφέλους). Συνδυάζοντας έτσι μια **πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος** προς τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, θα μπορούσε να μειωθεί η συνολική ροπή της ελληνικής οικονομίας προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών).

Ιδιαίτερης σημασίας, σε σχέση με τις εξωτερικές ανταλλαγές, είναι το **ζήτημα** ότι η οικονομική πολιτική πρέπει να επιτύχει την σταθερότητα των τιμών των εγχωρίως παραγομένων αγαθών και υπηρεσιών, έτσι ώστε με δεδομένη την αύξηση των τιμών στις ανταγωνιστικές χώρες να ενισχυθεί σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. **Στην Ελλάδα, παρά την μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος**, κατά τα τελευταία έτη, οι τιμές των εγχωρίων προϊόντων δεν έχουν μειωθεί (ακόμη και αν αφαιρέσουμε την δυσμενή επίπτωση των έμμεσων φόρων) για **περισσότερους** λόγους: συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων, αποεπένδυση παγίου κεφαλαίου, προβλήματα ρευστότητας. Κάθε μη προκατειλημμένος παρατηρητής θα είχε αντιληφθεί ότι το μεν ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο των ανταγωνιστικών χωρών, μειώνεται ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008, σε αντίθεση με τις τιμές των προϊόντων που συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία μέσα σε συνθήκες ύφεσης. Αυτές οι εξελίξεις αποτελούν **ισχυρή ένδειξη** ότι εάν υπάρχουν άκαμπτες αγορές στην Ελλάδα, αυτές δεν είναι οι αγορές εργασίας αλλά οι αγορές προϊόντων. Η προώθηση σειράς διαρθρωτικών αλλαγών για τον περιορισμό των κατά τα άλλα πασίγνωστων ολιγοπωλιακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές αγορές προϊόντων θα ήταν επομένως αναγκαία προκειμένου μια πολιτική αύξησης της ζήτησης να μη οδηγήσει σε αυξήσεις των τιμών και να επιτευχθεί η σταθεροποίησή τους ή ακόμη και η μείωσή τους για κρίσιμης σημασίας προϊόντα.

Βέβαια, στο σημείο αυτό μπορεί να **προβληθεί η αντίρρηση** ότι με τιμές που δεν αυξάνονται ή μειώνονται, τα κέρδη θα εξανεμιστούν και οι επιχειρήσεις δεν θα έχουν ενδιαφέρον να παραγάγουν υπό τέτοιους όρους, άρα θα έχουμε αύξηση της ανεργίας, ούτε θα μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις τους γιατί τα κέρδη θα είναι χαμηλά, ούτε θα θέλουν να επενδύσουν επειδή η προσδοκώμενη κερδοφορία θα είναι χαμηλή. Τα επιχειρήματα αυτά, ωστόσο, δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή η κερδοφορία) δεν εξαρτάται μόνον από τους μισθούς αλλά και από τον όγκο των πωλήσεων, ιδιαίτερα δε στην Ελλάδα. Όπως δείχνει η ανάλυσή μας της εσωτερικής υποτίμησης, στο Μέρος 2, ο όγκος των πωλήσεων είναι σημαντικότερος από τους πραγματικούς μισθούς για την απόδοση κεφαλαίου, και για τον λόγο αυτό η κερδοφορία στην Ελλάδα παρουσίασε μείωση κατά τα έτη 2010-2011, παρά το γεγονός ότι κατά το ίδιο χρονικό διάστημα υπήρξαν μεγάλες μειώσεις των πραγματικών μισθών. Μια **πολιτική** βαθμιαίας και λελογισμένης αύξησης της εσωτερικής ζήτησης, σε συνδυασμό με την αναδιανομή του προϊόντος που αλλάζει την ροπή προς κατανάλωση, θα αύξανε τις πωλήσεις εγχώριων προϊόντων και θα μείωνε το αργούν παραγωγικό δυναμικό, δημιουργώντας έτσι οφέλη για τις επιχειρήσεις που θα αντιστάθμιζαν τις αυξήσεις των μισθών ως κόστος -τουλάχιστον έως ότου προσεγγίσει η οικονομία κάποιο χαμηλό επίπεδο ανεργίας.

Μια τέτοια **εναλλακτική πολιτική** σαν και αυτή που σκιαγραφείται παραπάνω θα ακολουθούσε πορεία, η οποία διακρίνεται σε φάσεις (βραχυχρόνια, μεσοπρόθεσμη

και μακροχρόνια διάρκεια), και βήματα. Διατυπώνεται, έτσι, ένα σχέδιο αυτής της πολιτικής η οποία παρουσιάζεται στο Μέρος 4, ενώ οι επεξεργασίες του ΙΝΕ για την εμβάθυνση και εκλέπτυνση αυτής της πρότασης βρίσκονται σε εξέλιξη.

ΜΕΡΟΣ 2

Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης

Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης

2.1. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης

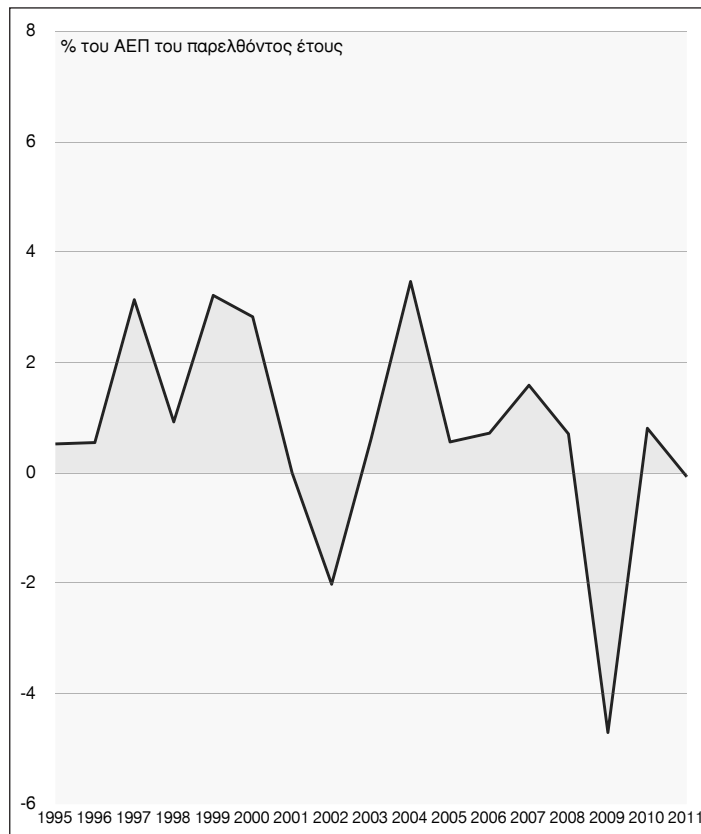
Η ελληνική οικονομία συνδυάζει σήμερα την μείωση του ΑΕΠ για πέμπτο συνεχές έτος, την τετραετή θεαματική μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των συνταξιούχων, την αδυναμία να χρησιμοποιήσει τα παραδοσιακά εργαλεία της οικονομικής πολιτικής, την διαρκή και μεγάλη απόκλιση του ΑΕΠ ανά κάτοικο από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. Μέρος 3 της έκθεσης), την άνοδο της ανεργίας, την διατήρηση ενός μεγάλου ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, την συνέχιση και την όξυνση της κρίσης του δημοσίου χρέους, ενώ καθίστανται πλέον έκδηλες και οι σοβαρές ατέλειες στην αρχιτεκτονική της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης. Η εφαρμογή της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης δεν έχει οδηγήσει την οικονομία σε ανάκαμψη, παρά τα όσα είχαν αρχικά, και ανά έτος, διακηρυχθεί ως προς τις δυνατότητες αυτής της πολιτικής. Στο πέμπτο έτος ύφεσης (2008-2012) της ελληνικής οικονομίας η πολιτική αυτή δεν οδηγείται πλέον από τις αυθόρμητες δυνάμεις της αγοράς (market-based adjustment), όπως αρχικά είχε προβλεφθεί ότι θα συνέβαινε, αλλά από πολιτικές αποφάσεις και διοικητικά μέτρα (policy-based adjustment) και η γενική οικονομική υποχώρηση συνοδεύεται από κοινωνική αποσύνθεση, δυσαρέσκεια και αβεβαιότητα.

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης κρίνεται εκ του αποτελέσματος: Ο τελικός της στόχος είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και η αύξηση της συμβολής των εξαγωγών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, έτσι ώστε ο εξωτερικός τομέας της οικονομίας να καταστεί η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. Κατά το 2010-2011, όμως, η συμβολή των καθαρών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανήλθε 0,74 μονάδες του ΑΕΠ. Αυτή η κακή επίδοση σημειώθηκε μάλιστα εν μέσω υψηλής μεγέθυνσης των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, επομένως σε ευνοϊκό περιβάλλον εξωγενών παραγόντων.

Η συμβολή των εξαγωγών στο ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, καθόλου δεν υπερέχει έναντι της αντίστοιχης συμβολής των ετών 1995-2009. Αντίθετα, είναι σαφώς μικρότερη του μέσου όρου. Επομένως, **ο στόχος** της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να δημιουργηθεί ένα εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα δεν έχει επιτευχθεί. Εάν, μάλιστα, χρησιμοποιήσουμε τον δείκτη εξαγωγικής επίδοσης που διορθώνει τις εξαγωγές με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού, θα διαπιστώσουμε ότι οι σημερινές εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας, όχι μόνον είναι κατώτερες της τελευταίας εικοσαετίας, αλλά επιπλέον επιδεινώνονται (βλ. αναλυτικότερα στο Μέρος 3).

Διάγραμμα 1

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ

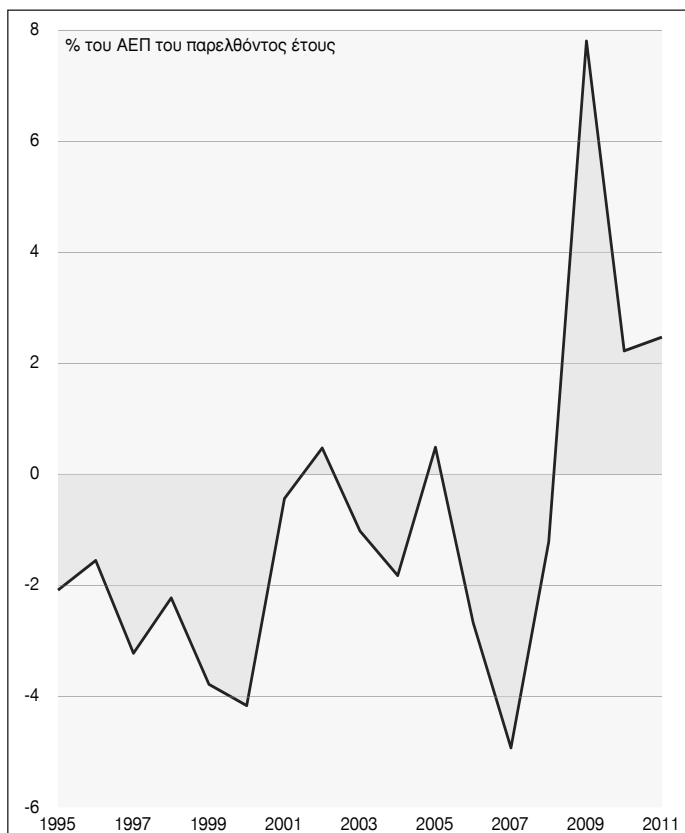

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, ανήλθε σε περίπου 4,7 εκατοστιαίες μονάδες. Επομένως, η θετική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται κατά τα 4/5 περίπου στη μείωση των εισαγωγών, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην δραστική περιοσίση της εσωτερικής ζήτησης. Αυτό το θετικό αποτέλεσμα της μείωσης των εισαγωγών επί του ΑΕΠ ανάγεται απλώς στο γεγονός ότι ένα μικρότερο μέρος της εσωτερικής ζήτησης εκτρέπεται προς τις εισαγωγές. **Μια τέτοια εξέλιξη**, όμως, δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως αλλαγή στη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας ή σαν κάποιο είδος επιτυχίας. Εκτός, βέβαια, εάν αναμένει κάποιος, ότι η παρατεταμένη εσωτερική υποτίμηση θα οδηγήσει σε προσαρμογή των καταναλωτών σε πιο λιτά καταναλωτικά πρότυπα τα οποία θα παγιωθούν, και διαμέσου αυτών θα επιτευχθεί μονιμότερη μείωση των εισαγωγών. Μια τέτοια εξέλιξη, ωστόσο, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως πρόοδος αλλά μια προσαρμογή σε χαμηλότερο επίπεδο διαβίωσης.

Διάγραμμα 2

Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ

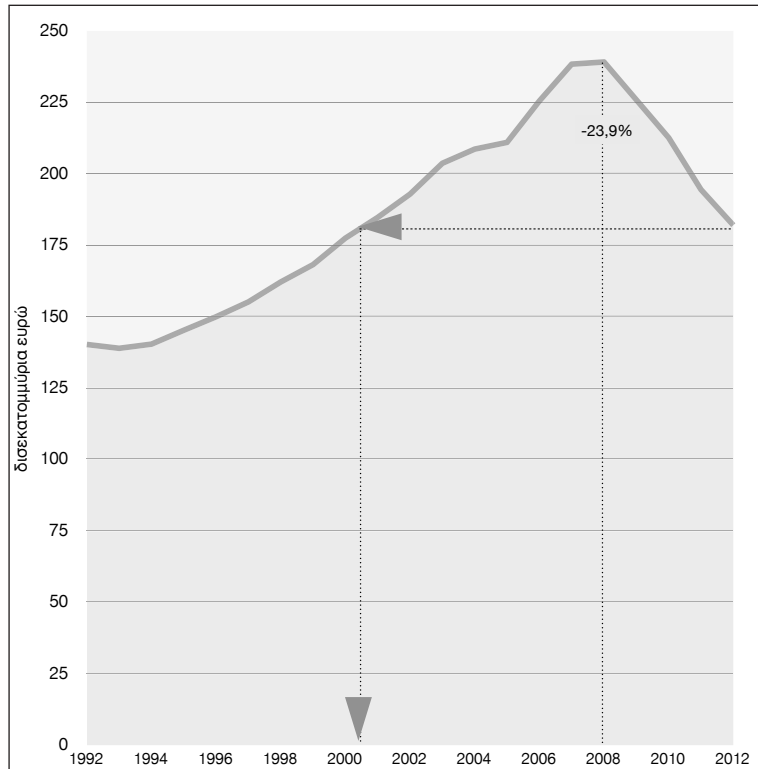

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

2.2. Η δυναμική της εσωτερικής υποτίμησης

Το αρνητικό σοκ ζήτησης των ετών 2009-2012, ιδιαίτερα δε της τριετίας 2010-2012 όταν υπήρξαν διαδοχικές μειώσεις των δημοσίων δαπανών και αυξήσεις των φόρων, ήταν το σημείο εκκίνησης της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, η πτώση της εγχώριας ζήτησης κατά την τριετία 2010-2012 είναι ήδη δραματική (περίπου -25%) και επανέφερε το επίπεδο της ζήτησης σε αυτό του 2000. Εάν συνεχιστεί η εφαρμογή της ίδιας πολιτικής, η μείωση της εγχώριας ζήτησης θα αποκτήσει καταστροφικές διαστάσεις και ο όγκος της θα έχει επανέλθει σε επίπεδα της δεκαετίας του 1990.

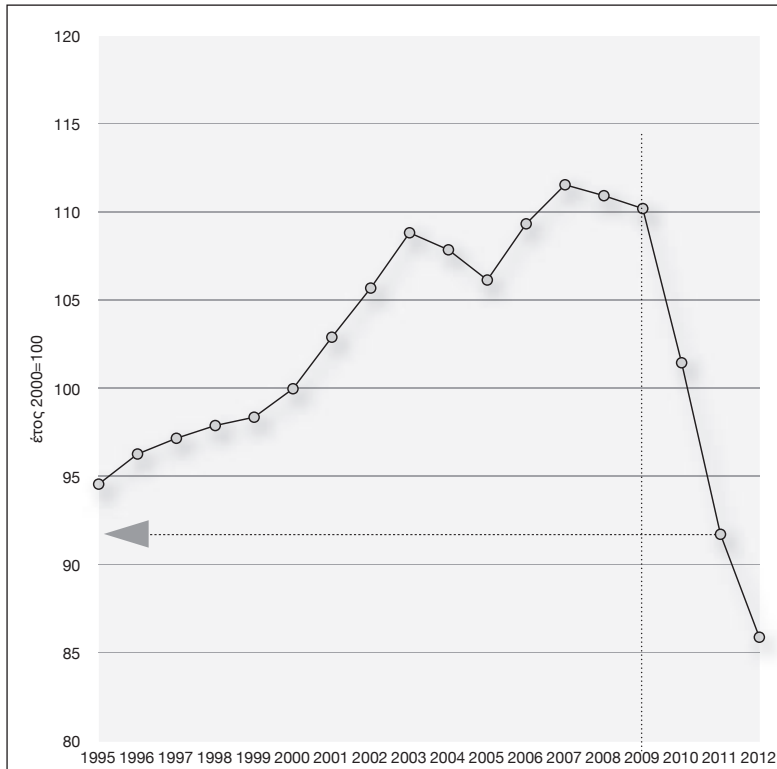
Διάγραμμα 3
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές του έτους 2000

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Εξίσου δραματική είναι η μείωση που παρουσιάζει η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα συγκρινόμενη με άλλες χώρες. Έναντι των 35 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών, οι οποίες είναι οι 35 πλέον προηγμένες χώρες του πλανήτη, η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα υποχώρησε κατά 17,0% το 2009-2011 επαναφέροντας τον σχετικό δείκτη (Διάγραμμα 4) σε επίπεδα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του 1995. Η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, κατά τα έτη 1995-2009 ήταν ταχύτερη από ό,τι στις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες. Αυτή η ταχύτερη μεγέθυνση της εσωτερικής ζήτησης στην Ελλάδα απετέλεσε και τον κινητήρα της πραγματικής σύγκλισης προς τις πιο αναπτυγμένες οικονομίες. **Η μείωση της σχετικής ζήτησης**, που εμφανίζεται στο Διάγραμμα 4, εγκαινίασε μια διαδικασία πραγματικής απόκλισης, η οποία, στα πλαίσια της εσωτερικής υποτίμησης θεωρείται, από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, αναγκαίο τίμημα που πρέπει να καταβληθεί προκειμένου να αποκατασταθεί η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας.

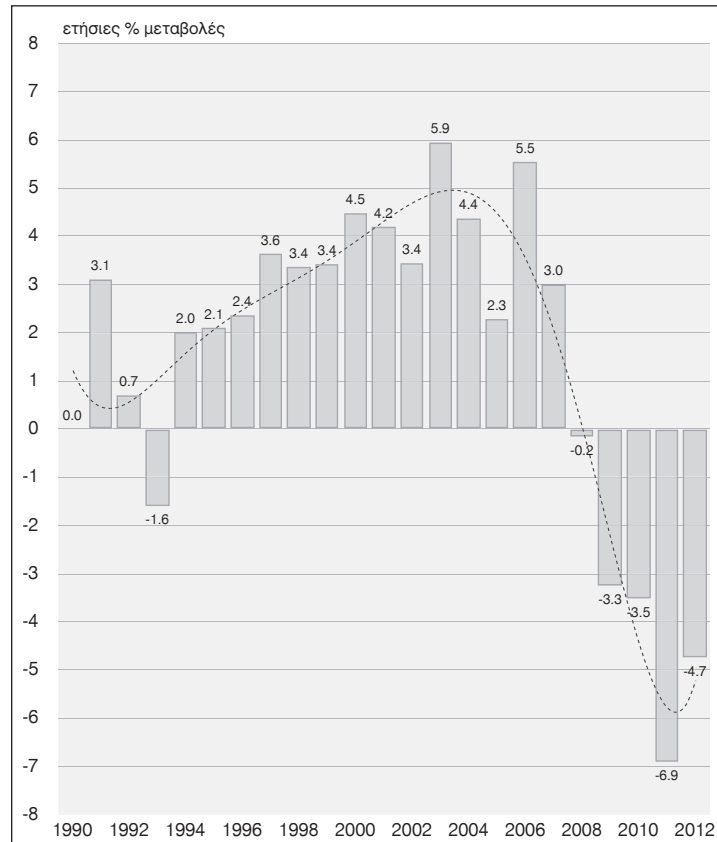
Διάγραμμα 4
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 35 προηγμένων χωρών

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η θεαματική πτώση της ζήτησης οδηγεί σε δραματική μείωση του ΑΕΠ, και μάλιστα στη βραχυχρόνια διάρκεια. Μετά από κάθε νέα μείωση της ζήτησης, η οικονομία μεταβαίνει σε κατάσταση βαθύτερης ύφεσης χωρίς να επηρεάζονται καταρχήν οι μισθοί και οι τιμές: Η παραγωγή προσαρμόζεται στις διακυμάνσεις της ζήτησης στην βραχυχρόνια διάρκεια, σε αντίθεση με τους μισθούς και τις τιμές που προσαρμόζονται στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια.

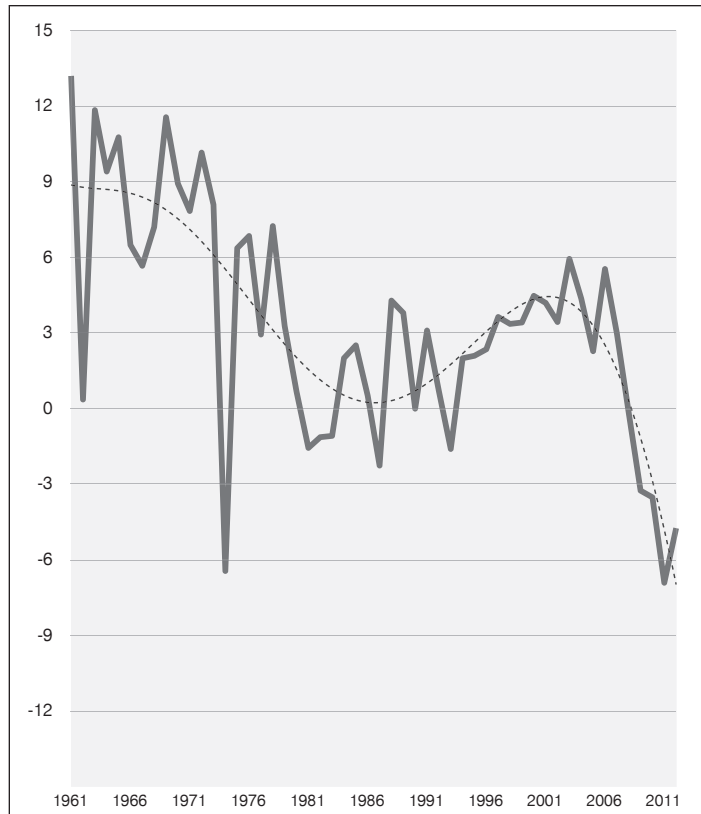
Διάγραμμα 5 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές, 1990-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

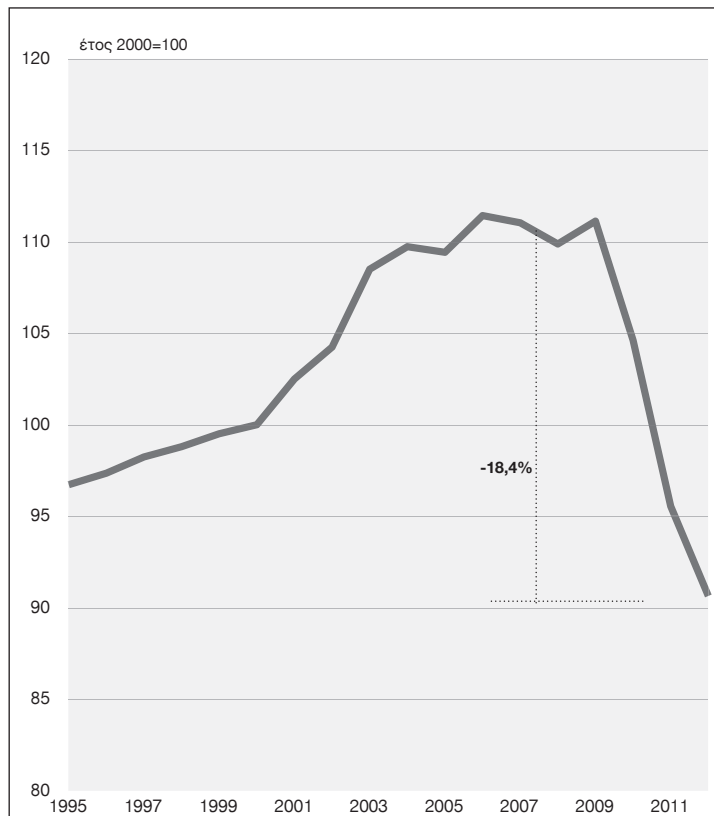
Η μείωση του ΑΕΠ, που αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 5, ανέρχεται σωρευτικά για την τριετία 2009-2011 σε 13,7% έναντι του 2008 και σε 16,7% έναντι του 2007. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίες θα πρέπει να θεωρηθούν ως μετριοπαθείς, η μείωση του όγκου του προϊόντος έναντι του 2007, θα φτάσει τον Δεκέμβριο του 2012 σε 22% περίπου. Σε μακροχρόνια προοπτική (Διάγραμμα 6) η πτώση του προϊόντος εμφανίζεται ως η μεγαλύτερη μείωση της μεταπολεμικής περιόδου. Εάν εφαρμοστούν **νέα μέτρα περιστολής της ζήτησης** κατά το τρέχον και το επόμενο έτος, η μείωση του ΑΕΠ θα λάβει πλέον χαρακτηριστικά πλήρους καθίζησης της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 6
Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές, 1961-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 7
ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 35 προηγμένων χωρών

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ για τα πέντε έτη ύφεσης (2008-2012), συγκρινόμενη με την αντίστοιχη μεταβολή στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου, θα ανέλθει σε περίπου 20%. **Η πραγματική απόκλιση** της ελληνικής οικονομίας από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακυρώνει, επομένως, την πρόοδο που είχε πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1995-2007.

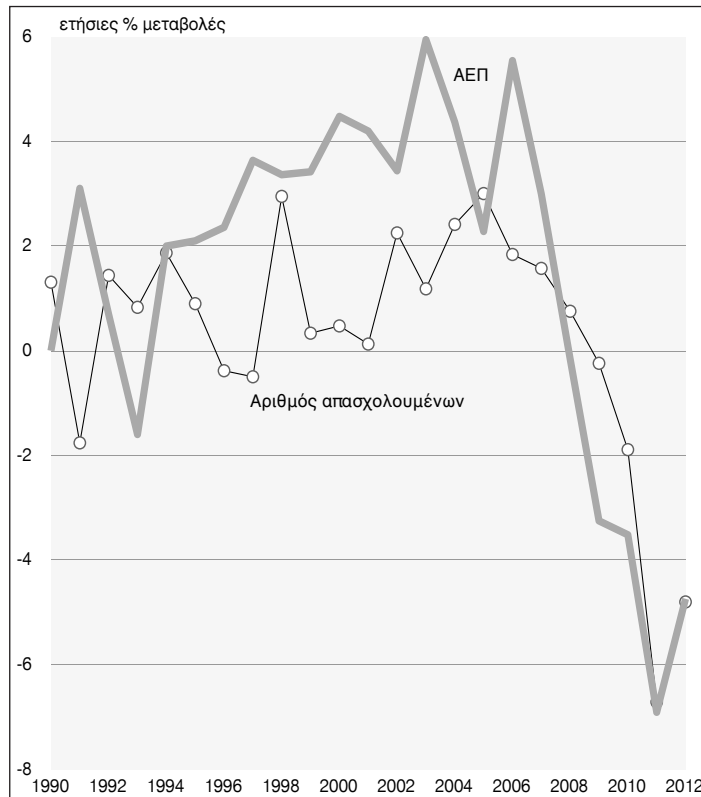
Η εσωτερική υποτίμηση, με την ύφεση που προκαλεί η μείωση της εγχώριας ζήτησης, αποσκοπεί στη μετατροπή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων: Στο νέο μειωμένο επίπεδο παραγωγής και αυξημένης ανεργίας, τα συνδικάτα και γενικότερα οι εργαζόμενοι έχουν απολέσει ένα μέρος από την διαπραγματευτική τους ισχύ. Το μέγεθος αυτής της απώλειας εξαρτάται από το ύψος του ποσοστού ανεργίας και από τις αλλαγές στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Για αυτούς τους λόγους, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης περιλαμβάνει μια διαρθρωτική πολιτική «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας και αποδιάρθρωσης των θεσμών της που συμπυκνώνουν τον παρελθόντα συσχετι-

σμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων. Επιπρόσθετα, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης χρησιμοποιεί την αύξηση της ανεργίας για να προκαλέσει την μείωση των αποδοχών των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα.

Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής στην απασχόληση και στο ποσοστό ανεργίας είναι πράγματι εντυπωσιακά: Κατά τα έτη 2010-2011, ο αριθμός των απασχολούμενων μειώθηκε κατά 8,6% ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, όπως εξάλλου ήταν αναμενόμενο αφού οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση σε όλες τις χώρες και όλες τις εποχές. Ωστόσο, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων ανήλθε σε 8,6% έναντι 10,4% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο περίπου 2% της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Κατά **τα πρώτα τέσσερα έτη της ύφεσης** (2008-2011), η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά περίπου 12% συνοδεύτηκε από μείωση της απασχόλησης περίπου 8%. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά την συγκεκριμένη περίοδο προκάλεσε αύξηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού η οποία όμως δεν συνοδεύεται από την ανάλογη μείωση της απασχόλησης. Θα πρέπει να αποδώσουμε αυτές τις εξελίξεις στο γεγονός ότι στις σύγχρονες τεχνολογικές συνθήκες μια μεγάλη πλέον μερίδα των εργαζομένων αποτελεί έναν πυρήνα παγίως απασχολούμενων των οποίων η εργασία είναι απαραίτητη για την παραγωγή, είτε μεγάλου, είτε μικρού όγκου προϊόντος. Για τον λόγο αυτόν, **η παραγωγικότητα της εργασίας** περιλαμβάνει μια κυκλική συνιστώσα, με την έννοια ότι η οριακή παραγωγικότητα είναι αυξημένη όταν ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού είναι μικρός και αντιστρόφως (Rowthorn 1981, Lavoie 1992). Για τους λόγους αυτούς, η θεαματική μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, κατά την τετραετία 2008-2011, συνοδεύεται από συγκριτικά μικρότερη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων (Διάγραμμα 8) και ταυτόχρονη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 12).

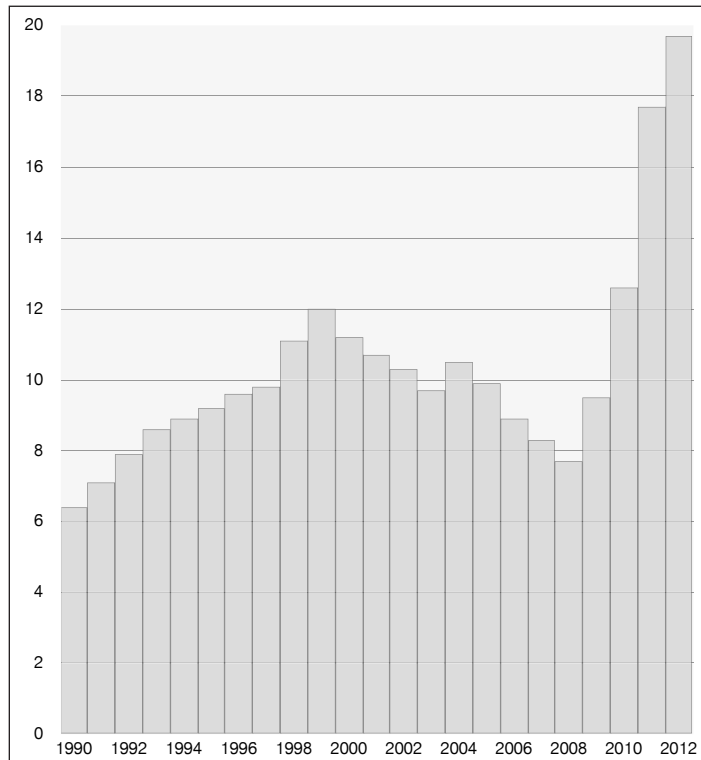
Διάγραμμα 8
ΑΕΠ και αριθμός απασχολούμενων

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Η μείωση της απασχόλησης στη διάρκεια της ύφεσης μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας (Διάγραμμα 9) σε διψήφια ποσοστά. Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον μέσο όρο του 2012, υπό τον όρο ότι θα συνεχιστεί η ίδια πολιτική, ανέρχεται σε 19,7%. Αξιοσημείωτη, ωστόσο, είναι η συνεχής αποτυχία στις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσον αφορά την σοβαρότητα του προβλήματος της ανεργίας κατά τη διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης (χαρακτηριστικό είναι ότι η αντίστοιχη περυσινή πρόβλεψη για το ποσοστό ανεργίας του 2011 σε μέσο επίπεδο ήταν 15% έναντι 17,7% που τελικά πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΙΝΕ (Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, έτους 2011, σελ 22).

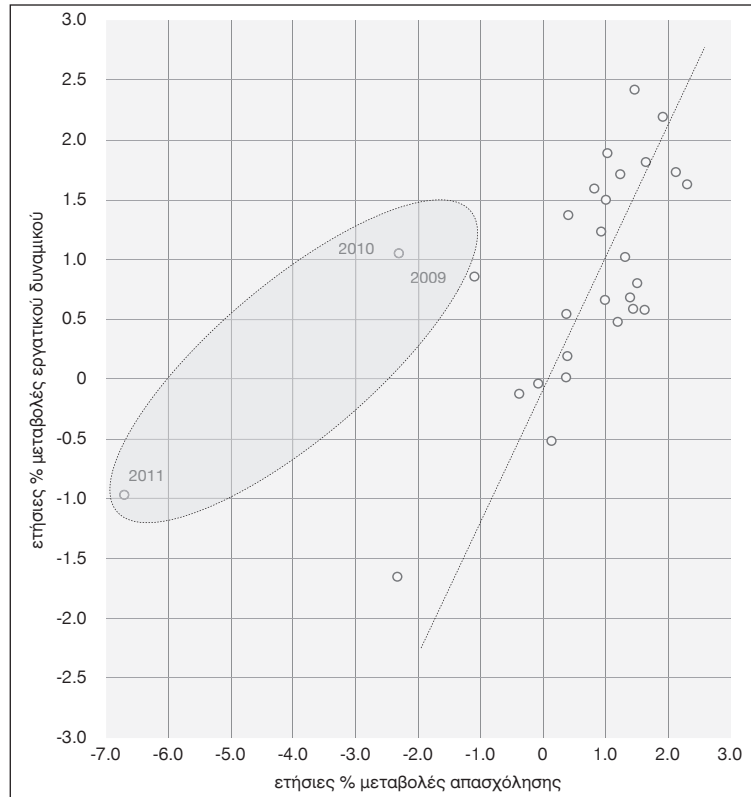
Διάγραμμα 9
Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Ο υπερδιπλασιασμός του ποσοστού ανεργίας, μέσα στα τρία χρόνια 2009-2011, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων, αλλά και στην αύξηση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αριθμού των ατόμων που έχουν ηλικία 15 έως 64 ετών και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας (είτε δηλαδή έχουν απασχόληση, είτε αναζητούν ενεργητικά εργασία). Κατά την τριετία 2009-2011, το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας αυξήθηκε αθροιστικά κατά 0,9%. Η εξέλιξη αυτή ανατρέπει την ισχυρή στατιστική συσχέτιση που παρουσίαζαν μέχρι σήμερα οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού: Πριν την κρίση, οι αυξήσεις της απασχόλησης προκαλούσαν συστηματικά αυξήσεις του εργατικού δυναμικού επειδή οι αυξανόμενες ευκαιρίες απασχόλησης προσελκύουν εργατικό δυναμικό στην αγορά εργασίας, και αντιστρόφως, οι μειώσεις της απασχόλησης προκαλούν αποθάρρυνση και απόσυρση στον μη ενεργό πληθυσμό. Κατά τα έτη 2009-2011, οι μεγάλες μειώσεις της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκαν από μειώσεις του εργατικού δυναμικού επειδή μειώθηκε δραματικά η αγοραστική δύναμη των μισθών με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά των μισθωτών να αναζητούν περισσότερη απασχόληση προκειμένου να αναπληρώσουν το χαμένο εισόδημα που προκαλεί η εσωτερική υποτίμηση.

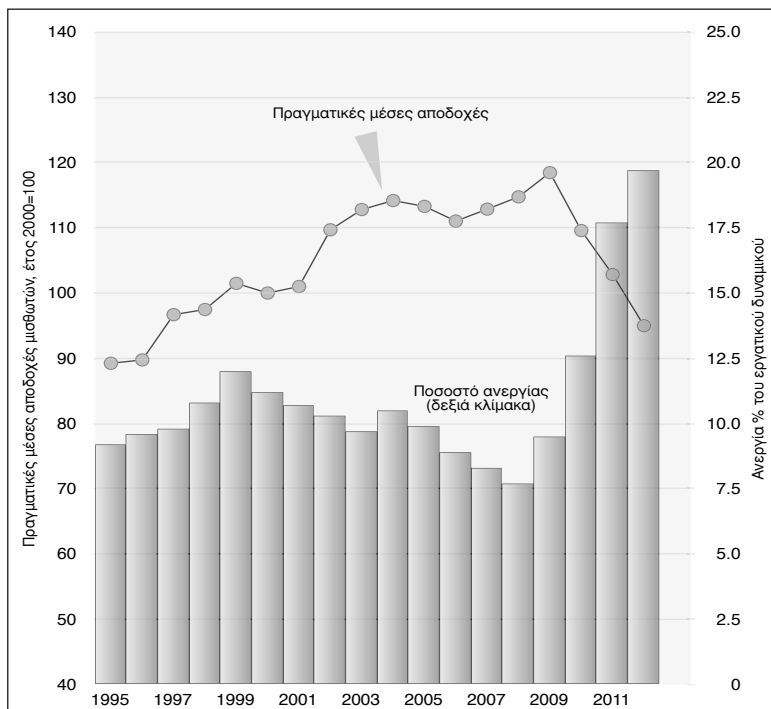
Διάγραμμα 10
Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού, 1983-2011

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Συνοψίζοντας, σχετικά με τη φάση εκκίνησης της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, **η ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική** οδήγησε σε μεγάλες μειώσεις στην εγχώρια ζήτηση, το ΑΕΠ, τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, την παραγωγικότητα και την απασχόληση, και σε δραματική αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Η μείωση του αριθμού απασχολουμένων έχει επιφέρει επιπλέον μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της απώλειας εισοδήματος των ανέργων. Επίσης, κατά τα αρχικά στάδια της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, στο νέο, χαμηλότερο, επίπεδο χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και της απασχόλησης, μειώθηκε η κερδοφορία (η απόδοση παγίου κεφαλαίου) εξαιτίας της πτώσης του όγκου των πωλήσεων. Βέβαια, το μέγεθος αυτό επηρεάζεται και από τις δαπάνες για μισθούς, οι οποίοι όμως μεταβάλλονται στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια. Στη βραχυχρόνια διάρκεια, κατά την πρώτη φάση της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, η κερδοφορία επηρεάζεται από τον όγκο των πωλήσεων που προσαρμόζεται ταχύτατα στις μεταβολές της ζήτησης.

Διάγραμμα 11
Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας

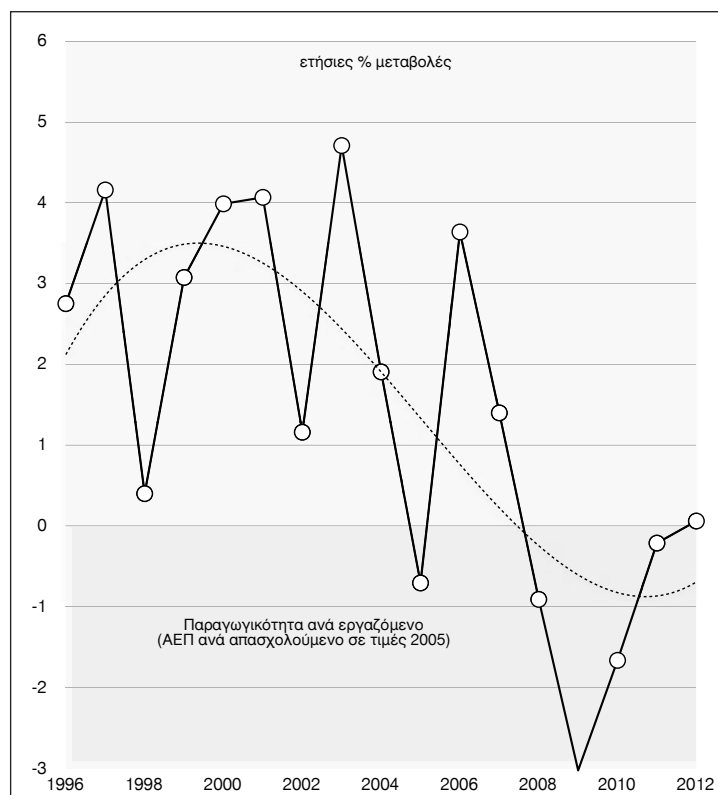

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Σε συνέχεια, **στο χαμηλότερο επίπεδο** χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αύξησης της ανεργίας, που προκλήθηκε με εργαλείο τη δημοσιονομική πολιτική κατά το πρώτο στάδιο της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, άρχισε η προσαρμογή των μισθών. Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει την πίεση που ασκείται επί των μισθών καθώς μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 11, η επίπτωση της ανεργίας επί των πραγματικών μισθών είναι ήδη ορατή: Η δραματική άνοδος του ποσοστού ανεργίας κατά την τριετία 2009-2011 (σε συνδυασμό βεβαίως με τη διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων) έχει προκαλέσει **μείωση** των πραγματικών μισθών κατά 13,2%. Ωστόσο, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και των τιμών στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η ζήτηση, η παραγωγή και η απασχόληση, πραγματοποιείται μεσοπρόθεσμα και ως εκ τούτου θα έπρεπε να αναμένουμε περαιτέρω μείωση των πραγματικών μισθών ακόμη και εάν δεν αυξανόταν περισσότερο το ποσοστό ανεργίας -πολύ περισσότερο που η αύξησή του θα πρέπει να θεωρείται βέβαια, εάν συνεχιστεί η εφαρμογή του προγράμματος προσαρμογής με όσα προβλέπει το Μνημόνιο 2. Το ποσοστό ανεργίας θα αυξηθεί περαιτέρω (σύμφωνα με το ΙΝΕ θα αυξηθεί το 2012 στα επίπεδα μεταξύ 23%-24%,

1.200.000 άτομα) και σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής οι μέσες πραγματικές αποδοχές των μισθωτών θα έχουν μειωθεί στο τέλος του 2012 κατά περίπου 20% έναντι του 2009.

Διάγραμμα 12
Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας

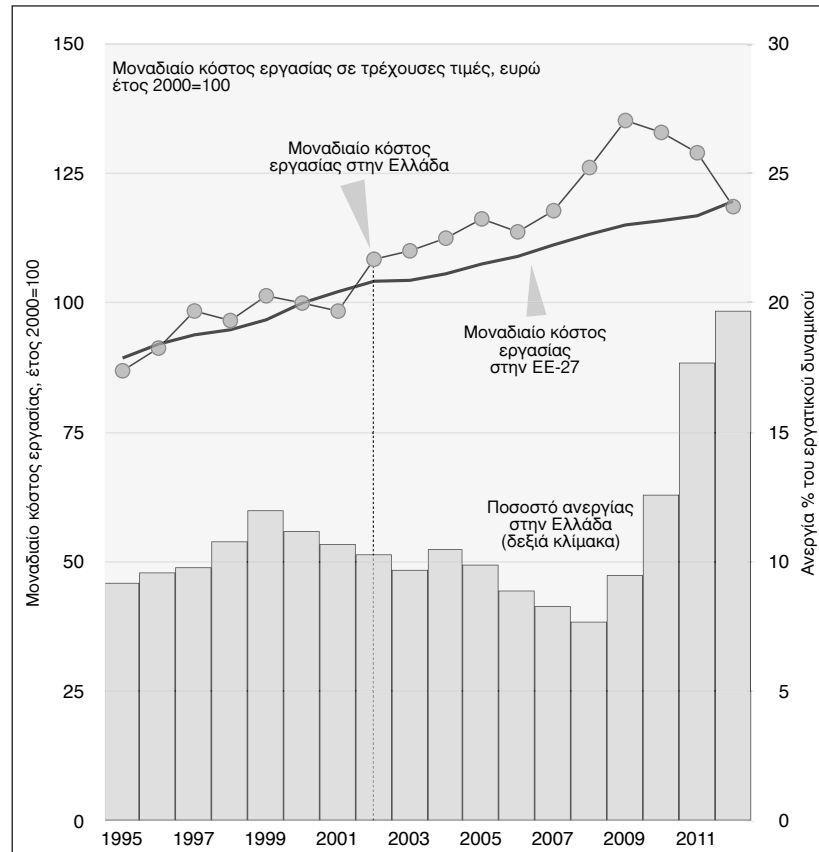
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 12) κατά την τετραετία 2005-2008 ανήλθε σε περίπου 6% αθροιστικά, ενώ κατά τις δύο προηγούμενες τετραετίες (2001-2004 και 1997-2000) είχε υπερβεί το 12% για κάθε μία από αυτές. Από το 2008, με την είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση, η παραγωγικότητα υποχώρησε μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και την συρρίκνωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, και μειώθηκε σωρευτικά, στην τετραετία 2008-2011, κατά 5,6%. **Ως αποτέλεσμα**, στο τέλος του 2011 είχε επανέλθει στο επίπεδο του 2003.

Η παραγωγικότητα της εργασίας εξαρτάται βραχυπρόθεσμα από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και μεσοπρόθεσμα από τις καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. **Η εσωτερική υποτίμηση** έχει αρνητικά αποτελέσματα, τόσο επί του βαθμού χρησιμοποίησης, όσο και επί των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, καθώς προκαλεί συστολή της οικονομικής δραστηριότητας και πτώση της κερδοφορίας (εξαιτίας της πτώσης των πωλήσεων και παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν οι μισθοί). Έτσι, κατά την τριετία 2009-2011, όταν αυξήθηκε θεαματικά το αργούν παραγωγικό δυναμικό και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κατέστησαν αρνητικές (υπήρξε δηλαδή αποεπένδυση, με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας), η παραγωγικότητα μειώθηκε. Αυτό είχε επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. **Η μεταβολή του κόστους εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος ισούται με την μεταβολή των ονομαστικών ακαθάριστων αποδοχών μείον την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας. Επομένως, για να **μειωθεί το μοναδιαίο κόστος εργασίας** θα πρέπει η μείωση των ονομαστικών αποδοχών να είναι μεγαλύτερη από τη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Με άλλα λόγια, θα πρέπει η ύφεση να έχει προκαλέσει αύξηση στο ποσοστό ανεργίας και συνακόλουθα μείωση των μισθών σε τέτοιο μέγεθος ώστε να υπερκαλύπτει την αρνητική επίπτωση που έχει η μείωση της κλίμακας παραγωγής στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Κατά την διετία 2010-2011 ο μέσος ονομαστικός μισθός μειώθηκε κατά 6,4% έναντι του 2009, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 1,9%. Επομένως, **το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος**, που είναι η διαφορά τους, μειώθηκε κατά 4,5%. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική κατά **το δεύτερο εξάμηνο του 2012**, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να είναι **θεαματική (περίπου 8%)** εξαιτίας των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας (μείωση κατώτατου μισθού, απονέκρωση των κλαδικών συλλογικών συμβάσεων και λοιπές προνοιες του Μνημονίου 2).

Διάγραμμα 13
Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Εάν επαληθευθεί αυτή η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, η προς τα πάνω απόκλιση των ετών 2003-2009 στο μοναδιαίο κόστος εργασίας της Ελλάδας έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 θα έχει εξαλειφθεί μέσα στην τριετία 2010-2012. Από την άποψη, επομένως, της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, **η εσωτερική υποτίμηση θα έχει επιτύχει**. Εντούτοις, δεν παρουσιάζεται **ανάλογη επιτυχία** όσον αφορά τις τιμές, την ύφεση, τις επενδύσεις, την απασχόληση, την ανεργία, την παραγωγικότητα της εργασίας, το δημόσιο έλλειμμα και χρέος, την παραγωγή, κλπ. (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω).

Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, όσον αφορά το μοναδιαίο κόστος εργασίας βασίζεται στην παραδοχή ότι η παραγωγικότητα της εργασίας θα παραμείνει πρακτικά αμετάβλητη (+0,1%). Αυτή, πιθανότατα, είναι μια πολύ αισιόδοξη παραδοχή εφόσον συνεχίζεται η ύφεση της ελληνικής οικονομίας, επομένως μειώνεται περαιτέρω το αργούν παραγωγικό δυναμικό, οι επενδύσεις παγίου

κεφαλαίου συνεχίζουν την πτωτική τους πορεία και οι εργαζόμενοι απολαμβάνουν μισθού πολύ κατώτερου του *δίκαιου μισθού*².

Σε αυτά, θα πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι **μια οικονομία** που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης και της παραγωγής δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξηθεί, μετά την παρέλευση πολλών ετών, η ζήτηση, γιατί έχει, εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά απορρυθμίσεων το εργατικό δυναμικό. **Σε συνθήκες παρατεταμένης ύφεσης** ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του εξαιτίας της μακράς παραμονής του στην ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί θα επιδράσουν αρνητικά στην υποκίνηση του προσωπικού να αυξήσει την παραγωγικότητα και θα θίξουν την λεγόμενη «επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο» των νέων γενεών αφού θα έχουν επέλθει συνθήκες υποτίμησης της εργασίας και παράλληλη αύξηση των δαπανών εκπαίδευσης εξαιτίας της ιδιωτικοποίησης της παιδείας.

Στο Διάγραμμα 13 αποτυπώνεται γενικότερα η επίπτωση του ποσοστού ανεργίας στην εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε ονομαστικούς όρους): η μείωση της ανεργίας από τα σχετικά υψηλά επίπεδα των ετών 1998-2001, στο χαμηλό ποσοστό του 2008 (7,5%) είχε επιδράσει αυξητικά στο μοναδιαίο κόστος. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία είχαν ήδη αρχίσει να επιβραδύνονται η παραγωγικότητα της εργασίας και οι παραγωγικές επενδύσεις, και η ελληνική οικονομία να μεγεθύνεται σε συνθήκες υπερθέρμανσης. Η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας της Ελλάδας έναντι της ζώνης του ευρώ (Διάγραμμα 13) στη δεκαετία του 2000 οφείλεται στην επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μετά το 2003 (η οποία με τη σειρά της ανάγεται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη βασίστηκε τότε στην ιδιωτική κατανάλωση και στην οικοδομή και όχι στις παραγωγικές επενδύσεις) και στην ταυτόχρονη αύξηση των ονομαστικών αμοιβών που επηρεάζονταν από την πτώση του ποσοστού ανεργίας. Ενώ, δηλαδή, **η ανάπτυξη** της τετραετίας 2005-2008 μείωσε το ποσοστό ανεργίας και ευνόησε έτσι τις αυξήσεις των ονομαστικών μισθών, δεν πραγματοποιήθηκε με ένταση σε παραγωγικές επενδύσεις ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας. Το μοναδιαίο κόστος

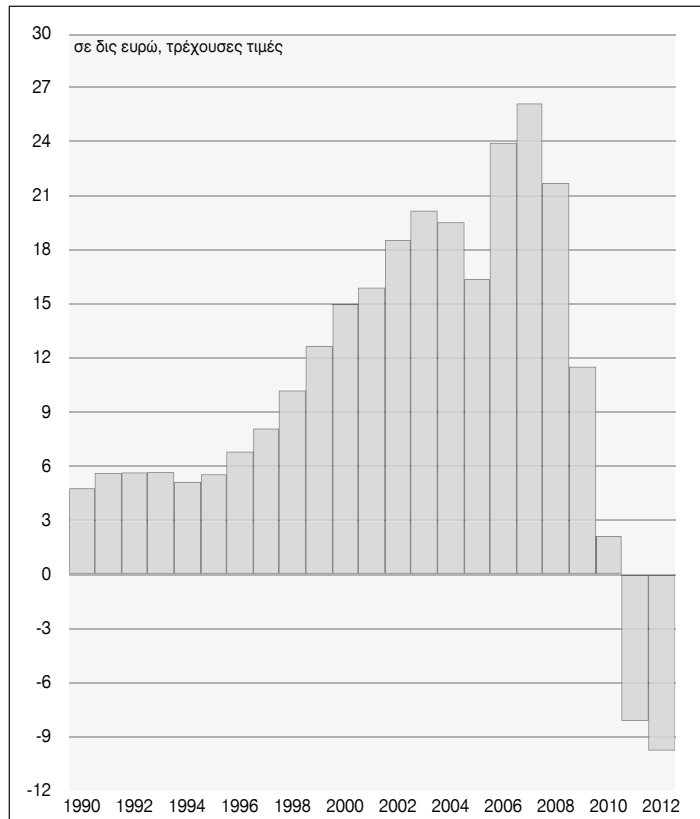
2. Σύμφωνα με ορισμένους μετακείνσιανούς οικονομολόγους (Skott 2005, Arestis 1992, Lavoie 1992), ο μισθός αναφοράς σχετίζεται με την αντίληψη των εργαζομένων για τον δίκαιο μισθό (fair wage) που εμπεριέχει αφενός μεν μια σύγκριση με τις αποδοχές άλλων εργαζομένων (wage-wage inflation), αφετέρου δε ένα βιομηχανικό στοιχείο αναφοράς στους μισθούς περασμένων ετών. Η αντίληψη των εργαζομένων για τον δίκαιο μισθό σχετίζεται, κατά τον Hicks (1975), και με το ύψος των κερδών, με την έννοια ότι θεωρούν ως δίκαιη αμοιβή την συμμετοχή τους στην αφθονία των κερδών. Η ιδέα του δίκαιου μισθού, που έχει μακρά ιστορία στην κείνσιανή θεωρητική παράδοση (Hicks 1974, 1975) με σημείο αφετηρίας τον ίδιο τον Keynes, στηρίζεται σε σημαντικά εμπειρικά ευρήματα (Bewley 1998, 1999, Kahneman, Knetsch and Thaler 1986a, 1986b) και γίνεται αντιληπτή επίσης από την θεωρία της διοίκησης των επιχειρήσεων (Agell and Bennmarker 2007). Η Stirati (2001) ορίζει ως δίκαιο ή αναγκαίο τον μισθό που επιτρέπει στους εργαζόμενους να συμμετάσχουν στην κοινωνική ζωή και να είναι σεβαστοί από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ο Akerlof (1982) και οι Akerlof and Yellen (1990) συνέδεσαν την απόκλιση του τρέχοντος από τον δίκαιο μισθό με την απόδοση των μισθωτών στην εργασία.

εργασίας είναι ο λόγος των μέσων ακαθάριστων ετήσιων αποδοχών (με άλλα λόγια, οι ονομαστικές αμοιβές) προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Ο τύπος της ανάπτυξης της τετραετίας 2005-2008 ήταν τέτοιος που ευνοούσε την αύξηση του αριθμητή χωρίς να διασφαλίζει την αναλογική αύξηση του παρονομαστή. **Οι εξελίξεις** αυτές σχετίζονταν άμεσα με την στρεβλή αρχιτεκτονική της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης και αυτό γιατί στα πλαίσια της νομισματικής ένωσης αναπτύσσονται διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες δημιουργούν φαύλους ή ενάρητους κύκλους που είναι σε θέση να κρατήσουν μια χώρα της ζώνης του ευρώ σε κατάσταση υπερθέρμανσης (ταχύρρυθμης ανάπτυξης που δεν αντιστοιχεί στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της χώρας) ή σε κατάσταση ύφεσης, για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς επαναφέρουν την οικονομία στην «κανονική» της κατάσταση (στο επίπεδο της δυναμικής παραγωγής) διαμέσου της επιδείνωσης ή της βελτίωσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι το ενιαίο ονομαστικό επιτόκιο μετατρέπεται σε χαμηλό πραγματικό επιτόκιο στις χώρες υψηλού πληθωρισμού, και αντιστρόφως. Έτσι, χαμηλά πραγματικά επιτόκια έχουν ακριβώς εκείνες οι χώρες που θα έπρεπε να έχουν υψηλότερα πραγματικά επιτόκια -και αντιστρόφως. **Ο μηχανισμός** που αναμενόταν να αντισταθμίσει αυτή την ατέλεια της νομισματικής ένωσης, δηλαδή ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας (competitiveness channel) αποδείχθηκε, στην πράξη, ανεπαρκής στην Ισπανία και στην Ελλάδα³, ειδικά δε στην τελευταία δύο φορές: μία φορά με την υπερθέρμανση των ετών 2004-2008 και μία φορά με την ύφεση των ετών 2009-2012.

Σε ό,τι αφορά την τελική, συνολική, μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα υπάρξει αλλαγή πολιτικής, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και της παραγωγικότητας στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η παραγωγή και η απασχόληση, και το νέο υψηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκεται το ποσοστό ανεργίας, θα πραγματοποιηθεί μεσοπρόθεσμα. Θα έπρεπε, δηλαδή, να αναμένουμε περαιτέρω μείωση των μισθών ακόμη και εάν το ποσοστό ανεργίας παραμείνει αμετάβλητο. Επειδή όμως παράλληλα θα μειώνεται και η παραγωγικότητα της εργασίας, συγκριτικά μικρότερες θα είναι και οι μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. **Ακόμη σημαντικότερος**, όμως, δυσμενής παράγοντας για την παραγωγικότητα της εργασίας είναι η αποεπένδυση παγίου κεφαλαίου που πραγματοποιείται ήδη. Πράγματι (Διάγραμμα 14), οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα έχουν καταστεί αρνητικές κατά την τελευταία διετία.

3. *Ιωακείμoglou Η. (2011), Κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους και ανταγωνιστικότητα στην Ελλάδα 1995-2009, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.*

Διάγραμμα 14
Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Πρόκειται για μείωση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, δηλαδή του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας. Οι επενδύσεις **παγίου κεφαλαίου**, όμως, είναι αυτές που φέρνουν μέσα στην παραγωγική διαδικασία τις νέες τεχνολογίες και τις νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής. Είναι εύλογο να αναμένουμε, λοιπόν, ότι **η μείωσή τους** θα επιδράσει αρνητικά στην παραγωγικότητα της εργασίας.

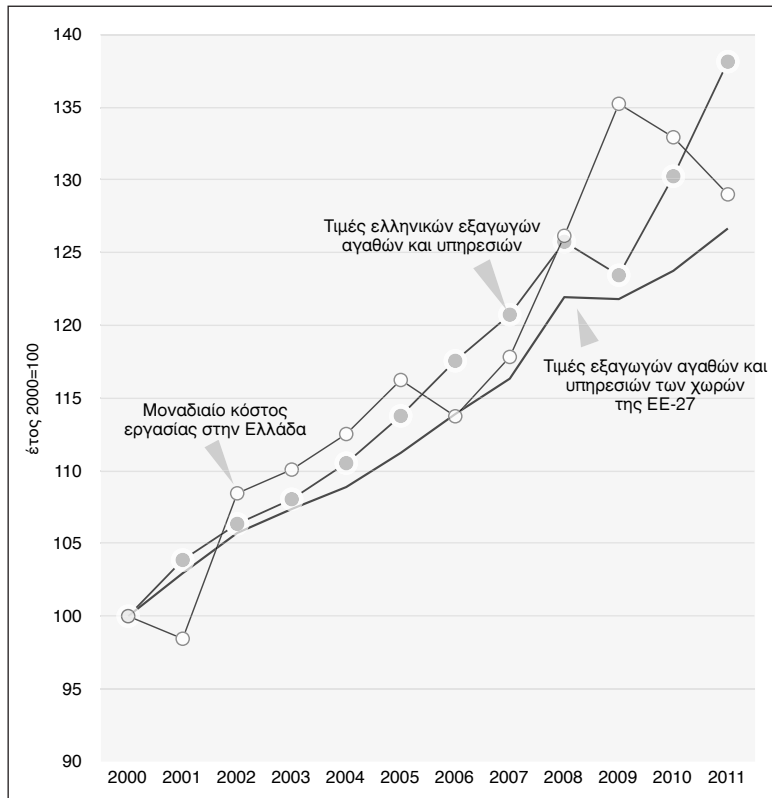
Στο σημείο αυτό, βέβαια, μπορεί κάποιος να αντιτάξει την λογική του οικονομικού δαρβινισμού περί εκκαθάρισης των επιχειρήσεων χαμηλής παραγωγικότητας ώστε η οικονομία να βρει, τελικά, έναν καινούργιο δρόμο υψηλών επιδόσεων διαμέσου μιας διαδικασίας «δημιουργικής καταστροφής» από την οποία θα είχαν επιζήσει τελικά μόνον οι επιχειρήσεις υψηλής παραγωγικότητας. Ωστόσο, η μείωση της ζήτησης δεν οδηγεί στην παύση της λειτουργίας των λιγότερο αποδοτικών επιχειρήσεων παρά μόνον στην μακροχρόνια διάρκεια. Βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, αυτό δεν ισχύει: εάν ίσχυε θα έπρεπε να παρατηρήσουμε στα στατιστικά

στοιχεία μια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Στην πραγματικότητα, η μείωση της ζήτησης επιμερίζεται σε επιχειρήσεις με διαφορετικές παραγωγικές επιδόσεις (Kaldor 1985). **Η αιτία αυτού του επιμερισμού** οφείλεται στο γεγονός ότι όλες οι επιχειρήσεις προσαρμόζουν τις τιμές τους σε αυτές της ηγετικής επιχείρησης του κλάδου προσαρμόζοντας τα περιθώρια κέρδους τους. Εξάλλου, σήμερα υπάρχουν και σύγχρονες επιχειρήσεις υψηλής παραγωγικότητας των οποίων η λειτουργία παύει επειδή αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα ρευστότητας, τα οποία δεν τους επιτρέπουν π.χ. να αγοράσουν τους μετρητοίς εισαγόμενες πρώτες ύλες, ενώ μπορούν να επιζούν επιχειρήσεις χαμηλότερης παραγωγικότητας που προμηθεύονται τις πρώτες ύλες τους από την εγχώρια αγορά με πίστωση. Μόνον εάν υπάρξει θεαματική μείωση των τιμών και άρση της προστασίας των επιχειρήσεων από το Δημόσιο, έτσι ώστε τα περιθώρια κέρδους των λιγότερο αποδοτικών επιχειρήσεων να καταστούν αρνητικά, θα υπάρξει εκκαθάριση των λιγότερο αποδοτικών επιχειρήσεων και αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αναμφισβήτητα, αυτό θα μπορούσε να συμβεί, πλην όμως, μακροπρόθεσμα και αφού οι εργαζόμενοι της χώρας, αλλά και μια μερίδα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων κυρίως, θα είχαν υποστεί δυσβάστακτες θυσίες. Εξάλλου οι εκκαθαρίσεις των επιχειρήσεων χαμηλότερης παραγωγικότητας που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια παρατεταμένων κρίσεων της καπιταλιστικής οικονομίας, γνωρίζουμε ιστορικά ότι συνοδεύονται και από αύξηση των απολύσεων εργαζομένων που αμείβονται με αποδοχές χαμηλότερες από τον μέσο όρο (αφού στους κλάδους και τις επιχειρήσεις χαμηλής παραγωγικότητας οι μισθοί που καταβάλλονται είναι κατά αναλογία χαμηλότεροι). Για τον λόγο αυτόν, θα έπρεπε κάποιος να αναμένει θεαματικές μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας διαμέσου μιας τέτοιας διαδικασίας «δημιουργικής καταστροφής» στην μακροχρόνια διάρκεια, δηλαδή σε ορίζοντα δεκαετίας ή περισσότερο.

Η μείωση των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου συμβάλλει βεβαίως και στην περαιτέρω συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης από κοινού με την μείωση των μισθών και συντάξεων, των δημοσίων επενδύσεων, της δημόσιας κατανάλωσης και όλων γενικά των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης, παρασύροντας την ελληνική οικονομία σε μία σπείρα διαδοχικών μειώσεων της παραγωγής, των οποίων το υποτιθέμενο όριο θα ήταν μια τόσο μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής που θα επέτρεπε στην εξωτερική ζήτηση να μετατραπεί σε νέα κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας υποτίθεται ότι θα επέλθει από την μετακύλιση των μειώσεων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις τιμές των εγχωρίων προϊόντων.

Οι μειώσεις των τιμών, ωστόσο, στην πραγματικότητα δεν ισούνται προς τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας:

Διάγραμμα 15
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές εξαγωγών, 2000-2011

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι επιχειρήσεις, σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, θα έπρεπε να αντιδράσουν, κατά το 2010-2011 στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους, διατηρώντας σταθερά τα περιθώρια κέρδους ή ακόμη και μειώνοντάς τα, αφού υποτίθεται ότι στο υψηλότερο επίπεδο αργούτος παραγωγικού δυναμικού που διαθέτουν έχει αποδυναμωθεί η ισχύς του στις αγορές προϊόντων με αποτέλεσμα να έχουν μικρότερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους.

Σε συνέχεια, θα έπρεπε, σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, να υπάρξει μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την αναλογία στην οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εγχώρια προϊόντα. Με αμετάβλητες τις τιμές των εισαγωγών και τους έμμεσους φόρους, ο δείκτης τιμών καταναλωτή θα έπρεπε να μειωθεί, αν και λιγότερο από όσο οι εγχώριες τιμές εξαιτίας της συμμετοχής των εισαγομένων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη. Αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια αύξηση

του πραγματικού μισθού⁴, η οποία θα καθιστούσε εφικτή μια περαιτέρω μείωση του ονομαστικού μισθού. Θα είχε εγκατασταθεί, έτσι, μια καθοδική σπείρα μισθών και τιμών.

Οι εξελίξεις αυτές θα έπρεπε, σύμφωνα με την κυρίαρχη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, να οδηγήσουν σε αύξηση της εξωτερικής ζήτησης: Επειδή οι εγχώριες τιμές θα μειώνονταν διαρκώς έναντι των τιμών των εισαγομένων προϊόντων, θα αυξανόταν σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής υποτίμησης θα αυξάνονταν οι εξαγωγές, ενώ οι εισαγωγές θα μειώνονταν επειδή θα υπήρχε, **πρώτον**, μειωμένη εσωτερική ζήτηση, και **δεύτερον**, αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής. Θα είχε αυξηθεί έτσι η εξωτερική ζήτηση, και θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, θα μειωνόταν η ανεργία και θα αυξανόταν το ΑΕΠ. Η διαδικασία αυτή, της αλληλεπίδρασης του εξωτερικού εμπορίου με την σπείρα μισθών και τιμών θα οδηγούσε, θεωρώντας ότι το σύστημα δεν δέχεται άλλες εξωτερικές διαταραχές, σε μακροχρόνια ισορροπία: καθώς θα αυξανόταν σταδιακά η εξωτερική ζήτηση, θα ακολουθούσε και η εσωτερική ζήτηση, και στο τέλος της προσαρμογής, ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής θα είχε οδηγήσει την οικονομία στο μακροχρόνιο σημείο ισορροπίας της.

Η πορεία της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα δεν ακολούθησε, όμως, την πορεία που προβλέπει η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης: Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, κατά τη διετία 2010-2011, ανήλθε σωρευτικά σε 4,7% (υπολογισμένη σε ευρώ), ενώ οι τιμές εξαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) αυξήθηκαν κατά 11,9%. Αυτή η αύξηση οφείλεται σε κάποιο βαθμό σε διεθνείς παράγοντες που προκάλεσαν μια γενική αύξηση των τιμών των εξαγωγών. Εάν αφαιρέσουμε την επίπτωση αυτού του εξωγενούς παράγοντα, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σχέση με τις 35 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες μετατράπηκε, κατά την διετία της εσωτερικής υποτίμησης 2010-2011, σε αύξηση των τιμών των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, κατά 3,6% σε εθνικά νομίσματα, και κατά 2,1% σε δολάρια.

Αυτή η εξέλιξη επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μεταβολές των τιμών των εξαγωγών δεν ευθυγραμμίζονται με τις μεταβολές του κόστους εργασίας στη βραχυχρόνια διάρκεια, ευθυγραμμίζονται δε ατελώς στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια (Διάγραμμα 15). Ανάλογη λογική διέπει και την διαμόρφωση των τιμών των εγχώριων προϊόντων

4. Ακριβέστερα, μπορεί να προκύψει αύξηση ή μείωση των πραγματικών μισθών. Η συνολική μείωση του μέσου πραγματικού μισθού, όπως αυτός διαμορφώνεται μετά την μείωση των τιμών, αναλύεται σε τρεις όρους: Ο πρώτος όρος είναι η μείωση του μισθού που ανάγεται στην μείωση της κυκλικής συνιστώσας της παραγωγικότητας, και στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας, ο δεύτερος όρος είναι η μείωση του μισθού που οφείλεται στην πραγματική υποτίμηση, δηλαδή στα ακριβότερα εισαγόμενα προϊόντα τα οποία συμμετέχουν στην ιδιωτική κατανάλωση, και ο τρίτος όρος είναι η αύξηση του μισθού που προέρχεται από το γεγονός ότι με αυξημένο αργούν παραγωγικό δυναμικό μειώνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, επομένως και οι εγχώριες τιμές.

που παράγονται για την εσωτερική αγορά της Ελλάδας αλλά αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό των εισαγωγών. Ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ κινήθηκε σε μια πορεία μεταξύ του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμών των εισαγωγών (είτε επειδή πρόκειται για τις τιμές του ανταγωνισμού που ασκείται από τα προϊόντα του εξωτερικού είτε επειδή πρόκειται για τις τιμές των πρώτων υλών). Ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ είναι συνήθως περισσότερο μετατοπισμένος προς την καμπύλη του μοναδιαίου κόστους εργασίας επειδή δεν αντανάκλα μόνον τις τιμές των προϊόντων που εκτίθενται στον ανταγωνισμό των εισαγομένων, αλλά και τις τιμές του προσαυμένου από τον διεθνή ανταγωνισμό τομέα της ελληνικής οικονομίας ο οποίος έχει μεγάλη συμμετοχή στη διαμόρφωση του ΑΕΠ). Κατά τη διετία 2010-2011, ωστόσο, οι τιμές των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκαν έναντι του 2009 κατά 8%, το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε κατά 4,7%, και ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 3,4% (ήταν δηλαδή περισσότερο μετατοπισμένος προς τις μεταβολές των εισαγωγών). Είναι χαρακτηριστική η διαφορά που παρατηρείται με την Ιρλανδία όπου οι τιμές μειώθηκαν κατά 2,8% στην ίδια χρονική περίοδο. Αυτά αποτελούν ενδείξεις ότι οι επιχειρήσεις δεν μετακυλούν πλήρως στις τιμές τους τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

Η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, υποθέτει ότι διαμέσου της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής, δηλαδή διαμέσου της μείωσης των τιμών εξαγωγών και προϊόντων για εσωτερική κατανάλωση, θα αρχίσει να αυξάνεται η ζήτηση και να ανακάμπτει η παραγωγή. Τελικά, η οικονομία θα έχει ισορροπήσει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής (υψηλότερης ανεργίας) σε σχέση με το 2009 (δηλαδή το επίπεδο παραγωγής πριν από το αρχικό αρνητικό σοκ στην εσωτερική ζήτηση) πλην όμως θα έχει βελτιωθεί το ισοζύγιο της χώρας στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και θα έχει καταστεί θετικό ώστε να συμβάλει ουσιαστικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ.

Οι **προσδοκίες αυτές** δεν είναι, ωστόσο, ιδιαίτερα δικαιολογημένες γιατί οι επιδόσεις στο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας δεν εξαρτώνται μόνον από τις τιμές, αλλά και από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, και κυρίως τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα όμως δεν βελτιώνεται σε μερικά μόνον έτη, ούτε με αποεπένδυση όπως έχουμε ήδη από το 2010 στην Ελλάδα. Εξάλλου, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει πολύ μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να σύρουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος. Σοβαρό εμπόδιο στην «επιτυχία» της εσωτερικής υποτίμησης αποτελεί και το γεγονός ότι οι εγχώριες τιμές δεν

ευθυγραμμίζονται αυτομάτως με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, γιατί οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των εισαγομένων και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας -με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις επιμερίζουν το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας, δηλαδή δεν μετακυλούν ολόκληρη τη μείωση του κόστους στις τιμές. Επίσης, το κόστος εργασίας υπολογίζεται ανά μονάδα προϊόντος, ισούται δηλαδή με τις μεταβολές των μισθών μείον τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. **Η παρατεταμένη ύφεση** θα μειώσει τους μισθούς, πλην όμως θα μειώσει και την παραγωγικότητα, βραχυπρόθεσμα μεν ως συνάρτηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μεσοπρόθεσμα ως συνάρτηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι οποίες θα παραμείνουν χαμηλές για αρκετά χρόνια -εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική. Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και την συμπεριφορά των ευρωπαϊκών ανταγωνιστριών χωρών, οι οποίες εφαρμόζουν ή θα εφαρμόσουν, κατά τα φαινόμενα αρκετά σύντομα, την ίδια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης. Αυτό θα ακυρώσει ως ένα βαθμό την πολιτική του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, τόσο επειδή θα μειωθούν οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες, όσο και επειδή η εν λόγω πολιτική θα μειώσει την ζήτηση στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών.

Το σοβαρότερο, όμως, πρόβλημα της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα είναι ότι η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης μειώνεται, η ανεργία αυξάνεται και μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα επαναλαμβάνεται. Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας διότι οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. **Η επιβράδυνση** του τεχνολογικού και καινοτομικού εκσυγχρονισμού μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητές της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παραγάγει νέα προϊόντα για τα οποία αυξάνεται η διεθνής ζήτηση. Καθώς όλες οι συνιστώσες της ζήτησης συμβάλλουν αρνητικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης που ακυρώνει τους στόχους αυτούς καθ' εαυτούς του προγράμματος εσωτερικής υποτίμησης.

Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία αυτή των συγχύσεων, των αντιφάσεων και των αδιεξόδων, που δεν επιτρέπει στην ελληνική οικονομία να φτάσει σε κατάσταση ισορροπίας (φαινόμενο της *υστέρησης*⁵) εν συντομία έχει ως εξής:

5. Ιωακείμογλου Η. (2012), *Εσωτερική υποτίμηση και συσσώρευση κεφαλαίου*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

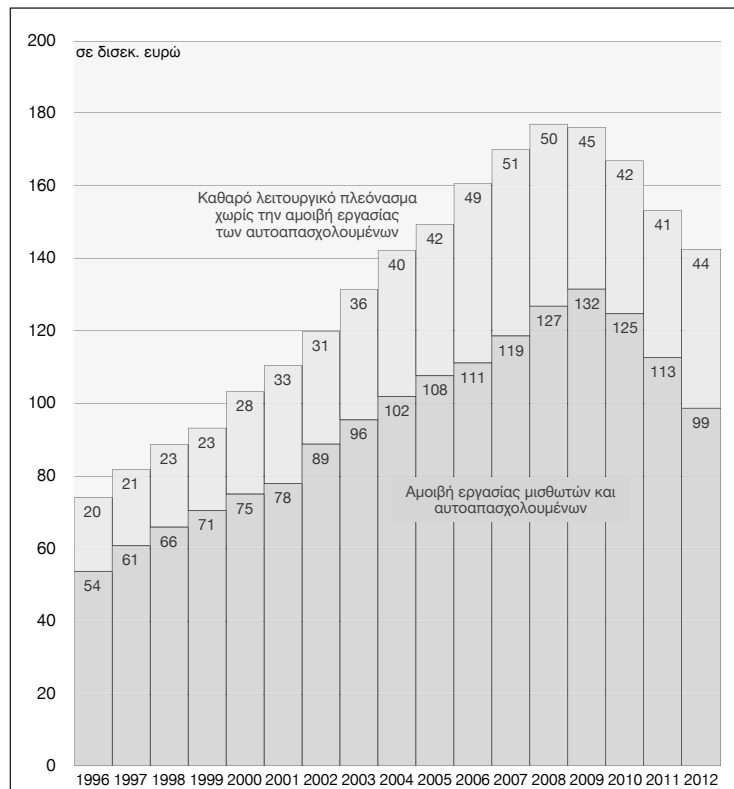
Οι μειώσεις του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Ο μεν μέσος πραγματικός μισθός μειώθηκε κατά 13,2% στην διετία 2010-2011 έναντι του 2009, ο δε αριθμός των απασχολουμένων κατά 8,5%. Επομένως, **η αγοραστική δύναμη** από τα εισοδήματα εργασίας (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων) μειώθηκε, στην διετία 2010-2011, κατά 22,8%. Σε τρέχουσες τιμές, **οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων** (Διάγραμμα 16) μειώθηκαν κατά 19 δισεκατομμύρια. Εάν η ίδια πολιτική συνεχιστεί κατά το 2012, **η αντίστοιχη μείωση** θα ανέλθει σε 33 δισεκατομμύρια. Το διαθέσιμο εισόδημα που προέρχεται από αμοιβές εργασίας μειώθηκε περαιτέρω εξαιτίας της αυξημένης φορολόγησης των τελευταίων ετών.

Αυτή η μείωση των εισοδημάτων της εργασίας επέτρεψε στο καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα (χωρίς τις αμοιβές των αυτοαπασχολούμενων) να μειωθεί, κατά τη διετία 2010-2011, μόνον κατά 4 δισεκατομμύρια (-10% περίπου) έναντι του 2009. Εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική, μέχρι το τέλος του 2012, το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα θα έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2009.

Υπήρξε, επομένως, **μεγάλη μείωση της αγοραστικής δύναμης** των εισοδημάτων από εργασία, της οποίας η ροπή προς κατανάλωση είναι υψηλή, με αποτέλεσμα να προκληθεί ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης (βλ. στο Μέρος 3).

Διάγραμμα 16

Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων, και καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από διανεμόμενα κέρδη (τα οποία εξαρτώνται έντονα από το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα) μειώνεται μεν εξαιτίας της μείωσης του ΑΕΠ και της πραγματικής υποτίμησης που καθιστά ακριβότερα τα εισαγόμενα προϊόντα, για τα οποία τα νοικοκυριά αυτά παρουσιάζουν υψηλή διάθεση, αυξάνεται δε εξαιτίας της μείωσης του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης. Αποδεικνύεται, αλγεβρικά, ότι το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών από διανεμόμενα κέρδη μειώνεται, εκτός εάν υπάρξει μια μεγάλη, εξωγενώς καθοριζόμενη (π.χ. με κεντρική πολιτική απόφαση), μείωση των ονομαστικών μισθών. Πράγματι, το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα μειώθηκε κατά την διετία 2010-2011 και η ανόρθωσή του στο επίπεδο του 2009 θα επιτευχθεί ήδη εντός του 2012 εάν εφαρμοστεί τελικά το Μνημόνιο 2 που επιβάλλει διοικητικές μειώσεις των μισθών. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, ενώ θα αυξηθούν τα εισοδήματα από κέρδη θα μειωθούν τα εισοδήματα από εργασία, τα οποία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση. Επομένως, πρόκειται να

αναμένουμε μια περαιτέρω μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το 2012, εάν συνεχιστεί η ίδια υφεσιακή πολιτική.

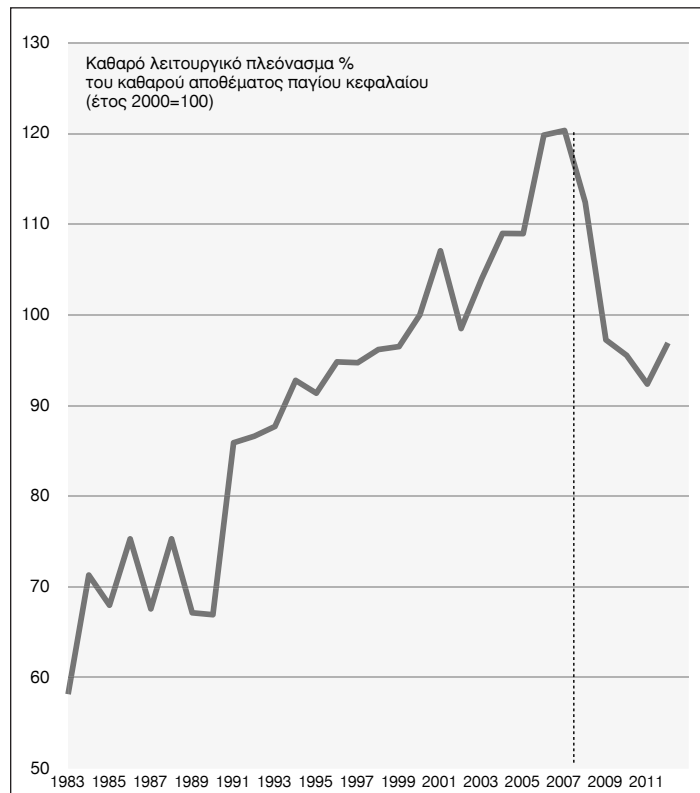
Εάν στις παραπάνω μειώσεις του διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία προσθέσουμε και την επίπτωση Fisher, δηλαδή την αύξηση της πραγματικής αξίας του ιδιωτικού χρέους, συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για μια σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής ζήτησης και συνακόλουθα της παραγωγής και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η αρχική μείωση της παραγωγής δημιουργεί επομένως, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω μείωσης της παραγωγής διαμέσου του διαύλου της ιδιωτικής κατανάλωσης.

Η ανόρθωση του **καθαρού λειτουργικού πλεονάσματος** στο επίπεδο του 2009, ήδη κατά το 2012 χάρη στην εφαρμογή του δευτέρου μνημονίου, και η περαιτέρω αύξησή του κατά τα επόμενα έτη, εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική, σχετίζεται και με την κερδοφορία του κεφαλαίου (ακριβέστερα με την απόδοση κεφαλαίου που είναι ο λόγος του καθαρού λειτουργικού πλεονάσματος, χωρίς τις αμοιβές εργασίας των αυτοαπασχολούμενων και μετά την φορολόγησή του, προς το καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου).

Κατά την πρώτη περίοδο της μεσοπρόθεσμης διάρκειας, μετά την πρώτη μείωση των μισθών και των τιμών, αλλά και του επιπέδου παραγωγής, της απασχόλησης και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η απόδοση παγίου κεφαλαίου έχει μειωθεί επειδή, **πρώτον**, υπήρξε μείωση των πωλήσεων και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, **δεύτερον**, επήλθε αύξηση της έντασης κεφαλαίου εξαιτίας της μείωσης της απασχόλησης, και **τρίτον**, αυξήθηκαν οι τιμές αντικατάστασης του μηχανολογικού εξοπλισμού έναντι των τιμών της εγχώριας παραγωγής εξαιτίας της πραγματικής υποτίμησης (υποθέτοντας ότι ο μηχανολογικός εξοπλισμός είναι σε σημαντικό βαθμό εισαγόμενος).

Βέβαια, η απόδοση κεφαλαίου αυξάνεται όταν μειώνεται ο πραγματικός μισθός υπολογισμένος ως κόστος. *Η απόδοση κεφαλαίου, όμως, παρουσιάζει αύξηση μόνον υπό τον όρο ότι η μείωση του πραγματικού μισθού είναι τόσο μεγάλη ώστε να υπερβαίνει την αρνητική επίπτωση που έχουν όλοι οι άλλοι παράγοντες επί της κερδοφορίας. Εάν θα συμβεί ή δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.*

Διάγραμμα 17
Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση κεφαλαίου) 1983-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στην περίπτωση της Ελλάδας (Διάγραμμα 17), υπήρξε μείωση της κερδοφορίας ήδη από το 2008, δηλαδή με την έναρξη της ύφεσης, και βέβαια εν συνεχεία με την εφαρμογή του προγράμματος λιτότητας που επέβαλε το πρώτο μνημόνιο.

Εκ του αποτελέσματος, επομένως, συμπαίρνουμε ότι οι παράγοντες που μειώνουν την κερδοφορία στη διάρκεια μιας ύφεσης της ελληνικής οικονομίας (μείωση των πωλήσεων και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, αύξηση της έντασης κεφαλαίου εξαιτίας της μείωσης της απασχόλησης, αύξηση των τιμών αντικατάστασης του μηχανολογικού εξοπλισμού εξαιτίας της πραγματικής υποτίμησης) είναι σημαντικότεροι από την μείωση των μισθών που προκαλεί η ύφεση με δεδομένους τους θεσμούς της αγοράς εργασίας που υπήρχαν μέχρι το 2012.

Το Μνημόνιο 2, επιχειρώντας να απορρυθμίσει τους θεσμούς της αγοράς εργασίας επιχειρεί να ανατρέψει ακριβώς αυτό το αρνητικό αποτέλεσμα για τις επιχειρήσεις: **πρώτον**, επιχειρεί την αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου με διοικητικό τρόπο, επειδή αυτή δεν διασφαλίζεται από την λειτουργία των αγορών με τους δεδομένους

θεσμούς. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 17, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναμένει ότι χάρη στην εφαρμογή του Μνημονίου 2, η κερδοφορία θα ανακάμψει, πλην όμως σε μικρό βαθμό επαναφέροντας την απόδοση παγίου κεφαλαίου στο επίπεδο του 2009.

Η μείωση της κερδοφορίας και η αύξηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού έχουν οδηγήσει σε μείωση της επένδυσης παγίου κεφαλαίου (Διάγραμμα 14). Ακριβέστερα επιβραδύνουν την συσσώρευση, αφού αυτή εξαρτάται κυρίως από τρεις παράγοντες: την κερδοφορία, τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και το επιτόκιο.

Η μείωση της επένδυσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης έχουν οδηγήσει σε περαιτέρω μείωση του επιπέδου της συνολικής ζήτησης και της παραγωγής. Ανατροφοδοτείται έτσι η **σπείρα της ύφεσης** που οδηγεί την οικονομία σε διαρκώς χαμηλότερα επίπεδα παραγωγής. Στον βαθμό που μειώνονται οι επενδύσεις επέκτασης της παραγωγής επί της υπάρχουσας τεχνολογικής βάσης, συρρικνώνεται το παραγωγικό δυναμικό και αυξάνεται, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού⁶. Ενισχύεται έτσι, σε ορισμένους κλάδους παραγωγής, η ολιγοπωλιακή ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων με αποτέλεσμα να μην μειώνονται οι τιμές. **Δεύτερον**, στον βαθμό που μειώνονται οι επενδύσεις εκσυγχρονισμού και δεν μετατρέπεται η τεχνολογική βάση της παραγωγής, οδηγούμαστε σε στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας, γιατί δεν μεταφέρονται μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες τα αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου (υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες). Η συνηθέστερη περίπτωση είναι μικτή, με την έννοια ότι η αποεπένδυση μειώνει αφενός μεν το παραγωγικό δυναμικό, αφετέρου δε την μη κυκλική συνιστώσα της παραγωγικότητας της εργασίας.

Τα αποτελέσματα αυτά εγκαινιάζουν έναν νέο κύκλο φθίνουσας συσσώρευσης κεφαλαίου. Εγκαθίσταται έτσι μια διαδικασία διαδοχικών κυμάτων συρρίκνωσης της παραγωγής, των επενδύσεων, της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα της συσσώρευσης κεφαλαίου τείνουν να ανατρέψουν (και υπό συνθήκες πράγματι ανατρέπουν) την δυναμική της προσαρμογής μέσω των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα της φθίνουσας συσσώρευσης αναχαιτίζουν την προσαρμογή της οικονομίας και διατηρούν το επίπεδο της ζήτησης και της παραγωγής χαμηλότερο από αυτό που αντιστοιχεί στην μακροχρόνια ισορροπία (επομένως διατηρούν το ποσοστό ανεργίας σε υψηλό επίπεδο)⁷.

6. Υπό τον όρο ότι η επέκταση του παραγωγικού δυναμικού υπερβαίνει την αύξηση της παραγωγής που προηγήθηκε της επένδυσης και ως ένα βαθμό την προκάλεσε.

7. Την ύπαρξη μιας τέτοιας διαδικασίας νοστήρησης ανιχνεύει ο Amable (2011) σε περισσότερες χώρες στην διάρκεια της «μεγάλης ύφεσης» των ετών (2008-2011).

Η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει σωρευτικό χαρακτήρα (Setterfield 1998, Kaldor 1982, Boyer et Petit 1991), με την έννοια ότι τα αποτελέσματά της αποτελούν την αφετηρία για μια νέα περίοδο μείωσης της παραγωγής, της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των επενδύσεων. Τα όρια στα οποία μπορεί να προσκρούσει η διαδικασία αυτή ενδέχεται να είναι η μαζική ανεργία, η φτώχεια, η καταστροφή ενός μεγάλου τμήματος του παραγωγικού δυναμικού και η άρνηση των πολιτών να δεχθούν τις συνέπειες μιας τέτοιας πολιτικής.

Επομένως, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας εξαρτάται από την σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών που είναι αφενός η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών (όπως προβλέπεται από την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης), και αφετέρου η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου. Ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, των θεσμών των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας μιας χώρας, η οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια ταχεία προσαρμογή σαν και αυτή που προβλέπεται από το κυρίαρχο υπόδειγμα εσωτερικής υποτίμησης, ενδέχεται όμως, η προσαρμογή να είναι εξαιρετικά βραδεία ή να μην πραγματοποιηθεί ποτέ⁸ καθώς η οικονομία θα παρασύρεται στο μονοπάτι που χαράσσουν οι εξωτερικές διαταραχές του συστήματος.

Η παραπάνω ανάλυση, καθώς και η μαθηματική διερεύνηση⁹ της εσωτερικής υποτίμησης δείχνουν ότι οι πραγματικές δυνατότητές της να οδηγήσει την οικονομία σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας μπορούν να είναι πολύ διαφορετικές από τις διακηρυγμένες δυνατότητές της. Αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχουν διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες δημιουργούν διαδοχικούς κύκλους αποεπένδυσης που είναι σε θέση να παρεμποδίζουν, οριστικά ή πρόσκαιρα, την προσαρμογή της οικονομίας και να την κρατούν σε κατάσταση ύφεσης για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς, δηλαδή ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής, επαναφέρει την οικονο-

8. Οι Dullien and Fritsche (2008) διαπιστώνουν, μετά από ανάλυση των αποκλίσεων στο μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ, ότι οι ταχύτερες προσαρμογές των χωρών διαφέρουν σημαντικά και ότι ελλείπει δημοσιονομικής πολιτικής στην ΕΕ οι διαφορές αυτές θα έπρεπε να αποτελούν αντικείμενο ανησυχίας, διότι η εξάλειψη των επιπτώσεων των ασύμμετρων διαταραχών θα μπορούσε στο μέλλον να απαιτήσει μακρό χρονικό διάστημα. Οι Dullien, Fritsche, Groessl and Paetz (2009), χρησιμοποιώντας μια τροποποιημένη εκδοχή του μοντέλου των Belke and Gros (2007), ανέλυσαν την σταθερότητα (stability) προσαρμογής σε δώδεκα χώρες της ζώνης του ευρώ και διαπίστωσαν ότι παρατηρείται σημαντική αστάθεια για έναν μεγάλο αριθμό χωρών. Οι συνθήκες σταθερότητας δεν πληρούνται για την Ισπανία, την Γαλλία και την Φιλανδία και ορισμένα αποτελέσματα δείχνουν ότι είναι αυξημένη η πιθανότητα να ισχύει το ίδιο και για την Ελλάδα. Επιπλέον, οι ίδιοι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η περίοδος προσαρμογής (και βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης) μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά μακρά, τόσο ώστε να προκαλέσει αντιδράσεις κατά της ΟΝΕ. Εν κατακλείδι, η αρχιτεκτονική της ΟΝΕ δεν διασφαλίζει αναγκαστικά την σταθερότητα της οικονομίας και απαιτεί επιπλέον αλλαγές. Όπως διαπίστωναν, ήδη το 2007, οι Belke and Gros (2007), σοβαρές αποκλίσεις είχαν εμφανιστεί στους κόλπους της ζώνης του ευρώ, οι οποίες απειλούσαν, ήδη τότε, την μακροχρόνια συνοχή της.

9. Ιωακείμoglou Η. (2012), ό.π.

μία σε ισορροπία (στο επίπεδο της παραγωγής που ορίζεται από το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού, δηλαδή το $pairu$). Με άλλα λόγια, ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής αποτελεί ένα αμφίβολης αποτελεσματικότητας διάυλος προσαρμογής. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, **η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** στην Ελλάδα, είτε δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους που υποσχέθηκε, είτε θα απαιτούσε μια πολύ μακρά περίοδο ύφεσης, βαθιάς κοινωνικής αποσύνθεσης και ανθρωπιστικής κρίσης, προκειμένου να γίνουν ορατοί, ως ένα βαθμό, οι στόχοι της.

Στο Μέρος 4 της έκθεσης, κάνοντας χρήση των συμπερασμάτων αυτού του Μέρους, εξετάζουμε την δυνατότητα αναστροφής της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, δηλαδή την δυνατότητα να τεθεί η ελληνική οικονομία σε μια πορεία ανάπτυξης με κινητήρια δύναμη την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης.

ΜΕΡΟΣ 3

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2012

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2010-2012

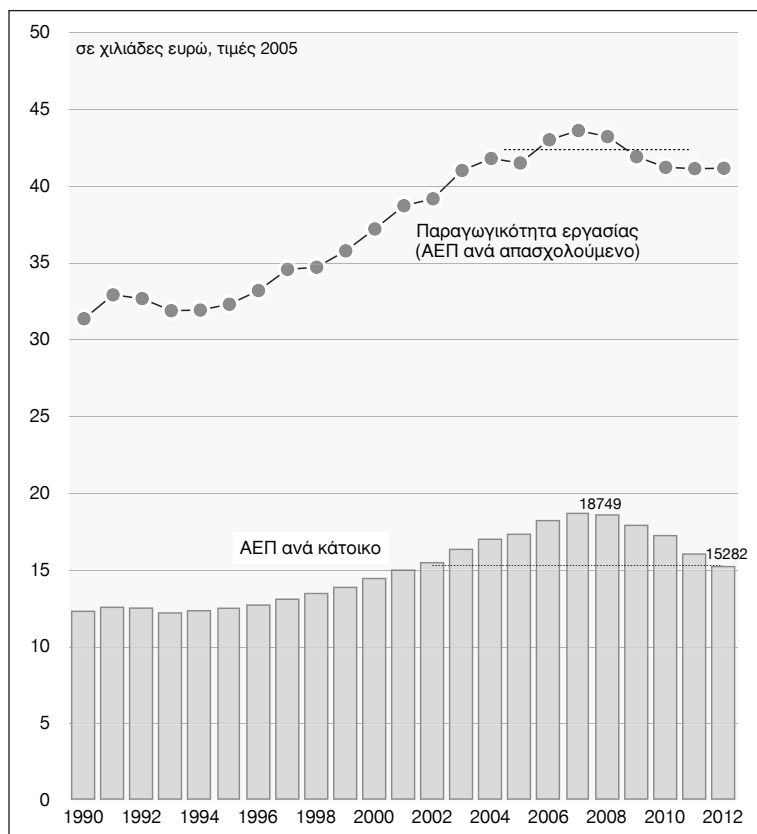
3.1. Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών και οι συνθήκες προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας

Μετά την μείωση του ΑΕΠ κατά 7,1% στην τριετία ύφεσης 2008-2010, η ελληνική οικονομία υποχώρησε περαιτέρω κατά 6,9% το 2011. Επομένως, η αθροιστική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την τετραετία 2008-2011 ανήλθε σε περίπου 14,5%. **Οι εξελίξεις αυτές διέψευσαν** για τρίτο συναπτό έτος τις ετήσιες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με τις οποίες το ΑΕΠ θα είχε μειωθεί, σε σταθερές τιμές, κατά περίπου 3% το 2010 και κατά 0,5% κατά το 2011, ενώ θα είχε αυξηθεί κατά 1,1% το 2012. Η σωρευτική απόκλιση των αποτυχημένων προβλέψεων από την πραγματικότητα ανήλθε σε περίπου 9 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Σύμφωνα με την εφετινή πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ιούνιος 2012), το ΑΕΠ θα μειωθεί το 2012 κατά 4,7%. Με βάση την ανάλυση που παρουσιάσαμε στο Μέρος 2, η πρόβλεψη αυτή εμφανίζεται ως υπερβολικά αισιόδοξη και χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, με αυξημένες πιθανότητες να είναι σημαντικά βαθύτερη η ύφεση (-6%, -7%). Αυτό εξαρτάται από το μέγεθος της επίπτωσης που τελικά θα έχουν τα μέτρα πολιτικής που ελήφθησαν σχετικά με τους μισθούς, τις συντάξεις και τις συλλογικές συμβάσεις (όπως αυτά προβλέπονται από το Μνημόνιο 2) καθώς η μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών των μισθωτών και η αύξηση της ανεργίας μειώνουν θεαματικά την ιδιωτική κατανάλωση, την συνολική ζήτηση και το ΑΕΠ. Η ακολουθούμενη πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής και εσωτερικής υποτίμησης παράγει υφειακά αποτελέσματα γιατί αφαιρεί συστηματικά σημαντικούς πόρους από την οικονομία διαμέσου της φορολογικής πολιτικής, της περιστολής των δημοσίων δαπανών, της μείωσης των αποδοχών των μισθωτών κλπ.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η «**διαρθρωτική**» πολιτική δραστηρικής απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και της αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων επειδή οδηγεί σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων, σε μείωση των ονομαστικών και των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα, και σε μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η μείωση της ζήτησης που προκαλείται έτσι, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως. **Η μείωση** της συνολικής ζήτησης έχει ήδη οδηγήσει σε μειωμένο βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αυτός με την σειρά του σε μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ενώ είναι αμφίβολο

εάν ακόμη και αυτή η μείωση του κόστους εργασίας που επιβάλλεται με τα διοικητικά μέτρα του Μνημονίου 2 μπορεί να αντισταθμίσει την μείωση της κερδοφορίας που προέρχεται από την μείωση των πωλήσεων εξαιτίας της ύφεσης. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης έχει πλέον μειωθεί και **ενισχύεται ποικιλοτρόπως ο φαύλος κύκλος της ύφεσης για πέμπτο έτος**. Επιπλέον, οι προσδοκίες των νοικοκυριών έχουν επιδεινωθεί δραματικά και επιτείνουν την μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών παγίων στοιχείων ή διαρκών καταναλωτικών αγαθών. **Σημαντικό ρόλο** στην συντήρηση της ύφεσης αναλαμβάνουν και οι τράπεζες που εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις, όσο και προς τα νοικοκυριά. Εάν επαληθευθεί η αισιόδοξη πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, η συνολική μείωση του ΑΕΠ από την έναρξη της ύφεσης (2008) έως το τέλος του τρέχοντος έτους θα ανέλθει σε 19,8%. Επομένως, **στην πενταετία της ύφεσης 2008-2012, η ελληνική οικονομία θα έχει χάσει το 1/5 του προϊόντος της χωρίς σημεία επιτυχίας της εσωτερικής υποτίμησης** (για την πορεία της εσωτερικής υποτίμησης βλ. αναλυτικά στο Μέρος 2).

Διάγραμμα 18
ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας, 1990-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τα αποτελέσματα της ύφεσης η οποία προκαλείται από την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης επιδεινώνουν διαρκώς το επίπεδο ζωής της πλειονότητας των κατοίκων της Ελλάδας: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο, σε σταθερές τιμές, θα παρουσιάζει στο τέλος του 2012 σοβαρή κάμψη κατά 18,6% έναντι του 2008 εάν επαληθευθούν οι αισιόδοξες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για περιορισμό της μείωσης του ΑΕΠ μόνο σε 4,7%. Το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2002 (Διάγραμμα 18). Μέχρι το τέλος του 2012, η οπισθοχώρηση του μέσου βιοτικού επιπέδου σε χρονολογικούς όρους θα ανέλθει σε 3 έτη (από το έτος 2005 στο 2002).

Η παραγωγικότητα της εργασίας θα έχει μειωθεί, στο τέλος του τρέχοντος έτους, έναντι του 2008, κατά 5,6% και θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 2003 (ενώ κατά το παρελθόν έτος είχε επιστρέψει στο επίπεδο του 2005, οπότε η υποχώρηση του 2012 σε χρονολογικούς όρους ανέρχεται σε 2 έτη). Ωστόσο, **οι υπολογισμοί** αυτοί, όπως και οι αντίστοιχοι για το ΑΕΠ ανά κάτοικο, υποτιμούν την επιδείνωση που θα επέλθει κατά το 2012 εξαιτίας της υπερβολικής αισιοδοξίας των προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως προς το βάθος της συνεχιζόμενης ύφεσης.

Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα μια έντονη τάση για επιστροφή σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας ώστε να γίνει δυνατό να ισοσκελισθούν το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και τα δημόσια οικονομικά. Επισημαίνουμε ότι η μείωση του ΑΕΠ που προκαλείται από την εσωτερική υποτίμηση δεν έχει πρόσκαιρο και μεταβατικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί το τελικό σημείο της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης.

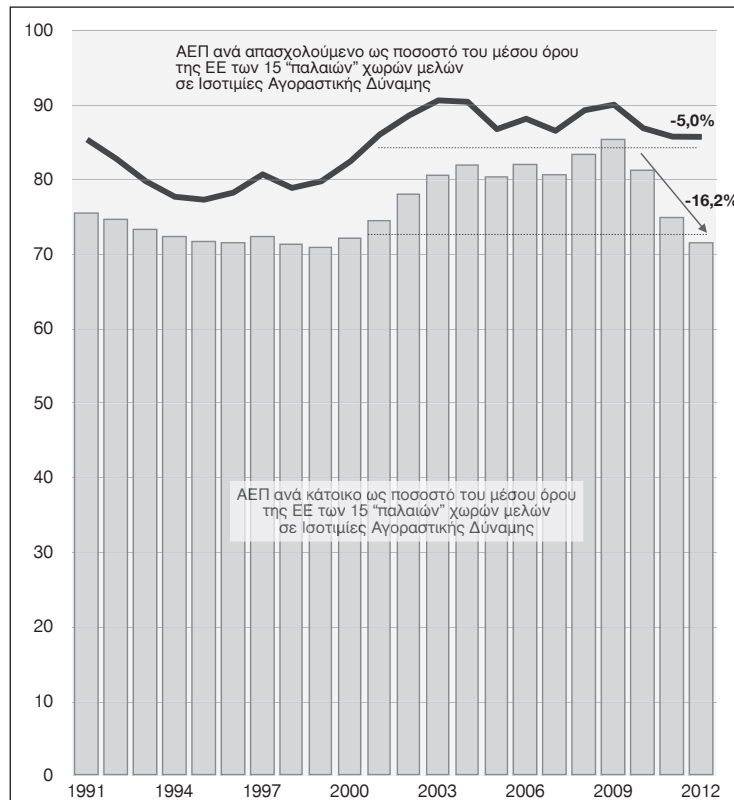
Επίσης, όταν η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης, παρεμβαίνουν οι παράγοντες του **φαινομένου της υστέρησης**¹⁰, δηλαδή παράγοντες που συντηρούν και αναπαράγουν την ύφεση διαμέσου της παρατεταμένης και ανατροφοδοτούμενης μείωσης της εσωτερικής ζήτησης. **Οι παράγοντες** αυτοί, που σχετίζονται με την αποεπένδυση και την αύξηση της ανεργίας, ακυρώνουν την ανάκαμψη της οικονομίας που η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης υποθέτει ότι θα προέλθει από την αύξηση των καθαρών εξαγωγών, δηλαδή της εξωτερικής ζήτησης¹¹.

10. Ιωακείμογλου (2012), ό.π.

11. Το φαινόμενο της υστέρησης σχετίζεται, στην μετακρίσιμη θεωρητική παράδοση, και με το γεγονός ότι οι επενδυτικές δαπάνες μεταβάλλουν το κεφαλαιακό απόθεμα και μέσω αυτού τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και συνακόλουθα την ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, και τελικά το περιθώριο κέρδους (Sneessens and Drèze 1986, O'Shaughnessy 2011). Πιο συγκεκριμένα, όταν υπάρχει αποεπένδυση, μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου (είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής) αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και τείνουν να αυξηθούν οι τιμές. Ως αποτέλεσμα, επιδεινώνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, μειώνονται οι πραγματικοί μισθοί και η συνολική ζήτηση, και έτσι γίνεται επανεκκίνηση του κύκλου της ύφεσης. Η οικονομία βρίσκεται παγιδευμένη σε μια κατάσταση μικρού αργούντος παραγωγικού δυναμικού και επακόλουθων αυξήσεων των τιμών, επομένως σχετικά υψηλού πλη-

Διάγραμμα 19

Δείκτης πραγματικής σύγκλισης και παραγωγικότητα της εργασίας, 1991-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, όσον αφορούν το ΑΕΠ, υπήρξαν ανώτερες των αντίστοιχων επιδόσεων των πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1995 μέχρι το 2009. Η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση είχε ως αποτέλεσμα να βελτιωθεί ο βαθμός πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, πλησίασε σημαντικά τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2012, ωστόσο, η ελληνική οικονομία παρουσιάζει απόκλιση 16,2% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο δείκτης σύγκλισης μειώθηκε από το 85,5% του μέσου όρου της ΕΕ-15 το 2009 σε 71,6% το 2012 (Διάγραμμα 19). Πρόκειται για **οπισθοχώρηση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης κατά δεκατρία έτη, στο επίπεδο του 1999.**

θωρισμού, έτσι ώστε απαιτείται ένα υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στο οποίο μπορούν να γίνουν συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων με αυτές των μισθωτών, δηλαδή ένα υψηλότερο παύσι. Πρόκειται, επομένως, για μια συνεχή μετατροπή της τρέχουσας ανεργίας σε διαρθρωτική.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 19, η μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, μέχρι το 2008, οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή στην ταχεία αύξηση του ΑΕΠ ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ως ποσοστό του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών μελών της ΕΕ (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης). Η δραματική πτώση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης της τριετίας 2010-2012 οφείλεται σε κάποιο βαθμό στην υποχώρηση της παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση. Το 2010 και το 2011 η πτώση της παραγωγικότητας της εργασίας σε σύγκριση με τον μέσο όρο των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν σημαντική, αφού μέσα σε μία διετία, οι απώλειες ανήλθαν σε 5 εκατοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 19). Πιο συγκεκριμένα, **η μέση παραγωγικότητα** στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε 90,1% του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το 2011 ο αντίστοιχος δείκτης είχε μειωθεί στο 85,8%. Επομένως, **από την μείωση κατά 16,2 εκατοστιαίες μονάδες του δείκτη πραγματικής σύγκλισης, οι 5,0 εκατοστιαίες μονάδες οφείλονται στην πτώση της παραγωγικότητας και οι 11,2 μονάδες στην αύξηση της ανεργίας.**

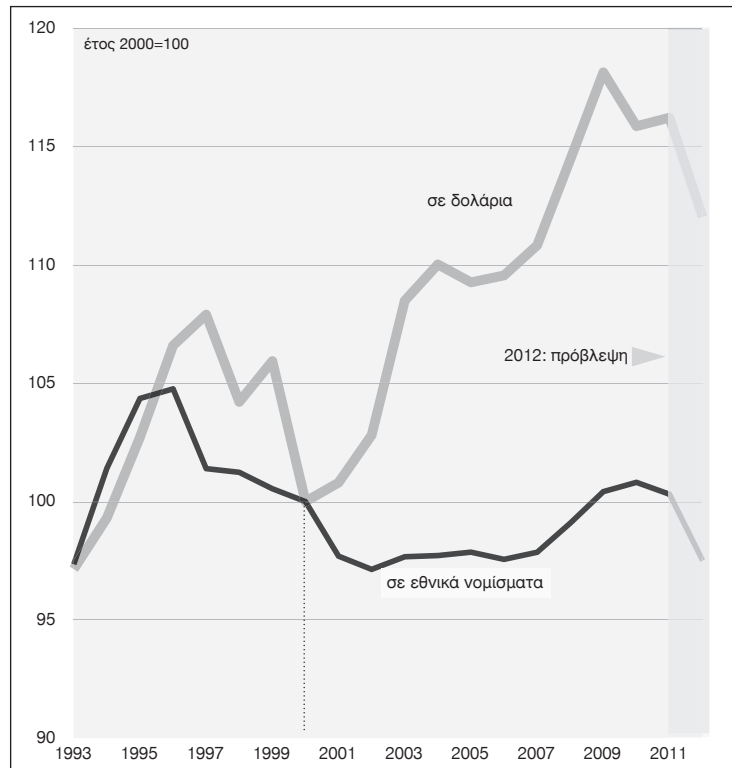
Σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, η παραγωγικότητα εργασίας στην Ελλάδα θα παραμείνει στο 85,8% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Θεωρούμε, ωστόσο, ως πιθανότερο να υπάρξει περαιτέρω σημαντική μείωση του δείκτη.

Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ) σε μέση ετήσια βάση ανήλθε το 2011 σε 1,6% έναντι 1,7% το 2010 και 2,8% το 2009. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα μειωθεί το 2012 κατά 0,7%. Εάν επαληθευθεί αυτή η πρόβλεψη θα αποτελέσει ισχυρή ένδειξη ότι έχει αρχίσει, έστω με δειλά βήματα, η προσαρμογή των τιμών στο νέο χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης στο οποίο ήδη βρίσκεται η ελληνική οικονομία.

Η εξέλιξη του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου (λαμβάνοντας υπόψη την απαραίτητη στάθμιση) για την περίοδο 1993-2012 φαίνεται στο Διάγραμμα 20. Συγκρίνοντας τις μεταβολές σε εθνικά νομίσματα, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ στην Ελλάδα μειώθηκε το 2011 κατά 0,5% έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 35 προηγμένες χώρες.

Προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα μειωθεί κατά 2,6% στη διάρκεια του 2012 (Διάγραμμα 20) έναντι των 35 προηγμένων χωρών, επομένως ότι θα γίνουν εμφανείς οι πρώτες επιτυχίες της εσωτερικής υποτίμησης.

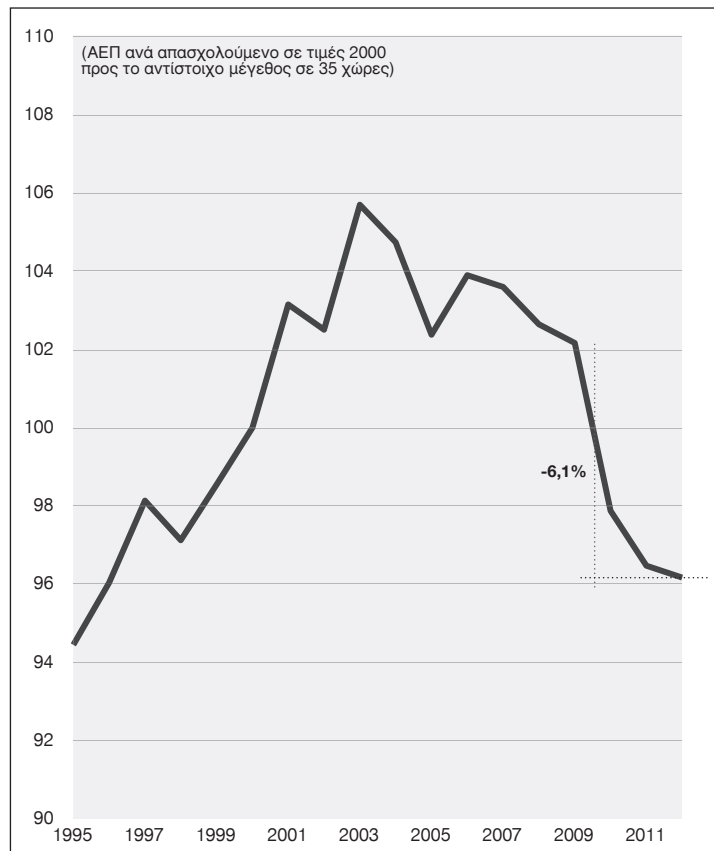
Διάγραμμα 20
Αποπληθωριστής ΑΕΠ Ελλάδας έναντι 35 προηγμένων χωρών, 1993-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο ίδιος δείκτης υπολογισμένος σε δολάρια, αφού παρουσίασε θεαματική άνοδο στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000, εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων, παρουσίασε κάμψη από το 2009 μέχρι σήμερα επειδή υποχώρησε η ονομαστική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία. Έτσι, στη μείωση κατά 0,2%, σε εθνικά νομίσματα, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των 35 αναπτυγμένων χωρών, προστέθηκε η μεταβολή της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας κατά 1,4%, με αποτέλεσμα η συνολική μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των 35, υπολογισμένη σε κοινό νόμισμα να ανέλθει σε 1,6%.

Διάγραμμα 21
Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, 1995-2012

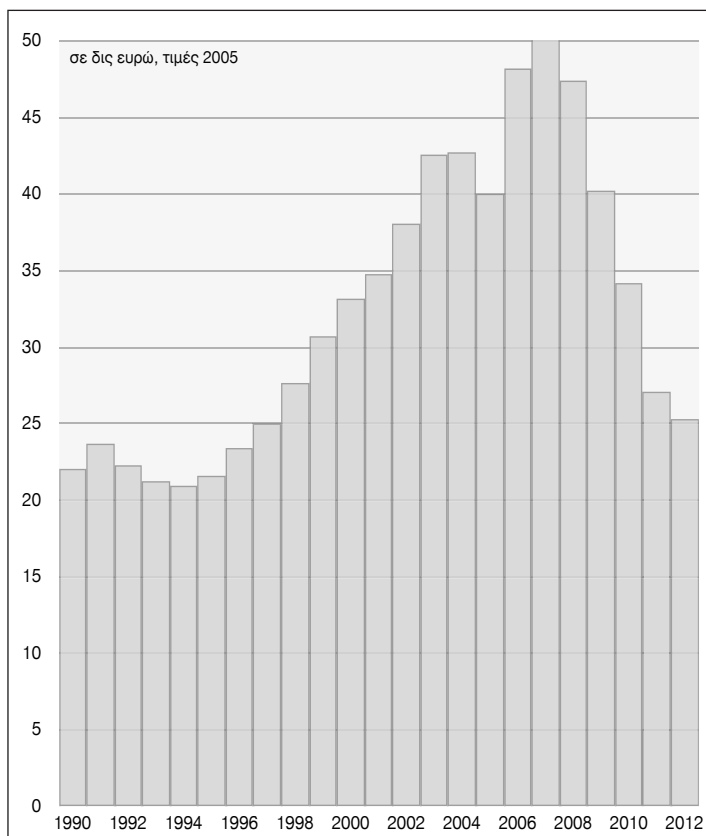

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 21, μέχρι και το 2003, **το επίπεδο παραγωγικότητας** στην Ελλάδα ανήλθε θεαματικά σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 35 αναπτυγμένων χωρών, με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της χώρας (με εξαίρεση το πετρέλαιο). Εν συνεχεία, όμως, η πορεία αυτή, της ταχύτερης αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών, ανακόπηκε και αντιστράφηκε. Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται καταρχήν με το γεγονός ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα ακολουθούσε, ήδη από το 2004, πορεία επιβράδυνσης (η ανάπτυξη των ετών 2004-2007 δεν βασίστηκε στην αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά στην επέκταση της παραγωγής χαμηλής έντασης κεφαλαίου). Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης και **κατά τη τριετία 2010-2012 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των 35 προηγμένων χωρών του κόσμου ανήλθε αθροιστικά σε 6,1%**. Αυτή η εκτίμηση, όμως, βασίζεται στην

αισιόδοξη πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι κατά το 2012 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας θα είναι οριακή.

Διάγραμμα 22
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές, 1990-2012

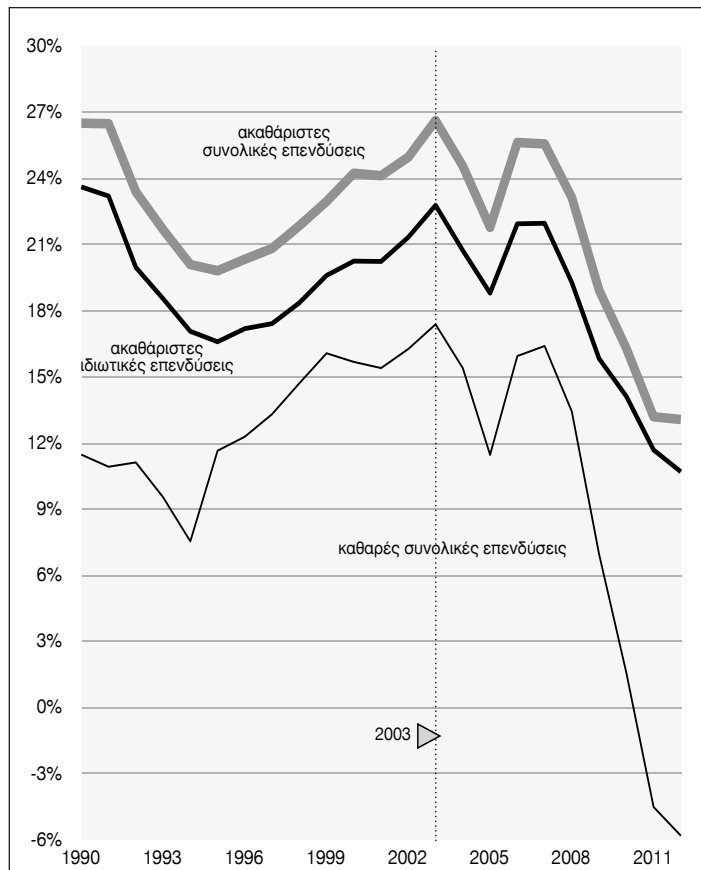

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η πτώση της παραγωγικότητας σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού της τελευταίας τετραετίας, αλλά και με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη ήδη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2011 και αναμένεται να επιδεινωθεί περαιτέρω το 2012 (Διάγραμμα 22). **Στο τέλος του 2012, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου θα έχουν επιστρέψει στο επίπεδο του 1997** με αποτέλεσμα να παρατηρείται πλέον αποεπένδυση (μείωση του καθαρού κεφαλαιακού αποθέματος).

Διάγραμμα 23
Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, ως ποσοστό του προϊόντος, 1990-2012

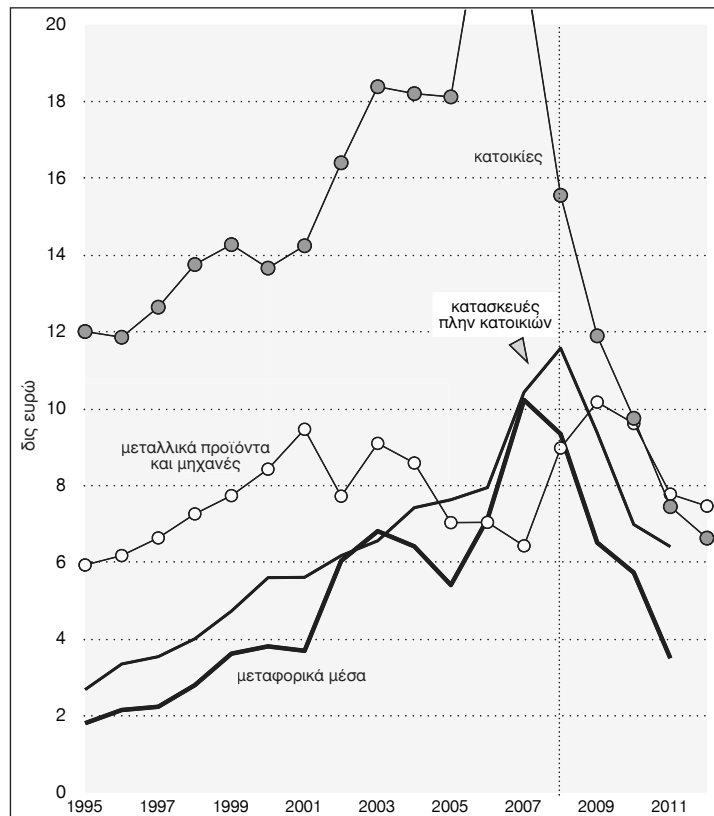

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι ιδιωτικές και συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, φαίνονται στο Διάγραμμα 23. Στο ίδιο Διάγραμμα αποτυπώνονται και οι μεταβολές των συνολικών καθαρών επενδύσεων ως ποσοστό του καθαρού εγχώριου προϊόντος. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004. Διατηρήθηκαν, εντούτοις, σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα από αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ό,τι αφορά το σύνολο της οικονομίας όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις, ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες παρέμειναν περίπου σταθερές από το 2003 μέχρι και το 2007 στο επίπεδο του 16%. Από το 2008, όμως, εμφανίζονται οι επιπτώσεις της κρίσης και κατά το 2009- 2012, η πτώση της επενδυτικής προσπάθειας πήρε δραματική μορφή για όλους τους δείκτες. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο -6% περίπου του ΑΕΠ

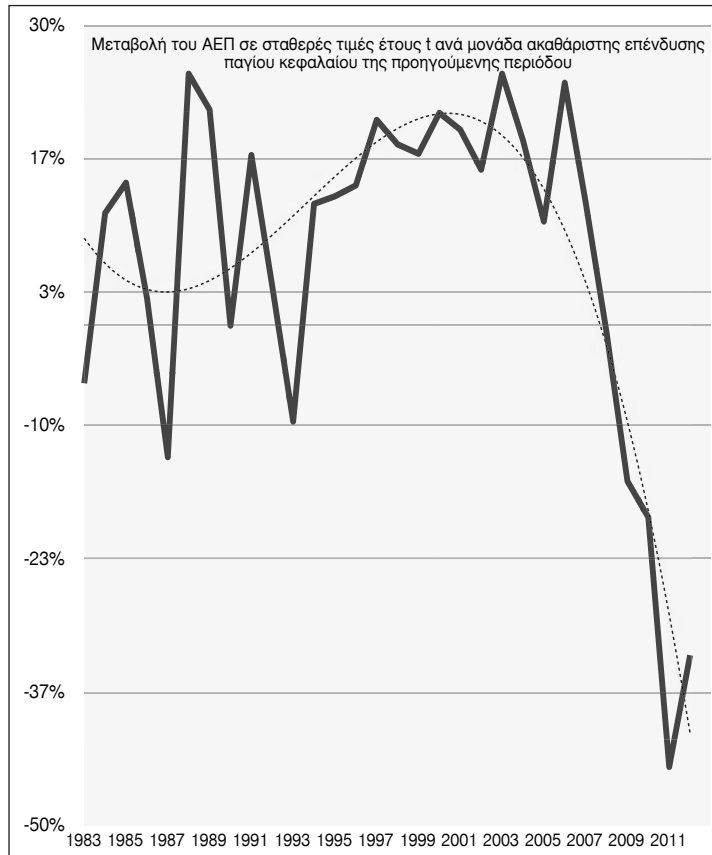
(Διάγραμμα 23). Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνον στον δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης: με άλλα λόγια, σημειώνει σημαντική απώλεια του παραγωγικού της δυναμικού.

Διάγραμμα 24
Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό,
σε σταθερές τιμές 2005, 1995-2012

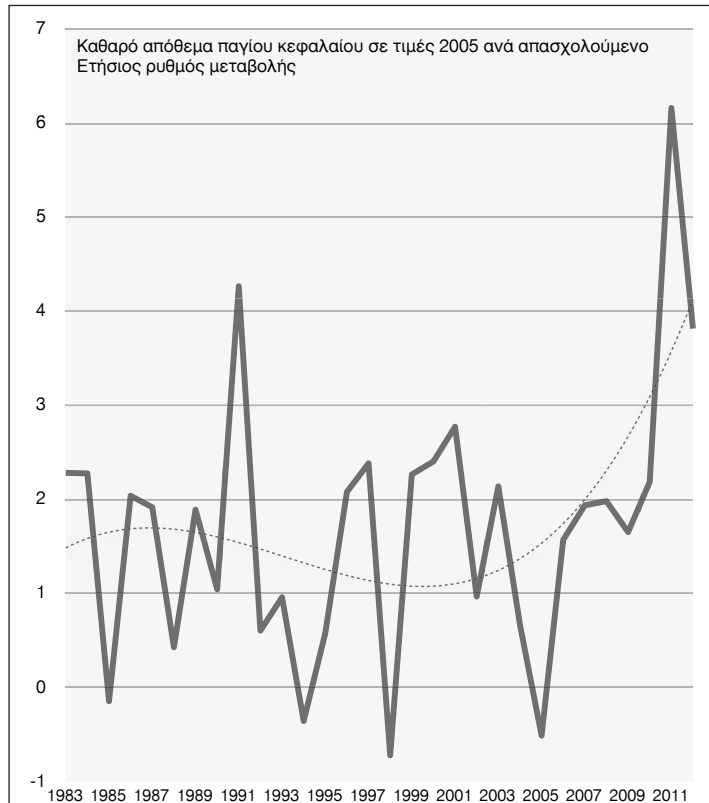
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 25
Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, 1983-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 26
Ένταση παγίου κεφαλαίου, 1983-2012

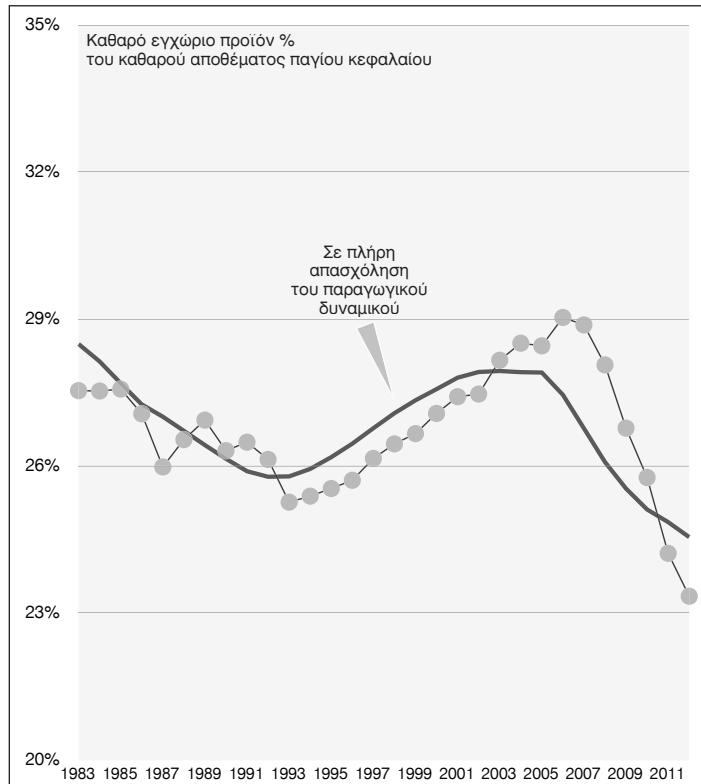

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων κατά το 2009-2012 προέρχεται από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες (Διάγραμμα 24) και σε μικρότερο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε μηχανές και μεταλλικά προϊόντα, σε κατασκευές πλην κατοικιών και μεταφορικά μέσα.

Στο Διάγραμμα 25 φαίνεται η οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, δηλαδή η μεταβολή του ΑΕΠ κατά το έτος (t) σε σταθερές τιμές ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου του έτους ($t-1$), για τα έτη 1983-2012. Οι επιπτώσεις της κρίσης προσέδωσαν χαρακτήρα κατάρρευσης στην αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου. Η κατάρρευση αυτή οφείλεται στην μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (η οποία επηρεάζει απευθείας τον δείκτη αποτελεσματικότητας της επένδυσης).

Διάγραμμα 27
Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου, 1983-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Για τους ίδιους λόγους, μεγάλη αύξηση παρουσιάζει ο ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου (Διάγραμμα 26) καθώς μειώνεται δραματικά ο αριθμός των απασχολούμενων εξαιτίας της ύφεσης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου αυξανόταν μέχρι και το 2007, δείχνοντας ότι η προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του παγίου κεφαλαίου απέδιδε με αμειώτους ρυθμούς. Η πτώση των ετών 2008-2012 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού, πλην όμως, η διαδικασία αποεπένδυσης, που έχει αρχίσει, μειώνει και τον διαρθρωτικό λόγο προϊόντος / κεφαλαίου, δηλαδή την παραγωγικότητα του κεφαλαίου σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (βλ. Διάγραμμα 27).

Η πτώση αυτή του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου επηρεάζει άμεσα την κερδοφορία¹². Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 17 του Μέρους 2, η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή

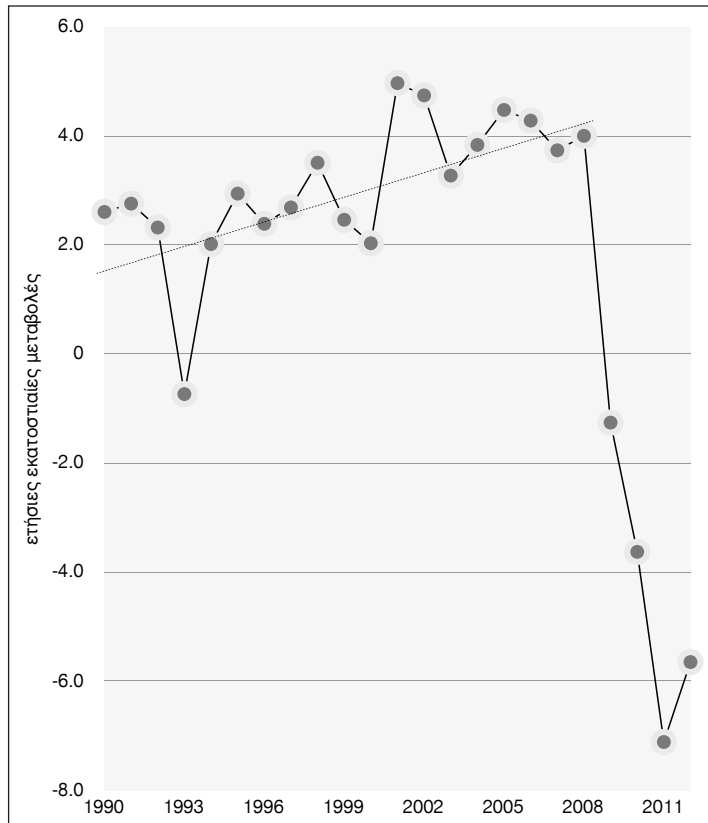
¹² Η απόδοση του παγίου κεφαλαίου είναι ευθέως ανάλογη του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου.

το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου) στην ελληνική οικονομία, αυξανόταν σχεδόν αδιάλειπτα από το 1991. Η μακροχρόνια ανοδική τάση του διακόπηκε κατά το 2008 και υπήρξε μείωση κατά τα έτη που ακολούθησαν. **Η μείωση της κερδοφορίας ανάγεται εξ ολοκλήρου στην κατάρρευση του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην μεγάλη μείωση της ζήτησης και των πωλήσεων.** Η μείωση της κερδοφορίας έχει προφανή αποτελέσματα στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, των οποίων οι κυριότεροι καθοριστικοί παράγοντες είναι η ζήτηση, η κερδοφορία και τα επιτόκια.

Μετά από την μείωση κατά 4,9% αθροιστικά το 2009-2010, η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 7,1% στη διάρκεια του 2011 και θα έχει μειωθεί περαιτέρω κατά 5,7% μέχρι το τέλος του 2012 (Διάγραμμα 28). Σωρευτικά, στην τετραετία 2009-2012, η μείωση ανέρχεται σε 18,8% και **το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει, στο τέλος του 2012, στο επίπεδο του 2003.** Εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διαμόρφωση της ζήτησης και του ΑΕΠ, η μείωσή της υπήρξε ο κυριότερος μείωσης της ζήτησης.

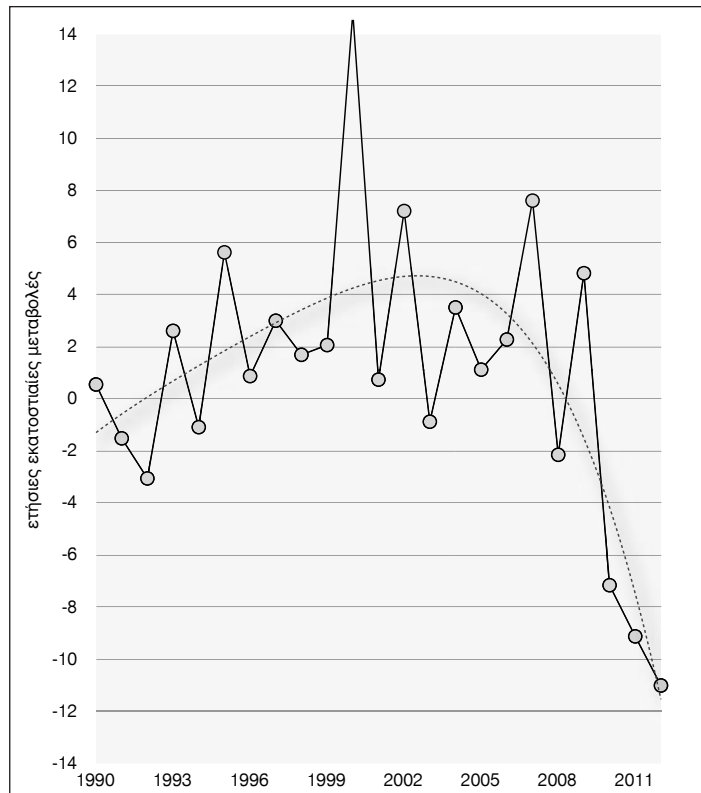
Η δημόσια κατανάλωση (Διάγραμμα 29) αυξήθηκε κατά 4,8% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να μην βυθιστεί σε βαθύτερη ύφεση. Ταυτόχρονα, όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην δραματική διεύρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης κατά 7,2% το 2010 και 9,1% το 2011. Έτσι, στο τέλος του 2011, οι μειώσεις των ετών 2010-2011 ανέρχονταν σωρευτικά σε 16,9%. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η δημόσια κατανάλωση στο τέλος του 2012 θα έχει μειωθεί κατά 11,0% (ενώ τον Ιούνιο 2011 προέβλεπε ότι θα παρέμενε αμετάβλητη σε σταθερές τιμές).

Διάγραμμα 28
Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, 1990-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 29
Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, 1990-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 30

Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, 1996-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το 2009, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών μειώθηκαν περίπου κατά 20%, σε όγκο, έναντι του 2008. Εντούτοις, στην διετία 2010-2011 οι απώλειες αυτές περιορίστηκαν κατά τι καθώς υπήρξε αθροιστικά αύξηση κατά 3,9%. Σύμφωνα με τα περυσινά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ιούνιος 2011), ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά το 2011 είχαν αυξηθεί κατά 10,7%. Αποδείχθηκε, όμως, τελικά, ότι η πραγματική αύξηση ήταν μόλις 3,2%.

Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης, οδήγησε σε πτώση των εισαγωγών κατά 36% περίπου στην τετραετία 2009-2012.

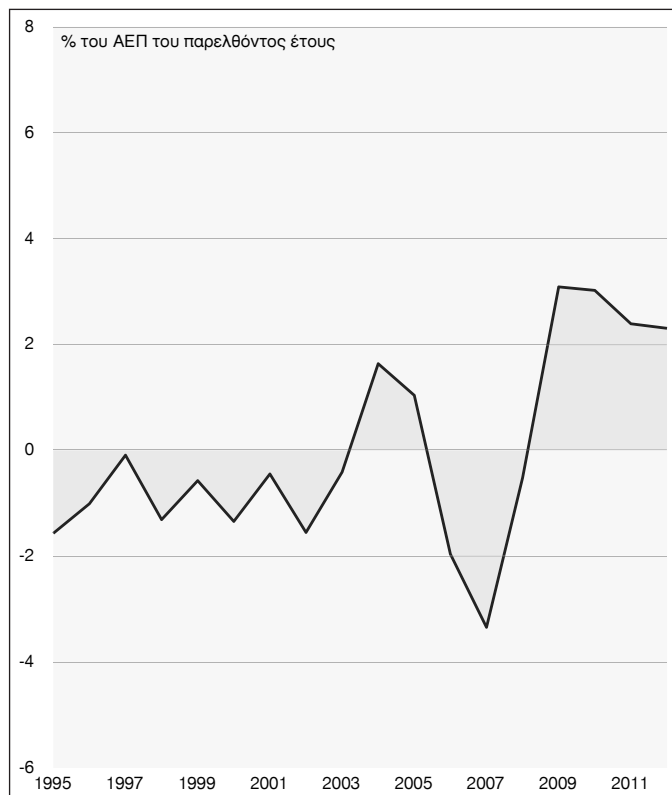
Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -14% περίπου κατά το 2008 σε -6% περίπου κατά το 2012 (Διάγραμμα 30).

Ενώ όμως η πτώση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα κατά το 2012 θα περιορίσει περαιτέρω τις εισαγωγές μέχρι το τέλος του έτους, οι ελληνικές εξαγωγές

δεν ευνοούνται από τις προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας και την αύξηση της ζήτησης (+0,9%) στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Ωστόσο, εάν καταστεί περισσότερο ευνοϊκή η ισοτιμία του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων, εξαιτίας των προβλημάτων της ζώνης του ευρώ, θα υπάρξουν θετικές επιπτώσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, γιατί οι μεν ελληνικές εξαγωγές θα γίνουν φθηνότερες για τις χώρες εκτός ευρωζώνης και ως εκ τούτου θα αντιμετωπίσουν λιγότερες δυσκολίες στις αγορές προορισμού τους, οι δε εισαγωγές στην Ελλάδα θα καταστούν ακριβότερες για τα εμπορεύματα προέλευσης εκτός ευρωζώνης με αποτέλεσμα την μείωση του όγκου των εισαγομένων προϊόντων.

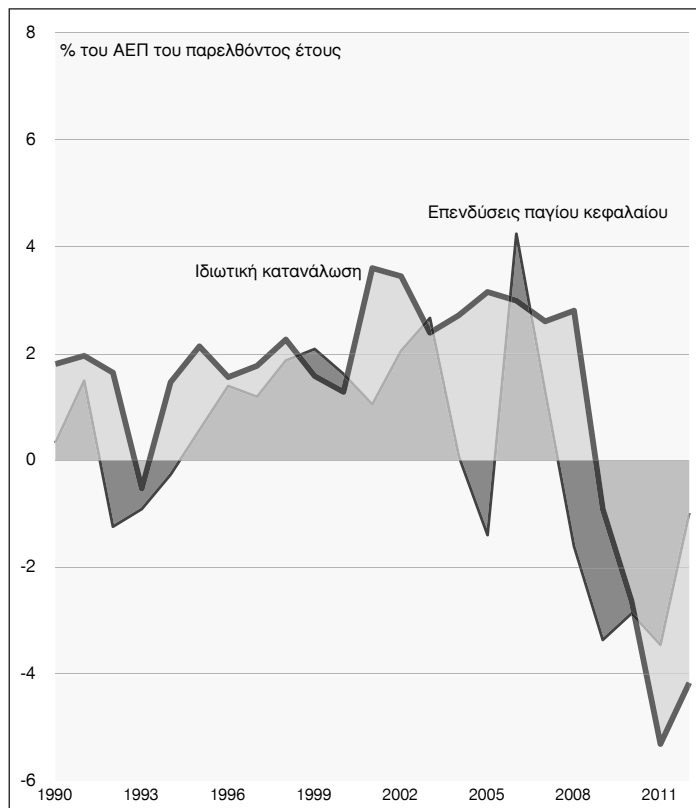
Η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 30), που οφείλεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές, είχε θετική επίπτωση και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2009-2012 (Διάγραμμα 31). Η συμβολή της αύξησης των εξαγωγών, αντίθετα, ήταν οριακά θετική και ανάγεται, όπως δείχνουμε παρακάτω, στην μεγέθυνση των αγορών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, επομένως σε εξωγενείς παράγοντες.

Διάγραμμα 31
Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, 1995-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

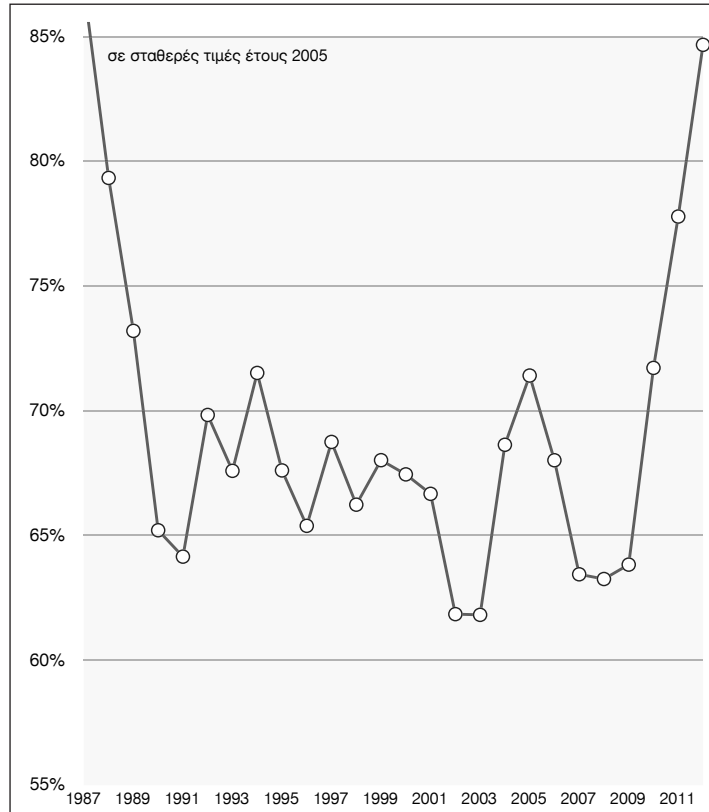
Διάγραμμα 32
Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, 1990-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η θετική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, μέσω του περιορισμού της εγχώριας ζήτησης που απευθύνεται σε επιχειρήσεις του εξωτερικού, αντιστάθμισε κατά ένα μέρος την δραματική μείωση που προκάλεσε στο ΑΕΠ η πτώση της εγχώριας ζήτησης. **Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης** στην αύξηση του ΑΕΠ (ως σύνθεση της συμβολής της κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου), υπερέκαλυπτε, πριν το 2008, συστηματικά την αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 32. Έκτοτε, έχει επέλθει αντιστροφή και η εσωτερική ζήτηση συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλουν θετικά. Ωστόσο, η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, υπερβαίνει κατά πολύ την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε βαθιά ύφεση.

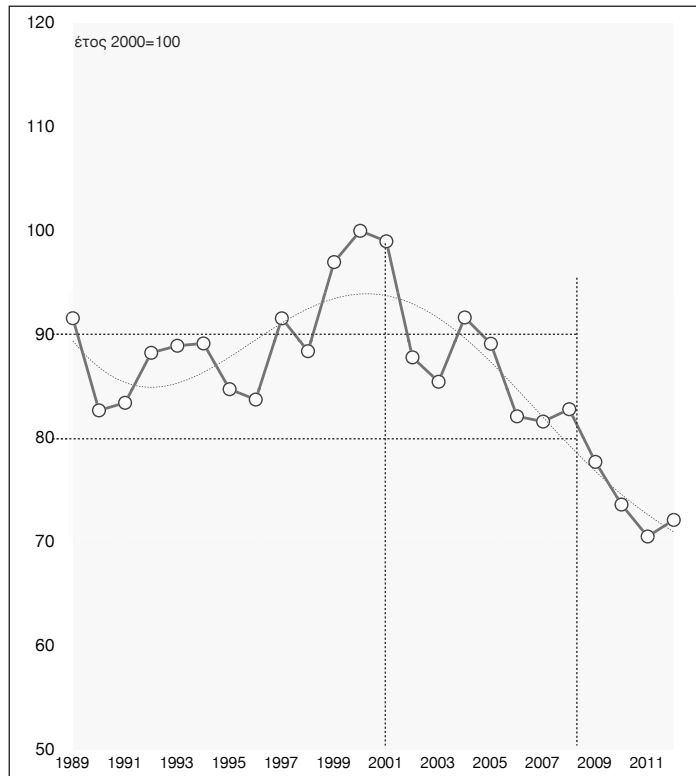
Διάγραμμα 33
Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, 1987-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αποτελεί προσοδοκία όσων υποστηρίζουν την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, ότι η ύφεση θα δημιουργήσει τους όρους ώστε η συμβολή των καθαρών εξαγωγών στο ΑΕΠ να καταστεί σημαντικότερη από την συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, δηλαδή ότι η εξωτερική ζήτηση που απευθύνεται στην ελληνική οικονομία θα αποτελέσει τον νέο κινητήρα της ανάπτυξης. Ωστόσο, **μετά από πέντε έτη ύφεσης και τρία έτη εφαρμογής μιας πολιτικής υποτίμησης, η μετατροπή των καθαρών εξαγωγών σε κινητήρα δύναμη της ελληνικής οικονομίας παραμένει ζητούμενο.**

Διάγραμμα 34
Η εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας διορθωμένη με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών, 1989-2012

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ο οποίος κυμάνθηκε κατά προσέγγιση εντός της ζώνης 60%-70% κατά τα έτη 1990-2008 (Διάγραμμα 17) παρουσίασε θεαματική βελτίωση κατά το 2010-2011 και αναμένεται ότι στο τέλος του 2012 θα έχει πλησιάσει και πάλι το επίπεδο του 85% στο οποίο βρισκόταν το 1987. Η βελτίωση αυτή αναμενόταν ότι θα είχε πραγματοποιηθεί ήδη από το 2011, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά τώρα αναβάλλεται για το τέλος του 2012.

Στην ορθή αποτίμηση των εξαγωγικών επιδόσεων συμβάλλει ο δείκτης εξαγωγικών επιδόσεων¹³ που διορθώνει τον όγκο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών. Γίνεται, δηλαδή, εκτίμηση της μεταβολής του όγκου των εξαγωγών που θα υπήρχε εάν οι αγορές προορισμού δεν

13. Στην βάση δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο δείκτης αυτός αναφέρεται ως *Market performance of exports of goods and services on export weighted imports of goods and services: 35 industrial markets*.

είχαν μεγεθυνθεί. Μετά από μια τέτοια διόρθωση, η αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας κατά τη διετία 2010-2011 περιορίζεται από 3,9% σε μείωση -9,2% (σε όγκο). Οι ελληνικές εξαγωγές (σε σταθερές τιμές) αυξήθηκαν κατά 3,9% επειδή υπήρξε ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, δηλαδή αύξηση της εξωτερικής ζήτησης 14,4% για όλες τις χώρες. Εάν η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών είχε παραμείνει σταθερή, η αύξηση του όγκου των εξαγωγών θα έπρεπε να ήταν κατά πολύ υψηλότερη. Ως εκ τούτου, **η βελτίωση του λόγου εξαγωγών / εισαγωγών (Διάγραμμα 33), του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 30) και η θετική συμβολή του στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 31), δεν θα πρέπει να αποδίδονται σε μια υποτιθέμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, αλλά αντιθέτως, στον μαρασμό της ελληνικής οικονομίας:** η παρατεταμένη μείωση της εσωτερικής ζήτησης είτε για επενδυτικά είτε για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες περιορίζει τις εισαγωγές και βελτιώνει τους δείκτες του εξωτερικού εμπορίου. Πρόκειται για προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας σε χαμηλότερα επίπεδα προϊόντος, επενδύσεων και βιοτικού επιπέδου.

ΜΕΡΟΣ 4

Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής

Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής

4.1. Ενωσιολογικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης ασκείται πλέον στην Ελλάδα επί ικανό χρονικό διάστημα ώστε να γνωρίζουμε ότι δεν μπορεί να παραγάγει τα υπεσχημένα αποτελέσματα, δηλαδή δεν έχει οδηγήσει ακόμη την οικονομία σε ανάκαμψη, ούτε τις εξαγωγές στη θεαματική μεγέθυνση που υποτίθεται ότι θα αύξανε την ζήτηση, το ΑΕΠ και την απασχόληση. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σήμερα σε πρωτοφανή κρίση που συνδυάζει την διατήρηση μεγάλου ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, την συνέχιση και την όξυνση της κρίσης χρέους, την τετραετή κατακόρυφη μείωση των εισοδημάτων των εργαζόμενων και των συνταξιούχων και του παραγόμενου προϊόντος, την δραματική αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας, την συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού και την απαξίωση του εργατικού δυναμικού.

Αυτή η συγκυρία έχει καταστήσει επίκαιρη, όχι μόνον την κριτική διερεύνηση των πραγματικών δυνατοτήτων της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, αλλά και την αναζήτηση των δυνατοτήτων άσκησης μιας πολιτικής με το αντίθετο πρόσημο, δηλαδή μιας πολιτικής αύξησης του προϊόντος, των μισθών και των επενδύσεων, μείωσης της ανεργίας και των ανισοτήτων, βελτίωσης της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας και των δημόσιων οικονομικών της, με άλλον τρόπο από αυτόν που προβλέπει η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή με μια εναλλακτική οικονομική πολιτική.

Για τους λόγους αυτούς επιχειρούμε στο Μέρος αυτό, πρώτον, μια κριτική ανάλυση της αποτυχίας της εσωτερικής υποτίμησης, και δεύτερον, την διερεύνηση των δυνατοτήτων άσκησης μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής κάνοντας χρήση των διδαγμάτων που αντλούμε από την αποτυχία της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα.

Η αποτυχία της εσωτερικής υποτίμησης συμπυκνώνεται στο κρίσιμης σημασίας γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν μειώνονται οι τιμές παρά το γεγονός ότι έχουν ήδη μειωθεί δραματικά οι ονομαστικοί μισθοί και σημαντικά το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Όπως εξηγούμε αναλυτικότερα παρακάτω, η αποτυχία αυτή σχετίζεται με την υιοθέτηση, εκ μέρους της Τρόικας και των φορέων που ασκούν οικονομική πολιτική στην Ελλάδα, μιας σειράς αυθαίρετων παραδοχών, εκ των οποίων λίγες έχουν τελικά πραγματική σχέση με την ελληνική οικονομία.

Προνομακλή θέση στο θεωρητικό σχήμα επί του οποίου βασίζεται η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης κατέχει ο **μηχανισμός προσαρμογής της οικονομίας**, ο οποίος ενεργοποιείται όταν αυτή βρίσκεται σε ανισορροπία και ο οποίος αναλαμβάνει να την επαναφέρει σε κατάσταση ισορροπίας. Ο **μηχανισμός** αυτός είναι ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής (competitiveness channel), που συγκροτείται από τη διαδικασία σχηματισμού των μισθών (wage setting), τη διαδικασία σχηματισμού των τιμών (price setting) και την επίπτωση της ανταγωνιστικότητας τιμής στις εξαγωγές και μέσω αυτών στη συνολική ζήτηση. Πιο συγκεκριμένα, το θεωρητικό σχήμα της εσωτερικής υποτίμησης προβλέπει ότι μια οικονομία μπορεί, μειώνοντας τους μισθούς, να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα τιμής, να αυξήσει έτσι τις εξαγωγές της και τη συνολική ζήτηση, άρα και την παραγωγή, και να οδηγηθεί σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας, στο οποίο θα υπάρχει αφενός μεν πληθωρισμός σταθερός και ίσος προς τον πληθωρισμό των ανταγωνιστριών χωρών, αφετέρου δε βελτιωμένο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.

Επομένως, **μια κριτική ανάγνωση του θεωρητικού σχήματος της εσωτερικής υποτίμησης** είναι μια κριτική που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στις πραγματικές δυνατότητες του διαύλου της ανταγωνιστικότητας τιμής να επαναφέρει την οικονομία σε κατάσταση ισορροπίας ύστερα από μία εξωτερική διαταραχή.

Όπως καταδεικνύεται από την ανάλυση αυτού του Μέρους, οι πραγματικές δυνατότητες της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να οδηγήσει την οικονομία σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας μπορούν να είναι πολύ διαφορετικές από τις διακηρυγμένες δυνατότητές της. Αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχουν διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες **δημιουργούν διαδοχικούς κύκλους φθίνουσας συσσώρευσης κεφαλαίου** που είναι σε θέση να παρεμποδίζουν –οριστικά ή πρόσκαιρα– την προσαρμογή της οικονομίας και να την κρατούν σε κατάσταση ύφεσης για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς, δηλαδή ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής, επαναφέρει την οικονομία σε ισορροπία, δηλαδή στο επίπεδο της παραγωγής που ορίζεται από το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού (naïve – non accelerating inflation rate of unemployment).

Ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής αποτελεί μια δυνατότητα προσαρμογής της οποίας η αποτελεσματικότητα εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε χώρας. Πράγματι, η κριτική διερεύνηση του θεωρητικού σχήματος της εσωτερικής υποτίμησης, που μπορεί να γίνει με τη βοήθεια ενός μαθηματικού υποδείγματος¹⁴, δείχνει ότι μια επιστημονική και έγκυρη ανάλυση των σχέσεων των μισθών με τις τιμές και το ποσοστό ανεργίας **δεν μπορεί να παραλείπει** τη σημασία της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, δηλαδή της ανταγωνιστικότητας που δεν εξαρτάται από τις

14. Ιωακείμoglou (2012), *Εσωτερική υποτίμηση και συσσώρευση κεφαλαίου*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.

τιμές αλλά από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, κατά κύριο λόγο, του παραγωγικού συστήματος (ποιότητα προϊόντων, τύπος επιχειρηματικότητας, μέγεθος επιχειρήσεων, γεωγραφικός και κλαδικός προσανατολισμός των εξαγωγών, ποιότητα των εργασιακών σχέσεων κ.λπ.). Ακόμη και η κατασκευή ενός μαθηματικού μοντέλου το οποίο δεν ενσωματώνει καμιά παραδοχή του ετερόδοξου ρεύματος των οικονομικών, μπορεί να καταδείξει ότι η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα καθορίζει την αποτελεσματικότητα του διαύλου της ανταγωνιστικότητας τιμής ως μηχανισμού προσαρμογής της οικονομίας.

Σύμφωνα με έναν γενικό ορισμό, η ανταγωνιστικότητα είναι η ικανότητα μιας χώρας να εξισορροπεί το εξωτερικό της εμπόριο, ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνει βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης (Hatsopoulos, Krugman and Summers, 1988). Σύμφωνα με έναν αυστηρότερο, και ως εκ τούτου σαφέστερο, ορισμό, **η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα μιας χώρας** είναι το μέγιστο επίπεδο παραγωγής (ή το ελάχιστο ποσοστό ανεργίας) που επιτυγχάνει η χώρα αυτή υπό δύο ταυτόχρονους περιορισμούς: **πρώτον**, ο πληθωρισμός να διατηρείται σταθερός και ίσος με τον πληθωρισμό στις ανταγωνίστριες χώρες και, **δεύτερον**, το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών να είναι ισοσκελισμένο (ή θετικό, ώστε να καλύπτει, μαζί με τις μονομερείς μεταβιβάσεις από το εξωτερικό, τους τόκους που πρέπει να καταβάλει η χώρα). Ο πρώτος περιορισμός αναφέρεται συχνά στη βιβλιογραφία ως επίτευξη *εσωτερικής ισορροπίας*, ενώ ο δεύτερος ως επίτευξη *εξωτερικής ισορροπίας*. Οι θεωρητικές κατασκευές που αναφέρονται στην ταυτόχρονη επίτευξη υψηλού επιπέδου παραγωγής και ισοσκελισμένου εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών οφείλουν πολλά στις εργασίες του Williamson (1985, 1993, 2009), ο οποίος το 1983 ανέπτυξε την έννοια της βασικής συναλλαγματικής ισοτιμίας ισορροπίας (FEER – Fundamental Equilibrium Exchange Rate) για να περιγράψει την κατάσταση εκείνη κατά την οποία η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία αντιστοιχεί σε εγχώρια παραγωγή που βρίσκεται στο «κανονικό» της επίπεδο και το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών βρίσκεται σε διατηρήσιμο επίπεδο. Ο υπολογισμός της συναλλαγματικής ισοτιμίας ισορροπίας (Driver and Westaway 2004, Wren-Lewis 2003, Hansen and Roeger 2000) είναι υπολογισμός του *pairu* σε συνθήκες ανοιχτής οικονομίας.

Μια πλούσια βιβλιογραφία **του κύριου ρεύματος των οικονομικών έχει υποστηρίξει** με έμφαση ότι, προκειμένου να επιτευχθεί ο συνδυασμός υψηλού επιπέδου παραγωγής (ή χαμηλής ανεργίας) και σταθερού πληθωρισμού, θα χρειαστεί να πραγματοποιηθούν μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας με σκοπό την απορρύθμιση της. Αυτές αφορούν τον κατώτατο μισθό, τη νομοθεσία που καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς και προστατεύει τους εργαζομένους, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, το ύψος και τη διάρκεια των επιδομάτων ανεργίας, τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας κ.λπ. (βλ. τις χαρακτηριστικές εργασίες των Nickell et al. 2005, IMF 1999, 2003, Layard et al. 1991, Layard and Nickell 1998, Nickell 1998, Boeri et

al. 2000, Bean, 1998). **Όσοι υποστηρίζουν τις μεταρρυθμίσεις αυτές** ισχυρίζονται ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας ασκούν πιέσεις επί των μισθών, ώστε αυτοί να μειωθούν (ή να μπορούν να μειωθούν όταν χρειαστεί), αυξάνοντας έτσι την ικανότητα της οικονομίας να επιτύχει υψηλά επίπεδα παραγωγής συμβατά με σταθερό πληθωρισμό. Πρόκειται, δηλαδή, για διαρθρωτικές αλλαγές που στοχεύουν να ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα της προσαρμογής της οικονομίας δια μέσου του διαύλου της ανταγωνιστικότητας τιμής. Οι ίδιες αναλύσεις, όμως, αποσιωπούν ολοκληρωτικά τη σημασία της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας όσον αφορά τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, αγνοούν δε σε μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών.

Οι εναλλακτικές και ετερόδοξες προσεγγίσεις του ζητήματος, αντίθετα, δίνουν έμφαση στην ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, στη συσσώρευση παραγωγικού κεφαλαίου, στη βελτίωση της εξειδίκευσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο, στην προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, στην ποιότητα των προϊόντων κ.λπ. (βλ. μεταξύ άλλων Britto and McCombie 2009, Stockhammer 2008, Hall and Soskice 2001, Rowthorn 1995, Arestis and Sawyer 2005, Blecker 1998, Lafay 1979, 1987, 1989, Bensidoun et al. 2001, Fagerberg 1988, 1996, Amable and Verspagen 1995, Thirlwall 1979, Hussain 1982, McCombie 1993, 1997, McCombie and Thirlwall 1994, 1999, Carlin et al. 2001). Πρόκειται για όλους τους **παράγοντες** που στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία αναφέρονται ως non-price competitiveness και στη γαλλική ως διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα (Aglietta 1997, Mazier et al. 1988, Amable 1990, Taddei et Coriat 1993). Ο Kaldor (1978) υπήρξε από τους πρώτους που υπογράμμισαν τη σημασία των παραγόντων της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας στον καθορισμό των επιδόσεων μιας χώρας στον διεθνή ανταγωνισμό. **Τέτοιοι παράγοντες είναι**, για παράδειγμα, η ποιότητα των προϊόντων, η τεχνολογική καινοτομία και ο γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών, οι οποίοι επηρεάζουν την εισοδηματική ελαστικότητα και την ελαστικότητα τιμής των εισαγωγών και των εξαγωγών. Η βιομηχανική πολιτική είναι σε θέση να εισαγάγει τεχνολογικές καινοτομίες στην παραγωγή και να αυξήσει τις επιδόσεις της χώρας στο εξωτερικό εμπόριο (Aglietta, 1997), όπως εξάλλου και οι θεσμικές αλλαγές που ενθαρρύνουν τις επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες. Εκτός αυτών, **η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** εξαρτάται και από πλήθος άλλων παραγόντων, οι οποίοι αναφέρονται στις ποιοτικές πλευρές της κλαδικής εξειδίκευσης και της εξειδίκευσης στο διεθνές εμπόριο, στη σύνθεση του πληθυσμού των επιχειρήσεων, στις προνομιακές εμπορικές σχέσεις με ορισμένες χώρες ή περιοχές του κόσμου, στο επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού, στην ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, στις κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνονται μέσα στους χώρους εργασίας και στις επιπτώσεις που αυτές έχουν στον σχηματισμό μορφών συλλογικής οργάνωσης της εργασίας, στα χαρακτηριστικά της εγχώριας αγοράς

προϊόντων, στον ρυθμό ανανέωσης του μηχανικού εξοπλισμού, στα είδη προϊόντων στα οποία η χώρα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα, στη φήμη των προϊόντων και σε πολλούς άλλους. Το σύνολο των παραγόντων που επηρεάζουν τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα αντανακλώνται στο μέγεθος των ελαστικοτήτων (εισοδήματος και τιμής) στις τυπικές εξισώσεις του διεθνούς εμπορίου για τις εισαγωγές και τις εξαγωγές. Αντανακλώνται, επίσης, στις παραμέτρους των εξισώσεων σχηματισμού των τιμών (τιμές εγχώριων προϊόντων, καταναλωτή, εισαγωγών και εξαγωγών).

Πέρα από **τις διαφορές** που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ του κύριου ρεύματος των οικονομικών και των εναλλακτικών θεωριών, είναι δυνατό να προσδιορίσουμε ένα κοινό πλαίσιο ανάλυσης, το οποίο έχει δημιουργηθεί με τη συμβολή διαφορετικών θεωρητικών παραδόσεων και αποτελεί κοινά αποδεκτό μαθηματικό υπόδειγμα σχηματισμού των μισθών, των τιμών και του ποσοστού ανεργίας (Stockhammer, 2008). Ωστόσο, κάθε ρεύμα οικονομικής σκέψης διατυπώνει τη δική του εκδοχή (τη δική του αφήγηση – *pairu story*, κατά την έκφραση του Stockhammer), μετατρέποντας τις εξισώσεις του υποδείγματος ώστε να λαμβάνουν υπόψη τους φαινόμενα στα οποία η μια ή η άλλη θεωρία αποδίδει ιδιαίτερη σημασία.

Στο Μέρος αυτό, αφού παρουσιάσουμε **τις θεωρητικές βάσεις της ανάλυσης μας**, ασκείται μια κριτική ανάλυση της εσωτερικής υποτίμησης με βάση τις ετερόδοξες και εναλλακτικές οικονομικές θεωρίες, αλλά και τα διδάγματα από τις αποτυχίες της πολιτικής αυτής στην Ελλάδα (βλ. αναλυτικά στο Μέρος 2). Έχοντας αποκομίσει τα σχετικά διδάγματα από τη παραπάνω ανάλυση, διερευνούμε στη συνέχεια τις δυνατότητες άσκησης μιας εναλλακτικής πολιτικής που θα αποσκοπούσε στην οικονομική ανάπτυξη, την μείωση της ανεργίας, την αύξηση των μισθών και διαμέσου αυτών της ιδιωτικής κατανάλωσης και της εγχώριας ζήτησης, αλλά και στην μείωση των τιμών, ώστε να επιτευχθεί αύξηση, τόσο της εγχώριας, όσο και της εξωτερικής ζήτησης.

4.2. Θεωρητικές βάσεις της ανάλυσης

Σε συνέχεια της *Γενικής Θεωρίας* του Keynes (1936) και των εργασιών του Rowthorn (1977, 1980, 1981) αναπτύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 το *νέο κείνσιανό υπόδειγμα μισθών, τιμών και ανεργίας σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού* (βλ. τη σημαντική συμβολή των Carlin and Soskice 1990, κεφάλαια 11 και 12, Carlin and Soskice 2006, κεφάλαια 9 και 10, Layard, Nickell and Jackman 1991, κεφάλαιο 8, Rowthorn 1995, 1999). **Το υπόδειγμα αυτό** έχει καταστεί κυρίαρχο στο γνωστικό πεδίο του και το ακολουθούν στην πλειονότητά τους οι οικονομολόγοι, είτε πρόκειται για ακαδημαϊκούς, είτε για διαμορφωτές πολιτικής, είτε για διαμορφωτές γνώμης. Τα βασικά του χαρακτηριστικά είναι αυτά που ήδη υπάρχουν στη *Γενική Θεωρία* του Keynes και στο «Conflict, inflation and money» του Robert Rowthorn (1977, 1980), πλην όμως έχουν γίνει προσθήκες που αναφέρονται στις *συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού*. Επιπλέον, οι Layard, Nickell and Jackman (1991) κατασκευάσαν την *μικροοικονομική θεμελίωση* του νέου κείνσιανού υποδείγματος μισθών, τιμών και ανεργίας. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν ετερόδοξες θεωρίες επί ενός *θεωρητικού πλαισίου κοινής αποδοχής* (Stockhammer 2008), το οποίο περιληπτικά έχει ως εξής:

- I. Η διαμόρφωση των ονομαστικών μισθών πραγματοποιείται διαμέσου διαπραγμάτευσης ανάμεσα στους μισθωτούς (και τα σωματεία τους) και στις επιχειρήσεις (και τις οργανώσεις τους). Οι συμβάσεις εργασίας δεν είναι το αποτέλεσμα μιας εκκαθάρισης της αγοράς εργασίας à la Walras, αλλά οι επιχειρήσεις και τα εργατικά σωματεία διαπραγματεύονται τους ονομαστικούς μισθούς κάνοντας χρήση των θέσεων ισχύος που έχουν, οι μεν επιχειρήσεις στις αγορές προϊόντων, οι δε εργαζόμενοι στις αγορές εργασίας.
- II. Η σχετική ισχύς των δύο πλευρών στις διαπραγματεύσεις καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας (labour market institutions) και από το ποσοστό ανεργίας. Οι ερμηνείες που αφορούν την ισχύ των εργατικών σωματείων ποικίλλουν από την απλή εμπειρική παρατήρηση ότι η άνοδος της ανεργίας καθιστά ανασφαλείς και επισφαλείς τους εργαζομένους στον ιδιωτικό τομέα έως τις μικροοικονομικές θεωρίες που αναφέρονται στη διαπραγμάτευση ή τον σχηματισμό μισθών επίδοσης (efficiency wages) κ.λπ.
- III. Οι μισθωτοί διαπραγματεύονται τον ονομαστικό μισθό, αποσκοπώντας σε έναν πραγματικό μισθό αναφοράς (target wage), δηλαδή σε μια ορισμένη αγοραστική δύναμη αναφοράς. Μάλιστα, υπολογίζουν αυτή την αγοραστική δύναμη με βάση τις προσδοκώμενες τιμές.
- IV. Στο τέλος της διαπραγμάτευσης, οι δύο πλευρές έχουν συμφωνήσει σε έναν ονομαστικό και έναν πραγματικό μισθό υπολογισμένο με τις προσδοκώμενες τιμές.

- V. Οι τιμές καθορίζονται από τις επιχειρήσεις, μέσα σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού· δηλαδή οι επιχειρήσεις καθορίζουν τα περιθώρια κέρδους και τις τιμές τους κάνοντας χρήση της ισχύος τους στις αγορές προϊόντων και λαμβάνοντας υπόψη τους ονομαστικούς μισθούς, όπως αυτοί προέκυψαν από τη διαπραγμάτευση με τους μισθωτούς. Η ισχύς των επιχειρήσεων εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων και την ελαστικότητα της ζήτησης στις τιμές, και είναι ανάλογη του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.
- VI. Επομένως, οι επιχειρήσεις, μεταβάλλοντας τις τιμές τους, διαμορφώνουν έναν πραγματικό μισθό που δεν συμπίπτει αναγκαστικά με αυτόν που προέκυψε από τη διαπραγμάτευση.
- VII. Όταν ο πραγματικός μισθός που προέκυψε από τη διαπραγμάτευση δεν είναι ίσος με τον πραγματικό μισθό που διαμορφώθηκε μετά την αύξηση των τιμών από τις επιχειρήσεις, εμφανίζονται μεταβολές στον πληθωρισμό. Με άλλα λόγια, οι μεταβολές στον πληθωρισμό είναι το αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των δύο πλευρών (εργαζομένων και επιχειρήσεων) για τη διανομή του προϊόντος.
- VIII. Υπάρχει ένα ποσοστό ανεργίας στο οποίο ο πληθωρισμός είναι σταθερός (στο εξής ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού), διότι σε αυτό το ποσοστό ανεργίας καθίστανται συμβατές οι απαιτήσεις των δύο πλευρών. Εξισώνονται δηλαδή ο πραγματικός μισθός που προκύπτει από τη διαπραγμάτευση για τον ονομαστικό μισθό (υπολογισμένος με τις προσδοκώμενες τιμές, εκ μέρους των συνδικάτων, κατά την περίοδο της διαπραγμάτευσης) και ο πραγματικός μισθός που προκύπτει μετά τη διαμόρφωση των τιμών εκ μέρους των επιχειρήσεων. Όταν το τρέχον ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλότερο από το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού, παρατηρείται αυξανόμενος πληθωρισμός, και αντιστρόφως.
- IX. Στην περίπτωση κατά την οποία η συνολική ζήτηση εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τις μεταβολές των τιμών (όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας μικρής ανοικτής οικονομίας), υπάρχει ανάδραση από τις αγορές προϊόντων προς την αγορά εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, εάν η ζήτηση μειώνεται με την αύξηση των τιμών, τότε στην αγορά εργασίας υπάρχει σημείο ισορροπίας στο οποίο τείνει το σύστημα αυθορμήτως. Αυτό το σημείο ισορροπίας είναι το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού και ονομάζεται *naigu*. Δυνάμεις επαναφοράς του συστήματος στο σημείο ισορροπίας ενεργοποιούνται κάθε φορά που το ποσοστό ανεργίας μετατοπίζεται κάτω ή πάνω από το *naigu*. Εάν η ζήτηση μετατοπίσει το ποσοστό ανεργίας σε επίπεδα χαμηλότερα της ανεργίας ισορροπίας (δηλαδή του *naigu*), θα υπάρξει αύξηση του πληθωρισμού, θα μειωθεί η ζήτηση, και το σύστημα θα επιστρέψει σε ισορροπία. Αντιστρό-

φως, εάν η ζήτηση μετατοπίσει το ποσοστό ανεργίας σε επίπεδα υψηλότερα της ανεργίας ισορροπίας, θα υπάρξει μείωση του πληθωρισμού, θα αυξηθεί η ζήτηση, και το σύστημα θα επιστρέψει, και πάλι, σε ισορροπία.

- X. Εντούτοις, δεν υπάρχει γενική συμφωνία ως προς την ισχύ των δυνάμεων επαναφοράς του συστήματος σε ισορροπία. Ανάλογα με τις θεωρητικές αφηρητές και τις παραδοχές του κάθε ερευνητή, το παίγιο μπορεί να εμφανίζεται ως ένας ισχυρός ή ένας αδύναμος ελκυστής.
- XI. Το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού προκύπτει όταν ο πραγματικός μισθός που έχει διαμορφωθεί στη διαπραγμάτευση (negotiated wage) ισούται με τον πραγματικό μισθό που έχει διαμορφωθεί αφού οι επιχειρήσεις μετέβαλαν τις τιμές.
- XII. Για να ολοκληρωθεί το υπόδειγμα χρειάζεται και μία εξίσωση για τη συνολική ζήτηση και μία για τη σχέση του ποσοστού ανεργίας με το επίπεδο παραγωγής, δηλαδή μία σχέση όμοια ή παρόμοια με αυτήν που περιγράφει ο νόμος του Okun.
- XIII. Όσον αφορά τη χρονική διαδοχή των βημάτων της παραπάνω διαδικασίας έχει ως εξής: Στη βραχυχρόνια διάρκεια οι τιμές και οι μισθοί παραμένουν αμετάβλητοι (εκτός εάν έχουν δεχτεί εξωτερική διαταραχή), ενώ μπορούν να μεταβάλλονται το ονομαστικό επιτόκιο και η ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία. Η ισορροπία στις αγορές προϊόντων επέρχεται στη βραχυχρόνια διάρκεια με την εξίσωση της παραγωγής και της ζήτησης. Στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια οι μισθωτοί αποκρίνονται πρώτοι στην κατάσταση της οικονομίας που έχει διαμορφωθεί βραχυπρόθεσμα. Με τις διεκδικήσεις τους, και ιδιαίτερα με τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, καθορίζεται ένα νέο επίπεδο του ονομαστικού μισθού. Ακολούθως, οι επιχειρήσεις καθορίζουν το επίπεδο των τιμών τους έτσι ώστε να διαμορφώνεται ο πραγματικός μισθός που αντιστοιχεί στο επιθυμητό περιθώριο κέρδους ή έτσι ώστε να μεγιστοποιείται το κέρδος τους.
- XIV. Η ζήτηση, που εξαρτάται από το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα, καθορίζει το νέο επίπεδο παραγωγής, το οποίο αποτελεί σημείο αφηρησίας νέων συλλογικών διαπραγματεύσεων κ.λπ. Στη μακροπρόθεσμη διάρκεια το σύστημα οδεύει προς το παίγιο και ενδεχομένως ισορροπεί. Η συνολική ζήτηση πολλές φορές εμφανίζεται ως συνάρτηση του επιπέδου των τιμών, της προσφοράς χρήματος, της δημοσιονομικής πολιτικής, των καθαρών εξαγωγών και του επιτοκίου.
- XV. Στην περίπτωση ορισμένων ετερόδοξων εκδοχών του υποδείγματος χρησιμοποιείται ως μεταβλητή που επηρεάζει τη συνολική ζήτηση και η διανομή

του εισοδήματος μεταξύ μισθωτών, επιχειρήσεων και κράτους. Η εξίσωση της ζήτησης αποτελεί τον τόπο σημαντικών αποκλίσεων μεταξύ των διαφορετικών εκδοχών του γενικού υποδείγματος, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την επίπτωση των ονομαστικών μισθών στη ζήτηση, δηλαδή στα ζητήματα που πραγματεύεται το Κεφάλαιο 19 της *Γενικής Θεωρίας* του Keynes. Τέτοια σημεία σημαντικών αποκλίσεων είναι η επίπτωση των πραγματικών διαθεσίμων (real balance effect), των οποίων η σημασία δεν επιβεβαιώνεται πλήρως από τα εμπειρικά δεδομένα, και η αναδιανομή του προϊόντος, η οποία για ορισμένους δεν έχει επίπτωση στη συνολική ζήτηση, σε αντίθεση με άλλους που ισχυρίζονται ότι μια τέτοια επίπτωση είναι υπαρκτή, έστω υπό όρους, τους οποίους προσδιόρισαν πρώτοι οι Bhaduri and Marglin (1990) εισάγοντας την έννοια της *ανάπτυξης δια των μισθών* (wage led growth).

Σε συνέχεια του θεμελιακού έργου των Layard et al. (1991), το υπόδειγμα καθορισμού των μισθών και των τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού ταυτίστηκε σε μεγάλο βαθμό με τη νέα κείνσιανή εκδοχή του, σύμφωνα με την οποία η αγορά εργασίας ισορροπεί σε ένα σημείο σταθερού πληθωρισμού που λειτουργεί ως *ισχυρός ελκυστής* (paigu), *καθοριζόμενος μακροπρόθεσμα από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας*. Εντούτοις, **το γενικό υπόδειγμα** που περιγράφουν τα ανωτέρω δεκαπέντε χαρακτηριστικά αποτελεί ένα πλαίσιο ανάλυσης στο οποίο μπορούν να αναφερθούν διαφορετικές οικονομικές σχολές για να διατυπώσουν ανταγωνιστικές εκδοχές του τρόπου λειτουργίας των αγορών εργασίας. Ο Stockhammer (2008) έδειξε ότι, ανάλογα με ορισμένες παραδοχές σχετικά με τη συνάρτηση της ζήτησης και τις εξισώσεις της πλευράς της προσφοράς, το υπόδειγμα σχηματισμού των μισθών και των τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διατύπωση μιας μονεταριστικής, νέας κείνσιανής, μετακείνσιανής ή μαρξιστικής εκδοχής της λειτουργίας της αγοράς εργασίας. Η νέα κείνσιανή εκδοχή, αν και αποτελεί την *οικονομική ορθοδοξία* σε αυτό το γνωστικό πεδίο, είναι μόνο μία από τις δυναμικές ερμηνείες του γενικού υποδείγματος. Η εκδοχή αυτή θεμελιώθηκε πλήρως το 1991 με την έκδοση του βιβλίου των Layard, Nickell and Jackman (στο εξής LNJ). Το θεωρητικό σχήμα των LNJ άσκησε μεγάλη επιρροή, άνοιξε νέα πεδία έρευνας, έθεσε ζητήματα προς διερεύνηση, πυροδότησε έκρηξη δημοσιεύσεων στα ακαδημαϊκά περιοδικά (Freeman, 2005), και ενέπνευσε τις προτάσεις πολιτικής των διεθνών οργανισμών (βλ. ιδιαίτερα OECD 1994, 1998, IMF 1999, 2003).

Αυτό το θεωρητικό σχήμα της οικονομικής ορθοδοξίας έχει όλα τα χαρακτηριστικά του κοινά αποδεκτού υποδείγματος μισθών και τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού, τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω, πλην όμως διακρίνεται για ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά, εκ των οποίων τα κυριότερα έχουν, εν συντομία, ως εξής: Το ποσοστό ανεργίας για το οποίο δεν αυξάνεται ο πληθωρισμός είναι σημείο σταθερής ισορροπίας στο οποίο τείνει αυθορμητώς το σύστημα μισθών και τιμών σε συν-

θήκες ατελούς ανταγωνισμού. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού αποτελεί *ισχυρό ελκυστή* στον οποίο τείνει αυθορμήτως το σύστημα ύστερα από κάθε διαταραχή που το έχει απομακρύνει από αυτόν. Η ύπαρξη ενός τέτοιου ισχυρού ελκυστή προϋποθέτει: πρώτον, ότι η ζήτηση εξαρτάται αντιστρόφως ανάλογα από τις τιμές, και μάλιστα ότι η εξάρτηση αυτή είναι ισχυρή, και, δεύτερον, ότι το παίγιο δεν αλλάζει θέση, με την έννοια ότι δεν αλλάζει κατά τη διάρκεια της προσαρμογής ενός συστήματος που έχει δεχτεί διαταραχή και έχει απομακρυνθεί από το σημείο ισορροπίας.

Σε ό,τι αφορά **την πρώτη υπόθεση**, δηλαδή ότι η ζήτηση μειώνεται όταν αυξάνονται οι ονομαστικοί μισθοί, διεξάγεται συζήτηση που συνεχίζει ουσιαστικά τον προβληματισμό του Κεφαλαίου 19 της *Γενικής Θεωρίας* του Keynes. Ο πρώτος τρόπος με τον οποίο η εξίσωση της ζήτησης μπορεί να αποκτήσει αυτή την ιδιότητα είναι η *επίπτωση πραγματικών διαθεσίμων* (real balance effect). Γίνεται η υπόθεση ότι η συνολική ζήτηση εξαρτάται από τα πραγματικά διαθέσιμα. Εάν μια μείωση των ονομαστικών μισθών προκαλέσει μείωση του επιπέδου των τιμών, αυξάνονται τα πραγματικά διαθέσιμα (υπό τον όρο ότι δεν αυξάνεται αναλογικά η προσφορά χρήματος) και μέσω αυτών η συνολική ζήτηση. Η επίπτωση πραγματικών διαθεσίμων αναφέρεται σε μερικές από τις θεωρητικές κατασκευές με υψηλή απήχηση και επιρροή, όπως των LNJ (1991) και του Lindbeck (1993).

Ωστόσο, σύμφωνα με την πιο σύγχρονη άποψη σχετικά με τη λειτουργία των κεντρικών τραπεζών, αυτές δεν καθορίζουν την προσφορά χρήματος αλλά το επιτόκιο, θεωρώντας ότι η προσφορά χρήματος προσαρμόζεται ενδογενώς. Πιο συγκεκριμένα, η κεντρική τράπεζα αυξάνει το επιτόκιο, για να περιορίσει τον προσδοκώμενο πληθωρισμό, όταν αυτός υπερβαίνει τον στόχο που έχει θέσει ή ίδια η κεντρική τράπεζα, και αντιστρόφως. Αυτός ο κανόνας (κανόνας του Taylor) μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να προσαυξάνεται με έναν επιπλέον όρο για το ποσοστό ανεργίας, ανάλογα με την αποστολή που έχει ανατεθεί στην κεντρική τράπεζα.

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο η εξίσωση της ζήτησης μπορεί να είναι φθίνουσα συνάρτηση των ονομαστικών μισθών είναι να ισχύει η επίπτωση Keynes, όπου η προσφορά χρήματος παραμένει σταθερή (συνεπώς είναι εξωγενώς καθοριζόμενη) και η αύξηση των ονομαστικών μισθών προκαλεί μείωση της ρευστότητας, επομένως άνοδο του επιτοκίου και μείωση της συνολικής ζήτησης.

Άλλο βασικό χαρακτηριστικό του νέου κείνσιανού υποδείγματος του παίγιο είναι ότι οι μεταβολές της ζήτησης που προκαλούνται από τη δημοσιονομική και τη νομισματική πολιτική, μπορούν να προκαλέσουν διακυμάνσεις του ποσοστού ανεργίας γύρω από το παίγιο, αλλά δεν μπορούν να το μεταβάλουν. Οι μεταβολές της ζήτησης οδηγούν το σύστημα στο σημείο ισορροπίας (υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω), δεν μπορούν όμως να αλλάξουν το σημείο ισορροπίας. Με άλλα

λόγια, το *paigu* αποτελεί ελκυστή για το ποσοστό ανεργίας, αλλά το αντίστροφο δεν ισχύει. Εάν το σύστημα δεχτεί μια διαταραχή της ζήτησης, οι ενδογενείς δυνάμεις του θα το οδηγήσουν αυθορμητώς πίσω στο *paigu*, στο σημείο σταθερής ισορροπίας. Αντιθέτως, εάν υπάρξει διαρθρωτική αλλαγή, για παράδειγμα, μια μεταβολή στους φορολογικούς συντελεστές, το *paigu* θα μεταβληθεί. Επιπλέον, ο χρόνος προσαρμογής, δηλαδή επαναφοράς του συστήματος σε ισορροπία, μπορεί να είναι μικρός ή μεγάλος ανάλογα με τις παραμέτρους των εξισώσεων των μισθών, των τιμών και της ζήτησης, δηλαδή ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας. Το *paigu* ορίζει το επίπεδο ανεργίας κάτω από το οποίο θα επέλθει αναγκαστικά επιτάχυνση του πληθωρισμού. Αυτό σημαίνει ότι οι φορείς της οικονομικής πολιτικής δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν ούτε τη δημοσιονομική ούτε τη νομισματική πολιτική, ώστε να μειώσουν την ανεργία κάτω από ένα καθορισμένο επίπεδο, παρά μόνον με αντίτιμο την επιτάχυνση του πληθωρισμού (Layard et al. 1991, Carlin and Soskice 1990, 2006, Lindbeck 1993, Calmfors and Holmlund 2000, IMF 1999, Snower 1995, Mankiw 2001, Mankiw and Ball 2004). Μια πολιτική μπορεί να επηρεάσει την απασχόληση στη βραχυπρόθεσμη διάρκεια, αυξάνοντας τη ζήτηση, ωστόσο μακροπρόθεσμα η ανεργία θα επιστρέψει στο *paigu*.

Στο νέο κείνσιανό μακροοικονομικό υπόδειγμα μισθών, τιμών και ανεργίας, το ποσοστό ανεργίας και το επίπεδο της ζήτησης, μεσοπρόθεσμα βρίσκονται σε αμφίδρομη σχέση, αλλά, τελικά, μακροπρόθεσμα, το επίπεδο της συνολικής ζήτησης προσαρμόζεται στο επίπεδο της ανεργίας ισορροπίας. Το επίπεδο αυτό, δηλαδή το *paigu*, καθορίζεται από παράγοντες της πλευράς της προσφοράς, και πιο συγκεκριμένα από εξωγενείς παράγοντες που αυξάνουν τις απαιτήσεις των μισθωτών και των επιχειρήσεων, καθώς και από τις παραμέτρους των εξισώσεων των μισθών και των τιμών που εκφράζουν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας και των αγορών προϊόντων. Από αυτήν τη διαπίστωση απορρέει η ανάγκη για διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις, η ανάγκη για περισσότερη ευελιξία και μεταρρύθμιση των θεσμών των αγορών εργασίας. Με αυτή την αφετηρία διάφορες μελέτες μεταξύ χωρών (cross-country analysis) (ενδεικτικά: Scarpetta 1996, Nickell 1997, Nickell and Layard 1998, Elmeskov et al. 1998, Nickell et al. 2005, IMF 2003, Belot and Van Ours 2001, 2004, Nicoletti and Scarpetta 2005, Bassanini and Duval 2006) προσδιόρισαν μια σειρά θεσμούς της αγοράς εργασίας ως υπευθύνους για την υψηλή ή τη χαμηλή ανεργία σε διαφορετικές χώρες, αν και δεν κατόρθωσαν να διαμορφώσουν μια ευρεία συμφωνία ως προς το ποιοι είναι οι σημαντικότεροι εξ αυτών που καθορίζουν τις διαφορές των ποσοστών ανεργίας μεταξύ των χωρών.

Το σημαντικότερο από όλα τα ειδικά χαρακτηριστικά της νέας κείνσιανής εκδοχής του υποδείγματος των τιμών και των μισθών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού είναι ότι το *paigu*, δηλαδή το τελικό σημείο ισορροπίας του συστήματος, δεν εξαρ-

τάται από την τεχνική πρόοδο, επομένως από τον λόγο κεφαλαίου/εργασίας και την παραγωγικότητα της εργασίας, ούτε από τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου -δεν εξαρτάται δηλαδή από την συσσώρευση κεφαλαίου.

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για τη νέα κείνσιανή εκδοχή του υποδείγματος μισθών και τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού αφορούν μια κλειστή οικονομία. Η τροποποίησή του ώστε να περιγράφει τον σχηματισμό των μισθών και των τιμών σε μια ανοιχτή οικονομία πραγματοποιείται με την προσθήκη μιας επιπλέον μεταβλητής, που είναι η συναλλαγματική ισοτιμία, ονομαστική ή πραγματική.

Στην κλειστή οικονομία οι απαιτήσεις των μισθωτών και των επιχειρήσεων επί του προϊόντος περιορίζονται μόνο από τη φορολογική απαίτηση του κράτους. Με άλλα λόγια, το προς διανομή προϊόν μεταξύ των δύο πλευρών είναι ό,τι απομένει μετά την αφαίρεση της απαίτησης του κράτους από το συνολικό προϊόν. Με αυτά τα δεδομένα, υπάρχει ένα μόνο ποσοστό ανεργίας στο οποίο οι απαιτήσεις επί του προϊόντος καθίστανται συμβατές μεταξύ τους: δηλαδή, υπάρχει ένα μοναδικό *pairu*.

Σε μια ανοιχτή οικονομία το προϊόν που απομένει προς διανομή μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων προκύπτει από το συνολικό προϊόν μετά την αφαίρεση, όχι μόνον της απαίτησης του Δημοσίου, αλλά και της αξίας των εισαγόμενων αγαθών και υπηρεσιών. Αυτή, όμως, η αξία εξαρτάται από τη συναλλαγματική ισοτιμία: όταν το νόμισμα είναι ανατιμημένο, δηλαδή η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία είναι υψηλή, το κόστος για την αγορά των εισαγόμενων προϊόντων είναι μειωμένο, και αντιστρόφως. Συνεπάγεται ότι το προϊόν που απομένει για να διανεμηθεί μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων, μετά την αφαίρεση της απαίτησης του Δημοσίου και της αξίας των εισαγόμενων προϊόντων, είναι αυξημένο όταν το νόμισμα είναι ανατιμημένο και μειωμένο όταν το νόμισμα είναι υποτιμημένο. Με αυτά τα δεδομένα, για διαφορετικές τιμές της συναλλαγματικής ισοτιμίας, είναι διαφορετικό το προς διανομή προϊόν στο οποίο καθίστανται συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων και των μισθωτών επί του προϊόντος. Ως εκ τούτου, για κάθε τιμή της συναλλαγματικής ισοτιμίας μπορούμε να ορίσουμε ένα *pairu*: όταν υπάρχει ανατίμηση του νομίσματος, η αξία των εισαγόμενων είναι μειωμένη, το προς διανομή προϊόν μεγαλύτερο και οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων και των μισθωτών μπορούν να γίνουν συμβατές σε χαμηλότερο επίπεδο ανεργίας, δηλαδή σε χαμηλότερο *pairu*. Επομένως, σε συνθήκες ανοιχτής οικονομίας, για κάθε συνδυασμό της απασχόλησης (ή του όγκου του προϊόντος) με την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία μπορούμε να προσδιορίσουμε ένα *pairu*. Το σχήμα **της ανοιχτής οικονομίας** συμπληρώνεται με την καμπύλη της ζήτησης, η οποία εξαρτάται, αφενός, από όλους τους γνωστούς εσωτερικούς παράγοντες που την επηρεάζουν, αφετέρου, από τους παράγοντες που αφορούν το εξωτερικό εμπόριο, μεταξύ των οποίων και η ανταγωνιστικότητα τιμής (ισοδύναμα, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία). Προκύπτει έτσι μια καμπύλη

της ζήτησης που είναι αύξουσα στο επίπεδο ανταγωνιστικότητας τιμής - επιπέδου παραγωγής: με υψηλότερη ανταγωνιστικότητα τιμής η οικονομία μπορεί, εξαιτίας της αυξημένης ζήτησης, να βρούμε σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής.

Την εξωτερική ισορροπία της οικονομίας, δηλαδή την κατάσταση εκείνη στην οποία οι εξαγωγές ισούνται με τις εισαγωγές, και επομένως το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι μηδενικό, περιγράφουν όλοι οι συνδυασμοί ανταγωνιστικότητας τιμής (ισοδύναμα, της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) και επιπέδου παραγωγής για τους οποίους το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι μηδενικό.

Προκύπτει, έτσι, από το νέο κείνσιανό υπόδειγμα μισθών και τιμών σε συνθήκες ανοιχτής οικονομίας ένα σχήμα ταυτόχρονης εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας.

Η εναλλακτική και ετερόδοξη (μετακείνσιανή) εκδοχή του υποδείγματος μισθών και τιμών έχει τις ρίζες της στον Keynes και στον Kalecki, οφείλει πολλά στα ετερόδοξα θεωρητικά σχήματα των δεκαετιών του 1970 και του 1980 (Kaldor, 1972, 1978a, 1978b, Rowthorn, 1977, 1980, 1981, Bhaduri and Marglin, 1990), και αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, σε μεγάλο βαθμό χάρη στις εργασίες των Sawyer (2002, 2004, 2005), Stockhammer (2004, 2007, 2008, 2011), Stockhammer and Klär (2011), Arestis (1986, 1992), Rowthorn (1995, 1999), Arestis and Sawyer (2005) και άλλων. **Η μετακείνσιανή εκδοχή, ασκώντας συστηματική κριτική** στη νέα κείνσιανή εκδοχή του υποδείγματος μισθών και τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού, έχει επιτύχει να διατυπώσει μια εναλλακτική μορφή του υποδείγματος, της οποίας οι ιδιότητες διαφέρουν ουσιωδώς από τις αντίστοιχες της επικρατούσας (νέας κείνσιανής) εκδοχής.

Η έννοια του *nairu* ως ισχυρού ελκυστή βάλλεται από πολλές πλευρές. Ακόμη και ορισμένοι νέοι κείνσιανοί οικονομολόγοι που διαθέτουν κριτική διάθεση, όπως ο Stiglitz (1997) παραδέχονται ότι η έννοια του ποσοστού ανεργίας σταθερού πληθωρισμού είναι χρήσιμη για τη γόνιμη συζήτηση που προκαλεί, ωστόσο οι υπολογισμοί του *nairu* είναι εξαιρετικά εύθραυστοι (Staiger et al. 1997, Setterfield et al. 1992) και οι σχέσεις μεταξύ των μεγεθών μεταβάλλονται με τον χρόνο. Επίσης, οι εν λόγω εκτιμήσεις ποικίλλουν ανάλογα με τις θεωρητικές υποθέσεις που έχουν ενσωματωθεί στο μαθηματικό υπόδειγμα με το οποίο προσδιορίζεται το *nairu* (Galbraith 1997, Akerlof et al. 1996). Όπως διαπίστωναν οι Blanchard and Katz (1997) και ο Blanchard (2007a) σε έναν απολογισμό των γνώσεων σχετικά με το ζήτημα, οι οικονομολόγοι έχουν ατελή γνώση τόσο των καθοριστικών παραγόντων της διαρθρωτικής ανεργίας, όσο και του ύψους της, είτε αυτό αφορά μια συγκεκριμένη χώρα, είτε διεθνείς συγκρίσεις. Η παρατήρησή τους αυτή ισχύει και σήμερα, καθώς η πρόοδος στις σχετικές γνώσεις που έχει επιτευχθεί έκτοτε είναι μικρή.

Οι μετακείνσιανοί άσκησαν κριτική στην αντίληψη ότι το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού καθορίζεται αποκλειστικά από την προσφορά (Eisner 1994, 1995, Sawyer, 1997a, 1997b, 2002, 2004, Arestis and Sawyer 2005, Stockhammer, 2004, 2007, Storm and Naastepaad 2007) και ανέδειξαν ως σημαντικούς τους παράγοντες της ζήτησης, οι οποίοι επιδρούν θετικά στη συσσώρευση πάγιου κεφαλαίου και στην παραγωγικότητα της εργασίας. Τόνισαν, έτσι, τη σημασία **της επεκτατικής μακροοικονομικής πολιτικής** και της μεγέθυνσης του κεφαλαιακού αποθέματος ως παράγοντα μείωσης του ποσοστού ανεργίας πέραν του οποίου δεν αυξάνεται ο πληθωρισμός. Η κριτική που ασκείται στη θεωρία του *paigu* από τους μετακείνσιανούς έχει πολλές πλευρές, οι σημαντικότερες εκ των οποίων είναι αυτές που αφορούν τη σημασία του τρόπου διαμόρφωσης της ζήτησης, του κεφαλαιακού αποθέματος και των θεσμών της αγοράς εργασίας στη διαμόρφωση του ποσοστού ανεργίας σταθερού πληθωρισμού.

Σε ό,τι αφορά το πρώτο σημείο, δηλαδή τη σημασία του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η ζήτηση, η παραδοχή των ορθόδοξων κείνσιανών ότι μια αύξηση των πραγματικών μισθών προκαλεί αύξηση της ζήτησης, επειδή οι μισθωτοί, ιδιαίτερα οι χαμηλόμισθοι, διακρίνονται για την υψηλή ροπή τους προς την κατανάλωση, δεν γίνεται αποδεκτή από τη σύγχρονη εκδοχή του κύριου ρεύματος των οικονομικών. Όπως σημειώνει ο Lindbeck, «η οριακή ροπή προς κατανάλωση είναι πιθανότατα υψηλότερη για τους μισθωτούς παρά για τα εισοδήματα από κέρδη [...]. Σε μια πιο μακροπρόθεσμη διάρκεια, ωστόσο, όταν η αναμενόμενη επενδυτική δαπάνη μειωθεί εξαιτίας των μειωμένων κερδών, η σχέση μεταξύ ζήτησης και πραγματικού μισθού μπορεί να αντιστραφεί» (Lindbeck 1993, p. 187). Εντούτοις, το επιχείρημα αυτό δεν λαμβάνει υπόψη του τα σωρευτικά αποτελέσματα που ακολουθούν ύστερα από μια αρχική αύξηση της κατανάλωσης. Όπως έδειξε ο Nicholas Kaldor, οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη μας τα φαινόμενα σωρευτικής αιτιότητας (*cumulative causation*): εν προκειμένω, μια αρχική αύξηση της κατανάλωσης μπορεί να οδηγήσει σε μια αλυσίδα αποτελεσμάτων τα οποία ενδέχεται να αλλάξουν το μονοπάτι που ακολουθεί το οικονομικό σύστημα, αλλά ακόμη και το ίδιο το τελικό σημείο της πορείας του, δηλαδή το σημείο ισορροπίας (Setterfield 1998).

Επιπλέον, **οι μετακείνσιανοί οικονομολόγοι** έχουν αποδείξει ότι η επίπτωση των αυξήσεων των μισθών στην ανεργία εξαρτάται από το καθεστώς ανάπτυξης, εάν είναι *ανάπτυξη διαμέσου των μισθών* (*wage-led*) ή *ανάπτυξη διαμέσου των κερδών* (*profit-led*) (Palley 2011, Stockhammer 2011, Hein and Stockhammer 2010, Stockhammer et al. 2009, Hein and Vogel 2008, Bhaduri 2007, Bhaduri and Marglin 1990). Η επίπτωση των αυξήσεων των πραγματικών μισθών επί της κατανάλωσης θεωρείται ευνοϊκή, επειδή η ροπή προς αποταμίευση των μισθωτών είναι πολύ χαμηλότερη από την αντίστοιχη όσων έχουν εισοδήματα από κέρδη. Επομένως, η μείωση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ συνοδεύεται, *ceteris paribus*, από μια

αρνητική επίπτωση στην κατανάλωση, και μέσω αυτής στις επενδύσεις και στο ΑΕΠ. Ωστόσο, η μείωση του μεριδίου της εργασίας οδηγεί σε αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου, και μέσω αυτής στην αύξηση των επενδύσεων και του ΑΕΠ. Επίσης, η μείωση των ονομαστικών μισθών, εφόσον προκαλέσει μείωση των εγχώριων τιμών, αυξάνει την ανταγωνιστικότητα τιμής και ευνοεί τις εξαγωγικές επιδόσεις, επομένως και την αύξηση της ζήτησης και του ΑΕΠ. Επιπρόσθετα, η μείωση των εγχώριων τιμών μπορεί να ενθαρρύνει την κεντρική τράπεζα να μειώσει τα επιτόκια και να ευνοήσει έτσι την αύξηση των επενδύσεων και του ΑΕΠ. *Η αύξηση των πραγματικών μισθών μπορεί, επομένως, να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ (μεγέθυνση διαμέσου των μισθών), εάν η θετική επίδρασή της στην κατανάλωση υπερσχύει των αρνητικών επιπτώσεων στην κερδοφορία, στην ανταγωνιστικότητα τιμής και στα επιτόκια.* Στην αντίθετη περίπτωση, η οικονομία βρίσκεται σε καθεστώς μεγέθυνσης διαμέσου της κερδοφορίας (profit led growth).

Μια επιπλέον **κριτική των μετακρίσεων** αφορά το γεγονός ότι σε περιόδους κρίσης παρουσιάζονται έκτακτα φαινόμενα –τα οποία είχε ήδη επισημάνει ο Keynes–, που καθιστούν την νομισματική πολιτική αναποτελεσματική. Πρόκειται για φαινόμενα που έγιναν ιδιαίτερα αισθητά κατά τη διάρκεια της ελληνικής κρίσης, που άρχισε το 2009, και τα οποία συνοψίζονται σε τρεις «παγίδες»: Αρχικά, οι επενδυτές και τα νοικοκυριά δεν αποκρίνονται στις αλλαγές των επιτοκίων, εξαιτίας της γενικής αβεβαιότητας για το μέλλον (επενδυτική παγίδα). Δεύτερον, η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση παγίδας ρευστότητας, όπου οι τράπεζες, οι επιχειρήσεις και τα άτομα αποφεύγουν σε τέτοιο βαθμό το ρίσκο, ώστε προτιμούν να μη δανειστούν ή να μη δανείσουν, αλλά να κατακρατήσουν τη ρευστότητα. Τρίτον, τα ασφάλιστρα κινδύνου αυξάνονται διαρρηγνύοντας τον συνήθη δεσμό μεταξύ του επιτοκίου της κεντρικής τράπεζας και των επιτοκίων δανεισμού από τις εμπορικές τράπεζες. Υπό τέτοιες έκτακτες περιστάσεις η νομισματική πολιτική καθίσταται εν πολλοίς ανενεργή, με την έννοια ότι δεν είναι σε θέση να οδηγήσει με τις αποφάσεις της την οικονομία σε σημείο ισορροπίας. Για τους λόγους αυτούς, το παίγρι μετατρέπεται σε έναν εξαιρετικά αδύναμο ελκυστή και η οικονομία τείνει να ακολουθήσει τις διαδοχικές διαταραχές που δέχεται.

Σημαντική είναι η **συμβολή** των εναλλακτικών και ετερόδοξων θεωριών σχετικά και με την σημασία των θεσμών της αγοράς εργασίας στον καθορισμό του παίγρι. Στον αντίποδα των αντιλήψεων που εκφράζει το κύριο ρεύμα των οικονομικών έχουν δημοσιευτεί εργασίες (ενδεικτικά: Stockhammer and Klär 2011, Karanassou et al. 2008, Howell et al. 2007, Baker et al. 2005, Stockhammer 2004, 2011, Arestis and Mariscal 2000, Arestis et al. 2007, Kapadia 2004, Arestis and Mariscal 2000, Gordon 1997, Fitoussi et al. 2000) που δείχνουν ότι οι θεσμοί της αγοράς εργασίας δεν αποτελούν τον κυριότερο παράγοντα αύξησης του παίγρι ή ότι το συμπέρασμα είναι εξαιρετικά ευαίσθητο στην επιλογή των δεδομένων. Συνολικά, η εμπειρική έρευνα

δείχνει ότι η ανεργία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα επιτόκια, την παραγωγικότητα της εργασίας, τον ανταγωνισμό στις αγορές προϊόντων, την παρελθούσα ανεργία και το μέγεθος (ή τον ρυθμό μεταβολής) του κεφαλαιακού αποθέματος· επίσης, –μεταξύ αυτών– και από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας σε συνδυασμό, όμως, με διαταραχές από την πλευρά της προσφοράς (supply shocks) (Blanchard and Wolfers 2000, Bassanini and Duval 2006).

Η σημαντικότερη, ίσως, συμβολή της μετακείνσιανής εκδοχής του υποδείγματος μισθών και τιμών σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού αφορά τον *μηχανισμό της υστέρησης*. Ο όρος «υστέρηση» χρησιμοποιείται για να περιγράψει καταστάσεις στις οποίες ορισμένες πρόσκαιρες αιτίες παράγουν αποτελέσματα που διαρκούν (δηλαδή τα αποτελέσματα παραμένουν, παρόλο που η αιτία εκλείπει).

Στο πεδίο που εξετάζουμε εδώ, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει καταστάσεις στις οποίες το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού αποκρίνεται στις αλλαγές του τρέχοντος ποσοστού ανεργίας, επομένως το παίγιο δεν είναι σταθερό στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια, αλλά μεταβάλλεται ακολουθώντας, έστω εν μέρει, μια πορεία που καθορίζεται από τις διαταραχές που δέχεται το σύστημα. Το κύριο ρεύμα των οικονομικών θεωρεί το φαινόμενο της υστέρησης ως μια ακραία ειδική περίπτωση (Nickell, 1998) που σχετίζεται είτε με την ύπαρξη μακροχρόνιας ανεργίας (Layard et al., 1991) είτε με τη λειτουργία των εσωτερικών αγορών (insider-outsider effect) (Lindbeck and Snower 1986, Blanchard and Summers, 1986). **Οι μετακείνσιανοί**, αντίθετα, ισχυρίζονται ότι η υστέρηση δεν είναι ακραία, αλλά συνήθης περίπτωση, και μάλιστα μεγάλης σημασίας.

Το φαινόμενο της υστέρησης σχετίζεται στη μετακείνσιανή θεωρητική παράδοση, μεταξύ άλλων, και με το γεγονός ότι οι επενδυτικές δαπάνες μεταβάλλουν το κεφαλαιακό απόθεμα, μέσω αυτού τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, συνακόλουθα την ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και, τελικά, το περιθώριο κέρδους (Sneessens and Drèze, 1986, O'Shaughnessy 2011). Μια διαδικασία αποεπένδυσης πάγιου κεφαλαίου αυξάνει το ποσοστό ανεργίας και διαμέσου αυτού μειώνει τους ονομαστικούς μισθούς, που καθορίζονται στη συλλογική διαπραγματεύση, και τους πραγματικούς μισθούς υπολογισμένους με τις τιμές που ισχύουν κατά την περίοδο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι πραγματικοί μισθοί μεταβάλλονται εν συνεχεία, καθώς οι επιχειρήσεις αλλάζουν τις τιμές τους, προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο που έχουν θέσει σχετικά με την κερδοφορία τους. Επιτυγχάνουν δε αυτόν τον στόχο στον βαθμό που τους επιτρέπει η ένταση του ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων. Ο ανταγωνισμός, όμως, εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, ο οποίος είναι συνάρτηση των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου. Έτσι, όταν υπάρχει αποεπένδυση, μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής πάγιου κεφαλαίου (είτε

ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής). Με αυτά τα δεδομένα, *ceteris paribus*, αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και τείνουν να αυξηθούν οι τιμές. Ως αποτέλεσμα, επιδεινώνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, μειώνονται οι πραγματικοί μισθοί και η συνολική ζήτηση, και έτσι γίνεται επανεκκίνηση του κύκλου της ύφεσης. Η οικονομία βρίσκεται παγιδευμένη σε μια κατάσταση μικρού αργού παραγωγικού δυναμικού και επακόλουθων αυξήσεων των τιμών, επομένως σχετικά υψηλού πληθωρισμού, έτσι ώστε απαιτείται ένα υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στο οποίο μπορούν να γίνουν συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων με αυτές των μισθωτών, δηλαδή ένα υψηλότερο *pairu*. Πρόκειται, λοιπόν, για μια συνεχή μετατροπή της τρέχουσας ανεργίας σε διαρθρωτική, όπου ο ελκυστής δεν είναι πλέον μόνο το *pairu* αλλά και το τρέχον ποσοστό ανεργίας.

Βέβαια, είναι δυνατό να ισχυριστεί κάποιος ότι αντίρροπες δυνάμεις ενδέχεται να αναπτυχθούν: **Πρώτον**, μπορεί να υπάρξει υποκατάσταση κεφαλαίου από εργασία (σε μακροοικονομικό επίπεδο) με την πραγματοποίηση επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου σε επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν φθηνή εργασία. Ωστόσο, οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου εξαρτώνται και από τη συνολική ζήτηση, της οποίας το χαμηλό επίπεδο εμφανίζεται σε τέτοιες περιόδους ύφεσης ως απαγορευτικό. **Δεύτερον**, η πτώση των ονομαστικών μισθών ενδέχεται να επιτρέψει την αύξηση των εξαγωγών. Επειδή, όμως, η ύφεση επιδεινώνει και την παραγωγικότητα της εργασίας, το μοναδιαίο κόστος εργασίας τείνει να παραμείνει αμετάβλητο ή μεταβάλλεται ελαφρώς. **Τρίτον**, η εκκαθάριση των λιγότερο παραγωγικών επιχειρήσεων ενδέχεται να οδηγήσει σε συγκέντρωση της παραγωγής στις αποτελεσματικότερες μονάδες παραγωγής και, επομένως, σε αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας. Ενδέχεται έτσι μέσω μιας τέτοιας «δημιουργικής καταστροφής» να διαρραγεί ο φαύλος κύκλος της αποεπένδυσης.

Συμπερασματικά, υπό ορισμένες συνθήκες, το *pairu* μπορεί να μεταβάλλεται ακολουθώντας πορεία που καθορίζεται από τις διαταραχές που δέχεται το σύστημα. Όπως διαπίστωναν οι Blanchard and Wolfers, «οι θεσμοί της αγοράς εργασίας [...] δεν φαίνονται ικανοί να εξηγήσουν τη γενική διαχρονική εξέλιξη της ανεργίας» (Blanchard and Wolfers, 2000). Για να εξηγηθούν οι διαχρονικές μεταβολές του *pairu*, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την ιστορία των διαταραχών που δέχεται η οικονομία.

Παρά το γεγονός ότι οι εναλλακτικές και ετερόδοξες θεωρίες ασκούν κριτική και σε άλλα σημεία του νέου κείνσιανού υποδείγματος μισθών, τιμών και ανεργίας¹⁵, τα κυριότερα σημεία που ενδιαφέρουν την ανάλυσή μας εδώ είναι όσα εκτέθηκαν παραπάνω.

15. Για μια πληρέστερη παρουσίαση βλ. στο Ιωακείμογλου (2012), ό.π.

Με βάση το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο, και το υπό κατασκευή αντίστοιχο μαθηματικό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, αναλύουμε την πορεία της εσωτερικής υποτίμησης και εν συνεχεία εξετάζουμε, σε συνάρτηση και με τα συμπεράσματα του Μέρους 2, την δυνατότητα και τις προϋποθέσεις άσκησης μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής ανάπτυξης της οικονομίας. Διατυπώνουμε έτσι, ένα σχέδιο μιας εναλλακτικής πολιτικής, το οποίο έχει μεταβατικό χαρακτήρα, με την έννοια θα συμπληρώνεται και θα εξειδικεύεται στον βαθμό που θα ολοκληρώνεται η κατασκευή του μαθηματικού προτύπου.

4.3. Οι φάσεις της εσωτερικής υποτίμησης

Έστω ότι η οικονομία βρίσκεται αρχικά σε ένα σημείο εσωτερικής ισορροπίας και ότι επέρχεται μείωση της ζήτησης διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής (π.χ. μείωση της κρατικής δαπάνης μέσω μιας μεγάλης μείωσης των μισθών των δημόσιων υπαλλήλων, των δημοσίων επενδύσεων κλπ όπως συνέβη στην Ελλάδα κατά τα έτη 2010-2012). Επίσης, το επιτόκιο είναι εξωγενώς δεδομένο, βρισκόμαστε σε καθεστώς κοινού νομίσματος και ο πληθωρισμός στις ανταγωνίστριες χώρες ή τις χώρες προέλευσης των εισαγωγών είναι σταθερός. Προς το παρόν, κάνουμε αφαίρεση της επίπτωσης που έχει στην ιδιωτική κατανάλωση η κατοχή κρατικών ομολόγων από τα νοικοκυριά και διατηρούμε για τον ιδιωτικό δανεισμό μόνο την επίπτωση Fisher.

Με αυτές τις αρχικές συνθήκες, **το σύστημα** εισέρχεται σε καθεστώς εσωτερικής υποτίμησης και θα αντιδράσει στην αρχική μείωση της ζήτησης με τον εξής τρόπο:

- **Φάση 1. Στη βραχυχρόνια διάρκεια πραγματοποιείται η προσαρμογή των ποσοτήτων χωρίς μεταβολές στις τιμές και τους μισθούς**
 - I. Στη βραχυχρόνια διάρκεια πραγματοποιείται η προσαρμογή της παραγωγής στη ζήτηση¹⁶. Η οικονομία μεταβαίνει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής χωρίς αλλαγή των τιμών (επομένως της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) ή των μισθών.
 - II. Μειώνεται ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (το μεν προϊόν μειώνεται, ενώ το προϊόν σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού παραμένει αμετάβλητο).
 - III. Μειώνεται η παραγωγικότητα της εργασίας, επειδή η κυκλική συνιστώσα της εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.
 - IV. Μειώνεται η απασχόληση καθώς η μείωση της παραγωγής επιτυγχάνεται εν μέρει με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας και εν μέρει με μείωση

16. Οι ποσότητες προσαρμόζονται στη διάρκεια του έτους με βάση την ταυτότητα $Y+M=C+I+G+(X-M)$.

της απασχόλησης. Ως αποτέλεσμα, αυξάνεται το ποσοστό ανεργίας (το εργατικό δυναμικό, χάριν απλοποίησης, θεωρείται σταθερό.) Η μείωση της απασχόλησης επιφέρει μια επιπλέον μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της απώλειας του εισοδήματος και της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης των ανέργων.

- V. Στο νέο, χαμηλότερο, επίπεδο των πωλήσεων και της χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, μειώνεται η κερδοφορία, δηλαδή η απόδοση του πάγιου κεφαλαίου, καθώς στη βραχυχρόνια διάρκεια όλα τα άλλα μεγέθη που υπεισέρχονται στον υπολογισμό της απόδοσης του παραμένουν σταθερά.

Με αυτές τις αλλαγές ολοκληρώνεται η βραχυχρόνια διάρκεια και αρχίζει η μεσοπρόθεσμη προσαρμογή της οικονομίας. Στο τέλος της βραχυχρόνιας διάρκειας έχει επέλθει μείωση του όγκου της παραγωγής, του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, της παραγωγικότητας της εργασίας, της απασχόλησης και της κερδοφορίας. Αντιθέτως, έχουμε αύξηση του ποσοστού ανεργίας.

• **Φάση 2. Στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια προσαρμόζονται οι μισθοί και οι τιμές**

- VI. Στο νέο επίπεδο της μειωμένης ζήτησης και της παραγωγής, στο οποίο ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η παραγωγικότητα της εργασίας, η απασχόληση και η απόδοση πάγιου κεφαλαίου είναι μειωμένα, αρχίζει η προσαρμογή των μισθών. Κατά την πρώτη περίοδο της μεσοπρόθεσμης διάρκειας, η μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας προκαλεί μείωση του επιδιωκόμενου μισθού (target wage), ο οποίος όμως παραμένει σε κάποιο βαθμό προσδεδεμένος στην υψηλότερη αγοραστική δύναμη των μισθών προηγούμενων ετών. Σημαντικότερη, όμως, είναι η αύξηση του ποσοστού ανεργίας η οποία αποδυναμώνει τη διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων και μειώνει τους ονομαστικούς μισθούς. Με άλλα λόγια, οι μισθωτοί μπορούν να επιτύχουν ονομαστικούς μισθούς που αντιστοιχούν σε χαμηλότερους πραγματικούς μισθούς (με δεδομένες τις ισχύουσες τιμές κατά την περίοδο της διαπραγμάτευσης).
- VII. Επέρχεται μείωση στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, υπό τον όρο ότι η μείωση της παραγωγής που πραγματοποιήθηκε στη βραχυχρόνια διάρκεια και προηγήθηκε της προσαρμογής των μισθών, έχει προκαλέσει αύξηση στο ποσοστό ανεργίας και μείωση στον ονομαστικό μισθό σε τέτοιο μέγεθος, ώστε να υπερκαλύπτει την αρνητική επίπτωση της μείωσης της παραγωγής στην παραγωγικότητα. Με απλούστερο τρόπο, η επίπτωση της ύφεσης στους μισθούς πρέπει να είναι μεγαλύτερη από την επίπτωση στην παραγωγικότητα της εργασίας, αλλιώς το μοναδιαίο κόστος εργασίας δεν θα μειωθεί. Σε μια οικονομία αυτοματοποιημένων μονάδων παραγωγής, όπου είναι υψηλό το ποσοστό των απασχολούμενων που δεν μεταβάλλεται με τον όγκο

παραγωγής, η μείωση του όγκου της παραγωγής προκαλεί μεγάλη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας και ελάχιστη μείωση της απασχόλησης. Το ίδιο θα συμβεί και σε μια οικονομία στην οποία η ανεργία δεν έχει μεγάλη επίπτωση στον μέσο ονομαστικό μισθό εξαιτίας των θεσμών της αγοράς εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα παρέμενε σταθερό ή θα αυξανόταν. Εντούτοις, υποθέτουμε εδώ ότι ούτε οι τεχνολογίες παραγωγής έχουν φτάσει σε τόσο υψηλό σημείο αυτοματοποίησης ούτε οι θεσμοί της αγοράς εργασίας προσφέρουν απόλυτη προστασία στους εργαζομένους· επομένως, η πτώση της παραγωγής θα συνοδεύεται από μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν είναι προφανής και το μέγεθός της εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας. Για ορισμένα χαρακτηριστικά, η επίπτωση της ύφεσης στην παραγωγικότητα θα είναι τόσο μεγάλη, ώστε θα υπερκαλύψει ή θα μετριάσει σημαντικά την μείωση των ονομαστικών μισθών. Σε μια τέτοια περίπτωση, το μοναδιαίο κόστος εργασίας δεν θα μειωθεί ή θα μειωθεί ανεπαρκώς και η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης θα έχει ακυρωθεί. Στο σημείο αυτό προσδιορίζουμε ένα πρώτο εμπόδιο στην ομαλή πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, το οποίο μπορεί να είναι μικρό ή μεγάλο ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας.

- VIII. Οι επιχειρήσεις αντιδρούν στη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους, υπό τον όρο ότι διατηρούν σταθερά και δεν αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους. Στην τυπική περίπτωση, στη διάρκεια της ύφεσης επέρχεται μείωση του περιθωρίου κέρδους που οφείλεται στο γεγονός ότι στο υψηλότερο επίπεδο αργούργου παραγωγικού δυναμικού έχει αποδυναμωθεί η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, με αποτέλεσμα να έχουν μικρότερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους. Εντούτοις, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις, όπως αυτή της Ελλάδας κατά τις οποίες οι τιμές δεν μειώνονται, είτε επειδή οι αγορές προϊόντων χαρακτηρίζονται από ολιγοπωλιακές καταστάσεις είτε η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι μικρή για άλλους λόγους, είτε τα προβλήματα ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις τις εξωθούν να μετατρέψουν το όφελος που έχουν από την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε αύξηση του περιθωρίου κέρδους και της ρευστότητας, είτε για άλλους λόγους που δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς. Στο σημείο αυτό προσδιορίζουμε ένα δεύτερο εμπόδιο στην ομαλή πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, το οποίο μπορεί να είναι μικρό ή μεγάλο ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων κάθε χώρας.
- IX. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι τελικά επέρχεται μείωση των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων για εσωτερική κατανάλωση. Αυτό θα προκαλέσει

μία μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την αναλογία στην οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εγχώρια προϊόντα (βεβαίως μια τέτοια μείωση μπορεί να ακυρωθεί εξαιτίας ενδεχόμενων αυξήσεων στους έμμεσους φόρους). Με αμετάβλητες τις τιμές των εισαγωγών και τους έμμεσους φόρους, ο δείκτης τιμών καταναλωτή μειώνεται, πλην όμως λιγότερο από όσο οι εγχώριες τιμές εξαιτίας της συμμετοχής των εισαγόμενων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη.

- X. Καθώς το σύστημα παραμένει εκτός ισορροπίας, οι επιχειρήσεις συνεχίζουν να μειώνουν τις τιμές τους και οι εργαζόμενοι να υφίστανται μειώσεις στους μισθούς τους. Εγκαθίσταται, έτσι, μια καθοδική σπείρα μισθών και τιμών. Επειδή οι εγχώριες τιμές μειώνονται διαρκώς έναντι των τιμών των εισαγόμενων προϊόντων (που υποθέτουμε ότι παραμένουν σταθερές), αυξάνεται σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής υποτίμησης, αυξάνονται οι εξαγωγές, ενώ οι εισαγωγές μειώνονται, επειδή υπάρχει, πρώτον, μειωμένη εσωτερική ζήτηση και, δεύτερον, αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής. Αυξάνεται έτσι η εξωτερική ζήτηση και, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μειώνεται η ανεργία. Η διαδικασία της αλληλεπίδρασης του εξωτερικού εμπορίου με τη σπείρα μισθών και τιμών (δηλαδή ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας) οδηγεί, *ceteris paribus*, σε ισορροπία καθώς αυξάνεται σταδιακά η εξωτερική ζήτηση και μαζί με αυτήν η συνολική ζήτηση. Εάν θεωρήσουμε ότι η επίπτωση της συσσώρευσης κεφαλαίου στη διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης είναι ουδέτερη, όπως υποθέτει το κύριο ρεύμα των οικονομικών, τότε η παραγωγή αυξάνεται εξαιτίας της ανόδου της εξωτερικής ζήτησης, η παραγωγικότητα αυξάνεται και η ανεργία υποχωρεί. Στο τέλος της προσαρμογής, ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής έχει οδηγήσει την οικονομία σε σημείο εσωτερικής ισορροπίας της (σημείο σταθερού ποσοστού ανεργίας και σταθερού πληθωρισμού).

Η παραπάνω διαδικασία, της εσωτερικής υποτίμησης μπορεί να διαταραχθεί από πιθανές επιπτώσεις που έχει αυτή η ίδια στην συσσώρευση κεφαλαίου. Στις επιπτώσεις αυτές αναφερόμαστε αμέσως παρακάτω.

- **Φάση 3. Στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια παρεμβαίνει στην διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης η συσσώρευση κεφαλαίου**

Όταν το σύστημα βρίσκεται σε πορεία προς την εσωτερική ισορροπία, οδηγούμενο από τον διάυλο της ανταγωνιστικότητας τιμής, δημιουργούνται συνθήκες ανισορροπίας. Οι παράγοντες αυτοί είναι, αφενός, η συσσώρευση κεφαλαίου και, αφετέρου, η εξάρτηση του επιδιωκόμενου μισθού από μισθούς παρελθόντων ετών.

- XI. Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης προκαλεί την μείωση των πραγματικών μισθών, η οποία αναλύεται σε τρεις όρους: Ο πρώτος είναι η μείωση

του μισθού που ανάγεται στη μείωση της κυκλικής συνιστώσας της παραγωγικότητας και στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας· ο δεύτερος είναι η μείωση του μισθού που οφείλεται στην πραγματική υποτίμηση, δηλαδή στα συγκριτικά ακριβότερα εισαγόμενα προϊόντα τα οποία συμμετέχουν στην ιδιωτική κατανάλωση· και ο τρίτος είναι η αύξηση του μισθού που προέρχεται από το γεγονός ότι με αυξημένο αργούν παραγωγικό δυναμικό μειώνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, επομένως και οι τιμές. Στην περίπτωση κατά την οποία ο τρίτος παράγοντας είναι ανενεργός ή συμβάλλει ελάχιστα στις εξελίξεις, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, η πτώση των πραγματικών μισθών είναι δραματική.

- XII. Οι μειώσεις των πραγματικών μισθών και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Επειδή η ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των μισθωτών είναι υψηλή, θα υπάρξει, θεωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Σε αυτήν την μείωση προστίθεται η ενδεχόμενη μεγάλη αύξηση των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων της εργασίας.
- XIII. Το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από διανεμόμενα κέρδη μειώνεται μεν εξαιτίας της μείωσης του προϊόντος (Υ) και της πραγματικής υποτίμησης που καθιστά ακριβότερα τα εισαγόμενα προϊόντα, αυξάνεται δε εξαιτίας της μείωσης του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης, επομένως του συνολικού όγκου των μισθών (wage bill). Αποδεικνύεται αλγεβρικά ότι το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών από διανεμόμενα κέρδη μειώνεται, εκτός εάν έχει υπάρξει μια μεγάλη, εξωγενώς καθοριζόμενη (για παράδειγμα, με κεντρική πολιτική απόφαση), μείωση των ονομαστικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, ενώ θα αυξηθούν τα εισοδήματα από κέρδη, θα μειωθούν τα εισοδήματα από εργασία, τα οποία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση.
- XIV. Εάν στις παραπάνω μειώσεις του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία και από κέρδη προσθέσουμε και την επίπτωση Fisher, δηλαδή την αύξηση της πραγματικής αξίας του ιδιωτικού χρέους¹⁷, συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για μια σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της συνολικής ζήτησης και, συνακόλουθα, της παραγωγής και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η αρχική μείωση της παραγωγής δημιουργεί, επομένως, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω μείωσης της παραγωγής μέσω του διαύλου της ιδιωτικής κατανά-

17. Για λόγους απλοποίησης, στο παραπάνω παράδειγμα χρησιμοποιούμε ως μοναδική επίπτωση του δανεισμού την επίπτωση Fisher.

λωσης. Βεβαίως, κατά την ίδια περίοδο αυξάνονται οι καθαρές εξαγωγές, εξαιτίας της μείωσης των εγχώριων τιμών και του εγχώριου εισοδήματος. Σε πολλές μικρές χώρες, από τις οποίες όμως εξαιρείται η Ελλάδα, το άνοιγμα της οικονομίας (δηλαδή το άθροισμα εξαγωγών και εισαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ) είναι πολύ μεγάλο, με αποτέλεσμα η αύξηση της εξωτερικής ζήτησης να υπερκαλύπτει τη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Στις χώρες αυτές, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας. Στο σημείο αυτό προσδιορίζουμε ένα τρίτο εμπόδιο στην ομαλή πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, το οποίο μπορεί να είναι μικρό ή μεγάλο ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας. Το εμπόδιο αυτό είναι το ενδεχόμενο μικρό άνοιγμα της οικονομίας στις διεθνείς ανταλλαγές: η αποτελεσματικότητα του διαύλου ανταγωνιστικότητας, επομένως της εσωτερικής υποτίμησης εξαρτάται από το μέγεθος των εξωτερικών ανταλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ. Θα πρέπει να προσθέσουμε στο σημείο αυτό και το ενδεχόμενο να έχουν μικρή τιμή μικρές οι ελαστικότητες των εξαγωγών και των εισαγωγών ως προς το εισόδημα και τις τιμές.

- XV. Κατά την πρώτη περίοδο της μεσοπρόθεσμης διάρκειας, μετά την πρώτη μείωση των μισθών και των τιμών, αλλά και του επιπέδου παραγωγής, της απασχόλησης και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η απόδοση πάγιου κεφαλαίου έχει πιθανότατα μειωθεί. Αυτό συμβαίνει επειδή, πρώτον, υπήρξε μείωση των πωλήσεων και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, δεύτερον, επήλθε αύξηση της έντασης κεφαλαίου (επειδή μειώθηκε η απασχόληση) και, τρίτον, σημειώθηκε αύξηση των τιμών αντικατάστασης του μηχανολογικού εξοπλισμού έναντι των τιμών των εγχώριων παραγωγών λόγω της πραγματικής υποτίμησης (υποθέτοντας ότι ο μηχανολογικός εξοπλισμός είναι σε σημαντικό βαθμό εισαγόμενος, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα). Βεβαίως, η απόδοση κεφαλαίου αυξάνεται όταν μειώνεται ο πραγματικός μισθός υπολογισμένος ως κόστος (αποπληθωρισμένος δηλαδή με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ). Η απόδοση κεφαλαίου ενδέχεται να παρουσιάζει αύξηση υπό τον όρο ότι η μείωση του πραγματικού μισθού είναι τόσο μεγάλη, ώστε να υπερβαίνει την αρνητική επίπτωση που έχουν όλοι οι άλλοι παράγοντες επί της κερδοφορίας. Εάν θα συμβεί ή δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της παραγωγικού συστήματος, των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας. Στο σημείο αυτό προσδιορίζουμε ένα τέταρτο εμπόδιο στην ομαλή πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, το οποίο μπορεί να είναι μικρό ή μεγάλο ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας. Πρόκειται για το ενδεχόμενο η κερδοφορία να μειωθεί. Βεβαίως, εάν δεν έχει επέλθει μείωση της απόδοσης του πάγιου κεφαλαίου, ενδέχεται να υπάρξει αύξηση της επένδυσης

ικανή να υπερκαλύψει τη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, με αποτέλεσμα η συνολική ζήτηση να αυξηθεί και να προκαλέσει αύξηση του όγκου της παραγωγής. Στο σημείο αυτό συναντάμε το πέμπτο εμπόδιο στην ομαλή πορεία της εσωτερικής υποτίμησης, το οποίο είναι η ενδεχόμενη μικρή συμμετοχή των επενδύσεων στην διαμόρφωση της εσωτερικής ζήτησης. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης μπορεί, υπό προϋποθέσεις να μην παρεμποδιστεί από τη διαδικασία της συσσώρευσης κεφαλαίου. Στη συνέχεια θα θεωρήσουμε ότι η απόδοση του πάγιου κεφαλαίου μειώνεται, όπως εξάλλου συμβαίνει στην Ελλάδα.

- XVI. Η μείωση της επένδυσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης οδηγούν σε περαιτέρω μείωση του επιπέδου της ζήτησης και της παραγωγής.
- XVII. Η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει δύο επιπτώσεις: Πρώτον, στον βαθμό που μειώνει τις επενδύσεις επέκτασης της παραγωγής επί της υπάρχουσας τεχνολογικής βάσης, συρρικνώνει το παραγωγικό δυναμικό, αυξάνει, *ceteris paribus*, τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και ενισχύει την ολιγοπωλιακή ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Παράγει, επομένως, αποτελέσματα που τείνουν να ακυρώσουν την μείωση των τιμών των εγχωρίων προϊόντων. Δεύτερον, στον βαθμό που μειώνει τις επενδύσεις εκσυγχρονισμού και δεν μετατρέπει την τεχνολογική βάση της παραγωγής, οδηγεί σε μεσοπρόθεσμη στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας, διότι δεν μεταφέρονται μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες τα αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου (υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες).
- XVIII. Τα αποτελέσματα αυτά εγκαινιάζουν έναν νέο κύκλο φθίνουσας συσσώρευσης κεφαλαίου. Εγκαθίσταται έτσι μια διαδικασία διαδοχικών κυμάτων συρρίκνωσης της παραγωγής, των επενδύσεων, της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συσσώρευσης πάγιου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα της συσσώρευσης κεφαλαίου τείνουν να ανατρέψουν –και υπό συγκεκριμένες συνθήκες πράγματι ανατρέπουν– τη δυναμική της προσαρμογής μέσω των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, αναχαιτίζουν την προσαρμογή της οικονομίας, δηλαδή την πορεία της προς το *païtu*, και διατηρούν το επίπεδο της ζήτησης και της παραγωγής χαμηλότερο από αυτό που αντιστοιχεί στη μακροχρόνια ισορροπία (επομένως διατηρούν το ποσοστό ανεργίας σε υψηλό επίπεδο)¹⁸.
- XIX. Η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει σωρευτικό χαρακτήρα (Setterfield 1998, Kaldor 1982, Boyer et Petit 1991), με την έννοια ότι τα αποτελέσματά

18. Την ύπαρξη μιας τέτοιας διαδικασίας υστέρησης ανιχνεύει σε ορισμένες χώρες ο Amable (2011) κατά τη διάρκεια της «μεγάλης ύφεσης» των ετών 2008-2011.

της αποτελούν την αφετηρία για μια νέα περίοδο μείωσης της παραγωγής, της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των επενδύσεων. Στην περίπτωση κατά την οποία θα υπήρχαν ενδογενώς καθοριζόμενα επιτόκια (για παράδειγμα, με βάση τον κανόνα του Taylor ή κάποιον παρεμφερή), η πτώση τους θα λειτουργούσε ευνοϊκά για τις επενδύσεις και την ιδιωτική κατανάλωση, και θα μπορούσε να διαρρήξει τη δυναμική της αυτοσυντηρούμενης ύφεσης. Για εξωγενώς καθοριζόμενα επιτόκια, τα όρια στα οποία μπορεί να προσκρούσει η διαδικασία αυτή ενδέχεται να είναι η μαζική ανεργία, η φτώχεια και η καταστροφή ενός μεγάλου τμήματος του παραγωγικού δυναμικού.

XX. Επομένως, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας, ώστε να ισορροπήσει τελικά σε ένα σημείο μεσοπρόθεσμης ισορροπίας (*pairu*), εξαρτάται από τη σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών που είναι, αφενός, η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών, και, αφετέρου, η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου. Ανάλογα με τις παραμέτρους των εξισώσεων (δηλαδή τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, των θεσμών των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας), η οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια ταχεία προσαρμογή, όπως αυτή που προβλέπεται από το νέο κείνσιανό υπόδειγμα σταθερής ισορροπίας για την εσωτερική υποτίμηση. Υπάρχουν, όμως, και τα ενδεχόμενα η προσαρμογή να είναι εξαιρετικά βραδεία (μερική υστέρηση) ή και να μην πραγματοποιηθεί, καθώς η οικονομία θα παρασύρεται στο μονοπάτι που χαράσσουν οι εξωτερικές διαταραχές του συστήματος. Ο ανταγωνισμός μεταξύ της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης και της διαδικασίας της συσσώρευσης κεφαλαίου μπορεί να διαρκέσει πολύ. Η οικονομία μπορεί να παραμένει σε κατάσταση ύφεσης ή βραδείας ανάπτυξης επί δεκαετίες.

- **Φάση 4. Στην μακροχρόνια διάρκεια, «δημιουργική καταστροφή» και επανεκκίνησή της οικονομίας**

XXI. Ο ανταγωνισμός μεταξύ της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης και της συσσώρευσης κεφαλαίου, που παρατηρείται μεσοπρόθεσμα, μπορεί μακροπρόθεσμα να μετατραπεί σε συνέργεια: η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου βυθίζει την οικονομία στην ύφεση που καταστρέφει ακόμη περισσότερο την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών, αποδυναμώνει τις συνδικαλιστικές τους οργανώσεις, μειώνει ακόμη περισσότερο τους μισθούς. Μακροχρόνια, η όλη διαδικασία αποκτά την λογική του οικονομικού δαρβινισμού, την λογική της εκκαθάρισης των μη ανταγωνιστικών ή λιγότερο ανταγωνιστικών κεφαλαίων και των μη ανταγωνιστικών εργαζομένων ώστε η οικονομία, αν και συρρικνωμένη, να βρει, τελικά, έναν καινούργιο δρόμο υψηλών επιδό-

σεων μέσω μιας διαδικασίας δημιουργικής καταστροφής. Θα έχει καταστεί έτσι εφικτή η επανεκκίνηση της οικονομίας επί νέων βάσεων. Αναμφισβήτητα, αυτό μπορεί να συμβεί εάν δεν υπάρξουν κοινωνικές δυνάμεις που θα σταματήσουν με πολιτική απόφαση την εσωτερική υποτίμηση εξαιτίας των εκτεταμένων κοινωνικών καταστροφών που προκαλεί.

4.4. Οι προϋποθέσεις επιτυχίας της εσωτερικής υποτίμησης

Από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να απαριθμήσουμε τις ελάχιστες προϋποθέσεις επιτυχίας της εσωτερικής υποτίμησης σε μια χώρα. **Οι προϋποθέσεις αυτές** εξαρτώνται από το διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της χώρας στην οποία ασκείται η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης: χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος και τους εργατικού δυναμικού, χαρακτηριστικά των αγορών εργασίας και των αγορών προϊόντων. **Οι προϋποθέσεις** αυτές είναι οι εξής:

1. Η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης περιλαμβάνει, ως απαραίτητη αρχική φάση της, μια μάλλον παρατεταμένη ύφεση. Η ύφεση παράγει δύο αποτελέσματα: πρώτον, αυξάνει την ανεργία και μέσω αυτής οδηγεί σε μειώσεις των ονομαστικών μισθών, και δεύτερον, μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας, όμως, είναι ο λόγος των ονομαστικών αποδοχών προς την παραγωγικότητα της εργασίας, και ως εκ τούτου δέχεται αντιφατικές επιδράσεις από την ύφεση, αφού αυτή μειώνει τον αριθμητή (τις ονομαστικές αποδοχές) αλλά και τον παρονομαστή (την παραγωγικότητα της εργασίας¹⁹). Για να παρουσιάσει αξιόλογη μείωση, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, θα πρέπει η επίπτωση της ύφεσης στην παραγωγικότητα της εργασίας να μην είναι τόσο μεγάλη ώστε να ακυρώνει ή να μετριάζει σημαντικά την μείωση των ονομαστικών μισθών. Αλλιώς η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης είτε θα ακυρωθεί είτε θα έχει μακρά διάρκεια. Οι αποφασιστικοί παράγοντες για την εξέλιξη του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε μια χώρα είναι αφενός μεν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος που καθορίζουν την σχέση της παραγωγικότητας με το ύψος της απασχόλησης, αφετέρου δε τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας που καθορίζουν την σχέση των ονομαστικών μισθών με το ύψος της ανεργίας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, κατά την διετία 2010-2011 ο μέσος ονομαστικός μισθός μειώθηκε κατά 6,4% έναντι του 2009 ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 1,9%. Επομένως, το κόστος εργασίας ανά

19. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Nicholas Kaldor: «το μέσο μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώνεται με την αύξηση της παραγωγής έως το σημείο πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Σε κάθε σημείο πριν από την πλήρη χρησιμοποίηση, το οριακό προϊόν της εργασίας υπερβαίνει το μέσο προϊόν, έτσι ώστε, εάν όλοι οι εργαζόμενοι αμείβονται με τον ίδιο μισθό, το μέγιστο κέρδος θα προέρχεται από τον οριακό εργαζόμενο – και όχι αντιστρόφως, όπως υποθέτει η νεοκλασική θεωρία. Συμφέρει, επομένως, πάντοτε την επιχείρηση να παράγει όσο περισσότερο μπορεί να πουλήσει» (Kaldor, 1986, p. 58).

μονάδα προϊόντος, που είναι η διαφορά τους, μειώθηκε κατά 4,5% (στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής Μαΐου 2012, βλ. αναλυτικά στο κεφάλαιο 2).

2. Κρίσιμης σημασίας προϋπόθεση για την επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι η μείωση των εγχωρίων τιμών -αυτός εξάλλου είναι και ο κυριότερος στόχος της πολιτικής αυτής. Αυτό, ωστόσο, δεν επιτυγχάνεται πάντοτε, όπως έχει δείξει η ελληνική εμπειρία των ετών 2010-2012, παρά μόνον υπό προϋποθέσεις. Εάν υπάρξει μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, οι επιχειρήσεις μπορούν να μειώσουν τις τιμές τους διατηρώντας το ίδιο περιθώριο κέρδους, πολύ περισσότερο δε εάν το μειώσουν. Στην τυπική περίπτωση, στη διάρκεια της ύφεσης επέρχεται μείωση του περιθωρίου κέρδους που οφείλεται στο γεγονός ότι στο υψηλότερο επίπεδο αργούντος παραγωγικού δυναμικού έχει αποδυναμωθεί η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Εντούτοις, το μέγεθος της μείωσης των τιμών εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων: εάν αυτές χαρακτηρίζονται από ολιγοπωλιακές καταστάσεις, είτε η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι μικρή για άλλους λόγους, οι μειώσεις των εγχωρίων τιμών ενδέχεται να είναι πολύ μικρές ή να επέλθουν τελικά μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα. Στην ίδια κατεύθυνση, διατήρησης των τιμών σε υψηλά επίπεδα συντείνει, πιθανότατα, η δραματική έλλειψη ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις κατά τα τελευταία έτη, και η οποία εμφανίζεται στη βραχυχρόνια διάρκεια ενδεχομένως ως σημαντικότερο πρόβλημα από την μείωση της ανταγωνιστικότητας. Εάν αυτό συμβαίνει οι επιχειρήσεις θα τείνουν να μετατρέψουν σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους, ολόκληρο ή ένα μέρος του οφέλους που έχουν από την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Τέλος, μπορεί να έχει επίδραση στις τιμές και η αποεπένδυση (δηλαδή η μείωση του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου) διότι μειώνει το διαθέσιμο παραγωγικό δυναμικό, αυξάνει έτσι τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού για δεδομένη ζήτηση και ενισχύει την ολιγοπωλιακή ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι τιμές δεν μειώθηκαν στη διάρκεια των τριών πρώτων ετών της εσωτερικής υποτίμησης, ακόμη και εάν αφαιρέσουμε από αυτές την επίδραση που είχαν οι αυξήσεις των έμμεσων φόρων. Μάλιστα, οι αυξήσεις στις τιμές εξαγωγών και στον αποπληθωριστή του ΑΕΠ παρέμειναν υψηλότερες από τον μέσο όρο της ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά. Θα πρέπει, επομένως, να υποθέσουμε ότι η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να μειώσει τις τιμές σχετίζεται με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων στην Ελλάδα, με την αποεπένδυση παγίου κεφαλαίου, ενδεχομένως δε και με τα προβλήματα ρευστότητας.
3. Τρίτη και επίσης κρίσιμη προϋπόθεση για την επιτυχία της εσωτερικής υποτίμησης αποτελεί το μεγάλο άνοιγμα της οικονομίας στις διεθνείς ανταλλαγές, διότι

η αποτελεσματικότητα του διαύλου ανταγωνιστικότητας, εξαρτάται από το μέγεθος των εξωτερικών ανταλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ. Εάν οι καθαρές εξαγωγές έχουν μικρό μέγεθος σε σχέση με την εσωτερική ζήτηση, αντίστοιχα μικρή θα είναι και η συμβολή τους στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Σε μια τέτοια περίπτωση, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, η διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης θα απαιτούσε αντίστοιχα μακρό διάστημα. Αυτό φαίνεται ότι συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας, της οποίας το άνοιγμα στις εξωτερικές ανταλλαγές (δηλαδή το άθροισμα εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές ως ποσοστό του ΑΕΠ) ανερχόταν το 2011 σε περίπου 55% έναντι 85% στην ευρωζώνη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27.

4. Άλλη προϋπόθεση επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι η επίτευξη τέτοιας αύξησης των καθαρών εξαγωγών ώστε η θετική συμβολή τους στο ΑΕΠ να υπερβαίνει την αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης (καταναλωτικής και επενδυτικής) την οποία προκαλεί αυτή η ίδια η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης. Η εσωτερική υποτίμηση προκαλεί μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, ιδιαίτερα δε εάν οι τιμές δεν μειώνονται, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας. Οι μειώσεις των πραγματικών μισθών και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Επειδή η ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των μισθωτών είναι υψηλή, προκαλείται μια ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Σε αυτήν την μείωση προστίθεται η αύξηση των φορολογικών συντελεστών επί των εισοδημάτων της εργασίας. Το πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από διανεμόμενα κέρδη πιθανότατα μειώνεται, εξαιτίας της δραματικής μείωσης του προϊόντος, παρά το γεγονός ότι αυξάνεται εξαιτίας της μείωσης του συνολικού όγκου των μισθών. Ακόμη, όμως και εάν αυξηθούν τα εισοδήματα από κέρδη, θα μειωθούν αντίστοιχα τα εισοδήματα από εργασία, τα οποία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση. Εάν στις παραπάνω μειώσεις του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία και από κέρδη προσθέσουμε και την αύξηση της πραγματικής αξίας του χρέους των νοικοκυριών, συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για μια σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή προστίθεται στην μείωση της δημόσιας κατανάλωσης και των δημόσιων επενδύσεων οδηγώντας έτσι μια μεγάλη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Όσον αφορά τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, εξαρτώνται κυρίως από την απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή την κερδοφορία), την ζήτηση και το επιτόκιο. Η απόδοση κεφαλαίου ενδέχεται να παρουσιάζει αύξηση μόνον υπό τον όρο ότι η μείωση του πραγματικού μισθού είναι τόσο μεγάλη, ώστε να υπερβαίνει την αρνητική επίπτωση που έχουν όλοι οι άλλοι παράγοντες επί της κερδοφορίας (κυρίως η μείωση των πωλήσεων). Εάν θα συμβεί ή δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της παραγωγικού συστήματος, των

αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας. Εάν επέλθει αύξηση της απόδοσης του πάγιου κεφαλαίου, ενδέχεται να υπάρξει αύξηση της ιδιωτικής επένδυσης παγίου κεφαλαίου (ενδέχεται, διότι η επένδυση δεν εξαρτάται, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, μόνον από την απόδοση κεφαλαίου, αλλά και από την ζήτηση και το επιτόκιο). Σε μια τέτοια περίπτωση, εάν το άθροισμα των καθαρών εξαγωγών και των ιδιωτικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου υπερβαίνει τις μειώσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης και των δημοσίων δαπανών (καταναλωτικών και επενδυτικών), η συνολική ζήτηση που απευθύνεται στους εγχώριους παραγωγούς θα έχει αυξηθεί και η εσωτερική υποτίμηση μπορεί να συνεχίσει την πορεία της -αλλιώς δεν θα μπορεί να ολοκληρωθεί. Εάν η κερδοφορία μειωθεί και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου δεν αυξηθούν, θα πρέπει οι καθαρές εξαγωγές μόνες τους να σύρουν την οικονομία στην ανάκαμψη υπερκαλύπτοντας τις μειώσεις όλων των άλλων συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης. Είναι αξιοσημείωτος ο ρόλος των μισθών στην παραπάνω διαδικασία: Θωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια μείωση των πραγματικών μισθών οδηγεί σε ύφεση εάν η αρνητική επίδρασή της στην κατανάλωση υπερσχύει των θετικών επιπτώσεων της στην κερδοφορία και στην ανταγωνιστικότητα τιμής (δηλαδή στις καθαρές εξαγωγές). Από την ανάλυση του κεφαλαίου 2 προκύπτει ότι ακριβώς αυτό συμβαίνει στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας.

4.5. Προϋποθέσεις και σχέδιο μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας

Με βάση τα συμπεράσματα της παραπάνω ανάλυσης και αυτά του Μέρους 2 (που αφορούν στην πορεία της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα) μπορούμε να θέσουμε το ερώτημα ποιες είναι οι προϋποθέσεις για την άσκηση μιας πολιτικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας που θα επιδιώκει ταυτοχρόνως την άρση των κοινωνικών αδικιών στις οποίες οδήγησε η εσωτερική υποτίμηση, την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ της εργασίας, και βεβαίως, την επίτευξη και την διατήρηση των βασικών μακροοικονομικών ισορροπιών (εσωτερική και εξωτερική ισορροπία, πρωτογενές πλεόνασμα).

Αναζητώντας **τις προϋποθέσεις** για την άσκηση μιας πολιτικής οικονομικής ανάπτυξης με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, πρέπει να παρατηρήσουμε εξ αρχής ότι μιας τέτοια πολιτική δεν είναι συμβατή με την διατήρηση των συνθηκών εκείνων που οδήγησαν κατά τα τελευταία έτη την ελληνική οικονομία σε βαθύτατη ύφεση, υψηλή ανεργία και αποεπένδυση, κοινωνικές ανισότητες και φτώχεια. Πιο συγκεκριμένα, η εσωτερική υποτίμηση που επιχειρείται κατά τα τελευταία έτη, προκειμένου να μειωθούν οι μισθοί, το μοναδιαίο κόστος εργασίας και οι τιμές, προϋποθέτει την αύξηση του ποσοστού ανεργίας, επομένως την μείωση της παραγωγής, ώστε να μην

χρειάζονται οι επιχειρήσεις όλο το προσωπικό που συνήθιζαν να απασχολούν. Για τον λόγο αυτό, η ασκούμενη πολιτική μειώνει τη ζήτηση με τα εργαλεία που διαθέτουν η οικονομική και η διαρθρωτική πολιτική: με την αύξηση των φορολογικών συντελεστών, με την μείωση των μισθών και τις απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, με την στάση πληρωμών του Δημοσίου προς τους ιδιώτες, με το κλείσιμο οργανισμών και δημόσιων επιχειρήσεων κλπ. Εν συντομία, η μείωση της ζήτησης, η ύφεση και η άνοδος της ανεργίας είναι συστατικά στοιχεία της ήδη ασκούμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, είναι το βασικό της εργαλείο κατά την πρώτη φάση της. Ως εκ τούτου, μια πολιτική ανάπτυξης προϋποθέτει την κατάργηση ή την αναθεώρηση της ίδιας της φύσης της ασκούμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Για τον λόγο αυτό αναφερόμαστε σε μια *εναλλακτική* οικονομική πολιτική, η οποία θα επιχειρούσε να αναστρέψει την δυσμενή σπειρά της ύφεσης στην οποία έχει εμπλακεί η ελληνική οικονομία από το 2008, με ευθύνη της οικονομικής και διαρθρωτικής πολιτικής.

Σημείο εκκίνησης **της εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής** είναι η αύξηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής, η οποία θέτει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό και εργατικό δυναμικό της χώρας. Τα ερωτήματα που ανακύπτουν στο σημείο αυτό είναι πρώτον, από ποιες πηγές θα μπορούσε να προέλθει μια τέτοια αύξηση της ζήτησης, δεύτερον, με τι ρυθμούς θα έπρεπε αυτή να πραγματοποιηθεί, και τρίτον, με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν οι βασικές ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας (δημοσιονομικό και εξωτερικό έλλειμμα) ενώ θα υπήρχε μια αύξηση της ζήτησης.

Όσον αφορά **το πρώτο ερώτημα**, είναι προφανές ότι η αύξηση της ζήτησης δεν θα μπορούσε να προέλθει από κρατικές δαπάνες ή φορολογικά μέτρα που θα επιδείνωναν αμέσως το πρωτογενές έλλειμμα του δημοσίου. Θα μπορούσε, ωστόσο, η αύξηση της ζήτησης να προέλθει από εισροή ευρωπαϊκών πόρων για την πραγματοποίηση δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές (π.χ. χρηματοδότηση πραγματοποίησης έργων και υποδομών από τα διαρθρωτικά ταμεία και τα ομόλογα ανάπτυξης). Ωστόσο, μια τέτοια αύξηση πιθανότατα δεν είναι ικανή να επιφέρει μια σοβαρή ανάκαμψη με σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Μια πρόσθετη αύξηση της ζήτησης θα μπορούσε να προέλθει από την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, εφόσον αυτή δεν επιβαρύνει τα δημόσια έσοδα, αντιθέτως τα αυξάνει μέσω των ασφαλιστικών εισφορών και των φορολογικών εσόδων που αντιστοιχούν σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Βέβαια, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής δεν είναι σε θέση να επιτύχουν άμεσα μια τέτοια αύξηση καθώς οι μισθοί καθορίζονται στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων. Μπορούν, ωστόσο, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής να αλλάξουν το θεσμικό πλαίσιο αυτών των διαπραγματεύσεων, καταργώντας καταρχήν τους νόμους εκείνους της τελευταίας τριετίας που ευνοούν υπερβολικά την ισχύ των εργοδοτών στις διαπραγματεύσεις έναντι των εργαζομένων και έχουν οδηγήσει σε

μεγάλες μειώσεις των μισθών του ιδιωτικού τομέα. Μπορούν, δηλαδή, να υπάρξουν θεσμικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που θα επαναφέρουν σταδιακά την αγοραστική δύναμη των μισθών σε υψηλότερα επίπεδα. Η αύξηση της ζήτησης που θα προέλθει από μια τέτοια θεσμική αλλαγή στην αγορά εργασίας θα έχει μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα επί των πραγματικών μισθών, διότι η προσαρμογή τους σε αλλαγές των συνθηκών της αγοράς εργασίας (είτε πρόκειται για αλλαγές στο ποσοστό ανεργίας είτε στο θεσμικό πλαίσιο) δεν πραγματοποιούνται στην βραχυχρόνια διάρκεια αλλά απαιτούν περισσότερα έτη για να ολοκληρωθούν. Το γεγονός ότι μια τέτοια παρέμβαση στην αγορά εργασίας για την αποκατάσταση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων θα έχει σαν αποτέλεσμα την σταδιακή άνοδο των πραγματικών μισθών, είναι προς όφελος της οικονομικής πολιτικής διότι δεν θα επιτρέψει την δημιουργία σημείων στραγγαλισμού στο παραγωγικό σύστημα, με την έννοια ότι θα δοθεί στις επιχειρήσεις ο χρόνος να ανταποκριθούν στην αύξηση της ζήτησης με αύξηση της παραγωγής και όχι με αύξηση των τιμών²⁰.

Βέβαια, η **αύξηση** των πραγματικών μισθών του ιδιωτικού τομέα θα πρέπει να εξεταστεί σε σχέση και με τις επιπτώσεις στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, του οποίου η βελτίωση οφείλεται, κατά τα τελευταία έτη, στην μείωση της εγχώριας ζήτησης. Με άλλα λόγια, η αύξηση των μισθών θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παράγοντας επιδείνωσης του εξωτερικού ισοζυγίου, αφού θα υπήρχε αύξηση των εισαγωγών ως αποτέλεσμα της αυξημένης εγχώριας ζήτησης. Εμπρόσθετα, η σταδιακή αύξηση των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα (που θα είχε πραγματοποιηθεί χάρι σε θεσμικές παρεμβάσεις του κράτους στην αγορά εργασίας), θα αύξανε τα εισοδήματα των λιγότερο εύπορων νοικοκυριών των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μεν υψηλή, η δε ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων είναι χαμηλή. Επιπροσθέτως, μια τέτοια αύξηση των πραγματικών μισθών θα μείωνε το εισόδημα των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα προερχόμενα από κέρδη, των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μικρή, πλην όμως, η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών είναι πολύ υψηλή. Επίσης, μια πολιτική που θα ευνοούσε την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, θα μπορούσε να συνδυαστεί με μια φορολογική πολιτική άντλησης εσόδων από το νοικοκυριά με υψηλότερα εισοδήματα είτε αυτά προέρχονται από μισθούς είτε από κέρδη προκειμένου να περιοριστούν οι εισαγωγές (πέραν του φορολογικού οφέλους). Συνδυάζοντας έτσι μια πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος προς τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, θα μπορούσε να μειωθεί η συνολική ροπή της ελληνικής οικονομίας προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών).

20. Θα έχει αποφευχθεί έτσι η επανάληψη του λάθους που έγινε το 1982, όταν η τότε κυβέρνηση επιχείρησε να προοδότησει την ανάκαμψη της οικονομίας με διηγήριες αυξήσεις στους μισθούς που οδήγησαν σε μεγάλη άνοδο του πληθωρισμού επειδή δεν δόθηκε αρκετός χρόνος στην προσφορά ώστε να ανταποκριθεί στην μεγάλη άνοδο της ζήτησης.

Ιδιαίτερης σημασίας, σε σχέση με τις εξωτερικές ανταλλαγές, είναι το ζήτημα ότι η οικονομική πολιτική πρέπει να επιτύχει την σταθερότητα των τιμών των εγχωρίως παραγομένων αγαθών και υπηρεσιών, έτσι ώστε με δεδομένη την αύξηση των τιμών στις ανταγωνίστριες χώρες να ενισχυθεί σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Στην Ελλάδα, παρά την μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, κατά τα τελευταία έτη, οι τιμές των εγχωρίων προϊόντων δεν έχουν μειωθεί (ακόμη και αν αφαιρέσουμε την δυσμενή επίπτωση των έμμεσων φόρων) για λόγους που αναπτύξαμε παραπάνω: συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων, αποεπένδυση παγίου κεφαλαίου, προβλήματα ρευστότητας. Κάθε μη προκατειλημμένος παρατηρητής θα είχε αντιληφθεί ότι το μεν ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο των ανταγωνιστριών χωρών, μειώνεται ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008, σε αντίθεση με τις τιμές των προϊόντων που συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία μέσα σε συνθήκες ύφεσης. Αυτές οι εξελίξεις αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι εάν υπάρχουν άκαμπτες αγορές στην Ελλάδα, αυτές δεν είναι οι αγορές εργασίας αλλά οι αγορές προϊόντων. Η προώθηση σειράς διαρθρωτικών αλλαγών για τον περιορισμό των κατά τα άλλα πασίγνωστων ολιγοπωλιακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές αγορές προϊόντων θα ήταν επομένως αναγκαία προκειμένου μια πολιτική αύξησης της ζήτησης να μη οδηγήσει σε αυξήσεις των τιμών και να επιτευχθεί η σταθεροποίησή τους ή ακόμη και η μείωσή τους για κρίσιμης σημασίας προϊόντα.

Βέβαια, στο σημείο αυτό μπορεί να προβληθεί η αντίρρηση ότι με τιμές που δεν αυξάνονται ή μειώνονται, τα κέρδη θα εξανεμιστούν και οι επιχειρήσεις δεν θα έχουν ενδιαφέρον να παραγάγουν υπό τέτοιους όρους άρα θα έχουμε αύξηση της ανεργίας, ούτε θα μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις τους διότι τα κέρδη θα είναι χαμηλά, ούτε θα θέλουν να επενδύσουν επειδή η προσδοκώμενη κερδοφορία θα είναι χαμηλή. Τα επιχειρήματα αυτά, ωστόσο, δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή η κερδοφορία) δεν εξαρτάται μόνον από τους μισθούς αλλά και από τον όγκο των πωλήσεων, ιδιαίτερα δε στην Ελλάδα. Όπως έδειξε η ανάλυσή μας της εσωτερικής υποτίμησης, στο κεφάλαιο 2, ο όγκος των πωλήσεων είναι σημαντικότερος από τους πραγματικούς μισθούς για την απόδοση κεφαλαίου, και για τον λόγο αυτό η κερδοφορία στην Ελλάδα παρουσίασε μείωση κατά τα έτη 2010-2011, τα οποία ήταν δύο έτη μεγάλων μειώσεων των πραγματικών μισθών. Μια πολιτική ανάπτυξης θα αυξήσει τις πωλήσεις και θα μειώσει το αργούν παραγωγικό δυναμικό, δημιουργώντας έτσι οφέλη που θα αντισταθμίσουν τις αυξήσεις των μισθών ως κόστος -τουλάχιστον έως ότου προσεγγίσει η οικονομία κάποιο χαμηλό επίπεδο ανεργίας.

Μια τέτοια εναλλακτική πολιτική σαν και αυτή που σκιαγραφήσαμε παραπάνω θα ακολουθούσε η πορεία, την οποία χωρίζουμε σε φάσεις (βραχυχρόνια, μεσοπρόθεσμη και μακροχρόνια διάρκεια), και βήματα, κατά αναλογία με την ανάλυση της

εσωτερικής υποτίμησης που παρουσιάσαμε στην προηγούμενη ενότητα. Ένα σχέδιο αυτής της πολιτικής παρουσιάζουμε παρακάτω, ενώ οι επεξεργασίες του ΙΝΕ για την εμβάθυνση και την μαθητικοποίηση της πρότασής μας βρίσκονται σε εξέλιξη:

• **Φάση 1. Στη βραχυχρόνια διάρκεια πραγματοποιείται η προσαρμογή των ποσοτήτων χωρίς μεταβολές στις τιμές και τους μισθούς**

- i. Στη βραχυχρόνια διάρκεια πραγματοποιείται η προσαρμογή της παραγωγής στη ζήτηση²¹. Η οικονομία μεταβαίνει σε ένα υψηλότερο επίπεδο παραγωγής χωρίς αλλαγή των τιμών (επομένως της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) ή των μισθών. Η αύξηση της ζήτησης προέρχεται από αξιοποίηση ευρωπαϊκών πόρων. Η επαναφορά του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας στα όσα ίσχυαν πριν το Μνημόνιο 2, παρόλο που πραγματοποιείται άμεσα οδηγεί σε αυξήσεις των μισθών σταδιακά και μεσοπρόθεσμα.
- ii. Αυξάνονται οι πωλήσεις και ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (το μεν προϊόν αυξάνεται, ενώ το προϊόν σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού παραμένει αμετάβλητο).
- iii. Αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας, επειδή η κυκλική συνιστώσα της εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.
- iv. Αυξάνεται η απασχόληση καθώς η αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται εν μέρει με αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και εν μέρει με αύξηση της απασχόλησης. Ως αποτέλεσμα, μειώνεται το ποσοστό ανεργίας. Η αύξηση της απασχόλησης επιφέρει μια επιπλέον αύξηση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της ανάκτησης του εισοδήματος και της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης των ανέργων που αρχίζουν να εργάζονται.
- v. Στο νέο, υψηλότερο, επίπεδο των πωλήσεων και της χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, αυξάνεται η κερδοφορία, δηλαδή η απόδοση του πάγιου κεφαλαίου, καθώς στη βραχυχρόνια διάρκεια όλα τα άλλα μεγέθη που υπεισέρχονται στον υπολογισμό της κερδοφορίας παραμένουν σταθερά.

Με αυτές τις αλλαγές ολοκληρώνεται η βραχυχρόνια διάρκεια και αρχίζει η μεσοπρόθεσμη προσαρμογή της οικονομίας. Στο τέλος της βραχυχρόνιας διάρκειας έχει επέλθει αύξηση του όγκου της παραγωγής, του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, της παραγωγικότητας της εργασίας, της απασχόλησης, της κερδοφορίας και του δημοσιονομικού οφέλους. Αντιθέτως, έχουμε μείωση του ποσοστού ανεργίας. Τα οφέλη αυτά, προφανώς, συνοδεύονται από πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που υπερβαίνουν την βραχυχρόνια διάρκεια.

21. Οι ποσότητες προσαρμόζονται στη διάρκεια του έτους με βάση την ταυτότητα $Y+M=C+I+G+(X-M)$.

• **Φάση 2. Στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια προσαρμόζονται οι μισθοί και οι τιμές**

- VI. Στο νέο επίπεδο της αυξημένης ζήτησης και παραγωγής, στο οποίο ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η παραγωγικότητα της εργασίας, η απασχόληση και η απόδοση πάγιου κεφαλαίου είναι αυξημένα, αρχίζει η προσαρμογή των μισθών. Κατά την πρώτη περίοδο της μεσοπρόθεσμης διάρκειας, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας προκαλεί αύξηση του *επιδιωκόμενου μισθού* (target wage), ο οποίος όμως παραμένει προσυδεδεμένος στην χαμηλότερη αγοραστική δύναμη των μισθών προηγούμενων ετών καθώς οι προσδοκίες των εργαζομένων και η αντίληψή τους για την εξέλιξη της παραγωγικότητας διαμορφώνονται μεσοπρόθεσμα. Σημαντικότερη, όμως, είναι η μείωση του ποσοστού ανεργίας η οποία ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων και αυξάνει τους μισθούς. Με άλλα λόγια, οι μισθωτοί μπορούν να επιτύχουν ονομαστικούς μισθούς που αντιστοιχούν σε υψηλότερους πραγματικούς μισθούς (με δεδομένες τις ισχύουσες τιμές κατά την περίοδο της διαπραγμάτευσης). Σε αυτούς τους παράγοντες θα πρέπει να προσθέσουμε και την αυξητική επίπτωση που θα είχε στους μισθούς η επαναφορά του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας που ίσχυε πριν το Μνημόνιο 2.
- VII. Επέρχεται αύξηση στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, υπό τον όρο ότι η αύξηση της παραγωγής που πραγματοποιήθηκε στη βραχυχρόνια διάρκεια και προηγήθηκε της προσαρμογής των μισθών, έχει προκαλέσει μείωση στο ποσοστό ανεργίας και αύξηση στον ονομαστικό μισθό σε τέτοιο μέγεθος, ώστε να υπερκαλύπτει την θετική επίπτωση της αύξησης της παραγωγής στην παραγωγικότητα. Με απλούστερο τρόπο, εάν η επίπτωση της ανάκαμψης στους μισθούς είναι μεγαλύτερη από την επίπτωση στην παραγωγικότητα της εργασίας, το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα αυξηθεί. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το μέγεθος της αύξησης του μοναδιαίου κόστους εργασίας θα μετριαστεί σημαντικά από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Οι ενδείξεις που έχουμε από την εμπειρία της ύφεσης των τελευταίων ετών, κατά την οποία η ελληνική οικονομία ακολούθησε την αντίθετη πορεία από αυτήν που περιγράφουμε εδώ, συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι η παραγωγικότητα κινείται στην ίδια κατεύθυνση με τους ονομαστικούς μισθούς, και για τον λόγο αυτό μετριάξει σημαντικά τις μεταβολές (είτε αυξήσεις είτε μειώσεις) του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Πρέπει να σημειώσουμε ότι μια αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σαν και αυτή που περιγράφουμε παραπάνω, αφενός μεν θα είχε σταδιακό χαρακτήρα ώστε να επιτρέπεται στην προσφορά να προσαρμοστεί, αφετέρου δε, θα ακύρωνε δυνατότητες αύξησης των περιθωρίων κέρδους που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια των τελευταίων ετών. Υπενθυμίζουμε ότι κατά τα έτη που προηγήθηκαν της κρίσης, πριν από την αποδιάρθρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας που επιβλήθηκε στη διάρκεια των τριών τελευ-

ταίων ετών, τα περιθώρια κέρδους στην Ελλάδα ήταν από τα υψηλότερα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 (Ιωακείμωγλου 2011).

- VIII. Οι επιχειρήσεις αντιδρούν στη αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με αύξηση των τιμών τους, υπό τον όρο ότι διατηρούν σταθερά ή αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους. Στην τυπική περίπτωση, στη διάρκεια της ανάκαμψης επέρχεται αύξηση του περιθωρίου κέρδους που οφείλεται στο γεγονός ότι στο χαμηλότερο επίπεδο αργούτος παραγωγικού δυναμικού έχει αυξηθεί η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, με αποτέλεσμα να έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους. Εντούτοις, στα πρώτα στάδια μιας ανάκαμψης μετά από τόσο βαθιά ύφεση σαν και αυτή που έχει υποστεί η ελληνική οικονομία, το ενδιαφέρον των επιχειρήσεων θα στραφεί στην χρησιμοποίηση του παραγωγικού τους δυναμικού πρωτίστως και οι αυξήσεις στις τιμές θα πρέπει να είναι πολύ συγκρατημένες. Βεβαίως, όπως έχει δείξει η συγκυρία των τελευταίων ετών, στην περίπτωση της Ελλάδας οι αυξήσεις των τιμών ευνοούνται είτε από ολιγοπωλιακές καταστάσεις, είτε από τα προβλήματα ρευστότητας που εξωθούν τις επιχειρήσεις να διατηρούν αμετάβλητες τις τιμές τους, είτε από την αποεπένδυση, η οποία έχει αυξήσει τις πιθανότητες να υπάρξουν σημεία στραγγαλισμού στο παραγωγικό σύστημα εάν αυτό αντιμετωπίσει μια πολύ υψηλή αύξηση της ζήτησης. Ως εκ τούτου, είναι κρίσιμης σημασίας μια εναλλακτική πολιτική αύξησης της ζήτησης να διασφαλίσει συνθήκες σταθερότητας ή πολύ μικρών αυξήσεων των τιμών, πρώτον, με μια ενεργητική πολιτική ανταγωνισμού που θα αποδυνάμωνε τις ολιγοπωλιακές συνθήκες στις πιο κρίσιμες αγορές προϊόντων, δεύτερον, με δράσεις που θα επιτρέπουν την λύση του προβλήματος της ρευστότητας των επιχειρήσεων, και τρίτον, με σταδιακή και λελογισμένη αύξηση της ζήτησης έως ότου το παραγωγικό σύστημα μέσω των επενδύσεων αποκαταστήσει τις απώλειες από την αποεπένδυση των τελευταίων ετών.
- IX. Αν υποθέσουμε ότι τελικά επιτυγχάνεται η σταθερότητα των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων για εσωτερική κατανάλωση χάρη στα παραπάνω μέτρα, θα υπάρξει μια μικρή μόνον αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την αναλογία με την οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εισαγόμενα προϊόντα. Με αυξανόμενες τις τιμές των εισαγωγών, ο δείκτης τιμών καταναλωτή αυξάνεται, πλην όμως πολύ λιγότερο από όσο οι τιμές των εισαγωγών εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής των εγχώριων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη.
- X. Καθώς το σύστημα παραμένει εκτός ισορροπίας, οι εργαζόμενοι να αυξάνουν τους ονομαστικούς μισθούς τους παράλληλα με τον δείκτη τιμών καταναλωτή.

Επειδή οι εγχώριες τιμές μειώνονται διαρκώς έναντι των τιμών των εισαγόμενων προϊόντων (που υποθέτουμε ότι αυξάνονται), αυξάνεται σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής υποτίμησης, αυξάνονται οι εξαγωγές, ενώ οι εισαγωγές ενδέχεται να μειώνονται ή να αυξάνονται, επειδή υπάρχει αφενός μεν αυξημένη εσωτερική ζήτηση αφετέρου δε αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής. Στο σημείο αυτό καθίσταται φανερό ότι πρέπει να υπάρξουν παρεμβάσεις ώστε να μειωθεί η ροπή προς εισαγωγές της ελληνικής οικονομίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τους τρόπους που αναφέραμε παραπάνω, δηλαδή βραχυπρόθεσμα με την πρωτογενή και δευτερογενή αναδιανομή του εισοδήματος από τα υψηλότερα προς τα χαμηλότερα εισοδήματα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα δε με μέτρα αλλαγής στη διάρθρωση των εισαγωγών, π.χ. με μια ενεργητική πολιτική υποκατάστασης του πετρελαίου με Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας στα πλαίσια μιας μη-κερδοσκοπικής πράσινης ανάπτυξης, φορολογικά ή μη δασμολογικά διοικητικά μέτρα. Ταυτοχρόνως, η δημόσια παρέμβαση θα πρέπει να εγκαινιάσει, μετά από πολλά έτη απόσυρσης από την βιομηχανική πολιτική, μια πολιτική οριζόντων μέτρων για την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (βλ. σχετικά στις εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας τις μελέτες για το ζήτημα αυτό).

- XI. Θα αυξηθεί έτσι η εσωτερική ζήτηση, με αρχική κινητήρια δύναμη τις αυτόνομες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (χρηματοδοτούμενες από ευρωπαϊκούς πόρους) και εν συνεχεία τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών. Ο διάυλος της εσωτερικής ζήτησης οδηγεί σε ένα νέο σημείο υψηλού επιπέδου παραγωγής, χαμηλής ανεργίας και αυξημένων αποδοχών των εργαζομένων καθώς αυξάνεται σταδιακά η εσωτερική ζήτηση και μαζί με αυτήν η συνολική ζήτηση. Ωστόσο, αυτή η διαδικασία έχει ένα όριο: Στο τέλος της προσαρμογής, ο διάυλος της εσωτερικής ζήτησης θα οδηγήσει την οικονομία σε σημείο εσωτερικής ισορροπίας (σημείο σταθερού ποσοστού ανεργίας και σταθερού πληθωρισμού).

• **Φάση 3. Στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια παρεμβαίνει η συσσώρευση κεφαλαίου**

- XII. Η διαδικασία που περιγράψαμε παραπάνω προκαλεί την αύξηση των πραγματικών μισθών, η οποία οφείλεται στην αύξηση της παραγωγικότητας και στην μείωση του ποσοστού ανεργίας. Ταυτοχρόνως, όμως, καθώς υπάρχει πραγματική υποτίμηση, δηλαδή τα εισαγόμενα προϊόντα τα οποία συμμετέχουν στην ιδιωτική κατανάλωση γίνονται συγκριτικά ακριβότερα, έχουμε και μια (σχετικά μικρή) μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών. Αυτή η μείωση μπορεί να λειτουργήσει και ως ένα στοιχείο εκτροπής της ζήτησης των μισθωτών από τα εισαγόμενα προς τα εγχώρια προϊόντα.
- XIII. Οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών και της απασχόλησης αυξάνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από

εργασία. Επειδή η ροπή προς κατανάλωση των νοικοκυριών των μισθωτών είναι υψηλή, θα υπάρξει, θεωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια ισχυρή αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

- XIV. Το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από διανεμόμενα κέρδη αυξάνεται μεν εξαιτίας της αύξησης του προϊόντος μειώνεται δε εξαιτίας της πραγματικής υποτίμησης που καθιστά ακριβότερα τα εισαγόμενα προϊόντα, αλλά και εξαιτίας της αύξησης του συνόλου των μισθών του ιδιωτικού τομέα (wage bill). Αποδεικνύεται αλγεβρικά ότι το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών από διανεμόμενα κέρδη αυξάνεται, εκτός και εάν η εξωγενώς καθοριζόμενη (εξαιτίας θεσμικών παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας) αύξηση των ονομαστικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα υπερβεί ορισμένα όρια. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, ενώ θα μειωθούν τα εισοδήματα από κέρδη, θα αυξηθούν τα εισοδήματα από εργασία, τα οποία παρουσιάζουν υψηλότερη ροπή προς κατανάλωση.
- XV. Συγκεντρώνονται έτσι οι προϋποθέσεις για μια σημαντική αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της συνολικής ζήτησης, και συνακόλουθα, της παραγωγής και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η αρχική αύξηση της παραγωγής δημιουργεί, επομένως, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω αύξησης της παραγωγής μέσω του διαύλου της ιδιωτικής κατανάλωσης. Κατά την ίδια περίοδο ενδέχεται να αυξάνονται και οι καθαρές εξαγωγές, εξαιτίας της σχετικής μείωσης των εγχώριων τιμών έναντι των τιμών των εισαγομένων και των διαρθρωτικών αλλαγών που αποσκοπούν στον περιορισμό των εισαγωγών, στην βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και στην αλλαγή της σύνθεσης των εισαγωγών. *Η επιτυχία αυτών των αλλαγών είναι κρίσιμης σημασίας ώστε να μπορέσει η ελληνική οικονομία να αυξήσει το προϊόν της χωρίς να αντιμετωπίσει σύντομα μια διεύρυνση του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών.*
- XVI. Κατά την πρώτη περίοδο της μεσοπρόθεσμης διάρκειας, μετά την πρώτη αύξηση των μισθών, αλλά και του επιπέδου παραγωγής, της απασχόλησης και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η απόδοση πάγιου κεφαλαίου έχει πιθανότατα αυξηθεί. Αυτό συμβαίνει επειδή, πρώτον, υπήρξε αύξηση των πωλήσεων και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και δεύτερον, επήλθε μείωση της έντασης κεφαλαίου (επειδή αυξήθηκε η απασχόληση). Αντιθέτως, θα έχει υπάρξει αύξηση των τιμών αντικατάστασης του μηχανολογικού εξοπλισμού έναντι των τιμών των εγχώριων παραγωγών λόγω της πραγματικής υποτίμησης (υποθέτοντας ότι ο μηχανολογικός εξοπλισμός είναι σε σημαντικό βαθμό εισαγόμενος). Βεβαίως, η απόδοση κεφαλαίου μειώνεται όταν αυξάνεται ο πραγματικός

μισθός υπολογισμένος ως κόστος (αποπληθωρισμένος δηλαδή με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ). Η απόδοση κεφαλαίου ενδέχεται να παρουσιάζει μείωση μόνον υπό τον όρο ότι η αύξηση του πραγματικού μισθού είναι τόσο μεγάλη, ώστε να υπερβαίνει την θετική επίπτωση που έχουν οι άλλοι παράγοντες επί της κερδοφορίας. Εάν θα συμβεί ή δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της παραγωγικού συστήματος, των αγορών προϊόντων και της αγοράς εργασίας, αλλά και τις πολιτικές παρεμβάσεις που θα στοχεύουν στην εκ νέου ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Στο σημείο αυτό προσδιορίζουμε ένα όριο στην περαιτέρω πορεία της ανάκαμψης, το οποίο μπορεί να είναι υψηλό ή χαμηλό ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, της αγοράς εργασίας, την ελάχιστη κερδοφορία (απόδοση κεφαλαίου) που μπορούν να αποδεχθούν οι επιχειρήσεις, αλλά και τις πολιτικές αποφάσεις που επηρεάζουν τα εισοδήματα. Εάν η εσωτερική απόδοση των επενδυτικών σχεδίων καταστεί μικρότερη από το εναλλακτικό όφελος των επιχειρήσεων, θα υπάρξει μείωση της επένδυσης ικανή να υπερκαλύψει, ενδεχομένως, την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, με αποτέλεσμα η συνολική ζήτηση να μειωθεί και να προκαλέσει μείωση του όγκου της παραγωγής. Σε μια τέτοια περίπτωση, η πολιτική ανάπτυξης της οικονομίας θα έχει προσκρούσει σε ένα εμπόδιο που θα σταματήσει την αύξηση της απασχόλησης και θα οδηγήσει σε στασιμότητα του πραγματικού μισθού και του ποσοστού ανεργίας.

XVII. Στην παραπάνω διαδικασία ανάπτυξης της οικονομίας, η συσσώρευση κεφαλαίου έχει δύο επιπτώσεις: Πρώτον, στον βαθμό που αυξάνει τις επενδύσεις επέκτασης της παραγωγής επί της υπάρχουσας τεχνολογικής βάσης, μεγεθύνει το παραγωγικό δυναμικό, μειώνει τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αποδυναμώνει την ολιγοπωλιακή ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων. Παράγει, επομένως, αποτελέσματα που καθιστούν ευχερέστερη την σταθερότητα των τιμών των εγχωρίων προϊόντων. Δεύτερον, στον βαθμό που αυξάνει τις επενδύσεις εκσυγχρονισμού μετατρέπει την τεχνολογική βάση της παραγωγής και οδηγεί σε μακροχρόνια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, διότι μεταφέρει μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες τα αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου.

XVIII. Τα αποτελέσματα αυτά εγκαινιάζουν έναν νέο κύκλο αυξανόμενης συσσώρευσης κεφαλαίου. Εγκαθίσταται έτσι μια διαδικασία διαδοχικών κυμάτων μεγέθυνσης της παραγωγής, των επενδύσεων, της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συσσώρευσης πάγιου κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα της συσσώρευσης κεφαλαίου τείνουν να ανατρέψουν –και υπό συγκεκριμένες συνθήκες πράγματι ανατρέπουν– τη δυναμική της προσαρμογής μέσω των εξαγωγών μόνον στον βαθμό που αυξάνουν τις εισαγωγές, για τις οποίες όπως τονί-

σαμε παραπάνω πρέπει να υπάρξει ιδιαίτερη μέριμνα από την πλευρά της οικονομικής και της διαρθρωτικής πολιτικής. Αλλιώς τα αποτελέσματα της συσσώρευσης ενδέχεται να διατηρούν το επίπεδο της ζήτησης και της παραγωγής υψηλότερα από αυτό που αντιστοιχεί στη μακροχρόνια ισορροπία.

- XIX. Επομένως, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας, ώστε να ισορροπήσει τελικά σε ένα σημείο μεσοπρόθεσμης ισορροπίας (paigu) στο οποίο η ανεργία θα είναι χαμηλή και η παραγωγή υψηλή, εξαρτάται από την συμβατότητα των δύο διαδικασιών που είναι, αφενός, η βελτίωση και η διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας χάρη στη βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της ανταγωνιστικότητας τιμής, και, αφετέρου, η αύξουσα συσσώρευση κεφαλαίου. Εάν η φύση και η ποιότητα της διαρθρωτικής πολιτικής ευνοήσουν τις κατάλληλες αλλαγές στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος, στους θεσμούς των αγορών προϊόντων και εργασίας, η οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια ταχεία προσαρμογή προς ένα σημείο ισορροπίας χαμηλής ανεργίας, υψηλού προϊόντος και διατηρήσιμου ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. *Η μαζική εισαγωγή καινοτομικών τεχνολογιών που αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας ταχύτερα από όσο αυξάνουν την ένταση του κεφαλαίου ή οδηγούν στην παραγωγή νέων αγαθών ή υπηρεσιών τα οποία είτε αποτελούν την βάση για την εγκατάσταση νέων κλάδων παραγωγής, είτε επιτρέπουν την διεύρυνση της κλίμακας των προϊόντων σε υπάρχοντες κλάδους, η εγκατάσταση ριζικών αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας έτσι ώστε οι καινοτομικές τεχνολογίες να πραγματοποιούνται με οικονομίες στην χρήση του παγίου κεφαλαίου, και μια σειρά άλλων βελτιώσεων του παραγωγικού συστήματος, είναι αναγκαίες για να επιτύχει υψηλούς στόχους η εναλλακτική οικονομική πολιτική.*

• **Στην μακροχρόνια διάρκεια: "δημιουργική ανασυγκρότηση" και επανεκκίνησή της οικονομίας**

- XX. Μακροχρόνια, η όλη διαδικασία αποκτά την λογική της δημιουργικής ανασυγκρότησης μέσω της μεγέθυνσης του προϊόντος, της βελτίωσης της ποιότητας των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, την χαμηλή ανεργία και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων και γνώσεων του εργατικού δυναμικού, την ποιοτική παραγωγή και την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Θα έχει καταστεί έτσι εφικτή η επανεκκίνηση της οικονομίας επί νέων διευρυμένων και ποιοτικών βάσεων που θα διασφαλίζουν στον κόσμο της εργασίας δίκαιη συμμετοχή στα οφέλη της ανάπτυξης της οικονομίας.

Όπως προέκυψε από το παραπάνω **σχέδιο της εναλλακτικής πολιτικής** το οποίο έχει μεταβατικό χαρακτήρα καθώς βρίσκεται υπό κατασκευή το μαθηματικό πρό-

τυπο της ελληνικής οικονομίας του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, **η αντιστροφή της τρέχουσας κατάστασης της ελληνικής οικονομίας** μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον εάν συντρέχουν μια σειρά προϋποθέσεων που απαιτούν τολμηρές αποφάσεις και μεγάλες τομές στο υπάρχον, μη διατηρήσιμο, μοντέλο ανάπτυξης. Θα πρέπει, ωστόσο, για να κρίνουμε το σχέδιο αυτό να πάρουμε υπόψη μας ότι το εναλλακτικό όφελος από την ασκούμενη πολιτική είναι η οικονομική παρακμή και η δραματική υποβάθμιση της ζωής των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων του πληθυσμού.

ΜΕΡΟΣ 5

**Το βάθος της κρίσης, ο χαρακτήρας της οικονομικής
ανασυγκρότησης και ο ρόλος των επιχειρήσεων
δημοσίου συμφέροντος**

Το βάθος της κρίσης, ο χαρακτήρας της οικονομικής ανασυγκρότησης και ο ρόλος των επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος

5.1. Εισαγωγή

Η κρίση που πλήττει την οικονομία και την κοινωνία στην Ελλάδα, έχει οδηγήσει σε αδυναμία αναπαραγωγής του προτύπου που διαμορφώθηκε τα τελευταία 30 χρόνια, αλλά και σε αδυναμία διατήρησης των σχέσεών του με την ευρωπαϊκή οικονομία. Οι απορρυθμίσεις του προηγούμενου προτύπου έχουν εκδηλωθεί με έκρηξη του εξωτερικού δημόσιου δανεισμού, τη διεύρυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων και του πλουτισμού μεγάλων κοινωνικών κατηγοριών (σε συνδυασμό με τη φυγάδευση μέρους αυτού του πλούτου), τη διεύρυνση της ελλειμματικότητας της παραγωγικής δομής, και τον εγκλωβισμό σημαντικού μέρους της διοίκησης και της διαχείρισης της οικονομίας σε πρακτικές διαφθοράς και πελατειακών σχέσεων, που αποτελούν απόδειξη της άρνησης της οικονομικής και πολιτικής ελίτ, να επεξεργαστεί και να υλοποιήσει ένα σχέδιο ανασυγκρότησης (όπως με την κραυγαλέα περίπτωση της άρνησης να μεταρρυθμιστεί το φορολογικό σύστημα με την επιβάρυνση των εχόντων και κατεχόντων).

Η υιοθέτηση από τις κυβερνητικές πολιτικές δυνάμεις των πολιτικών που εισηγήθηκε η «τρούκα», δηλαδή μιας στρατηγικής η οποία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο οδηγεί σε μια εκδοχή έντονης περιθωριοποίησης της Ελλάδας σε σχέση με την Ευρώπη - περιθωριοποίησης στο οικονομικό και το κοινωνικό επίπεδο -, όπου το κεντρικό ερώτημα είναι ο ρυθμός αυτής της εξέλιξης και ο τρόπος που θα συνδυαστεί με την «ελεγχόμενη χρεοκοπία», έδειξε ότι δεν υπάρχει από την πλευρά αυτή μια προοπτική αυτόνομης παρέμβασης, καθώς το κυβερνητικό πολιτικό προσωπικό καταλήγει να διαχειρίζεται μόνο τα εγχώρια εμπόδια ως προς την υλοποίηση των μνημονίων. Η «αλληλεγγύη» που εκδηλώθηκε από την πλευρά των ευρωπαϊκών θεσμών και του ΔΝΤ, δεν περιλαμβάνει σε κανένα βαθμό το στόχο της αποφυγής της περιθωριοποίησης, καθώς μάλιστα είναι πλέον αποδεκτή η ύπαρξη στο εσωτερικό της ΕΕ μιας ζώνης χωρών που δεν ανταποκρίνονται στο «ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο», όποια και να είναι η περιγραφή αυτού του μοντέλου.

Η επεξεργασία και υλοποίηση μιας **στρατηγικής ανασυγκρότησης στην Ελλάδα**, απαιτεί σε αυτές τις συνθήκες τη συγκρότηση μιας νέας κοινωνικής συμμαχίας, ικανής να αντικαταστήσει την κοινωνική συμμαχία που εκπροσωπείται από τις κυβερνήσεις οι οποίες έχουν διαχειριστεί την κρίση, αλλά και ικανής να στηριχθεί σε ισχυρά κοι-

νωνικά και πολιτικά κινήματα στο πλαίσιο της Ευρώπης. Η άρνηση της λογικής των μνημονίων, είναι μια στάση ρήξης με τον βασικό προσανατολισμό της τριτοεθνικής στρατηγικής, που μπορεί να έχει αποτελέσματα από τη στιγμή που μεταβάλλονται αισθητά οι κοινωνικοί και πολιτικοί συσχετισμοί στην Ελλάδα και την Ευρώπη, χάρη μεταξύ άλλων, **στην κινητοποίηση** του συνδικαλιστικού κινήματος. Η νέα κοινωνική συμμαχία θα οικοδομηθεί από τη στιγμή που εκδηλώνονται και σταθεροποιούνται κινήματα τα οποία προβάλλουν και σε κάποιο βαθμό υλοποιούν νέες κοινωνικές ή παραγωγικές πρακτικές, και από τη στιγμή που είναι δυνατή η πολιτική έκφραση στρατηγικών ανασυγκρότησης στους τομείς της παραγωγής, των δημοσίων επενδύσεων, των κοινωνικών υπηρεσιών, των εξωτερικών συναλλαγών και της διοίκησης.

5.2. Το ιστορικό βάθος της κρίσης

Η ιδιαιτερότητα της σημερινής ελληνικής κρίσης βρίσκεται στο ότι αποτελεί και την τελική εκδήλωση της αδυναμίας της οικονομίας να ακολουθήσει κατά την μεταπολίτευση την οδό ενός «εξευρωπαϊσμού» με κύρια χαρακτηριστικά την εγκαθίδρυση ενός κράτους πρόνοιας και την άσκηση μιας δημόσιας αναπτυξιακής πολιτικής. Η απροθυμία της οικονομικής ελίτ να δεχθεί μια τέτοια ριζική αλλαγή προσανατολισμού, που θα αμφισβητούσε την εγκαθιδρυμένη και ενισχυμένη από τη δικτατορία στενή της σχέση με τον κρατικό μηχανισμό, καθώς και τον έλεγχο της επί των οικονομικών και εισοδηματικών πολιτικών, οδήγησε κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980 στην εγκατάλειψη των βλέψεων του «εξευρωπαϊσμού» και στην προοδευτική υιοθέτηση μιας «αναπτυξιακής» προσέγγισης βασισμένης στην «οριζόντια» επιδότηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, και στην προσπάθεια συγκράτησης του κόστους εργασίας.

Παράλληλα όμως με αυτή την αποδοχή της κυριαρχίας της υπαρκτής επιχειρηματικής τάξης (μιας επιχειρηματικής τάξης η οποία βρισκόταν ξαφνικά αντιμέτωπη με την απελευθέρωση των συναλλαγών με τις χώρες της Ευρώπης) επί των στρατηγικών οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων, πραγματοποιήθηκε από το τέλος της δεκαετίας του 1980 και μια στροφή προς την εγκαθίδρυση του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού με ταχύτατους ρυθμούς. **Η λεγόμενη απελευθέρωση** του τραπεζικού συστήματος που στην πραγματικότητα εγκαινίασε μια περίοδο κυριαρχίας ενός καρτέλ τραπεζών, οι οποίες εξασφάλισαν υψηλά επιτόκια σε βάρος της υπόλοιπης οικονομίας, αποτέλεσε **την πρώτη φάση** αυτής της μετάβασης. Επελέγει έτσι να διευθετηθεί η κρίση υπερχρεώσης της βιομηχανίας - που εκδηλώθηκε κυρίως με το φαινόμενο των προβληματικών - διαμέσου της ενίσχυσης του τραπεζικού κεφαλαίου και της εγκατάλειψης κάθε βλέψης για την εφαρμογή βιομηχανικής στρατηγικής.

Η δεύτερη φάση της μετάβασης στον χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό συνδύασε την αύξηση της κερδοφορίας του κεφαλαίου με την ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς

και τελικά την έκρηξη του χρηματιστηρίου, που ελάχιστα επηρέασε τη διάρθρωση της οικονομίας, παρασύροντας κεφάλαιο προς μια κερδοσκοπική δραστηριότητα η οποία κατέληξε σε μια μεγάλων διαστάσεων αναδιανομή πλούτου. Εκεί κατέληξαν οι πολιτικές επιδότησης και ενίσχυσης της κερδοφορίας των επιχειρήσεων, και όχι στην ανανέωση του παραγωγικού δυναμικού, η οποία πραγματοποιήθηκε στα όρια της οικονομίας, και δεν κατόρθωσε να ανανεώσει πραγματικά τη διάρθρωση, την τεχνολογία και τις μεθόδους του οικονομικού ιστού. Έτσι, ξεκινώντας από τη θεωρία της σημασίας του χρηματιστηρίου για τις επενδύσεις και την απασχόληση, κατέληξε η ασκούμενη οικονομική πολιτική να θεωρεί πλέον αμελητέα την υπόθεση της υλικής παραγωγής και να υιοθετεί την άποψη ότι η εξωτερική ισορροπία της οικονομίας μπορεί πλέον να πραγματοποιείται μέσω της ροής χρηματικών κεφαλαίων.

Η τρίτη φάση της εγκαθίδρυσης του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, ήταν στη δεκαετία του 2000 η διατήρηση της οικονομικής μεγέθυνσης μέσω της υπερχρέωσης της οικονομίας, παράλληλα με τη συνέχιση της ενίσχυσης της κερδοφορίας. Από την αρχή της δεκαετίας του 1990 είχε διευρυνθεί η δυνατότητα αξιοποίησης φτηνής εργασίας, λόγω του κύματος μεταναστών από τα Βαλκάνια αρχικά και στη συνέχεια λόγω των πολιτικών ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων και της γενικότερης ανοχής της ανασφάλιστης εργασίας. Η συνεχής πίεση στο κόστος εργασίας συνέβαλε στη διατήρηση παραδοσιακών και μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων, χωρίς όμως να εμποδίζει τη συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού και τη δεύτερη της ελλειμματικότητας των διεθνών συναλλαγών. Η υψηλή κερδοφορία που χαρακτηρίζει τον ελληνικό επιχειρηματικό τομέα κατά την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ως το ξέσπασμα της τρέχουσας κρίσης, προσέφερε επομένως τη δυνατότητα σε μια φθίνουσα παραγωγική δομή να παράγει υψηλή υπεραξία, χωρίς όμως να μπορεί να εμποδίζει την περιθωριοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού στο ευρωπαϊκό περιβάλλον.

Σε αυτές τις συνθήκες οι δραστηριότητες οι οποίες επέτρεπαν σημαντική συσσώρευση κεφαλαίου, ήταν αυτές που μπορούσαν να αξιοποιήσουν καταστάσεις καρτέλ (τράπεζες, γαλακτοκομικά) με την ανοχή της πολιτικής ηγεσίας, ή να επωφεληθούν από τις στενές σχέσεις με τον κυβερνητικό και κρατικό μηχανισμό (δημόσια έργα). Η απευθείας πρόσβαση των επιχειρηματικών συμφερόντων στις κρατικές υπηρεσίες, που κληρονομήθηκε από την περίοδο πριν τη μεταπολίτευση, διατηρήθηκε επομένως και ενισχύθηκε καθόλη την τελευταία τριακονταετία και η ενίσχυσή της αποτέλεσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της 15ετίας πριν την κρίση. Αυτό το χαρακτηριστικό **της λειτουργίας** του κρατικού μηχανισμού, αποτέλεσε τον παράγοντα επέκτασης της διαφθοράς, και διατήρησης των πελατειακών χαρακτηριστικών στις σχέσεις κοινωνίας και κράτους. Αυτός είναι ο λόγος που όλες οι ιδέες για μεταρρύθμιση της λειτουργίας της διοίκησης δεν ξεκίνησαν στην πραγματικότητα ποτέ και δεν στάθηκε δυνατό για μια εικοσαετία να πραγματοποιηθεί ακόμα και το

απλό (και πολυδιαφημισμένο) βήμα της δημιουργίας ενός «one stop shop» (υπηρεσία μιας στάσης) για τις σχέσεις επιχειρηματιών και δημόσιας διοίκησης.

Παρά το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία κατευθυνόταν προς ένα αδιέξοδο, ακολουθούσε υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης, οι οποίοι είχαν ενισχυθεί από την εισροή ευρωπαϊκών πόρων, από τη δημιουργία και διεύρυνση μιας αγοράς φτηνής εργασίας (μετανάστες), και στη συνέχεια από την αύξηση του χρέους της οικονομίας. Η δυναμική αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συνεχιστεί η προηγούμενη τάση αύξησης του μορφωτικού επιπέδου, να αναβαθμίζεται συνεχώς το καταναλωτικό πρότυπο και να διατηρηθεί ζωντανό το αίτημα για ένα κράτος πρόνοιας για όλους. Έτσι, ενώ η οικονομία έχει περιθωριοποιηθεί στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και παρά τις έντονες ανισότητες που χαρακτηρίζουν την κοινωνία, οι βασικές ελπίδες που συνδέθηκαν από τη δεκαετία του 1970 με την προοπτική του «εξευρωπαϊσμού» παραμένουν ζωντανές, και τα αιτήματα που μπορούν να συνοψιστούν στις λέξεις δημοκρατία, κοινωνικό κράτος και πρόοδος χάρη στη γνώση, παραμένουν άρρηκτα συνδεδεμένα με τις κοινωνικές κινητοποιήσεις.

5.3. Ο «ρεαλισμός» των μνημονίων

Έχει πλέον διαπιστωθεί στον ευρωπαϊκό νότο συνολικά, ότι η υλοποίηση πολιτικών λιτότητας για τη διαχείριση της κρίσης χρεών, έχει ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των οικονομιών και στη συνέχεια την υλοποίηση πολιτικών μείωσης του κόστους εργασίας και ελαστικοποίησης των σχέσεων εργασίας, για την αντιμετώπιση της ύφεσης. Σε ότι αφορά **την ελληνική οικονομία** η πολιτική της «εσωτερικής υποτίμησης» που έχει συμφωνηθεί με την τριόικα έχει διαρθρωτικές φιλοδοξίες και αποτελεί μια παράλληλη με την διαχείριση του χρέους επιλογή, η οποία επιδιώκει να αναπροσαρμόσει τη σχέση διεθνών συναλλαγών και εσωτερικής κατανάλωσης. Αυτή η αναπροσαρμογή προς τα κάτω, η οποία δεν μπορεί παρά να οδηγήσει σε ριζική αρνητική μεταβολή της συνθηκών εργασίας και ζωής των εργαζομένων στην Ελλάδα, και βασίζεται αποκλειστικά στη μείωση του κόστους εργασίας και στη μείωση της λαϊκής κατανάλωσης, δεν περιλαμβάνεται σε κάποιο στρατηγικό σχέδιο για την ελληνική οικονομία, και σε συνθήκες γενικευμένης στασιμότητας στην Ευρώπη, δεν είναι ορατό το σημείο στο οποίο μπορεί να επέλθει η αναμενόμενη νέα ισορροπία.

Σε απόλυτη συμφωνία με τη νεοφιλελεύθερη λογική της γενικευμένης ιδιωτικής κερδοφορίας, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, σε συνδυασμό με το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και την προσπάθεια συνέχισης της λειτουργίας του πελαταιακού μηχανισμού του ΕΣΠΑ, σημαίνουν ότι δεν υπάρχει στρατηγική για την οικονομία, αλλά υπάρχουν όμως πολιτικής ενίσχυσης των ιδιωτικών κερδών, που όσο είναι δυνατόν βασίζονται στην αύξηση της ανεργίας και τη μείωση των εργατικών και

υπαλληλικών εισοδημάτων. Σε αυτή τη μέθοδο νομιμοποίησης των μνημονίων έχει εγκλωβιστεί το ζήτημα της καταπολέμησης της φοροδιαφυγής και της φορολόγησης των υψηλών εισοδημάτων, που ενώ κάνει την εμφάνισή του κατά καιρούς στις δηλώσεις της τριόικας, εντούτοις στην άσκηση της φορολογικής πολιτικής, οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι συνεχίζουν να αποτελούν τα φορολογικά υποζύγια της χώρας μας. Καθώς δεν υπάρχει ούτε σχέδιο, αλλά ούτε και όραμα ανασυγκρότησης της οικονομίας, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, ο ορίζοντας της επιχειρηματικής δραστηριότητας, επικεντρώνεται σε όσο γίνεται υψηλότερα κέρδη σε όσο γίνεται μικρότερο χρονικό διάστημα, με στόχο τη μεταφορά τους σε λογαριασμούς του εξωτερικού.

Σε ένα τέτοιο «επιχειρηματικό περιβάλλον» οι πιέσεις προς τις διοικητικές υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων εντείνονται ακόμη περισσότερο, σε συνθήκες μάλιστα αριθμητικής αποδυνάμωσης των υπηρεσιών και ραγδαίας μείωσης του ύψους των αμοιβών. Ο ισχυρισμός ότι σε συνθήκες που χαρακτηρίζονται από την ταυτόχρονη ενίσχυση της επιχειρηματικής βραχυπρόθεσμης λογικής και αποδυνάμωσης των δημοσίων υπηρεσιών, μπορεί κανείς να επιτύχει το εξορθολογισμό της λειτουργίας του κράτους, είναι ένα ιδεολογικό κατασκευάσμα που δικαιολογεί απλώς τις περικοπές στις δαπάνες. Με τις ιδιωτικοποιήσεις, στις σημερινές συνθήκες ύφεσης του χρηματιστηρίου, θα ενισχυθεί ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας των αγορών δημόσιας περιουσίας, και επομένως θα ενισχυθούν οι μηχανισμοί διαπλοκής.

Σε αυτό το τοπίο αποσύνθεσης του θεσμικού πλαισίου άσκησης οικονομικής πολιτικής απαιτείται να προστεθεί και η παράλληλη αποσύνθεση του θεσμικού πλαισίου άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Έχουμε παρακολουθήσει τα τελευταία χρόνια την κατάρρευση του συστήματος υγείας, του συνταξιοδοτικού συστήματος, και ειδικότερα την αντιμετώπιση της μαζικής περιθωριοποίησης εργατικών και λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων διαμέσου της άσκησης κρατικής και παρακρατικής βίας. Έχει δηλαδή ξεπεραστεί το στάδιο της μείωσης δαπανών, μισθών και συντάξεων (στο οποίο βρίσκονται ακόμα οι άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης) για να φθάσουμε στο σημείο όπου δεν υπάρχει πλέον το θεσμικό πλαίσιο από το οποίο ξεκινήσαμε. Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των ανασφάλιστων που δεν έχουν πλέον πρόσβαση στο σύστημα υγείας, η μεγάλη πιθανότητα προσεχούς κατάρρευσης του συνταξιοδοτικού συστήματος, η καταστροφή του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων και η εμφανής έκταση αυταρχικών δυνάμεων που αποτελεί τη μόνη κρατική πολιτική αντιμετώπισης της αυξημένης φτώχειας, δείχνουν ότι έχουμε βγει οριστικά έξω από ένα θεσμικό περιβάλλον που μπορεί να χαρακτηριστεί «κοινωνικό» και «ευρωπαϊκό».

Η επεξεργασία ενός προγράμματος ανασυγκρότησης οικονομικής και κοινωνικής, και συγχρόνως περιβαλλοντικής, δεν μπορεί επομένως να βασιστεί στη συνέχιση ή και διόρθωση μακροχρόνιων επιλογών, πολιτικών και θεσμικών λειτουργιών που βρίσκονται σε εξέλιξη, αλλά σε μια από τη αρχή επεξεργασία, τόσο των στόχων

για την οικονομία και την κοινωνία, όσο και των θεσμικών λειτουργιών διαμέσου των οποίων αποφασίζονται, υλοποιούνται και ελέγχονται οι πολιτικές, και επιπλέον σε έναν εντελώς νέο χάρτη κοινωνικών συμμαχιών. Μια κοινωνία που έχασε την ιστορική ευκαιρία του εξευρωπαϊσμού, και σύρθηκε για τρεις δεκαετίες σε μια διαδικασία εγκαθίδρυσης και τελικά κατάρρευσης μιας ασθενούς τεχνολογικά και καινοτομικά παραγωγικής βάσης και ενός ιδιότυπου χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, δεν μπορεί να υπερασπιστεί τα οράματά της - τη δημοκρατία, το κράτος πρόνοιας και την αξιοποίηση του υψηλού μορφωτικού της επιπέδου - παρά μόνο διαμέσου μιας ριζικής ανανέωσης των στρατηγικών της, των θεσμών της και των κοινωνικών της συμμαχιών.

5.4. Κατευθύνσεις της παραγωγικής ανασυγκρότησης

Η παραγωγική ανασυγκρότηση χρειάζεται να επιδιώξει ταυτοχρόνως πολλαπλούς στόχους και να σχεδιαστεί με την αναζήτηση τρόπων συνδυασμού αυτών των στόχων. Είναι αρχικά αναγκαίο να αναπτυχθούν δραστηριότητες στους τομείς της υλικής παραγωγής και των υπηρεσιών, που μπορούν να βελτιώσουν σε σύντομο χρονικό διάστημα το εξωτερικό ισοζύγιο, ώστε να μειωθεί δραστικά η ελλειμματικότητα του. Επίσης, είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν επενδύσεις και να αναπτυχθούν παραγωγικές δραστηριότητες που έχουν σχέση με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, δηλαδή με την εξοικονόμηση ενέργειας και τη μείωση της κατανάλωσης ορυκτών καυσίμων. Η ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών μπορεί να καλύψει ταυτοχρόνως ανάγκες σε αυτό τον τομέα, και να αποτελέσει μια σημαντική δεξαμενή θέσεων εργασίας, που θα επέτρεπε να μειωθεί με γρήγορους ρυθμούς η ανεργία. Η γενναία υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας μπορεί να αποτελέσει για την επόμενη περίοδο έναν ισχυρό παράγοντα βελτίωσης του τεχνολογικού επιπέδου και της παραγωγικότητας της οικονομίας, αλλά και την ευκαιρία ανάπτυξης κλάδων υψηλής τεχνολογίας που μπορούν να απασχολήσουν υψηλού επιπέδου ανθρώπινο δυναμικό.

Η ταυτόχρονη επιδίωξη αυτών των στόχων σημαίνει και ότι είναι αναγκαία η μετάβαση από την οικονομική στρατηγική που οδήγησε στη σημερινή καταστροφή, η οποία βασίστηκε στην μάταιη αναμονή παραγωγικών αποτελεσμάτων των πολιτικών αύξησης της κερδοφορίας και επιδότησης των επιχειρήσεων, σε μια εντελώς νέα στρατηγική. Είναι αναγκαίο να τεθούν προτεραιότητες ως προς την παραγωγική δομή, να σχεδιαστεί η υλοποίηση αυτών των προτεραιοτήτων, ο σχεδιασμός αυτός να υλοποιηθεί με την κατάλληλη κατανομή των διαθέσιμων πόρων, και να ενταχθούν οι προτεραιότητες αυτές σε μια ανάλογη ευρωπαϊκή στρατηγική της οποίας θα αποτελούν μέρος και ίσως πρωτοπόρες εκδηλώσεις. **Αυτή η αλλαγή** σημαίνει και ότι χρειάζεται μια νέα εμπλοκή των κινημάτων, και ιδιαιτέρως **του συνδικαλι-**

στικού κινήματος, στην οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση. Η αναμονή μιας νέας περιόδου ταχείας μεγέθυνσης η οποία θα επέτρεπε μετά από πολλά χρόνια τη μείωση της ανεργίας και την ανοικοδόμηση του κοινωνικού κράτους, είναι σήμερα αδύνατη λόγω της απώλειας δυναμισμού της ευρωπαϊκής οικονομίας, λόγω της βαθιάς διαρθρωτικής κρίσης του ελληνικού καπιταλισμού, λόγω του πρωτοφανούς επιπέδου της ανεργίας και της αποδιάρθρωσης του κράτους πρόνοιας, αλλά και λόγω του επείγοντος ζητήματος της κλιματικής αλλαγής.

Ο ενεργειακός σχεδιασμός αποτελεί μια σημαντική και συγχρόνως εφικτή προτεραιότητα η οποία μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στην αντικατάσταση με ανανεώσιμες πηγές ενέργειας της κατανάλωσης ορυκτών καυσίμων, στο πλαίσιο της στρατηγικής για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, να συμβάλλει επομένως στη μείωση των εισαγωγών καυσίμων, και να επιτρέψει μεσοπρόθεσμα την ανάπτυξη του εξοπλισμού για τις εγκαταστάσεις ΑΠΕ, σε μια χώρα που μπορεί να αποτελέσει και ένα μόνιμο μεγάλο εργαστήριο για την εξέλιξη των σχετικών τεχνολογιών. Πρόκειται για έναν τομέα παραγωγής και τεχνολογικής ανάπτυξης που είναι ήδη υπαρκτός στη χώρα μας, και θα μπορούσε να ενισχυθεί με την υποστήριξη των κατάλληλων ερευνητικών προγραμμάτων στα αντίστοιχα πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Παράλληλα με αυτό τον προσανατολισμό είναι δυνατό να ανατραπεί η ως τώρα υλοποιούμενη προτεραιότητα στο ιδιωτικό αυτοκίνητο και τις οδικές μεταφορές και να υιοθετηθεί μια στρατηγική ανάπτυξης σε όλη την Ελλάδα των σιδηροδρομικών μεταφορών, που θα συνδυάσει τη εξοικονόμηση ενέργειας (η οποία είναι απαραίτητο συστατικό μιας σύγχρονης ενεργειακής στρατηγικής), με τη μείωση του κόστους των μεταφορών για επιβάτες και εμπορεύματα. Η άμεση υλοποίηση μιας τέτοιας στρατηγικής θα έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για τους κλάδους των κατασκευών, της σιδηροβιομηχανίας και των κατασκευών οχημάτων, και θα συμβάλει επομένως συνολικά στην αύξηση της απασχόλησης, η οποία θα απορροφήσει και τη μείωση που θα παρατηρηθεί στην απασχόληση σε οδικές μεταφορές. Στον τομέα των μεταφορών, μπορεί επίσης να σχεδιαστεί η επέκταση του δικτύου των θαλάσσιων μεταφορών, ώστε να καλυφθούν οι άγονες γραμμές και να εξασφαλιστεί η επικοινωνία των νησιών μεταξύ τους. Πρόκειται για μια επιλογή η οποία θα ενισχύσει την εγχώρια ναυπηγοεπισκευαστική βιομηχανία. Παράλληλα είναι δυνατόν να επιδιωχθεί η επίτευξη μιας συμφωνίας με το εφοπλιστικό κεφάλαιο ώστε να αυξηθούν τα οφέλη για την ελληνική οικονομία και ειδικότερα τα ναυπηγεία.

Για την εξοικονόμηση ενέργειας είναι επίσης αναγκαία η θερμική θωράκιση των κτηρίων της χώρας, σε συνδυασμό με την αναγκαιότητα της αντισεισμικής τους θωράκισης. Εκτός της αναθέρμανσης του κλάδου των κατασκευών, μια τέτοια επιλογή θα οδηγήσει και στην τόνωση της παραγωγής υλικών για κατασκευές. Οι

παραπάνω πολιτικές που αφορούν υποδομές και μακροχρόνιες πολιτικές οι οποίες έχουν σχέση με το περιβάλλον, απαιτούν μακροπρόθεσμες χρηματοδοτήσεις οι οποίες είναι δυνατό να αποτελέσουν μέρος ευρύτερων ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Δεν θα πρόκειται για δανεισμό στο πλαίσιο της διαχείρισης του εξωτερικού χρέους, αλλά για μακροχρόνιο αναπτυξιακό δανεισμό στο πλαίσιο μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής, η οποία θα φέρει την Ελλάδα στην πρωτοπορία της άμβλυνσης και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι **η αγροτική παραγωγή** μπορεί να αποτελέσει παράγοντα της οικονομικής ανασυγκρότησης και της αντιμετώπισης του εξωτερικού ελλείμματος. Χρειάζεται όμως και σε αυτό τον τομέα να υιοθετηθεί η μέθοδος του σχεδιασμού κατά περιοχές της χώρας, αλλά και να υπάρξουν δομές υποστήριξης των παλαιών και κυρίως των νέων αγροτικών εκμεταλλεύσεων, σε ότι αφορά τις παραγωγικές τους επιλογές, την τεχνογνωσία που αφορά την ποιότητα των προϊόντων και τις βιολογικές καλλιέργειες ειδικότερα, τη διάθεση των προϊόντων στην ελληνική και την ευρωπαϊκή αγορά. Σε ένα τέτοιο προσανατολισμό απαιτείται να προσαρμοστεί και η επιδοματική πολιτική. Η έρευνα μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο σχετικά με την ανανέωση των παραγωγικών δυνατοτήτων. Είναι επίσης αναγκαίο να ανανεωθεί η διάθροση της απασχόλησης και από το συνδυασμό οικογενειακής και φτηνής μισθωτής εργασίας (που αποδεικνύεται ότι δεν είναι βιώσιμος), να περάσουμε στο συνδυασμό αναβαθμισμένων γνώσεων των αγροτών και των οικογενειών τους, των μισθωτών, και των συνεταιρισμών που υπάρχουν ή είναι δυνατό να δημιουργηθούν.

Υπάρχουν επίσης **μεγάλες δυνατότητες αύξησης της απόδοσης και της ποιότητας του τουρισμού**, με την εγκατάλειψη του προτύπου πολιτικής που βασίζεται στην επιδότηση επιχειρήσεων και τη φτηνή εργασία, και τη μετάβαση σε ένα πρότυπο που αξιοποιεί την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά που κινητοποιεί την δημιουργία επιχειρήσεων οι οποίες ικανοποιούν την τουριστική ζήτηση, που φροντίζει το περιβάλλον στις τουριστικές περιοχές και ειδικότερα στις πόλεις, που προσφέρει ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας στους μισθωτούς, και που δεν ανέχεται την ανομία στην κατασκευή κτισμάτων, την εκμετάλλευσή τους και την απασχόληση προσωπικού. Ο συνδυασμός της επιχειρηματοκεντρικής προσέγγισης και των πελατειακών πρακτικών, οδήγησε στην υποβάθμιση των τουριστικών περιοχών και των υπηρεσιών που προσφέρονται, οδηγώντας ταυτοχρόνως στη δυνατότητα εκτεταμένης φοροδιαφυγής και ανάπτυξης ολιγοπωλιακών πρακτικών.

Έχει αποδειχθεί ότι υπάρχουν στην Ελλάδα **δυνατότητες ανάπτυξης δραστηριοτήτων υψηλής τεχνολογίας**, στον τομέα της πληροφορικής ειδικότερα, οι οποίες δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς, για λόγους που έχουν σχέση όχι μόνο με τις ακατάλληλες κρατικές πολιτικές, αλλά και με την υστέρηση της τεχνολογικής αναβάθμισης τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στον δημόσιο τομέα. Ο κλάδος αυτός έχει αποκτήσει

μια υπολογίσιμη εξωστρέφεια, η οποία είναι δυνατόν να ενισχυθεί περαιτέρω, ενώ η ενίσχυση της έρευνας στα πανεπιστήμια και τα πολυτεχνεία της χώρας θα αποτελέσει έναν παράγοντα επέκτασης των δυνατοτήτων του.

Η αντιμετώπιση της αναπτυξιακής πολιτικής από τη σκοπιά του σχεδιασμού και επομένως της αξιολόγησης των πολιτικών που εφαρμόζονται θα επεκτείνει την απασχόληση ανθρώπινου δυναμικού υψηλής ειδίκευσης και τη σύνδεση των διαδικασιών επεξεργασίας πολιτικών με εκπαιδευτικές και ερευνητικές δραστηριότητες, τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Η αύξηση επομένως των πόρων που αφιερώνονται στην εκπαίδευση και την έρευνα, αποτελεί μέρος της ανασυγκρότησης συνολικά, και παράγοντα εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την περιθωριοποίηση στην οποία έχει βρεθεί, μετά την κρίση και μετά τις μνημονιακές πολιτικές.

Διαφαίνεται ήδη επομένως, για την υλοποίηση μιας στρατηγικής οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης, η ανάγκη **να συνδυαστούν τομεακές και κλαδικές επιλογές** με την αφιέρωση πόρων για την αξιοποίηση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτό σημαίνει ότι η εξεύρεση των αναγκαίων πόρων αποτελεί προτεραιότητα, και δεν μπορούμε να αναμένουμε την άντληση αυτών των πόρων από τη μελλοντική μεγέθυνση της οικονομικής δραστηριότητας. Η ίδια αρχή ισχύει και για τη συμβολή της δημιουργίας θέσεων εργασίας στις κοινωνικές υπηρεσίες, ή υπηρεσίες που ενισχύουν οικονομικούς κλάδους (π.χ. στον τουρισμό), με στόχο την ταχεία αντιμετώπιση του προβλήματος της απασχόλησης. Με τον ίδιο τρόπο που σε μια οικονομία σε παρακμή, η λογική της αρνητικής αναδιανομής του εισοδήματος (προς όφελος των πλουσιότερων) αλληλοτροφοδοτείται με τη συρρίκνωση των κοινωνικών υπηρεσιών, η θετική αναδιανομή εισοδήματος για την ανάπτυξη και μεγέθυνση των κοινωνικών υπηρεσιών αποτελεί έναν παράγοντα που βελτιώνει την πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές όλων των εισοδηματικών κατηγοριών, και αμβλύνει το αποτέλεσμα της μείωσης του εισοδήματος για τις πλουσιότερες κατηγορίες του πληθυσμού.

5.5. Ανασυγκρότηση και μορφές κοινωνικής κινητοποίησης

Μετά την μακρά περίοδο περιθωριοποίησης της ελληνικής οικονομίας, της κυριαρχίας στη διαχείριση της οικονομίας πελατειακών κριτηρίων και της επιδείνωσης της αναποτελεσματικότητας της διοίκησης, και μετά την πιο πρόσφατη καταστροφή του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την ραγδαία υποβάθμιση των λειτουργιών του κράτους πρόνοιας, **η ανασυγκρότηση για την έξοδο** από την κρίση απαιτεί ταυτόχρονα την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων, τη ριζική ανανέωση παλαιών, και την ανάπτυξη ενός νέου συστήματος διοίκησης της οικονομίας βασισμένου στο δημοκρατικό ορισμό των αναγκών και το σχεδιασμό της ικανοποίησής τους. Για την ανασυγκρότηση και τη μετάβαση σε ένα νέο σύστημα διοίκησης

της οικονομίας, είναι αναγκαία η δραστηριοποίηση των εργαζομένων σε όλους τους τομείς και η ανάληψη κοινωνικών πρωτοβουλιών, ώστε να αναδειχθούν οι ανάγκες και οι νέες δυνατότητες, κατά τομείς και κατά τόπους. Με ένα τέτοιο προσανατολισμό είναι αναγκαία και η **ενίσχυση** του συνδικαλιστικού κινήματος.

Στον τομέα **των δημοσίων επιχειρήσεων** οι οποίες μπορούν να αναλάβουν έναν καθοριστικό ρόλο για την οικονομική ανασυγκρότηση, σε συνδυασμό με τις κινητοποιήσεις κατά των ιδιωτικοποιήσεων, που να μην είναι μόνο αμυντικός, για την προστασία δηλαδή των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών, είναι δυνατό να παρέμβουν οι οργανώσεις των εργαζομένων για τον επανακαθορισμό των στρατηγικών στην κάθε επιχείρηση, και τη σύνδεσή τους με ευρύτερες οικονομικές και περιβαλλοντικές στρατηγικές. Αυτό σημαίνει ότι θα τεθούν ανοιχτά στις οργανώσεις αυτές, με όποιο τρόπο κριθεί αναγκαίος, τα θέματα αυτά και θα συζητηθούν με εκπροσωπήσεις πολιτών διαμέσου της τοπικής αυτοδιοίκησης ή αυτόνομων κινήματων.

Στον τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών, όπου υπάρχουν ήδη αλληλέγγυες πρωτοβουλίες όπως με τα κοινωνικά ιατρεία, τα οποία θέτουν και ευρύτερα ζητήματα αναμόρφωσης του συστήματος υγείας, θα χρειαστεί να συναντηθούν οι αλληλέγγυες ομάδες επαγγελματιών και πολιτών με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις του κάθε χώρου. Στην εκπαίδευση και την έρευνα, όπου υπάρχει ήδη ένα πλαίσιο διεκδίκησης σε ότι αφορά τους πόρους που διατίθενται, είναι αναγκαίο να επεκταθούν οι διεκδικήσεις προς την προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχομένου εκπαιδευτικών και ερευνητικών προγραμμάτων, αλλά και προς την αυτόνομη ανάληψη πρωτοβουλιών, τόσο στον εκπαιδευτικό όσο και στον ερευνητικό τομέα.

Η αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης και η εξασφάλιση της ικανότητάς της να ανταποκριθεί στις ανάγκες της ανασυγκρότησης, δεν μπορεί να ακολουθήσει άλλο δρόμο από την εμπλοκή των υπαλλήλων στην αξιολόγηση των ως τώρα λειτουργιών και στην εγκαθίδρυση νέων λειτουργιών οι οποίες να ανταποκρίνονται στις πολιτικές που θα εφαρμοστούν ανα υπουργείο. Επίσης μόνο η δραστηριοποίηση των υπαλλήλων μπορεί να καταπολεμήσει την αδιαφάνεια, τις πελατειακές σχέσεις και τη διαφθορά, που χαρακτηρίζουν σε πολλές περιπτώσεις τη λειτουργία της διοίκησης. Συγχρόνως η δραστηριοποίηση αυτή θα μπορέσει να οδηγήσει στη δημιουργία σε κάθε υπουργείο ομάδων αξιολόγησης των εφαρμοζόμενων πολιτικών, με τη συνεργασία ειδικού επιστημονικού προσωπικού.

Στους τομείς **της βιομηχανικής παραγωγής**, της αγροτικής παραγωγής και της προσφοράς υπηρεσιών στην αγορά (όπως στον τουριστικό τομέα), όπου είναι αναγκαίο να εφαρμοστούν πολιτικές ποιοτικής αναβάθμισης και επέκτασης της παραγωγής, η επεξεργασία των νέων πολιτικών σε κεντρικό επίπεδο για τα έργα υποδομής και τη στήριξη της επιχειρηματικότητας (ιδιωτικής ή κοινωνικής) πρέπει να συνυπάρξει με την ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών (ιδιωτικών ή κοινωνικών) και με τη

δημιουργία δομών κοινωνικού σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο. Λόγω του μεγάλου ελλείμματος παραγωγικών δομών στον βιομηχανικό και αγροτικό τομέα, και του υψηλού αριθμού ανέργων προερχόμενων από αυτούς τους τομείς, χρειάζεται να εξεταστεί η δυνατότητα ευρείας υποστήριξης συνεταιριστικών πρωτοβουλιών.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι, η Ελλάδα αποτελεί σήμερα στην Ευρώπη τη χώρα όπου εκδηλώθηκε με τον πλέον έντονο τρόπο η συνύπαρξη μιας βαθειάς και καταστροφικής κρίσης με τα αιτήματα της κοινωνίας για δημοκρατία, κοινωνικό κράτος και αναβαθμισμένη πρόσβαση στη γνώση. Η Ελλάδα αποτελεί μια ακραία εκδοχή της κυριαρχίας του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού και των επιπτώσεών του σε ότι αφορά τη συρρίκνωση των παραγωγικών δυνατοτήτων, την εγκατάλειψη των περιβαλλοντικών πολιτικών, την κατάρρευση των κοινωνικών θεσμών, την επέκταση της απόλυτης φτώχειας, και τον εκφυλισμό των θεσμών άσκησης πολιτικών, λόγω της περαιτέρω ενίσχυσης των πελατειακών σχέσεων και της διαφθοράς.

Η ανάγκη μιας ανασυγκρότησης στον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό τομέα, απαιτείται να συμπληρωθεί με την ανοικοδόμηση ενός νέου πολιτικού συστήματος θεσμών το οποίο θα έχει τη δυνατότητα να σχεδιάσει και να υλοποιήσει την ανασυγκρότηση, χάρη στη κινητοποίηση των εργαζομένων και των πολιτών και την ικανότητά τους να παρέμβουν ενεργά στο καθορισμό των στρατηγικών επιλογών, αλλά και των ιδιαίτερων στόχων και πολιτικών. **Το συνδικαλιστικό κίνημα** δεν μπορεί παρά να ανταποκριθεί σε αυτές τις νέες αναγκαιότητες και να παίξει μάλιστα σε όλα τα επίπεδα έναν ενεργό ρόλο, υπερασπιζόμενο τις ανάγκες των εργαζομένων και των πολιτών, και συμβάλλοντας στην επεξεργασία και την υλοποίηση πολιτικών, σε κλαδικό και τοπικό επίπεδο, καθώς και στη αλλαγή στρατηγικών προσανατολισμών για την οικονομία, το κράτος πρόνοιας και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Το συνδικαλιστικό κίνημα έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει ενεργό και πρωτεύοντα παράγοντα του δημοκρατικού κινήματος για την ανανέωση των θεσμών άσκησης εξουσίας, τόσο στην κοινωνία ευρύτερα, όσο και στους χώρους εργασίας. Έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει την αιχμή της αποκατάστασης των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων και της ενίσχυσης των θεσμών κοινωνικής προστασίας, που χωρίς αυτούς δεν είναι δυνατή η ευρεία συμμετοχή των εργαζομένων και των πολιτών στην επεξεργασία πολιτικών και στην αξιολόγησή τους. Έχει επίσης τη δυνατότητα να συνεχίσει να συμβάλει στην αναβάθμιση των γνώσεων και των γνωσιακών ικανοτήτων των εργαζομένων, που αποτελεί προϋπόθεση για την ανάδειξη του αποφασιστικού ρόλου των εργαζομένων στην υλοποίηση μιας στρατηγικής ανασυγκρότησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

5.6. Ευρωπαϊκή εμπειρία (Νερό και Ενέργεια) και εναλλακτικά πρότυπα διοίκησης επιχειρήσεων δημοσίου συμφέροντος

5.6.1. Εισαγωγή

Το ζήτημα της παραμονής ή και επιστροφής υπό δημόσιο και κοινωνικό έλεγχο των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας αποτελεί σήμερα ένα αναδυόμενο πεδίο συλλογικών διεκδικήσεων στην Ευρώπη εκ μέρους τοπικών κοινωνικών κινημάτων, οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης και συνδικαλιστικών οργανώσεων. Σε πλήρη αντιδιαστολή με τις παραπάνω εξελίξεις, οι ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών συνιστούν αντίθετα στην Ελλάδα βασικό πυλώνα του προγράμματος δημοσιονομικής και διαρθρωτικής προσαρμογής.

Στο πλαίσιο αυτό, οι ιδιωτικοποιήσεις παρουσιάζουν διττό χαρακτήρα (δημοσιονομικό και διαρθρωτικό). Από δημοσιονομική άποψη, τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις προβλέπεται να ανέλθουν με βάση το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής στα 3,2 δις ευρώ το 2012, 17,6 δις το 2015, 23,5 δις το 2016 και 50 συνολικά δις μέχρι το 2022²². Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων θα συμβάλλει σε μείωση του δημόσιου χρέους της χώρας κατά 0,5% του ΑΕΠ το 2020, μειώνοντας παράλληλα τις δαπάνες για τόκους του Ελληνικού Δημοσίου κατά 1% ετησίως²³. Από διαρθρωτική άποψη, οι ιδιωτικοποιήσεις θα συνεισφέρουν, σύμφωνα με τους υποστηρικτές τους, στην ανάκαμψη της οικονομίας διαμέσου της εισροής κεφαλαίων και επενδύσεων, της μεταφοράς τεχνογνωσίας, της εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού, του ανοίγματος σε διεθνείς αγορές καθώς και μέσω της υιοθέτησης σύγχρονων μεθόδων μάνατζμεντ²⁴.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων αφορά ένα εξαιρετικά ετερογενές σύνολο περιουσιακών στοιχείων του δημοσίου που δύναται αρχικά να διακριθεί σε δύο μεγάλες υποκατηγορίες: α) την ακίνητη δημόσια περιουσία (οικό-

22. IMF (2012), «Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility», IMF Country Report No. 12/57, March 2012. Τα προβλεπόμενα συνολικά έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις διακρίνονται ως εξής: Δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί, υποδομές και ψηφιακά δικαιώματα (14.8 δις). Μετοχές στον χρηματοπιστωτικό τομέα (16 δις). Ακίνητη περιουσία (19.2 δις).

23. Στην σελίδα 30 της τελευταίας έκθεσης του ΔΝΤ για την πορεία του προγράμματος οικονομικής στήριξης της Ελλάδας (βλέπε την υποσημείωση 1) αναφέρεται ότι: «The authorities reconfirmed their commitment to transfer a significant share of state assets to the private sector. The authorities noted that successful privatization would bring considerable benefits to Greece. First, the asset transfer would create a basis for new investment and productivity enhancements, growth, and employment, including through real estate development and improvements in existing enterprises. Second, privatization would help reduce public debt by an estimated ½ percent of GDP through 2020, saving Greece about 1 percent of GDP per year in interest. Lastly, as enterprise performance is improved with modern management, new technologies, and additional investment, it will create a stronger tax revenue and employment base which should help to reduce the fiscal adjustment burden».

24. Υπουργείο Οικονομικών (2011), «Ενημερωτικό Σημείωμα για το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015», 9 Ιουνίου 2011.

πεδα, κτήρια) και β) τις δημόσιες επιχειρήσεις και υποδομές. Η δεύτερη κατηγορία προσφέρεται με τη σειρά της σε ποικίλες ταξινομήσεις όπως με βάση, για παράδειγμα, τον τομέα και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, το περιβάλλον της επιχείρησης (μονοπώλιο, ανταγωνισμός), το νομικό της καθεστώς (εισηγμένη / μη εισηγμένη εταιρεία) και την μετοχική της σύνθεση (δημόσια, μεικτού ιδιοκτησιακού κεφαλαίου με πλειοψηφική ή μειοψηφική συμμετοχή του κράτους). Η συγκεκριμένη ποικιλομορφία φαίνεται σήμερα να αποτελεί έναν από τους παράγοντες που δυσχεραίνουν τη διεξαγωγή της δημόσιας συζήτησης, προκαλώντας γενικεύσεις, υπεραπλουστεύσεις και αφορισμούς για τον θεσμό της δημόσιας επιχείρησης. Για τον συγκεκριμένο λόγο, κρίνεται αναγκαία η αναζήτηση πιο εστιασμένων προσεγγίσεων σε συγκεκριμένες ομάδες δημοσίων οργανισμών, ώστε να διευκολυνθεί συνολικότερα και η άσκηση πολιτικής στο συγκεκριμένο πεδίο. Η αναφορά στη φύση των υποδομών και των υπηρεσιών των δημοσίων επιχειρήσεων συνιστά για παράδειγμα ένα ιδιαίτερα διαδεδомένο και δόκιμο κριτήριο ταξινόμησης. Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε «τομείς» όπως της ενέργειας, της ύδρευσης, των τηλεπικοινωνιών, των ταχυδρομικών υπηρεσιών και των συλλογικών μεταφορών (αστικές συγκοινωνίες, σιδηρόδρομος) υπόκεινται κατά κανόνα σε μια ενιαία προσέγγιση, τόσο σε επιστημονικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής. Το γεγονός αυτό **οφείλεται** ταυτοχρόνως σε τεχνικοοικονομικούς και πολιτικοκοινωνικούς παράγοντες:

- **Πρώτον**, η παροχή αυτών των υπηρεσιών στηρίζεται σε δίκτυα (ενέργειας, επικοινωνιών, μεταφορών, ύδρευσης)²⁵. Τα δίκτυα παρουσιάζουν ιδιαίτερα τεχνικοοικονομικά χαρακτηριστικά (υψηλός σταθερό κόστος, αύξουσες αποδόσεις, κλπ) που αποτυπώνονται την έννοια του «φυσικού μονοπωλίου». Το γεγονός αυτό είτε προκρίνει τη διαχείρισή των εν λόγω δραστηριοτήτων υπό μονοπωλιακό καθεστώς, είτε καθιστά αναγκαία -σε περίπτωση ανοίγματος στον ανταγωνισμό- την πρόβλεψη ανεξάρτητων αρχών για τη ρύθμιση των ολιγοπωλιακών συνθηκών που τείνουν να εδραιωθούν στην αγορά (ώστε να αποφευχθεί μεταξύ άλλων η διαμόρφωση καρτέλ εις βάρος των καταναλωτών).
- **Δεύτερον**, η ομαδοποίηση και ενιαία προσέγγιση των εν λόγω δραστηριοτήτων στηρίζεται συνάμα σε πολιτικοκοινωνικούς παράγοντες. Υπηρεσίες όπως η ενέργεια, οι μεταφορές, οι επικοινωνίες και το νερό –ευρύτερα γνωστές στην ευρωπαϊκή νομοθεσία και άσκηση πολιτικής ως «υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος»²⁶- έχουν αναγνωριστεί ως μείζονος σημασίας για τις συνθήκες διαβίωσης

25. Σε επιστημονικό επίπεδο, η «Οικονομική των Δικτύων» («*Network Economics*») επικεντρώνεται στην εξέταση αντικειμένων όπως οι συνθήκες παραγωγής, οι διαδικασίες καθορισμού των τιμών, τα χαρακτηριστικά της ζήτησης, οι αρχές τιμολόγησης των υπηρεσιών, η βιομηχανική οργάνωση και οι μηχανισμοί ρύθμισης του ανταγωνισμού στις ονομαζόμενες «βιομηχανίες δικτύου» («*network industries*»).

26. *Services of General Economic Interest (SGEI)*.

των πολιτών και την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή των ευρωπαϊκών χωρών. Το γεγονός αυτό ώθησε ιστορικά τα περισσότερα κράτη στην Ευρωπαϊκή Ένωση να αναθέσουν τη διαχείριση των εν λόγω δραστηριοτήτων στον δημόσιο τομέα ή/και στην τοπική αυτοδιοίκηση, εξαιρώντας τες από την αγοραία σφαίρα της οικονομίας. Στόχος της δημόσιας παρέμβασης στο συγκεκριμένο πεδίο υπήρξε ως εκ τούτου η διασφάλιση της πρόσβασης και επαρκούς χρήσης εκ μέρους των καταναλωτών μιας σειράς υπηρεσιών και αγαθών, ανεξαρτήτως τόπου κατοικίας και εισοδηματικής κατάστασης. Το ιστορικό μοντέλο της μονοπωλιακής δημόσιας επιχείρησης αμφισβητήθηκε σταδιακά από το μέσον της δεκαετίας 1980, αφενός από την οικοδόμηση της Ενιαίας Αγοράς και, αφετέρου, υπό το βάρος μιας σειράς δημοσιονομικών στόχων και πιέσεων (πορεία δημοσιονομικής σύγκλισης για την ΟΝΕ, τήρηση Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, παγκοσμιοποίηση).

Συνοψίζοντας καταλήγουμε ότι η αναγκαιότητα κοινής προσέγγισης των προαναφερθεισών δραστηριοτήτων έγκειται στο γεγονός ότι η **έκβαση του διπόλου «ιδιωτικοποιήσεις/απελευθέρωση αγορών»** διαμορφώνει σήμερα συνθήκες ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού σε δραστηριότητες και υπηρεσίες μείζονος σημασίας τόσο για την ποιότητα διαβίωσης των πολιτών και την ισότιμη συμμετοχή τους στα οικονομικά, κοινωνικά και δημοκρατικά δρώμενα όσο και για τη υλοποίηση κρίσιμων μακροπρόθεσμων επενδύσεων με αντικείμενο την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, τη διασφάλιση της ενεργειακής αυτονομίας και την κατασκευή σύγχρονων δικτύων τηλεπικοινωνίας στο σύνολο της επικράτειας. Από την συγκεκριμένη άποψη, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η αμφισβήτηση των ιδιωτικοποιήσεων που καταγράφεται σήμερα σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες λαμβάνει χώρα πρωτίστως σε δραστηριότητες (νερό, ενέργεια) που συνδυάζουν τα ανωτέρω **τεχνικοοικονομικά** χαρακτηριστικά (δίκτυα και μονοπώλια/ολιγοπωλιακός ανταγωνισμός) και **πολιτικοκοινωνικά** χαρακτηριστικά (υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος). Οι παρατηρούμενες σήμερα διαφωνίες στις ιδιωτικοποιήσεις **επιβεβαιώνουν** τις ανησυχίες ότι η χαμηλή ελαστικότητα τιμής αυτών των υπηρεσιών (καθότι απαραίτητες για την αξιοπρεπή διαβίωση των πολιτών) σε συνδυασμό με τις συνθήκες ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού οδηγούν σχεδόν νομοτελειακά σε χαμηλά επίπεδα επενδύσεων και, κυρίως, πληθωριστικές τάσεις με άμεσα θύματα τους μικρούς οικιακούς καταναλωτές.

Οι υποψήφιες προς ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεις που πληρούν στην Ελλάδα τα προαναφερθέντα κριτήρια εντοπίζονται στον τομέα της ενέργειας (ΔΕΗ, ΔΕΠΑ/ΔΕΣΦΑ, ΕΛΠΕ²⁷), του νερού (ΕΥΔΑΠ, ΕΥΑΘ²⁸), των μεταφορών (ΟΣΕ) και των ταχυδρομι-

27. Ο κλάδος πετρελαίου, αν και δεν συγκαταλέγεται στις «βιομηχανίες δικτύου»- αποτελεί μια δραστηριότητα πρωτεύουσας σημασίας για την κάλυψη ζωτικών αναγκών (π.χ. θέρμανση νοικοκυριών στην Ελλάδα) και για την εθνική ενεργειακή και περιβαλλοντική πολιτική. Ταυτόχρονα, πρόκειται για μια δραστηριότητα ολιγοπωλιακού χαρακτήρα κυρίως όσον αφορά την εξόρυξη και διύλιση πετρελαίου.

28. Ο τομέας του νερού δεν υπόκειται σε αντίθεση με τις άλλες βιομηχανίες δικτύου (ενέργεια, τηλεπικοινωνίες,

κών υπηρεσιών (ΕΛΤΑ)²⁹. Οι ιδιωτικοποιήσεις αφορούν επιπρόσθετα μεγάλο αριθμό δημοσίων επιχειρήσεων, οργανισμών και υποδομών που δεν εντάσσονται στις «βιομηχανίες δικτύου» και συμπεριλαμβάνουν μεταξύ άλλων τράπεζες, λιμάνια, αεροδρόμια, οδικοί άξονες, κλπ. Συνολικά, το επιχειρούμενο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων παρουσιάζει ως τούτου «καθολικό» χαρακτήρα, στη βάση της ιστορικής εμπειρίας του Ηνωμένου Βασιλείου στη περίοδο 1979-1996 ή, πιο πρόσφατα, των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ιδιωτικοποιήσεις δεν συνιστούν για την Ελλάδα καινούργιο φαινόμενο. Όπως προκύπτει από συγκριτικά στοιχεία, η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών-μελών της Ε.Ε με σχετικά υψηλά έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις μέχρι σήμερα³⁰ (Frangakis, Huffschmid, 2010).

Όμως, παρά το εκσυγχρονιστικό πρόσημο που επιχειρείται να αποδοθεί στις ιδιωτικοποιήσεις, η πολιτική αυτή βρίσκεται εντούτοις σε πλήρη αντιδιαστολή με σύγχρονες πολιτικές εξελίξεις και κοινωνικο-οικονομικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στη Δυτική Ευρώπη. Η **ευρωπαϊκή εμπειρία** καταγράφει σήμερα αυξανόμενο αριθμό εξελίξεων υπέρ του δημόσιου και κοινωνικού χαρακτήρα των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Η ευρεία αυτή δέσμη πρωτοβουλιών κυμαίνεται από τη διοργάνωση άτυπων «κοινωνικών διαβουλεύσεων» κατά μιας συγκεκριμένης ιδιωτικοποίησης (π.χ. «consultation social» κατά της ιδιωτικοποίησης του νερού στη Μαδρίτη), στη διεξαγωγή επίσημων δημοψηφισμάτων με δεσμευτικό αποτέλεσμα για τις εθνικές και τοπικές κυβερνήσεις (π.χ. Ιταλία, Γερμανία) μέχρι και την ανάκτηση από το δημόσιο επιχειρήσεων και υποδομών που είχαν παραχωρηθεί σε ιδιώτες (Γαλλία, Γερμανία).

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα ενότητα **επιχειρεί μια επισκόπηση** των ποικιλόμορφων εξελίξεων που καταγράφονται στην Ευρώπη με αντικείμενο τη διαχείριση του νερού και της ενέργειας ως «δημόσιων», «κοινωνικών» ή «συλλογικών» αγαθών.

Σε πρώτο στάδιο, **εξετάζεται** το ζήτημα των δημοψηφισμάτων και άλλων κινηματικών πρωτοβουλιών κατά των ιδιωτικοποιήσεων. Σε δεύτερο στάδιο, επιχειρείται μια κατά το δυνατόν αναλυτική παρουσίαση συγκεκριμένων περιστατικών «από-ιδιωτικοποίησης». Σημειώνεται ότι η εν λόγω ενέργεια δεν έχει σε καμία περίπτωση διεξοδικό χαρακτήρα. Η επιλογή των σύντομων μελετών περίπτωσης πραγματο-

ταχύδρομικές υπηρεσίες, σιδηρόδρομος) σε πολιτικές απελευθέρωσης των αγορών.

29. Ο ΟΤΕ θα εντασσόταν στην εν λόγω κατηγορία εάν δεν είχε ιδιωτικοποιηθεί στο μεγαλύτερο μέρος του.

30. Τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις στην περίοδο 1977-2007 στην Ε.Ε-15 ανήλθαν σε 796,517 εκατομμύρια δολάρια. Οι τρεις πρώτες χώρες με τα υψηλότερα έσοδα σε απόλυτους αριθμούς είναι η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία. Εντούτοις, η κατάταξη μεταξύ χωρών μεταβάλλεται εφόσον εξεταστούν τα έσοδα των ιδιωτικοποιήσεων σε σύγκριση με το ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 1990-2005 στην Ε.Ε-15, τα υψηλότερα έσοδα σημειώθηκαν στην Πορτογαλία (1,80%), την Φιλανδία (1,2%), το Βέλγιο (0,96%), την Ιταλία (0,9%) και την Ελλάδα (0,77%). Οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες παρουσιάζουν ποσοστό μικρότερο του 0,6%. Αξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι το ποσοστό των εσόδων από ιδιωτικοποιήσεις ως προς το ΑΕΠ τόσο στην Γερμανία όσο και στο Η.Β είναι από τα χαμηλότερα στην Ε.Ε-15 (της τάξης του 0,35%).

ποιήθηκε με κριτήριο την ποσοτική και ποιοτική επάρκεια των πληροφοριών και δημοσιεύσεων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η επαναφορά υπό δημόσιο έλεγχο συνιστά ένα νέο, υπό εξέλιξη και «αντισυστημικό» φαινόμενο που δεν έχει ακόμα αποτελέσει αντικείμενο συγκροτημένων ερευνών εκ μέρους της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας. Συνολικά, εκτιμάται ότι η εξέταση των περιπτώσεων επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο συνιστά, στη τρέχουσα συγκυρία, χρήσιμη ενέργεια που συμβάλλει στην άντληση χρήσιμων πληροφοριών για την άσκηση πολιτικής ενόψει της εφαρμογής του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων. Ειδικότερα, **η εξέταση της διεθνούς εμπειρίας** παρέχει πολύτιμα στοιχεία αναφορικά με:

- Την εξακρίβωση των κινδύνων που ενέχουν οι διαδικασίες ιδιωτικοποίησης ή μακροπρόθεσμης παραχώρησης βασικών υποδομών μονοπωλιακού ή ολιγοπωλιακού χαρακτήρα όπως το νερό και η ενέργεια αντίστοιχα.
- Τις δυνατότητες διατήρησης υπό δημόσιο έλεγχο αυτών των οργανισμών με γνώμονα την ανανέωση της κοινωφελούς τους αποστολής, τη διασφάλιση πλήρους διαφάνειας και κοινωνικής λογοδοσίας, τη δημιουργία μηχανισμών συμμετοχής των πολιτών και εργαζομένων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων καθώς και την ενίσχυση του μακροπρόθεσμου σχεδιασμού σε κρίσιμα πεδία όπως η πρόληψη των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.
- Πληροφορίες παρατίθενται, τέλος, και για τα όρια και προβλήματα που συναντήθηκαν κατά τη διάρκεια των διαδικασιών επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο.

Στην τρίτη ενότητα του κειμένου, πραγματοποιείται μια σύντομη περιγραφή εναλλακτικών μορφών οι οποίες συνιστούνται σε σημαντικές πρωτοβουλίες συνεταιριστικού χαρακτήρα στο πεδίο των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Όπως διαπιστώνεται με βάση τη διεθνή εμπειρία, οι τοπικοί συνεταιρισμοί συνιστούν μια αναπτυσσόμενη μορφή δημοκρατικής διαχείρισης τόσο στον τομέα του νερού όσο και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι συνεταιρισμοί προσεγγίζουν τις αρχές και τους στόχους των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας που έχουν επαναφερθεί υπό δημόσιο έλεγχο. Στην ίδια ενότητα, εξετάζεται μια ελπιδοφόρα περίπτωση ενεργούς συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών και αρχών στο πεδίο των ΑΠΕ σε άμεση συνεργασία με αγροτικούς συνεταιρισμούς. Σύντομη αναφορά πραγματοποιείται επίσης και σε εγχώριες πρωτοβουλίες συνεταιριστικού χαρακτήρα στον τομέα του νερού και της ενέργειας.

5.6.2. Δημοκρατικές πρωτοβουλίες και διαβουλεύσεις για τις ιδιωτικοποιήσεις

Τρεις περιπτώσεις δημοκρατικών πρωτοβουλιών (δημοψηφίσματα) με διακύβευμα τον δημόσιο χαρακτήρα του νερού πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 2011 και στις αρχές του 2012.

5.6.2.1. Εθνικό δημοψήφισμα κατά των ιδιωτικοποιήσεων (Ιταλία, 2011)

Το εθνικό δημοψήφισμα στην Ιταλία για το νερό συγκαταλέγεται μεταξύ των πιο δημοκρατικών, μαζικών και αδιαμφισβήτητων εκφάνσεων κατά των ιδιωτικοποιήσεων που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Η διενέργεια δημοψηφίσματος είχε ως αφετηρία τη σύσταση του φόρουμ *Forum Italiano dei Movimenti per l'Acqua* (Ιταλικό Φόρουμ των Κινημάτων για το Νερό) το 2006. Το φόρουμ αυτό ιδρύθηκε με στόχο την αναστολή της εμπορευματοποίησης του τομέα του νερού. Ο «νόμος Galli» του 1994 ενθάρρυνε την συμμετοχή ιδιωτικών επιχειρήσεων με αποτέλεσμα πολλοί δήμοι να επιλέξουν την ανάθεση των υπηρεσιών ύδρευσης και αποχέτευσης σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Τον Αύγουστο του 2009 η κυβέρνηση ενέκρινε το άρθρο 23 του νόμου 133, δρομολογώντας την υποχρεωτική ιδιωτικοποίηση των οργανισμών ύδρευσης της χώρας. Ειδικότερα, ο «νόμος Ronchi» προέβλεπε ότι το 70% του μετοχικού κεφαλαίου των εισηγμένων επιχειρήσεων ύδρευσης έπρεπε να ανήκει σε ιδιώτες μέχρι τον Ιανουάριο του 2012 (Dugard, Drage, 2012). Το φόρουμ **λειτούργησε** ως πλατφόρμα μιας δυναμικής εκστρατείας εθνικής εμβέλειας που στηρίχθηκε στη συμμετοχή εκατοντάδων τοπικών επιτροπών, συνδικαλιστικών οργανώσεων, καθολικών οργανώσεων, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, ΜΚΟ αλλά και μεμονωμένων πολιτών. Η εκστρατεία διασφάλισε τη συγκέντρωση 1.400.000 υπογραφών, καθιστώντας έτσι έγκυρη τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με αντικείμενο τον επίμαχο νόμο του 2009. Τη δυνατότητα αυτή παρέχει υπό προϋποθέσεις το άρθρο 75 του Ιταλικού Συντάγματος που προβλέπει τη διενέργεια εθνικού δημοψηφίσματος με αντικείμενο την ακύρωση νομικών διατάξεων.

Παρά την απουσία κρατικής χρηματοδότησης και πολιτικής στήριξης, η προσέλευση του εκλογικού σώματος στο δημοψήφισμα, που διεξάχθηκε στις 12 και 13 Ιουνίου του 2011, προσέγγισε το 57% του εκλογικού σώματος, ένα ποσοστό που θεωρήθηκε εξαιρετικά υψηλό για ένα τόσο εξειδικευμένο ζήτημα. Οι πολίτες κλήθηκαν ειδικότερα να απαντήσουν σε δύο ερωτήματα όσον αφορά τον νερό (το δημοψήφισμα αφορούσε και άλλα δύο ερωτήματα για την πυρηνική ενέργεια και την άρση της βουλευτικής ασυλίας):

- Την ακύρωση της ισχύος των διατάξεων του νόμου 133/2008 για την υποχρεωτική ιδιωτικοποίηση των εισηγμένων επιχειρήσεων ύδρευσης.
- Την ακύρωση του άρθρου 154 του νομοθετικού διατάγματος 152/2006 βάσει του οποίου οι τιμές πρέπει να διασφαλίζουν μια επαρκή απόδοση κεφαλαίου στους επενδυτές.

Η αμφισβήτηση των ανωτέρω διατάξεων υπήρξε σχεδόν καθολική (95,5%). Σημειώνεται ότι το συγκεκριμένο αποτέλεσμα έχει δεσμευτικό χαρακτήρα για την Ιταλική κυβέρνηση ως προς τη δια νόμου ιδιωτικοποίηση και διασφάλιση εγγυημένων κερδών στους ιδιώτες. Το πρωτοφανές αυτό αποτέλεσμα για τα σημερινά πολιτικά δεδομένα φαίνεται εντούτοις να έχει επισκιαστεί από τις άτυπες πιέσεις ευρωπαϊκών αξιωματούχων προς την κυβέρνηση της Ιταλίας. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Δημοσίων Υπηρεσιών (EPSU) αποκαλύπτει ότι -τόσο η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή- απαιτούν εκ μέρους των Ιταλικών αρχών μεταρρυθμίσεις που περιφρονούν στην πράξη τα αποτελέσματα του πρόσφατου δημοψηφίσματος³¹. Πιο συγκεκριμένα, ο απερχόμενος και νέος πρόεδρος της ΕΚΤ, Ζ.Κ. Τρισέ και Μ. Ντράγκι αντίστοιχα, φέρεται να αιτήθηκαν σε συνυπογραμμένη επιστολή την απελευθέρωση και ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης (στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι οργανισμοί ύδρευσης της χώρας). Ανάλογες ενέργειες καταγράφονται και από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως προκύπτει για παράδειγμα από την ερώτηση του Ευρωπαϊκού Επιτρόπου Όλι Ρεν προς τις ιταλικές αρχές για τις μεταρρυθμίσεις που σκοπεύουν να προωθήσουν στον τομέα του νερού «παρά την έκβαση του πρόσφατου δημοψηφίσματος»³². Αξίζει να σημειωθεί ότι το Φόρουμ, εντείνει σήμερα τις προσπάθειες για τη περαιτέρω ενίσχυση του δημόσιου χαρακτήρα του νερού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το δημοψήφισμα δεν έχει διασφαλίσει ακόμα την ακύρωση όλων των υφιστάμενων περιθωρίων που παρέχει η ιταλική νομοθεσία για την εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση του νερού.

5.6.2.2. Δημοψήφισμα υπέρ της διαφάνειας των ΣΔΙΤ (Βερολίνο, 2011)

Το νερό υπήρξε επίσης αντικείμενο δημοψηφίσματος στην Γερμανία στις αρχές του 2011. Όπως και στην Ιταλία, η πρόθεση για διεξαγωγή δημοψηφίσματος εγκαινιάστηκε «από τα κάτω», στη βάση πρωτοβουλιών τοπικών κινημάτων. Κεντρικό αίτημα του κινήματος «Berlin Water Table» που ιδρύθηκε το 2007 υπήρξε η άρση απορρήτου της σύμβασης ιδιωτικοποίησης της εταιρίας νερού «Berliner Wasserbetriebe» που συνάφθηκε το 1999. Η μερική ιδιωτικοποίηση, που έλαβε τη μορφή σύμπραξης δημόσιου – ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ), πραγματοποιήθηκε σε μια δυσμενή δημοσιονομική συγκυρία λόγω της διαδικασίας ενοποίησης της Γερμανίας. Το 49,9% της εταιρίας εξαγοράστηκε από τη Vivendi (νυν Veolia), τη γερμανική πολυεθνική RWE Acqua και την επίσης γερμανική ασφαλιστική εταιρία Allianz.

Το αίτημα για δημοψήφισμα διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης δυσαρέσκειας του καταναλωτικού κοινού για τις συνεχείς αυξήσεις στα τιμολόγια

31. EPSU (2011), «Italian Water Movement forces Monti to respect the results of the referendum».

32. Olli Rehn, «Request for clarifications on the letter from PM Silvio Berlusconi to the President of the European Council and the President of the European Commission», 4/11/2011.

του νερού. Πράγματι, λίγα έτη έπειτα από την ανάληψη του μάνατζμεντ από τους ιδιώτες, οι τιμές του νερού άρχισαν να αυξάνονται ραγδαία, με ποσοστά της τάξης του 15% με 20% ετησίως. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα η τιμή του νερού στο Βερολίνο να συγκαταλέγεται μεταξύ των υψηλότερων σε όλη την Ευρώπη (Dugard, Drage, 2012). Επιπρόσθετα, το προσωπικό της επιχείρησης μειώθηκε κατά 2000 άτομα (από 7000 συνολικά), τρεις μονάδες ανέστειλαν την παραγωγή τους ενώ οι επενδύσεις συντήρησης του δικτύου υπέστησαν μείωση με αποτέλεσμα την έμμεση απώλεια πρόσθετων θέσεων απασχόλησης στις υπεργολαβικές επιχειρήσεις. Συνολικά, το κέρδος των δύο πολυεθνικών **Veolia και RWE εκτιμάται στο 1,3 δις ευρώ** κατά τα πρώτα 10 έτη της σύμβασης.

Η διενέργεια δημοψηφίσματος με δεσμευτικό χαρακτήρα στηρίχθηκε στο άρθρο 62(1) του Συντάγματος της πόλης του Βερολίνου. Αξίζει να σημειωθεί ότι το δημοψήφισμα με αντικείμενο την άρση απορρήτου των συμβάσεων όχι μόνο συνάντησε περιορισμένη πολιτική στήριξη στην τοπική κυβέρνηση αλλά, αντίθετα, αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες με στόχο να αποτραπεί η διεξαγωγή του. Το Συνταγματικό Δικαστήριο απέρριψε εντούτοις το 2009 την ένσταση της κυβέρνησης. Σε απάντηση στην απόφαση αυτή, η κυβέρνηση προχώρησε σε δημοσιοποίηση της επίμαχης σύμβασης ώστε να μην πραγματοποιηθεί το δημοψήφισμα. Οι υποστηρικτές του δημοψηφίσματος επέμειναν εντούτοις σε διεξαγωγή του με απώτερο πλέον στόχο την επίτευξη νομικά δεσμευτικού αποτελέσματος για την πλήρη διαφάνεια και την συστηματική πληροφόρηση των πολιτών σε κοινωνικά ευαίσθητες δραστηριότητες όπως οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η απόφαση αυτή αποδείχθηκε εκ των υστέρων εύστοχη δεδομένου ότι η κυβέρνηση είχε δημοσιοποιήσει μόνο ένα μέρος της επίμαχης σύμβασης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρωτοβουλία αυτή συγκέντρωσε συνολικά 280.000 υπογραφές, 100.000 περίπου περισσότερες απ' ό,τι ήταν αναγκαίο για την έγκριση του δημοψηφίσματος (170.000). Παρά ταύτα, η κυβέρνηση προέβη σε περαιτέρω ενέργειες υπονόμησης του δημοψηφίσματος με τη εσκεμμένη μη προβολή του από τα MME (Dugard, Drage, 2012). **Παρά αυτά τα εμπόδια, η συμμετοχή στο δημοψήφισμα που έλαβε χώρα τον Φεβρουάριου του 2011 ξεπέρασε το 25% του εκλογικού σώματος (665.713 άτομα).** Το 98.2% των ψηφοφόρων τάχθηκαν υπέρ της άρσης κάθε μορφής απορρήτου στις παλαιότερες και νεότερες συμφωνίες με τις ιδιωτικές εταιρείες νερού. **Το αποτέλεσμα επέτρεψε την έγκριση νόμου με τίτλο «Πράξη για την δημοσιοποίηση κάθε απόρρητης συμφωνίας για την μερική ιδιωτικοποίηση της Berliner Wassertisch».** Στο πλαίσιο της εφαρμογής του νόμου, η τοπική κυβέρνηση συγκρότησε εξεταστική επιτροπή, το έργο της οποίας εγκαινιάστηκε από την 1^η Ιανουαρίου του 2012. Τα μέλη της κίνησης ευελπιστούν ότι η επιτροπή θα αναδείξει την αντισυνταγματικότητα των συμβάσεων, θέτοντας τις βάσεις για την ακύρωσή τους και την επιστροφή υπό δημόσιο έλεγχο των υποδομών ύδρευσης του Βερολίνου. Αν και το συγκεκριμένο ενδεχόμενο συγκεντρώνει λίγες

πιθανότητες για νομικούς αλλά και πολιτικούς λόγους, το δημοψήφισμα δημιουργεί εντούτοις δικαστικό προηγούμενο, διασφαλίζοντας συνεπώς τη διαφάνεια όλων των συμβάσεων που αφορούν σε δημόσια αγαθά στη Γερμανία.

5.6.2.3. Αντίστοιχες πρωτοβουλίες στην Ιβηρική Χερσόνησο

Πρωτοβουλίες υπέρ του δημόσιου χαρακτήρα του νερού αναδύονται πρόσφατα στην Ισπανία και Πορτογαλία.

Ισπανία

Στις 9 Μαρτίου 2012, εγκαινιάστηκε εκστρατεία ενάντια στην ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδρευσης της Μαδρίτης με την διεξαγωγή μιας μαζικής «κοινωνικής διαβούλευσης». Περισσότεροι από 167.000 πολίτες προσήλθαν σε ένα άτυπο δημοψήφισμα κατά του σχεδίου ιδιωτικοποίησης της δημόσιας επιχείρησης «Κανάλι Ισαβέλλα ΙΙ» (Canal de Isabel II) που επαναφέρθηκε πρόσφατα στην πολιτική ατζέντα³³.

Πορτογαλία

Η εκστρατεία «Νερό είναι για όλους»³⁴ (Agua e de todos) στοχεύει στην ανάπτυξη μιας ευρείας δημόσιας συζήτησης κατά της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών του νερού στην Πορτογαλία. Στο πλαίσιο αυτό, έχει εγκαινιαστεί ένας κύκλος ακροάσεων με όλα τα πορτογαλικά κόμματα ώστε να τοποθετηθούν ενώπιον της προοπτικής ιδιωτικοποίησης των οργανισμών ύδρευσης.

5.6.3. Επαναφορά υπηρεσιών υπό δημόσιο έλεγχο και εφαρμογή μορφών «προοδευτικού δημόσιου μάντζμεντ»

Εκτός από τις πρωτοβουλίες αντίστασης κατά των ιδιωτικοποιήσεων, καταγράφονται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες περιπτώσεις επαναφοράς επιχειρήσεων και υποδομών -που είχαν παραχωρηθεί σε ιδιώτες- υπό δημόσιο έλεγχο. Η διαδικασία αυτή είναι ευρύτερα γνωστή στη διεθνή συζήτηση ως «remunicipalisation» (όπως «επαναφορά στον δήμο») και εμπλέκει μέχρι σήμερα κυρίως κοινωνικά κινήματα με τοπική αναφορά και οργανισμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η επαναφορά υπό δημόσιο έλεγχο έχεις συνήθως διττό χαρακτήρα, σηματοδοτώντας ταυτοχρόνως:

- Τη μεταβίβαση του μάντζμεντ των δικτύων από ιδιώτες στο δημόσιο.
- Την εδραίωση μιας νέας μορφής διοίκησης των δημοσίων επιχειρήσεων με γνώμονα την ανανέωση της αποστολής κοινής ωφέλειας, την αύξηση της διαφάνειας και τη συμμετοχή των πολιτών και εργαζομένων στη λήψη αποφάσεων. Οι ανα-

33. «167.000 personas votan en la consulta popular sobre el Canal de Isabel II», Elena G. Sevillano, *El Pais*, 5/3/2012.

34. <http://www.aguadetodos.com/>

δυσόμενες αυτές πρακτικές έχουν αποτυπωθεί ειδικότερα στη διεθνή βιβλιογραφία και δημόσια συζήτηση ως μορφές «προοδευτικού δημοσίου μάνατζμεντ» (**progressive public management**).

5.6.3.1. Ορισμός και κριτήρια

Η άσκηση προοδευτικού δημοσίου μάνατζμεντ, με βάση τη διεθνή εμπειρία, υπόκειται σε μια σειρά **κριτήρια** κοινωνικού, δημοκρατικού, οικονομικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Ειδικότερα, ξεχωρίζουν κριτήρια όπως (McDonald, 2011):

- **Η ισότητα μεταξύ πολιτών ως προς την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών** (ισότητα μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών και εισοδηματικών ομάδων, ισότητα μεταξύ περιοχών όσον αφορά τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των παρεχόμενων υπηρεσιών, ύπαρξη θεσμοθετημένων μηχανισμών για τη διασφάλιση της ισότητας).
- **Η συμμετοχή πολιτών και εργαζομένων στη λήψη αποφάσεων** (βάθος και εύρος των συμμετοχικών διαδικασιών, ισότητα πρόσβασης μεταξύ πολιτών στις εν λόγω διαδικασίες, βιωσιμότητα συμμετοχικών διαδικασιών, ύπαρξη θεσμοθετημένων συμμετοχικών διαδικασιών και δομών).
- **Η οικονομική αποτελεσματικότητα και βιωσιμότητα** (αποτελεσματικότητα στην παροχή των υπηρεσιών, επενδυτική επάρκεια για τη συντήρηση / ανανέωση των επενδύσεων, ανεύρεση σημείου ισορροπίας μεταξύ εξοικονόμησης πόρων και στόχων κοινωνικού και αναπτυξιακού περιεχομένου).
- **Η ποιότητα των υπηρεσιών** (αποτίμηση ποιότητας από χρήστες, βελτίωση της ποιότητας στον χρόνο).
- **Η λογοδοσία ενώπιον του κοινωνικού συνόλου** (ύπαρξη και αποτελεσματικότητα θεσμοθετημένων διαδικασιών και δομών για την λογοδοσία των παρόχων στους τελικούς χρήστες).
- **Η διαφάνεια** (αποσαφήνιση στο κοινό της αποστολής της επιχείρησης, συστηματική και ποιοτικά επαρκής ενημέρωση για τις αποφάσεις που λαμβάνονται, ύπαρξη θεσμοθετημένων διαδικασιών αναφορικά με το θέμα της διαφάνειας).
- **Οι συνθήκες και όροι εργασίας** (συμμετοχή εργαζομένων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις παρεχόμενες υπηρεσίες, μισθολογικές αποδοχές εργαζομένων, ποσοτική και ποιοτική επάρκεια εργαζομένων σε σύγκριση με τα κριτήρια ασφάλειας, ποιότητας και αειφορίας, ποιότητα σχέσεων μεταξύ διευθυντικών στελεχών, υπαλλήλων και πελατών, ισότητα των φύλων).
- **Η αειφορία** (βιώσιμη χρήση φυσικών πόρων, επάρκεια πόρων για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής).

- **Η ανάπτυξη σχέσεων αλληλεγγύης** (δράσεις με αποδέκτες τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα και τις ευπαθείς ομάδες νοικοκυριά, δράσεις αλληλεγγύης με αναπτυσσόμενες χώρες με άξονα την έννοια του «Παγκόσμιου Δικαιώματος στο Νερό»).
- **Η ανάδειξη αξιών δημόσιας επιχειρηματικότητας** (το επιχειρησιακό μοντέλο συμβάλλει στην εδραίωση μιας εργασιακής ηθικής υπεράσπισης του γενικού συμφέροντος, το μοντέλο προωθεί μια δημόσια συζήτηση για την έννοια του δημόσιου ελέγχου και ιδιοκτησίας, το μοντέλο εναντιώνεται ρητά στην εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση).³⁵
- **Η «μεταβιβασιμότητα» των εν λόγω πρακτικών** (σε τι βαθμό καθίσταται εφικτή η απρόσκοπτη υιοθέτηση του μοντέλου από άλλες χώρες;).

5.6.3.2. Γκρενόμπλ (Γαλλία)

Το παράδειγμα της γαλλικής πόλης Γκρενόμπλ (**Grenoble**³⁵) αποτελεί μία από τις πρώτες περιπτώσεις επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Λόγω της διαθεσιμότητας πλούσιας σχετικά βιβλιογραφίας, το παράδειγμα της Γκρενόμπλ καθιστά εφικτή την συγκέντρωση πολύτιμων πληροφοριών με αντικείμενο:

- Τις στρεβλώσεις που προκύπτουν από την ανάθεση μονοπωλιακών υποδομών, όπως το νερό σε ισχυρές ιδιωτικές επιχειρήσεις χωρίς να έχει διασφαλιστεί εκ των προτέρων η δυνατότητα άσκησης δημοκρατικού, διάφανου και αποτελεσματικού ελέγχου.
- Τις διαδικασίες για την ανάκτηση του ελέγχου από τον δήμο επί του δικτύου και των υπηρεσιών ύδρευσης καθώς και τις ενέργειες για την εδραίωση ενός νέου μοντέλου δημοσίου μανάτζμεντ.

5.6.3.2.1. Το ιστορικό της ιδιωτικοποίησης

Το 1989, ο Δήμαρχος της Γκρενόμπλ, Αλέν Καρινιόν, ανέθεσε την εκμετάλλευση των υποδομών ύδρευσης και αποχέτευσης στην **COGESE**, μία θυγατρική της πολυεθνικής επιχείρησης **Lyonnaise des Eaux (νυν SUEZ)**. **Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Καρινιόν υπήρξε υψηλόβαθμο στέλεχος της συντηρητικής πολιτικής παράταξης RPR (Rassemblement pour la Republique) καθήκοντα Γενικού Γραμματέα της οποίας είχε διατελέσει για ένα χρονικό διάστημα ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της Lyonnaise des Eaux, Ζερόν Μονό.**

Η ιδιωτικοποίηση -που έλαβε τη μορφή μιας σύμβασης παραχώρησης 25ετούς διάρκειας- έθεσε τέρμα σε μια μακρά περίοδο διαχείρισης του δικτύου από τη δημοτική

35. Η ευρύτερη περιοχή της Γκρενόμπλ αριθμεί 665.000 κατοίκους και ο δήμος της πόλης 157.000.

αρχή. Σημειώνεται ότι δεν φαίνεται να συνέτρεχαν την περίοδο εκείνη αντικειμενικοί λόγοι που να αιτιολογούν την ιδιωτικοποίηση της δημοτικής επιχείρησης δεδομένου ότι το νερό παρεχόταν σε χαμηλές τιμές και σε ικανοποιητική επίσης ποιότητα. Το κύριο κίνητρο της ιδιωτικοποίησης φαίνεται ως εκ τούτου να έγκειτο στην ιδεολογική πλατφόρμα του Καρινιόν, που προωθούσε την αναγκαιότητα ενός «μικρού δήμου» (Avrilier, 2011). Ο οργανισμός ήταν επίσης κερδοφόρος, ενισχύοντας με σημαντικά ποσά τον δημοτικό προϋπολογισμό. Η απορρόφηση των κερδών κατά τη δεκαετία 1980 από τον Δήμο εκτιμήθηκε εντούτοις ως επιζήμια για την επενδυτική πολιτική της επιχείρησης με αντικείμενο την ανανέωση του δικτύου. Το συγκεκριμένο γεγονός μπορεί να αποδοθεί σε μια σειρά δυσλειτουργιών που πηγάζουν συνολικότερα από την ανεπαρκή συμμετοχή κοινωνικών φορέων και οργανώσεων στη διοίκηση και τον έλεγχο των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας³⁶.

5.6.3.2.2. Διαφθορά και εμφάνιση καταχρηστικών πρακτικών

Έναυσμα για την επαναφορά υπό δημόσιο έλεγχο του νερού υπήρξε η αποκάλυψη μια σημαντικής υπόθεσης διαφθοράς. Τόσο ο Δήμαρχος της Γκρενόμπλ όσο και ένα υψηλόβαθμο στέλεχος της πολυεθνικής καταδικάστηκαν σε πολυετή κάθειρξη το 1995. Οι δικαστικές αρχές έκριναν ότι η σύναψη της σύμβασης παραχώρησης είχε πραγματοποιηθεί κατόπιν δωροδοκίας (ύψους 19 εκατομμυρίων φράγκων) για τη χρηματοδότηση της προεκλογικής εκστρατείας του Καρινιόν.

Η υπόθεση αυτή υπήρξε αφορμή για τη σταδιακή αποκάλυψη σειράς καταχρηστικών πρακτικών εκ μέρους της COGESE. Η σύμβαση που είχε υπογραφεί μεταξύ της εταιρίας και του δήμου προέβλεπε την σταδιακή καταβολή δικαιωμάτων εκμετάλλευσης ύψους 375 εκ. φράγκων σε βάθος 15ετίας εκ μέρους της ιδιωτικής εταιρείας (Lobina, 2006). Εκμεταλλευόμενη την δυνατότητα τμηματικής καταβολής του εν λόγω ποσού σε βάθος χρόνου, η εταιρία μετακύλησε το κόστος στους καταναλωτές μέσω της αύξησης των τιμών του νερού. Υπό τη συγκεκριμένη μορφή, το ποσό που αποδόθηκε στον δήμο –αντί να καλυφθεί με ιδίους πόρους από τον ιδιωτικό πάροχο- εξελίχθηκε σε έμμεση μορφή φορολόγησης των δημοτών. Η ζημιά για το κοινωνικό σύνολο δεν περιορίστηκε στην επιβάρυνση του προϋπολογισμού των νοικοκυριών από τις εξαιρετικά υψηλές αυξήσεις στις οποίες προέβη η COGESE. Η πενιχρή επενδυτική πολιτική της επιχείρησης υπήρξε ταυτοχρόνως ιδιαίτερα επιζήμια για την ποιότητα των υποδομών. Σειρά ανεξάρτητων εκθέσεων επιβεβαίωσαν ότι η COGESE δεν προέβη στις απαιτούμενες επενδύσεις για την ανανέωση του

36. Η εσωστρέφεια ορισμένων δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών τροφοδοτεί επιχειρήματα περί «αποτυχιών του κράτους» (έλλειψη αποτελεσματικότητας, γραφειοκρατία, έλλειψη διαβούλευσης, περιφρόνηση προσδοκιών των πολιτών, απουσία λογοδοσίας ενώπιον του κοινωνικού συνόλου). Στην ίδια λογική, ο κρατισμός περιγράφεται ως ένα φαινόμενο στα πλαίσια του οποίου το κράτος συγγεί με το γενικό με το ίδιο συμφέρον (Le Masne, 2008).

δικτύου. Έκθεση της Νομαρχιακής Επιτροπής Οικονομικών Υποθέσεων υπολόγισε για παράδειγμα ότι οι καταναλωτές και φορολογούμενοι της πόλης θα επωμιζόντουσαν -σε βάθος 25ετίας- ένα αδικαιολόγητο πρόσθετο ποσό της τάξης του ενός δισεκατομμυρίου φράγκων (Lobina, 2006). Η COGESE αντλούσε παράλληλα σημαντικά υπερκέρδη από την προνομακική πρόσβαση που τις παρείχε η σύμβαση παραχώρησης σε δημόσια έργα του δήμου. Τέλος, οι παραπάνω πρακτικές συνοδεύθηκαν ή στηρίχθηκαν σε αδιαφανείς και καταχρηστικές λογιστικές πρακτικές. Η εταιρία κατηγορήθηκε για παράδειγμα ότι εμφάνιζε πλασματικές ζημιές και απέκρυβε έσοδα από δραστηριότητές της. Τα οικονομικά αποτελέσματα της επιχείρησης συνοψίζονταν σε έγγραφο μιας μόνο σελίδας με αποτέλεσμα να μην παρέχονται στα μέλη του δημοτικού συμβουλίου οι αναγκαίες πληροφορίες για τα έξοδα και τις αποσβέσεις.

5.6.3.2.3. Από την τροποποίηση της σύμβασης στην επαναφορά υπό πλήρη δημόσιο έλεγχο

Αρχικά, η σταδιακά αποκάλυψη των καταχρηστικών αυτών πρακτικών είχε ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση της σύμβασης μεταξύ του Δήμου της Γκρενόμπλ και της COGESE. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε μεταξύ άλλων η εκλογή νέας δημοτικής αρχής τον Ιούνιο του 1995. Η νέα αρχή δεν προχώρησε ωστόσο την ακύρωση της σύμβασης με την COGESE, ανησυχώντας για το ενδεχόμενο προσφυγής εκ μέρους του ιδιωτικού παρόχου σε εμπορικό δικαστήριο το οποίο θα ήταν εκ των προτέρων φιλικά προσκείμενο στην εταιρία. Ο κίνδυνος επιστροφής τμήματος ή και των συνολικών δικαιωμάτων εκμετάλλευσης που είχε εισπράξει μέχρι τότε ο δήμος από την COGESE οδήγησε σε απόσυρση της πρόθεσης για καταγγελία της σύμβασης.

Η εναλλακτική λύση που επιλέχθηκε υπήρξε η δημιουργία μιας εταιρείας μεικτού ιδιοκτησιακού κεφαλαίου (SEG) στην οποία συμμετείχε με ποσοστό 51% ο δήμος και με ποσοστό 49% η μητρική εταιρεία της COGESE (Lyonnaise des Eaux). Η επιλογή αυτή θα επέτρεπε στον Δήμο –θεωρητικά- να ασκεί μεγαλύτερο έλεγχο επί των δραστηριοτήτων της εταιρείας. Η διαχείριση του δικτύου ανατέθηκε εντούτοις από την SEG για 15 έτη στην εταιρία SGEA, μια ακόμη θυγατρική της Lyonnaise des Eaux. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η Lyonnaise des Eaux διατηρούσε δικαίωμα βέτο σε όλες τις σημαντικές αποφάσεις της SEG όπως, για παράδειγμα, στα καίρια θέματα της επενδυτικής πολιτικής. Η σύμβαση ως εκ τούτου παρέμεινε συνολικά ασύμφορη για τους καταναλωτές και τον δήμο, γεγονός που δρομολόγησε σε σύντομο χρονικό διάστημα την απόφαση πλήρους επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο του δικτύου ύδρευσης (Lobina, 2006).

Η απόφαση αυτή υλοποιήθηκε σε δύο στάδια. Αρχικά, ο δήμος αύξησε το 1998 το ποσοστό του στο μετοχικό κεφάλαιο της SEG από 51,05% σε 67,05% με αποτέλεσμα να αφαιρεθεί στην Lyonnaise des Eaux το δικαίωμα άσκησης βέτο (που προϋπέθετε

την κατοχή του 33% τουλάχιστον). Η επακόλουθη τοποθέτηση δημοτικού λειτουργού στη διεύθυνση της SEG σήμανε την αναθεώρηση των όρων της υπεργολαβίας με την SGEA. Η εξέλιξη αυτή προανήγγειλε επί της ουσίας την πλήρη ανάκτηση του μετοχικού κεφαλαίου από τον Δήμο στα τέλη του 1999. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω εξελίξεων, το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε τον Μάρτιο του 2000 να προχωρήσει στην ίδρυση μιας νέας επιχειρηματικής οντότητας υπό την μορφή δημοτικής επιχείρησης.

5.6.3.2.4. Η ίδρυση της «Régie des Eaux de Grenoble»

Η επιλογή της νομικής μορφής της δημοτικής εταιρείας μεταξύ των υπαρχουσών μορφών δημοσίου δικαίου πραγματοποιήθηκε με γνώμονα τη διασφάλιση της μέγιστης δυνατής οικονομικής και διοικητικής αυτονομίας. **Δύο βασικά κίνητρα** οδήγησαν στην συγκεκριμένη επιλογή. **Πρώτον**, η νομική μορφή που επιλέχθηκε διευκόλυνε την απορρόφηση του προσωπικού της προηγούμενης επιχείρησης (οι συμβάσεις των εργαζομένων ήταν ιδιωτικού δικαίου). **Δεύτερον**, η συγκεκριμένη επιλογή περιόριζε τον κίνδυνο αναπαραγωγής στρεβλών πρακτικών που σημειώνονταν κατά την περίοδο της ιδιωτικής διαχείρισης (και σε μικρότερο εντούτοις βαθμό κατά τη διάρκεια διαχείρισης των υποδομών από το δήμο). Ειδικότερα, **η συγκεκριμένη νομική μορφή επέτρεπε:**

- Τον πλήρη νομικό και λογιστικό διαχωρισμό μεταξύ της δημοτικής επιχείρησης και του δήμου, γεγονός που απέκλειε το ενδεχόμενο μεταβίβασης πόρων από την επιχείρηση στον δημοτικό προϋπολογισμό (μια πρακτική που ήταν διαδεδομένη πριν την ιδιωτικοποίηση).
- Την υποχρέωση ισοσκέλισης του προϋπολογισμού και την υποβολή σειράς εγγράφων με αναλυτικά οικονομικά και τεχνικά στοιχεία σε ετήσια βάση για τη διενέργεια ελέγχου από τις οικονομικές υπηρεσίες του δήμου και της περιφέρειας.
- Τη συμμετοχή εκπροσώπων της κοινωνίας στο Διοικητικό Συμβούλιο της επιχείρησης σε αναλογία 1 προς 3 επί του συνολικού αριθμού μελών.

5.6.3.2.5. Πηγές εξοικονόμησης πόρων σε σύγκριση με τον ιδιωτικό πάροχο

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο η δημοτική επιχείρηση κατάφερε να μειώσει το λειτουργικό κόστος από το πρώτο ήδη έτος λειτουργίας της (2001). Διάφοροι παράγοντες συνέβαλαν στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα (Lobina, 2006):

- Η νομική μορφή δημοσίου δικαίου εξασφάλιζε εξαίρεση από την επαγγελματική και εταιρική φορολογία στην οποία υποβάλλονταν η ιδιωτική και στην συνέχεια η μεικτή επιχείρηση.
- Η δημοτική επιχείρηση εξοικονόμησε σημαντικά επίσης ποσά από τη μη καταβολή δαπανών διοικητικής φύσης που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία μεγάλων

πολυεθνικών επιχειρήσεων («δαπάνες έδρας», «δαπάνες ομίλου», κλπ). Οι μεγάλες εταιρίες πραγματοποιούν συνήθως σημαντικά έξοδα π.χ. για ταξίδια στελεχών της μητρικής εταιρίας για την τεχνική στήριξη των θυγατρικών εταιρειών. Η εμπειρία της δημοτικής επιχείρησης της Γκρενόμπλ αποδεικνύει ότι τα εργασιακά αυτά καθήκοντα παρουσιάζουν μικρότερο κόστος εφόσον εκτελούνται από το προσωπικό της επιχείρησης («in house provision»).

- Ένα τρίτο πεδίο εξοικονόμησης πόρων έγκειται στο χαμηλότερο κόστος των δημοσίων έργων που δημοπρατεί η δημοτική επιχείρηση. Η COGESE συνήθιζε να αναθέτει (υπερτιμολογημένα) έργα σε θυγατρικές επιχειρήσεις της μητρικής της εταιρίας **Lyonnaise des Eaux**.
- Λόγω του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα της, η δημοτική επιχείρηση τέλος δεν καλείται να καταβάλλει μερίσματα στους μετόχους της. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι η τιμολογιακή πολιτική της επιχείρησης περιορίζεται στην ανάκτηση του λειτουργικού κόστους και του κόστους απόσβεσης των υποδομών.

5.6.3.2.6. Η κοινωνική και αναπτυξιακή αποτελεσματικότητα της δημοτικής επιχείρησης

Η εξοικονόμηση πόρων και ο νέος τρόπος λειτουργίας της επιχείρησης συνέβαλε στη δημιουργία υψηλότερων επιπέδων κοινωνικής, εργασιακής και περιβαλλοντικής προστιθέμενης αξίας σε σύγκριση με τη θυγατρική της πολυεθνικής **Lyonnaise des Eaux (Avrilier, 2011)**:

- Η δημοτική επιχείρηση σταθεροποίησε την τιμή του νερού στα επίπεδα του 1997, όταν η πρώτη επαναδιαπραγμάτευση της σύμβασης με την **Lyonnaise des Eaux** συνέβαλε σε μείωση της τάξης του 20% έπειτα από τις συνεχείς και υψηλές αυξήσεις στις οποίες είχε προχωρήσει ο ιδιωτικός πάροχος. Σήμερα, η δημοτική επιχείρηση παρέχει το φθηνότερο νερό σε όλες τις γαλλικές πόλεις με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων.
- Δεν επιδιώχθηκε περαιτέρω μείωση των τιμολογίων ώστε να εξασφαλιστεί η επάρκεια επενδυτικών πόρων για την πλήρη αντικατάσταση του δικτύου ύδρευσης της πόλης σε βάθος χρόνου 20 με 30 έτη. Οι επενδυτικές δαπάνες τριπλασιάστηκαν σε ετήσια βάση σε σύγκριση με αυτές του ιδιωτικού παρόχου.
- Τέλος, η επιχείρηση συνέβαλε σε αύξηση του αριθμού εργαζομένων δεδομένου εσωτερικεύθηκαν σειρά καθηκόντων που ο πάροχος ανέθετε σε θυγατρικές της μητρικής του εταιρείας (**Lyonnaise des Eaux**).

Οι αλλαγές που έθεσε σε εφαρμογή η **δημοτική επιχείρηση** νερού της Γκρενόμπλ δεν περιορίζονται εντούτοις σε οικονομικά και επενδυτικά ζητήματα. Πέραν της συμμετοχής εκπροσώπων της κοινωνίας και εμπειρογνομόνων στο Δ.Σ της επιχείρησης, αξιοποιήθηκε το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο για την σύσταση επιτροπής

διαβούλευσης χρηστών («*comité des usagers de l'eau de Grenoble*») ώστε να λαμβάνονται υπόψη βάσει θεσμοθετημένων διαδικασιών τα ποικιλόμορφα -και συχνά αντιφατικά- αιτήματα του καταναλωτικού κοινού (τιμές, περιβαλλοντικά ζητήματα, εξυπηρέτηση πελατών, κλπ). Τέλος, μια εκτενή έκθεση για την τιμή και την ποιότητα του νερού αποστέλλεται προς έγκριση στην επιτροπή χρηστών, στο διοικητικό συμβούλιο του δήμου και άλλους ελεγκτικούς και διαχειριστικούς φορείς της περιοχής, ενισχύοντας έτσι τις διαδικασίες κοινωνικού ελέγχου.

5.6.3.2.7. Διδάγματα από την εμπειρία της Γκρενόμπλ

Η εμπειρία της πόλης Γκρενόμπλ συμβάλλει στην αποσαφήνιση των κινδύνων που εγκυμονεί η ιδιωτικοποίηση υποδομών μονοπωλιακής φύσης. Ξεχωρίζουν μεταξύ άλλων οι ακόλουθες διαπιστώσεις:

- Η συγκεκριμένη εμπειρία, πριν ακόμα την ιδιωτικοποίηση, επιβεβαιώνει ότι η διαχείριση υπό δημόσιο έλεγχο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή συνθήκη για τη βιώσιμη διαχείριση των υπηρεσιών νερού. Η δημοτική αρχή προμολόγησε την εισπρακτική εις βάρος της επενδυτικής λογικής.
- Η εμπειρία της Γκρενόμπλ ενισχύει την άποψη ότι ο βαθμός έκθεσης σε φαινόμενα διαφθοράς δεν είναι συνάρτηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των επιχειρήσεων.
- Η σύναψη συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού τομέα εμπεριέχει ρίσκα εξαιτίας της έντονης ασυμμετρίας πληροφοριών και δυναμικότητας (*capacity*) που διέπει τη σχέση μεταξύ ισχυρών και έμπειρων πολυεθνικών από τη μία και δημοτικών/δημόσιων αρχών με περιορισμένα μέσα και γνώσεις από την άλλη. Οι συμπράξεις αυτές συνεπάγεται ταυτόχρονα υψηλό κόστος συναλλαγής (*transaction cost*) σε περίπτωση ακύρωσης τους, γεγονός που δυσχεραίνει την απεμπλοκή του δημοσίου ακόμα και σε περίπτωση που δεν έχουν τηρηθεί οι προβλεπόμενοι όροι. Η εμπειρία της Γκρενόμπλ επιβεβαιώνει ότι η ανάκτηση υπό δημόσιο έλεγχο ιδιωτικοποιημένων υπηρεσιών συνιστά πολύπλοκο και μακροχρόνιο εγχείρημα (Avrilier, 2011).
- Μεταξύ των παραγόντων που διασφαλίζουν την αποτελεσματική και αειφόρα διαχείριση του δημόσιου οργανισμού ύδρευσης διακρίνονται α) η υποχρέωση ισοσκέλισης του προϋπολογισμού β) η μεγιστοποίηση των επενδύσεων στις υποδομές γ) η υιοθέτηση πλαισίου που παρέχει την απαιτούμενη διαφάνεια όσον αφορά τις στρατηγικές αποφάσεις της επιχείρησης δ) η διασφάλιση συμμετοχικών μορφών διοίκησης της επιχείρησης μέσω της εκπροσώπησης στο διοικητικό συμβούλιο εκπροσώπων της κοινωνίας και τη θέσπιση επιτροπής χρηστών.

5.6.4. Παρίσι (2010)

Ιδιαίτερα βαρυσήμαντο γεγονός θεωρείται η σχετικά πρόσφατη επαναφορά στον δήμο των υπηρεσιών ύδρευσης του Παρισιού μετά από 25 έτη διαχείρισης του δικτύου από τις δύο κυρίαρχες -σε παγκόσμιο επίπεδο- πολυεθνικές του νερού (Suez και Veolia). Έπειτα από σοβαρές ενδείξεις ότι οι εταιρίες αυτές προέβησαν σε κατάχρηση μονοπωλιακής θέσης, ο Δήμος του Παρισιού αποφάσισε τον Νοέμβριο του 2008 να μην ανανεώσει τις συμβάσεις με τις δύο πολυεθνικές και να αναθέσει τη διαχείριση του δικτύου στην νεοσύστατη δημοτική επιχείρηση Eau de Paris.

5.6.4.1. Το ιστορικό της ιδιωτικοποίησης

Η απόφαση για την ιδιωτικοποίησης του νερού λήφθηκε το 1984 από τον Ζακ Σιράκ που διατελούσε καθήκοντα Δημάρχου. Υπενθυμίζεται ότι ο Ζ.Σιράκ υπήρξε συνιδρυτής της πολιτικής παράταξης RPR (**Rassemblement pour la Republique**) μαζί με τον Ζερόμ Μονό, Πρόεδρο του διοικητικού συμβουλίου της Lyonnaise des Eaux (νυν Suez). Όπως και στην περίπτωση της Γκρενόμπλ, η ιδιωτικοποίηση έλαβε τη μορφή μακροχρόνιας σύμβασης παραχώρησης 25ετούς διάρκειας στην CEP (θυγατρική της Veolia) και στην Eau et Force (θυγατρική της Lyonnaise des Eaux).

5.6.4.2. Αλληπάλληλες και ραγδαίες αυξήσεις στην τιμή του νερού

Η τιμή του νερού αυξήθηκε κατά κόρον κατά την διάρκεια της σύμβασης παραχώρησης. Συνολικά, υπολογίζεται ότι σημειώθηκε αύξηση ύψους 265%, έναντι αύξησης του δείκτη τιμών καταναλωτή της τάξης του 70% την ίδια περίοδο (Pigeon, 2011). Οι αυξήσεις αυτές κρίθηκαν υπέρμετρες σε σύγκριση με άλλες γαλλικές πόλεις. Ενδεικτικά, ενώ η τιμή του νερού στο Παρίσι αυξήθηκε κατά 90% από το 1991 μέχρι και το 1997, η τιμή του νερού στις γαλλικές πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων αυξήθηκε μόλις κατά 51,5%. Πέραν της δυσμενούς τιμολογιακής πολιτικής, η ιδιωτικοποίηση υπήρξε παράγοντας υποχώρησης των τεχνικών γνώσεων του Δήμου. Ως αποτέλεσμα, οι δημοτικοί υπάλληλοι δεν ήταν σε θέση να αποτιμήσουν με αντικειμενικά κριτήρια και επάρκεια γνώσης την επενδυτική πολιτική των δύο πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι, επισήμως, η κερδοφορία των δύο επιχειρήσεων κυμαινόταν μεταξύ 6%-7%. Εκτιμάται ωστόσο ότι τα πραγματικά τους κέρδη ήταν σαφώς υψηλότερα -της τάξης του 15%- εξαιτίας της ανάθεσης υπερετιμολογημένων έργων σε θυγατρικές των μητρικών τους εταιρειών. Η απουσία επενδυτικών κινήτρων και η ανεπάρκεια ελέγχου προκάλεσε παράλληλα μεγάλες ελλείψεις αναφορικά με τη συντήρηση του δικτύου. Οι πρόνοιες της σύμβασης παραχώρησης ήταν ανεπαρκείς όσον αφορά το συγκεκριμένο πεδίο ενώ ο έλεγχος των επιχειρήσεων από την αρμόδια εταιρεία μεικτού ιδιοκτησιακού

κεφαλαίου SAGEP αποδείχθηκε αναποτελεσματικός, λόγω συμμετοχής των δύο ελεγχόμενων εταιρειών στο μετοχικό κεφάλαιο της ελεγκτικής εταιρείας³⁷.

5.6.4.3. Αποτίμηση των επιλογών για την επιστροφή υπό δημόσιο έλεγχο

Η πρώτη απόφαση για την ανάκτηση μιας πρώτης μορφής δημοσίου ελέγχου επί των υπηρεσιών ύδρευσης λήφθηκε το 2001 από τον νεοεκλεγέντα δήμαρχο Μπερτράν Ντελανοέ. Οι άμεσες ενέργειες που δρομολογήθηκαν ήταν η επαναφορά στον δήμο μιας σειράς αρμοδιοτήτων όπως η παρακολούθηση και ο έλεγχος των έργων υποδομής και, κυρίως, η επαναδιαπραγμάτευση των συμβάσεων παραχώρησης. Οι απόρρητες συνομιλίες με τις εταιρείες κατέληξαν σε μείωση του ποσοστού κερδοφορίας της επιχείρησης από 7% σε 4% με στόχο την επένδυση πόσου ύψους 153 εκατομμυρίων ευρώ μέχρι το 2009 για την συντήρηση του δικτύου (Pigeon, 2011).

Διάφοροι παράγοντες αποδυνάμωσαν την προτεινόμενη ακύρωση των συμβάσεων. Πρώτον, οι εταιρείες δεν είχαν παραβιάσει ανοιχτά κάποιους όρους της. Δεύτερον, η δημοσιοποίηση της ύπαρξης υπερβολικών χρεώσεων θα δρομολογούσε οικονομικές διεκδικήσεις από τους καταναλωτές που θα επιβάρυναν οικονομικά τον δήμο. Τέλος, εκτιμάται ότι οι πολιτικές επιρροές των πολυεθνικών του νερού ήταν εξαιρετικά ισχυρές εντός της δημοτικής αρχής (ο αντιδήμαρχος για παράδειγμα υπήρξε στέλεχος της Veolia από το 1995 μέχρι και το 1997). Η μη υπαγωγή των γαλλικών εταιρειών του νερού σε κάποιο από τα τρία ισχυρά κύματα εθνικοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην Γαλλία (1936, 1945 και 1981) αντανάκλα συνολικότερα την αδιεμφισβήτητη ισχυρή τους πολιτικοοικονομική επιρροή.

Συνολικά, η πρώτη περίοδος ενασχόλησης του Δήμου με το θέμα του νερού φανέρωσε τα πενιχρά περιθώρια παρέμβασης απέναντι σε ισχυρούς επιχειρηματικούς ομίλους όπως η Suez και η Veolia. Η προοπτική ακύρωσης των συμβάσεων αξιολογήθηκε συνελπώς ως μη συμφέρουσα από νομική άποψη. Η λύση που δρομολογήθηκε εναλλακτικά υπήρξε η μη ανανέωση των συμβάσεων που θα έληγαν το 2009. Προαναγγελία αυτής της πρόθεσης υπήρξε η απόφαση -έπειτα από ψηφοφορία του δημοτικού συμβουλίου τον Μάρτιο του 2007- για την υποχρεωτική πώληση των μετοχών που κατείχαν οι δύο πολυεθνικές στη εταιρεία SAGEP. Ταυτόχρονα, η ελεγκτική αρμοδιότητα μεταβιβάστηκε από την SAGEP στη διοίκηση του δήμου. Η πρόθεση για την επαναφορά των υπηρεσιών στον δήμο ανακοινώθηκε επισήμως λίγους μήνες αργότερα ως προεκλογική δέσμευση για τη δεύτερη θητεία του Ντελανοέ. Καθοριστικό ρόλο ως προς για την εξαγγελία της συγκεκριμένης δέσμευσης διαδραμάτισε η ύπαρξη αντικειμενικών στοιχείων για τα δυνητικά οφέλη της ενοποίησης και δημοτικής διαχείρισης των υπηρεσιών ύδρευσης. Εκτιμήθηκε δηλαδή

37. Βλέπε σχετικά την αναφορά για την SAGEP στην βάση δεδομένων του PSIRU <http://www.psir.org/companies/sagep>

ότι η συγκεκριμένη απόφαση θα ήταν σε θέση να επιφέρει σε πρώτο στάδιο μια σοβαρή εξοικονόμηση πόρων και, σε δεύτερο στάδιο, να διασφαλίσει πόρους για την εφαρμογή μιας πολιτικής διαχείρισης του νερού ως «δημόσιου αγαθού». Η δυνατότητα αυτή στηρίχθηκε σε αντικειμενικά στοιχεία από ανεξάρτητες εκθέσεις που εκπονήθηκαν για λογαριασμό του δήμου.

5.6.4.4. Σχεδιάζοντας την λειτουργία της δημοτικής επιχείρησης Eau de Paris

Μια σειρά κρίσιμων αποφάσεων λήφθηκαν κατά τη διάρκεια της διετίας 2008-2009. Αρχικά, ο Δήμος του Παρισιού απέκτησε τον Ιούλιο του 2008 το σύνολο των μετοχών της εταιρείας SAGEP, διασφαλίζοντας τον πλήρη έλεγχο των «ανωφερών τμημάτων» του δικτύου ύδρευσης της πόλης (επεξεργασία νερού). Λίγους μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο του 2008, το Δημοτικό Συμβούλιο ψήφισε υπέρ της ενοποίησης και επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο όλων των τμημάτων του δικτύου, από τους υδάτινους πόρους μέχρι και τις υπηρεσίες προς τον τελικό χρήστη. Ο χρονικός στόχος για τη λειτουργία της δημοτικής επιχείρησης Eau de Paris καθορίστηκε για την 1^η Ιανουαρίου του 2010. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δύο πολυεθνικές προσέφυγαν στις δικαστικές αρχές, ισχυριζόμενες ότι η απόφαση αυτή είχε πρωτίστως πολιτικές σκοπιμότητες και ότι θα έβλαπτε συνάμα το εμπορικό τους κύρος στις διεθνείς αγορές. Οι δικαστικές αρχές απέρριψαν παρά ταύτα τις εν λόγω ενστάσεις, στηριζόμενες μεταξύ άλλων στην ευρωπαϊκή νομοθεσία που επιτρέπει σε μια δημοτική αρχή να ασκεί έλεγχο επί των υπηρεσιών που παρέχει στους δημότες της («in house provision»).

Η ενοποίηση του δικτύου υπό δημόσιο έλεγχο αποδείχθηκε συνολικά δύσκολο εγχείρημα εξαιτίας μεταξύ άλλων και των περιορισμένων χρονικών περιθωρίων μέχρι τη λειτουργία της νέας δημοτικής επιχείρησης. Συνολικά, διάφορα εμπόδια προέκυψαν κατά την διάρκεια της διαδικασίας:

- Η μεταβίβαση των βάσεων δεδομένων για τους πελάτες προσέκρουσε σε διάφορα προβλήματα. Πρώτον, οι δύο ιδιωτικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούσαν διαφορετικά (μη συμβατά) λογισμικά. Δεύτερον, τα συστήματα πληροφορικής των δύο πολυεθνικών συνιστούν βασικό στοιχείο των ανταγωνιστικών τους επιδόσεων. Ως αποτέλεσμα, οι δύο εταιρείες δεν επέδειξαν την απαιτούμενη διάθεση για συνεργασία. Το πρόβλημα αυτό λύθηκε όταν αποφασίστηκε η σύναψη συμβολαίου με τις δύο επιχειρήσεις με στόχο την παροχή τεχνικής στήριξης για την ομαλή μεταβίβαση όλων των αναγκαίων στοιχείων στη νέα δημοτική επιχείρηση. Η Eau de Paris προχώρησε στο μεσοδιάστημα στη διαμόρφωση του ιδιόκτητου πληροφοριακού συστήματος UNIDIS, εμπνευσμένο από το σύστημα της δημοτικής επιχείρησης Regie des Eaux de Grenoble. Το νέο σύστημα τέθηκε σε εφαρμογή τον Οκτώβριο του 2011.
- Ιδιαίτερα σύνθετες αποδείχθηκαν οι διαπραγματεύσεις και διαδικασίες ενοποίησης των όρων εργασίας για τους 1000 περίπου εργαζόμενους στα διάφορα τμήματα

του δικτύου που μεταφέρθηκαν από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες του δήμου στη νέα δημοτική επιχείρηση. Οι διαπραγματεύσεις -που διήρκησαν συνολικά 6 μήνες και στις οποίες συμμετείχαν 15 συνδικαλιστικές οργανώσεις- κατέληξαν στη διαμόρφωση ενιαίας μισθολογικής κλίμακας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Eau de Paris συνάντησε δυσκολίες ως προς την πρόσληψη στελεχών των δύο πολυεθνικών που επέλεξαν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, να παραμείνουν στις εταιρείες τους εξαιτίας των υψηλών οικονομικών απολαβών και κινήτρων που παρέχονται στα ανώτατα διευθυντικά στελέχη του ιδιωτικού τομέα. Επιπρόσθετα, η ενοποίηση των επιμέρους τμημάτων του δικτύου συνοδεύθηκε από εσωτερικές εντάσεις λόγω του αναπόφευκτων ευρειών και ριζικών αλλαγών που συνεπάγεται η αναδιοργάνωση των δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι αντιστάσεις καταγραφήκαν και μεταξύ υπαλλήλων του δήμου στους οποίους ανατέθηκε η διεκπεραίωση σύνθετων δραστηριοτήτων που παραδοσιακά συνήθιζαν να εξωτερικεύουν σε υπεργολαβικές επιχειρήσεις (Pigeon, 2011).

- Οι κύριες ωστόσο δυσκολίες καταγράφηκαν ωστόσο αναφορικά με τη διεκπεραίωση οικονομικών υποθέσεων του δήμου λόγω μετάβασης από την ιδιωτική στη δημόσια λογιστική (οι δημόσιοι οργανισμοί υπάγονται σε ειδικές λογιστικές μεθόδους) καθώς εξαιτίας της νομοθετικής υποχρέωσης διενέργειας δημοσίων διαγωνισμών για τις προμήθειες της νέας δημοτικής επιχείρησης. Η απουσία στην αγορά- έπειτα από τρεις δεκαετίες ιδιωτικοποιήσεων- ειδικών λογιστικών εργαλείων προσαρμοσμένων στις ανάγκες δημοσίων επιχειρήσεων δεν επέτρεψε αρχικά την ομαλή και έγκαιρη διεκπεραίωση των οικονομικών λειτουργιών της νέας επιχείρησης.

5.6.4.5. Πρώτα αποτελέσματα της Eau de Paris

Η λειτουργία της Eau de Paris, από την 1^η Ιανουαρίου 2010, σηματοδότησε μια σειρά από σημαντικές αλλαγές και καινοτομίες με προοδευτικό συνολικά πρόσημο:

- Οι σχέσεις μεταξύ της δημοτικής αρχής και της Eau de Paris καθορίζονται πλέον από μια «σύμβαση στόχων» (*contrat d'objectifs*) που συνάπτεται μεταξύ των δύο οντοτήτων. Οι συμβάσεις αυτές -ευρύτερα γνωστές στη διεθνή εμπειρία ως *performance contract*- καθορίζουν τους στόχους της επιχείρησης καθώς και τους δείκτες που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της εκπλήρωσής τους. Η σύμβαση διαδραματίζει θετικό επίσης ρόλο σε θέματα διαφάνειας και κοινωνικής λογοδοσίας, επιτρέποντας στον δήμο να επικοινωνεί στους εργαζόμενους, τους πολίτες και τις αρμόδιες δημόσιες αρχές την πολιτική της δημοτικής επιχείρησης νερού. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πρώτος απολογισμός της Eau de Paris συμπεριλαμβάνει την αναλυτική αξιολόγηση των επιδόσεων της δημοτικής επιχείρησης στα ακόλουθα πεδία της σύμβασης στόχων (Eau de Paris, 2011): Διασφάλιση παροχής ποιοτικού νερού υπό οποιεσδήποτε συνθήκες (4 δείκτες). Βελτίωση της

εξυπηρέτησης και ενημέρωσης του χρήστη (11 δείκτες). Αποτελεσματική και διάφανη διαχείριση (7 δείκτες). Διασφάλιση της πρόσβασης στο νερό (4 δείκτες). Αποδοτικότητα δικτύου και εγκαταστάσεων (4 δείκτες). Προστασία υδάτινων πόρων και περιβάλλοντος (9 δείκτες). Έρευνα & Ανάπτυξη για το νερό (2 δείκτες). Διαμόρφωση «κοινωνικά προωθημένου» επιχειρησιακού μοντέλου (7 δείκτες). Πιστοποίηση μάνατζμεντ και περιβαλλοντικών επιδόσεων (6 δείκτες). Εναλλακτικές χρήσεις υδάτινων πόρων (2 δείκτες).

- Η νέα επιχείρηση επιδιώκει την εκπροσώπηση μιας ευρείας γκάμας ενδιαφερόμενων μερών στο Διοικητικό Συμβούλιο. Το Δ.Σ της επιχείρησης απαρτίζεται από τον Πρόεδρο, 10 μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου, δύο εκπροσώπους εργαζομένων και πέντε εκπροσώπους της κοινωνίας που διακρίνονται σε δύο ειδικούς σε θέματα νερού και υγιεινής, μια περιβαλλοντική ΜΚΟ (France Nature Environnement), μια καταναλωτική οργάνωση (UFC-Que Choisir) και ένα μέλος του Παρατηρητηρίου Νερού. Για λόγους διαφάνειας, τα πρακτικά της συνεδρίασης του Δ.Σ δημοσιεύονται στο Ενημερωτικό Δελτίο του Δήμου, την ιστοσελίδα της Eau de Paris και στο ενδοδίκτυο (intranet) της επιχείρησης με αποδέκτες τους εργαζομένους της.
- Τα οικονομικά αποτελέσματα της επιχείρησης έπειτα από ένα έτος λειτουργίας ξεπέρασαν κάθε προσδοκία. Το αποτέλεσμα αυτό αποδίδεται σε μεγαλύτερη, από την προβλεπόμενη, εξοικονόμηση λειτουργικών δαπανών σε συνδυασμό με μικρότερες δαπάνες για την επιχειρησιακή ενοποίηση και αναδιάρθρωση. Συνολικά, η Eau de Paris εξοικονόμησε 35 εκατομμύρια ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί σε βελτίωση της τάξης του 20% σε σύγκριση με τα αποτελέσματα των ιδιωτικών παρόχων. Οι κύριες πηγές εξοικονόμησης προέρχονται από τη μη απόδοση μετοχικών μερισμάτων, από την ανάθεση με διαφανείς μεθόδους δημοσίων έργων αλλά και σε ένα ευνοϊκότερο φορολογικό καθεστώς για τις επιχειρήσεις δημοσίου δικαίου. Ως αποτέλεσμα, η εξοικονόμηση πόρων επέτρεψε την επιχείρηση να μειώσει για πρώτη φορά από το 1985 τις τιμές του νερού (κατά 8%).
- Εξαιρετικά κρίσιμη για την ορθολογική ανάπτυξη του δικτύου αποδείχθηκε η αξιοποίηση συνεργειών που επέτρεψε η ενοποίηση των προγενέστερων τριών οντοτήτων (Suez, Veolia και SAGEM). Μεταξύ των σημαντικότερων πλεονεκτημάτων ξεχωρίζουν η επίτευξη οικονομικών κλίμακας, ο εξορθολογισμός στη δομή του δικτύου καθώς και η κεντρική εποπτεία του υδάτινου κύκλου. Η συγκεκριμένη δυνατότητα έδωσε το έναυσμα για την ανάπτυξη νέων πρωτοβουλιών αναφορικά με τη βελτίωση της ποιότητας του νερού. Η Eau de Paris προχώρησε στην ίδρυση ιδιόκτητου εργαστηρίου, προσλαμβάνοντας τμήμα των 55 ερευνητών του πρώην δημόσιου εργαστηρίου της πόλης (CRECEP). Το νεοϊδρυθέν ερευνητικό κέντρο Acqua Futura, που χρηματοδοτείται από τον δήμο, την περιφέρεια και

πανεπιστήμια της περιοχής συνιστά πρόσθετο βήμα για την ανεξαρτητοποίηση του δημοσίου από τα ιδιωτικά ερευνητικά κέντρα των πολυεθνικών του νερού.

- Το ανανεωμένο μακροπρόθεσμο ενδιαφέρον της επιχείρησης αναφορικά με την προστασία των υδάτινων πόρων και την καταπολέμηση της μόλυνσης μεταφράζεται μεταξύ άλλων στην εδραίωση και χρηματοδότηση συμπράξεων με αγρότες που δραστηριοποιούνται σε κοντινή απόσταση από πηγές και κοιτάσματα νερού. Αντικείμενο των συνεργασιών αποτελεί μεταξύ άλλων η μετάβαση των αγροτών από χημικές σε οργανικές καλλιέργειες ή η ελαχιστοποίηση της χρήσης χημικών ουσιών.
- Η επιχείρηση έχει δρομολογήσει σειρά ενεργειών ώστε να αποτιμηθεί η κατάσταση του δικτύου (μήκους 1900 χιλιομέτρων). Για πρώτη φορά μια συνολική αποτίμηση των υποδομών ολοκληρώθηκε, γεγονός που συνέβαλε στην εκτίμηση των απαιτούμενων επενδύσεων για την ανανέωση σε βάθος χρόνου των υποδομών (οι ιδιωτικές επιχειρήσεις περιοριζόντουσαν σε εκτέλεση εργασιών συντήρησης του δικτύου). Στο πλαίσιο αυτό, η Eau de Paris προέβη σε δαπάνες ύψους 57 εκατομμυρίων ευρώ το 2010.
- Η Eau de Paris καταβάλλει προσπάθειες για τη βελτίωση των ροών πληροφορίας προς και από τους χρήστες της σε πεδία όπως η κατανάλωση νερού, η ποιότητα, η έγκαιρη ενημέρωση για διακοπές στην παροχή νερού λόγω έργων, κλπ. Καθοριστικής σημασίας εργαλείο για την συγκεκριμένη πολιτική διαδραματίζει η αναβαθμισμένη ιστοσελίδα της εταιρείας που παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες για το σύνολο των εταιρικών δραστηριοτήτων (περιβαλλοντικές δράσεις, κοινωνική πολιτική, κλπ). Επιπρόσθετα, η επιχείρηση υλοποιεί σειρά ενημερωτικών εκστρατειών π.χ. για την προμολόγηση του νερού βρύσης εις βάρος του εμφιαλωμένου ή για την εξοικονόμηση νερού (συμβουλευτική δράση). Στο πλαίσιο αυτό, η Eau de Paris διατηρεί μόνιμη έκθεση για εκπαιδευτικούς σκοπούς για τους υδάτινους πόρους στο Περίπτερο του Νερού («Pavillon de l'Eau»).
- Η επιχείρηση εισχώρησε δυναμικά σε μια σειρά δράσεων διεθνούς αλληλεγγύης ευρύτερα γνωστές σε παγκόσμιο επίπεδο ως «συμπράξεις δημοσίου – δημοσίου» τομέα (public-public partnerships) με άξονα το παγκόσμιο δικαίωμα στο νερό. Συγκεκριμένα η Eau de Paris παρείχε χρηματοδότηση συνολικού ύψους 2,8 εκατομμυρίων ευρώ με αποδέκτες 20 αναπτυξιακά σχέδια σε συνολικά 20 χώρες (Mairie de Paris, 2010). Η Eau de Paris συμμετέχει στην ομοσπονδία «Aqua Publica Europea»³⁸ που ιδρύθηκε από δημόσιους πάροχους νερού προερχόμενοι από 6 ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Ελβετία). Η αποστολή της ομοσπονδίας έχει διττό χαρακτήρα και συμπεριλαμβάνει την

38. www.aquapublica.eu

προάσπιση της δημόσιας διαχείρισης του νερού σε ευρωπαϊκό / κοινοτικό επίπεδο καθώς και την ενίσχυση ΜΚΟ για την ανάπτυξη έργων ύδρευσης στην Αφρική.

- Η δημοτική επιχείρηση αναπτύσσει δράσεις αλληλεγγύης με αποδέκτες τις μειονεκτούσες ομάδες του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, η επιχείρηση αύξησε κατά 50% το 2010 τη χρηματοδοτική της συνεισφορά στις δομές αλληλεγγύης του δήμου (φτάνοντας τις 250.000 ευρώ). Το ταμείο αυτό συμβάλλει στην στήριξη των νοικοκυριών που αδυνατούν να καταβάλλουν το ενοίκιο και τα κοινόχρηστα έξοδα τους (που συμπεριλαμβάνουν τα έξοδα του νοικοκυριού για νερό). Έτσι, η Eau de Paris παρείχε κατά μέσο όρο στήριξη ύψους 70 ευρώ σε 5400 νοικοκυριά. Επίσης, η νέα δημοτική επιχείρηση κατέβαλε επίδομα αλληλεγγύης για την κατανάλωση νερού σε 41.000 φτωχά νοικοκυριά ύψους 80 ευρώ κατά μέσο όρο (ήτοι το 1/3 της ετήσιας κατανάλωσης). Η δημοτική επιχείρηση παρήγγειλε επιπλέον μελέτη για την προοδευτική τιμολόγηση του νερού. Τέλος, σεβόμενη την αρχή του «Δικαιώματος στο Νερό», η Eau de Paris δεν διακόπτει τη παροχή νερού σε κτήρια που τελούν υπό κατάληψη (αστέγων, προσφύγων, κλπ).
- Τέλος, η επιχείρηση καταβάλλει προσπάθειες για την ενίσχυση συμμετοχικών μορφών διακυβέρνησης. Η Eau de Paris επεξεργάζεται τη προοπτική απονομής δικαιώματος ψήφου στο Παρατηρητήριο Νερού, μια κοινωνική συνέλευση που δημιουργήθηκε το 2006 και που συγκεντρώνει καταναλωτές, περιβαλλοντικές ΜΚΟ, θεσμικούς φορείς, και εμπειρογνώμονες του νερού. Στην παρούσα φάση, η εν λόγω επιτροπή έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα, συνεδριάζοντας 6 φορές το χρόνο. Αξίζει να σημειωθεί ότι καταγράφεται εντούτοις μια απόκλιση μεταξύ της πρόθεσης της εταιρείας να προβεί σε ενίσχυση των συμμετοχικών διαδικασιών και της αδιαφορίας που καταγράφεται μεταξύ των πολιτών αναφορικά με τη συγκεκριμένη προοπτική³⁹. Το γεγονός αυτό αποδίδεται μεταξύ άλλων στον τρόπο τιμολόγησης του νερού στο Παρίσι (αποστέλλεται συλλογικός λογαριασμός στο κτήριο). Η εν λόγω ιδιαιτερότητα φαίνεται να αποτελεί συνολικότερα μια από τις αιτίες για την περιορισμένη γνώση του κοινού αναφορικά με τις θεμελιώδεις αλλαγές που σημειώθηκαν στο ιδιοκτησιακό κεφάλαιο και τον μοντέλο διαχείρισης του νερού στο Παρίσι.

5.6.4.6. Διδάγματα από την εμπειρία της Eau de Paris

- Η επαναφορά του νερού υπό δημόσιο έλεγχο είχε ως αφετηρία την πολιτική σφαίρα. Η κινηματική διάσταση υπήρξε σε γενικές περιορισμένη, αδυνατώντας να προσελκύσει την προσοχή των ΜΜΕ ή να ανταγωνιστεί το ισχυρό lobbying των δύο πολυεθνικών επιχειρήσεων.

39. Η δημοτική επιχείρηση έχει παρά ταύτα αναθέσει την εκπόνηση έκθεσης για την αναζήτηση καινοτομικών πρακτικών συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις της.

- Η μετάβαση από τον ιδιωτικό στον δημόσιο τομέα αποδείχθηκε –όπως και στην περίπτωση της Γκρενόμπλ- δύσκολο και μακρόπνοο εγχείρημα.
- Η παραχώρηση στον ιδιωτικό τομέα για 25 έτη προκάλεσε την απώλεια εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων που δεν μπορούν να ανακτηθούν από το δημόσιο παρά μόνο σταδιακά και σε βάθος χρόνου.
- Σε πείσμα των παραπάνω δυσκολιών, η επαναφορά υπό δημόσιου έλεγχου παρουσιάζει θετικά αποτελέσματα. Η ενοποίηση του δικτύου συμβάλλει σε μια αποτελεσματικότερη διαχείριση, σε καλύτερο σχεδιασμό της μακροπρόθεσμης επενδυτικής πολιτικής, σε μια ανανεωμένη δράση σε θέματα περιβάλλοντος, E&A και ενημέρωσης του κοινού. Το δίκτυο νερού του Παρισιού αναβαθμίστηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα από μια αδιαφανή, κατακερματισμένη και βραχυπρόθεσμη λειτουργία σε μία καθετοποιημένη, διάφανη, προοδευτική και αειφόρα επιχείρηση.
- Η επαναφορά του νερού υπό δημόσιο έλεγχο κατέρριψε τον νεοφιλελεύθερο μύθο βάσει του οποίου ο ιδιωτικός τομέας είναι εγγενώς αποτελεσματικότερος σε σύγκριση με τον δημόσιο τομέα. Η εμπειρία του Παρισιού επιβεβαιώνει επίσης ότι καμία πολιτική απόφαση, όπως η ιδιωτικοποίηση, δεν είναι μη αντιστρέψιμη. Η προώθηση της **Eau de Paris από το ενδεχόμενο μιας (επανα)ιδιωτικοποίησης** προϋποθέτει -πέραν της αποτελεσματικής διαχείρισης των υποδομών- την μεγαλύτερη εμπλοκή των πολιτών με αντικείμενο την ενίσχυση, τη διαφάνεια και τον διαρκή εμπλουτισμό της αποστολής γενικού συμφέροντος της νέας δημοτικής επιχείρησης.

5.6.5. Επαναφορά του τομέα της ενέργειας υπό δημόσιο έλεγχο (Γερμανία)

Έπειτα από μια δεκαετία εφαρμογής του διπόλου «ιδιωτικοποιήσεις/ανταγωνισμός», τμήματα του τομέα ενέργειας της Γερμανίας ανακτώνται σήμερα από την τοπική αυτοδιοίκηση. Από το 2007 ειδικότερα, έχουν ιδρυθεί 44 νέες δημοτικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας («stadtwerke») ενώ περισσότερες από 100 συμβάσεις παραχώρησης σε ιδιώτες στον τομέα της διανομής και παροχής τελικών υπηρεσιών ηλεκτρικής ενέργειας έχουν ανακτηθεί από το δημόσιο (Terhorst, Hall, 2011). Η κοινή γνώμη φαίνεται σήμερα να τηρεί επικριτική στάση έναντι των ιδιωτικοποιήσεων στον ενεργειακό τομέα λόγω της ραγδαίας αύξησης των τιμών, στηρίζοντας την ανάκτηση από την τοπική αυτοδιοίκηση της ιδιοκτησίας και διοίκησης των υποδομών και υπηρεσιών ενέργειας.

5.6.5.1. Κίνητρα και καθοριστικοί παράγοντες

Διάφοροι **παράγοντες** διαμορφώνουν σήμερα ευνοϊκές συνθήκες για την επιστροφή του τομέα της ενέργειας υπό δημόσιο έλεγχο στην Γερμανία. **Πρώτον**, καταγράφεται σαφής πολιτική βούληση σε τοπικό επίπεδο υπέρ αφενός της παρουσίας του δημοσίου στον ενεργειακό τομέα και αφετέρου της αύξησης των εσόδων της τοπικής

αυτοδιοίκησης μέσω της διαχείρισης των σχετικών υπηρεσιών και υποδομών. Για τον συγκεκριμένο λόγο, η επαναφορά στον δήμο υποστηρίζεται από ένα ευρύ πολιτικό φάσμα που συμπεριλαμβάνει τους Πράσινους, τους Σοσιαλδημοκράτες, τα Κόμματα της Αριστεράς, την Ένωση Δημοτικών Επιχειρήσεων ακόμα και τοπικές οργανώσεις των Χριστιανοδημοκρατών. Συμπληρωματικά, καταγράφεται -σε κινηματικό επίπεδο- αυξανόμενος αριθμός πρωτοβουλιών με αντικείμενο τον δημόσιο χαρακτήρα της ενέργειας και άλλων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας όπως ενημερωτικές εκστρατείες και τοπικά δημοψηφίσματα σε μεγάλες πόλεις της Γερμανίας όπως το Αμβούργο, η Στουτγάρδη, η Βρέμη, η Φρανκφούρτη και το Βερολίνο. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις **Verdi και DGB υποστηρίζουν από την πλευρά τους την συγκεκριμένη δυναμική** ως μια νέα ευκαιρία για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας υπό δημόσιο καθεστώς, για την διασφάλιση του δημοκρατικού ελέγχου των δημοσίων αγαθών και την ενίσχυση των δικαιωμάτων και θέσεων απασχόλησης στους οργανισμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στο πλαίσιο αυτό, άξια αναφοράς κρίνεται **η τοποθέτηση των συνδικάτων** όσον αφορά την αναγκαιότητα που παρουσιάζει η άσκηση ενός ανανεωμένου δημοσίου μάνατζμεντ με αντικείμενο την ανάληψη καινοτομικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε πεδία όπως των ευφυών δικτύων (**smart grids**), **των ανανεώσιμων πηγών** ενέργειας και της ηλεκτρικής κίνησης (**electro-mobility**). **Δεύτερον**, η προοπτική μιας μαζικής επιστροφής του ενεργειακού συστήματος υπό δημόσιο έλεγχο έγκειται επίσης στο γεγονός ότι η λήγουν περίπου 2000 συμβάσεις παραχώρησης τα επόμενα έτη. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί πρακτικά ότι το σύνολο των υφιστάμενων συμβάσεων στον τομέα ενέργειας λήγουν μέχρι το 2016 (Terhorst, Hall, 2011). **Συνολικά**, δύο στις τρεις περίπου κοινότητες στο σύνολο της γερμανικής επικράτειας εξετάζουν σήμερα το ενδεχόμενο να αγοράσουν τα δίκτυα διανομής και παροχής ενέργειας. Ήδη λειτουργούν στην Γερμανία 850 **stadtwerke που κατέχουν πάνω από το 50%** της αγοράς, ορισμένες εκ των οποίων υπό καθεστώς συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ). Τρέχουσες εκτιμήσεις προβλέπουν περαιτέρω έως δραστική αύξηση του μεριδίου του δημοσίου στις περισσότερες επιχειρήσεις μεικτού ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Ένα τρίτο κίνητρο για την επαναφορά στον δήμο των ενεργειακών υποδομών έγκειται στις πιέσεις που ασκούνται από τις αρχές ρύθμισης του ανταγωνισμού. Οι πιέσεις αυτές απευθύνονται στις κολοσσιαίες επιχειρήσεις του τομέα με αντικείμενο την αποδέσμευση ενεργητικών τους στοιχείων με απώτερο στόχο την άμβλυση των ολιγοπωλιακών συνθηκών που διαμόρφωσαν στον κλάδο οι αλληπάλληλες συγχωνεύσεις και αναδιαρθρώσεις της τελευταίας δεκαετίας.

5.6.5.2. Η περίπτωση του Αμβούργου και άλλα παραδείγματα

Η πόλη του Αμβούργου εισήλθε σε διαμάχη με την πολυεθνική εταιρία **Vattenfall** στην οποία έχει παραχωρήσει τη διαχείριση των ενεργειακών υποδομών και υπηρεσιών της πόλης. Αντικείμενο αντιπαράθεσης αποτελεί μεταξύ άλλων η κατασκευή

εκ μέρους της εταιρείας νέας μονάδας που χρησιμοποιεί ως πρωτογενή πηγή ενέργειας τον άνθρακα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο δήμος δεν κατάφερε να ακυρώσει την κατασκευή του εργοστασίου. Σε απάντηση στα σχέδια της εταιρείας, ο δήμος ίδρυσε το 2009 την θυγατρική της δημοτικής επιχείρησης ύδρευσης «**Hamburg Energie**». Στόχος της νεοϊδρυθείσας επιχείρησης είναι η παραγωγή και διάθεση στο καταναλωτικό κοινό ηλεκτρικής ενέργειας από βιομάζα. Την ίδια στιγμή, οι πολίτες μέσω δημοψηφίσματος τον Ιούνιο του 2011 ασκούν πιέσεις στην δημοτική αρχή ώστε να ανακτήσει τον έλεγχο του δικτύου από την **Vattenfall** με τη λήξη της σύμβασης παραχώρησης το 2014. Άλλα αξιοσημείωτα παραδείγματα επαναφοράς στον δήμο ενεργειακών υποδομών και υπηρεσιών αφορούν (**Terhorst, Hall, 2011**):

- Την διαδημοτική συνεργασία για την δημιουργία ενεργειακών επιχειρήσεων όπως για παράδειγμα το 2009 μεταξύ των πόλεων **Meschede, Olsberg, Bestwig** και **Lippstadt**. Επίσης, η **Trianel**, μια διαδημοτική επιχείρηση με βάση το **Aachen** κατασκεύασε εργοστάσιο ηλεκτρικής ενέργειας που χρησιμοποιεί φυσικό αέριο και δραστηριοποιείται επίσης στην αγορά χονδρικής ενέργειας.
- Την πώληση υποδομών από τις μεγάλες επιχειρήσεις σε δημοτικές επιχειρήσεις όπως η αγορά από τον Δήμο της Δρέσδης της «**Stadtwerke-Holding Geso**» το 2009 για 900 εκατομμύρια ευρώ από την **EnBW** έπειτα από πιέσεις της επιτροπής ανταγωνισμού. Ο κολοσσός της ενέργειας **RWE** παραχωρεί επίσης μερίδια στις επιχειρήσεις **Sowag (Frankfurt)**, **Kevag (Koblenz)** και **VSE (Saarbrücken)**.
- Έξι Δήμοι στην Βόρεια Ρηνανία-Βεσφαλία απέκτησαν το 2010 την 5^η μεγαλύτερη εταιρία παραγωγής ενέργειας **Evonik-Steag**, αποδεικνύοντας το αυξανόμενο ενδιαφέρον του δημοσίου για την επέκταση σε δραστηριότητες παραγωγής ενέργειας (πέραν δηλαδή του δικτύου και της παροχής τελικών υπηρεσιών).
- Το 2009, η **E.ON** δέχθηκε πιέσεις από την επιτροπή ανταγωνισμού ώστε να διαθέσει προς πώληση την **Thöga**, μια θυγατρική της εταιρία με μειοψηφικές συμμετοχές σε διάφορες **Stadtwerke** αλλά και **ΣΔΙΤ**. Μια σύμπραξη μεταξύ **Ανόβερου**, **Φρανκφούρτης** και **Νυρεμβέργης (Integra)** απέκτησε το 62.25% της **Thöga** και η **Kom9** (μια σύμπραξη 50 μικρότερων **stadtwerke**) το υπόλοιπο 37.75%.
- Στο τέλος του 2010, η κυβέρνηση της **Baden-Wuerttemberg** απέκτησε το 45% της **EnBW** (την 3^η μεγαλύτερη εταιρίας ενέργειας) για ένα ποσό της τάξης των 4.7 δις ευρώ από την γαλλική πολυεθνική **EDF**. Το ποσό υπολογίζεται να ανακτηθεί μέσω της καταβολής μερισμάτων από την επιχείρηση. Η απόφαση εντούτοις της Γερμανικής κυβέρνησης να εγκαταλείψει την πυρηνική ενέργεια, επηρεάζει αρνητικά δύο σταθμούς της **EnBW** που παράγουν το μεγαλύτερο μέρος των κερδών της επιχείρησης. Ως αποτέλεσμα, ο νέος συνασπισμός σοσιαλδημοκρατών και πράσινων επιδιώκει τη διαμόρφωση ενός συνεκτικού και βιώσιμου οικονομικά σχεδίου για την **EnBW**. Η επιχείρηση υπό την νέα μετοχική της σύνθεση

διέπεται ωστόσο από αντιφάσεις. Για παράδειγμα, η EnBW, παρά την μερική επιστροφή της στο δημόσιο, αντιτίθεται στην προοπτική σύστασης μιας μικρής stadtwerke στην Στουτγάρδη έπειτα από το αίτημα που εκφράστηκε σε τοπικό δημοψήφισμα. Η δημιουργία αυτής της νέας δημοτικής επιχείρησης θα στερούσε πράγματι από την EnBW υψηλά μερίδια αγοράς.

5.6.5.3. Αντιφάσεις και προοπτικές της επαναφοράς στον δήμο: οικονομική δημοκρατία ή ενίσχυση του ανταγωνισμού;

Το κύμα επαναφορών στο δήμο στον ενεργειακό τομέα της Γερμανίας διέπεται από ορισμένες αντιφάσεις που καθιστούν σήμερα αβέβαιη την έκβασή του (Terhorst, Hall, 2011). Οι αντιφάσεις αυτές απορρέουν από διαφορετικές προσδοκίες και κριτήρια δραστηριοποίησης των ενδιαφερόμενων μερών που συμμετέχουν στη άσκηση πολιτικής στον τομέα της ενέργειας. Οι κοινωνικοί φορείς και εταίροι για παράδειγμα διαβλέπουν στις νέες stadtwerke μια σημαντική ευκαιρία εκδημοκρατισμού των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Από την άλλη, η επιτροπή ανταγωνισμού και οι αρμόδιες ρυθμιστικές αρχές εκλαμβάνουν αντιθέτως την εν λόγω διαδικασία ως μέσο τόνωσης του ανταγωνισμού σε απάντηση στην υπερσυγκέντρωση κεφαλαίου που προκάλεσε η απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας. Συνεπώς, εφόσον η ρυθμιστική πρακτική παραμείνει αμετάβλητη, οι νέες stadtwerke ενδέχεται να εξελιχθούν σε επιχειρήσεις με αμιγώς αγοραίο χαρακτήρα που θα ανταγωνίζονται τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι τέσσερις δημοτικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν αξιόλογες ανταγωνιστικές επιδόσεις, κερδίζοντας ολοένα και περισσότερα μερίδια αγοράς ως παραγωγοί και πάροχοι ενέργειας (Thóga/Μόναχο, Trianle/Aachen, MVV/Mannheim και Pfalzenergie).

Οι ανωτέρω αντιθέσεις δεν αναιρούν εντούτοις το γεγονός ότι η δυνατότητα ανάκτησης του ελέγχου του **ενεργειακού τομέα** από το δημόσιο για τα επόμενα 20 έτη (διάρκεια των συμβάσεων) τελεί σήμερα υπό δημόσια συζήτηση στην Γερμανία. Για το συγκεκριμένο λόγο η DGB (Συνομοσπονδία Γερμανικών Συνδικάτων) φέρεται να αναζητεί την σύναψη συμμαχιών με κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις ώστε η επαναφορά στον δήμο να συνεισφέρει σε σχήματα που δεν θα περιοριστούν στην ενίσχυση του ανταγωνισμού αλλά θα θέσουν ως πρωτεύων στόχο την ενίσχυση της οικονομικής δημοκρατίας. Η συνδικαλιστική οργάνωση Verdi αναγνωρίζει από την πλευρά της ότι η αλλαγή ιδιοκτησιακού καθεστώτος δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη για την υποστήριξη των περιπτώσεων επαναφοράς στο δήμο. Ο αμιγώς κερδοσκοπικός χαρακτήρας των νέων οργανισμών εκτιμάται ότι δεν είναι συμβατός με την διασφάλιση του κοινωνικού χαρακτήρα των παρεχόμενων υπηρεσιών, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και τα δικαιώματα των εργαζομένων. Η επαναφορά στον δήμο θα πρέπει να εξετάζεται συνεπώς περιπτωσιολογικά και να υπάγεται σε σαφή κοινωνικά και άλλα κριτήρια γενικού συμφέροντος.

5.6.6. Η δραστηριοποίηση τοπικών συνεταιρισμών και της τοπικής αυτοδιοίκησης στην ενέργεια και το νερό

Η παρουσία **συνεταιρισμών** στο πεδίο των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας δεν αποτελεί νέο φαινόμενο σε ορισμένες χώρες (π.χ. συνεταιρισμοί νερού στην Αυστρία). Η ανάπτυξη συνεταιρισμών στον τομέα της ενέργειας διαγράφει εντούτοις μια νέα δυναμική με ορατά πλέον αποτελέσματα σε ορισμένες περιπτώσεις (π.χ. συνεταιρισμός Ecorpower στο Βέλγιο). Άξια επίσης αναφοράς αποτελεί η καταγραφή ολοένα και περισσότερων πρωτοβουλιών στην Ευρώπη με αντικείμενο τη συσπείρωση των τοπικών κοινωνιών γύρω από αναπτυξιακά σχέδια που έχουν ως επίκεντρο τις ΑΠΕ και την ενεργειακή αυτονομία (π.χ. κοινότητα Λε Μενέ στην Βρετάνη).

5.6.6.1. Gramastetten (Αυστρία)

Η Αυστρία διαθέτει σημαντική **συνεταιριστική** παράδοση στον τομέα του νερού. Υπολογίζεται ότι 5000 περίπου συνεταιρισμοί μικρής κλίμακας δραστηριοποιούνται σε περιοχές της υπαίθρου (Hachfeld and al, 2009). Ο **συνεταιρισμός Wassergenossenschaft Gramastetten** συγκαταλέγεται μεταξύ των 1500 συνεταιρισμών νερού που καλύπτουν το 10% του πληθυσμού της ομοσπονδιακής επαρχίας Oberpfsterreich. Ο συγκεκριμένος συνεταιρισμός ιδρύθηκε το 1947 και παρέχει σήμερα πόσιμο νερό σε 2000 άτομα. Με βάση τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, ο εν λόγω συνεταιρισμός αριθμούσε 570 περίπου μέλη το 2008, γεγονός που τον συγκαταλέγει μεταξύ των μεγαλύτερων στην Αυστρία (κατά μέσο όρο οι εν λόγω δομές απαρτίζονται από λιγότερα από 100 μέλη). Η δυνατότητα συμμετοχής στον συνεταιρισμό απευθύνεται σε ιδιοκτήτες ακινήτου με αντίτιμο την καταβολή ενός τέλους σύνδεσης 1820 ευρώ. Το φαινομενικά υψηλό αυτό ποσό αντισταθμίζεται από άλλα οφέλη όπως ιδιαίτερα χαμηλές τιμές και καλή ποιότητα νερού, προερχόμενο αποκλειστικά από τοπικές -και ως εκ τούτου ελεγχόμενες- πηγές. Το χαμηλό κόστος παροχής των υπηρεσιών απορρέει αφενός από τη μη κερδοσκοπική λειτουργία του οργανισμού και αφετέρου από το γεγονός ότι τα διοικητικά καθήκοντα και το μεγαλύτερο τμήμα των τεχνικών εργασιών εκτελούνται σε εθελοντική βάση υπό την καθοδήγηση και υποστήριξη της περιφερειακής ένωσης συνεταιρισμών νερού. Η ισχυρή εθελοντική κουλτούρα πολλών δεκαετιών του συνεταιρισμού συνιστά θεμελιώδη πόρο για την επιβίωσή και άρτια λειτουργία του. Τέλος, η διοίκησή του πραγματοποιείται με βάση τις δημοκρατικές αρχές του συνεταιριστικού κινήματος.

5.6.6.2. Ecorpower (Βέλγιο)

Ο συνεταιρισμός **ανανεώσιμων πηγών ενέργειας «Ecorpower»** ιδρύθηκε το 1991. Η ιδέα ενός συνεταιρισμού ανανεώσιμων πηγών ενέργειας είχε ως αφετηρία την πειραματική διάθεση του ιδρυτή του έπειτα από την τοποθέτηση του ρυμπίνιας σε παραδοσιακό νερόμυλο. Το πείραμα απέδειξε ότι είναι εφικτή η κάλυψη της ενεργειακής κατανάλωσης από ιδιόκτητες εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και η πλήρη

αποδέσμευση από τα μεγάλα ενεργειακά δίκτυα. Η πρώτη σύμβαση της νεοσύστατης συνεταιριστικής επιχείρησης συνάφθηκε έπειτα από διαγωνισμό που προκήρυξε ο Δήμος του Eeklo παρά τη συμμετοχή στον διαγωνισμό του κολοσσού της ενέργειας Electrabel (θυγατρική της Suez). Το πρωτότυπο μοντέλο της Ecorpower δεν άργησε να προσελκύσει το ενδιαφέρον μεγαλύτερων δήμων όπως του Gand και του Louvain. Σήμερα, ο συνεταιρισμός συμμετέχει στη διαχείριση 19 συνολικά ανεμογεννητριών σε διάφορες φλαμανδικές πόλεις. Παράλληλα, η Ecorpower διαθέτει εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος που χρησιμοποιεί ως καύσιμο έλαιο ελαιοκράμβης (colza oil) καθώς και μικρές υδροηλεκτρικές εγκαταστάσεις. Ο συνεταιρισμός εξυπηρετεί σήμερα 32.000 πελάτες, ήτοι το 1% των οικιακών νοικοκυριών. Η προμήθεια ρεύματος από την Ecorpower προϋποθέτει την ένταξη στον συνεταιρισμό ως μέλους με την αγορά μίας τουλάχιστον μετοχής αξίας 250 ευρώ. Σήμερα, τα μέλη κατέχουν 4 μετοχές κατά μέσο όρο (ήτοι 1000 ευρώ ανά μέλος). Ο αριθμός μετοχών δεν επηρεάζει παρά ταύτα τους συσχετισμούς δυνάμεων εντός του συνεταιρισμού λόγω της συνεταιριστικής αρχής «ένα μέλος – μια ψήφος». Αξίζει να σημειωθεί ότι η παραγωγική δυναμικότητα της επιχείρησης δεν επαρκεί ακόμα για την κάλυψη όλων των αιτήσεων που δέχεται ο συνεταιρισμός. Η αύξηση του αριθμού μελών δεν επιτυγχάνεται εντούτοις μόνο με την επένδυση σε νέες παραγωγικές μονάδες. Επιδιώκεται συμπληρωματικά η μείωση της κατανάλωσης στους υφιστάμενους καταναλωτές ώστε να απελευθερωθεί «χώρος» για νέα μέλη. Ο συνεταιρισμός χρηματοδοτεί επίσης την εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων στις οικίες των μελών του για να αυξήσει τη συνολική παραγωγική δυναμικότητα. Άξια αναφοράς αποτελεί η πολιτική του συνεταιρισμού για την χωροθέτηση νέων ηλεκτροπαραγωγικών μονάδων. Για παράδειγμα, αυστηρά κριτήρια καθορίστηκαν στην περίπτωση της συνεργασίας με τον Δήμο του Eeklo όταν συμφωνήθηκε οι ανεμογεννήτριες να απέχουν τουλάχιστον 250 μέτρα από κατοικίες και να μην προκαλούν ταυτοχρόνως οχλήσεις στο οικολογικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό, παρέχεται προνομιακή πρόσβαση στους κατοίκους της περιοχής για να ενταχθούν στον συνεταιρισμό. Η τιμολογιακή πολιτική του συνεταιρισμού διέπεται επίσης από τις αρχές κοινωνικής δικαιοσύνης της συνεταιριστικής παράδοσης. Δεν χρεώνεται πάγιο (ο καταναλωτής πληρώνει ό,τι καταναλώνει), το τιμολόγιο είναι ενιαίο για όλους τους καταναλωτές (αρχής της αλληλεγγύης) και δεν υφίστανται διαφορετικές χρεώσεις ανάλογα με την ώρα κατανάλωσης. Βάσει της ισχύουσας για τους συνεταιρισμούς νομοθεσίας, το ποσοστό των κερδών που αποδίδεται στα μέλη περιορίζεται στο 6%, διασφαλίζοντας επαρκείς πόρους για τη χρηματοδότηση επενδυτικών σχεδίων σε νέες μονάδες ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Τέλος, οι αρχές λειτουργίας του συνεταιρισμού αντικαθρεπτίζουν την πεποίθηση ότι η ενέργεια οφείλει να διαχειρίζεται ως κοινό / συλλογικό αγαθό όπως ρητά αναφέρεται για παράδειγμα στην ιστοσελίδα και τις εταιρικές παρουσιάσεις της Ecorpower.

5.6.6.3. Κοινότητα Λε Μενέ (Βρετάνη/Γαλλία)

Η κοινότητα Λε Μενέ (Le Mené) στη Βρετάνη **αναπτύσσει** εδώ και μια δεκαετία σειρά επενδυτικών σχεδίων στο τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με απώτερο στόχο την επίτευξη ενεργειακής αυτονομίας στο χρονικό ορίζοντα 2025. Η πρωτοβουλία αυτή εντάσσεται συνολικότερα σε ένα τοπικό σχέδιο παραγωγικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης. Το Λε Μενέ -μια υπό συρρίκνωση αγροτική κοινότητα μόλις 6500 κατοίκων- συσσωρεύει σημαντικά ανταγωνιστικά μειονεκτήματα. Το Λε Μενέ όχι μόνο είναι μια μικρή απομονωμένη αγροτική περιοχή που συνδέεται με τα αστικά κέντρα μέσω δευτερευουσών μεταφορικών αξόνων αλλά, επιπρόσθετα, η οικονομική της δραστηριότητα παρουσιάζει μονοδιάστατο χαρακτήρα, εξαρτώμενη από τις 2500 θέσεις εργασίας που παρέχουν τα σφαγεία Κερμενέ (ιδιοκτησίας μιας εκ των μεγαλύτερων υπεραγορών της Γαλλίας). Σε απάντηση στην διαφαινόμενη παρακμή της περιοχής, αναπτύχθηκε στη δεκαετία 1990 μια δημόσια συζήτηση γύρω από το ζήτημα της τοπικής ανάπτυξης. Πρωταγωνιστικό ρόλο στη στήριξη και εμψύχωση του κοινωνικού προβληματισμού διαδραμάτισαν ανθρωπιστικοί επιστήμονες από ερευνητικά κέντρα της Βρετάνης. Στο πλαίσιο αυτό, μια ομάδα κτηνοτρόφων που τροφοδοτούν το σφαγείο, έθεσαν το ζήτημα της διαχείρισης των λυμάτων που παράγει η δραστηριότητά τους. Ένα ταξίδι στη Γερμανία και στη Δανία συνέβαλε να εμπεδώσουν την άποψη ότι η διαχείριση αυτών των λυμάτων εμπεριέχει σημαντικές προοπτικές, ωθώντας τους να εξετάσουν το ενδεχόμενο κατασκευής εργοστασίου παραγωγής ενέργειας μέσω μεθανιοποίησης με πρώτη ύλη τη βιομάζα. Λίγα έτη αργότερα (2001), ο «όμιλος σκέψης» για την τοπική αγροτική ανάπτυξη που δημιουργήθηκε με αφορμή την ανωτέρω πρωτοβουλία βρήκε ισχυρή απήχηση σε μέλη του δημοτικού συμβουλίου με αντίστοιχους προβληματισμούς. Η συνάντηση αυτή υπήρξε αφετηρία για τη συστηματική ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας γύρω από τα πλεονεκτήματα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Παράλληλα, η έγκριση πόρων από περιφερειακούς οργανισμούς και εθνικούς φορείς που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ενεργειακής πολιτικής κατέστησε εφικτή την εκπόνηση τεχνικοοικονομικής μελέτης. Η επίσκεψη μιας μικρής αυτόνομης ενεργειακά πόλης στην Αυστρία (Gussing) ενίσχυσε την πεποίθηση ότι η συστηματική ενασχόληση της κοινότητας με τις ΑΠΕ συνιστά μια ρεαλιστική αναπτυξιακή πρόταση.

Ως αποτέλεσμα, διάφορα επενδυτικά σχέδια προωθήθηκαν τα τελευταία έτη. Το εργοστάσιο μεθανιοποίησης «Geotaxia» -που λειτουργεί από το 2011- βρίσκεται στο επίκεντρο αυτής της πρωτοβουλίας. Η επένδυση, ύψους 15,3 εκατομμυρίων ευρώ- χρηματοδοτήθηκε από εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους. Το εργοστάσιο (τα χαρακτηριστικά και η χωροθέτηση του οποίου αποφασίστηκαν έπειτα από διαβουλεύσεις με γνώμονα την ελαχιστοποίηση των οχλήσεων) χρησιμοποιεί τα λύματα των κτηνοτρόφων και του σφαγείου για την παραγωγή βιοαερίου και προϊόντων ζύμωσης (digestate). Η τροφοδοσία με πρώτες ύλες πραγματοποιείται από μία «cuma»,

έναν αγροτικό δηλαδή συνεταιρισμό που απαρτίζεται από 37 κτηνοτρόφους της περιοχής. Το βιοαέριο χρησιμοποιείται στη συνέχεια ως πρώτη ύλη για την παραγωγή ενέργειας ενώ τα προϊόντα ζύμωσης ως λίπασμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το εργοστάσιο Geotaxia παρέχει πλέον ηλεκτρικό ρεύμα σε 4000 νοικοκυριά (χωρίς τη θέρμανση) ενώ παράγει 6800 τόνους λιπάσματος. Πέραν του εργοστασίου, διάφορες άλλες πρωτοβουλίες λαμβάνουν χώρα στην ευρύτερη περιοχή του Λε Μενέ. Η Μενεργκόλ (Menergol) για παράδειγμα, ειδικεύεται στην παραγωγή βιοκαυσίμων για γεωργικά οχήματα (τρακτέρ). Ο εν λόγω συνεταιρισμός απαρτίζεται από 50 αγρότες και παράγει 1500 τόνους καυσίμων ετησίως. Η αιολική ενέργεια αποτελεί το επόμενο πεδίο δραστηριοποίησης της κοινότητας με τις ΑΠΕ, αποσκοπώντας την αξιοποίηση των ισχυρών ανέμων του Ατλαντικού και της Μάγχης. Η ενασχόληση σε τοπικό επίπεδο με την αιολική ενέργεια στηρίζεται σε καινοτομικές χρηματοδοτικές πρακτικές. Λαμβάνοντας ως παράδειγμα προς αποφυγή την περίπτωση πάρκου αιολικής ενέργειας σε γειτονική κοινότητα που εξαγοράστηκε μετά από μικρό χρονικό διάστημα από διεθνείς επενδυτικούς και ασφαλιστικούς οργανισμούς, οι κάτοικοι της περιοχής επέλεξαν έναν πρωτότυπο τρόπο χρηματοδότησης. Με τη συμμετοχή συνολικά 137 νοικοκυριών («αιολικοί πολίτες») δημιουργήθηκαν μια σειρά από επενδυτικά ταμεία για την «εναλλακτική και τοπική διαχείριση της αλληλέγγυας αποταμίευσης⁴⁰» με στόχο την χρηματοδότηση του 30% των επενδυτικών αναγκών του αιολικού πάρκου Σιτεόλ Μενέ (Citeol Mene) το οποίο θα απαρτίζεται αρχικά από 16 ανεμογεννήτριες. Το πάρκο προβλέπεται να λειτουργήσει εντός του 2012. Ο στόχος της πλήρους ενεργειακής αυτονομίας και της μετατροπής της κοινότητας σε μια «περιοχή θετικής ενέργειας» μέχρι το 2025 στηρίζεται συμπληρωματικά στην υλοποίηση επενδύσεων φωτοβολταϊκής και θερμικής ενέργειας ενώ ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στα θέματα μείωσης της κατανάλωσης μέσα από την αναβάθμιση εκατοντάδων οικιών που δεν πληρούν τις σύγχρονες προδιαγραφές σε θέματα ενεργειακής μόνωσης, κλπ.

5.6.7. Εγχώρια εμπειρία

Πρωτοβουλίες που λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα τόσο στον τομέα του νερού όσο και της ενέργειας με υπόβαθρο συνεταιριστικές μορφές διοίκησης και οργάνωσης της παραγωγής.

40. Η αλληλέγγυα αποταμίευση διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορά σε υπηρεσίες στις οποίες ο πελάτης παραχωρεί ένα τμήμα των εσόδων του (από τόκους) με στόχο την χρηματοδότηση δραστηριοτήτων κοινωφελούς ή αιεφόρου περιεχομένου. Η δεύτερη κατηγορία (αλληλέγγυα χρηματοδότηση) αφορά στην επένδυση κεφαλαίων σε μη εισηγμένες επιχειρήσεις κοινωφελούς χαρακτήρα, των οποίων οι προοπτικές απόδοσης κεφαλαίου είναι χαμηλότερες σε σύγκριση με αυτές που απαιτούνται από τις εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες. Η συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα επιτρέπει στις εν λόγω επιχειρήσεις να αποδώσουν μεγαλύτερη σημασία σε εργασιακά, κοινωνικά αναπτυξιακά και περιβαλλοντικά ζητήματα.

5.6.7.1. «Κίνηση 136» υπέρ της κοινωνικοποίησης της ΕΥΑΘ

Η «Κίνηση 136»⁴¹ συγκροτήθηκε με αφορμή την ένταξη της Εταιρίας Υδάτων και Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης (ΕΥΑΘ) στο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία -που συγκροτήθηκε από εργαζόμενους στην ΕΥΑΘ και συλλογικότητες της Θεσσαλονίκης- δεν περιορίζεται σε δράσεις καταγγελίας της ιδιωτικοποίησης. Αντίθετα, θέτει **ως στρατηγική επιδίωξη** τη διεκδίκηση της ιδιοκτησίας της εταιρίας από τους ίδιους τους πολίτες. Η Κίνηση 136 έχει ως σκοπό την εξαγορά του 40% του μετοχικού κεφαλαίου της ΕΥΑΘ (που διασφαλίζει το μάνατζμεντ) με στόχο τον κοινωνικό έλεγχο του νερού, τη δημοκρατική και μη κερδοσκοπική λειτουργία της εταιρίας σε συνδυασμό με την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και την προστασία του περιβάλλοντος. Οι διαδικασίες για την εξαγορά της ΕΥΑΘ από τους ίδιους τους πολίτες στηρίζονται στη δημιουργία συνεταιρισμών σε όλο το πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης (ανά δήμο και κοινότητα που υδροδοτούνται από την ΕΥΑΘ). Στη συνέχεια, οι 16 συνεταιρισμοί σχεδιάζεται να ενωθούν υπό τη μορφή ανώνυμης εταιρίας που θα συμμετάσχει στον διαγωνισμό για την ιδιωτικοποίηση της ΕΥΑΘ. Οι συνεταιρισμοί λαμβάνουν τη νομική μορφή του αστικού συνεταιρισμού (Ν.1667/86) και **στηρίζονται σε κοινό καταστατικό που ορίζει** α) τον κοινό σκοπό τους (εξαγορά ΕΥΑΘ) β) τη δημοκρατική λειτουργία των συνεταιρισμών (γενικές συνελεύσεις και ανακλητά διοικητικά συμβούλια), γ) την αρχή «μία ψήφος για κάθε μέλος» δ) τις διαδικασίες διαφάνειας και ελέγχου για τα οικονομικά θέματα του συνεταιρισμού (τραπεζικούς λογαριασμούς, κλπ) ε) τον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα της Κοινωνικής ΕΥΑΘ και ζ) θέτει ως αποστολή την παροχή νερού στα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις διασφαλίζοντας υψηλή ποιότητα, χαμηλές τιμές, την προστασία του περιβάλλοντος, τη δημοκρατική λειτουργία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν πραγματοποιηθεί ενημερώσεις σε Δημάρχους και στα Δημοτικά Συμβούλια του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης καθώς και σε κοινωνικούς και επαγγελματικούς φορείς. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη έχουν ιδρυθεί συνεταιρισμοί με χιλιάδες προεγγεγραμμένα μέλη.

5.6.7.2. Ενεργειακή Συνεταιριστική Εταιρεία Καρδίτσας (ΕΣΕΚ)

Σε εξέλιξη βρίσκεται η **υλοποίηση επενδυτικού σχεδίου** για την κατασκευή εργοστασίου ηλεκτρικής ενέργειας από βιομάζα στην περιοχή της Καρδίτσας. Ο αστικός συνεταιρισμός ΕΣΕΚ ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 2010 με αρωγούς το επιμελητήριο Καρδίτσας, την Αναπτυξιακή Εταιρεία Καρδίτσας (ΑΝΚΑ) και την τοπική Συνεταιριστική Τράπεζα. **Αντικείμενο του συνεταιρισμού** αποτελεί η αναδιάρθρωση του πρωτογενούς τομέας με άξονα την απορρόφηση της βιομάζας που συλλέγεται ως υπόλειμμα καλλιέργειών (ή που προέρχεται από την καλλιέργεια ενεργειακών

41. www.136.gr

φυτών) για την παραγωγή φθηνής ενέργειας για αγροτικούς και οικιακούς σκοπούς (ξήρανση, θέρμανση θερμοκηπίων, οικιών και άλλων εγκαταστάσεων). Η βιομάζα θα παράγεται από αγριαγκινάρα, ηλιάνθο, υπολείμματα γεωργικών καλλιεργειών (π.χ. βαμβακιού) ή ξύλου της περιοχής. Η συμβολαιακή καλλιέργεια –που εξασφαλίζει την απορρόφηση της παραγωγής σε ικανοποιητική τιμή– αξιοποιείται ως κίνητρο για τη συμμετοχή παραγωγών στο εγχείρημα. Ο συνεταιρισμός αριθμούσε ήδη 476 μέλη κατά την ιδρυτική του συνέλευση που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2010. Η ένταξη στον συνεταιρισμό προϋποθέτει την αγορά 1 υποχρεωτικής μερίδας ύψους 1000 ευρώ και απευθύνεται σε κατοίκους και εργαζόμενους στον Νομό Καρδίτσας. Ο μέγιστος αριθμός μερίδων ανά μέλος έχει καθοριστεί στις πέντε. Με βάση την Γενική Συνέλευση της ΕΣΕΚ⁴² (4 Μαρτίου 2012), τίθεται σε άμεση εφαρμογή η υλοποίηση του επενδυτικού σχεδίου με τα ακόλουθα βήματα: α) Αγορά γηπέδου για την εγκατάσταση της μονάδας ηλεκτρικής παραγωγής ισχύος 500 KW 2) Προκήρυξη για την προμήθεια εξοπλισμού γ) Υπογραφή σύμβασης με τη ΔΕΗ δ) Υπογραφή συμβάσεων με συνεργαζόμενους προμηθευτές ε) Προκήρυξη επιλογής κατασκευαστικής εταιρείας ζ) Σταδιακή πρόσληψη προσωπικού της ΕΣΕΚ.

5.6.8. Συμπεράσματα

Με βάση την πρόσφατη διεθνή εμπειρία, καθίσταται εφικτή η εξαγωγή μιας σειράς συμπερασμάτων για την επιστροφή του δημοσίου στη διαχείριση του νερού, της ενέργειας και άλλων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας:

- Η μέχρι σήμερα εμπειρία επαναφοράς υπό δημόσιο και κοινωνικό έλεγχο επιβεβαιώνει ότι **η διαδικασία αυτή** όχι μόνο μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς να διαταραχθεί η ομαλή παροχή των υπηρεσιών, αλλά είναι σε θέση συνάμα να επιφέρει θετικά αποτελέσματα σε πεδία όπως της διαφάνειας, της ποιότητας των υπηρεσιών, της ισότιμης πρόσβασης των πολιτών σε δημόσια-κοινωνικά αγαθά, των μακροπρόθεσμων επενδύσεων για το περιβάλλον ακόμα και της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Η επαναφορά υπό δημόσιο έλεγχο σηματοδοτεί συνολικότερα την εκ νέου υπαγωγή θεμελιωδών δραστηριοτήτων όπως το νερό και η ενέργεια σε στόχους κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα. Σε αντίθεση εντούτοις με το παρελθόν, η ηθική νομιμοποίηση και αποτελεσματικότητά αυτών των παρεμβάσεων στηρίζεται στην υιοθέτηση μηχανισμών ικανών να διασφαλίσουν τη διαφάνεια και την κοινωνική λογοδοσία των οργανισμών κοινής ωφέλειας σε συνδυασμό με τη συμμετοχή ενός διευρυμένου φάσματος φορέων (με συχνά αντιφατικά συμφέροντα) στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Από τη συγκεκριμένη άποψη, **η πρόσφατη διεθνή εμπειρία** φαίνεται να εντάσσεται σε μια

42. «Γενική συνέλευση της ΕΣΕΚ», 4/3/2012.

συνολικότερη προσπάθεια **επαναθεμελίωσης των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών** ως φορείς εξυπηρέτησης του γενικού συμφέροντος (*general interest*). Το **γενικό συμφέρον** εκλαμβάνεται ως προϊόν ευρύτερων κοινωνικών διεργασιών με άξονα τον σεβασμό των επιμέρους συμφερόντων και προσδοκιών, τη διαβούλευση των ενδιαφερόμενων μερών και την πλαisiώσή των διαφόρων απόψεων μέσω της εμπύχωσης ενός ανοιχτού δημόσιου διαλόγου με στόχο τη διαμόρφωση πολιτικών που να είναι αποδεκτές από την πλειοψηφία τουλάχιστον του πληθυσμού. Το μοντέλο της δημόσιας επιχείρησης –στο συγκεκριμένο πλαίσιο- ανάγεται ως εκ τούτου σε αρμόδια αρχή για την πλαisiώση και οργάνωση της «αντιφατικής ενότητας» που χαρακτηρίζει το κοινωνικό σύνολο, νοούμενη ως τη δημιουργική αξιοποίηση των αντιθέσεων ανάμεσα σε διάφορα επίπεδα όπως μεταξύ της ατομικής και της κοινωνικοποιημένης διάστασης, του καταναλωτή και του πολίτη, του αγοραίου και του δημόσιου αγαθού, του τοπικού, περιφερειακού, εθνικού και διεθνούς επιπέδου καθώς και μεταξύ του βραχυπρόθεσμου, μεσοπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου χρονικού ορίζοντα (Bauby, 1998).

- **Σε αντιδιαστολή με τις κυρίαρχες απόψεις** για το θέμα ιδιωτικοποιήσεων, οι περιπτώσεις επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο στη Γαλλία των υποδομών του νερού επιβεβαιώνουν ότι η δημόσια διαχείριση μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική σε σύγκριση με την ιδιωτική. Οι πόροι που εξοικονομήθηκαν διοχετεύθηκαν για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών αλλά κυρίως για την χρηματοδότηση επενδυτικών έργων ικανών να αποτρέψουν μακροπρόθεσμα την εκδήλωση ενός υψηλότατου περιβαλλοντικού και συνάμα κοινωνικού κόστους. Αξίζει να σημειωθεί ότι –παρά τον φαινομενικά ιδεολογικά φορτισμένο χαρακτήρα των αποφάσεων για επαναφορά υπό δημόσιο έλεγχο- το πιο συνηθισμένο κίνητρο που αναφέρθηκε από συμμετέχοντες στις συγκεκριμένες διαδικασίες υπήρξε η προοπτική της εξοικονόμησης πόρων και της αποτελεσματικότερης διαχείρισης (McDonald, 2011).
- **Η ανανέωση του τρόπου λειτουργίας** και των δραστηριοτήτων κοινής ωφέλειας που εξυπηρετούν οι επιχειρήσεις και συνεταιρισμοί που εξετάστηκαν στην παρούσα ενότητα ανάγονται σε παράδειγμα καλής πρακτικής για τις διοικήσεις και τους εργαζόμενους σε υφιστάμενους δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις στην Ελλάδα και την Ευρώπη συνολικότερα. Η σχετική εμπειρία αποτελεί ιδανική αφορμή για τη έναρξη μιας δημόσιας συζήτησης για το πώς προσδιορίζεται, τίθεται σε εφαρμογή και ελέγχεται ο «δημόσιος» ή «κοινωνικός» χαρακτήρας ορισμένων αγαθών και οργανισμών. Εξαιτίας των προκλήσεων που απορρέουν από την κλιματική αλλαγή, ο επαναπροσδιορισμός του επιχειρησιακού μοντέλου των μεγάλων δημοσίων επιχειρήσεων του παρελθόντος αποτελεί σήμερα επιτακτική ανάγκη. Για παράδειγμα, κρίνεται αναγκαία η συμπίλιωση φαινομενικά αντιφατικών στόχων όπως η πρόσβαση των φτωχότερων και μεσαίων στρωμάτων σε αγαθά πρώτης ανάγκης (π.χ. ενέργεια) και ο αναγκαίος -για περιβαλλο-

ντικούς λόγους- περιορισμός της κατανάλωσης. Η κοινωνική πολιτική στο πεδίο της ενέργειας δεν μπορεί πλέον να στηριχθεί (αποκλειστικά) στο «φθινό ρεύμα» εξαιτίας των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που θα προκαλούσε η κατασπατάληση ενέργειας. Το γεγονός αυτό καθιστά συνεπώς αναγκαία τη διαμόρφωση μιας νέας γενεάς πολιτικών με κοινωνικό-περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά που θα διασφαλίζουν εν ολίγοις την άσκηση μιας «περιβαλλοντικά υπεύθυνης κοινωνικής πολιτικής» ή αντίστροφα, μιας «κοινωνικά υπεύθυνης περιβαλλοντικής πολιτικής».

- Τα ενθαρρυντικά **αποτελέσματα** από τη διεθνή εμπειρία δεν πρέπει εντούτοις να αποκρύψουν τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διαδικασία επαναφοράς υπό δημόσιο έλεγχο. Παράγοντες όπως η σημαντική υποχώρηση ή και απώλεια από το δημόσιο εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων λόγω της ιδιωτικοποίησης, η υποβαθμισμένη κατάσταση των υποδομών, η άρνηση επικοινωνίας σημαντικών επιχειρησιακών πληροφοριών και δεδομένων και η συνολικότερα έλλειψη συνεργασίας εκ μέρους των απερχόμενων ιδιωτικών παρόχων καθώς και η εκδήλωση προβλημάτων συμβατότητας στα λογιστικά και πληροφορικά συστήματα αποτελούν ορισμένες μόνο από τις εν λόγω δυσκολίες. Το εγχείρημα της από-ιδιωτικοποίησης καθιστά ως εκ τούτου απαραίτητη συνθήκη την ισχυρή κινητοποίηση του προσωπικού των επιχειρήσεων και των δημόσιων αρχών. Η εμπειρία από τη Γαλλία επιβεβαιώνει ότι η επιτυχία του εγχειρήματος συνεπάγεται εντατικές και επίπονες προσπάθειες εκ μέρους του εργατικού δυναμικού μέχρι να ολοκληρωθεί επιτυχώς η ομαλή μεταβίβαση των υλικών και άυλων στοιχείων από τον ιδιωτικό στον δημόσιο πάροχο. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να αναφερθούν και οι προσπάθειες υπονόμησης του εγχειρήματος που έχουν καταγραφεί εκ μέρους των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Οι προσπάθειες αυτές λαμβάνουν τη μορφή δικαστικών διαμαχών ή ακόμα και ενημερωτικών εκστρατειών με στόχο να θιχτεί η αξιοπιστία των επιχειρούμενων μεταρρυθμίσεων.
- Όπως διαπιστώνεται από τη διεθνή εμπειρία, **το συνδικαλιστικό κίνημα** εγείρει ανησυχίες αναφορικά με τις προοπτικές απασχόλησης, τους όρους και τις συνθήκες εργασίας, το ύψος των αμοιβών, κλπ. Μη αναγνώριση των εν λόγω ανησυχιών συνεπάγεται τον κίνδυνο οι ιδιωτικοποιήσεις να αξιοποιηθούν από τους ιδιωτικούς παρόχους σε βάρος των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό, η σύζευξη των δημοκρατικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών και διεκδικήσεων των κοινωνικών κινημάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων μπορεί να δημιουργήσει τις αναγκαίες συνθήκες έγκαιρης, ευρύτερης και ειλικρινούς αναγνώρισης, των ανησυχιών και των προσδοκιών που εκφράζουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, τα κοινωνικά κινήματα και οι πολίτες, προκειμένου να διαμορφωθούν αντί του κρατισμού και της ιδιωτικοποίησης οι προϋποθέσεις εναλλακτικών μοντέλων και κριτηρίων διοίκησης επιχειρήσεων δημοσίου και κοινωνικού συμφέροντος.

ΜΕΡΟΣ 6
Μισθοί και κόστος εργασίας

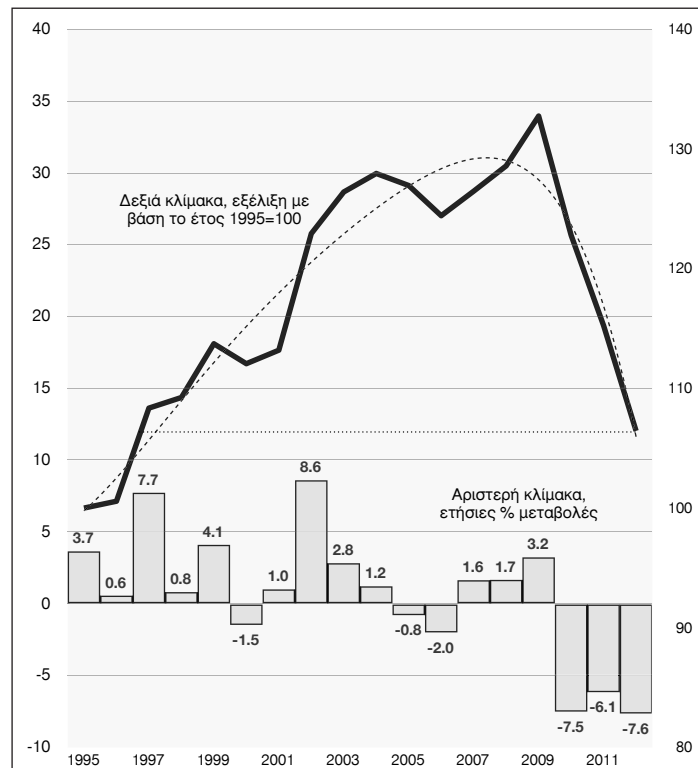
Μισθοί και κόστος εργασίας

6.1. Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας

Μετά από μείωση 7,5% κατά το 2010, και 6,1% το 2011, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω μέχρι το τέλος του 2012 κατά 7,6% (πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής που παίρνει υπόψη της την εφαρμογή του Μνημονίου 2). Κατά τα έτη 1995-2009, η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 35, είχε οδηγήσει την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό σε επίπεδα περίπου 33% ανώτερα σε σύγκριση με το 1995. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της ανόδου της παραγωγικότητας της εργασίας, των διεκδικήσεων των εργαζομένων και του μεταπολιτευτικού θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας το οποίο ευνοούσε την σταθερότητα στην πρωτογενή διανομή του προϊόντος. **Σχεδόν ολόκληρη η πρόοδος που πραγματοποιήθηκε στα χρόνια 1995-2009 όσον αφορά την βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών θα έχει αναιρεθεί, μέχρι το τέλος του 2012, ως αποτέλεσμα των μειώσεων των μισθών της τελευταίας τριετίας.**

Διάγραμμα 35

Αγοραστική δύναμη μέσων αποδοχών ανά μισθωτό, σε σταθερές τιμές 1995, 1995-2012, ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100

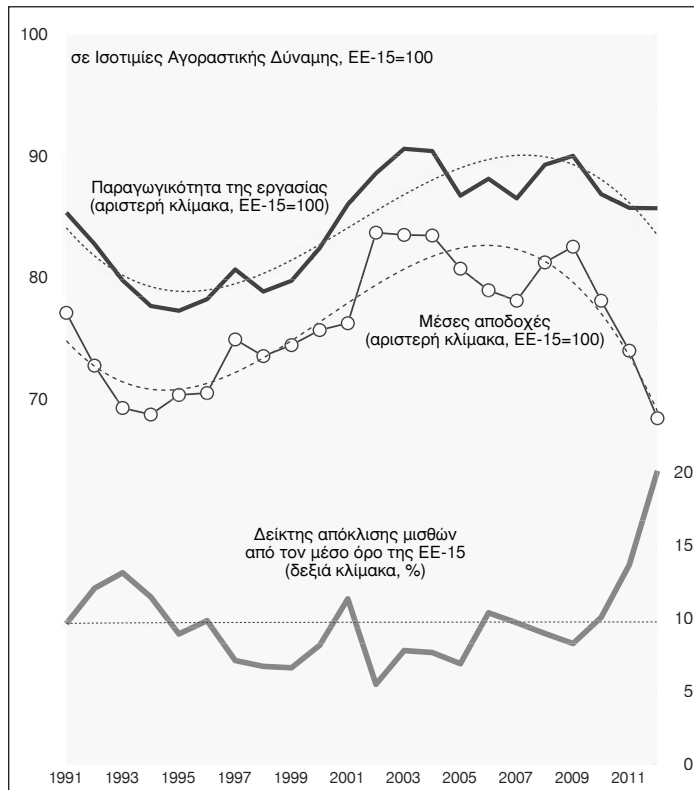

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μέχρι και το 2009, η αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν σημαντικά, οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δηλαδή των 15 «παλαιών» χωρών μελών). Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 36, μέχρι το 2009, η σύγκλιση ακολουθούσε, παρά τις κατά καιρούς ανακοπές της πορείας της, ανοδική τάση (μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης +0,7%). Ενώ στην δεκαετία του 1990 ανερχόταν σε 75% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ-15, έφθασε στο 84% κατά το 2009. Κατά το 2010-2011, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει ανακοπεί και ο δείκτης οδηγήθηκε από το 84% του μέσου όρου της ΕΕ-15 στο 74%. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει ότι η σύγκλιση των πραγματικών μισθών έναντι του μέσου όρου της Ε-15 θα έχει οπισθοχωρήσει περαιτέρω, μέχρι το τέλος του 2012, στο 68,5%, δηλαδή περίπου κατά μία εικοσαετία, στο επίπεδο του 1993.

Διάγραμμα 36

Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Απόκλιση % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, 1991-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σημαντική σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα που παρατηρήθηκε μέχρι το 2009, αλλά και η υποχώρηση του 2010-2012, σχετίζονται προφανώς με την γενικότερη πορεία σύγκλισης / απόκλισης της ελληνικής οικονομίας προς τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη των 15 περισσότερο προηγμένων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να συγκριθεί με την σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας⁴³.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 36, υπολογισμένη ως ποσο-

43. Για να είναι ορθή η σύγκριση γίνεται με την παραγωγικότητα ως καθαρό προϊόν ανά απασχολούμενο και όχι ανά ώρα.

στό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (και σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης) είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σε αυτό το επίπεδο έως το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος του 2012, σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από το 91% στο 86%. Εντούτοις, η πρόβλεψη αυτή είναι μάλλον αισιόδοξη (2012 = +0.1%) καθώς η **ύφεση της ελληνικής οικονομίας** βαθαίνει και εξακολουθεί να προκαλεί την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Προκύπτει από τις παραπάνω συγκρίσεις, ότι η **παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα**, κατά την περίοδο 1995-2009 συνολικά, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περίπου όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού (Διάγραμμα 36). Αυτή η σταθερή αναλογία που ίσχυε μακροχρονίως πριν την κρίση, έχει πλέον ανατραπεί στη διάρκεια της τριετίας 2010-2012: η υποχώρηση στη σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας εξαιτίας της ύφεσης είναι σαφώς μικρότερη από την δραματική υποχώρηση στη σύγκλιση των μέσων αποδοχών ανά εργαζόμενο.

Για να περιγραφεί καλύτερα η ανατροπή αυτή, έχει συμπεριληφθεί στο Διάγραμμα 36 ο δείκτης απόκλισης της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. **Ο δείκτης** έχει κατασκευαστεί έτσι ώστε να διορθώνει την απόκλιση της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών κατά την απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αφαιρείται, δηλαδή, από την παρατηρούμενη απόκλιση των μισθών εκείνο το τμήμα της που είναι δικαιολογημένο γιατί μπορεί να αποδοθεί στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Στην εξέλιξη του δείκτη αποτυπώνεται η σχετική σταθερότητα της απόκλισης των μισθών ως αγοραστική δύναμη μεταξύ ΕΕ-15 και Ελλάδας από το 1999 έως το 2009 καθώς και η διεύρυνση της απόκλισης κατά την τριετία 2010-2012. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 36, **η ανοδική πορεία στον δείκτη απόκλισης της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, είναι θεαματική, γιατί μέχρι το τέλος του 2012 αναμένεται να έχει διπλασιαστεί (από το 10% στο 20%)**.

Οι μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας στην Ελλάδα, κατά τα έτη 1995-2009, σε συνδυασμό με τις εργατικές διεκδικήσεις και τους μεταπολιτευτικούς θεσμούς της αγοράς εργασίας, οι οποίοι ευνοούσαν την σταθερότητα στην διανομή του καθαρού προϊόντος μεταξύ εισοδημάτων της εργασίας και εισοδημάτων της ιδιοκτησίας, οδήγησαν σε άνοδο των ονομαστικών μέσων αποδοχών, οι οποίες, υπολογισμένες σε εθνικό νόμισμα, παρουσίασαν σωρευτική αύξηση, από το 1995 έως το 2009, κατά 8,8% σε τρέχουσες τιμές, έναντι των αντίστοιχων στις 35 περισσότερες αναπτυγμέ-

νες χώρες του κόσμου. Οι συγκρίσεις των μισθών πραγματοποιούνται αφενός μεν σε εθνικό νόμισμα ώστε να καθίστανται εμφανείς οι εσωτερικές αιτίες που προκάλεσαν αλλαγές στα μεγέθη, αφετέρου δε σε δολάρια ώστε να γίνει φανερή και η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ. **Οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα, υπολογισμένες σε δολάρια, ήταν κατά πολύ υψηλότερες, συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες των 35 αναπτυγμένων χωρών. Η συγκριτικά μεγαλύτερη αύξηση των ονομαστικών μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα υπολογισμένη σε εθνικό νόμισμα (+8,8%), μετατράπηκε σε θεαματική αύξηση 44% έναντι των 35 αναπτυγμένων χωρών εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ και παλαιότερα της δραχμής στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000.**

Διάγραμμα 37
Μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1996-2012

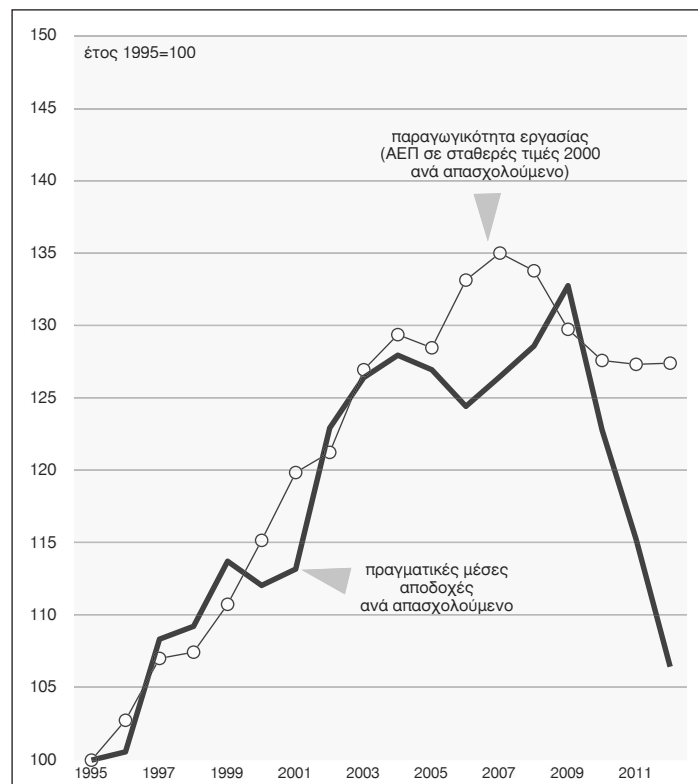
Έτος	σε δολάρια	σε εθνικά νομίσματα
1996	92	99
1997	100	100
1998	97	100
1999	101	100
2000	100	100
2001	100	97
2002	109	103
2003	114	105
2004	116	105
2005	116	104
2006	115	102
2007	118	103
2008	123	105
2009	128	106
2010	120	100
2011	114	95
2012	102	85

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2012), στη διάρκεια του 2012 θα υπάρξει θεαματική μείωση των μέσων αποδοχών ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα σε σύγκριση με τις 35 προηγμένες χώρες, είτε σε

σε εθνικό νόμισμα, είτε σε δολάρια (Διάγραμμα 37), εξαιτίας της εφαρμογής του Μνημονίου 2. Χάρη σε αυτή τη θεαματική μείωση, **οι μέσες αποδοχές στην Ελλάδα, στο τέλος του 2012**, σε εθνικό νόμισμα θα έχουν αυξηθεί έναντι του 1995 κατά 15% λιγότερο από όσο στις ανταγωνίστριες χώρες, και σε δολάρια θα έχουν επιστρέψει στα επίπεδα της δεκαετίας του 1990.

Διάγραμμα 38
Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, 1996-2012

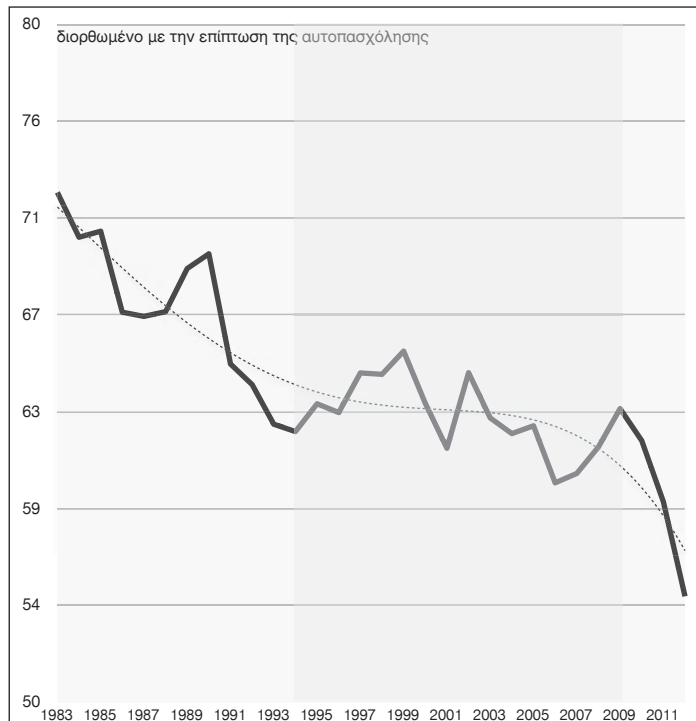

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 38 φαίνεται η σύγκριση παραγωγικότητας και πραγματικών αμοιβών (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο). Στη διάρκεια των ετών 2000-2008 συνολικά, η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 5,5% περισσότερο από την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών. Κατά το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξαιτίας της υποχώρησης του δείκτη τιμών καταναλωτή και με δεδομένη την ύπαρξη προγενέστερων συμβάσεων για τους ονομαστικούς μισθούς του 2009, υπήρξε αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών κατά 3,2%, ενώ ταυτόχρονα υποχώρουσε η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 3,0%. Έτσι, στα στοιχεία

της βάσης Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 38, εμφανίζεται αύξηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού, κατά το 2009⁴⁴, με την οποία ανακτηθήκε ολόκληρο το έδαφος που είχαν χάσει οι πραγματικοί μισθοί έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας στην διάρκεια των ετών 1995-2008. Ωστόσο, οι μειώσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, κατά το 2010-2012, υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, υπερέβησαν κατά πολύ τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Έτσι, στην τριετία 2010-2012 διευρύνθηκε θεαματικά το χάσμα της αγοραστικής δύναμης των μισθών έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας.

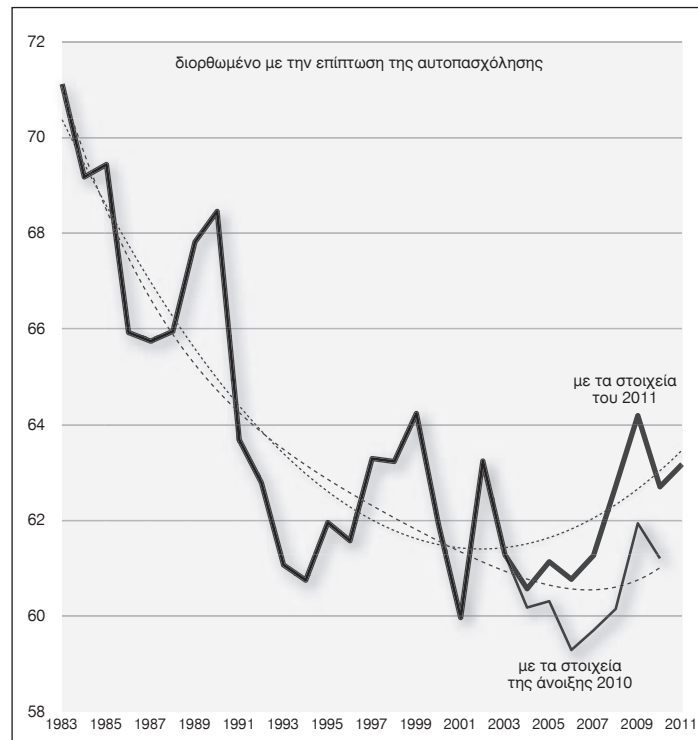
Διάγραμμα 39
Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%), 1983-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

44. Τα στατιστικά στοιχεία για το έτος 2009, όπως τα παρουσιάσαμε παραπάνω έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα εμπειρικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας. Όπως όλοι όσοι έχουν επαφή με την πραγματικότητα των αγορών εργασίας γνωρίζουμε ότι αμέσως μετά τον Αύγουστο του 2008 και κατά τη διάρκεια του 2009, που ήταν ένα έτος οικονομικής ύφεσης, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε εκτεταμένη μείωση των υπερωριών, σε διευθέτηση του χρόνου εργασίας και διαθεσιμότητες με αποτέλεσμα να μειωθούν οι αποδοχές. Αποτελεί, ως εκ τούτου ένα παράδοξο το γεγονός ότι στα επίσημα στατιστικά στοιχεία εμφανίζεται αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών και μάλιστα κατά 3,2% για το 2009.

Διάγραμμα 40
Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%),
1983-2011, με βάση τα στατιστικά στοιχεία του 2010 και του 2011

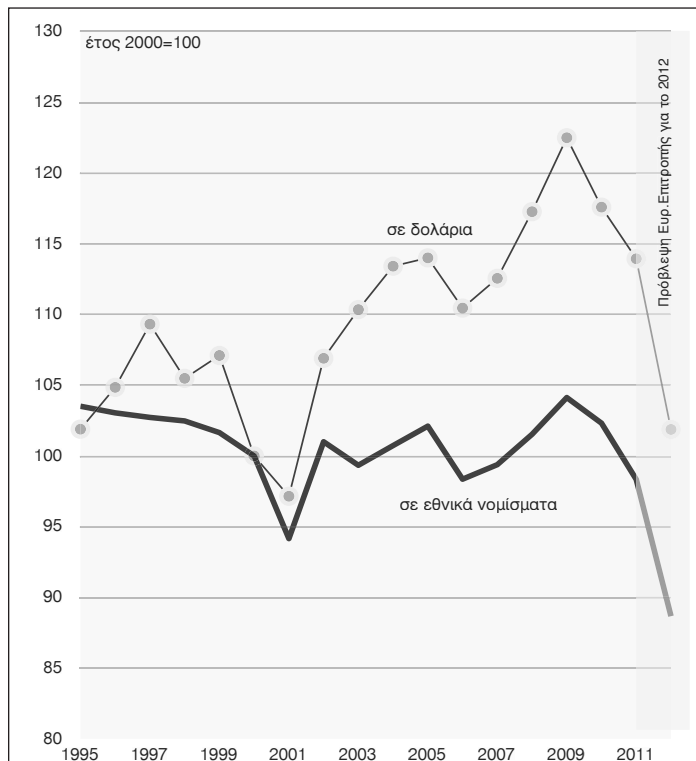
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 39, το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (διορθωμένο για την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης), δηλαδή ένα μέγεθος που αντανακλά την πρωτογενή διανομή του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση επί μια ολόκληρη δεκαετία, μεταξύ 1983 και 1993, και σταθεροποιήθηκε εν συνεχεία στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια 1993-2008 (παρά τις κατά καιρούς αποκλίσεις του από την μεσοπρόθεσμη τάση του 63% του ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής). Στη συνέχεια, όμως, **το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ μειώθηκε δραματικά στη διάρκεια της τριετίας 2010-2012.**

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η εικόνα αυτή έρχεται σε αντίθεση με την αντίστοιχη προηγούμενων ετών εξαιτίας των διαρκών αναθεωρήσεων των στοιχείων που δίνονται στη δημοσιότητα ετησίως από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η μεταβλητότητα των στοιχείων δημιουργεί διαρκή αβεβαιότητα σχετικά με την εξέλιξη των μισθών και του μεριδίου της εργασίας. Για σύγκριση παραθέτουμε το Διάγραμμα 40, όπου φαίνεται το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%), για τα έτη 1983-2011, με βάση τα στατιστικά στοιχεία του 2010 και του 2011.

Διάγραμμα 41

Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1995-2012

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 άλλων αναπτυγμένων χωρών (λαμβάνομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 35 χώρες) αυξήθηκε στην Ελλάδα, στη διάρκεια της περιόδου 2000-2009, κατά 23%. Η αύξηση αυτή, που δείχνει μια σοβαρή επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κόστους, είναι υπολογισμένη σε δολάρια, και δεν θα πρέπει να αποδίδεται στις απαιτήσεις των εργαζομένων αλλά στις αλλαγές της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επειδή οι ανταγωνιστριες χώρες δεν έχουν όλες κοινό νόμισμα με την Ελλάδα, αλλά διατηρούν τα δικά τους εθνικά νομίσματα, εάν θέλουμε να συγκρίνουμε την ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας (δηλαδή την ανταγωνιστικότητα στο βαθμό που εξαρτάται από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος) μεταξύ Ελλάδας και ανταγωνιστριών χωρών, τότε είναι ορθό να υπολογίσουμε το κόστος εργασίας στις διάφορες χώρες στο ίδιο νόμισμα (π.χ. σε δολάρια). Εάν όμως θέλουμε να υπολογίσουμε πόσο επέδρασαν στην ανταγωνιστικότητα κόστους οι απαιτήσεις των μισθωτών, επομένως οι

αυξήσεις των αποδοχών, τότε θα πρέπει να συγκρίνουμε τις αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε εθνικά νομίσματα –αλλιώς θα έχουμε αποδώσει στις αυξήσεις των μισθών, μεταβολές που οφείλονται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Θα εμφανίζεται, δηλαδή, κάθε ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των νομισμάτων των εμπορικών εταίρων της Ελλάδας ως υποτιθέμενο αποτέλεσμα των απαιτήσεων των εργαζομένων. Επομένως, για να έχουμε την ορθή και έντιμη εκτίμηση της επίπτωσης των απαιτήσεων των εργαζομένων στην ανταγωνιστικότητα τιμής απαιτείται να εξετάσουμε τον εθνικό δείκτη του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες των 35 άλλων βιομηχανικών χωρών, σε εθνικά νομίσματα, λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής εκάστης χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, έτσι ώστε στον δείκτη να μην περιλαμβάνεται και η επίπτωση των μεταβολών των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Από τις μεταβολές του δείκτη αυτού (Διάγραμμα 41) προκύπτει ότι στη διάρκεια των ετών 2000-2009, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 βιομηχανικές χώρες, σε εθνικά νομίσματα, αυξήθηκε συνολικά στην εν λόγω περίοδο κατά περίπου 4%. Αυτό σημαίνει ότι από την αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (23%) το 19% οφειλόταν στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ (και παλαιότερα της δραχμής ενόψει της ένταξης στην νομισματική ένωση), σε ενδεχόμενες αλλαγές στην γεωγραφική και στην κλαδική κατανομή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας, και μόνον κατά 4% στις απαιτήσεις των εργαζομένων για υψηλότερες αποδοχές.

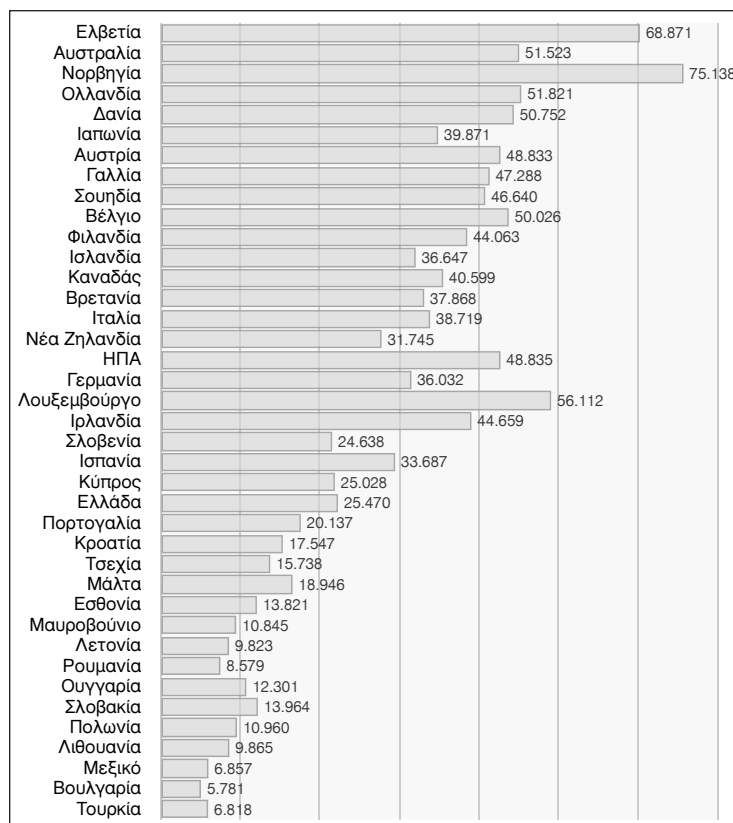
Ως εκ τούτου, **δεν μπορεί να γίνει δεκτός ο ισχυρισμός** ότι η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε εξαιτίας των απαιτήσεων των εργαζομένων, οι οποίες στην Ελλάδα αυξήθηκαν σχεδόν με τον ίδιο ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών (λαμβανομένων υπόψη και των διαφορετικών αυξήσεων της παραγωγικότητας και το βάρος κάθε χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας). Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κόστους των ετών 2000-2009, οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα ευθύνονταν μόνον κατά το ένα πέμπτο.

Στο Διάγραμμα 41 φαίνεται η μεγάλη μείωση που επήλθε κατά την τριετία 2010-2012 στο μοναδιαίο κόστος εργασίας της ελληνικής οικονομίας έναντι των 35 προηγμένων χωρών, τόσο σε εθνικά νομίσματα όσο και σε δολάρια. **Στο τέλος του 2012, η μείωση των ονομαστικών μισθών της τελευταίας τριετίας, θα έχει αντισταθμίσει ολόκληρη την αρνητική επίπτωση που είχε στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, η ανατίμηση του ευρώ και παλαιότερα της δραχμής.**

Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Annual Macroeconomic Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2011, στην κατάταξη

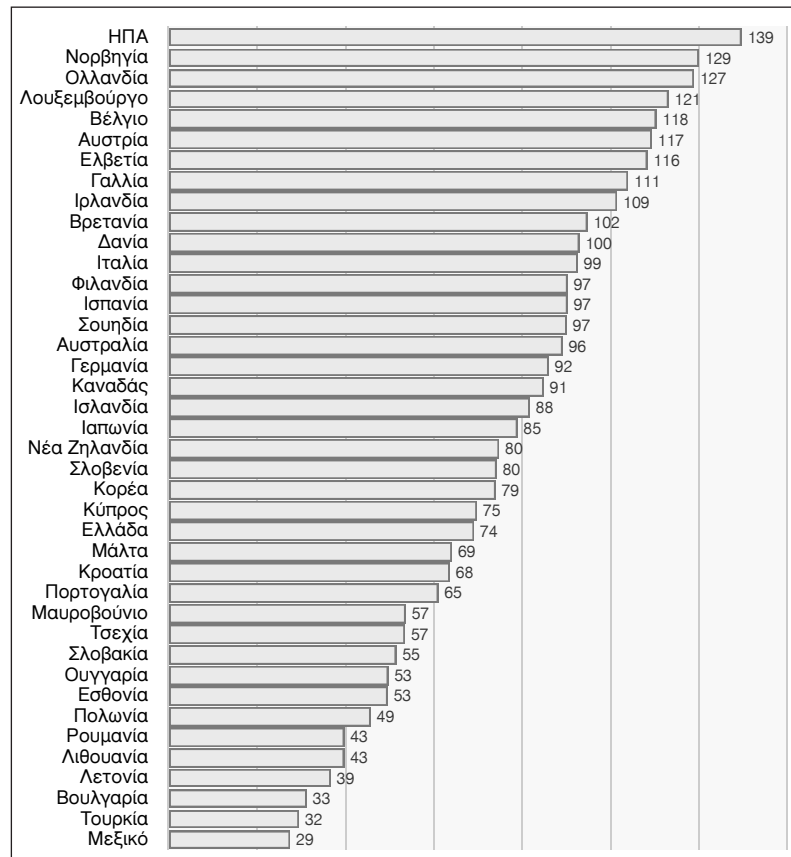
των χωρών με υψηλό και μεσαίο επίπεδο ανάπτυξης, και με κριτήριο τις μικτές αποδοχές σε ευρώ (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη), **η Ελλάδα διατηρεί μια από τις κατώτερες θέσεις**. Μάλιστα, εξαιτίας της ασκούμενης πολιτικής κατά την τελευταία διετία, έχει αυξηθεί σημαντικά η απόστασή της από τον μέσο όρο. Πιο συγκεκριμένα, οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα κατά το 2011 ήταν συγκρίσιμες με αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου (όπου επίσης έχει μειωθεί ο πραγματικός μισθός). Ανέρχονταν σε 25.470 ευρώ (περυσινή εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 27.336 ευρώ) έναντι περίπου 33.000 στην Ισπανία, 36.000 στην Γερμανία και 47.000 στην Γαλλία και 44.000 στην Ιρλανδία (Διάγραμμα 42). **Μετά τις μειώσεις του 2012, οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα θα είναι συγκρίσιμες** με αυτές της Πορτογαλίας και της Μάλτας, και εάν συνεχιστεί η ίδια πολιτική μειώσεων των αποδοχών των εργαζομένων κατά το 2013, με αυτές της Κροατίας, της Τσεχίας και της Εσθονίας.

Διάγραμμα 42
Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο, σε ευρώ, 2011

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

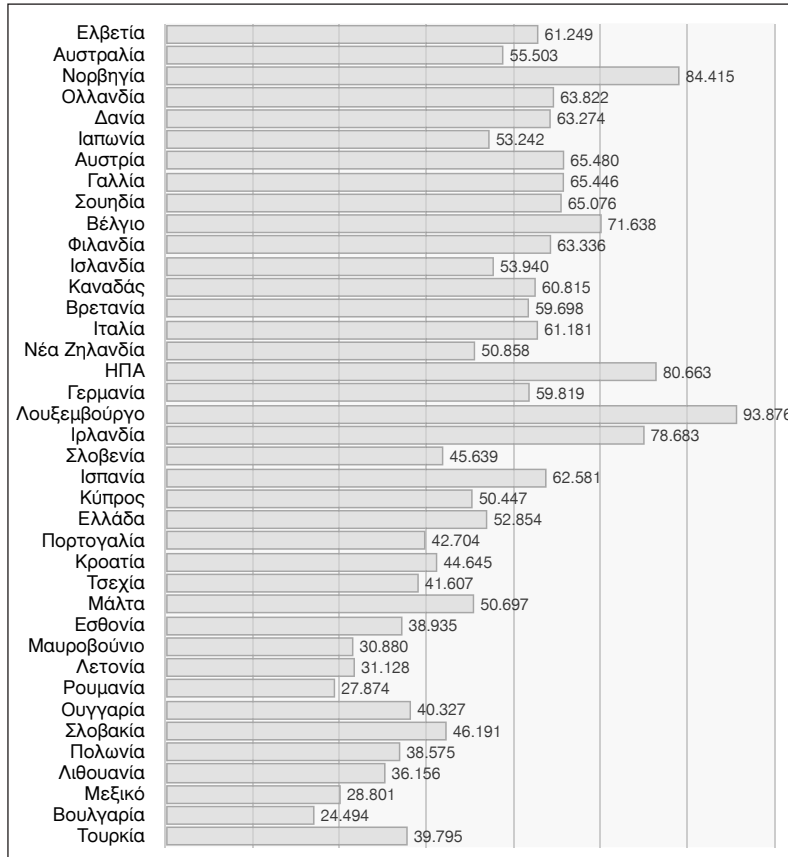
Διάγραμμα 43
Αγοραστική δύναμη μέσω ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, Γερμανία=100, 2011

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σύγκριση των αποδοχών, ως εισόδημα, οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Διάγραμμα 43, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις χώρες με υψηλή και μεσαία ανάπτυξη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι **η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα**, κατά το 2009, ανερχόταν στο 74% της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στη Γερμανία και στο 67% της Γαλλίας. Από την σχετικά χαμηλή θέση της Γερμανίας στην κατάταξη των χωρών με βάση την αγοραστική δύναμη των μισθών, γίνεται φανερό το ντάμπινγκ που ασκείται από την Γερμανία επί των μισθών όλων των άλλων χωρών με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης.

Διάγραμμα 44
Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, 2011

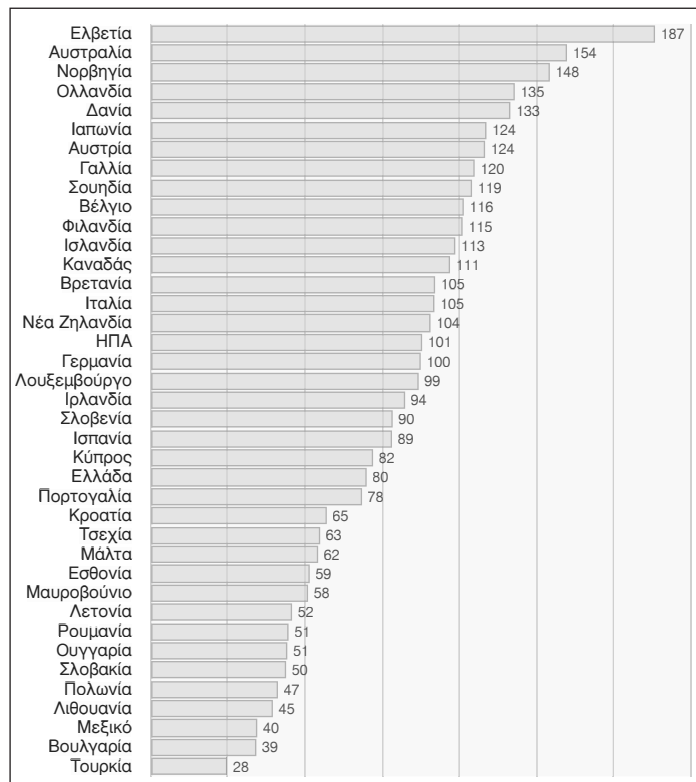
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το ετήσιο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις προηγμένες χώρες (Διάγραμμα 44) προκύπτει ότι μετά από την μείωση της διείσδυσης (βλ. στα Μέρη 2 και 3) η **Ελλάδα υστερεί** έναντι πολλών άλλων χωρών με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης. Εντούτοις, η υπεροχή της παραγωγικότητας στην Ελλάδα έναντι των χωρών μεσαίας ανάπτυξης παραμένει ακόμη και σήμερα σημαντική.

Η διαφορά που παρατηρείται στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ Ελλάδας και άλλων προηγμένων χωρών, είναι μικρότερη από την αντίστοιχη διαφορά των αμοιβών εργασίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα μετά την εσωτερική υποτίμηση των ετών 2010-2012. Προκύπτει, έτσι, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες προηγμένες χώρες της ευρωζώνης

νης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 20,0% ως προς την Γερμανία (με βάση 100 για την Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 80 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 45). Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι ακόμη χαμηλότερο (75 έναντι της Γερμανίας), γεγονός που δεν έχει βοηθήσει την χώρα αυτή να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει. **Υψηλότερο από την Ελλάδα** είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία, την Ιρλανδία, την Σλοβενία και την Κύπρο.

Διάγραμμα 45
Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης,
Γερμανία=100, 2011

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

6.2. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στην Ευρώπη, ο κατώτατος μισθός υπάρχει προ πολλού σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, καθιερώθηκε πιο πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο (1999) και στην Ιρλανδία (2000), ενώ στα περισσότερα νέα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κατώτατος μισθός θεσπίστηκε στην αρχή της περιόδου μετάβασης (δεκαετία 1990). Δεδομένων των αδύναμων συστημάτων συλλογικής διαπραγματεύσεως στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οι κατώτατοι μισθοί επηρεάζουν την εξέλιξη του συνόλου μισθών.

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει σήμερα στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγματεύση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 11 από τα 12 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία) και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και αυξήσεις, πράγμα που επιτρέπει την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους.

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρος) δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές σε κλαδικό επίπεδο. Στις χώρες αυτές υπάρχουν παραδοσιακά ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις και υπάρχει, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς. Ωστόσο σε χώρες όπως η **Γερμανία**, διεξάγεται συζήτηση κατά τα τελευταία έτη για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών και γενικότερα την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, η συλλο-

γική διαπραγμάτευση που παραδοσιακά ορίζει τους κατώτατους μισθούς σε κλαδικό επίπεδο δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κακοπληρωμένου τμήματος της μισθωτής εργασίας λόγω της αύξησης της μετανάστευσης και του πολλαπλασιασμού των άτυπων συμβάσεων εργασίας αλλά και της «αδιαφορίας» των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στα πλαίσια των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις. Στην **Σουηδία**, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με την υπόθεση «Laval» ανέδειξε τις αδυναμίες του υπάρχοντος μοντέλου συλλογικής διαπραγμάτευσης, στα πλαίσια του οποίου δεν προβλέπεται κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο.⁴⁵ Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις αυξημένες μεταναστευτικές ροές από τις βαλτικές κυρίως χώρες θέτει υπό συζήτηση το θέμα θέσπισης ενός γενικευμένου κατώτατου μισθού. Παρόμοια συζήτηση διεξάγεται επίσης και στην **Φιλανδία** ανάμεσα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, με την Φιλανδική Συνομοσπονδία (SAK) να ζητά την θέσπιση κατώτατου μηνιαίου μισθού στα 1500€ μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων.

6.2.1.Εξελιξεις στους κατώτατους μισθούς στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι βασικοί λόγοι που εξηγούν γενικότερα το **αυξανόμενο ενδιαφέρον** για τους κατώτατους μισθούς την τελευταία δεκαετία στην Ευρώπη σχετίζονται με την νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζεται από την σημαντική αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης που συνδέονται με περισσότερη επισφάλεια και λιγότερα δικαιώματα για τους εργαζόμενους, με την αύξηση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων και των φτωχών εργαζομένων για τους οποίους ο κατώτατος μισθός θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα εργαλείο ώστε να υπάρχει ένα μισθολογικό κατώφλι για όλους τους εργαζόμενους. Η αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου και -σε μικρότερο βαθμό- του εργατικού δυναμικού στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, έχουν προκαλέσει, λόγω της σοβαρής υστέρησης που παρατηρείται στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής αλλά και των εθνικών πολιτικών, ένα είδος κοινωνικού dumping ειδικότερα στις περιπτώσεις που γίνεται χρησιμοποίηση κακοπληρωμένων εργαζόμενων μεταναστών για να ασκηθεί πίεση στους μισθούς των εργαζομένων της χώρας υποδοχής. Παράλληλα, η συρρίκνωση της κάλυψης που παρέχει η συλλογική διαπραγμάτευση και κατ' επέκταση οι συλλογικές συμβάσεις, σε συνδυασμό με την μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, οδηγούν διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις – ακόμη και σε χώρες που παραδοσιακά δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και υπερτερεί η συλλογική διαπραγμάτευση και οι συμβάσεις σε κλαδικό επίπεδο - να

45. *Industrial Relations in Europe 2010, European Commission.*

υποστηρίξουν την θέσπιση του ώστε να προστατευτούν οι μισθοί και η αγοραστική δύναμη ειδικότερα των πιο αδύναμων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης.

Από την αρχή της προηγούμενης δεκαετίας, σχεδόν σε όλες τις χώρες όπου υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο παρατηρήθηκαν πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού που στόχευαν στην βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων, επηρεάζοντας σε πολλές περιπτώσεις την γενικότερη εξέλιξη των μισθών. Ωστόσο η τάση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται το 2008 λόγω της σημαντικής και γρήγορης αύξησης των τιμών σε βασικά είδη κατανάλωσης το πρώτο εξάμηνο του 2008, η οποία σε πολλές χώρες δεν αντισταθμίστηκε από αντίστοιχες αυξήσεις στον κατώτατο μισθό.⁴⁶

Με την έλευση της οικονομικής κρίσης παρατηρείται **πάγωμα των ονομαστικών κατώτατων μισθών** σε διάφορες χώρες (Ιρλανδία, Βαλτικές χώρες, Τσεχία, Βουλγαρία, Ρουμανία..) ή **χαμηλές αυξήσεις** (Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ολλανδία..), ωστόσο παρά την κρίση παρατηρούνται **όμως επίσης σημαντικές αυξήσεις των κατώτατων μισθών** σε ορισμένες χώρες (Πορτογαλία, Σλοβενία, Πολωνία καθώς και στην Ισπανία όμως μόνο για το 2009 με χαμηλές στην συνέχεια αυξήσεις για το 2010 και 2011). Ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η αύξηση του κατώτατου μισθού στόχευε στην προστασία των πιο ευάλωτων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης και στην στήριξη της κατανάλωσης, σε άλλες περιπτώσεις υπερίσχυσε το βασικό επιχείρημα περί αναγκαιότητας περιορισμού του κόστους εργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης, την διατήρηση της απασχόλησης, την μείωση της ανεργίας και την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας

Για να καταστεί ευκολότερη η παρατήρηση της εξέλιξης των κατώτατων μισθών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παραθέτουμε στον Πίνακα 1, τα εξαμηνιαία στοιχεία της Eurostat για την περίοδο 2009-2012, που αφορούν στον **κατώτατο μισθό σε εθνικό νόμισμα** (ώστε να είναι ευδιάκριτες οι ονομαστικές αυξήσεις στον κατώτατο μισθό στις διάφορες χώρες εκτός ευρωζώνης χωρίς αυτές να επηρεάζονται από τις συναλλαγματικές ισοτιμίες)

Από τα δεδομένα του Πίνακα 1 προκύπτει ότι το **πάγωμα των κατώτατων μισθών για τουλάχιστον μια διετία** (τέσσερα συνεχόμενα εξάμηνα) **εμφανίζεται σε πολύ περισσότερες χώρες εκτός ευρώ παρά εντός της ευρωζώνης.**

Στις χώρες μέλη της ευρωζώνης παρατηρείται **πάγωμα του κατώτατου μισθού για τουλάχιστον 4 εξάμηνα** σε 3 χώρες **Ιρλανδία** (από το β' εξάμηνο του 2007 μέχρι και το α' εξάμηνο του 2012, ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ιρλανδία ανέρχεται σε 1462 € και είναι ο δεύτερος υψηλότερος στην

46. Thorsten Schulten: «Minimum wages in Europe: new debates against the background of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.

ΕΕ μετά το Λουξεμβούργο), στο **Βέλγιο** (από το α' εξάμηνο του 2009 έως και το β' εξάμηνο του 2010) και στην **Ελλάδα** (από το β' εξάμηνο του 2009 μέχρι και το α' εξάμηνο του 2011). Στις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης παρατηρούνται ετήσιες ονομαστικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού με σημειωτέα την περίπτωση της **Σλοβενίας** (η οποία προσχώρησε στην ευρωζώνη το 2007) όπου παρατηρείται αξιοσημείωτη **αύξηση της τάξης του 23 % στον κατώτατο μισθό το β' εξάμηνο του 2010**.

Πίνακας 1: Εξέλιξη κατώτατου μηνιαίου μισθού σε εθνικό νόμισμα (α' και β' εξάμηνο για τα έτη 2009-2011 και α' εξάμηνο για το 2012)

ΧΩΡΕΣ Ε.Ε	2009 α'	2009 β'	2010 α'	2010 β'	2011 α'	2011 β'	2012 α'
Εντός ευρωζώνης							
Βέλγιο	1387,5	1387,5	1387,5	1387,5	1415,2	1443,5	1.443,5
Ιρλανδία	1461,9	1461,9	1461,9	1461,9	1461,9	1461,9	1.461,9
Ελλάδα	817,8	862,8	862,8	862,8	862,8	870	704,4
Ισπανία	728	728	738,9	738,9	748,3	748,3	748,3
Γαλλία	1321	1337,7	1343,8	1343,8	1365	1365	1.398,4
Λουξεμβούργο	1641,7	1682,8	1682,8	1724,8	1757,6	1757,6	1.801,5
Μάλτα (€ από 2008)	634,9	634,9	659,9	659,9	665	665	679,9
Ολλανδία	1381,2	1398,6	1407,6	1416	1424,4	1435,2	1.447,0
Πορτογαλία	525	525	554,2	554,2	565,8	565,8	565,8
Σλοβενία (€ από 2007)	589,2	589,2	597,4	734,2	748,1	748,1	763,1
Σλοβακία (€ από 2009)	295,5	295,5	307,7	307,7	317	317	327,0
Εκτός ευρωζώνης							
Βουλγαρία	240	240	240	240	240	240	270,0
Τσεχία	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8.000,0
Λιθουανία	800	800	800	800	800	800	800,0
Εσθονία (€ από 2011)	278	278	278	278	278	278	290,0
Λετονία	180	180	180	180	200	200	200,0
Ρουμανία	600	600	600	600	670	670	700,0
Ουγγαρία	71500	71500	73500	73500	78000	78000	93.000,0
Πολωνία	1276	1276	1317	1317	1386	1386	1.500,0
Ηνωμένο Βασίλειο	948	948	956	956	980	980	1.004,0

Πηγή: Eurostat.

Στις χώρες **εκτός ευρωζώνης**, με εξαίρεση το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ουγγαρία και την Πολωνία, παρατηρείται **πάγωμα των κατώτατων μισθών για την τριετία 2009-2011 σε τέσσερις χώρες** (Βουλγαρία, Τσεχία, Λιθουανία Εσθονία) και **για την διετία 2009-2010 σε 2 χώρες** (Λετονία, Βουλγαρία).

Στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης και της ύφεσης ασκούνται σήμερα ισχυρές πιέσεις από την πλευρά των εργοδοτών για πάγωμα ή ακόμη και μείωση των μισθών, επιδιώκοντας σε κάποιες περιπτώσεις να συμψηφίσουν μέρος των ζημιών τους με την συμπίεση του κόστους εργασίας, σε άλλες να αποφύγουν μείωση των περιθωρίων κέρδους εκμεταλλευόμενες την κατάσταση της κρίσης και θέτοντας ως δίλημμα στους εργαζόμενους την απόλυση ή την αποδοχή μείωσης του μισθού (ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών όπου παρατηρείται χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα είναι ορατός ο κίνδυνος να οδηγηθεί ένα μέρος των εργαζομένων στην ομάδα των χαμηλόμισθων). Στα πλαίσια ενός αβέβαιου οικονομικού περιβάλλοντος είναι δύσκολο προβλέψιμο αν οι κυβερνήσεις και οι κοινωνικοί συνομιλητές θα εγκαταλείψουν το ενδιαφέρον που παρατηρήθηκε τα προηγούμενα χρόνια για τον κατώτατο μισθό ή αν αντίθετα ο κατώτατος μισθός θα θεωρηθεί ως ένα εργαλείο προστασίας των χαμηλόμισθων και των φτωχών εργαζομένων.

Κατά την πρόσφατη περίοδο, η επιβράδυνση των αυξήσεων ή το πάγωμα των κατώτατων μισθών στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες είχε ως αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι που αμείβονται με τα κατώτατα όρια να υποστούν απώλειες σε όρους πραγματικών αποδοχών (και σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετά σημαντικές).

Ωστόσο η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου – εκτός των απωλειών σε πραγματικούς όρους των κατώτατων αποδοχών την διετία 2010-2011- επιβάλλεται και ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού, μέσα από τις δραστηκές μειώσεις του Φεβρουαρίου 2012 στα πλαίσια υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου (22% στον κατώτατο μισθό και ημερομίσθιο και 32% αντίστοιχα για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών). Ο κατώτατος μισθός, από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων, μετατρέπεται σε εργαλείο για την επίσπευση της διαδικασίας γενικευμένης μείωσης των αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα που επιδιώκεται στα πλαίσια της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

6.2.2. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το α' Εξάμηνο του 2012

Τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση το α' εξάμηνο του 2012. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς, δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των ασφαλιστικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως - και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία – από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του *Διαγράμματος 46*, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1202 και 1801 ευρώ, σε μία *πρώτη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία, την Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο,
- μεταξύ 566 και 877 ευρώ, σε μία *δεύτερη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Μάλτα, την Σλοβενία, την Ισπανία και την Ελλάδα⁴⁷
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 138 και 336 ευρώ στα υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ, είναι πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών της ΕΕ (με εξαίρεση τη Σλοβενία και τη Μάλτα). Αντίθετα όμως, **ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα, υστερεί σημαντικά έναντι των κατώτατων μισθών των ανεπτυγμένων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (στις οποίες είναι θεσμοθετημένος ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και ξεπερνά τα 1200 €), δεδομένου ότι μετά την μείωση κατά 22% τον Φεβρουάριο του 2012, **ανέρχεται περίπου στο 49 %** (από 60% πριν το Μνημόνιο ΙΙ με βάση την ΕΓΣΣΕ) **του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης αυτής κατηγορίας χωρών**. Τέλος, πριν την ονομαστική μείωση που επεβλήθη με Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου (14/2/2012), ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ήταν υψηλότερος των αντίστοιχων κατώτατων μισθών των χωρών της δεύτερης κατηγορίας. Μετά όμως από τις δραστικές μειώσεις του Φεβρουαρίου του 2012 η κατάταξη αλλάζει και σήμερα ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα είναι χαμηλότερος από τον αντίστοιχο μισθό στην Σλοβενία και στην Ισπανία ενώ παραμένει υψηλότερος από τον κατώτατο μισθό στην Μάλτα στην Πορτογαλία. (*Διάγραμμα 47*).

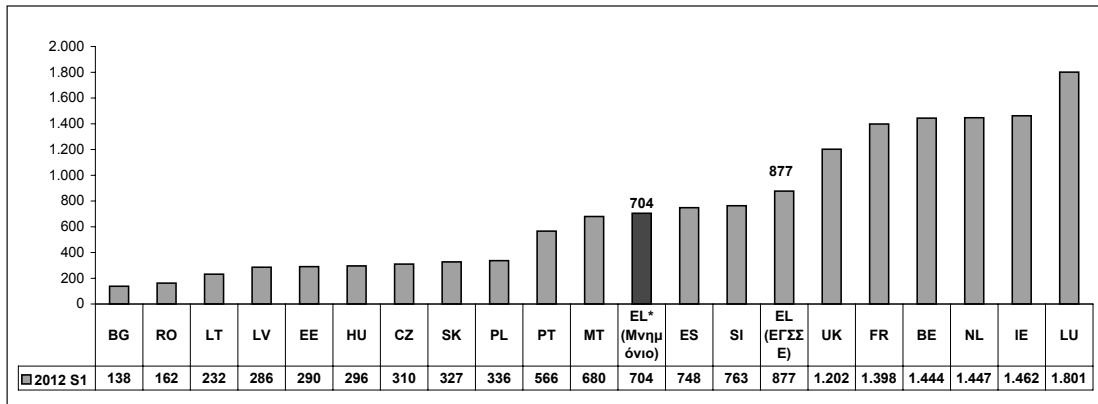
47. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για την Ελλάδα (που λαμβάνουν υπόψη τον μισθό όπως αυτός διαμορφώθηκε από την τελευταία τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012, πριν το Μνημόνιο 2), ο κατώτατος μισθός, υπολογισμένος σε 12μηνη βάση, ανέρχεται το α' εξάμηνο του 2012 στην Ελλάδα, σε 877€. Επικαιροποιούμε τα στοιχεία της Eurostat για την Ελλάδα (704€ αντί 877€) λαμβάνοντας υπόψη τη μείωση που επιβλήθηκε με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου από 14.2.2012 στα πλαίσια υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου.

Στα Διαγράμματα 48 και 49, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο Διαγράμματα (46 και 48), η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός κυρίως στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης – σε μικρότερο όμως βαθμό – στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και (ελάχιστα) στην Ελλάδα. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των Μονάδων Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

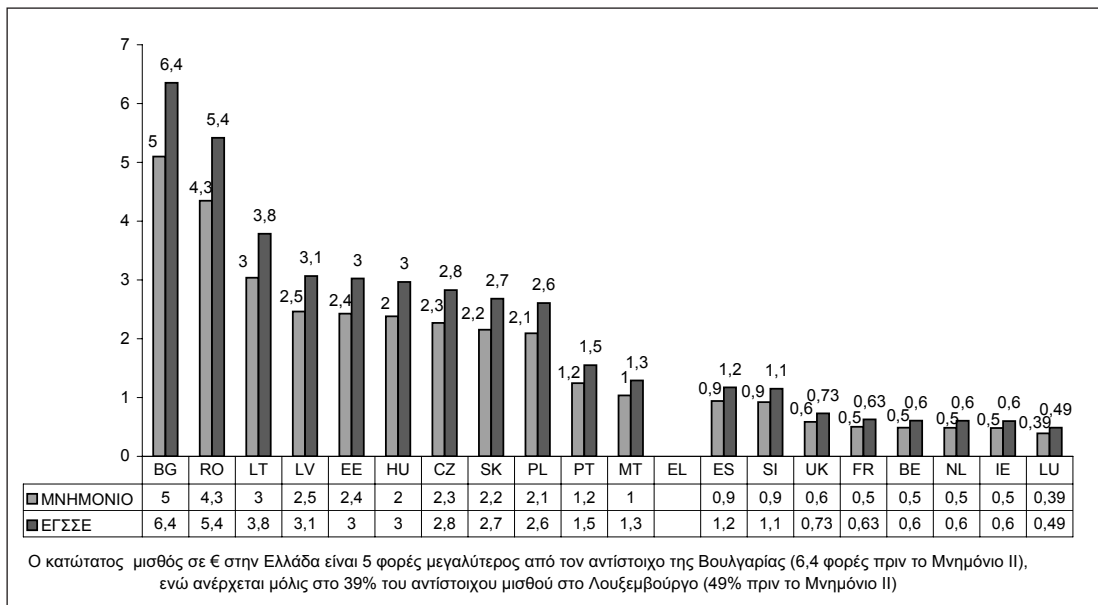
Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα σε ΜΑΔ, μετά την μείωση του Φεβρουαρίου 2012, υποχωρεί στην κατάταξη των είκοσι χωρών από την έβδομη στην δέκατη θέση και είναι πλέον – με εξαίρεση την Πορτογαλία - χαμηλότερος σε όρους αγοραστικής δύναμης από τον αντίστοιχο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας. (Διάγραμμα 48).

Διάγραμμα 46
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε
Α' Εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί σε 12μηνη βάση)

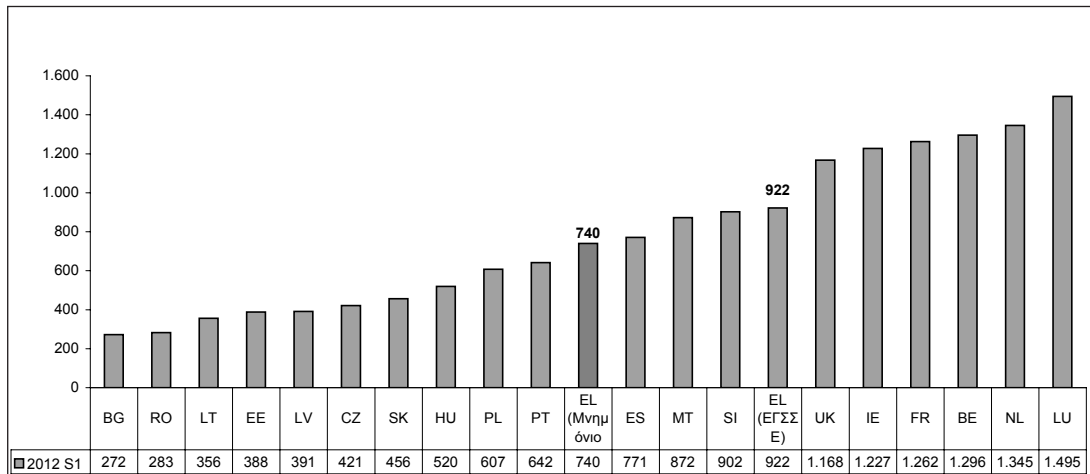
Πηγή: Eurostat. Επικαιροποιούμε τα στοιχεία της Eurostat για Ελλάδα (704€ αντί 877€) με βάση την Προέξη Υπουργικού Συμβουλίου - Μνημόνιο ΙΙ (ισχύει από 14.2.2012).

Διάγραμμα 47
Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε € στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών
μελών της ΕΕ - Α' εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί με βάση την ΕΓΣΣΕ
και την ΠΥΣ - Μνημόνιο ΙΙ)

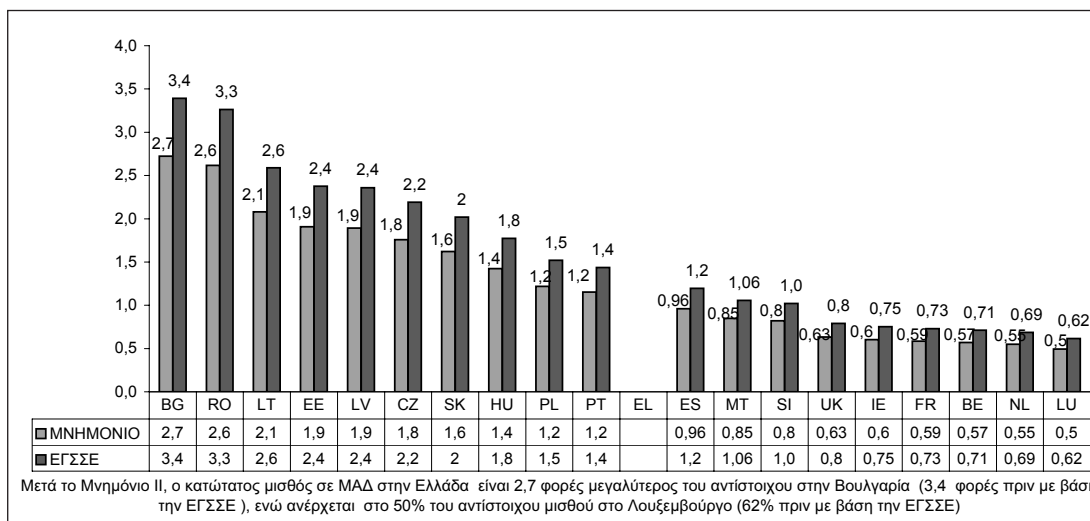
Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων από ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2012.

Διάγραμμα 48
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ε.Ε σε Μονάδες Αγοραστικής
Δύναμης (ΜΑΔ) - Α' Εξάμηνο 2012

Πηγή: Eurostat. Επικαιροποιούμε τα στοιχεία της Eurostat για την Ελλάδα (740 αντί 922) με βάση την ΠΥΣ -Μνημ όνιο ΙΙ (ισχύει από 14.2.2012)

Διάγραμμα 49
Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ΜΑΔ στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών
της Ε.Ε Α' εξάμηνο 2012 (Υπολογισμοί με βάση την ΠΥΣ
- Μνημόνιο ΙΙ και την ΕΓΣΣΕ)

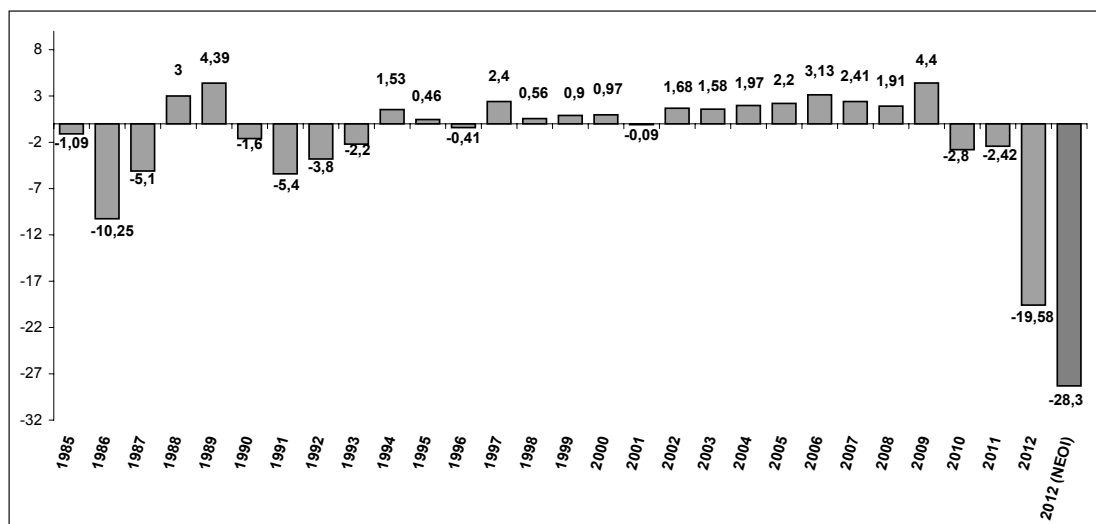
Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων από ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2012.

6.2.3. Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2012

Ο Πίνακας 2 καταγράφει την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών -κατώτατου μισθού και ημερομισθίου- στην Ελλάδα για την περίοδο 1984-2012, όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές αποφάσεις (και από τον Φεβρουάριο του 2012 με Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου στα πλαίσια υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου).

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 2, στα Διαγράμματα 50 και 51 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 – 2012 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές (σε 12μηνη βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα. Διαπιστώνεται στα συγκεκριμένα Διαγράμματα ότι, ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε μόλις το 2009 την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου (1984-2009).

Διάγραμμα 50
Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών
στην Ελλάδα (1984-2012)

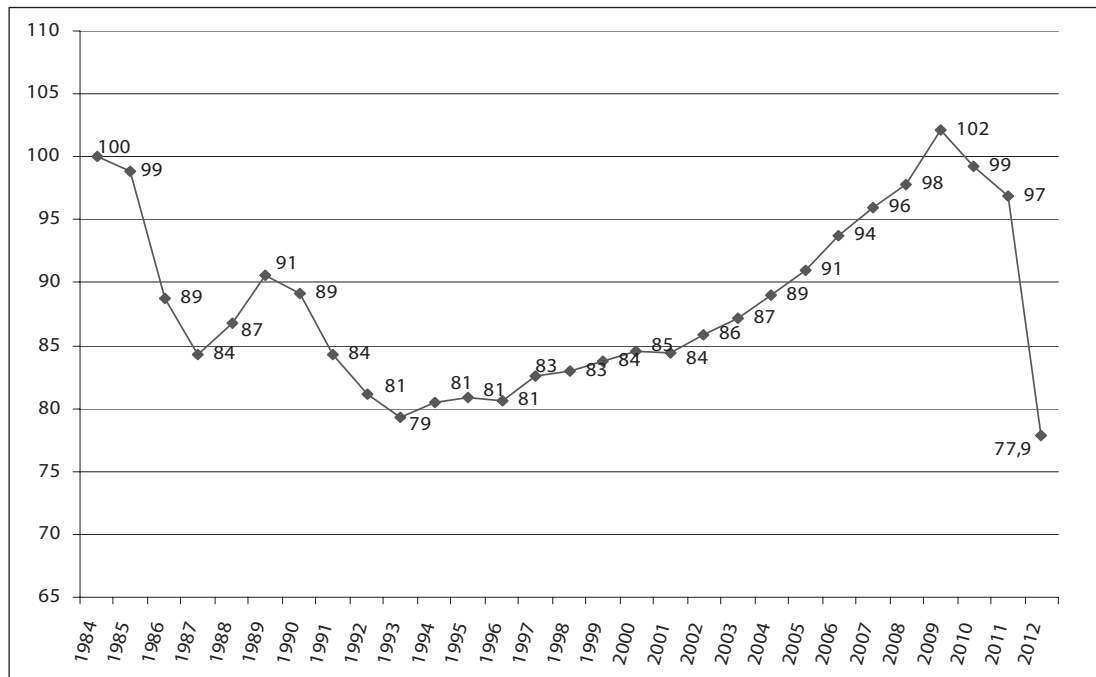

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ (Χρ. Τριανταφύλλου). Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ και το μέσο ΔΤΚ της ΕΛΣΤΑΤ μέχρι 2011. Για το 2012, ΠΥΣ -Μνημόνιο 2 και πρόβλεψη Τράπεζας Ελλάδας για πληθωρισμό 2012.

Έχουμε με άλλα λόγια, μεταξύ 1984 και 2012, **τρεις διακριτές** περιόδους:

- Στην διάρκεια της **πρώτης** περιόδου (1984-1996) έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 1980 μέχρι το έτος 1996).
- Στην διάρκεια της **δεύτερης** περιόδου (1997-2009) έχουμε ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό με αποτέλεσμα μία σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απωλέσθηκε την προηγούμενη περίοδο - κατά 22 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 102 το 2009). Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά τα επίπεδα του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ σημαίνει, ταυτόχρονα, ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας.
- Στην διάρκεια της **τρίτης** περιόδου (2010-2012), η μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών κατά 5,2 εκατοστιαίες μονάδες την τελευταία διετία (2010-2011) είχε ως αποτέλεσμα, ήδη στα τέλη του 2011, να επανέλθει ο κατώτατος μισθός σε όρους αγοραστικής δύναμης σε επίπεδα προ του 1984, ενώ η πρόσφατη δραστική μείωση του Φεβρουαρίου 2012 επιδεινώνει δραματικά την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα (διαμορφώνοντας τον δείκτη στις 77,9 μονάδες το έτος 2012, δηλαδή 22 εκατοστιαίες μονάδες, χαμηλότερα από τα επίπεδα του 1984).

Διάγραμμα 51
Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών
(1984=100)

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ (Χρ. Τριανταφύλλου). Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ και το μέσο ΔΤΚ ΕΛΣΤΑΤ μέχρι 2011. Για το 2012, ΠΥΣ -Μνημόνιο 2 και πρόβλεψη πληθωρισμού Τράπεζας Ελλάδας

Στην τελευταία τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012, **δεν προβλέπονται ονομαστικές αυξήσεις για το 2010**, ενώ οι **ονομαστικές αυξήσεις που προβλέπει η ΕΓΣΣΕ από 1.7.2011 και από 1.7.2012** ανέρχονται στο ύψος του πληθωρισμού της ευρωζώνης του προηγούμενου, κάθε φορά, έτους (δηλαδή, αυξήσεις από 1.7.11 με βάση τον εναρμονισμένο ΔΤΚ της ευρωζώνης του 2010 και από 1.7.2012 με βάση τον εναρμονισμένο ΔΤΚ της ευρωζώνης του 2011).

Το 2010 διαπιστώνεται μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών η οποία συνεχίζεται και το 2011, δεδομένου ότι η ονομαστική αύξηση των κατώτατων μισθών ανέρχεται από 1.7.2011 σε 1,6% (εναρμονισμένος ΔΚΤ ευρωζώνης έτους 2010) και αδυνατεί να καλύψει την αύξηση του ΔΤΚ στην Ελλάδα (μέσος ετήσιος πληθωρισμός το 2011 3,3%⁴⁸), Παράλληλα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο πληθωρισμός για τους χαμηλόμισθους είναι υψηλότερος του μέσου όρου λόγω της διάρθρωσης της κατανάλωσης των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα και της

48. Δελτίο Τύπου ΕΛΣΤΑΤ 11.1. 2012.

διαμόρφωσης των τιμών σε επιμέρους βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Ειδικότερα τα δύο τελευταία έτη οι ανατιμήσεις του ΔΤΚ για τα είδη διατροφής και στέγασης είναι πολύ μεγαλύτερες από το μέσο όρο των αυξήσεων με αποτέλεσμα να επιβαρύνονται δυσανάλογα οι χαμηλόμισθοι και γενικότερα τα χαμηλά εισοδήματα. Σύμφωνα με τα αναλυτικά στοιχεία του ΔΤΚ της ΕΛΣΤΑΤ⁴⁹ προκύπτει ότι οι μεγαλύτερες αυξήσεις των τιμών (στην σύγκριση Δεκεμβρίου 2011 με το Δεκέμβριο 2010) αφορούσαν κυρίως στην διατροφή (4,3%) στην στέγαση (7,9%).

Για το έτος 2012, σύμφωνα με την τελευταία τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012, δεδομένου ότι ο πληθωρισμός στην ευρωζώνη διαμορφώθηκε στο 2,6% το 2011, οι κατώτατοι μισθοί και τα ημερομίσθια στην Ελλάδα θα όφειλαν να αυξηθούν κατά 2,6% και να διαμορφωθούν αντίστοιχα στα 779,92€ (από 751,39€) και 34,44€ (από 33,57€), (Πίνακας 2).

Στα πλαίσια υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου, το Φεβρουάριο του 2012 με Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου⁵⁰, αποφασίζεται η βίαιη ονομαστική μείωση στους κατώτατους μισθούς της ΕΓΣΣΕ, ενώ δρομολογείται παράλληλα η αλλαγή στον τρόπο διαμόρφωσης των κατώτατων ορίων, που τις τελευταίες δεκαετίες πραγματοποιείται μέσα από συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών.

Επομένως ενώ η τριετής ΕΓΣΣΕ 2010-2012 προβλέπει αύξηση του κατώτατου μισθού από 1.7.2012 με βάση το μέσο πληθωρισμό στην ευρωζώνη (2,6%), η Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου δίνει από 14-2-2012, την δυνατότητα μονομερούς μείωσης από τους εργοδότες του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου (χωρίς δηλαδή να απαιτείται η σύμφωνη γνώμη των εργαζομένων). Συγκεκριμένα **τα κατώτατα νόμιμα όρια μισθών και ημερομισθίων** καθορίζονται σε σχέση με τα κατώτατα όρια της από 15-7-2010 ισχύουσας ΕΓΣΣΕ, όπως αυτά προβλέπονταν και ίσχυαν την 1.1.2012, **μειωμένα κατά 22%**.

Η ονομαστική μείωση αυτή των ημερομισθίων και μισθών της ΕΓΣΣΕ, που αφορά το χρονικό διάστημα, από 14.2.2012 και μέχρι την ολοκλήρωση του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής στα πλαίσια του μηχανισμού στήριξης των ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, σημαίνει συγκεκριμένα ότι τα κατώτατα όρια διαμορφώνονται ως εξής:

- 26,18€ μικτά (από 33,57€) για τον ανειδίκευτο άγαμο εργατοτεχνίτη.
- 586,08€ μικτά (από 751,39 €) για τον ανειδίκευτο άγαμο υπάλληλο.

Για τους **νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών** προβλέπεται ονομαστική μείωση των κατώτατων αποδοχών κατά **32%**. Συγκεκριμένα:

49. Δελτίο Τύπου ΕΛΣΤΑΤ 11.1. 2012.

50. Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου υπ' αριθ. 6/28-2-2012 (ΦΕΚ Α 38/28-2-2012) για την «Ρύθμιση θεμάτων προς εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 1 του ν. 4046/2012».

- 22,83€ μικτά (από 33,57€) για τον ανειδίκευτο άγαμο εργατοτεχνίτη.
- 510,95€ μικτά (από 751,39€) για τον ανειδίκευτο άγαμο υπάλληλο.

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι **οι επιπτώσεις**, από την μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών) μέχρι το τέλος του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, **δεν περιορίζονται στην μείωση των αποδοχών όσων αμείβονται με τον κατώτατο μισθό αλλά προκύπτουν ευρύτερες επιπτώσεις. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συμπαρασύρει ανάλογα και τα επιδόματα ανεργίας, ασθενείας, μητρότητας, τις συντάξιμες αποδοχές και τις αμοιβές για υπερωριακή απασχόληση...**

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου παρατηρείται ονομαστική μείωση κατώτατου μισθού. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η βίαιη ονομαστική μείωση των κατώτατων αποδοχών, σε συνδυασμό με τις ανατροπές της τελευταίας διατίας στα εργασιακά (που σχετίζονται με την επέκταση των ΣΣΕ, την ισχύ και το περιεχόμενο της μετενέργειας των ΣΣΕ, στην προσφυγή στην διαιτησία, την υπερίσχυση της επιχειρησιακής σύμβασης έναντι των άλλων ΣΣΕ εκτός της ΕΓΣΣΕ - με εμφανή την τάση ευθυγράμμισης των μισθών των νέων επιχειρησιακών συμβάσεων με τον κατώτατο μισθό της ΕΓΣΣΕ), οδηγούν με συστηματικό τρόπο σε δραματική μείωση των αποδοχών στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα. Έτσι καθιστούν πλέον τον κατώτατο μισθό, από εργαλείο προστασίας των χαμηλόμισθων, υποστηρικτικό εργαλείο για την γενικευμένη μείωση των μισθών που επιδιώκεται στα πλαίσια υλοποίησης της εσωτερικής υποτίμησης. Ο ρόλος του μισθού συρρικνώνεται και υποβιβάζεται πλέον απλά σε παράγοντα που επηρεάζει τον πληθωρισμό ή βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα, παραμερίζοντας και αγνοώντας πλήρως το κεντρικό ζήτημα της αναδιανομής του εισοδήματος.

Με άλλα λόγια, για την αντιμετώπιση της κρίσης ασκείται σήμερα στην Ελλάδα μια πολιτική ανταγωνιστικού πληθωρισμού και για την επιτάχυνση της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης επιστρατεύονται επιχειρήματα από θεωρητικές αντιλήψεις που ταυτίζουν την ανταγωνιστικότητα σχεδόν αποκλειστικά με το κόστος εργασίας, ενώ οι μισθοί αποτελούν την βασική μεταβλητή προσαρμογής της οικονομίας και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας. Στην δημόσια συζήτηση, προβάλλεται σχεδόν μονότονα ως λύση για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας η μείωση των μισθών και όχι μόνο των πραγματικών αλλά και των ονομαστικών αποδοχών, ενώ υποβαθμίζονται ή αγνοούνται συστηματικά οι βασικοί παράγοντες που εξηγούν την μείωση ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά την δεκαπενταετία πριν την κρίση, όπως ο πληθωρισμός που τροφοδοτήθηκε από τα υψηλά περιθώρια κέρδους και την ολιγοπωλιακή δομή των αγορών, η ανατίμηση του ευρώ, η ποιότητα, η διαφοροποίηση των προϊόντων και ο γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών, τα διαχρονικά προβλήματα στην Δημόσια Διοί-

κηση και στις υποδομές, οι διαχρονικές και μεγάλες υστερήσεις σε επίπεδο έρευνας, καινοτομίας και ενσωμάτωσης της γνώσης στην παραγωγική διαδικασία, η έλλειψη κλαδικών πολιτικών και στοχευμένων επιλογών για την ανάδειξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων, η απουσία μεσο-μακροπρόθεσμων στρατηγικών, τόσο από την πλευρά του Κράτους όσο και των επιχειρήσεων, για ουσιαστικές διαρθρωτικές αλλαγές στον παραγωγικό ιστό της οικονομίας με έμφαση στην παραγωγικότητα της εργασίας, στην αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Από την άποψη αυτή, απαιτείται, τέλος να υπογραμμιστεί ότι πέρα του ζητήματος της σοβαρής επιδείνωσης της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών, *στα πλαίσια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης και της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής, οι χαμηλόμισθοι επιβαρύνονται δυσανάλογα από την έμμεση φορολογία, τις αυξήσεις των φόρων κατανάλωσης και των διάφορων ανελαστικών δαπανών*, ενώ υφίστανται ήδη και *θα υποστούν πιθανότατα και τις μεγαλύτερες συνέπειες από την συρρίκνωση των δημόσιων δαπανών που σχετίζονται με την παροχή διάφορων κοινωνικών υπηρεσιών ή κοινωνικών βοηθημάτων (επιδομάτων). Παράλληλα η μείωση του αφορολόγητου ορίου στα 5000€ (που σημαίνει φορολόγηση ακόμη και εισοδημάτων που είναι κάτω από όριο φτώχειας του 2009) σε συνδυασμό με **κατάργηση/μείωση των περισσότερων φοροπαλλαγών και την αύξηση διάφορων ανελαστικών δαπανών** (πετρέλαιο θέρμανσης, φυσικό αέριο κ.λπ) οδηγεί τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και τους χαμηλόμισθους σε αδιέξοδες κοινωνικο-οικονομικές καταστάσεις.*

Ηδη πριν την κρίση η Ελλάδα κατείχε την πρωτιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, με το υψηλότερο ποσοστό **φτωχών εργαζομένων** (14%), ποσοστό διπλάσιο από το μέσο όρο της ΕΕ-15 (7%)⁵¹. Οι συνεχείς μειώσεις των μισθών εντείνουν την ήδη βαθιά και οικονομική ύφεση που διέρχεται η ελληνική οικονομία, οδηγώντας σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση και σε κλείσιμο και άλλων επιχειρήσεων, σε μείωση της απασχόλησης και νέα έκρηξη της ανεργίας, με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στα φορολογικά έσοδα όσο και στα έσοδα των ασφαλιστικών ταμείων, ενώ έχει ήδη δρομολογηθεί μία διαδικασία μαζικής φτωχοποίησης των εργαζομένων που θέτει σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή.

51. *Ινστιτούτο Εργασίας ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2008): «Η Ελληνική οικονομία και απασχόληση» Ετήσια Έκθεση 10, Αθήνα, 2008.*

Πίνακας 2: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΠΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΠΗΣΙΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέρους ετήσιου ΔTK κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.1-30.4.84	1202	10,8	27012	10,8		-		
	1.5-31.8.84	1285	6,9	28876	6,9	341596		18,6%	-
	1.9-31.12.84	1314	2,2	29511	2,2				
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85	1422	8,2	31931	8,2				
	1.5-31.8.85	1516	6,6	34038	6,6	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
	1.9-31.12.85	1548	2,1	34759	2,1				
1986	1.1-31.4.86	1618	4,5	36316	4,5				
	1.5-31.8.86	1639	1,3	36792	1,3	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
	1.9-31.12.86	1716	4,7	38251	4				
1987	1.1-30.4.87	1787	4,1	40100	4,8				
	1.5-31.8.87	1805	1	40501	1	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
	1.9-31.12.87	1886	4,5	42324	4,5				
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88	2074	10	46443	9,7				
	1.4-31.8.88	2106	1,5	47143	1,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
	1.9-31.12.88	2243	6,5	50207	6,5				
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89	2450	9,3	54828	9,2				
	1.5-31.8.89	2475	1	55376	1	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
	1.9-31.12.89	2705	9,3	60506	9,3				
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90	2911	7,6	65105	7,6				
	1.9-31.12.90	3118	7,1	69727	7,1	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
	1.1.91	3315	6,3	74121	6,3	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1991	1.7.91	3501	5,6	78272	5,6				
	1.1.92	3721	6,28	83160	6,24	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
	1.7.92	3870	4	86487	4				
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93	4081	5,45	91206	5,45				
	1.7.93	4411	8,08	98568	8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
	1.1.94	4632	5	103497	5				
ΕΓΣΣΕ 1994	1.7.94	4934	6,5	110225	6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
	1.1.95	5132	4	114634	4				
	1.7.95	5336	4	119220	4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96	5531	3,5	123520	3,5				
	1.7.96	5753	4	128460	4	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
	1.1.97	6000	1% +	133962	1% +				
1997	1.7.97	6195	3,25%	138315	3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
	1.1.98	6364	0,2%+2,5%	142056	0,2%+2,5%				
	1.7.98	6492	2%	144897	2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99	6609	0,4% +	147513	0,4% +				
	1.7.99	6701	1,4%	149578	1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
	1.1.00	6882	0,7% + 2%	153643	0,7% + 2%				
ΕΓΣΣΕ 2000	1.7.00	6986	1,5%	155947	1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
	1.1.01	7111	1,8%	158754	1,8%				
	1.7.01	7218	1,5%	161136	1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΡΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΗΣ (12 μήνες) - ευρώ.	Ποσοστό αύξησης επίσημων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μεσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1% + 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1% + 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9% 4%	519,87	0,3% + 3,9% 4%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1, 97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 629,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.5.07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1.1.08 1.9.08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1.5.09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4%
ΕΓΣΣΕ 2010		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	4,7%	-2,8%
2011	1.7.11	33,57	1,6%	751,39	1,6%	8945,7	0,8%	3,3%	-2,42%
2012 (με βάση την ΕΓΣΣΕ)	1.7.12	34,44	2,6**	770,92	2,6**	9133,86	2,1%	1,2%**	0,89%

ΠΥΣ - ΜΝΗΜΟΝΙΟ 2: Ονομαστική μείωση κατώτατων μισθών & ημερομισθίων από 14.2.2012 κατά 22%
(και 32% για νέους κάτω των 25 ετών)

2012 με βάση το ΜΝΗΜΟΝΙΟ 2	14.2.12	26,18	-22 %	586,08	-22%	7280,925	-18,6%	1,2 **	- 19,58
2012 Νέοι κάτω των 25 ετών	14.2.12	22,83	-32%	510,95	-32%	6492,06	-27,43%	1,2 **	-28,3

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2012.

** Προβλεψη για μέσο ετήσιο πληθωρισμό 1,2% το 2012 (Τράπεζα Ελλάδας – Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2011).

ΜΕΡΟΣ 7

Ύφεση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

Ύφεση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

7.1. Εισαγωγή

Το 2011 αποτέλεσε για την ελληνική οικονομία έτος δυσμενών εξελίξεων. Υπήρξε ραγδαία επιδείνωση όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της η οποία προσθετικά στην ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση από το 2009 έχει δημιουργήσει ένα ασφυκτικό πλαίσιο άσκησης της οικονομικής δραστηριότητας.

Η οικονομική και δημοσιονομική πολιτική συνέχισε να ασκείται αποκλειστικά στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής είναι η παρατεταμένη και βαθιά ύφεση (σωρευτική μείωση του ΑΕΠ κατά 14,2% σε σχέση με το 2007 και αν συνυπολογιστεί η ύφεση του 2012, η σωρευτική ύφεση αγγίζει το 22%), καθώς και η σοβαρή παραγωγική και κοινωνικοοικονομική υποβάθμιση και επιστροφή της Ελλάδας σε όλους τους τομείς, σε επίπεδα της δεκαετίας του 2000.

Ταυτόχρονα, το προηγούμενο έτος έγινε καθολικά αντιληπτό, ακόμη και από τους ασκούντες την οικονομική πολιτική, αυτό που από την πρώτη στιγμή με την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου, επισήμανε το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ και συμπεριέλαβε τόσο στην Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση του 2010 όσο και του 2011. Ότι δηλαδή η **πολιτική** που βαθαίνει την ύφεση, εκτοξεύει την ανεργία σε δραματικά επίπεδα, αποδομεί και απορυθμίζει το πλέγμα που ρύθμιζε τις εργασιακές σχέσεις και συνολικά, την αγορά εργασίας, αποδομεί το σύστημα κοινωνικής προστασίας και οδηγεί σε απόγνωση και φτωχοποίηση όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, δεν επιτυγχάνει ούτε τους δημοσιονομικούς στόχους που θέτει. **Αντίθετα**, το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων ήταν η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των στόχων που συνοδευόταν με την λήψη νέων μέτρων που επιδείνωναν αντί να βελτιώνουν την δημοσιονομική κατάσταση. Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που συνόδευε το πρώτο Μνημόνιο, αναπροσαρμόστηκε από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν επί τα χείρω από τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2012, ο οποίος επίσης αναθεωρήθηκε από το δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που συνόδευε το δεύτερο Μνημόνιο και την νέα δανειακή σύμβαση που συμπεριλαμβάνει και την αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους διαμέσω της ανταλλαγής ομολόγων με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI, Private sector involvement).

Η πολιτική που ασκήθηκε αφενός, στο επίπεδο περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και την δημιουργία δημοσιονομικών πλεονασμάτων, μετά από μια βελτίωση το 2010 σε σχέση με το έλλειμμα του 2009, το 2011 δεν κατόρθωσε να επιτύχει τους στόχους κυρίως σε ότι αφορά την αύξηση των εσόδων με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη από το προβλεπόμενο περικοπή των δαπανών. Επίσης, δεν κατόρθωσε να μεταβάλει ούτε τις διαρθρωτικές αδυναμίες της δημοσιονομικής πολιτικής, όπως είναι ο λόγος των άμεσων και έμμεσων φόρων ως προς το ΑΕΠ, η φορολογική επιβάρυνση της εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο, οι κοινωνικές δαπάνες ως προς το ΑΕΠ, κ.α.

Αφετέρου, στο επίπεδο του δημόσιου χρέους αυτό κατέστη μη βιώσιμο και διαχειρίσιμο, γεγονός που οδήγησε στην αναδιάρθρωσή του διαμέσου της διαδικασίας του PSI, ενώ ήδη έχει ξεκινήσει η συζήτηση για την ανάγκη εκ νέου αναδιάρθρωσης αμφισβητώντας την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας που προηγήθηκε κυρίως σε ότι αφορά την επαναφορά της βεβαιότητας και της ασφάλειας στην ελληνική αλλά και την ευρωπαϊκή οικονομία.

Παράλληλα, στην Ευρώπη, το προηγούμενο έτος, η κατάσταση δείχνει ότι σταθεροποιείται με βάση τους βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες. Η πραγματικότητα όμως είναι ότι **η εικόνα αυτή προκύπτει από δύο αντίρροπες δυνάμεις**. Ενώ ο **ευρωπαϊκός μέσος όρος**, στα περισσότερα μακροοικονομικά μεγέθη την προηγούμενη δεκαετία, προέκυπτε μέσα από μια διαδικασία **σύγκλισης** των υστερουσών χωρών προς τις πλουσιότερες, η οικονομική κρίση και κυρίως οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν για την υπέρβασή της μετέβαλαν αυτή την σχέση. Πλέον, διαμορφώνεται στην Ευρώπη μια εικόνα **έντονης απόκλισης** των χωρών του νότου που χαρακτηρίζονται από ένα έντονα ασταθές οικονομικό και δημοσιονομικό περιβάλλον και των χωρών της κεντρικής Ευρώπης και του βορρά που διατηρούν το επίπεδο ευημερίας τους.

7.2. Σύγχρονες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία

Μετά την ύφεση του 2009 (0,6%) που σημειώθηκε για πρώτη φορά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το 2010, ήταν ένα έτος έντονης οικονομικής ανάκαμψης. Βασικοί λόγοι για την οικονομική ανάπτυξη ήταν η ισχυρή ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου, αλλά και η ευνοϊκή επίδραση της επεκτατικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που ακολούθηθηκε από τις ΗΠΑ και τις υπόλοιπες μεγάλες οικονομίες του κόσμου.

Το 2011, ο ρυθμός ανόδου του παγκόσμιου ΑΕΠ επιβραδύνθηκε στο 3,9% από 5,3% το 2010. Η μείωση αυτή οφείλεται κυρίως στις προηγμένες οικονομίες⁵² (κατέχουν

52. Σύμφωνα με την κατάταξη του *International Monetary Fund* οι προηγμένες οικονομίες είναι οι εξής: οι 17 χώρες της Ευρωζώνης, Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Χονγκ Κονγκ, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Αυστραλία, Δανία, Ελβετία, Ην. Βα.

το 51,2% του παγκόσμιου ΑΕΠ) στις οποίες ο ρυθμός ανάπτυξης επιβραδύνθηκε από το 3,2% το 2010, στο 1,6% το 2011. Στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες (κατέχουν το 48,2% του παγκόσμιου ΑΕΠ) ο ρυθμός ανάπτυξης επιβραδύνθηκε από το 7,5% το 2010, στο 6,2% το 2011. **Οι κυριότεροι λόγοι** για την οικονομική επιβράδυνση ήταν η εντεινόμενη κρίση χρέους στην οικονομία της Ευρωζώνης που επιδείνωσε το οικονομικό κλίμα και βύθισε σε καθεστώς οικονομικής αβεβαιότητας την παγκόσμια οικονομία, η άνοδος της τιμής των βασικών εμπορευμάτων, η εφαρμογή συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής με στόχο την βελτίωση των δημοσιονομικών αποτελεσμάτων που διαμορφώθηκαν από τις πολιτικές που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, καθώς και έκτακτα γεγονότα όπως η αναταραχή στις χώρες της μέσης Ανατολής και της βόρειας Αφρικής και ο καταστροφικός σεισμός της Ιαπωνίας.

Για το 2012 αναμένεται νέα, μικρή επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας, αν και λόγω κυρίως των εξελίξεων στις χώρες της Ευρωζώνης, με την διογκούμενη κρίση χρέους, οι προβλέψεις καθίστανται επισφαλείς. Μάλιστα η οικονομία της Ευρωζώνης αναμένεται να εισέλθει σε φάση νέας ύφεσης.

σίλειο, Ισλανδία, Ισραήλ, Καναδάς, Νορβηγία, Ν. Ζηλανδία, Σουηδία, Τσεχία. Οι αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες είναι οι εξής: Αφρική (44), Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (14), Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (13), Αναπτυσσόμενη Ασία (27), Μέση Ανατολή (20), Δυτικό Ημισφαίριο (32).

Πίνακας 3: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας Οικονομίας

	Μερίδιο στο ΑΕΠ	ΑΕΠ (ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης)				Πληθωρισμός (ετήσιες Μεταβολές)				Ανεργία			
		2009	2010	2011	2012**	2009	2010	2011	2012**	2009	2010	2011	2012*
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-0,5	5,3	3,9	3,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες***	51,2	-3,4	3,2	1,6	1,4	0,1	1,6	2,7	1,9	8,0	8,2	7,9	7,9
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	48,8	2,7	7,5	6,2	5,7	5,2	6,1	7,2	6,2	-	-	-	-
ΗΠΑ	19,2	-2,6	3,0	1,7	2,1	-0,3	1,6	3,1	2,1	9,3	9,6	8,9	8,1
Ευρωζώνη	14,3	-4,1	1,9	1,7	-0,3	0,3	1,6	2,7	2,0	9,5	10,1	10,1	10,8
Κίνα	14,3	9,2	10,4	9,2	8,2	-0,7	3,3	5,4	3,3	4,3	4,1	4,0	4,0
Ιαπωνία	5,6	-6,3	4,4	-0,7	2,0	-1,4	-0,7	-0,3	0,0	5,1	5,1	4,5	4,5
	Μερίδιο στο ΑΕΠ	Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)				Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)				Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)			
		2009	2010	2011	2012**	2009	2010	2011	2012**	2009	2010	2011	2012*
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες***	51,2	93,2	99,7	103,5	107,6	-8,6	-7,6	-6,4	-5,8	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	48,8	35,9	40,8	37,9	36,5	-4,1	-2,8	-1,5	-1,6	1,8	1,9	2,0	1,5
ΗΠΑ	19,2	84,6	98,5	102,2	108	-12,7	-10,5	-9,5	-8,2	-2,7	-3,2	-3,1	-3,3
Ευρωζώνη	14,3	79,4	85,6	88,5	91,2	-6,3	-6,2	-4,1	-3,3	-0,3	0,2	-0,3	0,8
Κίνα	14,3	17,7	33,6	27,1	23,7	-3,1	-2,3	-2,0	-2,0	6,0	5,1	2,8	2,3
Ιαπωνία	5,6	210	219	233,4	241,0	-10,2	-9,3	-10,1	-10,2	2,8	3,6	2	2,2

Πηγή: IMF, World Economic Outlook 2012, Ameco Database.

Αναλυτικότερα, **στις ΗΠΑ**, το 2011, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ υποχώρησε στο 1,7% από 3% το 2010, ωστόσο η ανεργία μειώθηκε στο 8,9% από 9,6%. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε στο 3,1% από 1,6%, λόγω της νομισματικής πολιτικής που ασκήθηκε αλλά κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών των βασικών εμπορευμάτων (βλ. Διάγραμμα 52), γεγονός που οδήγησε στην ενίσχυση του πληθωρισμού, γενικά, τόσο στις προηγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, παρά την μείωση της οικονομικής δραστηριότητας. Σε σχέση με τους δημοσιονομικούς δείκτες το έλλειμμα περιορίστηκε στο 9,5% από 10,5%, ενώ το ακαθάριστο δημόσιο χρέος αυξήθηκε στο 102,2% από 98,5%.

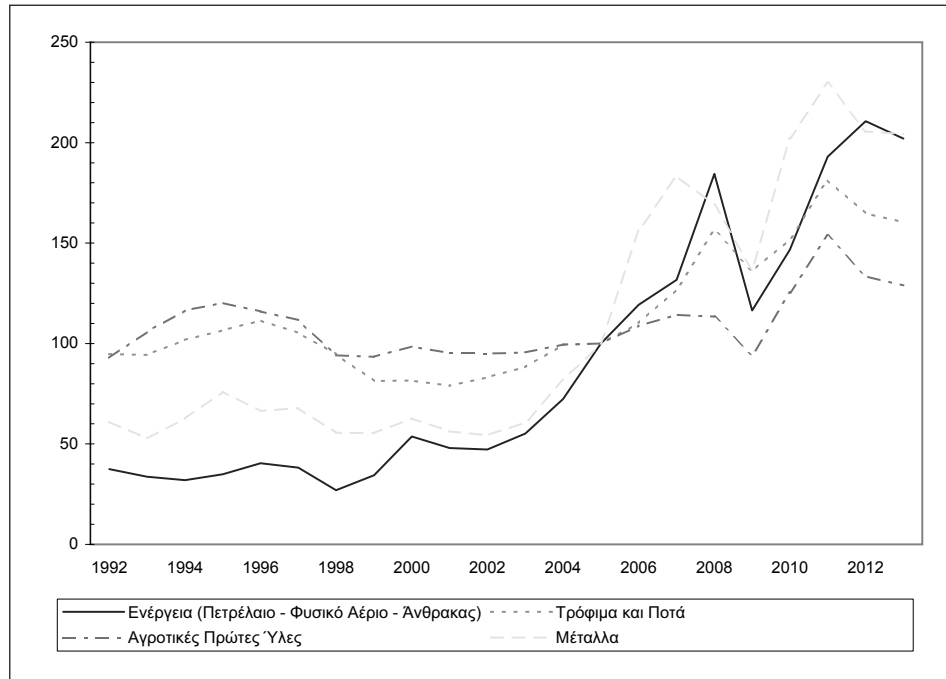
Στην Ιαπωνία, η ανάκαμψη του 2010 (4,4%) διακόπηκε απότομα από τον καταστροφικό σεισμό και το πυρηνικό ατύχημα που ακολούθησε. Το 2011 ήταν έτος συρρίκνωσης του ΑΕΠ, κατά 0,7%, ενώ το 2012 η οικονομία αναμένεται να επανέλθει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η δημοσιονομική πολιτική που ασκήθηκε ήταν επεκτατική (σε αντίθετη κατεύθυνση από τις υπόλοιπες οικονομίες), με το δημόσιο έλλειμμα να αυξάνει στο 10,1% του ΑΕΠ και το χρέος να εκτοξεύεται στο 233,4% του ΑΕΠ της.

Στην Κίνα, το 2011, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ συνέχισε να κινείται σε πολύ υψηλά επίπεδα (9,2%) με μία τάση για μικρή επιβράδυνση. Το δημόσιο χρέος και το δημόσιο έλλειμμα κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τις προηγμένες οικονομίες, ενώ το πλεονασματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών συρρικνώνεται (από 6% το 2009 στο 2,3% το 2012), εξαιτίας κυρίως της ασθενούς εξωτερικής ζήτησης.

Ο πληθωρισμός, το 2011, ενισχύθηκε τόσο στις προηγμένες, (από 1,6% το 2010 σε 2,7%) όσο και στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες (από 6,1% το 2010 σε 7,1%), κυρίως λόγω της μεγάλης ανόδου των τιμών των βασικών εμπορευμάτων. Η μέση διεθνής τιμή του αργού πετρελαίου αυξήθηκε έντονα το 2011 κατά 31,6% (σε όρους δολαρίου) φθάνοντας τα 104 δολ. το βαρέλι⁵³, οφειλόμενη κατά κύριο λόγο στις αναταραχές σε χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, αλλά και στην απειλή για εμπάργκο καυσίμων από το Ιράν. Επίσης, η έντονη ζήτηση οδήγησε σε νέα άνοδο των διεθνών τιμών βασικών εμπορευμάτων πλην καυσίμων, οι οποίες αυξήθηκαν κατά 17,8%.

53. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2011», Απρίλιος 2012.

Διάγραμμα 52
Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων

Πηγή: IMF, World Economic Outlook 2012.

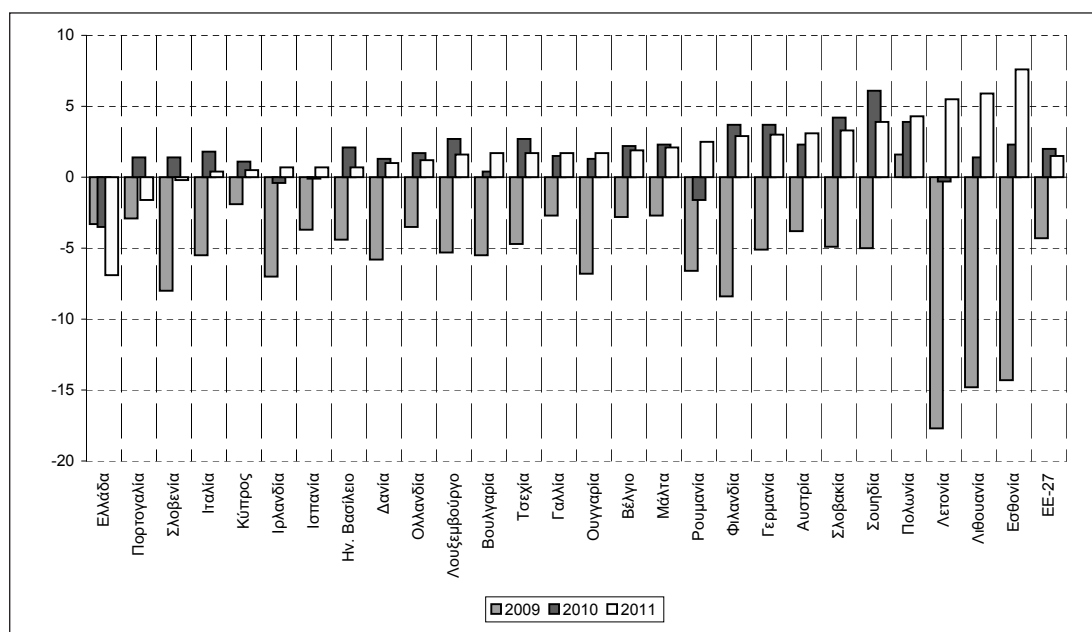
Η δημοσιονομική πολιτική ασκήθηκε στην κατεύθυνση του περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, τα οποία είχαν επιδεινωθεί ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών που υιοθετήθηκαν για την υπέρβασή της. Έτσι λοιπόν, το δημοσιονομικό έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης των προηγμένων οικονομιών υποχώρησε στο 6,4% του ΑΕΠ το 2011, από 7,6% το 2010, ενώ στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες υποχώρησε στο 1,5% από 2,8%. Αντίθετα, το ακαθάριστο δημόσιο χρέος αυξήθηκε περαιτέρω στις προηγμένες οικονομίες φθάνοντας το 2011, το 103,5% του ΑΕΠ από 99,7%, το 2010, ενώ στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες μειώθηκε στο 37,9% του ΑΕΠ από 40,8%, το 2010.

Σε σχέση με την **νομισματική πολιτική** που ασκήθηκε, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ συνέχισε την πολιτική των σχεδόν μηδενικών επιτοκίων, καθώς και τα προγράμματα ποσοτικής χαλάρωσης, ενώ και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα άσκησε μια πολιτική νομισματικής χαλάρωσης μειώνοντας, (δύο φορές διαδοχικά, τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 2011), το βασικό επιτόκιό της.

7.3. Σύγχρονες εξελίξεις στην οικονομία της Ευρωζώνης

Η ευρωπαϊκή οικονομία, μετά την ύφεση στην οποία βυθίστηκε το 2009, όταν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσίασαν, συνολικά, αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του -4,2%, επανήλθε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης (2,0%, το 2010 και 1,5%, το 2011). Το 2011, ο ρυθμός ανάπτυξης επιβραδύνθηκε με **βασικότερη αιτία** την κρίση χρέους στις χώρες του νότου, αλλά και τις ασκούμενες πανευρωπαϊκά πολιτικές αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής και την αδυναμία αυτών των πολιτικών να σταθεροποιήσουν την οικονομική κατάσταση των χωρών της ζώνης του ευρώ.

Διάγραμμα 53
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ
στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009-2011

Πηγή: Eurostat.

Η μέτρια ανάπτυξη συνοδεύτηκε από την διεύρυνση των διαφορών στις επιμέρους οικονομικές επιδόσεις των χωρών. Έτσι λοιπόν για το 2011, υπήρχαν χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που σημείωσαν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, όπως είναι η Εσθονία (7,6%), η Λιθουανία (5,9%), η Λετονία (5,5%), αλλά και η μεγαλύτερη οικονομία της ευρωζώνης, η Γερμανία (3,0%), ταυτόχρονα με την ύπαρξη χωρών με έντονα αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, όπως είναι η Ελλάδα (-6,9%), η Πορτογαλία (-1,6%) ή σχεδόν μηδενική ανάπτυξη όπως είναι η Ιταλία (0,4%) και η Ισπανία (0,7%).

Οι εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΟΟΣΑ αλλά και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την περαιτέρω οικονομική ανάκαμψη των χωρών της ζώνης του ευρώ είναι δυσοίωνες. Ενώ, το πρώτο τετράμηνο του 2011 ήταν το τετράμηνο που σημειώθηκε η μεγαλύτερη ανάκαμψη από το διάστημα 2008-2009, το τελευταίο τετράμηνο του 2011 ήταν ένα διάστημα μετάβασης εκ νέου σε μείωση του συνολικού προϊόντος. Το πρώτο τρίμηνο του 2012 επιβεβαιώνει την πρόβλεψη ότι το 2012 θα είναι έτος ύφεσης, η οποία όμως εκτιμάται οριακή⁵⁴.

Όσον αφορά τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα (Πίνακας 4).

Πίνακας 4: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ,
(ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης)

	2008	2009	2010	2011*	2012**	2013**
ΑΕΠ	0,4	-4,3	1,9	1,5	-0,3	1,0
Ιδιωτική κατανάλωση	0,4	-1,2	0,9	0,2	-0,6	0,5
Δημόσια κατανάλωση	2,3	2,5	0,5	-0,1	-0,8	0,0
Συνολικές επενδύσεις	-1,1	-12,1	-0,5	1,3	-1,5	1,9
Απασχόληση	0,7	-2,0	-0,6	0,1	-0,5	0,0
Ρυθμός Ανεργίας	7,6	9,6	10,1	10,2	11,0	11,0
Πληθωρισμός	3,3	0,3	1,6	2,7	2,4	1,8
Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)	-2,1	-6,4	-6,2	-4,1	-3,2	-2,9
Δημόσιο χρέος (% ΑΕΠ)	70,1	79,9	85,6	88,0	91,8	92,6
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (%ΑΕΠ)	-1,6	-0,3	-0,5	-0,3	0,1	0,6
Συμβολή στην μεταβολή του ΑΕΠ						
Εγχώρια ζήτηση	0,4	-2,8	0,5	0,4	-0,8	0,7
Εμπορικό ισοζύγιο	0,1	-0,6	0,7	1,0	0,8	0,4

*=εκτίμηση, **=πρόβλεψη
Πηγή: *European Economic Forecast, Spring 2012.*

Το 2011, η **δημόσια κατανάλωση** μειώθηκε κατά 0,1% μετά από μια αύξηση 0,5% το 2010, ενώ προβλέπεται νέα μείωση το 2012. Η **ιδιωτική κατανάλωση** αυξήθηκε κατά 0,2%, επιβραδυνόμενη από τον ρυθμό αύξησης του 2010, ενώ επίσης αναμένεται να μειωθεί το 2012, κατά 0,3%.

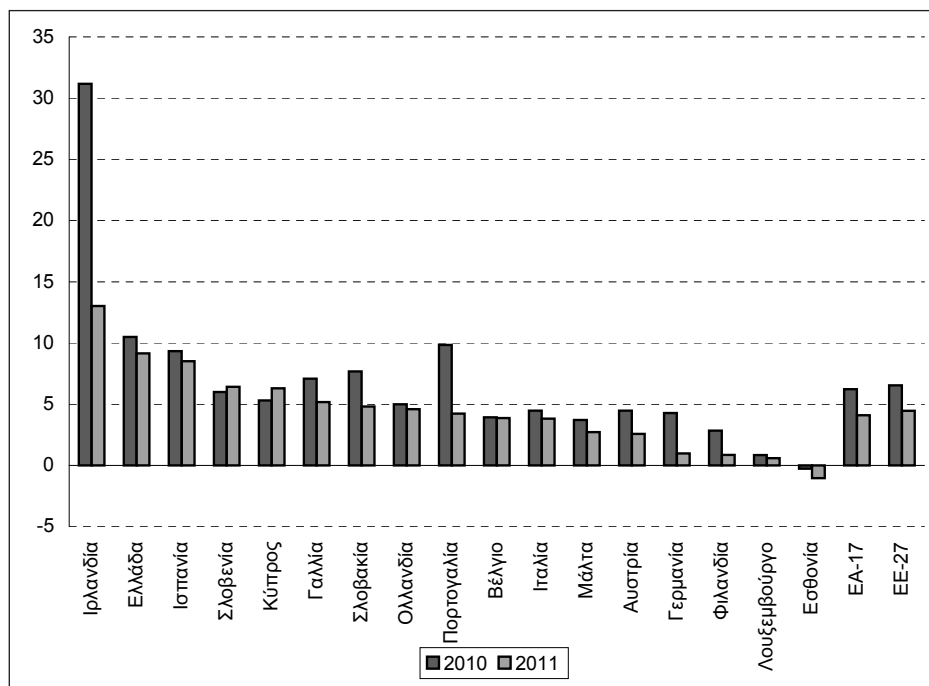
54. *European Commission, «European Economic Forecast», Spring 2012.*

Οι συνολικές επενδύσεις αυξάνονται για πρώτη φορά από το 2007, κατά 1,3%, ενώ για το 2012, αναμένεται να μειωθούν κατά 1,5%.

Ο πληθωρισμός διαμορφώνεται στο 2,7% από 1,6%, το 2010.

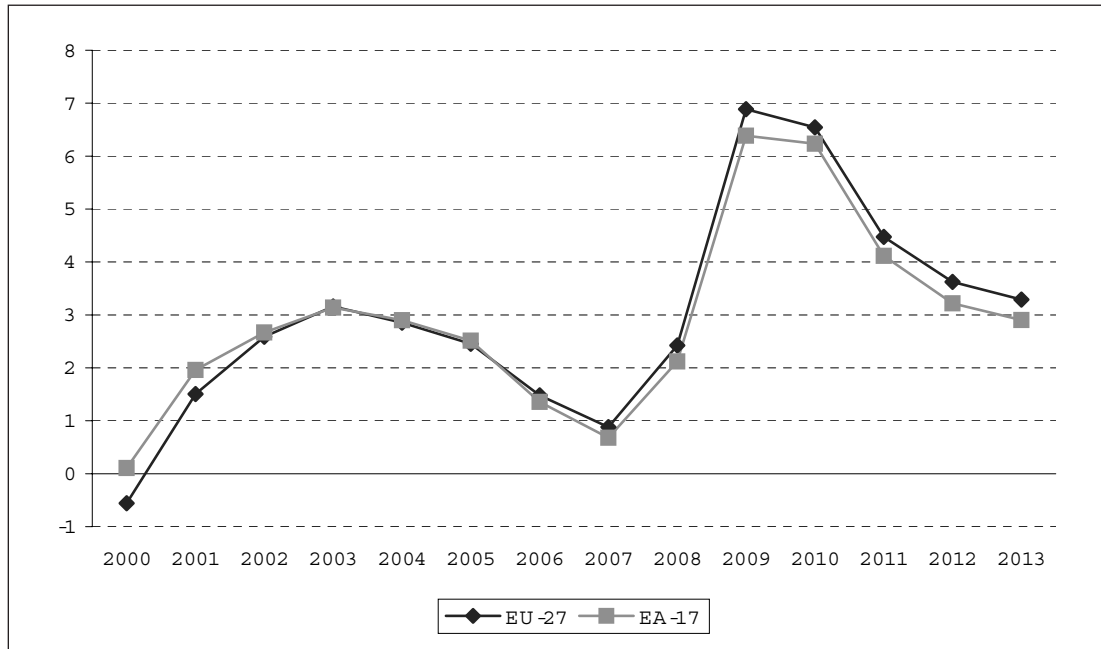
Το δημοσιονομικό ισοζύγιο παραμένει ελλειμματικό (Διάγραμμα 54 και 55), κατά 4,1% του ΑΕΠ, σημαντικά μειωμένο όμως σε σχέση με το 2010, όταν κυμάνθηκε στο 6,2% του ΑΕΠ, εξαιτίας αφενός της ανάκαμψης της οικονομίας και αφετέρου της υιοθέτησης περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής από τις χώρες της ευρωζώνης. **Για το 2012** αναμένεται νέα μείωση του ελλείμματος στο 3,2% του ΑΕΠ. Η νέα αυτή μείωση, όπως αναφέρεται στις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2012), είναι αποτέλεσμα σχεδόν αποκλειστικά της αύξησης των δημόσιων εσόδων και όχι του περιορισμού των δημόσιων δαπανών. Προκύπτει δηλαδή ότι μετά την συσταλτική δημοσιονομική πολιτική που ασκήθηκε το 2011, με την μείωση των δημόσιων επενδύσεων και των δαπανών για κοινωνικές παροχές, το 2012, οι δημοσιονομικοί στόχοι της ένωσης επιτυγχάνονται εξαιτίας κυρίως της θετικής επίδρασης της οικονομικής ανάκαμψης, δηλαδή, του οικονομικού κύκλου, που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εσόδων, τόσο από έμμεσους φόρους (ΦΠΑ), όσο και από την άμεση φορολογία (εισόδημα και πλούτος).

Διάγραμμα 54
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2010-2011

Πηγή: Ameco Database.

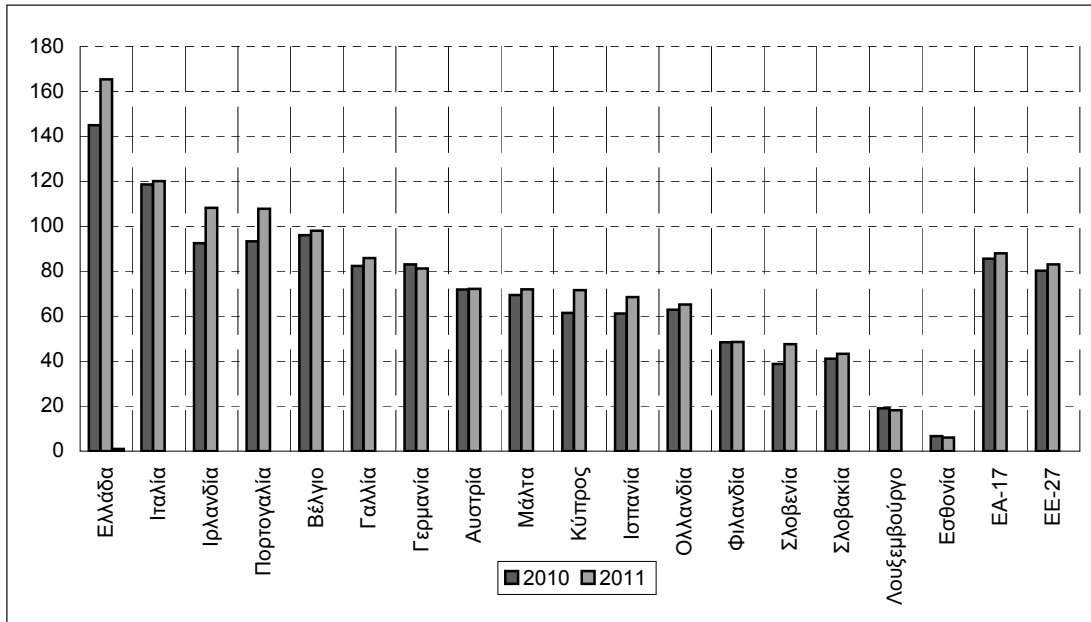
Διάγραμμα 55
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

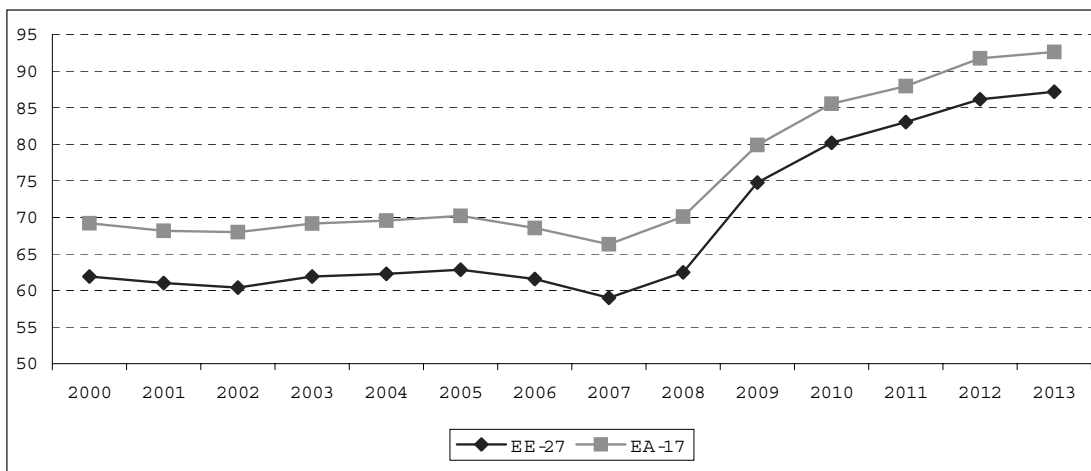
Αντίθετα, το δημόσιο χρέος αυξάνεται στο 88% του ΑΕΠ, από 85,6% που ήταν για το 2010, με τάση όμως περιορισμού του ρυθμού αύξησής του (Διάγραμμα 56 και 57). Ο περιορισμός του ρυθμού αύξησης του δημόσιου χρέους, εκφρασμένου ως ποσοστό του ΑΕΠ, οφείλεται στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, αλλά και στην βελτίωση των πρωτογενών δημοσιονομικών ισοζυγίων, των χωρών μελών της ένωσης.

Διάγραμμα 56
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2010-2011

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 57
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

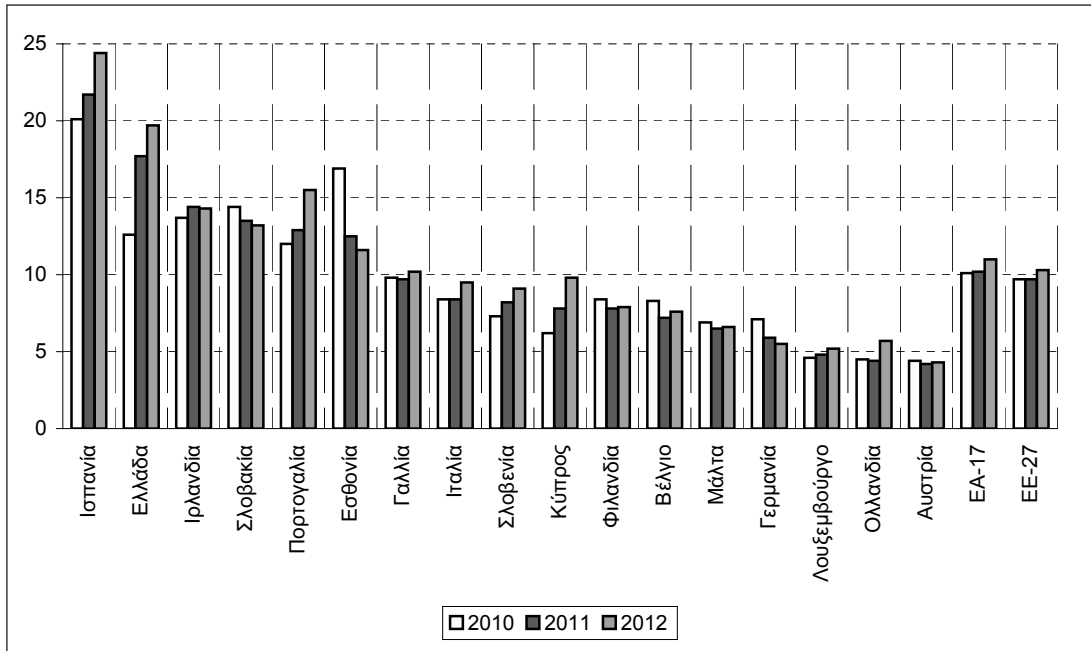
Η ανεργία (Διάγραμμα 58 και 59), παρά τους θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης αυξάνεται περαιτέρω και διαμορφώνεται στο 10,2% του συνολικού εργατικού δυναμικού των χωρών της ευρωζώνης με τάση ενίσχυσης και το 2012. **Η εξέλιξη της ανεργίας** επιβεβαιώνει την πρόβλεψη, ότι μετά την οικονομική κρίση ο σταδιακός ρυθμός ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας, θα συνέβαινε με την ύπαρξη, ταυτόχρονα, ενός υψηλού επιπέδου ανεργίας (άνεργη ανάκαμψη). Η κυκλική εξέλιξη της ανεργίας καθίσταται, δηλαδή, μεσο-μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην παραγωγή και στην κοινωνική συνοχή.

Οι άνεργοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2011, υπολογίζονται, σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, σε περίπου 23,5 εκατομμύρια άτομα, ενώ για το 2012 εκτιμάται ότι θα προσεγγίσουν τα 25 εκατομμύρια, 8 εκατομμύρια περισσότεροι άνεργοι, από το 2008.

Αντίστοιχα, και στην Ευρωζώνη, το 2011, οι άνεργοι άγγιξαν τα 16 εκατομμύρια, ενώ το 2012, εκτιμάται να προσεγγίσουν τα 17,5 εκατομμύρια.

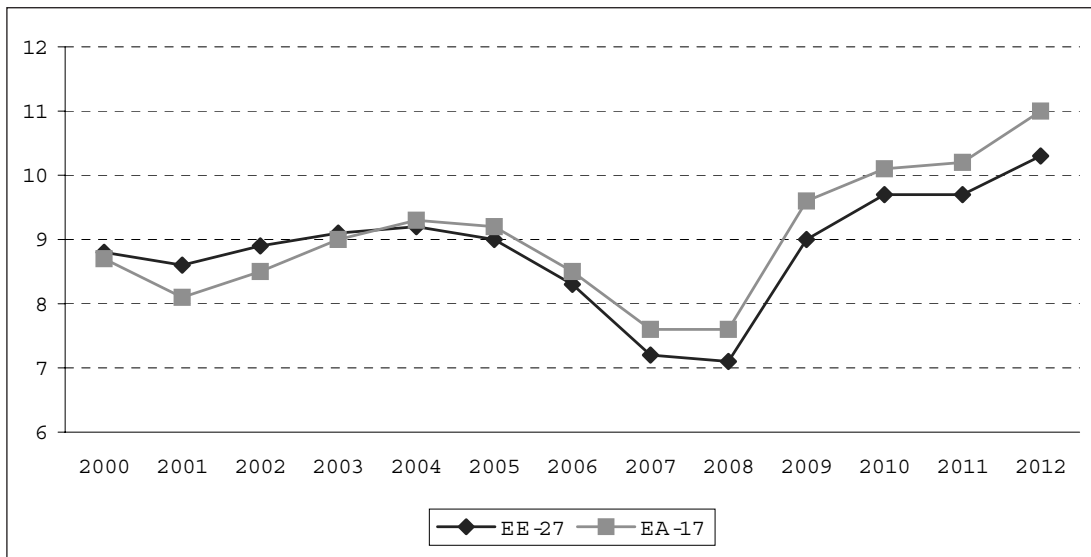
Η κατάσταση στην αγορά εργασίας γίνεται δυσμενέστερη αν αναλογιστεί κανείς ότι λόγω του μεγάλου βαθμού ευελιξίας που την χαρακτηρίζει, πολλές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν την πώση στη ζήτηση μέσω μείωσης του χρόνου εργασίας, μερική απασχόληση και γενικότερα άλλες ευέλικτες μορφές απασχόλησης, που δεν αποτυπώνονται στα διαγράμματα που απεικονίζουν την εξέλιξη της ανεργίας. Επιπλέον, **η ανεργία** πλήττει κυρίως τους νέους καθιστώντας τους μακροχρόνια άνεργους και περιθωριοποιώντας τους από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων τους, να μην αποτελούν, μακροχρόνια, ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες.

Διάγραμμα 58
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2010-2011-2012

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 59
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε EE-27 και EA-17

Πηγή: Ameco Database.

Ενώ, μετά την οικονομική κρίση το 2009 και την ανάκαμψη το 2010, η εξέλιξη των ανωτέρω μεγεθών, με εξαίρεση των υψηλό ρυθμό ανεργίας, παρουσιάζει την οικονομία των χωρών της ζώνης του ευρώ να εισέρχεται σε μία φάση σταθερότητας, η πραγματικότητα είναι διαφορετική.

Η αλήθεια είναι ότι η εικόνα αυτή προκύπτει από **δύο αντίρροπες δυνάμεις** στο εσωτερικό της ένωσης. Από την μία υπάρχουν χώρες της ευρωζώνης, όπως είναι η Γερμανία, που μετά την κρίση του 2009, παρουσιάζουν έντονη οικονομική ανάκαμψη, μείωση της ανεργίας, αύξηση των επενδύσεων και βελτίωση του εμπορικού τους ισοζυγίου και της ανταγωνιστικής τους θέσης και από την άλλη χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, που βυθίζονται στην ύφεση, την οικονομική αβεβαιότητα και την επιστροφή σε ένα παραγωγικό και κοινωνικό επίπεδο του παρελθόντος.

Η κατάσταση αυτή διαδέχεται μία δεκαετία που συνέβαλλε στην περιφερειακή συνοχή με την άμβλυνση των ανισοτήτων ως προς την οικονομική ανάκαμψη και την απασχόληση, καθώς οι υστερούσες περιφέρειες και χώρες κάλυψαν σε σημαντικό βαθμό την υστέρηση, ενώ παράλληλα οι πλουσιότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνέβαλαν στην επένδυση και την καινοτομία.

Όπως επιβεβαιώνεται στο Χάρτη που ακολουθεί και παρουσιάζει την εξέλιξη του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το διάστημα 2008-2012, μόνο λίγα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναμένεται το 2012 να έχουν ανακτήσει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, προ της οικονομικής κρίσης του 2009.

Χάρτης 1
Πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
2008-2012

Πηγή: European Commission, «European Economic Forecast», Spring 2012.

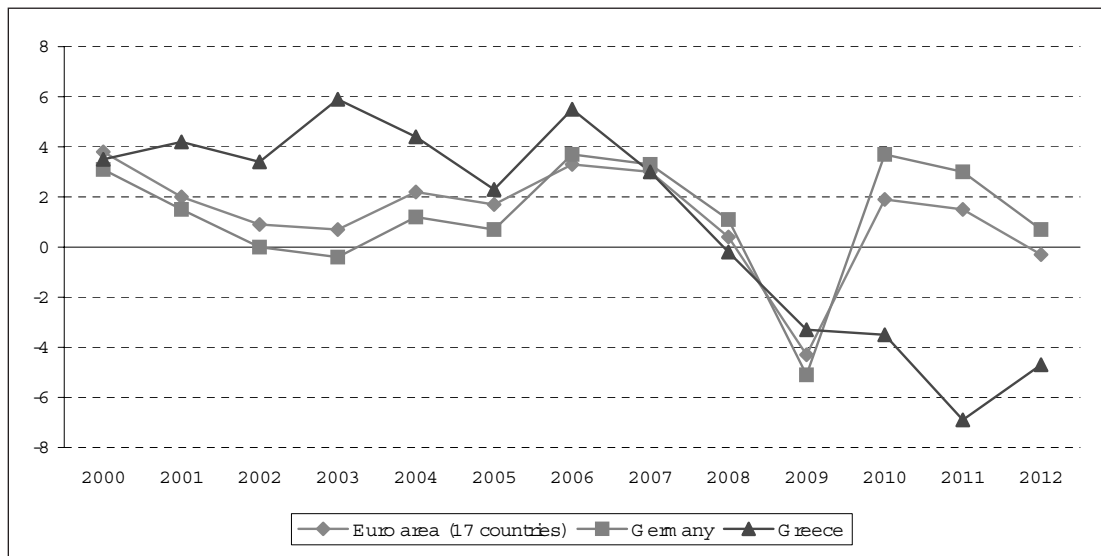
Επιπλέον, **η σύγκριση**, σε βάθος δεκαετίας, δύο οικονομιών της ευρωζώνης, της γερμανικής και της ελληνικής, όσον αφορά δύο κρίσιμα μεγέθη τους, την εξέλιξη του ΑΕΠ και του ρυθμού ανεργίας, καταδεικνύει ξεκάθαρα ότι κινδυνεύει να χαθεί ο διακηρυγμένος θεμελιώδης στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως περιγράφεται στα άρθρα 158-162 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας⁵⁵, για την ενίσχυση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, την μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης και την μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών.

Αναλυτικότερα, από τα Διαγράμματα 60 και 61, διαπιστώνεται ότι τα έτη 2000-2008, **η ελληνική οικονομία** ακολουθεί μια πορεία σύγκλισης προς τις υπόλοιπες της ΕΕ, αναπτυσσόμενη με εντονότερους ρυθμούς σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών της ζώνης του Ευρώ, αλλά και την Γερμανία. **Η οικονομική κρίση** που οδήγησε το σύνολο των οικονομιών σε βαθιά ύφεση αντιστρέφει αυτή την σχέση. Η ανάκαμψη

⁵⁵. *Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.*

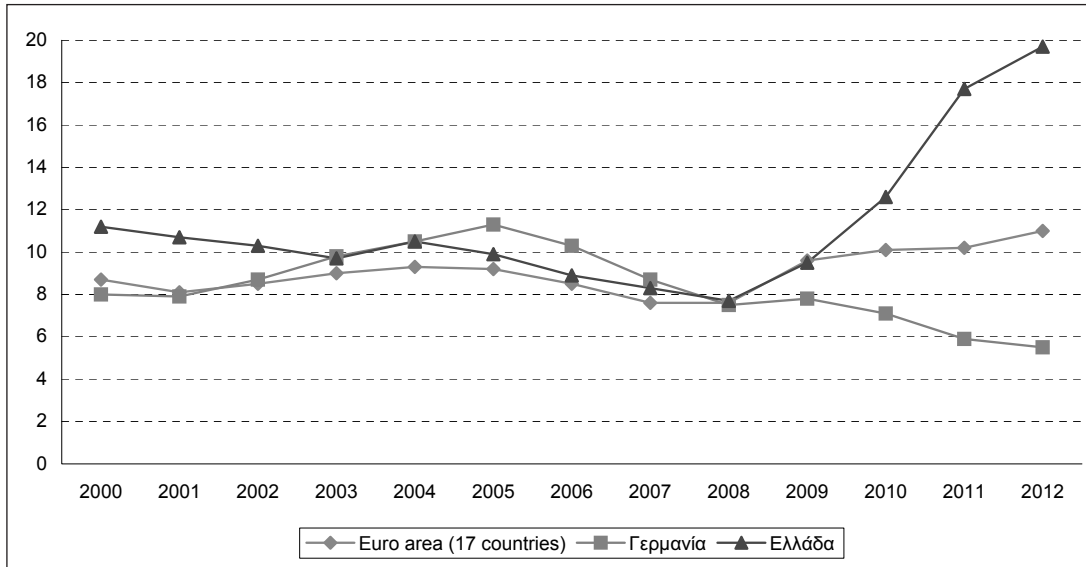
της ευρωπαϊκής οικονομίας έχει το εξής χαρακτηριστικό. Η γερμανική οικονομία ανακάμπτει έντονα, συμπαράσύροντας με το μέγεθός της, τον μέσο όρο της ΕΑ-17 την στιγμή που η ελληνική οικονομία όχι απλά δεν μπορεί να ακολουθήσει την πορεία ανέλιξης, αντίθετα βυθίζεται περαιτέρω στην ύφεση, διευρύνοντας με αυτό τον τρόπο το τεχνολογικό, παραγωγικό και κοινωνικό χάσμα με τον μέσο όρο της ευρωζώνης, χάνοντας ταυτόχρονα τα θετικά βήματα της δεκαετίας που προηγήθηκε. Ακόμη δυσχερέστερη είναι η σύγκριση των καμπυλών με τους ρυθμούς ανεργίας. Ενώ την προηγούμενη δεκαετία η ελληνική οικονομία κινούταν στην κατεύθυνση σταδιακής αύξησης της απασχόλησης και μείωσης του ρυθμού ανεργίας, συγκλίνοντας με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η οικονομική κρίση είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει αφενός την ελληνική οικονομία σε ένα εργασιακό και κοινωνικό κραχ, σημειώνοντας τους υψηλότερους ιστορικά ρυθμούς ανεργίας και αφετέρου την γερμανική οικονομία στο ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από την ένωση της Δυτικής με την Ανατολική Γερμανία.

Διάγραμμα 60
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2012,
ΕΕ-17 - Γερμανία - Ελλάδα

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 61
Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2012, ΕΕ-17 – Γερμανία - Ελλάδα

Πηγή: Eurostat.

Γίνεται πλέον εμφανές ότι δημιουργείται εντός της Ευρώπης, μία ένωση δύο ταχυτήτων που αντί να αμβλύνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες των μελών της, τις οξύνει και τις επιδεινώνει.

Η οικονομική κατάσταση που διαμορφώνεται στην Ευρώπη, θέτει εν αμφιβόλω, το οικοδόμημα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης που στηρίζεται στην αρχή της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, η οποία οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αντίθετα, επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις όσων διέβλεπαν την δημιουργία μιας νέας οικονομικής ηπείρου της «Λατινικής Ευρώπης», αποτελούμενης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Ανατολικής και Μεσογειακής Ευρώπης η οποία συγκροτείται περιφερειακά της ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά κεντρικής Ευρώπης.

7.4. Σύγχρονες οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Το 2011 ήταν έτος ραγδαίας επιδείνωσης όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας. Η απόδοση των μέτρων οικονομικής πολιτικής που υιοθετήθηκαν με στόχο την δημιουργία συνθηκών «εσωτερικής υποτίμησης» για την επίτευξη της δημοσιονομικής προσαρμογής και την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, είχε ως αποτέλεσμα την εμβάθυνση της ύφεσης και την έκρηξη της ανεργίας, σε πρωτόγνωρα επίπεδα για τη χώρα.

Το 2011, το ΑΕΠ⁵⁶ έφθασε, σε τρέχουσες τιμές, τα 215.088 εκατ. ευρώ, ενώ το 2010, ήταν 227.318 εκατ. ευρώ. Σε σχέση με το 2010, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 6,9% (πραγματική μεταβολή). Πρόκειται για την τέταρτη διαδοχική μείωση του ΑΕΠ (-0,2 το 2008, -3,2% το 2009, -3,5% το 2010) το οποίο σωρευτικά είναι μειωμένο κατά 14,2%, σε σχέση με το 2007.

Πίνακας 5: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2005 – 2011, Προσέγγιση Δαπάνης, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005

	Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Ιδιωτική κατανάλωση	4,5	4,3	3,7	4,0	-1,3	-3,6	-7,1
2. Δημόσια κατανάλωση	1,1	2,3	7,6	-2,1	4,8	-7,2	-9,1
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-6,3	20,4	5,4	-6,7	-15,2	-15,0	-20,7
3.1 Κατασκευές	-7,8	22,7	-8,9	-12,7	-10,0	-12,2	-21,4
3.2 Εξοπλισμός	-4,8	15,6	37,0	1,3	-24,0	-20,0	-22,1
3.3 Λοιπές	-1,9	24,4	-10,2	-4,2	15,8	-7,1	-7,0
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	1,7	7,0	4,7	0,7	-3,1	-6,3	-9,6
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	-0,3	0,5	1,6	1,2	-1,7	-1,3	-0,1
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	2,5	3,1	6,9	3,0	-19,5	4,2	-0,3
7. Τελική ζήτηση	1,3	6,2	5,9	0,8	-8,0	-4,4	-7,2
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-1,5	8,2	14,6	3,3	-20,2	-7,2	-8,1
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	2,3	5,5	3,0	-0,2	-3,2	-3,5	-6,9
	Συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ (εκατοστιαίες μεταβολές)						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Ιδιωτική κατανάλωση	3,2	3,0	2,6	2,8	-0,9	-2,7	-5,2
2. Δημόσια κατανάλωση	0,2	0,4	1,3	-0,4	0,9	-1,4	-1,7
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-1,5	4,2	1,3	-1,6	-3,4	-3,0	-3,6
3.1 Κατασκευές	-1,0	2,9	-1,3	-1,7	-1,2	-1,3	-2,1
3.2 Εξοπλισμός	-0,4	1,1	2,7	0,1	-2,4	-1,6	-1,4
3.3 Λοιπές	0,0	0,2	-0,1	0,0	0,1	-0,1	-0,1
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	1,9	7,6	5,2	0,8	-3,5	-7,1	-10,6
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	-0,7	-0,1	1,1	-0,4	-2,8	0,4	1,3
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	0,6	0,7	1,6	0,7	-4,7	0,8	-0,1
7. Τελική ζήτηση	1,7	8,2	7,9	1,1	-11,0	-5,8	-9,4
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	1,1	2,7	4,9	1,2	-7,8	-2,3	-2,5
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	2,3	5,5	3,0	-0,2	-3,2	-3,5	-6,9

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

56. Τα στοιχεία είναι τα τελευταία διαθέσιμα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής. «Η ελληνική Οικονομία», 1^η Ιουνίου 2012.

Από την πλευρά της δαπάνης, η μεταβολή αυτή του ΑΕΠ είναι το αποτέλεσμα των επιμέρους μεταβολών των μεγεθών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Συγκεκριμένα, η **ιδιωτική κατανάλωση** μειώθηκε κατά 7,1%, σε σταθερές τιμές, και συνέβαλε κατά 5,3 εκατοστιαίες μονάδες στην υποχώρηση του ΑΕΠ.

Η σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 6, και μάλιστα για τρίτο συνεχόμενο έτος, οφείλεται στην μείωση των εισοδημάτων λόγω της απώλειας θέσεων εργασίας, στην μείωση μισθών και συντάξεων καθώς και στην επιδείνωση του οικονομικού κλίματος με την αυξανόμενη ανησυχία και απαισιοδοξία για τις προοπτικές της απασχόλησης και τα μελλοντικά εισοδήματα.

Πίνακας 6: Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές)

	2009	2010	2011
Όγκος Λιανικού Εμπορίου (εκτός καυσίμων)	-9,3	-6,9	-8,7
Είδη διατροφής – ποτά – καπνός	-6,1	-5,5	-6,0
Ένδυση – υπόδηση	1,4	-11,7	-18,8
Έπιπλα – ηλεκτρικά είδη – οικιακός εξοπλισμός	-15,3	-12,7	-15,7
Βιβλία – χαρτικά – λοιπά είδη	-24,0	-4,32	-5,2
Νέες κυκλοφορίες Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων	-17,4	-37,2	-29,8
Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στο λιανεμπόριο	-21,4	-26,4	-0,5

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Οι **συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου** (δημόσιες και ιδιωτικές) μειώθηκαν κατά 20,7 %. Η μείωση αυτή προέρχεται από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες κατά 23,6%, (-6,7 μονάδες συμβολή στη μείωση των συνολικών επενδύσεων), σε μέσα μεταφοράς κατά 38,9%, (-6,5 μονάδες συμβολή στην μείωση των συνολικών επενδύσεων) και σε έργα υποδομών κατά 19,1% (-5,4 μονάδες συμβολή στην μείωση των συνολικών επενδύσεων). Η μείωση αυτή των συνολικών επενδύσεων για τέταρτο συνεχόμενο έτος, επηρεάζει τόσο από το τρέχον ΑΕΠ, όσο και το ρυθμό μεταβολής του δυνητικού προϊόντος⁵⁷. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν, σε σταθερές τιμές 2005, από τα 52.207 εκατ. ευρώ το 2007 σε 27.138 εκατ. ευρώ το 2011. Σημείωσαν, δηλαδή, σωρευτική μείωση 50% επιστρέφοντας, όσον αφορά τον όγκο τους, στο επίπεδο του 1997.

Μάλιστα, οι μεταβολές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί η σύνθεση των επενδύσεων. Έτσι, ενώ στο διάστημα 2000 - 2008 το 1/3 των επενδυτικών δαπανών κατευθύνονταν προς τις κατοικίες, το 2011 η αντίστοιχη αναλογία ήταν χαμηλότερη

57. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2011», Αθήνα, 2012.

από το 1/4 ενώ το 1/3 των επενδυτικών δαπανών κατευθύνθηκε σε μηχανολογικό εξοπλισμό.

Η υποχώρηση της κατανάλωσης και των επενδύσεων είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των **εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών**, οι οποίες υποχώρησαν κατά 8,1% σε σχέση με το 2010. Η μείωση αυτή οφείλεται κυρίως στην υποχώρηση των εισαγωγών αγαθών κατά 7,1% (με συμβολή στην συνολική μείωση 1,7 μονάδες) ενώ οι εισαγωγές υπηρεσιών μειώθηκαν κατά 11,6% (με συμβολή στην συνολική μείωση 0,8 μονάδες). Σε σχέση με τον όγκο των εισαγωγών, αυτός έφθασε, σε σταθερές τιμές 2005, τα 54.706 εκατ. ευρώ, μειωμένος κατά περίπου 4.555 εκατ. ευρώ από το 2010, επιστρέφοντας στα επίπεδα εισαγωγών του 1999.

Οι **εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν ελάχιστα (-0,3%) ως αποτέλεσμα της αύξησης των εξαγωγών αγαθών κατά 3,6% και της μείωσης των εξαγωγών υπηρεσιών κατά 3,8%. Σε σχέση με τον όγκο των εξαγωγών έφθασε, σε σταθερές τιμές 2005, τα 42.554 εκατ. ευρώ, μειωμένος κατά 141 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2010, σταθεροποιημένος στα επίπεδα των εξαγωγών του 2003.

Έτσι λοιπόν το **εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών** διαμορφώνεται ελλειμματικό στα 12.152 εκατ. ευρώ παρουσιάζοντας βελτίωση κατά 4.411 εκατ. ευρώ, σε σχέση με το 2010 που διαμορφώθηκε στα 16.563 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 7: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2005 – 2011, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005

	Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών	1,4	4,9	4,0	0,0	-4,6	-4,5	-8,7
2. Ενδιάμεση ανάλωση	0,1	5,3	6,4	-0,3	-7,0	-5,7	-11,1
3. Ακαθάριστη προστιθέμενη Αξία	2,4	4,7	2,0	0,3	-2,4	-3,6	-6,7
3.1 Πρωτογενής Τομέας	1,2	-15,2	-6,8	-2,3	1,2	-0,6	2,5
3.2 Δευτερογενής Τομέας	2,8	13,9	-3,8	-10,8	0,4	-5,9	-11,6
3.3 Τριτογενής Τομέας	1,7	3,5	4,1	3,3	-3,2	-3,1	-5,9
4. Φόροι επί των Προϊόντων	-0,3	5,2	9,9	-3,6	-9,3	-3,6	-8,7
5. Επιδοτήσεις επί των Προϊόντων	-12,7	-63,8	-22,4	-16,9	4,4	-20,7	-8,5
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	2,3	5,5	3,0	-0,2	-3,2	-3,5	-6,9

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Από την πλευρά της παραγωγής, το ΑΕΠ, το 2011, μειώθηκε σε όλους τους τομείς με εξαίρεση τον πρωτογενή⁵⁸.

58. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2011», Αθήνα, 2012.

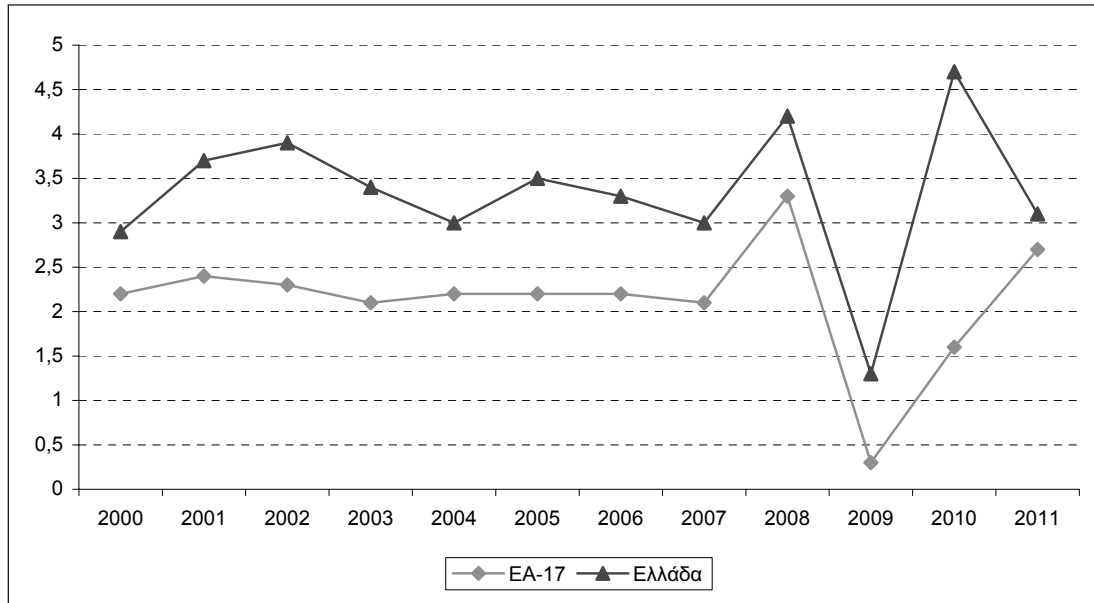
Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του πρωτογενούς τομέα αυξήθηκε κατά 2,5% (μετά από μία οριακή μείωση κατά 0,6% το 2010 και μία αύξηση 1,2% το 2009).

Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της βιομηχανίας, της ενέργειας και των κατασκευών συρρικνώθηκε κατά 11,6% (μετά από μία σημαντική μείωση κατά 5,9% το 2010 και οριακή αύξηση 0,4% το 2009). Η συμβολή της βιομηχανίας, συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας, στην μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ήταν 1,1 μονάδα, ενώ η συμβολή των κατασκευών, παρά το σημαντικά μικρότερο μερίδιο τους στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, ήταν ανάλογου επιπέδου λόγω της πολύ σημαντικής πτώσης της δραστηριότητας του κλάδου (-17,9%). Ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στην βιομηχανία διαμορφώθηκε στο επίπεδο του 70,9 μονάδων, έναντι 71,3 μονάδων το 2010, σημειώνοντας συνεχή υποχώρηση.

Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τριτογενή τομέα μειώθηκε σημαντικά, κατά 5,9% (μετά από μείωση 3,1% το 2010 και 3,2% το 2009), συμβάλλοντας λόγω του μεγάλου μεγέθους του, στην μείωση της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 4,6 μονάδες. Οι κλάδοι του τριτογενή τομέα που συρρικνώθηκαν σημαντικά είναι ο κλάδος του εμπορίου, ξενοδοχείων – εστιατορίων και μεταφορών – αποθήκευσης (-7,7%), ενημέρωσης και επικοινωνίας (-9,5%) και χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (-9,0%). Μάλιστα, σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις υπηρεσίες διαμορφώθηκε στο επίπεδο των 61,7 μονάδων που αποτελεί ιστορικά χαμηλό.

Ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανόδου του **Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή** το 2011 διαμορφώθηκε στο 3,1% από 4,7% το 2010, παρουσιάζοντας μία επιβράδυνση στο ρυθμό αύξησης των τιμών κατά περίπου 1,5%, ενώ και το μέσο ετήσιο επίπεδο του πυρήνα του πληθωρισμού παρουσιάζεται μειωμένο και διαμορφώνεται στο 1,7% από 3,0%, το 2010. Αντίστοιχα, ο μέσος ρυθμός ανόδου του ΕνΔΤΚ στις χώρες του ευρώ, διαμορφώθηκε στο 2,7%, από 1,6% το 2010, παραμένοντας σε πιο χαμηλά επίπεδα με τον αντίστοιχο στην Ελλάδα αν και η διαφορά τους περιορίζεται σημαντικά από τις 3,1 μονάδες το 2010 σε 0,4 μονάδες το 2011.

Διάγραμμα 62
Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα – Ευρωζώνη.

Πηγή: Ameco Database.

Όπως προκύπτει από την σύγκριση του ΕνΔΤΚ με τον ΕνΔΤΚ με σταθερούς φόρους η αύξηση του γενικού επιπέδου τιμών στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα κυρίως, της επίδρασης των έμμεσων φόρων και της αύξησης του κόστους μεταφοράς. Συνεπώς, προκύπτει ότι η ύπαρξη υψηλού πληθωρισμού που σε συνδυασμό με την συρρίκνωση του εισοδήματος των πολιτών μειώνει δραστικά την αγοραστική τους δύναμη, είναι αποτέλεσμα της οικονομική πολιτικής που ασκείται και ουσιαστικά αυτοϋπονομεύει τους στόχους της, διότι θέτει σε αμφισβήτηση τον πυρήνα της στρατηγικής της που είναι η επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων μέσω της διαδικασίας της «εσωτερικής υποτίμησης»⁵⁹.

Όσον αφορά **το 2012**, με βάση τα διαθέσιμα, μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 2005, κατά το 1ο τρίμηνο του 2012 παρουσίασε μείωση κατά 6,5% σε σχέση με το 1ο τρίμηνο του 2011.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με το τρίμηνο του 2011, η συνολική καταναλωτική δαπάνη παρουσίασε μείωση κατά 7,5%. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν κατά 21,3%.

59. Βλέπε αναλυτικά «Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση», Ετήσια Έκθεση 2010, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, και «Πληθωρισμός και Ανεργία στην Ελλάδα», ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, τεύχος 177.

Οι εισαγωγές αγαθών και εξαγωγών μειώθηκαν κατά 16,6% και οι εξαγωγές αυξήθηκαν κατά 1,4%, με αποτέλεσμα το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου να μειωθεί κατά 41,9%.

Για το σύνολο του έτους, σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2012), η ύφεση αναμένεται να φθάσει το 4,7%, αναθεωρώντας επί τα χείρω τις προηγούμενες προβλέψεις της. Βασικότερες αιτίες για την δυσμενή πορεία της ελληνικής οικονομίας και το 2012, προβάλλονται η σημαντική πτώση στην εγχώρια ζήτηση, η καθίζηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, η υψηλή ανεργία, αλλά και ο μικρότερος δυναμισμός στις εξαγωγές από τον αναμενόμενο⁶⁰.

Οι συγκεκριμένες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κρίνονται υπεραισιόδοξες, δεδομένου ότι δεν έχει αλλάξει κάτι προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των συνιστωσών του ΑΕΠ που θα περιόριζαν τον ρυθμό συρρίκνωσης της ελληνικής οικονομίας. Αντίθετα, η πορεία του πρώτου εξαμήνου της οικονομίας, σε συνδυασμό με την απογοητευτική εικόνα της τουριστικής κίνησης (κυρίως σε ότι αφορά τις αφίξεις τουριστών από το εξωτερικό), οδηγεί στην πρόβλεψη ότι η ύφεση για το 2012 θα είναι τουλάχιστον 7%.

7.5. Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία

Η δημοσιονομική πολιτική που ασκήθηκε το 2011, εντασσόταν αποκλειστικά στα πλαίσια της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, προσανατολισμένη στην δημιουργία συνθηκών «εσωτερικής υποτίμησης», προκειμένου να βελτιωθεί η δημοσιονομική θέση και η ανταγωνιστικότητά της χώρας.

Στην πραγματικότητα οδήγησε την **ελληνική οικονομία** σε βαθιά ύφεση και σε σοβαρή παραγωγική, επενδυτική και κοινωνικο-οικονομική υποβάθμιση. Το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων ήταν η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των δημοσιονομικών στόχων που συνοδευόταν με τη λήψη πρόσθετων μέτρων που επιδείνωναν αντί να βελτιώνουν την δημοσιονομική θέση. Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ) που συνόδευε το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (Μάιος 2010), παρότι τηρήθηκε απαρέγκλιτα, απέτυχε στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων που έθετε και είχε ως αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Προσαρμογής (Ιούνιος 2011), του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν εκ νέου με το κείμενο του Κρατικού Προϋπολογισμού (Δεκέμβριος 2011). Τελικά, αφενός, η στοχοθέτηση μη ρεαλιστικών δημοσιονομικών αποτελεσμάτων και αφετέρου η προσήλωση σε μέτρα και παρεμβάσεις που εμβαθύνουν την ύφεση οδήγησαν στην ανάγκη νέας δανεια-

60. European Commission, «European Economic Forecasts», Spring 2012.

κής σύμβασης (Μνημόνιο 2 – Μάρτιος 2012). Με την νέα αυτή δανειακή σύμβαση ύψους 130 δις. ευρώ αναδιαρθρώνεται το δημόσιο χρέος μέσω της ανταλλαγής ομολόγων, η οποία έγινε με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (διαδικασία PSI). Προϋπόθεση για την έγκριση και της νέας δανειακής σύμβασης ήταν επιπλέον μέτρα και παρεμβάσεις που χαρακτηρίζονται και αυτά από την υφιστάμενη προσήλωση των προηγούμενων και οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο αλλά και στην μη επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων διότι είναι αναποτελεσματικά στον τομέα περιορισμού των ελλειμμάτων και δεν δημιουργούν πρωτογενή πλεονάσματα που είναι προϋπόθεση για την συγκράτηση και διαχείριση του δημόσιου χρέους.

Ο στόχος για το έλλειμμα του κρατικού Προϋπολογισμού του 2011, όπως προσδιορίστηκε στο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (Μνημόνιο 1 – Μάιος 2010) ήταν 7,6% του ΑΕΠ, ο οποίος επανακαθορίστηκε στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (Απρίλιος 2011 – μετά την αναθεώρηση των δημοσιονομικών στοιχείων) στο 9,3% του ΑΕΠ και στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού του 2012 στο 10,5% του ΑΕΠ.

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία το **έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού** για το 2011, διαμορφώθηκε στο 10,6% του ΑΕΠ, αυξημένο κατά 0,8% από το έλλειμμα του 2010 (9,8% του ΑΕΠ), παραμένοντας σε πολύ υψηλά επίπεδα παρά τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής που υιοθετήθηκαν και εφαρμόστηκαν. Σε απόλυτο μέγεθος το έλλειμμα διαμορφώθηκε σε 22.882 εκατ. ευρώ, σχεδόν αμετάβλητο από το έλλειμμα του 2010 που ήταν 22.284 εκατ. ευρώ. Η αύξηση του ελλείματος ως ποσοστό του ΑΕΠ οφείλεται, όπως παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω, στην πτώση της οικονομικής δραστηριότητας και στην αδυναμία της οικονομικής πολιτικής, εντός αυτών των συνθηκών, να αυξήσει τα έσοδα. Η απόκλιση από τον στόχο του ελλείματος, παρά τις αναθεωρημένες εκτιμήσεις στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, είναι σημαντική.

Ο στόχος για τα έσοδα του 2011, όπως καθορίστηκε στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, ήταν η αύξησή τους κατά 3,0%, στόχος ο οποίος αναθεωρήθηκε σε αύξηση κατά 0,2% στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού του 2012.

Οι δημοσιονομικές παρεμβάσεις που αποφασίστηκαν και εφαρμόστηκαν το 2011 και στόχευαν σε αύξηση των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού, περιελάμβαναν τα εξής πρόσθετα μέτρα⁶¹:

- εισφορά αλληλεγγύης υπαλλήλων του δημόσιου τομέα,
- μείωση του αφορολόγητου ορίου στα 5.000 ευρώ για φυσικά πρόσωπα με ηλικίες 30-65 έτη,

61. Προσχέδιο Κρατικού Προϋπολογισμού 2012, Οκτώβριος 2011.

- ειδική εισφορά αλληλεγγύης στα φυσικά πρόσωπα, με βάση το εισόδημά τους κατά το έτος 2010,
- ειδικό τέλος επιτηδεύματος στους ελεύθερους επαγγελματίες,
- έκτακτη εισφορά σε οχήματα μεγάλου κυβισμού, σκάφη και πισίνες,
- εναρμόνιση του φόρου πετρελαίου θέρμανσης με το φόρο πετρελαίου κίνησης,
- αλλαγή στη δομή του ειδικού φόρου κατανάλωσης (ΕΦΚ) στον καπνό και συντόμευση του περιθωρίου καταβολής του, για τις εταιρείες από τις 56 στις 26 ημέρες,
- αύξηση του συντελεστή ΦΠΑ στην εστίαση από 13% σε 23% από 1/9/2011,
- ειδικό τέλος στις επιχειρήσεις που εξαιρούνται από τον αντικαπνιστικό νόμο,
- επιβολή ΕΦΚ στο φυσικό αέριο,
- αύξηση των τελών κυκλοφορίας οχημάτων,
- δήλωση ως ιδιωτικών των σκαφών αναψυχής που είχαν εικονικά χαρακτηριστεί ως επαγγελματικά και ρύθμιση για την εγγραφή τους στα αρχεία των φορολογικών αρχών,
- είσπραξη παραβόλων κατά την υποβολή αιτήσεων για ρύθμιση αυθαίρετων κτισμάτων και αλλαγών χρήσης ακινήτων και
- επιβολή έκτακτου ειδικού τέλους ηλεκτροδοτούμενων δομημένων επιφανειών.

Παράλληλα, οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης για την πορεία των εσόδων του 2011 συμπεριλάμβαναν και την πλήρη απόδοση των μέτρων που τέθηκαν σε ισχύ ή θεσμοθετήθηκαν το 2010, με επίπτωση στο 2011, τα οποία κυρίως ήταν:

- αλλαγή φορολογικής κλίμακας για όλα τα φυσικά πρόσωπα,
- αλλαγή στη φορολογία των εταιρικών οχημάτων που διατίθενται στο προσωπικό,
- επέκταση του λογιστικού προσδιορισμού εισοδήματος σε νέες κατηγορίες επαγγελματιών,
- εισαγωγή τεκμηρίων φορολόγησης φυσικών προσώπων,
- φορολόγηση των κεφαλαίων που επαναπατρίζονται ή παραμένουν στο εξωτερικό,
- νέο πλαίσιο εκδίκασης των φορολογικών διαφορών,
- σχέδιο δράσης για την είσπραξη ληξιπρόθεσμων οφειλών,
- περσαίωση εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων,

- ειδική εισφορά σε επιχειρήσεις με μεγάλα κέρδη για τη χρήση του 2009,
- αλλαγή στο σύστημα φορολόγησης και διακίνησης πετρελαίου θέρμανσης,
- αυξήσεις των συντελεστών ΦΠΑ, αλλαγές στις υποκατηγορίες του και μείωση των συντελεστών σε φάρμακα και ξενοδοχειακές υπηρεσίες,
- επέκταση του ΦΠΑ σε νέες κατηγορίες επαγγελματιών
- η δυνατότητα καταβολής ΦΠΑ σε δόσεις,
- η αύξηση στο φορολογικό συντελεστή που επιβάλλεται στις χρηματιστηριακές συναλλαγές, από 1,5‰ σε 2‰, από 1/4/2011,
- η εισαγωγή ΕΦΚ στην ηλεκτρική ενέργεια,
- η αύξηση του ΕΦΚ στα καύσιμα, τα ποτά και τα τσιγάρα,
- η εισπραξη εσόδων από τη χορήγηση αδειών τυχερών παιγνίων,
- αύξηση των δικαστικών παραβόλων,
- έσοδα από την έκπτωση 3% επί της τιμής των φαρμάκων που προμηθεύονται τα ασφαλιστικά ταμεία και
- είσπραξη παραβόλων αιτήσεων αλλαγής χρήσης ημιυπαίθριων χώρων.

Τελικά, τα **έσοδα** του τακτικού Προϋπολογισμού για το 2011, εκτιμάται ότι μειώθηκαν κατά 1,4% σε σχέση με το 2010, διαμορφωμένα σε 55.373 εκατ. ευρώ έναντι 56.178 εκατ. ευρώ το 2010.

Η απόκλιση από τον στόχο των εσόδων θα φθάσει περίπου τα 935 εκατ. ευρώ⁶², η οποία εξειδικεύεται ως εξής (Πίνακας 6):

- Τα έσοδα από την φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων, παρά τα μέτρα που αναφέρονται ανωτέρω, όπως είναι η μείωση του αφορολόγητου, η αλλαγή στην φορολογική κλίμακα κτλ, μειώθηκαν το 2011 σε σχέση με το 2010 κατά 11,9% ή 1.115 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην σημαντική μείωση της απασχόλησης, άρα και στην μειωμένη παρακράτηση φόρου.
- Τα έσοδα από την φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων μειώθηκαν κατά 13,1% ή 413 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η οικονομική κρίση οδήγησε το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων να καταγράψει ζημιές αλλά και στην εντατικοποίηση της φοροδιαφυγής λόγω των υψηλότερων φορολογικών συντελεστών στην φορολόγηση των επιχειρήσεων. Μάλιστα η μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση των εσόδων από την φορολόγηση των επιχειρήσεων σε σχέση με τα έσοδα από την φορολόγηση φυσικών προσώπων μεταβάλλει προς το

62. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2011», Αθήνα, 2012.

δυσμενέστερο την αναλογία συμμετοχής στα φορολογικά έσοδα των φυσικών προσώπων (μισθωτοί και συνταξιούχοι), οι οποίοι με βάση την φορολογική πολιτική που ασκείται αποτελούν τα μόνιμα φορολογικά υποζύγια υπονομεύοντας την κοινωνική συνοχή.

- Η συνολική αύξηση κατά 0,5% στα έσοδα από την άμεση φορολογία οφείλεται στην αύξηση στα έσοδα από φόρους κληρονομιάς, ακίνητης περιουσίας κτλ, εξαιτίας της είσπραξης του ειδικού τέλους ηλεκτροδοτούμενων επιφανειών του οποίου η είσπραξη θα συνεχιστεί και το 2012, αλλά και των σημαντικών εισπράξεων από την έκτακτη εισφορά επί των κερδών των επιχειρήσεων, την ειδική εισφορά αλληλεγγύης και το τέλος επιτηδεύματος.
- Σε αντίθεση με τα έσοδα από την άμεση φορολογία που αυξήθηκαν έστω οριακά, τα έσοδα από την έμμεση φορολογία μειώθηκαν σημαντικά κατά 7,8%.
- Οι εισπράξεις από τον Φόρο Προστιθέμενης αξίας μειώθηκαν κατά 3,2% ή 500 εκατ. ευρώ, αποτελώντας έναν από τους κύριους λόγους για την μείωση των εσόδων από την έμμεση φορολογία. Μάλιστα η μείωση των εσόδων από τον ΦΠΑ σημειώνεται παρά την αύξηση του χαμηλού συντελεστή από την 1^η Ιανουαρίου του 2011 (ο χαμηλός συντελεστής αυξήθηκε από 11% σε 13% και ο πολύ χαμηλός από 5,5% σε 6%), την αύξηση του συντελεστή στην εστίαση και την άνοδο των τιμών του πετρελαίου και αυτό διότι τα συγκεκριμένα μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα τον περαιτέρω περιορισμό της ζήτησης και της κατανάλωσης και την κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας.
- Μειωμένη ήταν η συμβολή στα έσοδα και σχεδόν όλων των υπόλοιπων κατηγοριών της έμμεσης φορολόγησης. Συγκεκριμένα τα έσοδα από την φορολογία υγρών καυσίμων ήταν μειωμένα κατά 18,3%, τα τέλη κυκλοφορίας (παρά την κατά 10% αύξησή τους) ήταν μειωμένα κατά 29,8% και οι φόροι στις συναλλαγές κατά 19,4%.

Πίνακας 8: Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2008	2009	2010	2011	Εκατοστιαίες Μεταβολές		
					2009- 2008	2010- 2009	2011- 2010
I. Άμεσοι Φόροι	20.864	21.432	20.224	20.316	2,7	-5,6	0,5
1. Φόρος Εισοδήματος	16.670	16.590	14.287	12.931	-0,5	-13,9	-9,5
- Φυσικών Προσώπων	10.816	10.841	9.398	8.283	0,2	-13,3	-11,9
- Νομικών Προσώπων	4.191	3.790	3.149	2.736	-9,6	-16,9	-13,1
2. Φόροι Κληρονομιών, δωρεών, ακίνητης περιουσίας κτλ	486	526	487	1.172	8,3	-7,4	140,7
3. Άμεσοι Φόροι υπέρ τρίτων	1	2	1	1	92,5	-70,0	0,0
4. Άμεσοι Φόροι παρελθ. οικ. ετών	2.077	2.446	2.874	1.911	17,8	17,5	-33,5
5. Έκτακτοι και λοιποί άμεσοι φόροι	1.631	1.868	2.578	4.301	14,5	37,8	67,0
II. Έμμεσοι Φόροι	30.221	28.291	31.042	28.632	-6,4	9,7	-7,8
1. Δασμοί και ειδικές εισφορές εισ-εξαγ	320	254	217	198	-20,6	-14,6	-8,8
2. Φόροι κατανάλωσης στα εισαγόμενα	3.246	2.229	2.046	1.910	-31,3	-8,2	-6,6
- ΦΠΑ	2.403	1.756	1.796	1.810	-26,9	2,3	0,8
-Ειδικός Φόρος Κατ/σης αυτοκινήτων	783	441	226	89	-43,7	-48,8	-60,6
-Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης	59	32	24	11	-46,1	-25,0	-54,2
3. Φόροι κατανάλωσης εγχωρίων	23.798	23.758	27.150	25.106	-0,2	14,3	-7,5
- ΦΠΑ	15.840	14.826	15.578	15.77	-6,4	5,1	-3,2
- Καύσιμα	3.689	4.374	5.698	4.653	18,6	30,3	-18,3
- Καπνά	2.516	2.566	2.913	3.045	2,0	13,5	4,5
- Τέλη κυκλοφορίας	997	1.046	1.591	1.117	4,9	52,1	-29,8
- Ειδικά Τέλη και εισφ. αυτοκινήτων	73	63	52	42	-14,0	-17,5	-19,2
- Λοιποί	683	882	1.317	1.172	29,1	49,3	-11,0
4. Φόροι συναλλαγών	2.063	1.453	1.120	903	-29,6	-22,9	-19,4
5. Λοιποί έμμεσοι φόροι	794	597	509	515	-24,8	-14,7	1,2
III. Σύνολο φορολογητέων εσόδων	51.085	49.723	51.266	48.948	-2,7	3,1	-4,5
IV. Μη φορολογητέα έσοδα	4.249	3.720	4.890	6.426	-12,4	31,5	30,8
Σύνολο Εσόδων Τακτικού Προϋπολογισμού	55.334	53.443	56.156	55.374	-3,4	5,1	-1,4

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού αυξήθηκαν συνολικά το 2011, κατά 3,5% σε σχέση με το 2010 και διαμορφώνονται σε 70.135 εκατ. ευρώ. Παρά την αύξησή τους, η οποία διαδέχεται μία κατακόρυφη πτώση των δαπανών του 2010 κατά 9,2% σε σχέση με το 2009, η πρόβλεψη που έγινε τόσο με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, όσο και με την εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού για το 2012 για αύξηση των δαπανών κατά 4,4% δεν επαληθεύεται. Προκύπτει δηλαδή ότι η αδυναμία αύξησης των εσόδων που οφείλεται στην υφε-

σιακή και αναποτελεσματική οικονομική πολιτική οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερες περικοπές στις πρωτογενείς δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού, προκειμένου να διατηρηθεί ο στόχος για το έλλειμμα.

Η εξέλιξη στον τομέα των **πρωτογενών δαπανών** διαμορφώνεται ως εξής (Πίνακας 9):

- Οι δαπάνες προσωπικού, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών για συντάξεις διαμορφώνονται σε 22.990 εκατ. ευρώ (6.572 εκατ. ευρώ για συντάξεις) μειωμένες κατά 3,6% σε σχέση με το 2010, έτος στο οποίο είχαν επίσης μειωθεί κατά 7,8%. Η μείωση των δαπανών προσωπικού, εκτός των συντάξεων, οφείλεται στο πάγωμα των προσλήψεων στο δημόσιο τομέα, στην εφαρμογή του ενιαίου μισθολογίου, στις περικοπές επιδομάτων και υπερωριών, στην μη ανανέωση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου κ.α. Οι δαπάνες για συντάξεις εμφανίζονται αυξημένες, παρά την περικοπή σε κύριες και επικουρικές συντάξεις, λόγω της μεγάλης αύξησης του αριθμού των υπαλλήλων που συνταξιοδοτήθηκαν, φοβούμενοι αρνητικές ανατροπές στον εργασιακό τους βίο.
- Η πολιτική αυτή περιορισμού των δαπανών του προϋπολογισμού έχει άμεση επίπτωση στον προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων, στον οποίο οι δαπάνες για επενδύσεις μειώνονται το 2011 κατά 21,8% μετά από μία μείωση κατά 11,8% το 2010. Η προσπάθεια συγκράτησης και περιορισμού του ελλείμματος με την περικοπή του προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων δεν επιτρέπει την εισροή πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του ΕΣΠΑ, οδηγεί σε εμβάθυνση της ύφεσης και ανατροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο της στασιμότητας των επενδύσεων, της ύφεσης και των ελλειμμάτων.
- Οι δαπάνες για εξοπλιστικά προγράμματα καθώς και οι δαπάνες NATO εμφανίζονται σημαντικά μειωμένες σε σχέση με το 2010 (64,7% και 51,5%, αντίστοιχα).
- Οι καταναλωτικές και λοιπές δαπάνες του δημοσίου είναι μειωμένες κατά 21,5% σε σχέση με το 2010, μετά από μία επίσης σημαντική μείωση το 2010 έναντι του 2009, που ήταν 22,4%. Η μείωση των συγκεκριμένων δαπανών σε αυτό το μέγεθος, πέρα από τον περιορισμό της σπατάλης που κρίνεται απόλυτα επιβεβλημένη, οφείλεται και στην εκτεταμένη στάση πληρωμών του δημοσίου έναντι των ιδιωτών που επιδεινώνει την κατάσταση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας.
- Οι επιχορηγήσεις προς τους Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης αυξήθηκαν κατά 16,3%, έναντι στόχου για αύξηση μόλις κατά 5,6%, με αποτέλεσμα αντί για 14.415 εκατ. ευρώ που είχαν προβλεφθεί για την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών των ΟΚΑ, οι τελικές πραγματοποιήσεις να υπολογίζονται σε 15.896 εκατ. ευρώ (απόκλιση 1,5 δισεκ. ευρώ). Η βασική αιτία για την εξέλιξη αυτή ήταν η ραγδαία μείωση της απασχόλησης και αύξηση της ανεργίας, η σημαντική

μείωση των αποδοχών, η αύξηση της εισφοροδιαφυγής, αλλά και η αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων.

Πίνακας 9: Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2009	2010	Εκτέλεση 2011	(PSI) 2012	Εκατοστιαίες Μεταβολές	
					2010- 2009	2011- 2010
I. Δαπάνες τακτικού Προϋπολογισμού	74.625	67.759	70.135	62.999	-9,2	3,5
1. Δαπάνες προσωπικού	25.870	23.854	22.990	21.634	-7,8	-3,6
Εκ των οποίων για συντάξεις	6.487	6.253	6.572	6.511	-3,6	5,1
2. Τόκοι (και λοιπές δαπάνες εξυπηρέτησης Δημοσίου Χρέους)	12.325	13.223	16.348	13.050	7,3	23,6
3. Αποδόσεις στην Ε.Ε.	2.484	2.363	2.155	2.075	-4,9	-8,8
4. Αποδόσεις εσόδων τρίτων	6.452	5.775	5.000	4.012	-10,5	-13,4
5. Επιδοτήσεις Γεωργίας	655	538	666	752	-19,1	23,8
6. Επιχορηγήσεις	19.015	16.895	18.581	16.049	-11,1	10,0
- Ασφαλιστικών Οργανισμών (περιλαμβάνονται δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας)	15.266	13.666	15.896	14.027	-10,5	16,3
7. Λοιπές Δαπάνες	3.508	2.722	2.136	3.014	-22,4	-21,5
8. Επιχορήγηση Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων για εξόφληση μέρους παλιών οφειλών τους	1.498	367	435	400	-75,5	18,5
9. Εξοπλιστικά Προγράμματα ΥΠΕΘΑ	2.175	1.017	359	700	-53,2	-64,7
10. Δαπάνες NATO	51	33	16	60	-35,3	-51,5
I. Δαπάνες Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων	9.588	8.454	6.608	7.300	-11,8	-21,8
III. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (I+II)	84.213	76.213	76.743	70.299	-9,5	0,7
Πρωτογενείς δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού	71.888	62.990	60.395	57.249	-12,4	-4,1
Πρωτογενείς δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού	57.992	52.147	51.532	47.626	-10,1	-1,2
Χρεολύσια	29.135	19.549	28.843	41.900	-32,9	47,5

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Σε σχέση με τον **Προϋπολογισμό του 2012**⁶³, σύμφωνα με τα τελευταία (οριστικά) στοιχεία εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού⁶⁴, για το πεντάμηνο Ιανουαρίου – Μαΐου 2012, προκύπτει παρόμοια, αν όχι δυσμενέστερη εικόνα συγκρινόμενη με την εκτέλεση των προϋπολογισμών των τελευταίων ετών, παρά τις δημοσιονομικές παρεμβάσεις επιπέδου άνω των 5 δισεκ. ευρώ που έχουν προβλεφθεί. Η αδυνα-

63. Συμπληρωματικός Προϋπολογισμός 2012, που ψηφίστηκε στα πλαίσια έγκρισης της νέας δανειακής σύμβασης το Φεβρουάριο του 2012.

64. Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, «Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2012», Αθήνα, Ιούλιος 2012.

μία είσπραξης εσόδων με την απόκλιση από το στόχο των εσόδων για το πρώτο πεντάμηνο να φθάνει τα 926 εκατ. ευρώ (όση ήταν η απόκλιση από τον στόχο των εσόδων συνολικά το 2011), οδηγεί, προκειμένου να μην εκτροχιαστεί ο στόχος για το έλλειμμα, σε μια βίαιη περικοπή των δαπανών, μεγαλύτερη κατά 2.947 εκατ. ευρώ (1.126 εκατ. ευρώ πρωτογενείς δαπάνες και 1.437 εκατ. ευρώ από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων) από την προβλεπόμενη στο κείμενο του Προϋπολογισμού.

Κατά συνέπεια, το **έλλειμμα** του κρατικού προϋπολογισμού διαμορφώθηκε, το πρώτο πεντάμηνο του 2012, σε 10.874 εκατ. ευρώ, και το πρωτογενές έλλειμμα για την ίδια περίοδο σε 2.349 εκατ. ευρώ, έναντι των στόχων του ελλείμματος για τον κρατικό προϋπολογισμό ύψους 12.896 εκατ. ευρώ και του στόχου για το πρωτογενές έλλειμμα ύψους 4.234 εκατ. ευρώ. Η βελτίωση που προκύπτει είναι πλασματική και οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην περικοπή των πρωτογενών δαπανών του δημοσίου και την περικοπή του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων που έχουν ως αποτέλεσμα την εμβάθυνση των συνθηκών ύφεσης, άρα την αυτοϋπονόμευση των στόχων για την αύξηση των εσόδων.

Πίνακας 10: Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Ιανουάριος – Μάιος 2012

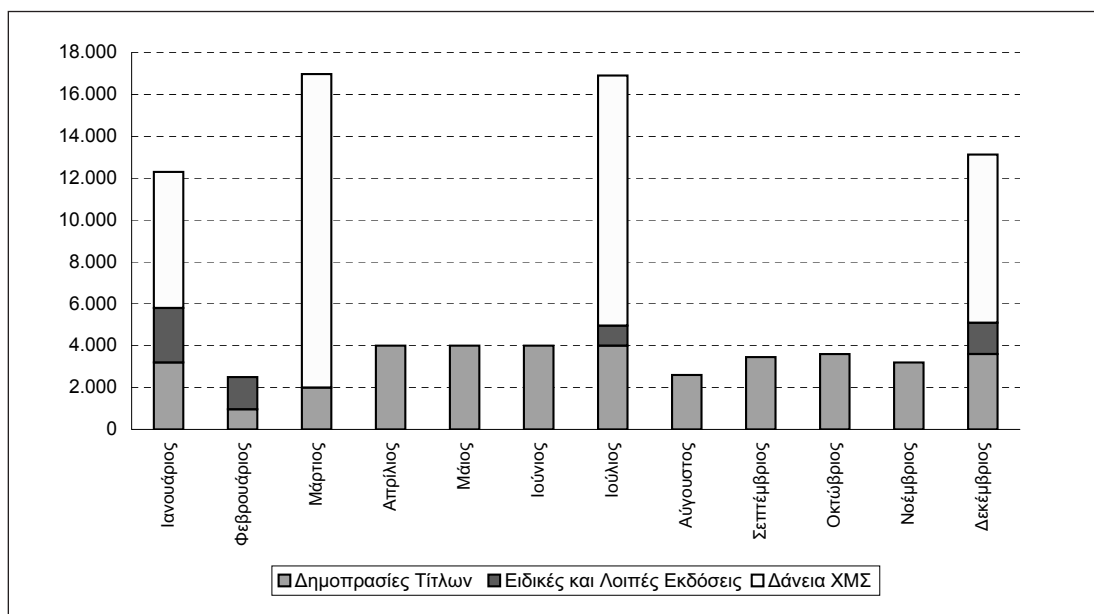
Σε εκατ. ευρώ	Ιανουάριος Μάιος 2011	Ιανουάριος – Μάιος 2012		
		Πραγματοποι- ήσεις	Στόχοι	Διαφορά
I. Καθαρά Έσοδα Κρατικού Προϋπ/σμού (1+2)	19.031	19.666	20.592	-926
1. Καθαρά έσοδα τακτικού προϋπ/σμού (A+B-Γ)	18.358	18.173	18.834	-661
A. Έσοδα προ επιστροφών φόρων	20.592	19.404	20.150	-746
B. Ειδικά έσοδα από εκχώρηση αδειών και δικ.	0	0	40	-40
Γ. Επιστροφές φόρων	2.234	1.231	1.356	-125
2. Έσοδα Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	673	1.493	1.758	-265
II. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (1+2)	29.448	30.541	33.488	-2.947
1. Δαπάνες τακτικού προϋπ/σμού (A+B+Γ+Δ+E)	27.747	29.243	30.753	-1.510
A. Πρωτογενείς Δαπάνες	21.292	20.093	21.219	-1.126
B. Επιχορηγήσεις νοσηλευτ. Ιδρυμάτων για παλαιές οφειλές	375	392	390	2
Γ. Εξοπλιστικά προγράμματα	64	72	230	-158
Δ. Καταπτώσεις εγγυήσεων	172	160	252	-91
E. Τόκοι	5.844	8.526	8.662	-136
2. Δαπάνες Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	1.701	1.298	2.735	-1.437
Πρωτογενές Αποτέλεσμα κρατικού Προϋπολογισμού (I-II+E)	-4.573	-2.349	-4.234	1.885
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού (I-II)	-10.417	-10.874	-12.896	2.021

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Η χρηματοδότηση των δανειακών αναγκών του προϋπολογισμού και η αποπληρωμή χρεολυσίων για δάνεια παρελθόντων ετών, πραγματοποιείται μετά την προσφυγή της χώρας στον μηχανισμό χρηματοδοτικής στήριξης κατά κύριο λόγο μέσω αυτού και δευτερευόντως με έντοκα γραμμάτια τρίμηνης και εξάμηνης διάρκειας.

Ο δανεισμός από το ταμείο Χρηματοδοτικής Στήριξης για το 2011, έφθασε τα 41,5 δισεκ. ευρώ, ενώ το δημόσιο άντλησε ακόμη 45 δισεκ. ευρώ μέσω εντόκων γραμματίων (38,6 δισεκ. ευρώ) και ειδικών και λοιπών εκδόσεων (6 δισεκ. ευρώ).

Διάγραμμα 63
Δανεισμός έτους 2011, κατά μήνα (σε εκατ. ευρώ)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους

Με βάση τα παραπάνω, **ο ισχυρισμός ότι η Ελλάδα**, χάρη στην προσφυγή στον Μηχανισμό Χρηματοδοτικής Στήριξης καλύπτει πλήρως τις δανειακές της ανάγκες χωρίς να είναι υποχρεωμένη να προσφεύγει στις αγορές χρήματος με τα απαγορευτικά για αυτήν επιτόκια δανεισμού δεν είναι απόλυτα ακριβής. **Αντίθετα**, το 55% των κεφαλαίων που άντλησε η Ελλάδα εντός του 2011 για την κάλυψη των αναγκών της προέρχεται από χρηματοδοτικές πηγές εκτός του Μηχανισμού και μάλιστα με επιτόκια δανεισμού πολύ υψηλά.

Στην πραγματικότητα **ο Μηχανισμός Χρηματοδοτικής Στήριξης** κατέστη απαραίτητος όταν το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας μετατράπηκε σε πρόβλημα δανεισμού της και άρα σε αδυναμία χρηματοδότησης του δημοσίου χρέους της.

Σκοπός της χορήγησης του σημαντικού αυτού ποσού ήταν κατορθώσει η Ελλάδα να αναχρηματοδοτήσει το έλλειμά της και το χρέος της, έως το 2012, όταν σύμφωνα με τον συντάκτης του προγράμματος, θα είχε ανακτηθεί η εμπιστοσύνη των αγορών και η δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να επανασυνδεθεί με τις αγορές ομολόγων. **Στην πραγματικότητα**, οι τεχνικές αποτυχίες του προγράμματος, που με τα αντιαναπτυξιακά και υφεισιακά μέτρα δεν βελτίωσαν το δημοσιονομικό ισοζύγιο στο βαθμό που αυτό θα είχε βελτιωθεί εφαρμόζοντας πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής με αναπτυξιακά και κοινωνικά ισοδύναμα, επιτείνουν το πρόβλημα και στο επίπεδο του δημόσιου χρέους τόσο σε σχέση με τον όγκο του, όσο και με την δυνατότητα της Ελλάδας να συνεχίσει να το εξυπηρετεί.

Πριν την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, οι βραχυπρόθεσμοι τίτλοι συνιστούσαν σημαντικό μέρος του χρέους της κεντρικής κυβέρνησης⁶⁵. Μετά την ένταξη, η οικονομική και νομισματική σταθερότητα σε συνδυασμό με τις θετικές προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου για τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, είχαν ως αποτέλεσμα την μείωση των επιτοκίων δανεισμού, και έδωσαν στην ελληνική οικονομία την δυνατότητα πρόσβασης στις φθηνότερες πλέον αγορές μακροπρόθεσμου δανεισμού, μέσω κυρίως ομολογιών δεκαετούς διάρκειας. Η διαδικασία αυτή άλλαξε την σύνθεση του ελληνικού χρέους. Η συμμετοχή του μακροπρόθεσμου χρέους, στο σύνολο του χρέους, από 28,6% το 1999 έφθασε το 53,5% το 2007.

Η αύξηση της μέσης υπολειπόμενης διάρκειας του χρέους δίνει την δυνατότητα η αποπληρωμή του να γίνει σε μία χρονική στιγμή όπου οι συνθήκες αποπληρωμής του θα είναι ευνοϊκότερες, κυρίως όταν ο δανεισμός πραγματοποιείται για την τόνωση των επενδύσεων και της παραγωγικής διαδικασίας, επομένως η αποπληρωμή του δανείου θα πραγματοποιηθεί την περίοδο που οι επενδύσεις θα έχουν θετική επίδραση στην αύξηση του συνολικού παραγόμενου προϊόντος.

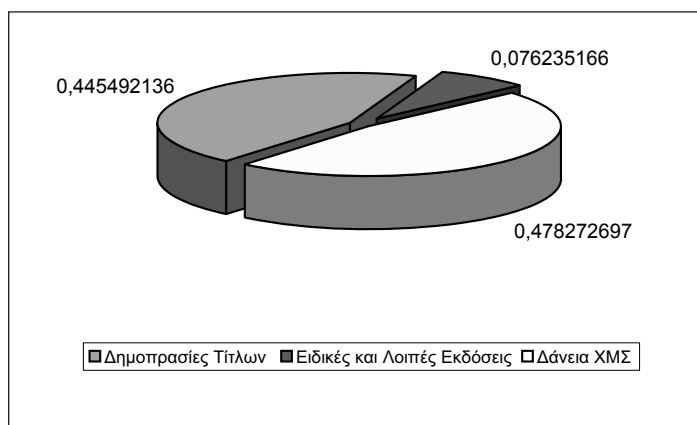
Επιπλέον, το υψηλό μακροπρόθεσμο χρέος, με την μετάθεση της αποπληρωμής των χρεολυσίων σε μεταγενέστερο χρόνο, δίνει την δυνατότητα για την εφαρμογή συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής και επιτρέπει την άμεση δημοσιονομική προσαρμογή με την μείωση των δανειακών αναγκών στο άμεσο χρονικό διάστημα.

Το πρώτο πρόγραμμα (Μνημόνιο Ι) αγνόησε ουσιαστικά το ποιοτικό αυτό χαρακτηριστικό του ελληνικού δημόσιου χρέους. Από την μία πλευρά δεν εκτίμησε ότι η αύξηση του μακροπρόθεσμου δανεισμού τα προηγούμενα χρόνια ουσιαστικά αύξησε την ανάγκη δανειακών κεφαλαίων για τα επόμενα, τα έτη κατά τα οποία η ελληνική οικονομία έπρεπε να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα σκληρής δημοσιονομικής προσαρμογής. Από την άλλη ο βραχυπρόθεσμος χαρακτήρας του, σε συνδυασμό με

65. *Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, «Κρίση Δημόσιου Χρέους στην Ελλάδα, Αιτίες και Προοπτικές», Δεκέμβριος 2011.*

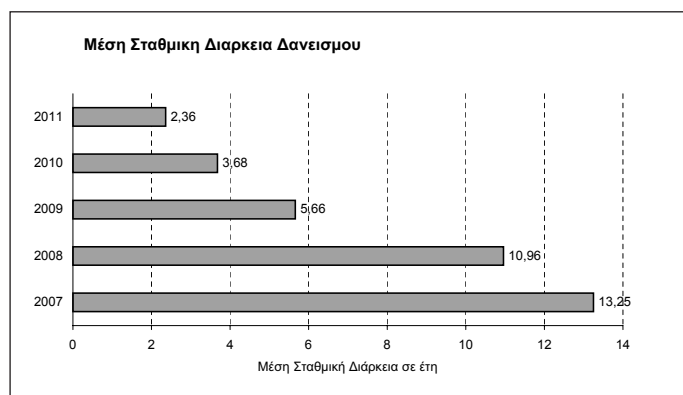
την ανάγκη άντλησης κεφαλαίων μέσω εντόκων γραμματίων βραχυπρόθεσμης λήξης (τρίμηνη και εξάμηνη) είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί σημαντικά η μέση σταθμική διάρκεια του νέου δανεισμού (2011) στα 2,36 έτη, από 13,25 έτη το 2007. Προσέθεσε δηλαδή, ακόμη ένα άμεσο βάρος σε αυτό της ταυτόχρονης αποπληρωμής χρεολυσίων για δάνεια παρελθόντων ετών, επιδεινώνοντας περαιτέρω το πρόβλημα εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους (Διάγραμμα 65).

Διάγραμμα 64
Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2011)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Διάγραμμα 65
Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία (Δελτίο Δημόσιου Χρέους – Δεκέμβριος 2011), το Χρέος της Κεντρικής Διοίκησης (διαφέρει από το Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης – Χρέος κατά Μάαστριχτ, κατά το ποσό του ενδοκυβερνητικού χρέους και λοιπών στοιχείων που προβλέπονται από τον ESA '95), την 31/12/2011, έφθασε τα 367.978 εκατ. ευρώ ή το 170% του ΑΕΠ.

Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης παρουσιάζει σχετικά με την σύνθεσή του την εξής εικόνα:

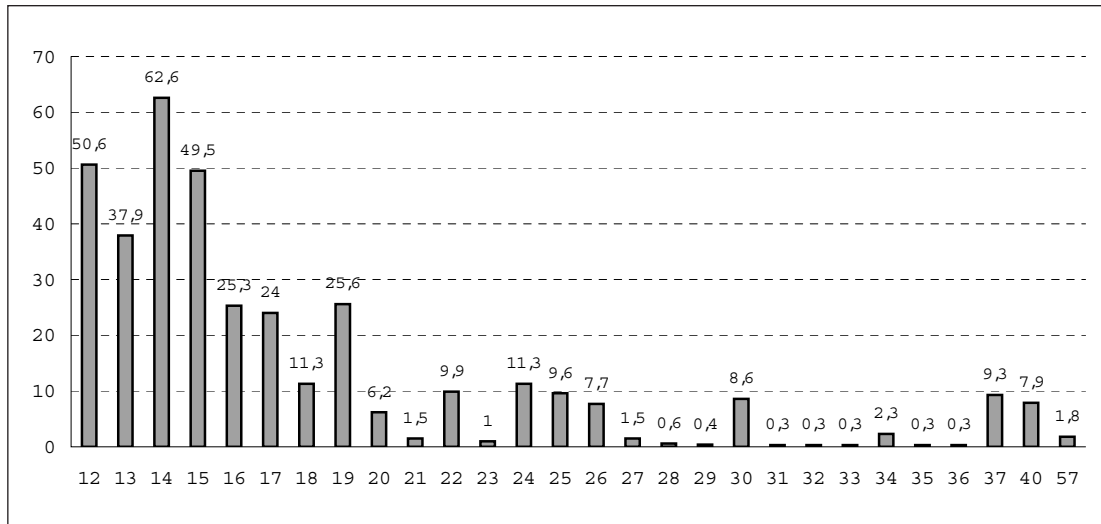
Πίνακας 11: Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης (σε εκατ. ευρώ)

	31/12/2011
Ομόλογα και Βραχυπρόθεσμοι Τίτλοι	274.832
Ομόλογα εκδοθέντα στην αγορά εσωτερικού	241.833
Ομόλογα εκδοθέντα στις αγορές του εξωτερικού	18.521
Τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό	312
Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι	15.058
Δάνεια	93.145
Δάνεια Τράπεζας της Ελλάδος	5.683
Δάνεια λοιπά εσωτερικού	836
Δάνεια ειδικά και διακρατικά	7.257
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210
Δάνεια λοιπά εξωτερικού	6.156
Δάνεια βραχυπρόθεσμα	0
Σύνολο	367.978

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Ενώ, σε ότι αφορά την διάρκειά του η εικόνα είναι η εξής:

Διάγραμμα 66
Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης
31/12/2011 (σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Σε ότι αφορά το ενοποιημένο χρέος (κατά Μάαστριχτ) της γενικής κυβέρνησης αυτό έφθασε τα 355.617 εκατ. ευρώ ή το 165,3% του ΑΕΠ, έναντι 329.535 εκατ. ευρώ ή 145% του ΑΕΠ το 2010.

Οι εξελίξεις αυτές επιβεβαιώνουν πλήρως τις επιφυλάξεις (βλ. «Έκθεση για την ελληνική Οικονομία και Απασχόληση» ΙΝΕ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, 2010 και 2011) που διατυπώθηκαν από την πρώτη στιγμή και αφορούσαν την αποτελεσματικότητα τόσο του μνημονίου 1 με το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής, όσο και την αναθεώρησή του με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής. **Η ασκούμενη οικονομική πολιτική** που δεν λαμβάνει υπόψη της την βαθιά ύφεση, την ανεργία, το πάγωμα των επενδύσεων, την αποσάθρωση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού και την αδυναμία αντιμετώπισης και υπέρβασης των διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας δεν μπορεί να την οδηγήσει στην διέξοδο από τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Αντίθετα, οδηγεί στο οικονομικό πεδίο, στην εμβάθυνση της οικονομικής κρίσης και στο δημοσιονομικό, στην αποτυχία αντιμετώπισης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και δημιουργίας δημοσιονομικών πλεονασμάτων και στο επίπεδο του δημοσίου χρέους στην εκτόξευσή του από 298 δισεκ. ευρώ ή 127% του ΑΕΠ χρέος το 2009, σε 355 δισεκ. ευρώ ή 165,3% χρέος το 2011.

Η ολοένα αυξανόμενη ανησυχία για την οικονομική και δημοσιονομική κατάσταση του ευρωπαϊκού νότου, αλλά και η καθολική παραδοχή του αδιεξόδου της ελληνικής οικονομίας, αφενός με την εμβάθυνση της ύφεσης και αφετέρου με τον δημοσιονο-

μικό εκτροχιασμό, τόσο σε επίπεδο δημοσιονομικού ισοζυγίου όσο και σε επίπεδο δημόσιου χρέους, παρά τα μέτρα αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής στα πλαίσια των προγραμμάτων «στήριξης», οδήγησαν στην απόφαση της Συνόδου Κορυφής, τον Φεβρουάριο του 2012, όπου τέθηκαν οι βασικοί στόχοι για την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους.

Η απόφαση της Συνόδου Κορυφής και η επιτυχή έκβαση της διαδικασίας ανταλλαγής ομολόγων με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα παρουσιάστηκε ως η οριστική λύση στα δημοσιονομικά ζητήματα της ελληνικής οικονομίας που θα έθετε τέλος στην αυξανόμενη αβεβαιότητα ως προς τις οικονομικές προοπτικές της χώρας και θα σηματοδοτούσε την επιστροφή της εμπιστοσύνης στις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας αλλά και των υπολοίπων χωρών της ευρωζώνης που κλυδωνίζονταν εξαιτίας της αποτυχίας των πολιτικών που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα να τιθασεύσουν το πρόβλημα (Αναλυτικά, η διαδικασία περιγράφεται στην ενότητα 7.6).

Επίσης, υποστηρίχτηκε ότι **η συμφωνία** με τους ιδιώτες επενδυτές κατόχους ελληνικών ομολόγων σε συνδυασμό με την νέα συμφωνία για χορήγηση χρηματοδότησης ύψους 130 δισεκ. ευρώ από το **European Financial Stability Facility (EFSF)** και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έθεταν τις βάσεις για την υπέρβαση της οικονομικής κρίσης αλλά και του ζητήματος δανεισμού και διαχείρισης του δημόσιου χρέους στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, αποτελούσε αποφασιστικό φραγμό στην εξάπλωση του προβλήματος αβεβαιότητας για την δημοσιονομική κατάσταση και των υπολοίπων χωρών της Ευρωζώνης που θα ήταν πλέον θωρακισμένες έναντι των κερδοσκοπικών επιθέσεων από τις αγορές και θα είχαν την δυνατότητα να προχωρήσουν στην δημοσιονομική εξυγίανση απρόσκοπτα.

Προφανώς, όπως η πρώτη συμφωνία με την Τρόικα (Απρίλιος 2010) συνοδεύεται από το πρώτο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής που κάλυπτε την περίοδο 2010 – 2013 και η δεύτερη συμφωνία για χρηματοδοτική στήριξη συνοδεύεται από ένα νέο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής, το οποίο εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο του ΔΝΤ, τον Μάιο του 2012. Το δεύτερο πρόγραμμα καλύπτει την περίοδο 2012 - 2014. Η συνολική χρηματοδότηση από τα δύο αυτά προγράμματα ανέρχεται συνολικά σε 240 δισεκ. ευρώ, εκ των οποίων 110 δισεκ. ευρώ από το πρώτο πρόγραμμα και τα υπόλοιπα 130 δισεκ. ευρώ από το δεύτερο. Από την πρώτη δανειακή σύμβαση εκταμιεύθηκαν 73 δισεκ. ευρώ (Ευρώπη 52,9 δισεκ. ευρώ και ΔΝΤ 19,9 δισεκ. ευρώ). Στο πλαίσιο του δεύτερου προγράμματος το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και το ΔΝΤ πρόκειται να χορηγήσουν το μη εκταμιευθέν ποσό από το πρώτο πρόγραμμα (37 δισεκ. ευρώ) και τα 130 δισεκ. ευρώ της δεύτερης συμφωνίας. Την περίοδο 2012 – 2014, το ΕΤΧΣ θα χορηγήσει συνολικά 144,7 δισεκ. ευρώ (περιλαμβανομένων των ποσών για το **PSI** και την ανακεφαλοποίηση των τραπεζών, ενώ το ΔΝΤ θα χορηγήσει 28 δισεκ. ευρώ.

Οι βασικοί στόχοι του δεύτερου προγράμματος προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας, όπως προσδιορίζονται στην συμφωνία ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και τους δανειστές της είναι οι εξής:

- Η διαμόρφωση του δείκτη χρέους ως προς το ΑΕΠ στο 120% το 2020. προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος το πρόγραμμα θεωρεί αναγκαία την επίτευξη του στόχου για πρωτογενές έλλειμμα ύψους 1% του ΑΕΠ το 2012 και πρωτογενούς πλεονάσματος ύψους 4,5% του ΑΕΠ το 2014.
- Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και η εξασφάλιση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας του τραπεζικού τομέα που θα επιτευχθούν με βραχυπρόθεσμα μέτρα για την στήριξη της ρευστότητας των τραπεζών, καθώς και μέτρα για την ανακεφαλαιοποίησή τους και την συνολική αναδιάρθρωση του δημόσιου τομέα.
- Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με την εφαρμογή ενός προγράμματος διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που επικεντρώνονται στον περιορισμό του δημόσιου τομέα, στην ενίσχυση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας και την δημιουργία ενός «φιλικότερου» περιβάλλοντος για τους εγχώριους και ξένους επενδυτές.

Τα βασικά μέτρα και δράσεις με τα οποία η κυβέρνηση φιλοδοξεί να επιτύχει τους ανωτέρω στόχους είναι συνοπτικά τα εξής:

Ψηφισθέντα μέτρα

- Το ποσό της κύριας σύνταξης που υπερβαίνει τα 1300 €, αναπροσαρμόζεται από 1/1/12 για τους συνταξιούχους του δημοσίου με μείωση κατά 12%.
- Οι πιστώσεις των προϋπολογισμών όλων των Υπουργείων, (πλην του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, των Περιφερειακών Υπηρεσιών και των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων) για μετακινήσεις, προμήθειες και γενικά λειτουργικές δαπάνες μειώνονται κατά 15%.
- Μείωση του βασικού μισθού της ΕΓΣΣΕ κατά 22%.
- Μείωση του βασικού μισθού της ΕΓΣΣΕ για νέους κάτω των 25 ετών κατά 32%.
- Πάγωμα τυχόν αυξήσεων στην ΕΓΣΣΕ.
- Πάγωμα ωριμάνσεων, μέχρι το ποσοστό ανεργίας να διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω του 10%.
- Μείωση κατά 3 μήνες του διαστήματος μετενέργειας κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών συμβάσεων που έχουν λήξει.
- Κατάργηση βασικών επιδομάτων των κλαδικών συμβάσεων που έχουν λήξει, μετά το πέρας του 3μήνου μετενέργειας.

- Οριοθέτηση διάρκειας συμβάσεων αορίστου χρόνου σε μέγιστο χρόνο τα 3 έτη. Λήξη συμβάσεων αορίστου χρόνου το αργότερο σε ένα έτος από την υπογραφή του νέου μνημονίου.
- Αλλαγή προσφυγής στον ΟΜΕΔ με δυνατότητα διαιτησίας μόνο για τους βασικούς μισθούς των συμβάσεων και με απαίτηση προσφυγής και των 2 μερών (εργοδοτών και εργαζομένων).
- Μείωση εισφορών κατά 2% με κατάργηση των κλάδων ΟΕΚ και ΟΕΕ του ΙΚΑ εντός 6μηνου. Επιπλέον μείωση εισφορών κατά 3% από 1/1/2013.

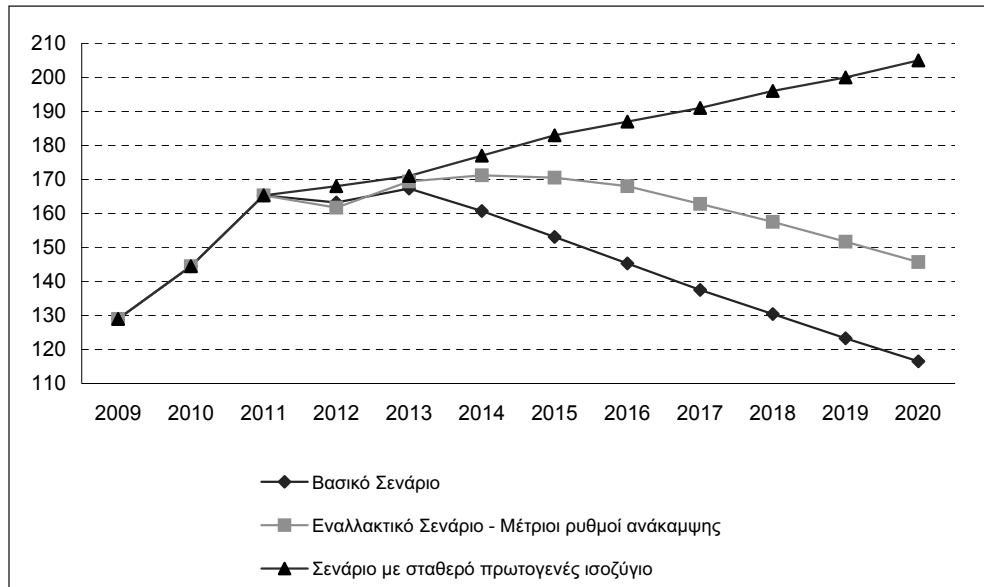
Δεσμεύσεις και μέτρα που έχουν αναληφθεί και πρέπει να υλοποιηθούν

- Μείωση 12% κατά μέσο όρο στα ειδικά μισθολόγια του δημόσιου τομέα.
- Αναθεώρηση των προγραμμάτων δημόσιας δαπάνης, προκειμένου να προετοιμαστούν οι δράσεις και τα μέτρα των προϋπολογισμών του 2013 και 2014.
- Περαιτέρω μείωση των φαρμακευτικών δαπανών και της λειτουργικής δαπάνης των νοσοκομείων.
- Επιτάχυνση των διαδικασιών για την πώληση περιουσιακών στοιχείων,
 - ο τροποποίηση των υφιστάμενων δικαιωμάτων που παραχωρούνται στο κράτος στα πλαίσια της διαδικασίας αποκρατικοποιήσεων,
 - ο εκκαθάριση θεμάτων κρατικής ενίσχυσης,
 - ο πλήρη απογραφή περιουσιακών στοιχείων,
 - ο αποσαφήνιση καθεστώτος χρήσεως γης των περιουσιακών στοιχείων.
- Φορολογική μεταρρύθμιση με κατάργηση ειδικών καθεστώτων φορολόγησης και αναθεώρηση αντικειμενικών αξιών.
- Αλλαγές στην φορολογική διοίκηση και στην διαχείριση εσόδων.
- Εκκαθάριση ληξιπρόθεσμων οφειλών από δημόσιους οργανισμούς.
- Αλλαγές στα νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα.
- Αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο που προσδιορίζει τον καθεστώς λειτουργίας των λιμένων, αερολιμένων, σιδηροδρόμων.
- Αλλαγές στην αγορά ενέργειας και τις επικοινωνίες.
- Αλλαγές στο σύστημα εκπαίδευσης.
- Αλλαγές στο σύστημα υγείας.
- Αλλαγές στο δικαστικό σύστημα.

Το δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής προβάλλεται, όπως ακριβώς συνέβη και με το πρώτο, ως μονόδρομος για την συνέχιση της δανειοδότησης της χώρας, την αποφυγή της χρεοκοπίας και την παραμονή της χώρας στις χώρες μέλη της ευρωζώνης. Παρά το γεγονός ότι οι βασικοί στόχοι του προγράμματος (δημοσιονομική εξυγίανση – ενίσχυση ανταγωνιστικότητας – διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις σε υγεία, παιδεία, δικαιοσύνη – εξυγίανση χρηματοπιστωτικού συστήματος – ενίσχυση επιχειρηματικού περιβάλλοντος) κινούνται προς την κατεύθυνση των αναγκαίων αλλαγών, τα μέτρα και οι δράσεις που εξειδικεύουν το πρόγραμμα οδηγούν ακριβώς προς τον αντίθετο δρόμο. Παρά το γεγονός ότι η ύφεση που είναι το αποτέλεσμα των μέτρων σκληρής λιτότητας αναγνωρίζεται ως κύριος παράγοντας αποτυχίας της επίτευξης των στόχων του πρώτου προγράμματος και στο δεύτερο πρόγραμμα επαναλαμβάνονται τα ίδια λάθη και τεχνικές αδυναμίες που προεξοφλούν την αποτυχία και την αναποτελεσματικότητά του και στα τρία πεδία εφαρμογής πολιτικών (δημοσιονομικό – χρηματοπιστωτικό- ανταγωνιστικότητα) που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα.

Στο δημοσιονομικό πεδίο το πρόγραμμα θέτει ως θεμελιώδη στόχο για την επιτυχή έκβαση του προγράμματος την επίτευξη δημοσιονομικών πρωτογενών πλεονασμάτων που θα οδηγήσουν στην δυνατότητα διαχείρισης και βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους και στην συγκράτηση του λόγου δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ από περίπου 165% το 2011 εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί σε 163,2% το 2012 (βοηθούμενος από την διαδικασία του PSI), θα αυξηθεί σε 167,3% το 2013, ενώ θα αρχίσει να αποκλιμακώνεται γρήγορα από το 2014 και μετά.

Διάγραμμα 67
Δημόσιο Χρέος ως προς το ΑΕΠ

Πηγή: IMF, Μάρτιος 2012, Country Report No. 12/57.

Οι παραδοχές πάνω στις οποίες βασίζεται το συγκεκριμένο σενάριο είναι έωλες.

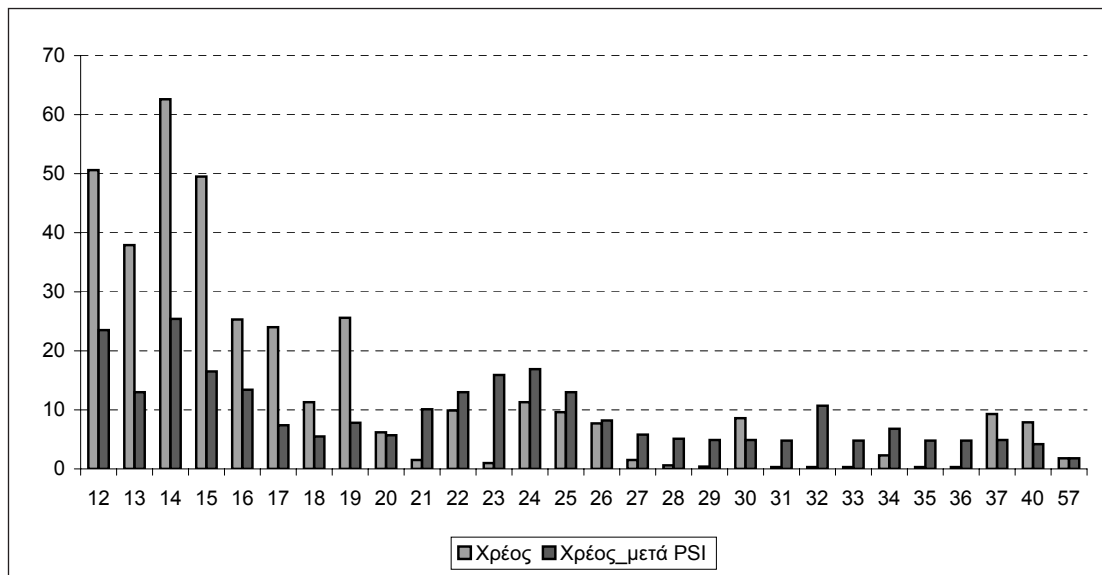
Αναλυτικά, **το βασικό σενάριο** θέτει ως προϋποθέσεις την ύπαρξη από το 2013 θετικών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης που από το 2015 και μετά θα ξεπερνούν το 2% και την ύπαρξη πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων από το 2013 τα οποία από το 2014 θα είναι σταθερά άνω του 4,5% του ΑΕΠ. Δυστυχώς όμως, με βάση και την εμπειρία του προηγούμενου προγράμματος, τα μέτρα με τα οποία επιχειρείται η δημοσιονομική προσαρμογή έχουν υφεσιακή και αντιαναπτυξιακή προσηλώνση, μειώνουν τα έσοδα λόγω της πτώσης της οικονομικής δραστηριότητας, της αυξανόμενης φοροδιαφυγής και της αδυναμίας τους να την αντιμετωπίσουν, περικόπτουν δραστικά τις δημόσιες δαπάνες ακόμη και σε σημαντικούς τομείς κοινωνικής προστασίας, ενώ όπως παρουσιάστηκε στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου επιδεινώνεται διεθνώς το οικονομικό περιβάλλον με τον κίνδυνο νέας αστάθειας και οικονομικής κρίσης.

Στην έκθεση του ΔΝΤ (Μάρτιος 2012), **επισημαίνεται** ότι εάν κάποια από αυτές τις προϋποθέσεις δεν επιβεβαιωθεί, τότε η εξέλιξη του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ θα είναι αρκετά διαφορετική από τον επιθυμητό στόχο. Ως παράδειγμα αναφέρεται το εναλλακτικό σενάριο, στο οποίο εφόσον το δημοσιονομικό ισοζύγιο της Ελλάδας παραμείνει στα σημερινά επίπεδα τότε ο λόγος του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ θα φθάσει το 205%, μετά από δέκα χρόνια δημοσιονομικής προσπάθειας (Διάγραμμα 67).

Ακόμη και στην υπεραισιόδοξη εκδοχή πλήρους επιτυχίας των στόχων της πολιτικής που ασκείται, **η ελληνική οικονομία** ούτε τότε θα έχει κατορθώσει να υπερβεί τους σημερινούς κινδύνους και τις αδυναμίες της και αυτό γιατί παρά την επίτευξη των στόχων δεν θα έχουν αντιμετωπιστεί τα δομικά προβλήματα του δημοσιονομικού συστήματος στην Ελλάδα.

Σε κάθε περίπτωση η διαδικασία του PSI, αν θεωρηθεί μόνο από την σκοπιά της εξέλιξης του δημόσιου χρέους⁶⁶ δεν αποτελεί λύση για το δημοσιονομικό πρόβλημα, εμπεριέχει όμως συγκρινόμενη με το πρώτο πρόγραμμα, θετικά στοιχεία (διαγραφή ενός τμήματος του χρέους) και επιτρέπει την αποπληρωμή του χρέους σε ένα μεγαλύτερο βάθος χρόνου (Διάγραμμα 68), άρα δίνει τον απαιτούμενο χρόνο στην Ελλάδα για την προσαρμογή των δημοσιονομικών της στοιχείων.

Διάγραμμα 68
Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης, προ και μετά PSI
(σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

66. Χωρίς να συνυπολογιστούν οι πολύ αρνητικές επιπτώσεις στα ασφαλιστικά ταμεία, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, τους ιδιώτες μικροομολογούχους και όλους όσοι θίγονται με την διαδικασία της ανταλλαγής και για τους οποίους απαιτείται η άμεση λύση χωρίς την οποία είναι άμεσα πιθανόν το φάσμα της κατάρρευσης.

Αποτιμώντας συνολικά την οικονομική πολιτική που ασκείται στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, η οποία εντάσσεται αποκλειστικά στο πλαίσιο της αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής προκύπτει το συμπέρασμα ότι στο επίπεδο της πραγματικής οικονομίας και της αγοράς εργασίας έχει καταστροφικά αποτελέσματα, ενώ και στο επίπεδο των δημόσιων οικονομικών αμφισβητείται πλέον, η αποτελεσματικότητά της ακόμη και από τους εμπνευστές και συντάκτες των προγραμμαμάτων προσαρμογής.

Οι ασκούμενες πολιτικές οδηγούν σε μια παρατεταμένη και βαθιά ύφεση, πρωτόγνωρη για χώρα της Ευρώπης μεταπολεμικά, εκτινάσσουν τα ποσοστά ανεργίας και μεταβάλλουν την εικόνα της αγοράς εργασίας σε παρόμοια επίπεδα με δεκαετίες του παρελθόντος που χαρακτηρίστηκαν από μαζική μετανάστευση, αποδομούν το σύστημα κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ασφάλισης.

Με άλλα λόγια, δημιουργούν στην Ελλάδα μία έντονη τάση για επιστροφή σε ένα χαμηλότερο επίπεδο ζωής και παραγωγικότητας, χωρίς μάλιστα η επιδείνωση αυτή να αποδίδει τα υπεσχημένα.

Η ελληνική οικονομία έχει περιέλθει σε μία κατάσταση αποεπένδυσης και απαξίωσης μεγάλων τμημάτων του παραγωγικού και ανθρώπινου δυναμικού, ενώ οι πόροι που θα χρειαστούν για να επανεκκινηθεί και να ανασυγκροτηθεί ο παραγωγικός ιστός που απαξιώνεται, θα είναι τεράστιοι.

Και στο δημοσιονομικό επίπεδο όμως, αποτυγχάνει γιατί δεν διορθώνει τις διαρθρωτικές αδυναμίες των δημοσιονομικών δεικτών. Σε σχέση με το δημοσιονομικό ισοζύγιο δεν βελτιώνει μια σειρά από δείκτες όπως είναι ο λόγος άμεσοι – έμμεσοι φόροι, συνολικά έσοδα του προϋπολογισμού ως προς το ΑΕΠ, δαπάνες κοινωνικής προστασίας ως προς το ΑΕΠ κ.α. στους οποίους η χώρα υστερεί σημαντικά έναντι του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ενώ, και στο επίπεδο του δημόσιου χρέους δεν εξασφαλίζει την βιωσιμότητα και διαχειρισιμότητά του.

Η λύση του ελληνικού προβλήματος είναι η γενναία αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών και προβλημάτων της οικονομίας με την αναδιανομή του εισοδήματος, την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής και κυρίως την διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού και παραγωγικού μοντέλου που δεν θα σπαταλά τους παραγωγικούς του συντελεστές αλλά αντίθετα θα αξιοποιεί πλήρως τις δυνατότητές του, θα κατευθύνει οργανωμένα δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις σε σύγχρονες υποδομές, clusters (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων), νέους κλάδους παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, ποιότητας και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και τελικά θα οδηγεί στην ερευνητική, καινοτομική, τεχνολογική, παραγωγική και αειφόρο ανάπτυξη με προσήλωση στην ενίσχυση του κοινωνικού κράτους.

7.6. Η αγορά ομολόγων και η διαδικασία ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημοσίου (PSI+)

Η οικονομική κρίση και ύφεση αποκάλυψε, δυστυχώς με επώδυνο τρόπο, τις σοβαρές αδυναμίες και τις ανισορροπίες του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι εξελίξεις στον κλάδο των τραπεζών τα τρία τελευταία έτη ήταν δραματικές και ανέδειξαν τους κινδύνους που ενέχει η απορρύθμιση των αγορών και η υποτίμηση από τις εποπτικές αρχές αλλά και τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, των συσσωρευμένων σοβαρών κινδύνων στους ισολογισμούς των σύγχρονων υπερμοχλευμένων τραπεζών. Η κρίση στον χρηματοπιστωτικό τομέα μετατράπηκε σε παγκόσμια ύφεση καθώς διαμέσου του περιορισμού των πιστώσεων και της ρευστότητας, μεταφέρθηκε στο διεθνές εμπόριο και την πραγματική οικονομία.

Η διεθνής ύφεση βρήκε την ελληνική οικονομία με βαθιές και χρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες και σοβαρές δημοσιονομικές ανισορροπίες με μεγάλα δημόσια ελλείμματα και χρέος. Τα προβλήματα αυτά οδήγησαν γρήγορα την Ελλάδα στη σημερινή δραματική ύφεση και κρίση η οποία συμπαρέσυρε και το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα σε έλλειψη ρευστότητας, εκροή καταθέσεων και σοβαρή αβεβαιότητα με πιθανό το ενδεχόμενο της κατάρρευσης.

Από την έναρξη της κρίσης χρέους το φθινόπωρο του 2009, η Ελλάδα βρίσκεται συνεχώς αντιμέτωπη με την πτώχευση, στο πλαίσιο μιας επιδείνωσης του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος και την ολοένα αυξανόμενη αβεβαιότητα για το μέλλον της εντός της ζώνης του ευρώ. Στη συνεχή κλιμάκωση της δραματικής κατάστασης συνέβαλαν σταδιακά η αποκάλυψη του «πραγματικού» ελλείμματος της χώρας ακολουθούμενη από την επιθετική στάση των διεθνών αγορών στο τεράστιο χρέος της, η διαδοχική υποβάθμιση στις αξιολογήσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της οικονομίας και των τραπεζών με την εκτίναξη των αποδόσεων των ελληνικών ομολόγων και τον αποκλεισμό από τις χρηματοπιστωτικές αγορές, τα πακέτα διάσωσης των Μνημονίων 1 και 2 με τα πιεστικά μέτρα λιτότητας που τα συνόδευσαν και το συνακόλουθο «κούρεμα» του ελληνικού χρέους και την σημερινή κατάσταση ανακεφαλαιοποίησης των ελληνικών τραπεζών.

Η ελληνική οικονομία σήμερα βρίσκεται μπροστά σε μεγάλες προκλήσεις και κινδύνους. Το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής αποδυναμώνει τις προϋποθέσεις επίτευξης της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών, και τις συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Το αναπτυξιακό έλλειμμα και η αποδόμηση των κοινωνικών παραμέτρων (φτώχεια, ανεργία, κοινωνική δικαιοσύνη, οικονομική ανισότητα κ.ά.) ενισχύουν την εύθραυστη κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι εξελίξεις στην ελληνική αγορά ομολόγων κατά την πρόσφατη περίοδο της κρίσης, καθώς και η διαδικασία ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημοσίου (PSI+) στην πρόσφατη προσπάθεια απομείωσης και

ενίσχυσης της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους. Παρουσιάζεται, επίσης, η μέχρι τώρα διαδικασία της εξελισσόμενης ανακεφαλαιοποίησης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος μετά το «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων.

7.6.1. Η αγορά ομολόγων στην πρόσφατη περίοδο της κρίσης

Οι αποφάσεις των Συνόδων Κορυφής της Ευρωζώνης χαρακτηρίστηκαν άτολμες στη λήψη των απαραίτητων επιλογών για την αντιμετώπιση της τρέχουσας κρίσης. Ορισμένες φορές δημιούργησαν εύλογες προσδοκίες ότι τα προβλήματα χρέους στην Ελλάδα και γενικά εκείνα της ζώνης του ευρώ, θα συμπεριληφθούν σε ένα βελτιωμένο πλαίσιο επίλυσης, αλλά γενικά οι προσδοκίες αυτές δεν διατηρήθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

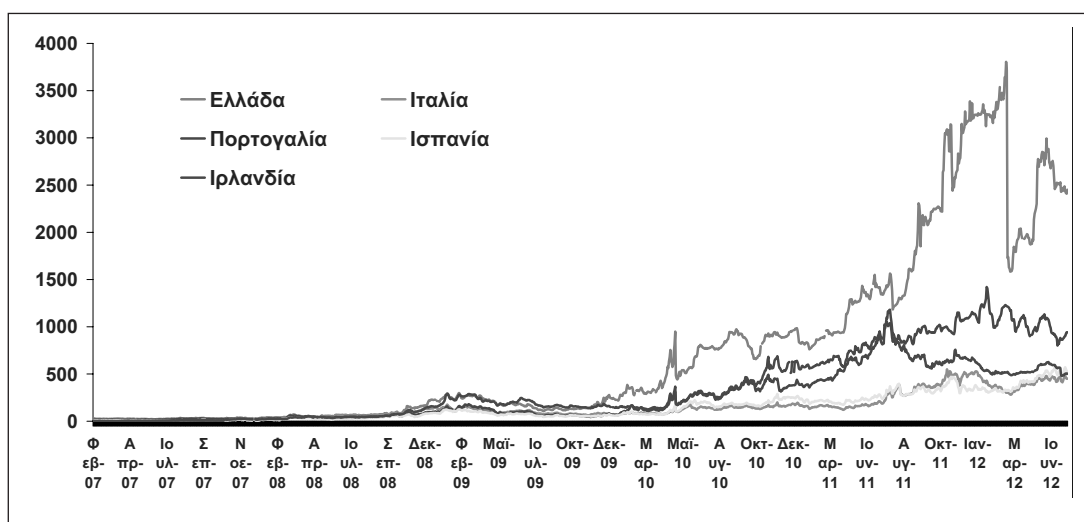
Ιδιαίτερα για την Ελλάδα, οι αρχικές αποφάσεις, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στα ευρωπαϊκά όργανα δεν ήταν αρκετά τολμηρές ώστε να σηματοδοτήσουν την πραγματική βούληση για την ανάσχεση της αυξημένης αβεβαιότητας ως προς την πιθανή έξοδο της χώρας από το ευρώ και την αποτροπή της τάσης δημοσιονομικού εκτροχιασμού της. Είναι ωστόσο γεγονός ότι ο μηχανισμός στήριξης που αναπτύχθηκε για την διάσωση της Ελλάδας και των άλλων χωρών του ευρωπαϊκού κυρίως νότου από την χρεοκοπία, συνοδεύτηκε από χρηματοδοτικές ενισχύσεις (πιο μακρά περίοδο χάριτος, μεγαλύτερη διάρκεια αποπληρωμής, χαμηλότερο κόστος δανεισμού κ.ά.), με την προϋπόθεση, βέβαια, της πλήρους τήρησης των στόχων των προγραμματίων δημοσιονομικής πειθαρχίας. Επιπλέον, έγινε σταδιακά πιο ευέλικτη η αξιοποίηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF-European Financial Stability Facility), το οποίο μπορεί να παρεμβαίνει στη δευτερογενή αγορά ομολόγων με την εξαγορά κρατικών ομολόγων και να ενισχύει την ρευστότητα των εμπορικών τραπεζών.⁶⁷

Στην περίοδο της κρίσης η αγορά ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου χαρακτηρίστηκε από συνθήκες αυξημένης αβεβαιότητας ως προς τις οικονομικές προοπτικές της χώρας. Οι συνθήκες αυτές αποτυπώνονται στη μεγάλη υποχώρηση των συναλλαγών στη δευτερογενή αγορά και τη σημαντική άνοδο των αποδόσεων των κρατικών ομολόγων κυρίως το 2011 και τους πρώτους μήνες του 2012. Ειδικότερα, στο τέλος του 2011 η απόδοση του ελληνικού δεκαετούς ομολόγου στην Ηλεκτρονική Δευτερογενή Αγορά Τίτλων (ΗΔΑΤ) έφτασε στο 25,7% και ήταν υπερδιπλάσια σε σχέση με το τέλος του προηγούμενου έτους (12,6%), ενώ το πρώτο δεκαήμερο του Μαρτίου 2012 η απόδοση αυτή ξεπέρασε οριακά και το 31% (Διάγραμμα 69).

67. Από το 2011 υπήρχε η δυνατότητα από τον EFSM, από τον προσωρινό Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (ΕΜΣ), να αγοράζει τόσο από την πρωτογενή όσο και από δευτερογενή αγορά κρατικά ομόλογα μετά από αίτημα του κράτους μέλους. Αυτή η δυνατότητα όμως δεν αξιοποιήθηκε έως πρόσφατα ουσιαστικά. Η τελευταία Σύνοδος Κορυφής (28 και 29 Ιουνίου 2012) της ΕΕ, αποφάσισε ότι ο ΕΜΣ θα μπορεί με πιο «ελέγκτο και αποτελεσματικό» πλέον τρόπο να παρεμβαίνει στις αγορές ομολόγων.

Παράλληλα με την αύξηση των αποδόσεων των ελληνικών κρατικών ομολόγων, η μέση ημερήσια αξία των συναλλαγών τους συρρικνώθηκε σημαντικά το 2011 σε όλες τις αγορές όπου αυτά αποτελούσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Πράγματι, η μέση ημερήσια αξία της συναλλακτικής δραστηριότητας, όπως καταγράφεται στους λογαριασμούς του Συστήματος Άυλων Τίτλων (ΣΑΤ), υποχώρησε το 2011 σε 712 εκατ. ευρώ από 3.319 εκατ. ευρώ το 2010, ενώ η μέση ημερήσια αξία της συναλλακτικής δραστηριότητας στην ΗΔΑΤ διαμορφώθηκε αντίστοιχα μόλις σε 22 εκατ. ευρώ από 390 εκατ. ευρώ. Η μέση ημερήσια αξία των συναλλαγών στο ΣΑΤ παρουσίασε σημαντική ανάκαμψη το Μάρτιο του 2012, αν και συνολικά το α' τρίμηνο του 2012 υποχώρησε ακόμα περισσότερο φθάνοντας στα 369 εκατ. ευρώ.⁶⁸

Διάγραμμα 69
Spreads 10ετών ομολόγων επιλεγμένων χωρών έναντι του γερμανικού

Πηγή: Reuters.

Η δραματική αύξηση των αποδόσεων του ελληνικού δεκαετούς ομολόγου και η διεύρυνση της διαφοράς των αποδόσεων αυτών μεταξύ του ελληνικού και του γερμανικού δεκαετούς κρατικού ομολόγου τα τελευταία έτη της κρίσης, αποδίδεται αφενός σε εκτιμήσεις των επενδυτών ότι τα ελληνικά κρατικά ομόλογα είχαν αυξημένο πιστωτικό κίνδυνο και αφετέρου στην αντίληψη διεθνώς ότι τα γερμανικά ομόλογα αποτελούν ασφαλή τοποθέτηση, με αποτέλεσμα την υποχώρηση των απο-

68. Μετά την έναρξη της διαπραγμάτευσης των νέων ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, η αντίστοιχη ημερήσια αξία συναλλαγών στην ΗΔΑΤ ανήλθε σε 5 εκατ. ευρώ, έναντι σχεδόν μηδενικών συναλλαγών τους δύο πρώτους μήνες του 2012 (Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2011).

δόσεων των γερμανικών ομολόγων κατά το μεγαλύτερο μέρος της τρέχουσας κρίσης λόγω της υψηλής τους ζήτησης.

7.6.2. Η συμφωνία και η διαδικασία ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημόσιου (PSI+)

Με δεδομένη την κρίση αξιοπιστίας των αγορών στα ελληνικά ομόλογα και την όξυνση της αβεβαιότητας στον ευρωπαϊκό χώρο και κυρίως την Ελλάδα και τις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου, τον Οκτώβριο του 2011 τα κράτη μέλη της ευρωζώνης αποφάσισαν την εκ νέου χρηματοδοτική ενίσχυση προς την Ελλάδα, ύψους έως 130 δισ. ευρώ. Ταυτόχρονα αποφάσισαν και την έναρξη της διαδικασίας διαπραγμάτευσης για μία εθελοντική ανταλλαγή των ελληνικών ομολόγων που διακρατούσαν οι ιδιώτες επενδυτές με ονομαστική έκπτωση τουλάχιστον 50% της ονομαστικής τους τιμής.

Ειδικότερα, η **απόφαση** της Συνόδου Κορυφής των αρχηγών κρατών της ζώνης του ευρώ της 26ης Οκτωβρίου 2011 έθεσε τους βασικούς στόχους για την «εθελοντική» συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους (PSI+). Η απομείωση της ονομαστικής αξίας των κρατικών ομολόγων που ήταν στην κυριότητα του ιδιωτικού τομέα θα έπρεπε να είναι τουλάχιστον 50%, ενώ η συνεισφορά των κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ στη διαδικασία του PSI+ θα έφθανε μέχρι 30 δισεκ. ευρώ. Στόχος της προσπάθειας αυτής ήταν να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του ελληνικού δημόσιου χρέους με την απομείωσή του («κούρεμα») ώστε να διαμορφωθεί σε επίπεδα κάτω του 120% ως ποσοστό του ΑΕΠ μέχρι το 2020.

Η διαδικασία της διαπραγμάτευσης με τους ιδιώτες πιστωτές κατά τους πρώτους μήνες του 2012 και η πρόοδος των σχετικών διαπραγματεύσεων οδήγησε τον Φεβρουάριο του 2012 στην επίτευξη της συμφωνίας μεταξύ της χώρας μας και των πιστωτών για την «εθελοντική» αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους κάτι που πιθανόν μπορούσε και να μην ερμηνευτεί από τις αγορές ως πιστωτικό γεγονός. Εξάλλου, με βάση τη συμφωνία της 21ης Φεβρουαρίου 2012, η ολοκλήρωση του PSI+ τέθηκε ως προϋπόθεση για την περαιτέρω χρηματοδοτική στήριξη της Ελλάδας, ενώ το ποσοστό απομείωσης της ονομαστικής αξίας των κρατικών ομολόγων στην κατοχή του ιδιωτικού τομέα (στην Ελλάδα και το εξωτερικό) αυξήθηκε στο 53,5%.

Η συμφωνία με τους ιδιώτες επενδυτές κατόχους ελληνικών ομολόγων σε συνδυασμό με τη νέα συμφωνία για χορήγηση χρηματοδότησης ύψους 130 δισεκ. ευρώ από το EFSF και το ΔΝΤ έως το 2014, διαφοροποιούν, στο βαθμό που τους αφορά, τα δεδομένα για τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα, η αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους διαμέσου της συμφωνίας ανταλλαγής ομολόγων, συνέβαλε, ως ένα βαθμό, στον έλεγχο της δυναμικής και την αποκλιμάκωση του λόγου του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ. Στην περίοδο που ακολούθησε τη συμφωνία, η ανοδική τάση των αποδόσεων των ελληνικών κρατικών ομολόγων σταδιακά

αμβλύνθηκε (Διάγραμμα 69). Ωστόσο, μετά την πραγματοποίηση της ανταλλαγής των ομολόγων στο πλαίσιο της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα στην αναδιάρθρωση του χρέους, οι αποδόσεις των νέων ομολόγων διαμορφώθηκαν και πάλι σε υψηλά επίπεδα, αν και ήταν χαμηλότερες σε σύγκριση με τους παλαιούς τίτλους ανάλογης διάρκειας.⁶⁹

Διαδικαστικά, η ολοκλήρωση της διαδικασίας ανταλλαγής των ελληνικών ομολόγων έγινε μετά από σχετική δημόσια πρόσκληση εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας (24 Φεβρουαρίου 2012). Η προσπάθεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση των παλαιών ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου:⁷⁰

- α) με νέους τίτλους εκδόσεως του Ελληνικού Δημοσίου, που διέπονται από το αγγλικό δίκαιο και λήγουν μεταξύ 2023 και 2042, ονομαστικής αξίας ίσης με το 31,5% της ονομαστικής αξίας των επιλέξιμων για ανταλλαγή παλαιών τίτλων που κατείχαν οι ιδιώτες ομολογιούχοι,
- β) με τίτλους του EFSF διάρκειας έως δύο ετών από το χρόνο ανταλλαγής των ομολόγων και ονομαστικής αξίας ίσης με το 15% της ονομαστικής αξίας των επιλέξιμων τίτλων που κατείχαν οι ομολογιούχοι, και τέλος,
- γ) έναντι του ποσού των δεδουλευμένων τόκων επί των παλαιών ομολόγων που αναλογούσαν μέχρι τις 24 Φεβρουαρίου 2012, το Ελληνικό Δημόσιο διέθεσε στους δικαιούχους βραχυπρόθεσμους εξαμηνιαίους τίτλους του EFSF.

Στις επιμέρους ρυθμίσεις των νέων ομολόγων που εκδόθηκαν, το τοκομερίδιο ορίστηκε σε 2% για τα έτη 2013 έως 2015, 3% για τα έτη 2016 έως 2020, 3,65% για το 2021 και 4,3% για το 2022 και εξής. Επιπλέον, οι τόκοι επί των νέων ομολόγων προσαυξάνονται σύμφωνα με ρήτρα οικονομικής ανάπτυξης, ενώ τα χρεολύσια για την αποπληρωμή των νέων ομολόγων θα αρχίσουν να καταβάλλονται μετά το 2023.

Η διαδικασία των ιδιωτών ομολογιούχων ολοκληρώθηκε κατά την λήξη του πρώτου μέρους της σχετικής ανταλλαγής (8 Μαρτίου 2012) το οποίο αφορούσε την μεγάλη πλειονότητα (85,9%) των επιλέξιμων ομολόγων που διέπονταν από το ελληνικό δίκαιο. Η συνολική αξία των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου για τη διαδικασία ανταλλαγής ανερχόταν σε 206 δισεκ. ευρώ, ενώ η αξία αυτών που είχαν εκδοθεί κάτω από το ελληνικό δίκαιο ανερχόταν σε 177 δισεκ. ευρώ. Το υπόλοιπο αφορούσε κυρίως ελληνικά κρατικά ομόλογα που εκδόθηκαν κάτω από δίκαιο άλλης χώρας και ομόλογα δημοσίων επιχειρήσεων με εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου.

69. Είναι χαρακτηριστικό ότι η απόδοση του ελληνικού δεκαετούς ομολόγου στις 9 Μαρτίου 2012 που ήταν η τελευταία ημέρα προ της έναρξης διαπραγμάτευσης των νέων ομολόγων στην ΗΔΑΤ, είχε φθάσει το 31,02% (Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας Ελλάδος για το έτος 2011).

70. Βλ. Hellenic Republic, Ministry of Finance, Press Release 9 March 2012. Επίσης, βλ. <https://www.bondcompro.com/greeceexchange/genDocuments.asp>.

Τελικά, σύμφωνα με τις διαδικασίες συλλογικής δράσης οι οποίες ενεργοποιήθηκαν, ανταλλάχθηκε με νέα ομόλογα το σύνολο των τίτλων που είχαν εκδοθεί κάτω από ελληνικό δίκαιο. Επισημαίνεται ότι η εφαρμογή των ρητρών συλλογικής δράσης εκτιμήθηκε ως πιστωτικό γεγονός από τη Διεθνή Ένωση Συμβολαίων Ανταλλαγής και Παραγώγων (ISDA - International Swaps and Derivatives Association), με αποτέλεσμα την ενεργοποίηση των συμβολαίων ανταλλαγής πιστωτικής αθέτησης (CDS - Credit Default Swap) και την καταβολή των σχετικών αποζημιώσεων στους δικαιούχους.⁷¹

Τα νέα ελληνικά κρατικά ομόλογα διάρκειας 11 έως 30 ετών που τέθηκαν σε διαπραγμάτευση στη δευτερογενή αγορά από τις 12 Μαρτίου 2012, δεν έτυχαν και πάλι αυξημένης αξιολογίας από την πλευρά των αγορών. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τέλος του Μαρτίου 2012 η απόδοση των νέων ομολόγων στην ΗΔΑΤ διαμορφώθηκε στο 20,7% για το ομόλογο δεκαετούς διάρκειας και στο 16,7% για το ομόλογο διάρκειας 30 ετών, ενώ στο τέλος του Μαΐου το Spread του δεκαετές ελληνικού ομολόγου έναντι του γερμανικού προσέγγισε τις τριάντα ποσοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 69).⁷²

Οι σχετικά πιο χαμηλές αποδόσεις των νέων ελληνικών κρατικών ομολόγων έναντι των παλαιότερων (πριν το «κούρεμα») της ίδιας διάρκειας σηματοδοτούν τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας με την ελάφρυνση του δημοσιονομικού βάρους της χώρας ως αποτέλεσμα της επίτευξης μείωσης της ονομαστικής αξίας των νέων εκδόσεων ομολόγων έναντι των παλαιών που αντικατέστησαν, στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους. Οι προοπτικές της οικονομίας διαφοροποιούνται επίσης, στο βαθμό που τις αφορά, εξαιτίας των επιμέρους όρων των νέων εκδόσεων, και μεταξύ αυτών, του σχετικά χαμηλού μέσου επιτοκίου και της μεγάλης μέσης διάρκειας στα νέα ομόλογα, καθώς βεβαίως και της αναδρομικής μείωσης του επιτοκίου επί των διμερών δανείων από τα κράτη-μέλη της ζώνης του ευρώ.

Ταυτόχρονα το δεύτερο πρόγραμμα στήριξης συμφωνήθηκε να χρηματοδοτηθεί με χαμηλότοκα δάνεια από το EFSF, ενώ επιδιώχθηκε η περαιτέρω συμμετοχή του «επίσημου» τομέα (Official Sector Involvement) στην αποκλιμάκωση του ελληνικού χρέους. Συγκεκριμένα, αποφασίστηκε ότι το περιθώριο επιτοκίου στο αρχικό δάνειο που δόθηκε στην Ελλάδα θα μειωθεί στις 150 μονάδες βάσης και ότι οι εθνικές κεντρικές τράπεζες θα αποποιηθούν υπέρ της Ελλάδος τις μελλοντικές εισοδηματικές ροές ή προσόδους από ελληνικά ομόλογα που διαθέτουν. Εκτιμάται ότι

71. Βλ. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2011, κεφάλαιο ΙΧ (ενότητα 2.6) και κεφάλαιο Χ (ενότητα 5), Τράπεζα της Ελλάδος, Απρίλιος 2012.

72. Αντίστοιχα, η διαφορά απόδοσης μεταξύ του ελληνικού και του γερμανικού δεκαετούς κρατικού ομολόγου στο τέλος Μαρτίου 2012 έφθασε στις 18,9 εκατοστιαίες μονάδες, έναντι 27,1 εκατοστιαίων μονάδων στο τέλος του προηγούμενου μήνα (Φεβρουαρίου 2012).

το πρώτο από αυτά θα μειώσει το χρέος κατά 2,8% του ΑΕΠ ενώ το δεύτερο κατά 1,8% του ΑΕΠ έως το 2020.

7.6.3. Οι επιπτώσεις της ανταλλαγής των τίτλων του ελληνικού δημόσιου στο χρέος και στα αποθεματικά των ασφαλιστικών ταμείων

Με τις ρυθμίσεις που απορρέουν από την συμφωνία της 21ης Φεβρουαρίου 2012, εκτιμάται ότι ενισχύθηκε, ως ένα βαθμό η δυνατότητα βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους. Και πάλι όμως η προσδοκία αυτή εξανεμίστηκε σύντομα, με την στασιμότητα και την αβεβαιότητα που παρουσιάζει η οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις, ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ από περίπου 165% του ΑΕΠ το 2011 θα διαμορφωθεί σε 163,2% το 2012 μετά και την ανταλλαγή ομολόγων στα πλαίσια του PSI+, ενώ αναμένεται να αυξηθεί σε 167,3% το 2013 εξαιτίας της πώσης του ονομαστικού ΑΕΠ και της συνεχούς απομάκρυνσης του στόχου για πρωτογενές πλεόνασμα. Εκτιμάται ότι θα αρχίσει να αποκλιμακώνεται από το 2014 για να περιοριστεί σε 153,1% το 2015 και περίπου σε 116,5% του ΑΕΠ το 2020. Ο προσανατολισμός της ελληνικής οικονομίας σε μία αναπτυξιακή προοπτική θα μπορούσε να οδηγήσει σε υψηλότερο ΑΕΠ, γεγονός που θα βελτίωνε περισσότερο τη δυναμική του ελληνικού χρέους.⁷³

Ωστόσο, παραμένουν ακόμα και σήμερα σημαντικοί κίνδυνοι και αβεβαιότητες όσον αφορά το μελλοντικό στόχο της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους και την προοπτική παραμονής της χώρας στο ενιαίο νόμισμα. Οι κίνδυνοι αυτοί συνδέονται κυρίως με την αναποτελεσματικότητα του προγράμματος, την δραματική αύξηση της ανεργίας και την χωρίς προηγούμενο ύφεση στην οποία έχει περιέλθει η ελληνική οικονομία, τις αστοχίες στη δημοσιονομική πειθαρχία και τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών, την αυξημένη χρηματοοικονομική πίεση των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων, αλλά και τον αυξημένο κίνδυνο διάρρηξης της κοινωνικής συνοχής ως αποτέλεσμα της ασφυκτικής κατάστασης που έχει δημιουργηθεί.

Για να περιοριστούν οι αυξημένοι κίνδυνοι που ελλοχεύουν πλέον για ολόκληρη την ευρωζώνη, απαιτείται η αλλαγή του περιεχομένου και των στόχων της πολιτικής της δημοσιονομικής πειθαρχίας, της ύφεσης και της ανεργίας. Απαιτείται επιτάχυνση των αναπτυξιακών δράσεων και ενεργειών στο πλαίσιο ενός σχεδίου ανασυγκρότησης και αναδιανομής του εισοδήματος ώστε να διευκολυνθεί η αποκατάσταση των δημοσιονομικών μεγεθών και να ενισχυθεί η κοινωνική δικαιοσύνη και συνοχή. Κάτι τέτοιο θα συμβάλει στη δημιουργία κλίματος βεβαιότητας και εμπιστοσύνης,

73. Για παράδειγμα, η αύξηση των ονομαστικών ρυθμών ανάπτυξης κατά 1% ετησίως εκτιμάται ότι θα συνέβαλλε σε περαιτέρω πτώση του δημόσιου χρέους περίπου στο 105,5% του ΑΕΠ το 2020, ενώ το αντίστροφο σενάριο (μείωση των ονομαστικών ρυθμών ανάπτυξης κατά 1% ετησίως) θα οδηγούσε το χρέος στο 129% του ΑΕΠ το 2020.

θα ενισχύσει την αναγκαία αξιοπιστία των ακολουθούμενων πολιτικών και τελικά θα αυξήσει το μεσομακροπρόθεσμο δυναμικό ρυθμό απασχόλησης και ανάπτυξης. Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας και η άμβλυνση της διάχυτης αβεβαιότητας θα συμβάλει στην πραγματική έξοδο της χώρας από την οικονομική κρίση και ύφεση.

Η αποτυχία του προγράμματος και της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, αναδεικνύει, μεταξύ άλλων, την μη αποκατάσταση της απαιτούμενης βεβαιότητας και εμπιστοσύνης. Επιπλέον, η παρατεταμένη και βαθιά ύφεση απαιτείται άμεσα να αντιμετωπιστεί καθώς συνεχίζει να αποσταθεροποιεί όλο και περισσότερο τη βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Η ανταλλαγή των τίτλων του ελληνικού δημοσίου με την εφαρμογή του PSI+ ήρθε να επιδεινώσει την ήδη πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση των ιδιωτικών μικροομολογιούχων και των ασφαλιστικών ταμείων από την συνεχιζόμενη μείωση των εισφορών εξαιτίας της υψηλής ανεργίας, της μείωσης των μισθών, της επέκτασης των ευέλικτων και ελαστικών σχέσεων εργασίας και της υψηλής εισφοροδιαφυγής, καθώς και της αύξησης των εκροών λόγω των σταδιακά αυξημένων συνταξιοδοτήσεων.

Επισημαίνεται και πάλι ότι οι **μεγάλες απώλειες** που παρουσιάζονται για τα ασφαλιστικά ταμεία από την ανταλλαγή των ομολόγων συνέπεσαν με τις δραματικές επιπτώσεις που έχει η ύφεση στις ροές των εσόδων τους.⁷⁴ Πιο αναλυτικά, από τα στοιχεία του Πίνακα 12 προκύπτει ότι τα ασφαλιστικά ταμεία είχαν τοποθετήσει με αποφάσεις των Διοικήσεων τους 7,4 δισ. ευρώ σε ομόλογα και 15 δισ. ευρώ στο Κοινό Κεφάλαιο της Τράπεζας της Ελλάδος. Συνολικά περίπου 21 δισ. ευρώ ήταν πριν από το PSI τοποθετημένα σε ομόλογα. Οι απώλειες των αποθεματικών σε ονομαστικές αξίες λόγω του PSI+ είναι της τάξης του 53% και σε πραγματικές αξίες άνω του 70%, αν ληφθούν υπόψη οι τιμές διαπραγμάτευσης των νέων ομολόγων (λήξεως 2023-2042) στη δευτερογενή αγορά.

Η καταγραφή της κατάστασης από την ΠΟΠΟΚΠ για τα τρία μεγαλύτερα ασφαλιστικά Ταμεία από τα οποία εξαρτώνται οι συντάξεις περίπου του 80% των συνταξιούχων προκαλεί σοβαρή ανησυχία. Σύμφωνα με τα στοιχεία για τα 11 συνολικά

74. Με βάση τα στοιχεία του ΙΚΑ, η εισφοροδιαφυγή υπερβαίνει τα 6 δισ. ενώ οι υποχρεώσεις του προς τρίτους υπολογίζονται περί τα 7,5 δισ. ευρώ. Ειδικότερα, από το ποσό των 4,1 δισ. ευρώ της κρατικής επιχορήγησης για το 2012 το ίδρυμα έχει λάβει στο πρώτο πεντάμηνο του 2012 το 66% (2,7 δισ.) και για να ανταποκριθεί πλήρως στις υποχρεώσεις του πρέπει να εξασφαλίσει επιπλέον πόρους 1,4 δισ. ευρώ ή 350 εκατ. μηνιαίως. Στον ΟΑΕΕ το έλλειμμα αναμένεται να ανέλθει στα 830 εκατ. ευρώ, η μείωση των εσόδων από εισφορές αγγίζει το 35% και μόλις το 55% των ασφαλισμένων ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του. Ήδη από το πρώτο πεντάμηνο του 2012 ο ΟΑΕΕ απορρόφησε το 71% της επιχορήγησής του. Στην περίπτωση του ΟΓΑ, στο σύνολο των 664.376 ασφαλισμένων του, οι 241.814 (36%) δεν καταβάλλουν εισφορές, το 58% δεν τις πληρώνει κανονικά και μόλις το 6% έχει ενταχθεί σε ρύθμιση (στοιχεία από την εισήγηση του προέδρου της ΠΟΠΟΚΠ).

ασφαλιστικά ταμεία, το αρχικό ποσό ονομαστικής αξίας περίπου 15 δις. ευρώ, που ήταν τοποθετημένο στο Κοινό Κεφάλαιο της Τράπεζας της Ελλάδος στις αρχές του Ιουλίου 2012 δεν υπερβαίνει σε τρέχουσα αξία τα 8,1 δις. ευρώ. Τονίζεται επίσης ότι τα ασφαλιστικά ταμεία απώλεσαν και ένα μεγάλο ποσό από τόκους και προσόδους έναντι των αρχικών τίτλων που είχαν. Η ομοσπονδία υπολογίζει ότι από το προβλεπόμενο ποσό των 700 έως 800 εκατ. ευρώ που επρόκειτο να αποκομίσουν οι ασφαλιστικοί φορείς σε ετήσιες αποδόσεις, θα λάβουν πλέον περίπου 120 έως 160 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 12: Αξίες τίτλων του ελληνικού δημοσίου που κατέχουν τα ασφαλιστικά ταμεία πριν και μετά το PSI (σε χιλιάδες €)

Ασφαλιστικά ταμεία	Διαθέσιμα (Κοινό Κεφάλαιο στην ΤΤΕ)			Ομόλογα	
	Πριν το PSI	Μετά το PSI		Ονομαστική αξία	
	Ονομαστική αξία	Ονομαστική αξία	Τρέχουσα αξία	Πριν το PSI	Μετά το PSI
ΟΓΑ	164.828	94.256	50.405	1.066.648	863.859
ΕΤΑΑ	5.558.580	3.180.146	1.702.268	823.710	622.010
ΕΤΑΠ-ΜΜΕ	1.665.556	533.063		382.810	178.006
ΕΤΕΑΜ	79	40		18.414	15.257
ΤΕΑΔΥ	1.798.902	1.028.696	550.116	1.537.518	818.260
ΤΑΥΤΕΚΩ	1.015.788	580.875	310.634	216.626	98.895
ΤΕΑΙΤ	2.347.249	1.203.031	671.644	709.766	351.553
ΤΕΑΠΑΣΑ	519.718	266.355	141.533	16.600	13.205
ΤΑΠΙΤ	1.210.978	692.494	370.325	12.950	6.021
ΤΠΔΥ	351.547	201.031	107.505	28.000	24.989
ΟΠΑΔ	686.303	392.460	209.876		53.666

Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Προσωπικού Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 2012.

7.6.4. Η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών και οι πρόσφατες ευρωπαϊκές αποφάσεις

Η ολοκλήρωση του PSI+ με την απομείωση της αξίας των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου που κατείχαν οι ιδιώτες επενδυτές, είχε επιπτώσεις στην κεφαλαιακή επάρκεια των ελληνικών τραπεζών και ανέδειξε το ζήτημα της ανακεφαλαιοποίησής τους.⁷⁵ Παρά τη σχετική συμφωνία για την ενίσχυση των ελληνικών τραπεζών με κεφάλαια έως 50 δις ευρώ, η σχετική διαδικασία δεν αναμένεται να ολοκληρωθεί

75. Οι ζημιές από την εφαρμογή του PSI+ για τις 4 μεγάλες εμπορικές τράπεζες, Εθνική, Alpha, Eurobank και Πειραιώς ανέρχονται αντίστοιχα σε 10.751, 3.831, 5.400 (εκτίμηση) και 5.900 εκατομμύρια ευρώ. Οι ίδιες τράπεζες έχουν λάβει μέσω του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) προκαταβολή έναντι της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης συνολικά 18 δις (ή αντίστοιχα 7.430, 1.900, 3.970 και 4.700 εκατομμύρια ευρώ).

πριν τον Σεπτέμβριο του 2012. Επισημαίνεται πάντως ότι το πρόσφατο κύμα επιστροφής των κεφαλαίων στις ελληνικές τράπεζες, έχει αμβλύνει κάπως το πρόβλημα της ρευστότητας του τραπεζικού συστήματος.

Η διαδικασία ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών έχει ξεκινήσει με την προκαταβολή των 18 δις. ευρώ που έλαβαν ήδη οι τέσσερις μεγάλες τράπεζες.⁷⁶ Το υπάρχον χρονοδιάγραμμα προβλέπει ότι εντός του Ιουλίου 2012 πρέπει να έχει ολοκληρωθεί ο λογιστικός έλεγχος στις τέσσερις μεγάλες τράπεζες και να προσδιοριστούν τα κεφάλαια που χρειάζονται, προκειμένου τον Αύγουστο να διεξαχθούν οι διαβουλεύσεις με την Τράπεζα της Ελλάδος και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη διαδικασία των αυξήσεων κεφαλαίου. Παράλληλα, με πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, η κυβέρνηση θα πρέπει να ορίσει τους όρους των αυξήσεων κεφαλαίου, όπως τα δικαιώματα των παλαιών μετόχων, αλλά και τον τρόπο επαναγοράς των μετοχών που θα αποκτήσει το Δημόσιο.

Η πρόσφατη απόφαση της Συνόδου Κορυφής στις 28 και 29 Ιουνίου 2012 για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών στην περίπτωση της Ισπανίας είναι μία σημαντική απόφαση της εν λόγω Συνόδου και αποτελεί καμπή στην μέχρι τώρα διαχείριση της κρίσης. Με την απόφαση αυτή η ευρωζώνη, ως σύνολο, αναλαμβάνει το κόστος της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών, περιορίζοντας σημαντικά την επιβάρυνση των κρατών. Με άλλα λόγια, τερματίζει τη σχέση δημόσιου χρέους και βιωσιμότητας των τραπεζών. Όμως, η ίδια η απόφαση θέτει ως προϋπόθεση τη δημιουργία ενός νέου εποπτικού πλαισίου και οργάνου.⁷⁷

76. Οι εκταμιεύσεις στις 4 μεγάλες τράπεζες (Εθνική, Alpha, Eurobank και Πειραιώς) έγιναν με την εξής διαδικασία. Δόθηκε αρχικά η δυνατότητα στο ΤΧΣ να χορηγεί, μετά από απόφαση της Τράπεζας της Ελλάδος, βεβαίωση προς πιστωτικά ιδρύματα που είναι βιώσιμα (επιλέξιμα κατά μία έννοια) προς κεφαλαιακή ενίσχυση, με την οποία δεσμεύεται ότι θα συμμετέχει στην μελλοντική αύξηση μετοχικού κεφαλαίου τους. Παράλληλα θεσμοθετήθηκε και η δυνατότητα προκαταβολής εκ μέρους του Ταμείου του ποσού που αντιστοιχεί στην αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου που καλείται να πραγματοποιήσει το πιστωτικό ίδρυμα. Η κάθε μία τράπεζα υπέβαλε σχέδιο αναδιάρθρωσης στην Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ). Τα σχέδια αυτά ελέγχθηκαν από την ΤτΕ και χορηγήθηκαν πιστοποιητικά βιωσιμότητας για τις 4 μεγάλες τράπεζες με σκοπό τη χορήγηση δεσμευτικής επιστολής από το ΤΧΣ για την ανακεφαλαιοποίησή τους και προκειμένου να ανακοινωθούν τα αποτελέσματα χρήσης του 2011. Στη συνέχεια (στις 1/6/2012) εκταμιεύθηκαν για τις 4 τράπεζες από το ΤΧΣ τα ποσά που αναφέρονται αναλυτικά στην προηγούμενη υποσημείωση, αφού προηγουμένως υπογράφηκαν συμβάσεις προεγγραφής. Πρόκειται για δεσμεύσεις των τραπεζών ότι θα συμμορφωθούν με τις υπουργικές αποφάσεις που θα καθορίζουν τις τιμές των μετοχών, το ποσοστό των CoCo's (Contingent Convertible Capital, είναι ένα είδος μετατρέψιμων ομολόγων που ο κάτοχος τους δεν μπορεί να ασκήσει την ανταλλαγή σε μετοχές αν η ιστορική τιμή μετοχών δεν έχει ξεπεράσει μία προκαθορισμένη τιμή), και τα warrants (πρόκειται για τίτλο που παρέχει στον κομιστή το δικαίωμα αγοράς χρεογράφου σε καθορισμένη τιμή που συνήθως είναι υψηλότερη της τρέχουσας τιμής της αγοράς, μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα) των παλαιών μετόχων και ότι θα πληρώσουν αντίστοιχες υποχρεώσεις σε έξοδα, φόρους και άλλες επιβαρύνσεις.

77. Σήμερα, η εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος έχει ως πλαίσιο τις αποφάσεις της Βασιλείας II και III και της Ευρωπαϊκής Αρχής Πληρωμών, ενώ τα όργανα εποπτείας είναι εθνικά και την ασκούν κυρίως οι κεντρικές τράπεζες. Το σύστημα είναι αποκεντρωμένο, καθώς η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αλλά παρακολουθεί τις εθνικές εποπτικές αρχές. Από την άλλη, και το κατευθυντήριο πλαίσιο είναι ελαστικό καθώς υπάρχουν διακριτικές δυνατότητες στην εφαρμογή του από τις εθνικές αρχές.

Πάντως, παραμένει ανοιχτό ως ενδεχόμενο διαπραγμάτευσης της χώρας μας, εάν θα εφαρμοστεί και για τις ελληνικές τράπεζες το νέο μοντέλο ανακεφαλαιοποίησης που αποφασίστηκε στη Σύνοδο Κορυφής στο τέλος του Ιουνίου 2012, για απευθείας στήριξη των τραπεζών από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) και όχι διαμέσου των κρατικών προϋπολογισμών και την επιβάρυνση του δημοσίου χρέους. Το ενδεχόμενο αυτό δεν φαίνεται προς το παρόν να είναι εφικτό για την Ελλάδα με δεδομένο ότι η νέα αυτή διαδικασία προϋποθέτει πριν την δημιουργία Ενιαίας Εποπτικής Αρχής των τραπεζών σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και επιπλέον η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών έχει ήδη ξεκινήσει (προκαταβολή 18 δις. ευρώ που έλαβαν οι τέσσερις μεγάλες τράπεζες).⁷⁸ Το χρονοδιάγραμμα εξάλλου για την δημιουργία της νέας Εποπτικής Αρχής εκτείνεται έως το τέλος του 2012 καθώς αναμένεται να εξειδικευτούν σημαντικά επιμέρους ζητήματα.⁷⁹

Πράγματι, η δημιουργία μιας κοινής αρχής για την εποπτεία των τραπεζών αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ) να μπορέσει να δανείσει απευθείας χρήματα στις τράπεζες χωρίς μεσολάβηση των κρατών, αποφεύγοντας με αυτό τον τρόπο να επιβαρύνει το χρέος τους. Πέρα όμως της συγκεκριμένης ανάγκης στα πλαίσια της ανακεφαλαιοποίησης των ευρωπαϊκών τραπεζών, προβάλλεται πλέον όλο και περισσότερο η ανάγκη να προτάξει η Ευρώπη μια κεντροποιημένη ελεγκτική διαδικασία, τόσο των αγορών όσο και των τραπεζών.

Συνοψίζοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι τα δύο τελευταία χρόνια (2010-2012) έχουν πραγματοποιηθεί περίπου 20 Σύνοδοι Κορυφής και λήφθηκαν μέτρα για την Ελλάδα, την Πορτογαλία, την Ιρλανδία και πιο πρόσφατα για την Ισπανία, την Ιταλία και την Κύπρο. Όμως η στρατηγική που έχει εφαρμοστεί μέχρι σήμερα στηρίζεται στη δημοσιονομική πειθαρχία και δίνει έμφαση σχεδόν αποκλειστικά στην μείωση των μισθών, των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών, στην απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και στη συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, οδηγώντας τις οικονομίες σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση. Είναι πλέον φανερό ότι η έμφαση απαιτείται να δοθεί στην οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρωπαϊκής οικονομίας

78. Σύμφωνα με την «αρχή της αναλογικότητας», η Ελλάδα θα μπορούσε να διεκδικήσει την ίδια μεταχείριση για την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών. Αν πετύχει την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, τότε το χρέος της Ελλάδας –λόγω των 50 δις. που θα καταβληθούν για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών– εκτιμάται ότι θα μειωθεί κατά 20%-25% του ΑΕΠ.

79. Το αναλυτικό κείμενο για την εποπτεία των τραπεζών αναμένεται να προταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις αρχές Σεπτεμβρίου και να υιοθετηθεί για να τεθεί σε εφαρμογή στο τέλος του 2012. Η προσπάθεια αυτή θα αξιοποιεί την εμπειρία, τα εργαλεία και τα μέσα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) που ούτως ή άλλως έχει σήμερα αυτή τη δυνατότητα εποπτείας. Ωστόσο παραμένουν να διευκρινιστούν σημαντικά ερωτήματα όπως για παράδειγμα η σχέση της νέας δομής με την ΕΚΤ και την Ευρωπαϊκή Τραπεζική Αρχή, πως θα ασκείται ο δημοκρατικός έλεγχος κ.ά.

και την αλληλεγγύη των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαμέσου της εγκαθίδρυσης του προτύπου της ισόρροπης ανάπτυξης στο εσωτερικό της ΕΕ-27, με την παράλληλη ενίσχυση του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.

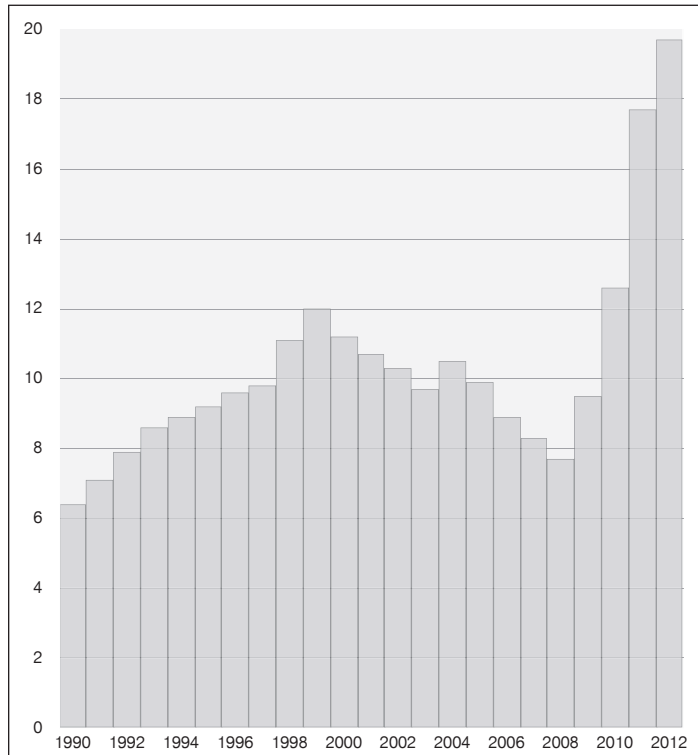
ΜΕΡΟΣ 8
Η απασχόληση και η ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία

8.1. Οι μεταβολές των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας

Το 2010, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ameco, **οι άνεργοι** ανέρχονταν σε 628.000 άτομα (μέσο ετήσιο επίπεδο). Κατά το 2011 ο αριθμός των ανέργων έχει αυξηθεί σε 877.000 χιλιάδες. Η αύξηση της διετίας 2010-2011, έναντι του 2009 ανήλθε σε 86,2%. Για το 2012, η αισιόδοξη πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, είναι 952.000 άνεργοι (μέσο ετήσιο επίπεδο). Το 2010, το εργατικό δυναμικό ανερχόταν σε 5,05 εκατομμύρια άτομα, που αντιστοιχούσαν στο 67,2% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών). Κατά το 2011, το εργατικό δυναμικό μειώθηκε μόνον κατά 1% την ίδια στιγμή που η απασχόληση μειωνόταν κατά -6,7%. Ενώ δηλαδή **οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώθηκαν θεαματικά**, η προσφορά εργασίας παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη. Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά των εργαζομένων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους (που οφείλεται στην επιπλέον ανεργία και στη μείωση του μέσου πραγματικού μισθού) παραμένοντας στην αγορά εργασίας και αναζητώντας επιπλέον απασχόληση.

Διάγραμμα 70
Ποσοστό ανεργίας, 1990-2012

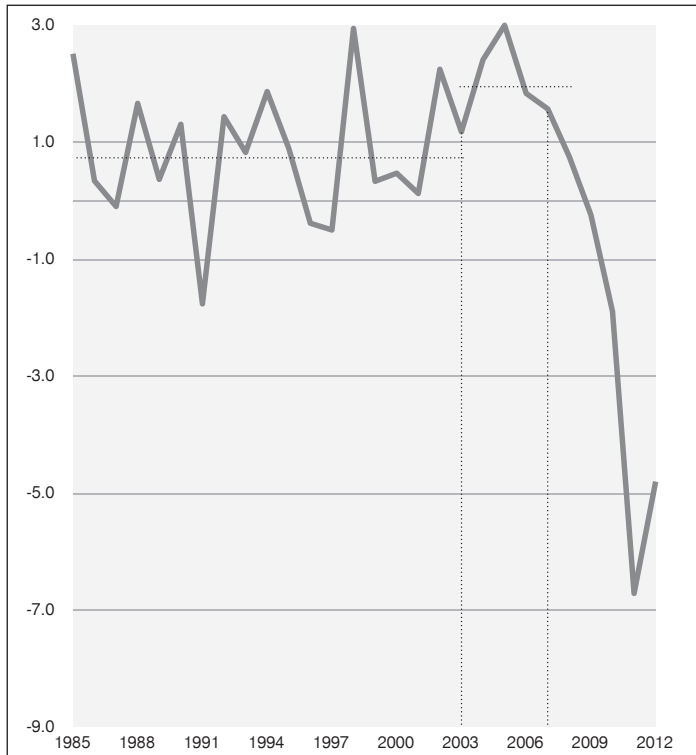

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Ο αριθμός των εργαζομένων, το 2008 και το 2009, ανερχόταν σε 4,8 εκατομμύρια άτομα ενώ το 2011 ήταν μόλις 4,4 εκατομμύρια. Μετά από την συνεχή πτώση οκτώ ετών (2001-2008), το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε δραματικά κατά το 2009-2011 στο 17,7% σε μέσο επίπεδο (με βάση τον ορισμό της Eurostat, Διάγραμμα 70). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό ανεργίας πρόκειται να αυξηθεί περαιτέρω κατά το 2012 στο 19,7% (σε μέσο ετήσιο επίπεδο). Οι εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, βασισμένες στην ανάλυση του Μέρους 2 της ετήσιας έκθεσης, είναι κατά πολύ πιο απαισιόδοξες (23%-24%).

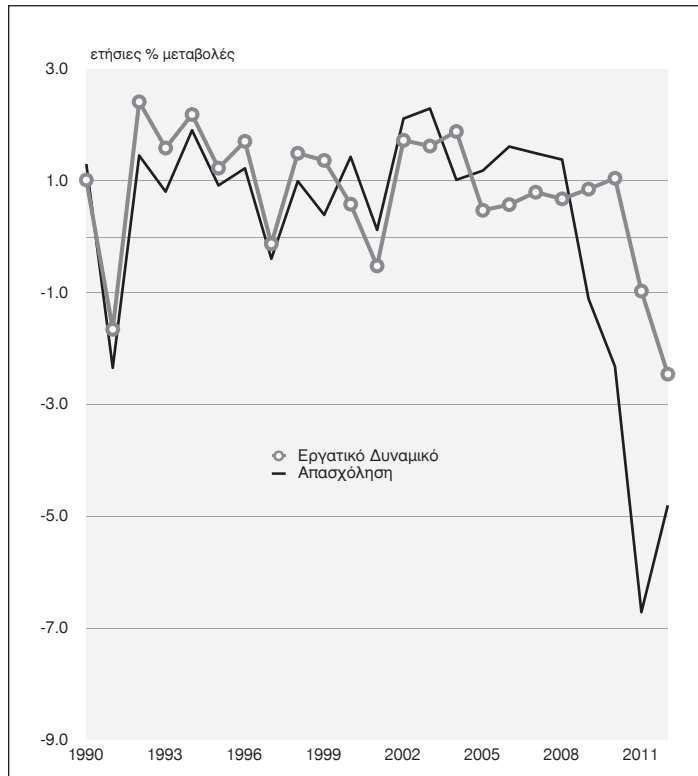
Ο λόγος ανέργων / απασχολούμενων ανέρχεται σήμερα σε 22%. Με άλλα λόγια, σε κάθε πέντε εργαζόμενους αντιστοιχεί περίπου ένας άνεργος. Σε κάθε δέκα άτομα εργάσιμης ηλικίας 15 έως 64 ετών, αντιστοιχεί επίσης ένας περίπου άνεργος.

Διάγραμμα 71
Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολομένων, 1995-2012

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Διάγραμμα 72
Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές, 1990-2012

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

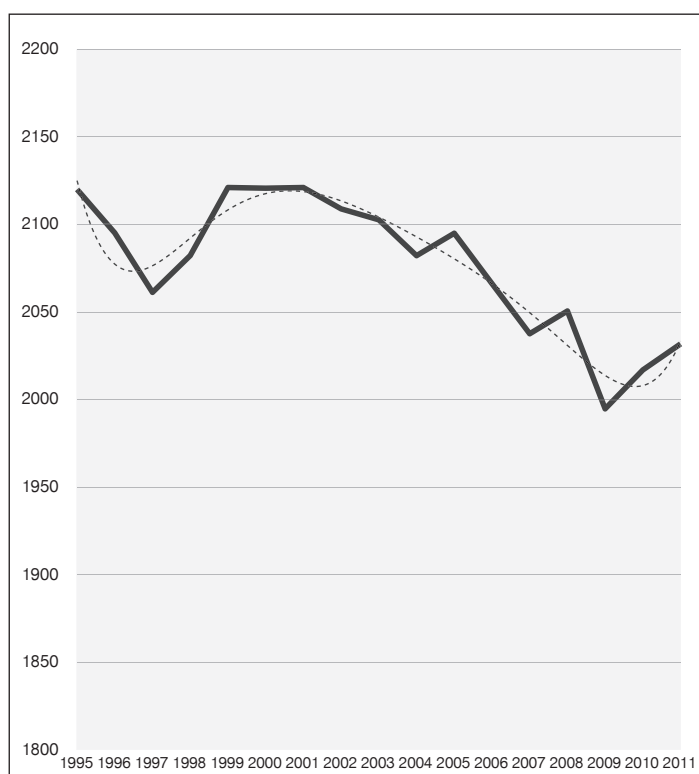
Η επιδείνωση της ανεργίας κατά το 2009-2011 έναντι του 2008 προήλθε καταρχήν από την μείωση της απασχόλησης κατά 8,7% (Διάγραμμα 71), δηλαδή κατά 421.000 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταβολές του αριθμού των απασχολούμενων στην Ελλάδα ακολουθούσαν ανοδική τάση από το 1992 μέχρι και το 2008, με αποτέλεσμα για το σύνολο της περιόδου να ανέρχονται σωρευτικά σε 24%. Έτσι, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων κατά το 1991 ανερχόταν σε 3,6 εκατομμύρια άτομα, το 2008 είχε φθάσει σε 4,8 εκατομμύρια. Η ελληνική οικονομία δημιούργησε, επομένως, περίπου ένα εκατομμύριο θέσεων εργασίας μέσα στα 17 χρόνια που ακολούθησαν την πτώση της απασχόλησης το 1991 (κατά 2,3%), εξαιτίας της τότε ασκηθείσας περιοριστικής πολιτικής. Το 40% της προόδου που είχε επιτευχθεί σε αυτά τα 17 έτη χάθηκε στη διάρκεια της τελευταίας τριετίας.

Σύμφωνα με τις περυσινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η πτώση της απασχόλησης κατά το 2009-2011, αναμενόταν να ανακοπεί κατά το 2012. Η πρόβλεψη αυτή διαφεύστηκε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει τώρα ότι η απασχόληση θα μειωθεί μέχρι το τέλος του 2012 κατά 4,8%. Έτσι, στην πενταετία 2009-2012,

εάν επαληθευθούν αυτή τη φορά οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2012, θα έχουν χαθεί σωρευτικά περίπου 650.000 θέσεις εργασίας και ο αριθμός των απασχολούμενων θα έχει υποχωρήσει κατά δεκατέσσερα έτη (θα έχει, δηλαδή, επανέλθει στο επίπεδο του 1998). Οι προβλέψεις αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, είναι υπεραισιόδοξες καθώς τα μέτρα που λαμβάνονται (εφαρμογή Μνημονίου 2) έχουν έντονα υφειακά αποτελέσματα.

Η αύξηση της ανεργίας κατά το 2009-2011 δεν προέρχεται μόνον από την μείωση της απασχόλησης αλλά και από την αύξηση κατά περίπου 1% του εργατικού δυναμικού --αύξηση που αντιστοιχεί κατά προσέγγιση σε 50.000 άτομα. Όπως διαπιστώνεται στο Διάγραμμα 72, η δραματική μείωση της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη μείωση του εργατικού δυναμικού.

Διάγραμμα 73
Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, 1995-2011

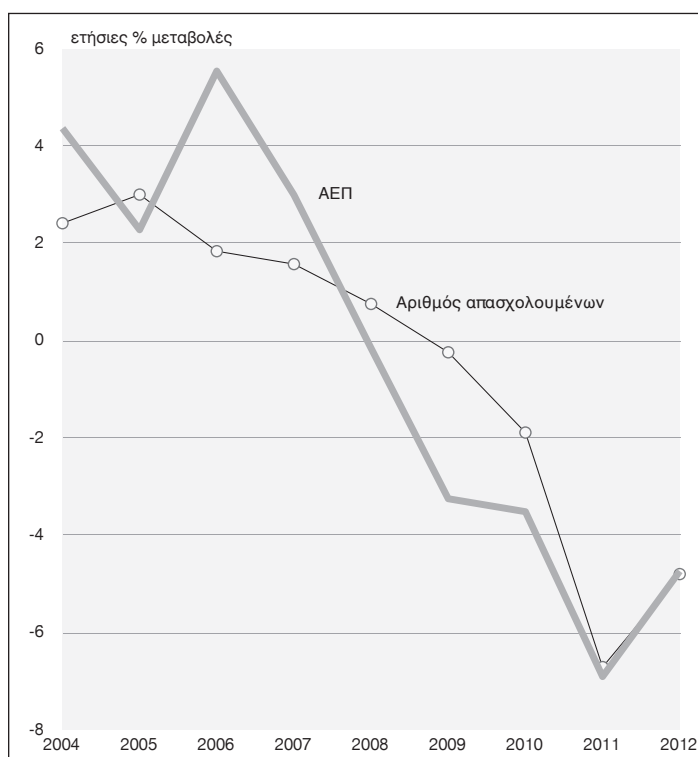

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι **τα νοικοκυριά προσπαθούν**, εν μέσω κρίσης και ανακοπής του δανεισμού, να αντιμετωπίσουν, **πρώτον**, την μείωση του εισοδήματός τους (που ανάγεται στην μείωση της αγοραστικής δύναμης του μισθού και στην

αύξηση της ανεργίας), και **δεύτερον**, την γενικευμένη πλέον ανασφάλεια μεταξύ των μισθωτών, προσφέροντας περισσότερη εργασία, είτε με την παρουσία περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας, είτε με την αύξηση των ωρών εργασίας (Διάγραμμα 73).

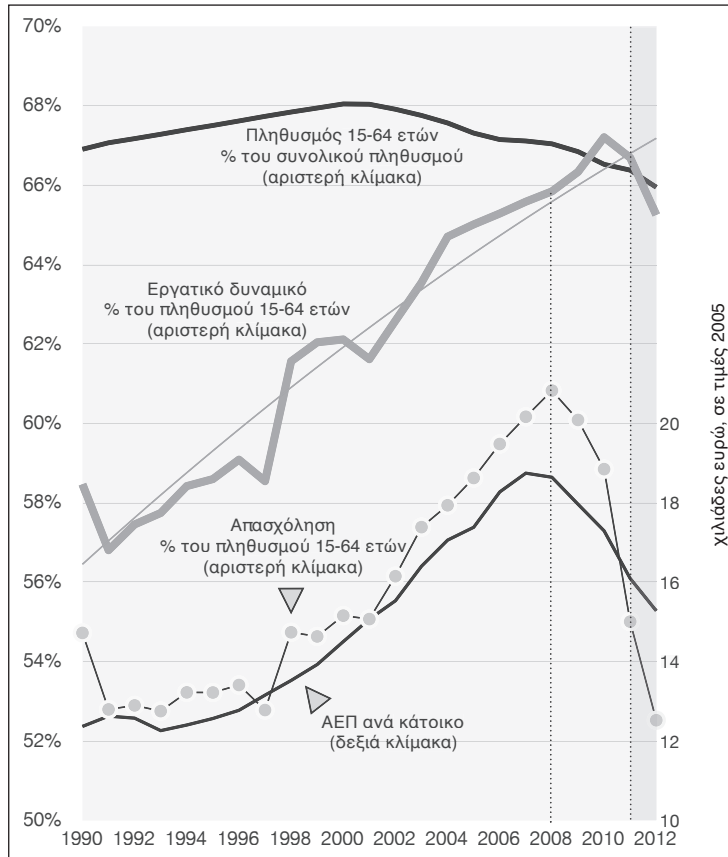
Διάγραμμα 74
ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές, 2004-2012

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Η δραματική μείωση της απασχόλησης κατά το 2009-2012 οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση της παραγωγής ήταν ραγδαία. Το γεγονός αυτό, δηλαδή ότι το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε με παράλληλη μείωση της απασχόλησης, αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 74. Η μείωση του ΑΕΠ κατά το υπόλοιπο μέρος πραγματοποιήθηκε με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή της μεταβολής του προϊόντος και της απασχόλησης που ισούται με την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας).

Διάγραμμα 75
ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός, 1990-2012

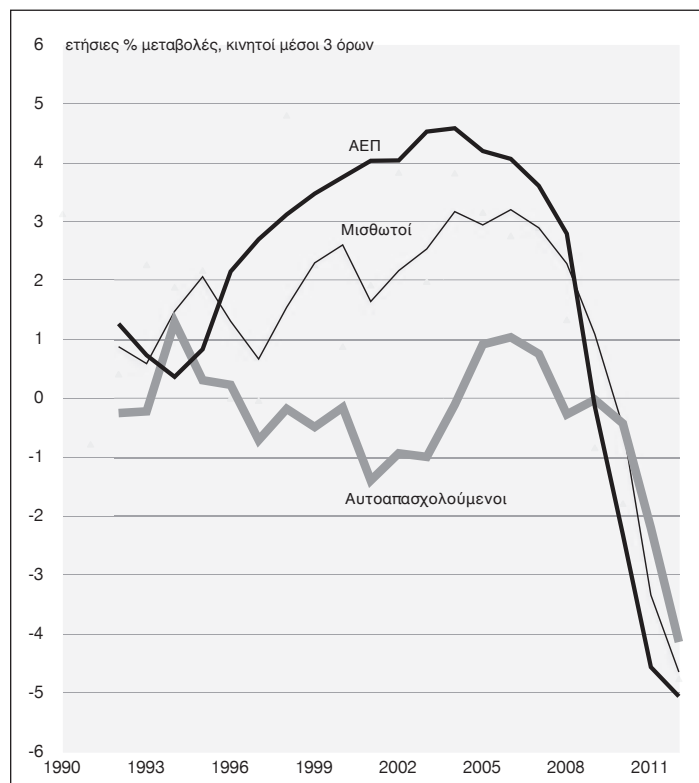
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Εθνικοί Λογαριασμοί.

Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 75, η αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά το 2009-2011 συντήρησε την ανοδική πορεία του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στην αγορά εργασίας (εργατικό δυναμικό % του πληθυσμού 15-64 ετών). Στο ίδιο Διάγραμμα διαπιστώνεται ότι ο δημογραφικός δείκτης του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού, φθίνει. Αυτά σημαίνουν ότι μια μικρότερη μερίδα του πληθυσμού έχει εργάσιμη ηλικία, και ότι από αυτή τη μερίδα ένα αυξανόμενο ποσοστό εμφανίζεται στην αγορά εργασίας για να εργαστεί παρόλο που οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώνονται καθώς συρρικνώνεται το προϊόν (Διάγραμμα 75 την καμπύλη της απασχόλησης % του εργατικού δυναμικού).

Μια σημαντική διαίρεση των εργαζομένων είναι μεταξύ μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων. Η **αυτοαπασχόληση**, μία ευρύτατα διαδεδομένη μορφή απασχόλησης στην Ελλάδα, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης ακολουθεί μακροχρόνια πτωτική τάση. Αυτό όμως δεν συμβαίνει επειδή μειώνεται ο αριθμός των αυτοα-

πασχολουμένων, αλλά επειδή επεκτείνεται η μισθωτή εργασία. Ο αριθμός όσων εργάζονται με αυτοαπασχόληση κυμαίνεται, από το 1973 έως σήμερα, μεταξύ 1,60 και 1,75 εκατομμυρίων ατόμων. Αυτή η μακροχρόνια σταθερότητα του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων προκύπτει από την επικάλυψη περιόδων ενίσχυσης και αποδυνάμωσης της αυτοαπασχόλησης ως μορφή εργασίας.

Διάγραμμα 76
ΑΕΠ, αυτοαπασχόληση και μισθωτή εργασία, 1990-2012

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Έτσι συνέβη και στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας (Διάγραμμα 76). Πιο συγκεκριμένα, στη δεκαετία του 1990 υπήρξε μείωση του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων, πλην όμως, υπήρξαν αυξήσεις στη δεκαετία του 2000, οι οποίες αντιστάθμισαν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, τις μειώσεις που είχαν προηγηθεί.

Η μακροχρόνια σταθερότητα του αριθμού αυτοαπασχολουμένων σχετίζεται με το γεγονός ότι ενώ υποχωρούν τα παλαιά επαγγέλματα των αυτοαπασχολουμένων, αναδύονται νέα επαγγέλματα που αντιστοιχούν στις διαρθρωτικές αλλαγές του παραγωγικού συστήματος και στις νέες τεχνολογίες. Ο ρυθμός ανάδυσης αυτών

των νέων επαγγελματιών σχετίζεται με τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και των επενδύσεων που αποτελούν αναγκαία (πλην όμως όχι ικανή) συνθήκη για την εγκατάσταση των νέων μορφών παραγωγής, οργάνωσης της εργασίας και μορφών απασχόλησης.

Αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ερμηνεία του γεγονότος ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 αυξήθηκε ο αριθμός των εργαζομένων με αυτοαπασχόληση. Εντούτοις, στην διάρκεια της ίδιας δεκαετίας εμφανίστηκε και το φαινόμενο της μεγέθυνσης της αυτοαπασχόλησης που υποκρύπτει μισθωτή απασχόληση⁸⁰. Ενδέχεται ολόκληρη η αύξηση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων, στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000, να οφείλεται στην ψευδώνυμη αυτοαπασχόληση της επέκτασης της μισθωτής εργασίας υπό την μορφή των εργαζομένων με δελτίο παροχής υπηρεσιών ενώ επί της ουσίας εργάζονται ως μισθωτοί (ωράριο και λοιπές τυπικές υποχρεώσεις των μισθωτών).

Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 76, οι μεταβολές του αριθμού των μισθωτών (μετά από εξομάλυνση για να απαλειφθούν οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις) ακολουθούν τις αντίστοιχες μεταβολές του ΑΕΠ. Οι μεταβολές του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων, αντίθετα, φαίνεται ότι επηρεάζονται περισσότερο από το ισοζύγιο εμφάνισης νέων / εξαφάνισης παλαιών επαγγελματιών, αλλά και από θεσμικές ρυθμίσεις ή παράνομες πρακτικές όπως αυτή που ήδη αναφέραμε.

80. Μισθωτοί που αμείβονται με δελτίο παροχής υπηρεσιών.

8.2. Απασχόληση και Ανεργία 2008-2012

Μετά το τρίτο έτος ύφεσης η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον σε διαδικασία πλήρους αποεπένδυσης και απαξίωσης μεγάλων τμημάτων του παραγωγικού και του ανθρώπινου δυναμικού.

Η συνεχής μείωση της απασχόλησης από το 2009 και μετά με ρυθμούς που αυξάνονταν από τρίμηνο σε τρίμηνο και από έτος σε έτος και οι εκρηκτικοί ρυθμοί αύξησης των ανέργων εκτόξευσαν το μέγεθος της στατιστικής ανεργίας το τελευταίο τρίμηνο του 2011 σε ποσοστό στο 1/5 του εργατικού δυναμικού (20,7%), ενώ κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012 οι άνεργοι ανήλθαν σε 1.120.100 άνδρες και γυναίκες και σε ποσοστό πολύ πάνω από το 1/5 του εργατικού δυναμικού (22,6%).

Η σοβαρή αυτή απώλεια της δυναμικότητας των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας σε συνδυασμό με την σημαντική επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και την εφαρμογή αυστηρών μέτρων λιτότητας κινδυνεύει να μετατρέψει την ελληνική οικονομία από πραγματική σε εικονική.

Για τρίτο συνεχόμενο έτος το ισοζύγιο στην αναπλήρωση μεταξύ θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν και των θέσεων εργασίας που χάθηκαν συνεχίζει να είναι αρνητικό με το 2011 να αποτυπώνεται ο χαμηλότερος δείκτης των τελευταίων ετών, ο οποίος φαίνεται να συνεχίζεται και κατά το 2012, Πίνακας 13. Το πολύ χαμηλό ποσοστό αναπλήρωσης πρέπει να συνδυαστεί και με το κλείσιμο πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων το τελευταίο έτος.

Πίνακας 13: Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης

ΠΡΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εισροές)

Έτος/τρίμηνο	A	B	Γ	Δ
2008	186.694	177.995	179.470	172.640
2009	170.479	170.856	174.358	159.487
2010	150.978	165.800	165.241	151.354
2011	131.968	123.585	128.133	119.218
2012	114.156			

ΑΠΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εκροές)

Έτος/τρίμηνο	A	B	Γ	Δ
2008	139.186	142.310	146.578	155.098
2009	181.769	185.268	198.860	205.675
2010	209.705	228.477	248.033	269.527
2011	296.802	284.761	300.887	316.995
2012	316.858			

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗΣ (ΕΙΣΡΟΕΣ/ΕΚΡΟΕΣ)

Έτος/τρίμηνο	A	B	Γ	Δ
2008	1,34	1,25	1,22	1,11
2009	0,94	0,92	0,88	0,78
2010	0,72	0,73	0,67	0,56
2011	0,44	0,43	0,43	0,38
2012	0,36			

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 – 2012.

Η συρρίκνωση της απασχόλησης στην διάρκεια των τριών τελευταίων ετών είχε ως αποτέλεσμα κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2011 και το πρώτο του 2012 να καταγράφεται πλέον μικρότερη των 4.000.000 εργαζομένων, ενώ οι μεγαλύτερες και σημαντικότερες μεταβολές συντελέστηκαν κατά το τελευταίο χρόνο και συνεχίζονται κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012, Πίνακας 14.

Σε μεγάλο βαθμό οι απώλειες αυτές οφείλονται στη μείωση της ανδρικής απασχόλησης σε σχέση με τις μεταβολές που επήλθαν στην γυναικεία απασχόληση, αλλά και στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών.

Επιπλέον, **την κρίση υφίστανται οι απασχολούμενοι** με πλήρη απασχόληση, και παρά την αύξηση του ποσοστού των μερικώς απασχολούμενων, κατά τα τελευταία τρία έτη οι μερικώς απασχολούμενοι μειώνονται σε όλη σχεδόν την διάρκεια του 2011 και κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Σημαντικό μερίδιο στη δραματική μείωση της απασχόλησης έχει **η μισθωτή εργασία** καθώς η συμμετοχή της στην συνολική απασχόληση μειώθηκε κατά μία ποσοστιαία

μονάδα ενώ υφίσταται το κύριο βάρος της κρίσης καθώς αναλογούν πάνω από επτά μισθωτοί στην μεταβολή δέκα απασχολούμενων.

Κατασκευές και Μεταποίηση είναι οι κυρίως κλάδοι των οποίων η απασχόληση μειώνεται σημαντικά σε όλη την διάρκεια της κρίσης, ενώ και η απασχόλησή στον κλάδο του Εμπορίου μειώνεται μετά το τρίτο τρίμηνο του 2009. Χαρακτηριστικό της έντασης της μείωσης των εν λόγω κλάδων είναι ότι η συμμετοχή τους στην συνολική απασχόληση στη διάρκεια της κρίσης μειώθηκε κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες (από 38,6% μέσο όρο το 2008 σε 34,7% αντίστοιχα το 2011 και στο 33,6% κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012).

Πίνακας 14: Η απασχόληση πλήρη, μερική και μισθωτή, μεταβολές 2008 – 2012

και τα δύο φύλα	A	B	Γ	Δ
2008	4.511,6	4.582,5	4.589,8	4.553,6
2009	4.485,8	4.531,9	4.540,1	4.476,8
2010	4.425,6	4.427,0	4.402,9	4.299,0
2011	4.194,4	4.156,3	4.079,3	3.932,8
2012	3.837,9			
2008 – 2011/2012	-673,7	-426,2	-510,5	-620,8
Πλήρης απασχόληση	A	B	Γ	Δ
2008	4.250,4	4.332,5	4.340,0	4.293,1
2009	4.210,1	4.259,5	4.276,0	4.200,1
2010	4.142,4	4.144,9	4.122,9	4.018,0
2011	3.909,3	3.888,8	3.803,2	3.653,1
2012	3.561,2			
2008 – 2011/2012	-689,2	-443,7	-536,8	-640,0
Μερική απασχόληση	A	B	Γ	Δ
2008	261,2	250,1	249,7	260,5
2009	275,7	272,4	264,1	276,7
2010	283,2	282,1	280,1	281,0
2011	285,2	267,5	276,1	279,7
2012	276,7			
2008 – 2011/2012	15,5	17,4	26,4	19,2
Μισθωτή απασχόληση	A	B	Γ	Δ
2008	2.902,9	2.974,8	2.969,9	2.931,4
2009	2.869,5	2.922,1	2.929,3	2.871,4
2010	2.812,1	2.853,9	2.829,7	2.747,2
2011	2.660,1	2.645,9	2.611,3	2.479,5
2012	2.425,4			
2008 – 2011/2012	477,5	-328,9	-358,6	-451,9

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 – 2012.

Τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης δεν τις υφίσταται μόνο η μισθωτή εργασία αλλά και όλο το υπόλοιπο τμήμα του εργατικού δυναμικού της χώρας καθώς το τίμημα της ύφεσης είναι μεγάλο και σε αυτό. Τόσο η κατηγορία των εργοδοτών, όσο και συμβοηθούτων μελών δέχονται μεγάλες και συνεχείς μειώσεις σε όλη την διάρκεια της κρίσης ενώ η κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων αντιστεκόταν μέχρι το τελευταίο έτος.

Όσον αφορά την κατηγορία των εργοδοτών εκτός από τους κύριους κλάδους στους οποίους μειώθηκε και η μισθωτή εργασία μειώθηκε σημαντικά στους κλάδους των Δραστηριοτήτων παροχής καταλύματος και εστίασης, στις Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες και στις Μεταφορές και αποθήκευση.

Στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων η απασχόληση μειώθηκε κυρίως στους κλάδους της Γεωργίας και του Εμπορίου, ενώ τέλος στα συμβοηθούτα μέλη η απασχόληση μειώθηκε σε όλους τους παραπάνω κλάδους με εξαίρεση τον κλάδο των Μεταφορών και αποθήκευση.

Η πρόβλεψη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για αύξηση της στατιστικής ανεργίας στα επίπεδα του 17% - 18% στο τέλος του 2011 επιβεβαιώθηκε (17,7%). Οι εξελίξεις αυτές στην ανεργία σε συνδυασμό με την πρόβλεψη για αύξηση της ανεργίας κατά το 2012 στα επίπεδα του 23% - 24% διαμορφώνουν συνθήκες κοινωνικού κραχ με ότι αρνητικό αυτό συνεπάγεται για τους εργαζόμενους, τους νέους, τους ανέργους και την διάβρωση της κοινωνικής συνοχής στην χώρα μας.

Οι ρυθμοί αύξησης των ανέργων από το 24% του δευτέρου τριμήνου του 2009 σε πάνω από το 40% τα τελευταία τρία τρίμηνα είναι εκρηκτικοί. Είναι χαρακτηριστικό ότι πάνω από το ήμισυ (52,8%) των νέων μέχρι 24 ετών και το 42% των νέων μέχρι 29 ετών είναι πλέον άνεργο. Το ποσοστό ανεργίας και των δύο αυτών ηλικιακών ομάδων στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης διπλασιάζεται. Επίσης, το ποσοστό ανεργίας των 25 ετών & άνω ή των 30 ετών & άνω τριπλασιάζεται (20,5% και 18,3% το 2012 έναντι 7,1% και 5,9% του 2008).

Πίνακας 15: Άνεργοι και ποσοστό ανεργίας, 2008 - 2012

και τα δύο φύλα	Άνεργοι				Ποσοστό Ανεργίας Ποσοστιαίες Μεταβολές			
	Α	Β	Γ	Δ	Α	Β	Γ	Δ
Έτος/τρίμηνα								
2008	406,5	357,1	355,1	392,7	8,3	7,2	7,2	7,9
2009	462,3	442,6	465,1	514,4	9,3	8,9	9,3	10,3
2010	586,8	594,0	621,9	712,1	11,7	11,8	12,4	14,2
2011	792,6	810,8	878,3	1.025,9	15,9	16,3	17,7	20,7
2012	1.120,1				22,6			
2008 - 2009	55,8	85,5	110,0	121,7	13,7%	23,9%	31,0%	31,0%
2009 - 2010	124,5	151,4	156,8	197,7	26,9%	34,2%	33,7%	38,4%
2010 - 2011	205,8	216,8	256,4	313,8	35,1%	36,5%	41,2%	44,1%
2011 - 2012	327,5				41,3%			
2008 - 2011/2012	713,6	453,7	523,2	633,2	175,5%	127,0%	147,3%	161,2%

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008 - 2012.

Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών διπλασιάζεται φθάνοντας το 26,5% το πρώτο τρίμηνο του 2012, ενώ το ποσοστό ανεργίας των ανδρών υπερτριπλασιάστηκε φθάνοντας το 19,7% το ίδιο τρίμηνο. Πάνω από το 55% των κατ' έτος τριμηνιαίων μεταβολών στους ανέργους οφείλεται στην αύξηση των ανέργων ανδρών.

Οι μακροχρόνιοι άνεργοι αποτελούν πάνω από το ήμισυ των ανέργων σχεδόν σε όλη την διάρκεια του 2011, ενώ την μικρότερη συμμετοχή την είχαν κατά το 2009. Ο ρυθμός μεταβολής των μακροχρόνια ανέργων γίνεται έντονος από το τέταρτο τρίμηνο του 2009, ενώ η ποσοστιαία μεταβολή τους φθάνει το 65% στο τέλος του 2011 και στο 74% το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Οι «Νέοι» άνεργοι αναλογούν κατά μέσο στο 24% των ανέργων κατά τα δύο τελευταία έτη από 33% το 2008. Ο ρυθμός μεταβολής των «Νέων» ανέργων γίνεται έντονος από το τέταρτο τρίμηνο του 2010, ενώ η ποσοστιαία μεταβολή τους φθάνει το 47% στο τέλος του 2011 και το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Οι άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν από 65% των ανέργων που αναλογούσαν κατά μέσο όρο το 2008, αναλογούν πλέον στο 76% τα δύο τελευταία έτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι άνεργοι στην εν λόγω κατηγορία από το δεύτερο τρίμηνο του 2010 και μετά ξεπερνούσαν το συνολικό αριθμό των ανέργων του αντίστοιχου τριμήνου του προηγούμενου έτους.

8.3. Η ανεργία και η απασχόληση στις περιφέρειες της χώρας

Η σημαντική συρρίκνωση της απασχόλησης σε ποσοστό 14,9% και η αύξηση των ανέργων κατά 175,5% σε σχέση με το 2008, έχει ως αποτέλεσμα κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012 οι απασχολούμενοι να είναι λιγότεροι κατά 674.000 άτομα και οι άνεργοι περισσότεροι κατά 713.600 άτομα από τα αντίστοιχα μεγέθη του 2008.

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας στο 22,6% το πρώτο τρίμηνο του 2012 από το 15,9% του προηγούμενου έτους και από το 8,3% του 2008 αποτυπώνουν το εφιαλτικό τοπίο που επικρατεί πλέον στην αγορά εργασίας.

Οι μεταβολές αυτές αποτυπώνονται και στην κατάσταση που επικρατεί **στις περιφέρειες της χώρας** όπου η ανεργία πλήττει το 28,5% του εργατικού δυναμικού στην Δυτική Μακεδονία και το 1/4 του εργατικού δυναμικού περίπου στην Στερεά Ελλάδα και την Κεντρική Μακεδονία. Ακολουθούν με το 23% περίπου του εργατικού τους δυναμικού να είναι πλέον άνεργοι οι περιφέρειες Κρήτη, Δυτική Ελλάδα, Αττική και Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Στις επτά αυτές περιφέρειες συγκεντρώνεται το 78,0% της συνολικής απασχόλησης της χώρας και το 83,0% του συνόλου των ανέργων.

Με μικρότερο ποσοστό από το μέσο της χώρας αλλά γύρω στο 1/5 του εργατικού δυναμικού είναι ακόμη τέσσερις περιφέρειες, Ήπειρος, Θεσσαλία, Βόρειο Αιγαίο και Κρήτη, ενώ οι υπόλοιπες δύο περιφέρειες, Ιόνια Νησιά και Νότιο Αιγαίο, έχουν ακόμη μικρότερο ποσοστό ανεργίας καθώς μείωσαν το ποσοστό ανεργίας τους σε σχέση με το προηγούμενο έτος κατά 4,4 και 10,4 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα.

Τα Ιόνια Νησιά και το Νότιο Αιγαίο είναι οι μόνες περιφέρειες όπου υπάρχει αύξηση της απασχόλησης και μείωση των ανέργων, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Ειδικότερα, στο Νότιο Αιγαίο σε σχέση με το 2008 η απασχόληση αυξάνεται οριακά ενώ οι άνεργοι μειώνονται κατά 12,0%. Στα Ιόνια Νησιά σε σχέση με το 2008 η απασχόληση αυξάνεται κατά 1.560 άτομα και ποσοστό 1,8% ενώ αυξήθηκαν και οι άνεργοι κατά 5.250 ανέργους και ποσοστό 46,6%.

Σε σχέση με το 2008 οι άνεργοι ποσοστιαία αυξάνονται σημαντικά περισσότερο από την μέση αύξηση της χώρας σε Βόρειο Αιγαίο, Αττική και Κρήτη. Σε Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο και Ανατολική Μακεδονία και Θράκη οι ποσοστιαίες μεταβολές στην απασχόληση είναι μεγαλύτερες από την μέση της χώρας, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία οι ποσοστιαίες μεταβολές τόσο στους ανέργους όσο και στους απασχολούμενους είναι μεγαλύτερες σε σχέση με αυτές της χώρας.

Πίνακας 16: Το Ποσοστό Ανεργίας στις Περιφέρειες της Χώρας

Ποσοστό Ανεργίας Α' τριμήνου	2008	2009	2010	2011	2012
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	8,3	9,3	11,7	15,9	22,6
Αν. Μακεδονία & Θράκη	9,5	10,6	14,2	18,0	22,7
Κεντρική Μακεδονία	8,7	9,5	12,4	17,5	24,7
Δυτική Μακεδονία	12,6	14,4	15,1	22,3	28,5
Ήπειρος	9,9	11,4	12,2	15,4	20,6
Θεσσαλία	8,2	8,8	11,3	14,3	20,4
Ιόνια Νησιά	11,7	14,1	20,4	20,3	15,9
Δυτική Ελλάδα	9,9	10,1	9,3	15,1	23,1
Στερεά Ελλάδα	8,9	10,7	11,7	16,1	24,5
Αττική	6,6	7,6	10,7	14,7	22,9
Πελοπόννησος	8,0	8,3	8,8	12,4	19,0
Βόρειο Αιγαίο	5,4	7,0	7,6	12,6	19,6
Νότιο Αιγαίο	15,5	16,9	18,9	24,3	13,9
Κρήτη	7,9	10,9	12,9	15,7	23,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Με άλλα λόγια, η μετεξέλιξη πλέον της οικονομικής κρίσης σε κρίση απασχόλησης με την εκρηκτική αύξηση της ανεργίας δημιουργεί στους εργαζόμενους και στους νέους συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας, ενώ οι προοπτικές για εργαζόμενους και ανέργους είναι δυσοίωνες.

Οι σημερινές συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας είναι αισθητές πλέον σε όλο το φάσμα της απασχόλησης. Οι εργαζόμενοι αισθάνονται λιγότερο ασφαλείς στην δυνατότητά τους να διατηρήσουν την θέση εργασίας τους και έχουν ελάχιστη εμπιστοσύνη, είτε στο να είναι σε θέση είτε ότι θα τους δοθεί η δυνατότητα να βρουν μια νέα θέση εργασίας.

Πολλοί είναι οι εργαζόμενοι που φοβούνται ότι θα χάσουν την δουλειά τους για πάντα ενώ η πιθανότητα ένταξή τους στην κατηγορία της μακροχρόνιας ανεργίας και η προοπτική της σταδιακής περιθωριοποίησής τους από το εργατικό δυναμικό, μετεξελίσσεται σε εφιάλτη της επόμενης μέρας.

Η ύπαρξη υψηλού επιπέδου ανέργων και η παράταση της ύφεσης μετατρέπει την ανεργία εκτός από διαρθρωτικό και σε «πάγιο» χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας, επισύροντας μια σειρά από δυσμενή αποτελέσματα στις προτεραιότητες και τις πρακτικές των πολιτικών απασχόλησης και της κοινωνικής πολιτικής, όσον αφορά την προώθηση της απασχόλησης, την αντιμετώπιση των ανέργων, τις προοπτικές επανένταξής τους και την κοινωνική τους προστασία.

Τα αποτελέσματα αυτά αντανακλούν μεταξύ των άλλων, την αποτυχία της πολιτικής της «εσωτερικής υποτίμησης» των τελευταίων ετών και συγκεκριμένα των μέτρων λιτότητας τα οποία προκαλούν ύφεση και καθίζηση της παραγωγικής και κοινωνικής βάσης της ελληνικής οικονομίας. Ως εκ τούτου επιβάλλεται επιτακτικά η αναγκαιότητα ενός εναλλακτικού προσανατολισμού της οικονομίας, πέραν των συμφερόντων των δανειστών αλλά και των επιλογών του παρελθόντος, στην κατεύθυνση της ανάπτυξης, της αναδιανομής του εισοδήματος, της απασχόλησης και της ενδυνάμωσης του κοινωνικού κράτους.

Με άλλα λόγια, πώς μπορεί μια οικονομία να εξισορροπήσει τα δημοσιονομικά και τα οικονομικά της μεγέθη, όταν η ανεργία είναι ήδη υψηλή και οι εφαρμοζόμενες πολιτικές την διογκώνουν με την παρόταση της ύφεσης και της αποεπένδυσης;

Από την άποψη αυτή είναι αναγκαίο πλέον να αντικατασταθεί το σημερινό πρότυπο ανάπτυξης της ύφεσης από το νέο αναπτυξιακό πρότυπο, στο πλαίσιο του οποίου η προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής και της πολιτικής απασχόλησης απαιτείται να επικεντρωθεί στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων. Η εμμονή στην διαχείριση της ανεργίας και στην διευθέτηση των ανισορροπιών της ελληνικής αγοράς εργασίας αδυνατεί να συγκρατήσει την εκρηκτική αύξηση της ανεργίας που και κατά το 2012 θα τροφοδοτήσει την μετανάστευση ελλήνων εξειδικευμένης εργασίας, μεταξύ των άλλων, στις βόρειες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

8.4. Η ανεργία & η απασχόληση στην ΕΕ-27

8.4.1. Το Ποσοστό Ανεργίας

Η αύξηση του μέσου ποσοστού ανεργίας στην ΕΕ-27, τέσσερα χρόνια μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης και η διατήρηση διψήφιου ποσοστού ανεργίας σε πολλά κράτη μέλη και στην ευρωζώνη συνολικά, έχει δημιουργήσει ασφυκτικές πιέσεις ως προς την διατήρηση και την συνέχιση των πολιτικών λιτότητας για το ξέπέρασμα της οικονομικής κρίσης.

Ακόμα μεγαλύτερη πίεση ασκεί η εκτίναξη και η διατήρηση του μέσου ποσοστού ανεργίας των νέων στην ΕΕ-27 πάνω από το 20% ή το 1/5 του εργατικού δυναμικού αυτών την ίδια περίοδο.

Επιπλέον, η διατήρηση διψήφιου ποσοστού ανεργίας σε έναν πυρήνα κρατών μελών της ΕΕ-27 των νέων πάνω από 25 ετών δημιουργεί έντονους προβληματισμούς κριτικής στις εφαρμοζόμενες πολιτικές για την υπέρβαση της κρίσης, τόσο συνολικά στην ΕΕ-27, όσο και κυρίως στα συγκεκριμένα κράτη μέλη.

Σε Ελλάδα και Ισπανία οι διαστάσεις των ποσοστών ανεργίας που έχουν λάβει στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης, τόσο για το σύνολο των ανέργων όσο για τους νέους και των άνω των 25 ετών, είναι τέτοιες που ο χαρακτηρισμός «εκρηκτικός» δεν είναι επαρκής. Στα δύο αυτά κράτη μέλη, την συγκεκριμένη περίοδο η αύξηση του ποσοστού ανεργίας για το σύνολο των ανέργων και των ανέργων άνω των 25 ετών ανέρχεται στις 10 περίπου ποσοστιαίες μονάδες, ενώ η αύξηση του ποσοστού ανεργίας των νέων πλησιάζει τις 22 ποσοστιαίες μονάδες.

Με μικρότερες αλλά σημαντικές μεταβολές του ποσοστού ανεργίας σε σχέση με την Ελλάδα και την Ισπανία σε όλες τις κατηγορίες των ανέργων ακολουθούν τα κράτη μέλη Λιθουανία, Λετονία, Ιρλανδία και Εσθονία, ενώ στους νέους προστίθενται ακόμη τα κράτη μέλη Κροατία, Σλοβακία, Βουλγαρία και Κύπρος.

Το Α΄ τρίμηνο του 2012 τα δέκα αυτά κράτη μέλη εξακολουθούν να κατέχουν τις πρώτες θέσεις στα ποσοστά ανεργίας, συνεπικουρούμενα επιπλέον από τέσσερα κράτη μέλη, όπου και σε αυτά τα ποσοστά ανεργίας δεν μπορούν να χαρακτηριστούν μικρά, (Ουγγαρία, Γαλλία, Πορτογαλία και Πολωνία).

Πίνακας 17: Ποσοστό ανεργίας το Α΄ τρίμηνο του 2012 σε κράτη μέλη της ΕΕ-27

2012 Q1	ΣΥΝΟΛΟ	15 - 24	25 - 74	2012 Q1	ΣΥΝΟΛΟ	15 - 24	25 - 74
ΙΣΠΑΝΙΑ	23,8	50,8	21,5	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	12,3	31,8	10,7
ΕΛΛΑΔΑ	21,5	52,1	19,5	ΟΥΓΓΑΡΙΑ	11,1	28,0	9,8
ΚΡΟΑΤΙΑ	15,6	37,9	13,2	ΕΥΡΩΖΩΝΗ	10,9	21,9	9,7
ΛΕΤΟΝΙΑ	15,2	28,1	13,8	ΕΣΘΟΝΙΑ	10,8	22,3	9,5
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	14,9	35,3	13,1	Ε.Ε.-27	10,1	22,4	8,8
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	14,5	30,1	12,9	ΓΑΛΛΙΑ	10,1	21,8	8,8
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	14,0	36,4	11,9	ΠΟΛΩΝΙΑ	9,9	26,3	8,3
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	13,6	30,8	12,1	ΚΥΠΡΟΣ	9,8	28,5	8,1

Πηγή: Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ.

8.4.2. Άνεργοι και Απασχολούμενοι

Η φθίνουσα πορεία στην ένταση της **αύξησης των ανέργων** στα τρία τελευταία τρίμηνα του 2010 και η μείωση που συντελέστηκε κατά τα δύο πρώτα τρίμηνα το 2011, επισκιάστηκε από την σημαντική αύξηση των ανέργων κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2011 και του πρώτου τριμήνου⁸¹ του 2012.

Ειδικότερα, ενώ οι άνεργοι στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης αυξάνονταν ανά τρίμηνο κατά μέσο όρο κατά 6.390.000 άτομα, μετά την σημαντική αύξηση των ανέργων στο πρώτο τρίμηνο του 2012 αυξήθηκαν σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2008 κατά 8.295.000 άτομα, αύξηση που αναλογεί πάνω από το 50%.

Στην μόνη χώρα της ΕΕ-27 που οι άνεργοι μειώνονται κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι η Γερμανία, όπου η μείωση εμφανίζεται από το πρώτο τρίμηνο του 2010 και συνεχίζεται με έντονους ρυθμούς μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Αντίθετα, τους μεγαλύτερους ρυθμούς μεταβολής των ανέργων παρουσιάζουν οι χώρες του παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 18: Μεταβολές ανέργων και απασχολούμενων 2008-2012 Α' τρίμηνο σε κράτη μέλη της ΕΕ-27

	ΑΝΕΡΓΟΙ		ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	
	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ
Ε.Ε. - 27*	8.295,0	51,4	-4.145,4	-1,9
ΕΥΡΩΖΩΝΗ *	5.745,0	50,3	-2.977,3	-2,1
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	150,0	227,3	-144,4	-9,6
ΕΣΘΟΝΙΑ	49,0	181,5	-42,2	-6,4
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	195,0	175,7	-347,1	-16,3
ΕΛΛΑΔΑ	672,0	173,6	-673,7	-14,9
ΙΣΠΑΝΙΑ	3.408,0	164,4	-2.969,1	-14,6
ΚΥΠΡΟΣ	23,0	143,8	7,0	1,9
ΔΑΝΙΑ	123,0	126,8	-133,2	-4,7
ΛΕΤΟΝΙΑ	81,0	106,6	-280,2	-24,6

*Πηγή: Eurostat, *Σε Ε.Ε.-27 και Ευρωζώνη η μεταβολή της απασχόλησης είναι ο μέσος όρος των τριμήνων 2008-2011.*

81. Στην αύξηση των ανέργων κατά 1.769.000 άτομα κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012 σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2011 δεν συμπεριλαμβάνονται οι μεταβολές σε Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία και Αυστρία, ενώ οι εκτιμήσεις για τα δύο πρώτα κράτη μέλη φαίνονται ότι οι μεταβολές θα είναι μεγάλες και αυξητικές.

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και οι απασχολούμενοι στα συγκεκριμένα κράτη μέλη της ΕΕ-27 μειώθηκε σημαντικά, παρά τις μικρές αυξήσεις που εμφανίζονται σε Εσθονία και Λιθουανία, όπου η απασχόληση αυξάνεται σε όλη την διάρκεια του 2011 και το πρώτο τρίμηνο του 2012. Όσον αφορά την Κύπρο, οι αυξήσεις στην απασχόληση κατά την διάρκεια του 2010 έδωσαν την θέση τους σε σημαντικές μειώσεις τον αμέσως επόμενο χρόνο.

Οι απασχολούμενοι στην ΕΕ-27 μειώθηκαν σημαντικά κυρίως μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2010. Οι αυξήσεις όμως που συντελέστηκαν στην διάρκεια του 2011 έγιναν στην διάρκεια κυρίως των δύο πρώτων τριμήνων, ενώ κατά τα επόμενα δύο τρίμηνα του 2011 οι αυξήσεις είναι οριακές.

Οι χώρες οι οποίες στην περίοδο της οικονομικής κρίσης (ως μέσος όρος 2008-2011) αύξησαν την απασχόλησή τους είναι οι: Γερμανία, Πολωνία, Αυστρία, Σουηδία, Νορβηγία, Λουξεμβούργο και Μάλτα. Οι ρυθμοί μεταβολής είναι της τάξεως του 1,1% για Αυστρία, Σουηδία, Νορβηγία, στο 2,1% για την Πολωνία, στο 3,1% για την Γερμανία, στο 5,3% για την Μάλτα και στο 11,1% για το Λουξεμβούργο. Σε σχέση με τα διαθέσιμα στοιχεία του πρώτου τριμήνου του 2012 σε Νορβηγία και Μάλτα οι ποσοστιαίες αυξήσεις ανέρχονται σε 3,1% και 9,1% αντίστοιχα.

8.4.3. Νέοι μέχρι 24 ετών

Στους νέους μέχρι 24 ετών η σημαντική αύξηση των ανέργων ανακόπτεται κατά τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2010 δίνοντας στην θέση τους σε μειώσεις οι οποίες θα διαρκέσουν μέχρι και το δεύτερο τρίμηνο του 2011, ενώ στην συνέχεια αυξάνονται σταδιακά μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Ειδικότερα ενώ οι νέοι άνεργοι στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης αυξάνονταν ανά τρίμηνο κατά μέσο όρο κατά 1.073.000 άτομα, μετά την σημαντική αύξηση των ανέργων στο πρώτο τρίμηνο του 2012 αυξήθηκαν σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2008 κατά 1.423.000 άτομα, αύξηση που αναλογεί στο 35%.

Στην μόνη χώρα της ΕΕ-27 που οι νέοι άνεργοι μειώνονται κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι και πάλι η Γερμανία, όπου η μείωση που εμφανίζεται από το πρώτο τρίμηνο του 2010 με έντονους ρυθμούς μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2011, συνεχίζει να μειώνεται μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2012 με μικρότερη όμως ένταση.

Αντίθετα, τους μεγαλύτερους ρυθμούς μεταβολής των νέων ανέργων παρουσιάζουν οι χώρες του παρακάτω πίνακα, όπου η διαφορά με τον προηγούμενο πίνακα που αφορά το σύνολο των ανέργων βρίσκεται στην Λετονία καθώς την θέση στους νέους ανέργους καταλαμβάνει η Βουλγαρία.

Πίνακας 19: Μεταβολές νέων ανέργων μέχρι 29 ετών 2008-2012 Α΄ τρίμηνο και νέων απασχολούμενων 2008-2012 σε κράτη μέλη της ΕΕ-27

	ΑΝΕΡΓΟΙ		ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	
	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ
Ε.Ε. - 27*	1.423,0	35,2	-3.026,3	-13,5
ΕΥΡΩΖΩΝΗ*	793,0	31,2	-1.879,1	-13,4
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	25,0	178,6	-50,0	-36,0
ΕΣΘΟΝΙΑ	10,0	166,7	-17,8	-24,9
ΚΥΠΡΟΣ	6,0	150,0	-4,8	-13,6
ΔΑΝΙΑ	36,0	112,5	-22,0	-5,6
ΕΛΛΑΔΑ	83,0	106,4	-114,3	-43,3
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	41,0	100,0	-85,4	-34,3
ΙΣΠΑΝΙΑ	422,0	84,7	-999,5	-54,0
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	26,0	76,5	-164,4	-55,5

*Πηγή: Eurostat, *Σε Ε.Ε.-27 και Ευρωζώνη η μεταβολή της απασχόλησης είναι ο μέσος όρος των τριμήνων 2008-2011.*

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και η **απασχόληση** των νέων σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 μειώθηκε σημαντικά κυρίως μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2010 και συνεχίστηκε με μικρότερους ρυθμούς μέχρι και το τελευταίο τρίμηνο του 2011. Στην κατ' έτος και τρίμηνο εξέταση των μεταβολών διαπιστώνουμε τα παρακάτω:

Η Γερμανία είναι η μόνη από τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 όπου η απασχόληση των νέων αυξάνεται σημαντικά κατά το 2011 με ρυθμούς που μικραίνουν από τρίμηνο σε τρίμηνο, ενώ η Εσθονία αποτελεί ένα ακόμη από τα κράτη μέλη όπου οι σημαντικοί ρυθμοί αύξησης των νέων απασχολούμενων κατά τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2011, δίνουν την θέση τους σε πολύ μικρές ποσοστιαίες αυξήσεις στο τελευταίο τρίμηνο και κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012 (από 20%-28% σε 1,8% και 2,9%).

Επιπλέον, σε Αυστρία και Ιρλανδία όπου αυξάνεται η απασχόληση των νέων κυρίως από το τέταρτο τρίμηνο του 2010, στο τελευταίο τρίμηνο του 2011 η απασχόληση μειώνεται. Σε Φιλανδία και Σουηδία όπου η απασχόληση των νέων αυξάνεται από το τρίτο τρίμηνο του 2010 εμφανίζει οριακές ποσοστιαίες μεταβολές στο τελευταίο τρίμηνο του 2011, ενώ η Νορβηγία εμφανίζει δυναμική αύξηση στην απασχόληση των νέων από το τρίτο τρίμηνο του 2011 και μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Αντίθετα, με εξαίρεση την Δανία, στις χώρες στις οποίες οι νέοι άνεργοι αυξήθηκαν σημαντικά, υπάρχουν και σημαντικές μειώσεις της απασχόλησης των νέων. Στα συγκεκριμένα κράτη μέλη της ΕΕ-27 του πίνακα επιπλέον προστίθενται και η Λετονία, η Πορτογαλία, η Σλοβακία και η Σλοβενία με ποσοστιαίες μειώσεις της τάξεως 50,8%, 36,8%, 36,7% και 27,6% αντίστοιχα.

8.4.4. Άνεργοι και Απασχολούμενοι των άνω των 25 ετών

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η σημαντική αύξηση των ανέργων στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην αύξηση των ανέργων άνω των 25 ετών.

Ειδικότερα, κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης η σημαντική αύξηση των ανέργων άνω των 25 ετών κατά το 2009 δίνει την θέση της σε μικρότερες αλλά ακόμη σημαντικές αυξήσεις και στην διάρκεια των δύο πρώτων τριμήνων του 2010 και εν συνεχεία με ακόμη μικρότερες μειώσεις μέχρι το τέλος του 2010. Η πορεία αυτή ανακόπτεται κατά τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2011 δίνοντας στην θέση τους σε μειώσεις ενώ στην συνέχεια οι άνεργοι αυξάνονται σταδιακά μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Συνολικά, οι άνεργοι άνω των 25 ετών στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης αυξάνονταν ανά τρίμηνο κατά μέσο όρο κατά 5.300.000 άτομα, μετά την σημαντική αύξηση των ανέργων στο πρώτο τρίμηνο του 2012 αυξήθηκαν σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2008 κατά 6.872.000 άτομα, αύξηση που αναλογεί στο 56,8%.

Στην μόνη χώρα της ΕΕ-27 όπου οι νέοι άνεργοι μειώνονται κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι και πάλι η Γερμανία, όπου η μείωση που εμφανίζεται από το πρώτο τρίμηνο του 2010 με έντονους ρυθμούς μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2012.

Αντίθετα, τους μεγαλύτερους ρυθμούς μεταβολής των ανέργων άνω των 25 ετών παρουσιάζουν οι 13 χώρες του παρακάτω πίνακα, όπου η διαφορά με τον προηγούμενος βρίσκεται στην προσθήκη των κρατών Πορτογαλία και Σλοβενία.

Πίνακας 20: Μεταβολές ανέργων άνω των 25 ετών και των απασχολούμενων άνω των 25 ετών 2008-2012 Α΄ τρίμηνο σε κράτη μέλη της ΕΕ-27

	ΑΝΕΡΓΟΙ		ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	
	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ	ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ
Ε.Ε. - 27*	6.872,0	56,8	-1.119,1	-0,6
ΕΥΡΩΖΩΝΗ*	4.953,0	55,8	-1.098,3	-0,8
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	125,0	240,4	-94,5	-6,9
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	169,0	222,4	-182,6	-10,0
ΕΛΛΑΔΑ	589,0	190,6	-559,4	-13,2
ΙΣΠΑΝΙΑ	2.985,0	189,5	-1.969,6	-10,6
ΕΣΘΟΝΙΑ	38,0	181,0	-24,4	-4,2
ΚΥΠΡΟΣ	18,0	150,0	11,8	3,5
ΔΑΝΙΑ	87,0	133,8	-111,3	-4,6
ΛΕΤΟΝΙΑ	70,0	118,6	-208,1	-20,9
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	37,0	102,8	-19,6	-2,2
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	156,0	89,7	-347,3	-11,4
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	303,0	87,1	-370,3	-7,8

*Πηγή: Eurostat, *Σε Ε.Ε.-27 και Ευρωζώνη η μεταβολή της απασχόλησης είναι ο μέσος όρος των τριμήνων 2008-2011.*

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και η απασχόληση των άνω των 25 ετών σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 μειώθηκε σημαντικά κυρίως μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2010 ενώ η μικρή αύξηση μετά το τρίτο τρίμηνο του 2010 συνεχίστηκε με εντονότερους ρυθμούς κατά το 2011. Στην κατ' έτος και τρίμηνο εξέταση των μεταβολών διαπιστώνουμε τα παρακάτω:

Το Λουξεμβούργο είναι το μόνο από τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 όπου η απασχόληση των άνω των 25 ετών αυξάνεται σε όλο το διάστημα της κρίσης, ενώ οι ρυθμοί αύξησης μειώνονται σταδιακά.

Γερμανία και Μάλτα είναι δύο ακόμη από τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 όπου η απασχόληση των άνω των 25 ετών αυξάνεται σε όλο το διάστημα της κρίσης, με εξαίρεση το δεύτερο τρίμηνο του 2009, ενώ οι ρυθμοί αύξησης της απασχόλησης κατά το 2011 είναι σημαντικοί και βαίνουν αυξανόμενοι.

Πολωνία, Αυστρία, είναι δύο ακόμη κράτη μέλη της ΕΕ-27 όπου η απασχόληση αυξήθηκε σχεδόν σε όλη την περίοδο της οικονομικής κρίσης με σταθερούς ρυθμούς αύξησης που είναι στο 1,5% και 1,0% αντίστοιχα.

Σε Γαλλία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο η απασχόληση των άνω των 25 ετών άρχισε να αυξάνεται κυρίως μετά το τρίτο τρίμηνο του 2010 και συνεχίστηκε μέχρι και το τελευταίο τρίμηνο του 2011.

Τέλος, σε Εσθονία και Νορβηγία οι σημαντικοί ρυθμοί αύξησης της απασχόλησης άνω των 25 ετών τοποθετούνται σε όλο το 2011 ενώ συνεχίζονται και στο πρώτο τρίμηνο του 2012.

Αντίθετα, από τα κράτη μέλη της ΕΕ-27 του πίνακα όπου οι άνεργοι άνω των 25 ετών αυξήθηκαν σημαντικά, υπάρχουν και σημαντικές μειώσεις της απασχόλησης αυτών με εξαίρεση τρία κράτη μέλη όπου η απασχόληση μειώθηκε σε μικρότερο βαθμό από τα υπόλοιπα (Δανία, Σλοβενία και Σλοβακία) και η Κύπρος όπου η απασχόληση αυξήθηκε οριακά.

8.4.5. Οι Μεταβολές στις μορφές απασχόλησης στην Ε.Ε.-27

Η απασχόληση στα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε.-27⁸² ή της Ευρωζώνης είχε παρόμοια «συμπεριφορά» στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης, με την έννοια της προσπάθειας της ενίσχυσης της απασχόλησης των άνω των 25 ετών. Όμως η ηλικιακή ομάδα, που έχει πληγεί περισσότερο από την οικονομική κρίση είναι οι νέοι μέχρι 24 ετών, των οποίων η απασχόληση μειώθηκε στα περισσότερα κράτη μέλη.

Μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις ομάδες κρατών μελών στην Ε.Ε.-27, από τις οποίες στις τρεις πρώτες η απασχόληση έχει αυξηθεί ενώ στην τέταρτη η απασχόληση μειώθηκε. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλες οι χώρες των οποίων η απασχόληση αυξήθηκε, (με εξαίρεση την Γαλλία), αύξησαν την απασχόλησή τους κυρίως ή αποκλειστικά με θέσεις μισθωτής εργασίας μόνιμης απασχόλησης. Επίσης είναι χαρακτηριστικό ότι στις χώρες της τέταρτης κατηγορίας η μείωση αφορά όλες τις ηλικιακές ομάδες και όλες τις μορφές απασχόλησης.

Η πρώτη ομάδα αποτελείται από χώρες των οποίων η απασχόληση δεν επηρεάστηκε από την κρίση (Γερμανία, Μάλτα, Λουξεμβούργο και Πολωνία) και οι οποίες πρωτίστως δημιούργησαν θέσεις εργασίας είτε πλήρους απασχόλησης είτε θέσεις μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από χώρες οι οποίες επηρεάστηκαν από την κρίση μέχρι τον πρώτο ενάμιση χρόνο ενώ μετά ανέκαμψαν ενισχύοντας την απασχόληση κυρίως με θέσεις εργασίας είτε πλήρους απασχόλησης είτε με θέσεις μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση (Σουηδία, Νορβηγία*, Εσθονία και Λιθουανία).

Η τρίτη ομάδα αποτελείται από χώρες οι οποίες ενίσχυσαν αρχικά ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ανέκαμψαν διατηρώντας αυτό το μοντέλο ενισχύοντας ταυτόχρονα κατά το τελευταίο έτος είτε την μόνιμη απασχόληση, (Αυστρία, Βέλγιο, Φιλανδία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία, Ρουμανία, Ουγγαρία και Κύπρος,) είτε ενισχύοντας το ίδιο έτος και την πλήρη απασχόληση (Λετονία, Τσεχία και Σλοβακία).

82. Στην εξέταση των κρατών μελών της ΕΕ-27 θα συμπεριληφθούν και οι χώρες Νορβηγία που δεν ανήκει στην ΕΕ-27, Ισλανδία και Κροατία η οποίες είναι υποψήφια μέλη στην ΕΕ-27.

Τέλος, η τέταρτη ομάδα αποτελείται από τις χώρες των οποίων η απασχόληση μειώθηκε σε όλη την διάρκεια της οικονομικής κρίσης (Ελλάδα, Ισπανία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Δανία, Ολλανδία, Βουλγαρία, Σλοβενία, Ισλανδία* και Κροατία*).

Ειδικότερα, από την εξέταση των τριμηνιαίων στοιχείων για την απασχόληση κατά ηλικιακή ομάδα και είδος απασχόλησης στα κράτη μέλη της ΕΕ-27 και στα τρία ακόμα κράτη προκύπτουν τα παρακάτω:

Ε.Ε.-27: Η κρίση κτυπά τους νέους σε όλες τις μορφές της. Ενισχύεται η μερική απασχόληση σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο και η προσωρινή από το Β΄ τρίμηνο του 2010 στην ηλικιακή ομάδα των άνω των 25 ετών, ενώ κατά το τελευταίο έτος οι μεταβολές οφείλονται κυρίως σε θέσεις εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

Ευρωζώνη: **Η κρίση κτυπά τους νέους σε όλες τις μορφές της**, με εξαίρεση το τελευταίο έτος όπου αυξάνεται η μερική απασχόληση αυτών. Ενισχύεται η μερική απασχόληση σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο και η προσωρινή από το Β΄ τρίμηνο του 2010 στην ηλικιακή ομάδα των άνω των 25 ετών, ενώ κατά το τελευταίο έτος οι μεταβολές οφείλονται κυρίως σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ: **Η κρίση κτυπά τους νέους μέχρι και το Β΄ τρίμηνο του 2010.** Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών σχεδόν σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οφείλεται κυρίως σε θέσεις εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**. Ως αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών (αυτής της πολιτικής) είναι και η **αύξηση της απασχόλησης των νέων** από το Γ΄ τρίμηνο του 2010 με θέσεις μισθωτής και μάλιστα **μόνιμης απασχόλησης**, ενώ κατά το **2011** αυξάνονται και οι θέσεις εργασίας νέων κυρίως με **μερική απασχόληση**.

ΜΑΛΤΑ: Η **αύξηση** της απασχόλησης των άνω των 25 ετών σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οφείλεται **κυρίως** σε θέσεις εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

Ενίσχυση των **ευέλικτων** μορφών απασχόλησης σε όλο το διάστημα της κρίσης οι οποίες διατηρούν σχεδόν **αμετάβλητη** την απασχόληση των **νέων**.

ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ: **Η κρίση κτυπά τους νέους τα δύο τελευταία χρόνια και κυρίως το 2010.** Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οφείλεται κυρίως σε θέσεις εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση** αν και υπάρχει κάμψη το 2011.

ΠΟΛΩΝΙΑ: **Η κρίση κτυπά τους νέους.** Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών σχεδόν σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οφείλεται **αποκλειστικά** σε θέσεις εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

ΣΟΥΗΔΙΑ: Η κρίση κτυπά **όλες τις ηλικιακές ομάδες** μέχρι και το Α΄ τρίμηνο του 2010. Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών οφείλεται **αποκλειστικά** σε θέσεις εργασίας με **πλήρη** απασχόληση και σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη** απασχόληση. Η αύξηση της απασχόλησης των **νέων** από το Γ΄ τρίμηνο του 2010 γίνεται με θέσεις **κυρίως πλήρους** απασχόλησης, ενώ παράλληλα αυξάνεται και η μισθωτή εργασία με θέσεις **κυρίως προσωρινής** απασχόλησης.

ΝΟΡΒΗΓΙΑ*: Η κρίση κτυπά **τους νέους κυρίως τον πρώτο χρόνο**. Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών οφείλεται **αποκλειστικά** σε θέσεις εργασίας με **πλήρη** απασχόληση και σε θέσεις μισθωτής εργασίας με **μόνιμη** απασχόληση. Ως αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών (αυτής της πολιτικής) είναι και η **αύξηση** της απασχόλησης των **νέων** από το Γ΄ τρίμηνο του 2011 με θέσεις μισθωτής και μάλιστα **μόνιμης** απασχόλησης, ενώ παράλληλα αυξάνονται και οι θέσεις εργασίας νέων με **μερική** απασχόληση.

ΕΣΘΟΝΙΑ: Η κρίση μέχρι και το Γ΄ τρίμηνο του 2010 **πλήττει όλες** τις ηλικιακές ομάδες και **κυρίως** θέσεις εργασίας με **πλήρη και μόνιμη** απασχόληση. Η **ανάκαμψη** από το Δ΄ τρίμηνο του 2010 και μετά η οποία αφορά επίσης και τις **δύο ηλικιακές ομάδες**, οφείλεται στην **ενίσχυση** θέσεων εργασίας με **πλήρη** απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη** απασχόληση.

ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ: Η κρίση κτυπά **τους νέους**. Η **αύξηση** της απασχόλησης των άνω των **25 ετών** τον τελευταίο χρόνο οφείλεται κυρίως σε **θέσεις** εργασίας με **πλήρη** απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη** απασχόληση.

ΑΥΣΤΡΙΑ: Η κρίση κτυπά **τους νέους**. Η **διαρκής αύξηση** της απασχόλησης των άνω των **25** ετών οφείλεται στην **μισθωτή εργασία** σε θέσεις κυρίως **μόνιμης** απασχόλησης, αλλά και σε αυξήσεις στην **μερική απασχόληση**. Ως αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών (αυτής της πολιτικής) είναι το **2011 να ενισχύεται η απασχόληση των νέων**.

ΒΕΛΓΙΟ: Η κρίση κτυπά **τους νέους**. Η αύξηση της απασχόλησης των άνω των 25 ετών σχεδόν σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οφείλεται σε **συνεχή αύξηση** ελαστικών μορφών απασχόλησης (**μερική απασχόληση**), ενώ η **μισθωτή εργασία** αυξάνεται σημαντικά με θέσεις κυρίως **μόνιμης απασχόλησης** το 2010 και με θέσεις **προσωρινής εργασίας** το 2011. Ως αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών (αυτής της πολιτικής) είναι και η **αύξηση της απασχόλησης των νέων το 2011** κυρίως με ελαστικές μορφές απασχόλησης (**μερική και προσωρινή**).

ΦΙΛΑΝΔΙΑ: Η **αύξηση** της απασχόλησης των άνω των **25 ετών** τον **τελευταίο** χρόνο οφείλεται κυρίως σε θέσεις εργασίας με **μερική** απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη** απασχόληση. Η **αύξηση** της απασχόλησης **των νέων** την ίδια περίοδο γίνεται με ενίσχυση θέσεων εργασίας με **πλήρη** και με **μόνιμη** απασχόληση.

ΓΑΛΛΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Ενισχύοντας κυρίως τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης σε όλο το διάστημα της κρίσης και εν μέρει η πλήρης κατά το τελευταίο έτος, διατηρείται σχεδόν αμετάβλητη η απασχόληση άνω των 25 ετών.

ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Η πολιτική ενίσχυσης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης με ταυτόχρονη μείωση των μορφών πλήρους και μόνιμης απασχόλησης ως κυρίαρχο μοντέλο στην αγορά εργασίας φαίνεται να αντιστρέφεται το 2011 επιφέροντας θετικά αποτελέσματα στην απασχόληση άνω των 25 ετών.

ΙΤΑΛΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Ενισχύονται οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης τα δύο τελευταία έτη στην απασχόληση άνω των 25 ετών, και εν μέρει η μόνιμη και η πλήρης απασχόληση το τελευταίο έτος.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Η αύξηση της απασχόληση των άνω των 25 ετών κατά το 2010 οφείλεται αποκλειστικά σε αύξηση θέσεων εργασίας με μερική απασχόληση ενώ κατά το 2011 αυξάνονται οι θέσεις μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

ΟΥΓΓΑΡΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Η αύξηση της απασχόληση των άνω των 25 ετών από το Γ' τρίμηνο του 2010 οφείλεται σε αύξηση θέσεων εργασίας με μερική απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

ΚΥΠΡΟΣ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Η αύξηση της απασχόληση των άνω των 25 ετών, με εξαίρεση το 2011, οφείλεται σε αύξηση θέσεων εργασίας με μερική απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

ΤΣΕΧΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Ενισχύεται η μερική απασχόληση την περίοδο της ύφεσης και η προσωρινή απασχόληση το 2010 ενώ η αύξηση της απασχόληση των άνω των 25 ετών το 2011 οφείλεται κυρίως σε αύξηση θέσεων εργασίας με πλήρη απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

ΣΛΟΒΑΚΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Ενισχύεται η μερική απασχόληση την περίοδο της ύφεσης ενώ η αύξηση της απασχόληση των άνω των 25 ετών το 2011 οφείλεται σε αύξηση κυρίως θέσεων εργασίας με πλήρη απασχόληση και θέσεων μισθωτής εργασίας με μόνιμη απασχόληση.

ΛΕΤΟΝΙΑ: Η κρίση κτυπά τους νέους. Ενισχύοντας διαφορετικά κατά την περίοδο της ύφεσης τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης (2009 μερική, 2010 προσωρινή), αυξάνεται η απασχόληση των άνω των 25 ετών το 2011 με θέσεις πλήρους και μόνιμης απασχόλησης.

ΕΛΛΑΔΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες κυρίως σε θέσεις εργασίας με πλήρη κι μόνιμη απασχόληση και η εν λόγω κατάσταση δεν φαίνεται αναστρέψιμη στο άμεσο μέλλον. Οι ρυθμοί μείωσης στους νέους είναι εκρηκτικοί, ενώ εκρηκτικοί είναι και οι ρυθμοί μείωσης των σταθερών μορφών απασχόλησης.

ΙΣΠΑΝΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες κυρίως σε θέσεις εργασίας με **πλήρη και μόνιμη** απασχόληση, ενώ οι **ρυθμοί μείωσης στους νέους είναι εκρηκτικοί**. Ισχυρή αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης άνω των 25 ετών, με μηδενική προσφορά στην αντιμετώπιση της κρίσης.

ΙΡΛΑΝΔΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες κυρίως σε θέσεις εργασίας με **πλήρη και μόνιμη** απασχόληση, ενώ οι **ρυθμοί μείωσης στους νέους είναι εκρηκτικοί**. Η αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης άνω των 25 ετών δεν είχε ουσιαστική προσφορά στην αντιμετώπιση της κρίσης.

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες. Στην απασχόληση άνω των 25 ετών **ενισχύονται** διαφορετικά οι **ευέλικτες μορφές απασχόλησης** (2010 προσωρινή, 2011 μερική), ενώ στο **διάστημα Δ΄** τρίμηνο του 2010 μέχρι και το Γ΄ τρίμηνο του 2011 αυξάνεται και η **μόνιμη απασχόληση**. **Αυξάνεται η μερική απασχόληση των νέων το 2011.**

ΔΑΝΙΑ: Η κρίση πλήττει όλες τις ηλικιακές ομάδες και κυρίως θέσεις εργασίας με **πλήρη και μόνιμη απασχόληση**.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η **μείωση** της απασχόλησης οφείλεται σε μείωση θέσεων εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**. **Αυξάνεται η απασχόληση των νέων το 2011** με θέσεις **ευέλικτων μορφών απασχόλησης**.

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η **μείωση** της απασχόλησης οφείλεται σε μείωση θέσεων εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

ΣΛΟΒΕΝΙΑ: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η **μείωση** της απασχόλησης οφείλεται σε μείωση θέσεων εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

ΚΡΟΑΤΙΑ*: Η κρίση κτυπά όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η **μείωση** της απασχόλησης οφείλεται σε μείωση θέσεων εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**.

ΙΣΛΑΝΔΙΑ*: Η κρίση κτυπά την ηλικιακή ομάδα άνω των **25 ετών** με την **μείωση** της απασχόλησης να οφείλεται σε απώλειες θέσεων εργασίας με **πλήρη απασχόληση** και θέσεων μισθωτής εργασίας με **μόνιμη απασχόληση**. **Αυξάνεται η απασχόληση των νέων** τα δύο τελευταία έτη με θέσεις **πλήρους απασχόλησης** και μισθωτής εργασίας με θέσεις **προσωρινής απασχόλησης**.

Πίνακας 21: Οι μεταβολές ανά ηλικιακή ομάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση -27

ΑΠΟΛΥΤΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ	2008 - 2009				2009 - 2010				2010 - 2011				11-12	
	ΧΩΡΑ	ΗΛΙΚΙΑ	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Ε.Ε.-27	15-24	-1.337,0	-1.650,9	-2.015,9	-1.755,3	-1.429,1	-910,4	-595,3	-515,2	-463,3	-358,6	-541,6	-532,5	:
	25-74	-860,2	-1.945,0	-3.153,6	-2.709,0	-1.574,7	-252,1	455,6	469,8	1.681,7	1.437,2	946,8	858,5	:
	15-74	-2.197,1	-3.595,8	-5.169,4	-4.464,3	-3.003,7	-1.162,5	-139,7	-45,4	1.218,2	1.078,5	405,3	326,0	:
Ευρωζώνη	15-24	-961,6	-1.068,5	-1.252,0	-1.064,5	-851,6	-674,1	-541,9	-360,5	-271,3	-92,7	-135,6	-241,9	:
	25-74	-723,3	-1.355,0	-2.498,9	-1.753,4	-736,6	-276,2	239,1	11,4	619,3	960,6	688,0	359,8	:
	15-74	-1.684,9	-2.423,5	-3.750,9	-2.817,9	-1.588,2	-950,4	-302,7	-349,2	348,0	868,0	552,3	118,0	:
Γερμανία	15-24	-153,5	-111,2	-165,6	-117,4	-155,2	-104,8	3,5	2,1	66,3	221,4	154,6	150,6	:
	25-74	330,1	271,0	-490,4	121,6	317,7	398,2	546,6	43,7	649,5	811,0	905,2	974,6	:
	15-74	176,5	159,8	-656,0	4,2	162,5	293,5	550,0	45,8	715,8	1.032,4	1.059,9	1.125,2	:
Μάλτα	15-24	0,0	-0,5	-0,6	-2,5	-1,8	1,0	1,2	0,6	-0,3	-1,3	0,1	0,2	0,3
	25-74	3,3	1,1	-1,0	3,0	3,6	2,1	3,5	2,5	6,1	5,8	4,0	3,0	3,0
	15-74	3,3	0,6	-1,7	0,6	1,8	3,2	4,6	3,0	5,8	4,4	4,2	3,3	3,3
Λουξεμβούργο	15-24	-0,4	2,3	4,4	2,8	-0,2	-5,9	-2,5	-3,7	2,6	-0,8	-0,4	-0,6	:
	25-74	16,2	7,6	10,2	14,6	4,7	6,3	6,2	10,1	6,2	3,4	3,7	2,5	:
	15-74	15,8	9,9	14,5	17,6	4,6	0,5	3,7	6,2	8,6	2,6	3,4	2,1	:
Πολωνία	15-24	-41,3	-56,9	-120,0	-110,2	-119,5	-48,1	-9,4	-70,3	-128,2	-96,4	-118,9	-92,3	:
	25-74	235,4	208,0	152,6	-0,5	-14,1	197,9	189,3	254,8	427,3	265,1	199,9	212,4	:
	15-74	194,2	151,2	32,6	-110,7	-133,7	149,7	179,9	184,4	299,1	168,7	81,0	120,3	:
Σουηδία	15-24	-24,0	-23,8	-62,1	-40,0	-26,4	-2,6	35,5	36,6	47,0	25,0	23,8	0,2	-12,7
	25-74	-30,1	-75,3	-64,0	-55,0	-6,3	32,8	49,5	67,0	76,2	81,2	66,1	64,8	41,9
	15-74	-54,2	-99,2	-126,1	-95,1	-32,8	30,2	85,0	103,7	123,3	106,2	89,8	65,0	29,2
Νορβηγία*	15-24	-20,9	-21,7	-24,7	-19,3	-4,0	-2,7	1,8	9,7	-0,5	-3,1	8,6	8,9	17,7
	25-74	29,0	15,5	-10,8	-3,8	-12,4	-5,1	8,4	9,3	25,8	24,8	37,6	37,0	41,3
	15-74	8,0	-6,3	-35,5	-23,1	-16,3	-7,8	10,2	19,1	25,3	21,7	46,2	45,8	59,0

Πηγή: Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

Πίνακας 21: (συνέχεια)

ΑΠΟΛΥΤΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ		2008 - 2009				2009 - 2010				2010 - 2011				11-12	
ΧΩΡΑ	ΗΛΙΚΙΑ	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q1
Εσθονία	15-24	-11,7	-13,0	-15,8	-28,0	-16,8	-12,4	-7,7	3,2	9,2	12,3	10,5	0,9	1,5	
	25-74	-32,8	-51,0	-46,7	-44,1	-41,6	-21,3	-12,2	9,2	28,4	31,4	39,1	20,7	21,6	
	15-74	-44,4	-64,0	-62,4	-72,1	-58,5	-33,8	-19,9	12,4	37,7	43,8	49,6	21,6	23,0	
Λιθουανία	15-24	-19,1	-29,0	-43,5	-27,2	-25,0	-28,3	-6,9	-1,8	-2,3	4,4	-3,5	-18,2	-3,6	
	25-74	-58,3	-75,4	-69,4	-95,0	-79,1	-64,3	-65,4	-15,4	14,0	51,7	29,6	29,9	28,6	
	15-74	-77,4	-104,5	-112,9	-122,2	-104,2	-92,6	-72,3	-17,2	11,8	56,1	26,1	11,7	25,1	
Αυστρία	15-24	-5,8	-16,3	-18,2	-18,9	-19,8	-18,2	-10,8	10,3	13,6	23,1	21,0	-13,5	-5,7	
	25-74	11,7	-10,7	-2,4	7,3	19,7	18,0	41,8	39,4	37,0	38,9	29,7	39,6	50,5	
	15-74	5,9	-27,0	-20,6	-11,6	-0,1	-0,2	31,0	49,7	50,6	61,9	50,8	26,1	44,8	
Βέλγιο	15-24	-34,7	-15,2	-21,6	-26,0	-9,4	-14,3	20,4	5,6	30,9	12,7	-19,1	23,3	-9,5	
	25-74	11,9	7,3	-31,1	20,6	51,0	55,3	45,7	98,1	-41,7	89,9	29,1	-37,9	50,3	
	15-74	-22,9	-8,0	-52,7	-5,4	41,7	41,1	66,1	103,7	-10,8	102,6	10,0	-14,6	40,7	
Φιλανδία	15-24	-10,1	-31,3	-44,2	-40,7	-28,5	-9,3	13,0	8,3	10,3	15,4	9,4	1,8	6,2	
	25-74	-15,9	-45,6	-45,7	-60,9	-30,8	-2,5	0,9	9,7	9,1	16,0	13,8	28,9	18,3	
	15-74	-26,0	-76,9	-89,9	-101,6	-59,3	-11,9	14,0	18,0	19,4	31,5	23,2	30,7	24,5	
Γαλλία	15-24	-60,0	-35,0	-90,7	-86,9	-38,8	-15,6	-50,3	3,0	-59,1	-11,0	0,5	-71,4	-49,5	
	25-74	-62,6	-149,7	-200,7	-274,0	-53,6	16,6	145,0	131,9	112,7	107,0	52,7	154,5	106,2	
	15-74	-122,6	-184,6	-291,5	-361,0	-92,4	1,0	94,8	135,0	53,6	96,0	53,2	83,1	56,7	
Ηνωμένο Βασίλειο	15-24	-247,5	-302,0	-372,6	-320,0	-215,2	-76,0	43,4	-29,2	-38,9	-72,2	-204,9	-124,3	:	
	25-74	-29,5	-284,0	-104,2	-88,5	-174,4	110,8	181,5	168,8	394,1	277,9	117,4	137,7	:	
	15-74	-276,9	-585,9	-476,8	-408,4	-389,8	34,7	224,8	139,5	355,4	205,8	-87,4	13,4	:	
Ιταλία	15-24	-147,9	-205,7	-172,3	-112,3	-61,5	-76,3	-112,6	-50,7	-69,2	-90,9	-57,4	-56,4	-62,4	
	25-74	-52,5	-170,7	-329,2	-318,6	-146,2	-122,9	-118,6	56,2	182,0	175,7	220,9	81,1	-16,5	
	15-74	-200,5	-376,4	-501,5	-430,9	-207,7	-199,2	-231,3	5,6	112,8	84,8	163,6	24,7	-78,9	

Πηγή: Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

Πίνακας 21: (συνέχεια)

ΑΠΟΛΥΤΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ		2008 - 2009				2009 - 2010				2010 - 2011				2011 - 2012
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1
ΧΩΡΑ	ΗΛΙΚΙΑ													
	15-24	6,4	-60,6	-28,5	-14,4	-35,2	13,6	-49,6	-54,5	-41,3	-71,5	-55,1	-9,2	:
	25-74	-86,4	-51,4	-71,6	-196,2	-69,1	93,3	5,2	80,0	175,7	-206,7	-197,3	-1,6	:
Ρουμανία	15-24	-80,0	-111,9	-100,1	-210,6	-104,3	106,8	-44,4	25,6	134,4	-278,3	252,4	-10,9	:
	15-24	-27,2	-20,6	-30,0	-26,5	-0,9	-6,2	-2,0	5,1	0,6	2,2	2,6	-7,5	-8,9
	25-74	-53,1	-50,8	-110,8	-71,3	-43,7	-12,0	40,9	16,3	12,6	27,6	31,0	53,7	67,7
Ουγγαρία	15-24	-80,3	-71,4	-140,8	-97,9	-44,6	-18,2	39,0	21,5	13,2	29,9	33,4	46,3	58,8
	15-24	0,6	-1,9	-4,5	-4,5	-4,9	-1,0	1,7	-0,5	-1,8	-3,2	-6,9	-6,1	1,3
	25-74	-2,5	1,2	5,0	2,3	7,2	5,4	1,4	2,8	1,2	-4,2	-6,3	-10,3	5,9
Κύπρος	15-74	-1,9	-0,7	0,6	-2,3	2,3	4,3	2,9	2,4	-0,7	-7,3	-13,1	-16,4	7,3
	15-24	-5,3	-20,5	-26,0	-42,4	-43,8	-34,4	-15,8	-12,2	-8,9	-13,0	-20,7	-29,8	-10,6
	25-74	-5,5	-42,7	-67,3	-65,3	-77,7	-27,9	4,9	3,2	47,1	44,9	40,1	29,3	-16,4
Τσεχία	15-74	-10,8	-63,1	-93,4	-107,7	-121,5	-62,3	-10,7	-9,0	38,2	31,9	19,2	-0,6	-27,0
	15-24	-35,1	-35,8	-28,5	-32,2	-30,3	-20,8	-22,1	-16,3	-9,6	-4,6	-14,2	-13,5	-9,5
	25-74	33,9	9,4	-76,9	-104,1	-77,6	-45,2	-10,1	26,1	59,3	48,2	46,1	26,1	2,7
Σλοβακία	15-74	-1,2	-26,4	-105,4	-136,4	-107,8	-66,0	-32,2	9,9	49,7	43,6	32,0	12,6	-6,8
	15-24	-41,0	-38,3	-40,8	-28,8	-19,4	-11,6	-4,4	3,2	-0,7	-1,8	-9,2	3,4	-11,0
	25-74	-50,1	-104,5	-137,8	-124,2	-111,1	-51,7	10,8	15,2	28,8	32,2	33,7	32,2	-75,7
Λετονία	15-74	-91,1	-142,8	-178,6	-153,0	-130,6	-63,3	6,4	18,4	28,2	30,5	24,4	35,6	-86,7
	15-24	-1,7	-18,1	-8,5	-24,7	-28,8	-30,2	-37,9	-34,6	-40,3	-50,0	-51,9	-47,4	-43,5
	25-74	-24,8	-33,1	-40,8	-51,4	-30,5	-75,1	-100,5	-144,7	-191,5	-219,6	-271,7	-316,9	-310,3
Ελλάδα	15-74	-26,5	-51,3	-49,3	-76,1	-59,3	-105,3	-138,3	-179,3	-231,8	-269,6	-323,7	-364,3	-353,8
	15-24	-390,9	-442,4	-509,0	-391,0	-253,2	-186,6	-155,3	-149,4	-162,4	-164,1	-168,5	-187,1	-193,0
	25-74	-923,0	-1.041,7	-969,6	-821,6	-442,1	-278,3	-166,6	-86,6	-81,4	-10,3	-223,3	-411,8	-524,3
Ισπανία	15-74	-1.313,9	-1.484,1	-1.478,7	-1.212,6	-695,3	-464,9	-321,8	-236,0	-243,8	-174,4	-391,8	-599,0	-717,3

Πηγή: Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

Πίνακας 21: (συνέχεια)

ΧΩΡΑ	ΗΛΙΚΙΑ	2008 - 2009				2009 - 2010				2010 - 2011				11-12		
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	
Ιρλανδία	15-24	-71,7	-73,4	-90,7	-64,2	-53,9	-43,0	-36,4	-33,8	-23,2	-23,2	-23,1	-14,6	-15,6		
	25-74	-96,7	-95,4	-102,0	-91,8	-54,0	-35,9	-34,0	-32,3	-30,2	-18,1	-22,8	0,2	-1,7		
	15-74	-168,5	-168,7	-192,7	-156,0	-107,9	-79,0	-70,4	-66,2	-53,4	-41,4	-45,9	-14,3	-17,3		
Πορτογαλία	15-24	-42,9	-53,8	-48,3	-60,0	-44,3	-38,5	-51,3	-31,5	-21,8	-27,5	-0,9	-34,4	-49,3		
	25-74	-44,6	-89,2	-126,2	-91,1	-51,9	-52,9	-6,3	-43,0	-111,8	-61,7	-88,7	-162,9	-148,2		
	15-74	-87,5	-143,0	-174,5	-151,0	-96,2	-91,4	-57,5	-74,5	-133,6	-89,2	-89,6	-197,3	-197,5		
Ολλανδία	15-24	14,1	-7,9	-25,9	-45,2	-108,9	-91,6	-78,0	-70,8	-1,0	7,0	16,4	29,8			
	25-74	125,1	37,8	-34,0	-58,2	-211,5	-140,3	-94,6	-94,4	7,5	-30,5	-26,5	-7,8			
	15-74	139,1	29,9	-59,9	-103,5	-320,3	-231,9	-172,6	-165,2	6,3	-23,4	-10,1	22,1			
Δανία	15-24	22,6	-12,6	-8,8	-40,0	-35,2	-10,3	-26,9	-7,4	9,8	-4,3	9,6	3,0	-19,2		
	25-74	-33,6	-65,2	-80,1	-110,9	-69,7	-60,2	-42,1	-7,7	-22,0	3,9	-3,5	-8,8	13,7		
	15-74	-10,9	-77,8	-88,9	-150,9	-104,9	-70,5	-69,0	-15,1	-12,2	-0,4	6,1	-5,7	-5,5		
Βουλγαρία	15-24	0,7	-18,4	-31,3	-41,4	-56,5	-32,0	-17,6	-24,1	-29,3	-38,5	-29,3	-16,1	-0,3		
	25-74	-25,6	-48,6	-102,1	-148,6	-192,9	-194,5	-158,2	-124,0	-91,5	-101,4	-58,0	-50,8	-37,3		
	15-74	-24,9	-66,9	-133,5	-189,9	-249,4	-226,6	-175,8	-148,2	-120,9	-139,9	-87,3	-66,9	-37,5		
Σλοβενία	15-24	-9,9	-9,2	-11,8	-12,7	4,6	-6,6	-16,9	-2,4	-15,4	-8,1	-5,8	-3,8	-3,4		
	25-74	0,3	-3,4	-17,3	-7,1	-0,9	-3,6	-9,1	-17,1	-23,0	-22,4	-17,4	-23,7	3,1		
	15-74	-9,6	-12,6	-28,9	-19,8	3,7	-10,3	-26,0	-19,5	-38,4	-30,4	-23,3	-27,5	-0,2		
Κροατία*	15-24	-9,0	-2,6	-6,4	-15,5	-3,5	-16,9	-11,1	-19,8	-27,1	-22,4	-19,1	-0,8			
	25-74	22,3	-24,6	-65,1	-22,4	-40,3	-60,6	-57,8	-48,5	-60,1	-34,5	10,3	-47,8			
	15-74	13,3	-27,3	-71,5	-38,0	-43,8	-77,5	-68,9	-68,1	-87,2	-56,9	-8,9	-48,8			
Ισλανδία*	15-24	-3,3	-4,2	-4,8	-3,3	-1,2	0,8	0,3	1,2	0,3	1,6	0,6	-0,4			
	25-74	-5,4	-10,0	-7,1	-5,1	-0,1	0,8	-2,0	-1,7	-2,3	-0,4	1,5	0,0			
	15-74	-8,7	-14,3	-11,9	-8,4	-1,4	1,6	-1,7	-0,4	-2,0	1,3	2,1	-0,5			

Πηγή: Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

ΜΕΡΟΣ 9

**Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις
στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

9.1. Εισαγωγή

Οι αλλαγές που συντελούνται στην ελληνική αγορά εργασίας με αφορμή την οικονομική κρίση και το Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2 «για τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας» που οδηγούν στην πλήρη απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων δεν συνιστούν κεραινό εν αιθρία. Πρόκειται για αλλαγές στο εργασιακό πεδίο που συντελούνται κατά την τελευταία 20ετία στην Ελλάδα με σταδιακές και συμπληρωματικές παρεμβάσεις με άξονα την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και τη μείωση του εργασιακού κόστους και με βασικό εργαλείο την εισαγωγή μιας μεγάλης δέσμης μέτρων για την ενθάρρυνση και την ανάπτυξη της ευελιξίας της εργασίας. Οι πολιτικές αυτές, άλλωστε, εντάσσονται στο πλαίσιο της κρατούσας πολιτικής στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία υιοθετεί την ανάγκη της ριζικής μεταρρύθμισης της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας με διακηρυγμένο στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης. Παράλληλα δημιουργούν μια νέα κατάσταση στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων που, υπό την επίδραση των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων, οδηγούν στην απορρύθμιση του μεταπολεμικού εργασιακού προτύπου που συντελείται και με όρους κρατικής επαναρρύθμισης του περιεχομένου της εργασίας. Στο πλαίσιο της νέας αυτής αντίληψης για τη λειτουργία της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, σύμφωνα με την οποία η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων ανάγεται σε κυρίαρχη αξία σε βάρος των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, το εργατικό δίκαιο αντιμετωπίζεται ως εμπόδιο απέναντι στην υλοποίηση των προαναφερόμενων στόχων. Βασική **συνέπεια** της νέας αντίληψης αποτελεί το γεγονός ότι εισάγονται στο εργατικό δίκαιο, σταδιακά και με εντεινόμενους ρυθμούς, στοιχεία από το εμπορικό δίκαιο, και ειδικότερα από το δίκαιο του ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του περιεχομένου του και την εκτροπή του από τον ουσιαστικό ρόλο του που είναι προστασία του αδύνατου πόλου της εργασιακής σχέσης και την ενίσχυση της θέσης του εργοδότη. Ειδικότερα, οι συντελούμενες αλλαγές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων εκδηλώνονται σε τέσσερις **βασικούς άξονες** του περιεχομένου της μισθωτής εργασίας: Στην υποβάθμιση του ρόλου της πλήρους και σταθερής απασχόλησης υπέρ των ευέλικτων μορφών εργασίας που συνεπάγονται περιορισμένες αμοιβές και δικαιώματα, στην αποδιάρθρωση του τρόπου διαμόρφωσης των συλλογικών συμβάσεων και του τρόπου καθορισμού των αποδοχών, στην ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας με την απόλυτη προσαρμογή του στις ανάγκες της επιχείρησης κα, τέλος, στην άμβλυση των

όρων της προστασίας από τις απολύσεις. Στην Ελλάδα **οι πολιτικές ενίσχυσης της ευελιξίας της εργασίας** από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και εντεύθεν, που αποσκοπούν στην υλοποίηση του στόχου μείωσης των δαπανών για την εργασία προς όφελος της ανταγωνιστικότητας, συναντούν δύο ακόμη παραδοσιακές πρακτικές διατήρησης του μισθολογικού κόστους σε χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τα ισχύοντα στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο. Καταρχήν οι μέσες ετήσιες αμοιβές από την πλήρη απασχόληση αντιστοιχούν, κατά το 2009, στο 68% της ΕΕ-15 και στο 97% της ΕΕ-27 στην οποία συμμετέχουν χώρες (πχ. Βουλγαρία), με μισθούς που αντιπροσωπεύουν το 1/10 των αντίστοιχων ελληνικών. Επιπλέον η εκτεταμένη **παράνομη ευελιξία** που συνδέεται με την παραβίαση της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας, με ενδεικτικό το φαινόμενο της ανασφάλιστης εργασίας σε ποσοστό 30% το 2012, ενισχύουν τις πολιτικές διαχείρισης του χαμηλού εργατικού κόστους στην Ελλάδα. Οι εξελίξεις αυτές **συνέτειναν** ώστε πριν ακόμη από την εκδήλωση της των συμπτωμάτων της οικονομικής κρίσης να γίνεται λόγος για περιοχές εργασιακού μεσαίωνα εντός της ελληνικής αγοράς εργασίας και για τη γενιά των 700 ευρώ που εκπροσωπούσε το 1/5 περίπου του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού στη χώρα. Την ίδια περίοδο, ωστόσο, η Ελλάδα, διατηρώντας το χαμηλότερο εργατικό κόστος στην ΕΕ-15 μαζί με την Πορτογαλία διατηρούσε ταυτόχρονα, με την ίδια επίσης χώρα, την τελευταία θέση σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας αποδεικνύοντας ότι οι ανταγωνιστικές οικονομίες απαιτούν πρώτιστα υψηλής ποιότητας προϊόντα και όχι παρεμβάσεις στο μισθολογικό κόστος. Κατά την τελευταία διετία και με αφορμή το μνημόνιο οι αλλαγές στην αγορά εργασίας είναι καταγιστικές. Το περιεχόμενο των αλλαγών αυτών κινείται στα ίδια πλαίσια με τις αλλαγές που συντελούνται στη χώρα κατά την τελευταία 20ετία σε μεγαλύτερη, βέβαια, έκταση και ένταση. Ωστόσο, τα υιοθετούμενα μέτρα, ως προς τη φύση και το περιεχόμενό τους, δεν συνιστούν καινοτομία στον ευρωπαϊκό χώρο. Και τούτο γιατί από το σύνολο των μέτρων, που έχει εισαχθεί με αφορμή την κρίση και το μνημόνιο, δεν υπάρχει η παραμικρή σχετική ρύθμιση για την οποία να επιλέγεται ως πρώτο πεδίο εφαρμογής η ελληνική αγορά εργασίας. Ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες που έχουν υποστεί σοβαρή υποβάθμιση στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων συγκαταλέγεται και η Γερμανία όπου οι μισθωτοί υπέστησαν μειώσεις πραγματικών μισθών κατά 11% κατά το διάστημα της λειτουργίας του ευρώ, ενώ στην ίδια χώρα περί τα 4 εκατομμύρια εργαζόμενοι αμείβονται με μισθούς κάτω των 600 ευρώ. Εντούτοις, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή εμπειρία συναντάται αυτός ο καταγισμός μέτρων σε τέτοια ποσότητα και μέσα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα μικρότερο της διετίας, στοιχείο που παραπέμπει, όντως, σε ελληνική καινοτομία.

9.2. Το περιεχόμενο των μέτρων

Τα χαρακτηριστικά των μέτρων που λαμβάνονται κατά την τελευταία διετία συνίστανται σε ακραίες εκφράσεις νεοφιλελεύθερης έμπνευσης που επιβάλλονται με αφορμή την οικονομική κρίση και το μνημόνιο από διεθνείς και εθνικούς φορείς σχεδιασμού και άσκησης της οικονομικής πολιτικής. Αυτά εξειδικεύονται σε παρεμβάσεις που αφορούν, καταρχήν, στη συρρίκνωση της απασχόλησης και στην απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων στον δημόσιο τομέα στο πλαίσιο της σύγκλισης με το εργασιακό καθεστώς στον ιδιωτικό τομέα και με όρους συνολικής υποβάθμισης. Η απορρύθμιση της εργασίας στο Δημόσιο δημιουργούν το κατάλληλο έδαφος για την εκτεταμένη απορρύθμιση της εργασίας στον ιδιωτικό τομέα με την περαιτέρω ενίσχυση της ευέλικτης και επισφαλούς εργασίας, την διευκόλυνση των απολύσεων και την αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Ειδικότερα:

α) Η μείωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα συντελείται με την καθιέρωση της σχέσης 1:5 και 1:10 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων, με την εισαγωγή των μέτρων της προϋποταξιοδοτικής διαθεσιμότητας και της εργασιακής εφεδρείας που συνίστανται σε έμμεσες απολύσεις, και με την συρρίκνωση των θέσεων προσωρινής απασχόλησης που σε μεγάλο βαθμό καλύπτουν πάγιες ανάγκες. Οι εξελίξεις αυτές περιορίζουν το ποσοστό της απασχόλησης στο Δημόσιο στο 16% που υπολείπεται αισθητά των αντίστοιχων μεγεθών που καταγράφονται στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Επιπλέον με το δεύτερο μνημόνιο προβλέπεται μείωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα κατά 15.000 και κατά 150.000 θέσεις εργασίας για το 2012 και για την περίοδο 2012-15 αντίστοιχα. Παράλληλα επέρχεται γενικευμένη μείωση των αποδοχών που κυμαίνεται από 10%-50% μέσα από άμεσες νομοθετικές παρεμβάσεις στους μισθούς και στα επιδόματα και από την κατάργηση συλλογικών συμβάσεων και κανονισμών προσωπικού με ιδιαίτερη έμφαση στην άρση της πρόσθετης προστασίας από τις απολύσεις για τους εργαζόμενους με σχέση ιδιωτικού δικαίου. Στο πλαίσιο δε του δεύτερου μνημονίου αναμένονται μέτρα που θα κινούνται προς την πλήρη ευθυγράμμιση στο εργασιακό καθεστώς μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. **β) Η διευκόλυνση των απολύσεων** επιχειρείται σε μια περίοδο όξυνσης της ανεργίας επιτείνοντας το αίτημα της εργασιακής ανασφάλειας. Η χαλάρωση της προστασίας των εργαζομένων τόσο στο πεδίο των ατομικών όσο και στο πεδίο των ομαδικών απολύσεων αποτελεί ένα ακόμη πλήγμα σε ένα βασικό άξονα του εργατικού δικαίου. Με τα υιοθετηθέντα μέτρα κατά το πρώτο μνημόνιο μειώνεται το κόστος των απολύσεων μέσω της σύντμησης από τους 24 στους 6 μήνες του ανώτατου χρόνου προειδοποίησης σε περίπτωση καταγγελίας των συμβάσεων και με αποτέλεσμα να μειώνεται το κόστος των απολύσεων μέχρι και 18 μισθούς για τους εργαζόμενους με μεγάλη προϋπηρεσία. Παράλληλα διευκολύνονται οι εργοδότες να καταβάλλουν

τις αποζημιώσεις απόλυσης σε περισσότερες και χαμηλότερες δόσεις σε σχέση με το παρελθόν περιορίζοντας και το όριο της τμηματικής εξόφλησης της αποζημίωσης από τους μισθούς των 6 μηνών στους 2 μήνες. Επίσης επεκτείνεται από τους 2 στους 12 μήνες ο ελάχιστος χρόνος απασχόλησης που απαιτείται για την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης από τον εργοδότη μετά από την καταγγελία της σύμβασης εργασίας αόριστης διάρκειας. Αναφορικά, τέλος, με το όριο για τις ομαδικές απολύσεις, αυτό αυξάνεται από 4 σε 6 εργαζόμενους για τις επιχειρήσεις που απασχολούν από 20-150 εργαζόμενους και από 2% σε 5% για τις μεγαλύτερου μεγέθους επιχειρήσεις. **γ) Η ενίσχυση των ευέλικτων** και επισφαλών μορφών απασχόλησης συντελείται με ποικιλία ρυθμίσεων του πρώτου μνημονίου. Σε αυτές συγκαταλέγονται η επέκταση από τους 18 στους 36 μήνες του ανώτατου χρόνου δανεισμού των εργαζομένων, η επέκταση από τα 2 στα 3 έτη του ανώτατου χρόνου ανανεώσεων των συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης, η επέκταση από τους 6 στους 9 μήνες ανά ημερολογιακό έτος της διάρκειας της εκ περιτροπής εργασίας (4ήμερα, 3ήμερα), η κατάργηση των προσυζητήσεων στην αμοιβή της μερικής απασχόλησης στις περιπτώσεις των υπερωριών και της εργασίας μικρότερης των 20 ωρών εβδομαδιαίως. **δ) Η αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων** και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας αποτελεί το ενδιάμεσο στάδιο που οδηγεί στην εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων και του τρόπου διαμόρφωσης των μισθών. Με το πρώτο μνημόνιο αίρεται μια βασική αρχή του εργατικού δικαίου, εκείνη της ευνοϊκότερης ρύθμισης υπέρ του εργαζόμενου, μέσα από τη νομοθετική αναγνώριση της δυνατότητας να υπογράφονται επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις με δυσμενέστερο περιεχόμενο και να υπερισχύουν του αντίστοιχου των κλαδικών. Με το δεύτερο μνημόνιο μειώνεται ο γενικός κατώτατος μισθός, κατά 22% (και κατά 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών), με νομοθετική παρέμβαση καταργώντας τον ρόλο της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης. Παράλληλα, αναστέλλονται οι αυξήσεις με συλλογικούς όρους σε βασικούς μισθούς, ωριμάνσεις και επιδόματα πολυετίας μέχρι το ποσοστό της ανεργίας να μειωθεί κάτω από το 10%, γεγονός που δεν προβλέπεται να επέλθει υπό τις ασκούμενες πολιτικές, σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, πριν από το 2023. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι οι πρόσφατες αλλαγές στο σύστημα των συλλογικών συμβάσεων δεν επιδρούν μόνο στους γενικούς κατώτατους μισθούς αλλά, σε συνδυασμό με μέτρα του πρώτου και του δεύτερου μνημονίου, συντελούν στην διολίσθηση των μέσων μισθών προς τα κατώτατα επίπεδα των αποδοχών της μισθωτής εργασίας. Αυτό **επιδιώκεται** με τις ακόλουθες **ρυθμίσεις**:

- Με τη νομοθετική καθιέρωση του παγώματος των αυξήσεων
- Με την αναστολή της επέκτασης της εφαρμογής των κλαδικών και ομοιοπαγγελματικών συμβάσεων στο σύνολο των εργαζόμενων του κλάδου και του επαγγέλματος που ωθεί επιχειρήσεις να αποχωρούν από τις εργοδοτικές οργανώσεις

που υπογράφουν σχετικές συλλογικές συμβάσεις και δεσμεύονται από αυτές, και άλλες να μην υποχρεώνονται να τις εφαρμόζουν και να υπογράφουν ατομικές συμβάσεις δεσμευόμενες μόνο ως προς τα γενικά κατώτατα όρια.

- Με την παροχή της δυνατότητας υπογραφής επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων που θα έχουν ως όριο τον γενικό κατώτατο μισθό μη δεσμευόμενες από τα όρια των αντίστοιχων κλαδικών συμβάσεων.
- Με την μείωση του χρόνου επέλευσης της μετενέργειας των συλλογικών συμβάσεων σε περίπτωση λήξης ή καταγγελίας τους (από 6 σε 3 μήνες). Με αυτό τον τρόπο μειώνεται η κανονιστική ισχύς του περιεχομένου των συλλογικών συμβάσεων και η μετενέργεια στους ατομικούς όρους εργασίας αφορά, στο εξής, μόνο τον βασικό μισθό και τα επιδόματα τέκνων, εκπαίδευσης, πολυετίας και επικίνδυνης εργασίας. Οι όροι αυτοί όντας διαπραγματεύσιμοι με νέες ατομικές συμβάσεις οδηγούν στην εσπευσμένη αποδοχή των συνδικάτων να υπογράφουν συλλογικές συμβάσεις πριν από την παρέλευση του τριμήνου υπό την πίεση των όρων που θέτει η εργοδοσία προκειμένου να αποφευχθεί η εξατομίκευση των αμοιβών.
- Η κατάργηση της δυνατότητας μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία σε περίπτωση αποτυχίας της μεσολάβησης. Η εξέλιξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα τον περαιτέρω περιορισμό του ρόλου της διαιτησίας να επιλύει οριστικά τις συλλογικές διαφορές αφήνοντας μετέωρο τον τρόπο επίλυσής τους και ενισχύοντας την ανασφάλεια των εργαζομένων. Επιπλέον η διαιτησία δεν έχει στο εξής αρμοδιότητα να επιλαμβάνεται επί του συνόλου της συλλογικής διαφοράς, αλλά μόνο για το όριο του βασικού μισθού ανά επίπεδο διαπραγμάτευσης. Οι εξελίξεις αυτές αποθαρρύνουν την πλευρά της εργασίας να επιζητεί τη διαιτησία διότι, και στην περίπτωση που την αποδεχθεί η εργοδοσία, αυτή επιλαμβάνεται του βασικού μισθού ενώ παραμένει μετέωρο το πλαίσιο των επιδομάτων, τα θεσμικά ζητήματα αλλά και όλο το περιεχόμενο των κατακτήσεων που έχει επιτευχθεί από προγενέστερες συλλογικές ρυθμίσεις. Τα μέτρα αυτά συνηγορούν στην υπογραφή συλλογικών συμβάσεων από τα συνδικάτα υπό συνθήκες ιδιαίτερης πίεσης.
- Η υποχρέωση προσήλωσης των μεσολαβητών και των διαιτητών στην ανάγκη μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων σε συνάρτηση με την πορεία του μισθολογικού κόστους.
ε) Στα μέτρα αυτά προστίθενται οι ρυθμίσεις για τη μείωση του κόστους της υπέρβασης του ωραρίου της ημερησίας και εβδομαδιαίας απασχόλησης κατά 20% αναφορικά με την υπερεργασία και την υπερωριακή εργασία. στ) Τέλος, η περαιτέρω μείωση του μισθολογικού κόστους αναμένεται να προκύψει και από μέτρα που συγκαταλέγονται στο δεύτερο μνημόνιο όπως η περαιτέρω μείωση του γενικού κατώτατου μισθού(ήδη 586 και 511ευρώ), η τυπική κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού(έχουν ήδη απολεσθεί 3 μισθοί), η καθιέρωση των ελεύθερων

οικονομικών ζωνών που παραπέμπει σε ειδικό μισθολογικό, ασφαλιστικό και φορολογικό καθεστώς, και η ελαστικοποίηση του εργασιμου χρόνου με ατομικούς όρους που απουσκοπεί στη μη πληρωμή των προσαυξήσεων για την υπερωριακή απασχόληση οι οποίες θα υποστούν πρόσθετες μειώσεις.

9.3. Κοινωνικές συνέπειες των μέτρων

Η ένταση της οικονομικής κρίσης και τα μνημονιακά μέτρα διαμορφώνουν μια νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας και ένα νέο εργασιακό τοπίο έντονα διαφοροποιημένο συγκριτικά με την εικόνα που καταγράφονταν πριν από την εκδήλωση της κρίσης και την υπογραφή των δανειακών συμβάσεων. **Οι συνέπειες των μέτρων** των μνημονίων **συμπυκνώνονται** στα ακόλουθα:

α) Η διόγκωση της ανεργίας που προσεγγίζει το 24% με τους 1.200.000 ανέργους κατά το 2012 (από το 9% και τους 450.000 αντίστοιχα των αρχών του 2009), αποτελεί οδυνηρή συνέπεια της κρίσης και των μνημονιακών μέτρων ανατροφοδότησης της ύφεσης. Η περαιτέρω, δε, εφαρμογή τους αναμένεται να οδηγήσει την στατιστική ανεργία στην προσέγγιση ή και στην υπέρβαση του 29% (2013) που αποτελεί ιστορικό ανώτατο ποσοστό που καταγράφηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960, περίοδο έξαρσης της εξωτερικής μετανάστευσης. Εκτιμάται, μάλιστα, ότι το ποσοστό (2012) της πραγματικής ανεργίας είναι υψηλότερο κατά πέντε, τουλάχιστον, εκατοστιαίες μονάδες (29%) σε σύγκριση με τα επίσημα καταγεγραμμένα μεγέθη. Στην κατηγορία των ανέργων οι μακροχρόνια άνεργοι συνθέτουν την πλειοψηφία, ενώ στην κατηγορία των νέων ηλικίας έως 25 ετών η ανεργία εκτοξεύεται από το 29% στο 51,5% σε διάστημα μιας διετίας. Επισημαίνεται, τέλος, ότι η επιδότηση της ανεργίας στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα χαμηλή σε ύψος και σε διάρκεια, ως ειδικότερη ένδειξη του ελλειμματικού κοινωνικού κράτους, αφού αυτή δεν αντιστοιχεί σε ποσοστό αναπλήρωσης του απολεσθέντος μισθού, αλλά στο 57% του γενικού κατώτατου (361 ευρώ σήμερα), ενώ η ανώτατη διάρκειά της περιορίζεται στους 12 μήνες, μη καλύπτοντας τους μακροχρόνια ανέργους και συμπληρώνοντας ένα μεγάλο κατάλογο περιορισμών που καταλήγουν στην χορήγηση του επιδόματος ανεργίας μόνο σε 160.000 ανέργους (Μάιος 2012).

β) Η συρρίκνωση των μισθών αποτελεί το βασικό επακόλουθο των πολιτικών λιτότητας που κυμαίνεται από 15% έως και 50%. Αυτή οφείλεται στις οριζόντιες περικοπές των αποδοχών στον δημόσιο τομέα και στη μείωση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα οφειλόμενη στην αποδιάρθρωση των συλλογικών συμβάσεων, στην εξατομίκευση των αμοιβών, στην μετατροπή της πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτη εργασία και στην σημαντική φορολογική επιβάρυνση (άμεσα και έμμεσα) των εισοδημάτων του 2011. Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας κατά το πρώτο έτος της εφαρμογής του μνημονίου οι αμοιβές στον ιδιωτικό

τομέα μειώθηκαν κατά 15%, ενώ μόνο κατά το πρώτο τρίμηνο του 2012 οι ίδιες πηγές εκτιμούν ότι οι μεσοσταθμικές μισθολογικές μειώσεις που καταγράφονται διαμέσου επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων και ατομικών συμβάσεων εργασίας είναι της τάξης του 22% και 24% αντίστοιχα. Επιπλέον η διόγκωση του φαινομένου της υποχώρησης της πλήρους απασχόλησης (κατά 60% επί των προσλήψεων της τελευταίας διετίας) υπέρ της ευελιξίας έχει συμβάλλει στην αύξηση κατά την περίοδο του μνημονίου των πρακτικών μετατροπής των συμβάσεων πλήρους σε μερική απασχόληση κατά 350% και σε εκ περιτροπής εργασία, με μειωμένες μέρες εργασίμης εβδομάδας, κατά 13.000% !!! Η εξέλιξη αυτή οδηγεί στην συρρίκνωση των αμοιβών μέχρι και 60% και στην παράλληλη μείωση μισθών και ωραρίων απασχόλησης εφόσον το 15% των συμβάσεων εκ περιτροπής εργασίας παραπέμπει σε απασχόληση μιας ημέρας την εβδομάδα διογκώνοντας την εργασιακή ανασφάλεια και επισφάλεια. Στο ίδιο πλαίσιο της εργασιακής ανασφάλειας εντάσσεται και η εκτίναξη, κατά την τελευταία διετία, του ποσοστού της ανασφάλιστης εργασίας από το 22% στο 34% με πολλαπλές παρενέργειες στο επίπεδο των μισθών και στα ασφαλιστικά ταμεία. Τέλος, εκτιμάται ότι από τον Μάιο του 2012 οι μισθοί στο 80% των συμβάσεων εργασίας θα προκύπτουν με βάση την ατομική διαπραγματεύση αντί της συλλογικής λόγω των, καθοριστικής σημασίας, αλλαγών στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

- γ) **Η επιδείνωση της κατάστασης στην αγορά εργασίας** ωθούν μεγάλο τμήμα του εργατικού δυναμικού στην αναζήτηση απασχόλησης στο εξωτερικό. Σύμφωνα με το δίκτυο Europass 100.000 βιογραφικά συμπληρώθηκαν για μετανάστευση στο εξωτερικό κατά το 2011. Θα πρέπει δε να επισημανθεί ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ενδιαφερομένων συνιστά ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, φαινόμενο που, εκτός από τις κοινωνικές επιπτώσεις που συνεπάγεται, αποτελεί και τεράστια παραγωγική απώλεια με αποτέλεσμα η ελληνική αγορά εργασίας να χάνει ιδιαίτερα παραγωγικό και εξειδικευμένο δυναμικό την ίδια στιγμή που είναι υποδοχέας μεγάλου κύματος μεταναστών, κατά κανόνα ανειδίκευτων.
- δ) **Η απορρύθμιση του εργατικού δικαίου** αποτελεί σημαντική εξέλιξη από τα μέτρα που λαμβάνονται κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου. Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα της αποδιάρθρωσης του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων που ενισχύει την προοπτική εξατομίκευσης των εργασιακών σχέσεων, της χαλάρωσης της προστασίας του εργαζόμενου από την απόλυση, και τον περιορισμό του ρόλου της τυπικής μορφής απασχόλησης που παραπέμπει στην σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου πλήρους ωραρίου.
- ε) **Η δημιουργία των προϋποθέσεων** για την διαμόρφωση ενός νέου εργασιακού τοπίου όπου θα παγιώνεται ένα νέο εργασιακό περιβάλλον με αμοιβές και δικαι-

ώματα που θα οδηγούν σε βαλκανιοποίηση των εργασιακών σχέσεων τη στιγμή μάλιστα που προβάλλεται συστηματικά από στελέχη της τρόικας η διαφορά μισθολογικού κόστους μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας όπου οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανέρχονται σε 1.600 ευρώ,

στ) Η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και η συντελούμενη συμπίεση των μισθών, αν και επιφέρουν βίαιη υποβάθμιση του περιεχομένου της εργασίας, αναμένεται να αναδείξουν και τους μεγάλους ωφελημένους αυτών των επιλογών. Καταρχήν στην κατηγορία αυτή υπάγονται όσοι μετά από το τέλος της ύφεσης επιχειρήσουν να επενδύσουν σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερα συμπιεσμένου εργατικού κόστους που θα εγγυάται υψηλή κερδοφορία του κεφαλαίου. Στο ίδιο πλαίσιο **συγκαταλέγεται** και το αναμενόμενο όφελος των υποψηφίων επενδυτών που θα κληθούν να προβούν σε εξαγορές δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών σε υλοποίηση των αθρόων ιδιωτικοποιήσεων που σχεδιάζονται. Ειδικότερα, οι ιδιώτες επενδυτές δεν επωφελούνται μόνο από τη σοβαρή μείωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα που συντελείται κατά την τελευταία διετία, αλλά και από τις σημαντικές αλλαγές που συντελούνται κατά την ίδια χρονική περίοδο στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Το εργασιακό καθεστώς στον ευρύτερο δημόσιο τομέα έχει υποβαθμισθεί αισθητά σε σχέση με το αντίστοιχο που ίσχυε πριν από την έλευση του μνημονίου. Επιπλέον, οι ιδιωτικοποιήσεις που ακολουθούν θα οδηγούν τους εργαζόμενους σε εργασιακό καθεστώς ιδιωτικού τομέα που πλέον λειτουργεί με σαφώς υποβαθμισμένους όρους σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ισχύοντα πριν από τα μνημονιακά μέτρα. Έτσι, οι εργαζόμενοι του δημόσιου τομέα του 2009 απασχολούμενοι σε ιδιωτικές επιχειρήσεις το 2013, θα διαπιστώνουν πως μέσα σε ένα συντομότερο χρονικό διάστημα αλλάζουν, με όρους σταδιακής υποβάθμισης, τρία επιμέρους εργασιακά καθεστώτα! Τέλος, η μείωση των εισοδημάτων, ανατροφοδοτώντας την ύφεση, ενισχύει την συρρίκνωση του αριθμού των επιχειρήσεων (150.000 σε μία διετία), κυρίως μικρομεσαίων με αποτέλεσμα να εκτοπίζεται μεγάλο μέρος τους από την αγορά προς όφελος μεγάλων οικονομικών συμφερόντων που εποφθαλμιούν να καταλάβουν το χαμένο μερίδιο της αγοράς που δημιουργείται από τον αφανισμό τους στο πλαίσιο της ενίσχυσης της συγκέντρωσης και της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου.

ζ) Το ελληνικό παράδειγμα της περιόδου της κρίσης και του μνημονίου και η παγίωση των αποτελεσμάτων που συνεπάγονται τα μέτρα για την αγορά εργασίας συνιστούν και ένα πείραμα αναφορικά με τις σχεδιαζόμενες αλλαγές στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας. Αποτελεί δείγμα γραφής αναφορικά με τις δρομολογούμενες αλλαγές μισθολογικής λιτότητας που εντάσσονται στο πρόσφατα υιοθετηθέν από τα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα Σύμφωνο για το Ευρώ που συνταγματοποιεί τους σιδηρούς κανόνες του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανά-

πτυξης. Ως ακραία έκφραση, μάλιστα, απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων ίσως αποτελεί και πείραμα εργασιακής κινεζοποίησης χωρών του ευρωπαϊκού νότου με ιδιαίτερα, μάλιστα, εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό στο πλαίσιο μιας συνολικότερης απορρύθμισης της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

9.4. Εναλλακτικές προτάσεις

Η συντελούμενη απορρύθμιση της εργασίας της εποχής των μνημονίων συνιστά την ακραία έκφραση μιας πολιτικής που αντιμετωπίζει την εργασία ως **επαχθές κόστος** και απαιτεί την αλλαγή των όρων παροχής της μισθωτής εργασίας σε μια πορεία σταθερής υποβάθμισής της. Οι εξελίξεις αυτές συνδέονται με επιλογές που εκπορεύονται, τόσο από ενδογενείς, εθνικούς παράγοντες, όσο και από εξωγενείς που αφορούν στις κεντρικές επιλογές για την πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ευρώ. Ειδικότερα θα πρέπει να επισημανθούν τα ακόλουθα **ως αναγκαίοι όροι για μια εναλλακτική πορεία** στο πεδίο της αγοράς εργασίας: **α) Η αλλαγή της πορείας υποβάθμισης** του περιεχομένου των εργασιακών σχέσεων προϋποθέτει την υιοθέτηση επιλογών οικονομικής πολιτικής και ανάπτυξης που βρίσκονται στην αντίθετη κατεύθυνση από αυτή που ασκείται διαχρονικά και εντείνεται κατά την περίοδο της κρίσης και του μνημονίου. **β) Η αλλαγή του παραγωγικού προτύπου** που εστιάζεται διαχρονικά σε λογικές χαμηλού εργασιακού κόστους ως παράγοντα για την ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας αφήνοντας στο περιθώριο τους ποιοτικούς συντελεστές για την αύξηση της παραγωγικότητας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Πρόκειται για την ανάγκη έμφασης στην καινοτομία, στην έρευνα, στις νέες τεχνολογίες, στην κατάρτιση και αξιοποίηση του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, και στις ικανοποιητικές εργασιακές συνθήκες των παραγωγών του πλούτου αντί της αντιμετώπισης της εργασίας ως επαχθούς κόστους, **γ) Η ακύρωση των μέτρων απορρύθμισης της εργασίας** που επιβάλλονται με αφορμή το μνημόνιο αποτελεί την βασική προϋπόθεση για την προοπτική αναβάθμισης της εργασίας που θα πρέπει να συνοδεύεται από δέσμες παρεμβάσεων στους ακόλουθους επιμέρους **άξονες** που ήταν, άλλωστε, αναγκαίες και κατά την προ του μνημονίου εποχή:

- Στην ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών για την εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας.
- Στην επέκταση της εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας σε νέες κατηγορίες εργαζομένων υπό το φως των νέων δεδομένων της έννοιας της εξαρτημένης εργασίας.
- Στην αντιμετώπιση των πολιτικών ευελιξίας ως εργαλείου απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων.
- Στην ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων από τις απολύσεις

- Στη σύγκλιση των καθεστώτων εργασίας του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα με όρους αναβάθμισης.
 - Στη μείωση του εργάσιμου χρόνου ως μέσον αναδιανομής του παραγόμενου πλούτου σε μια χώρα με υψηλό μέγεθος χρόνου εργασίας.
 - Στην ενίσχυση των συλλογικών δικαιωμάτων των εργαζομένων
- δ) **Οι πολιτικές ανάπτυξης** απαιτούν την ουσιαστική σύζευξη της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής με όρους πρωτογενούς κατανομής και δευτερογενούς αναδιανομής του πλούτου ώστε να αποφεύγονται τα φαινόμενα μονομερούς οικονομικής μεγέθυνσης που παράγουν και ενισχύουν τις εισοδηματικές και κοινωνικές ανισότητες. Είναι ενδεικτική, άλλωστε, και η εικόνα της περιόδου των υψηλών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα των ετών 1995-2008 που οδήγησαν σωρευτικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 20% αλλά μόνο στην κατά 12,5% αύξηση των μισθών, ενώ την ίδια πάντοτε περίοδο οι τιμές αυξήθηκαν κατά 30% και η κερδοφορία του κεφαλαίου κατά 40%.
- ε) **Οι παρεμβάσεις, τέλος, για την αναβάθμιση της εργασίας στην Ελλάδα** ευνοούνται και από την αλλαγή των ασκούμενων πολιτικών σε κεντρικό ευρωπαϊκό επίπεδο που απαιτεί την επιστροφή στις αξίες που διαμόρφωσαν ιστορικά του ευρωπαϊκό κοινωνικό και εργασιακό μοντέλο που σήμερα απορρυθμίζεται και από τις ευρωπαϊκές πολιτικές που χαρακτηρίζονται από αισθητό δημοκρατικό και κοινωνικό έλλειμμα. Σε αυτό το πλαίσιο η Ευρώπη όχι μόνο δεν πρέπει να αντιμετωπίζει τις κοινωνικές κατακτήσεις που έχουν καταγραφεί στους κόλπους της ως μειονέκτημα στο πεδίο του παγκόσμιου οικονομικού ανταγωνισμού αλλά θα πρέπει να αποδεχθεί, εμπράκτως, τις αξίες της κοινωνικής αλληλεγγύης ως πλεονέκτημα και να αντιπροτείνει, απέναντι στο μοντέλο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, την αδήριτη ανάγκη για την θέσπιση κοινωνικών και οικονομικών ρητρών προκειμένου να τεθούν αποτελεσματικοί φραγμοί στην ουσιαστικά ανεξέλεγκτη δράση των δυνάμεων της αγοράς.

9.5. Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή των μνημονίων

Η συστηματική παρακολούθηση των εξελίξεων στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων επικεντρώνεται στις αλλαγές που επήλθαν στην εργατική νομοθεσία με αφορμή την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας τον Μάιο του 2010 και του δεύτερου μνημονίου τον Φεβρουάριο του 2012. Ορισμένοι κανόνες δικαίου, ιδίως ο νόμος 3833/2010 υιοθετήθηκαν πριν την σύναψη της δανειακής σύμβασης και την τυπική ψήφιση του «Μνημονίου» (Νόμος 3845/2010), εντάσσονται όμως στην λογική της περικοπής αποδοχών και επιδομάτων με σκοπό την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους και των πιστωτών της χώρας.

Σε άλλη περίπτωση, όπως αυτή του νόμου 3846/2010 θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο συγκεκριμένος νόμος τυπικά έπεται του 3845/2010 επειδή δημοσιεύτηκε αργότερα από την κύρωση του Μνημονίου. Όμως περιλαμβάνει ρυθμίσεις για τις εργασιακές σχέσεις που επί της ουσίας υιοθετήθηκαν πριν από το πρώτο μνημόνιο και τον νόμο 3845/2010, ο οποίος ψηφίστηκε με την μορφή του κατεπείγοντος.

Η επιλογή των πρώτων τεσσάρων χρονικών περιόδων κατανομής των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων έγινε με κριτήριο το γεγονός ότι στην συνείδηση του κόσμου της εργασίας από τον Μάρτιο του 2010 μέχρι τον Ιούνιο του 2012 μεγάλοι σταθμοί στο πεδίο των **ανατροπών της εργατικής νομοθεσίας** αποτέλεσαν οι εξής: **α)** η άνοιξη του 2010 με την υιοθέτηση του μνημονίου και τις περικοπές σε αποδοχές και επιδόματα, **β)** το καλοκαίρι του 2010 με την ριζική μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με νόμο που περιελάμβανε πολλές διατάξεις σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις, **γ)** τα τέλη του 2010 με έντονη την συζήτηση γύρω από το επονομαζόμενο τότε και ως «πολυνομοσχέδιο» για τις εργασιακές σχέσεις και **δ)** το καλοκαίρι του 2011 με την υιοθέτηση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής και του εφαρμοστικού νόμου.

Η πέμπτη και τελευταία χρονική περίοδος αφορά στην επικαιροποίηση του Πίνακα 22 από το αντίστοιχο χρονικό σημείο στο οποίο κατέληγε η καταγραφή στα πλαίσια της ετήσιας Έκθεσης για την Οικονομία και την Απασχόληση του 2011. Η λήξη αυτής της πέμπτης ετήσιας περιόδου, άλλωστε, συμπίπτει με την νέα διακυβέρνηση της χώρας, όπως αυτή προέκυψε από τις εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου 2012.

Τέσσερις είναι οι γενικές κατηγορίες κατανομής των επιμέρους πεδίων μεταρρύθμισης της εργατικής νομοθεσίας: **α)** τα εισοδήματα και οι αποδοχές των εργαζομένων, **β)** το ατομικό εργατικό δίκαιο, **γ)** το συλλογικό εργατικό δίκαιο και **δ)** ευρύτερα ζητήματα απασχόλησης και ανεργίας.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι: **α)** Πίνακας 22 δεν είναι εξαντλητικός, **β)** απευθύνεται κυρίως σε μη νομικούς και **γ)** αποσκοπεί κυρίως στην εξασφάλιση της δυνατότητας κωδικοποίησης των σημαντικότερων αλλαγών. Βασική φιλοδοξία του είναι να αποτελέσει ένα **εύχρηστο ευρετήριο** των νομοθετικών κειμένων που άλλαξαν το θεσμικό πλαίσιο στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Πρόκειται, έτσι για έναν Πίνακα με δυναμικό χαρακτήρα, ο οποίος θα πρέπει να ενημερώνεται τακτικά και να εμπλουτίζεται με τις επιμέρους νομοθετικές ή άλλες πρωτοβουλίες, είτε αυτές αναλαμβάνονται προς εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας, όπως αυτές προκύπτουν από τις δανειακές συμβάσεις και τους «Νόμους» 3845/2010 & 4046/2012, είτε όχι.

Παράλληλα, απαιτείται να διευκρινιστεί ότι μέρος των προβλεπόμενων αλλαγών στο δεύτερο μνημόνιο αποτελούν αντικείμενο ρύθμισης στα πλαίσια της γνωστής Πράξης Υπουργικού Συμβουλίου της 28^{ης} Φλεβάρη 2012 (στο εξής ΠΥΣ αριθμός 6)

κατ' εφαρμογή του οικείου άρθρου 1 παρ. 6 του Νόμου 4046/2012. Ωστόσο, εφόσον αναφέρεται ρητά ότι οι διατάξεις του άρθρου αυτού (και τα οριζόμενα στα κεφάλαια του μνημονίου στα οποία παραπέμπει) αποτελούν ευθείς και πλήρεις κανόνες δικαίου, όσα εκεί προβλέπονται αποτυπώνονται διακριτά στον Πίνακα 22 που ακολουθεί με την επισήμανση ότι εισάγονται με αυτόν τον Νόμο, ανεξάρτητα εάν μπορούν κυριολεκτικά να αποτελέσουν κανόνες δικαίου ή όχι.

Πίνακας 22: Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία την εποχή των Μνημονίων

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν.3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν.3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ
Μείωση αποδοχών στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα	α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων σε ΝΠΔΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 7% (Ν. 3833).	α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων σε ΝΠΔΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 3% (Ν.3845).	α) Προστίθενται 6 νέες παράγραφοι στο άρθρο τρίτο του νόμου 3845/2010 και εισάγονται ρυθμίσεις στην κατεύθυνση της συρρίκνωσης των εργατικών εισοδημάτων (Ν.3899). Ειδικότερα: 1) τίθεται μηνιαίο ανώτατο όριο αποδοχών 4.000 ευρώ σε φορείς που υπάγονται στον νόμο 3429/2005 (ΔΕΚΟ), 2) μειώνονται περαιτέρω από 1%/1/2011 οι πάσης φύσεως αποδοχές και επιδόματα των εργαζομένων στις επιχειρήσεις που υπάγονται στο πρώτο κεφάλαιο του νόμου 3429/2005 κατά 10% (με εξαίρεση το οικογενειακό και το ανθυγιεινό επίδομα) για τις περιπτώσεις συνολικών μηνιαίων αποδοχών άνω των 1.800 ευρώ και μέχρι αυτό το όριο, υπό τον επιπλέον όρο ότι το σύνολο των περικοπών δεν ξεπερνά το 25% του συνόλου των μηνιαίων αποδοχών του εργαζόμενου. 3) περιορίζεται στο 10% του συνόλου των ετήσιων πάσης φύσεως αποδοχών και επιδομάτων (όπως θα έχουν διαμορφωθεί μετά τις μειώσεις που προηγήθηκαν) το ποσό που αντιστοιχεί ειδικότερα σε υπερωρία, υπερεργασία, εργασία κατά την διάρκεια κυριακάτικης ή άλλης αργίας, έξοδα μετακίνησης ή εκτός έδρας και οδοιπορικά. 4) όσοι πρόκειται να μεταταχθούν αλλά και όσοι έχουν ήδη μεταταχθεί από 1/1/2010 από οποιαδήποτε φορέα του δημοσίου σε άλλον φορέα του δημοσίου με οποιαδήποτε εργασιακή σχέση, δικαιούνται το σύνολο των αποδοχών που προβλέπεται για την θέση την οποία καταλαμβάνουν χωρίς να διατηρούν δικαίωμα σε τυχόν διαφορά από αποδοχές που ελάμβαναν πριν την μετάταξη ή την μεταφορά. β) Επικτείνεται και στο 2011 η εισοδηματική πολιτική των μηδενικών αυξήσεων του Ν. 3833 για το 2010 στους εργαζόμενους στο Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ τους ΟΤΑ και τα ΝΠΔΔ που ανήκουν σε ΟΤΑ-ΟΚΑ ή επιχορηγούνται τακτικά από τον προϋπολογισμό καθώς και σε επιχειρήσεις του Ν. 3429/2005 (ΔΕΚΟ).		

Πεδίο Μείωση-πρόγραμμα αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα	Πριν τον μηχάνισμο Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
<p>α) Μείωση των βασικών κατώτατων αποδοχών της ΕΓΣΕΕ i) κατά 22% για το σύνολο των εργαζομένων και ii) κατά 32% για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών και για τους εργαζόμενους με συμβάσεις μισθότητας (ΠΥΣ αρ. 6). Άμεση εφαρμογή στα νέα κατώτατα όρια αποδοχών χωρίς την σύμφωνη γνώμη των εργαζομένων.</p> <p>β) Πρόγραμμα όλων των αυξήσεων στις αποδοχές, οι οποίες επέρχονται με μόνιμη υπόθεση την πάροδο συγκεκριμένου χρόνου εργασίας (όπως επιδόματα πολυετίας, χρόνου εργασίας, τριετίας κλπ) μέχρις ότου η ανεργία στην χώρα διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω του 10% (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>γ) <u>Στοχευση</u> για μείωση του ανά μονάδα κόστους εργασίας κατά 15% κατά την διάρκεια του προγράμματος δημοσιονομικής στρατηγικής (Ν. 4046).</p> <p>δ) <u>Πρόβλεψη</u> για σύνταξη σαφούς χρονοδιαγράμματος για την λεπτομερή αναμόρφωση της εθνικής γενικής σε έως το τέλος Ιουλίου με στόχο την ευθυγράμμιση του πλαισίου του κατώτατου μισθού με αυτό συγκρισιμων κρατών (Ν. 4046).</p>					

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N. 4024/2011, N. 4038/2012, N. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)
Μείωση δώρων/ επιδομάτων στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα	<p>α) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ μειώνονται κατά 30%.</p> <p>β) Μείωση πάσης φύσεως επιδομάτων υπαλλήλων και εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις κλπ κατά 12% (N. 3833).</p>	<p>α) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ καθορίζονται σε 500 ευρώ, 250 ευρώ και 250 ευρώ αντίστοιχα εφόσον το σύνολο των μισθών δεν υπερβαίνει τις 2.500 ευρώ μηνιαίως (N.3845).</p> <p>β) Τα ανωτέρω επιδόματα αναπροσαρμόζονται κατά ενιαίο ποσοστό έπειτα από οικονομική μελέτη εφόσον το επιτρέψουν οι οικονομικές δυνατότητες των ταμείων και η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας (N.3863).</p> <p>γ) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειας των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων σε ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται τακτικά από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ επανακαθορίζονται σε 400 ευρώ, 200 ευρώ και 200 ευρώ αντίστοιχα εφόσον το σύνολο των μισθών δεν υπερβαίνει τις 2.500 ευρώ μηνιαίως (N.3847).</p> <p>δ) Μείωση πάσης φύσεως επιδομάτων υπαλλήλων και εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις κλπ κατά 8%. Ελπίσει επιδομάτων μειώνονται οι αποδοχές κατά 3% (N.3845).</p>			

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν.3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν.3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Σύστημα βαθμολογίου και ενιαίου μισθολογίου για τον δημόσιο τομέα					Εισαγωγή συστήματος βαθμολογικών προαγωγών και μισθολογικής εξέλιξης των υπαλλήλων του κράτους, των ΟΤΑ α΄ & β΄ βαθμού και άλλων φορέων του δημοσίου τομέα. Αφορά σε μόνιμους και δόκιμους πολιτικούς υπαλλήλους και υπαλλήλους με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου (ΙΔΑΧ) στο δημόσιο, τους ΟΤΑ και τα ΝΠΔΔ (Ν.4024).
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
Αυτοαπασχόληση	Θέσπιση νέου «τεκμηρίου» υπέρ της μισθωτής εργασίας για περιπτώσεις ψευδο-αυτοαπασχόλησης (μπαλάκι), όπως κυρίως η επί 9μηνο απασχόληση σε έναν εργοδότη κατά κύρια ή αποκλειστική απασχόληση, αλλά με το βάρος απόδειξης στην εργατική πλευρά (Ν. 3846).				
Συμβάσεις εργολαβίας εταιρειών παροχής υπηρεσιών		Ορίζονται υποχρεωτικές αναφορές στο κείμενο της προσφοράς του εργολάβου με σκοπό την ανάληψη υπηρεσιών καθαρισμού ή φύλαξης στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Ρητή και καθολική εις ολόκληρον και αλληγγυα ευθύνη θεσπίζεται μόνο μεταξύ εργολάβου και τυχόν υπεργολάβου και όχι μεταξύ εργολάβου και αποδέκτη υπηρεσιών-αναθέτοντα το έργο. Κυρώσεις και έκπτωση εργολάβου σε περίπτωση παραβίασης της εργατικής νομοθεσίας (Ν.3863).			

<p>Πεδίο</p> <p>Εταιρείες-επιχειρήσεις Προσωρινής Απασχόλησης (ΕΠΑ) & Ιδιωτικά Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας (ΓΓΕΕ)</p>	<p>Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)</p>	<p>Επαναρρυθμίζεται το καθεστώς ενοικίασης εργαζομένων με ορισμένες επιπλέον προστατευτικές διατάξεις (Ν. 3846).</p>	<p>Εμπλοκή των ΕΠΑ στην επαναπροώθηση συγκεκριμένων κατηγοριών ανέργων (ηλικίες 55-64) στην απασχόληση με επιδότηση τους από τον ΟΑΕΔ (Ν. 3845, βλ. επιδότηση ανέργων).</p>	<p>Εώς 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)</p> <p>Η ανώτατη διάρκεια δα- νεισιού εργαζόμενου από Εταιρεία Προσωρινής Απασχόλησης διπλασιάζεται -από 18 σε 36 μήνες- ενώ καταργείται και η δικαιο- λογητική βάση υπέρβασης του 12μήνου, δηλαδή η αναπλήρωση εργαζομέ- νου που η σχέση εργασί- ας του είναι σε αναστολή (Ν.3899).</p>	<p>Εώς 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)</p> <p>Αφέται ο περιορισμός αναφορικά με την άσκηση της δραστηριότητας & του επαγγέλματος της προσω- ρινής απασχόλησης, μόνο από Ανώνυμη Εταιρεία (Ν. 3919).</p>	<p>Εώς 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)</p> <p>α) Κατάργηση όλων των περιορισμών στην ισχύουσα νομοθεσία που αντιβαίνουν τον Ν. 3919 σε ό,τι αφορά στην πρόσβαση και στην άσκηση επαγγελμα- τικών δραστηριοτήτων (Ν. 4038). β) Ρύθμιση του καθεστώ- τος σύστασης και λειτουρ- γίας των Ιδιωτικών Γραφεί- ων Ευρέσεως Εργασίας3 προς εφαρμογή της οικείας κοινοτικής οδηγίας (Ν.4052). γ) Προσαρμογή της ελ- ληνικής νομοθεσίας στην κοινοτική οδηγία 2008/104 περί της εργασίας μέσω επιχειρήσης προσωρι- νης απασχόλησης – ΕΠΑ (Ν.4052).</p>
<p>Τηλεργασία</p>	<p>Ρυθμίζονται: i) ο τρόπος σύναψης και το πλαίσιο λειτουργίας της σύμβασης εργασίας για τηλεργασία και ii) η δυνατότητα με- τατροπής της κανονικής εργασίας σε τηλεργασία (Ν.3846)</p>					

Πεδίο	Πριν τον μηνια- νισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/ 2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Δοκιμαστική περίοδος- Προσωρινή εργασία-Συμ- βάσεις ορισμένου χρόνου			<p>Η διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου εξαπλασιάζεται, από δύο μήνες σε δώδεκα. Για όλες τις συμβάσεις αορίστου χρόνου οι πρώτοι δώδεκα μήνες λογίζονται αυτοδίκαια και αδι-ακρίτως ως απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου με αποτέ-λεσμα να μπορεί ο εργοδότης να διακόψει στο σημείο αυτό την σχέση εργασίας χωρίς να καταβάλει καμία αποζημίωση. Επί της ουσίας με αυτόν τον τρόπο εισάγεται ένα γενικευ-μένο μοντέλο μιας ιδιότυπης σύμβασης ορισμένου χρόνου ετήσιας διάρκειας (Ν.3899).</p>	<p>α) Ρυθμίζεται νομοθετικά η αυτο-δίκαιη μετατροπή της σύμβασης ορισμένου χρόνου σε αορίστου χρόνου, σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας, εάν στην σύμβαση υπάρχει όρος για την εφαρμογή της νομοθεσίας συμβάσεων ερ-γασίας αορίστου χρόνου για την λύση της. Σε αυτήν την περίπτωση η μετατροπή επέρχεται κατά τον χρόνο της πρόωρης λύσης της σύμβασης (Ν:3986).</p> <p>β) Εισάγονται μεταρρυθμίσεις (Ν. 3986) του καθεστώτος για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου σύμ-φωνα με τα προεδρικά διατάγματα 180/2004 και 81/2003. Ειδικότερα: 1) εκτείνεται στην τριετία η νόμιμη διάρκεια των συμβάσεων ορισμέ-νου χρόνου, 2) καθιερώνεται η δυνατότητα των τριών διαδοχικών ανανεώσεων, και 3) απαιτείται πλέ-ον να μην συντρέχει αντικειμενικός λόγος για την υπέρβαση των δύο προηγούμενων ορίων, ενώ περι-λαμβάνεται και ευρεία ενδεικτική απαρίθμηση πολλών περιπτώσεων αντικειμενικού λόγου. Έτσι, η εν γένει προσωρινή απασχόληση θε-σπίζεται νόμιμα στο ελάχιστο όριο των τριών ετών δεδομένου ότι νό-ριτερα και ο δανεισμός μέσω εται-ρειών προσωρινής απασχόλησης είχε επεκταθεί στους 36 μήνες (βλ. <i>Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλη-σης</i> - Ν. 3899/2010).</p>	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Εκ περιτροπής εργασία	Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύμβασης εκ περιτροπής εργασίας. Δυνατότητα επιβολής εκ περιτροπής εργασίας μονομερώς σε όλη την επιχείρηση (έως 6 μήνες) σε ημερολογιακό έτος σε περίπτωση περιορισμού δραστηριοτήτων προς αποφυγή απολύσεων (Ν. 3846).		Η μονομερής εισαγωγή συστήματος εκ περιτροπής εργασίας στην επιχείρηση επεκτείνεται από 6 (Νόμος 3846) σε 9 μήνες στην διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους (Ν.3899).		
Μερική απασχόληση - ημισπαχόληση	α) Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύμβασης μερικής απασχόλησης. Εφόσον η απασχόληση είναι μικρότερη των 4 ωρών ημερησίως οι αποδοχές προσαυξανονται κατά 7,5 % (Ν. 3846). β) Εφόσον ο εργαζόμενος εργαστεί επί πλέον των συμφωνημένων ωρών η προσαύξηση είναι 10% (Ν. 3846). γ) Δικαιώμα του εργαζόμενου για μερική απασχόληση και επανόδο σε πλήρη πλην περιπτώσεων δικ/μένων επιχειρησιακών αναγκών (Ν. 3846). δ) Δικαιώμα προτεραιότητας του μερικής απασχολούμενου σε περίπτωση πρόσληψης με σχέση πλήρους απασχόλησης (Ν. 3846). ε) Επέκταση του θεσμού και στις ΔΕΚΟ καλύπτοντας πλέον όλον τον Δημόσιο τομέα (Ν. 3846).		α) Η προσαύξηση (Ν.3846) του ωρομισθίου κατά 7,5% και 10% για τους μερικούς απασχολούμενους στις περιπτώσεις αντίστοιχα της εργασίας κάτω των 4 ωρών ημερησίως και της εργασίας πλέον του συμφωνημένου μειωμένου ωραρίου καταργείται (Ν.3899).	α) Εισαγωγή του θεσμού της προαιρετικής μερικής απασχόλησης στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Δυνατότητα μείωση ωρών εργασίας (ημερήσια απασχόληση ή εργασίμων ημερών) μέχρι και 50% και μέχρι και πέντε έτη με ανάλογη μείωση αποδοχών και με υπολογισμό ως συντάξιμου του μειωμένου χρόνου απασχόλησης (Νόμος 3986).	

Πεδίο	Πριν τον μηνια- νισμό Σπτήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Μισθωτή- εργασιακή εφεδρεία/ Προσυνταξι- οδοτική δια- θεσιμότητα				Εισαγωγή του συστήματος της εφεδρείας στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα (Ν.3986). Για το πλεονάζων προσωπικό σύμφωνα με σχετικούς πίνακες του ΑΣΕΠ προβλέπεται η καταβολή αποδοχών στο 60% του βασικού μισθού για δώδεκα μήνες. Δυνατότητα μετακίνησης σε άλλη θέση εργασίας ως εξής: 1) πλήρωση θέσεων τακτικού προσωπικού έως 10% τριουμένων των αναλογιών ως ισχύουν πλέον ανάμεσα στις αποχωρήσεις και τις προσλήψεις, 2) κατά προτεραιότητα σε ποσοστό 30% για θέσεις απασχόλησης ορισμένου χρόνου σε φορείς του δημόσιου, 3) κατ' απόλυτη προτεραιότητα συναφή σχέσης μερικής απασχόλησης (τροποποιήθηκε με τον Ν.4024).	Εισαγωγή (Ν.4024) συστήματος εργασιακής εφεδρείας για τους ΙΔΑΧ του δημόσιου τομέα και προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας για τους μονίμους υπαλλήλους, με παράλληλη κατάργηση όλων των κενών οργανικών θέσεων (τροποποίηση του Ν.3986). Προβλέπεται η αυτοδίκαιη απόλυση για τρεις ειδικότερες κατηγορίες: i) Δημόσια υπάλληλοι που είτε είχαν θεμελιώσει ασφαλιστικό δικαίωμα αλλά παρέμεναν στην υπηρεσία, είτε συμπληρώνουν σωρευτικά το 55° και το 35° ετος ηλικίας και πραγματικής & συντάξιμης δημόσιας υπηρεσίας αντίστοιχα έως 31/12/2013. Για την δεύτερη κατηγορία, μέχρι την συνταξιοδότηση καταβάλλεται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με συμπληρισμό των εισοδημάτων με το ποσό της τυχόν οφειλόμενης αποζημίωσης λόγω απόλυσης, iii) ΙΔΑΧ σε Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, που μέχρι 31/12/2011 θα πληρωθούν οι προϋποθέσεις για πλήρη συνταξιοδότηση (35ετία). Αυτοδίκαιη απόλυση και εφεδρεία ανώτατης διάρκειας 24 μηνών, καταβάλλεται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με συμπληρισμό των εισοδημάτων με το ποσό της τυχόν οφειλόμενης απόζη-μίστης λόγω απόλυσης.

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N.3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N.3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N.4024/2011, N.4038/2012, N.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)
Διαθεσιμότητα	Επανεισαγωγή ρυθμίσεων για την δυνατότητα επιβολής διαθεσιμότητας (έως τρεις μήνες, όχι διαδοχικά, στην βάση του ημερολογιακού έτους) με μειωμένες αποδοχές σε περιπτώσεις περιουσιακού οικονομικής δραστηριότητας (N. 3846).				
Κατάληψη άδειας	Κατοχύρωση δυνατότητας κατάληψης της άδειας ακόμη και σε περισσότερες περιόδους και έτος σε περίπτωση σοβαρής ή επείγουσας ανάγκης της επιχείρησης (N.3846)				
Μαθητεία – Σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας- Σύμβαση πρώτης απασχόλησης (Contrat Première Embauche)		<p>α) Καθορισμός όρων εργασίας απασχολούμενων με συμβάσεις μαθητείας ανώτατης διάρκειας ενός έτους. Δυνατότητα πρόσληψης ανέργων έως 24 ετών με σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας διάρκειας έως 12 μηνών και με αποδοχές στο 80% του κατώτατου μισθού της ΕΓΣΣΕ. Απαλλαγή εργοδοτικών εισφορών, δυνατότητα ένταξης εν συνέχεια σε άλλο πρόγραμμα επιδότησης (N.3845).</p> <p>β) Δυνατότητα πρόσληψης νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας κάτω των 25 ετών με αμοιβές ύψους 84% της ΕΓΣΣΕ και με αυτοδίκαιη ένταξη σε προγράμματα του ΟΑΕΔ για κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών (N.3863).</p> <p>γ) Δυνατότητα κατάρτισης ειδικών συμβάσεων μαθητείας με άτομα 15-18 ετών μέχρι ένα έτος με αμοιβές 70% της ΕΓΣΣΕ (N.3863).</p>		Εισάγεται (N.3986) η δυνατότητα πρόσληψης νέων 18-25 ετών για απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας με το 80% των κατώτατων ορίων της οικείας συλλογικής σύμβασης εργασίας, υπό τον όρο ο εργοδότης να μην προβεί σε απόλυση εντός της διετίας που θα ισχύει (κατ' ανώτατο όριο) η συγκεκριμένη σύμβαση εργασίας και να μην έχει προβεί σε απόλυση κατά το προηγούμενο της σύμβασης διάστημα των τριών μηνών. Δυνατότητα σύναψης περισσότερων συμβάσεων με τον ίδιο εργοδότη εντός του 24μηνου.	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N. 4024/2011, N. 4038/2012, N. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)
5ήμερο	Σε περιπτώσεις πενήνημερης απασχόλησης η εργασία κατά την 6 ^η ημέρα προσαυξάνεται κατά 30%. Εξαιρούνται από την προσαύξηση οι εποχιακά απασχολούμενοι στον επισιτισμό-τουρισμό (N. 3846).				
Υπερωριακή εργασία	α) Μειώνεται κατά 30% το ισχύον ανώτατο όριο υπερωριών απογευματινής απασχόλησης των υπαλλήλων ή μισθωτών του Δημοσίου, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ (N.3833). β) Ρυθμίζονται ζητήματα τήρησης του βιβλίου των υπερωριών (N. 3846).				

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Χρόνος εργασίας/ Διευθέτηση του χρόνου εργασίας	<p>α) Επαναρουθίζεται το καθεστώς της διευθέτησης του συνολικού εργάσιμου χρόνου (Ν. 3846).</p> <p>β) Διατηρείται ο αποκλειστικός ρόλος των συλλογικών συμβάσεων (Ν. 3846).</p> <p>γ) Καταργείται η επιτροπή διευθέτησης του Ν. 3385/05 και οι συλλογικές διαφορές παραπέμπονται στον ΟΜΕΔ (Ν. 3846).</p> <p>δ) Διατηρείται η 4-μηνη και 12μηνη διευθέτηση (Ν. 3846).</p> <p>ε) Εισάγεται η δυνατότητα κλαδικών και επιχειρησιακών συμβάσεων με περιοχόμενου εκτός των περιοριστικού πλαισίου των ισχυουσών διατάξεων (Ν. 3846).</p>	<p>Μεταρουθίζεται ο Νόμος 3385/2005 σε ό,τι αφορά στην διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Η προσαύξηση της υπεργρασί-ας από 25% μειώνεται στο 20% και η αντίστοιχη για την υπερωρία για τις πρώτες 120 ώρες από 50% στο 40% και για τις υπόλοιπες από το 75% στο 60% (Ν.3863).</p>		<p>α) Οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των υπαλλήλων του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των λοιπών ΝΠΔΔ καθορίζονται από 37,5 σε 40 (Ν.3979) β) Εισάγονται (Ν. 3986) νέες δυνατότητες και 2 μοντέλα διευθέτησης του χρόνου εργασίας προς αντικατάσταση των σχετικών μεταρρυθμίσεων του Ν. 3846/2010 σε επιχειρήσεις με συμβατικό ωράριο 40 ωρών. Ως αντιστάθμισμα, αντί των μειώσεων ωρών εργασίας παρέχεται η δυνατότητα χορήγησης ημερών άδειας (ρεπό) ή συνδυασμού μειωμένων ωρών εργασίας και ημερών άδειας. Κατά την περίοδο της αύξη-νης απασχόλησης η ημερήσια εργασία δεν επιτρέπει να υπερβάνει τις 10 ώρες. Τέλος, σε περιπτώσεις υπέρβασης του νόμιμου ημερήσιου ωραρίου, οι διατάξεις που αφορούν στην υπεργρασία (ως ισχύουν με τον Ν. 3863, βλ. <i>δίπλανη στήλη</i>) δεν εφαρμόζονται κατά την εν λόγω διευθέτηση τηρουμένων των κάτωθι ανωτάτων ορίων. Αντιθέτως η υπέρβαση των συμφωνηθέντων μειωμένων ωραρίων αμβιβεται σύμφωνα με όσα ορίζονται σχετικά με την υπεργρασία-υπερωρία στον Ν.3863. Ειδικότερα ως προς τον τύπο της διευθέτησης:</p> <p>1) προβλέπεται η δυνατότητα εργασίας μέχρι και κατά 2 επιπλέον ώρες ημερησίως για 6 μήνες (από 4) μέσα σε διάστημα δώδεκα μηνών (περίοδος αναφοράς). Οι ώρες εργασίας δεν επιτρέπεται να υπερβαίνουν τις 48 ανά εβδομάδα και κατά μέσο όρο τις 40 κατά τη περίοδο του εξαμήνου,</p> <p>2) προβλέπεται εναλλακτικά η δυνατότητα κατανομής μέχρι 256 ωρών εντός 1 ημερολογιακού έτους σε χρονικές περιόδους έως 32 εβδομάδων και με αντίστοιχο μειωμένο αριθμό ωρών κατά το λοιπό διάστημα του ημερολογιακού έτους. γ) Με επιχειρησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διευθέτησης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κλάδου ή της επιχείρησης (Ν. 3986).</p>	

Πεδίο	Πριν τον μηνια- νισμό Στιπενδίου (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/ 2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Ατομικές απολύσεις		α) Επέρχεται σημαντικός περιορισμός των αντικινήτρων για την καταγγελία της σύμβασης εργασίας: 1) μειώνεται κατ' έμμεσο τρόπο το ύψος της αποζημίωσης έως και 50% διαμέσου της δραστηκής μείωσης του χρόνου προειδοποίησης της απόλυσης, 2) καταργείται η υποχρέωση άμεσης καταβολής ολόκληρου του ποσού της αποζημίωσης και θεσπίζεται ελάχιστο όριο άμεσης (προ)καταβολής του ποσού που αντιστοιχεί σε δύο μηνών αποδοχές, ενώ παρέχεται η δυνατότητα εξόφλησης του υπολοίπου σε διμηνιαίες δόσεις, το ύψος των οποίων δεν πρέπει να είναι μικρότερο από τις αποδοχές δύο μηνών. β) Υιοθετούνται μέτρα αποτροπής απολύσεων εργαζομένων κοντά στο όριο συνταξιοδότησης. Θεσπίζεται «αντικίνητρο» για το ενδεχόμενο απόλυσης εργαζομένων μεγάλης ηλικίας στα πρόθυρα συνταξιοδότησης, εφόσον δεν είναι δυνατή η τοποθέτησή τους σε θέση εργασίας και συγκεκριμένα παρέχεται το δικαίωμα <i>αυτοαφάλισης</i> , στην οποία συμμετέχει ο εργοδότης έως τρία έτη με το 50% του κόστους για ασφαλισμένους 57-60 ετών ή με το 80% για ασφαλισμένους 60-64 ετών για διάστημα τριών ετών. Το υπόλοιπο του κόστους αναλαμβάνεται μέσω ειδικών προγραμμάτων του ΟΑΕΔ (Ν.3863).		Εξειδικεύεται (Ν.3996) το καθεστώς αντικινήτρων για την απόλυση εργαζομένων 55-64 ετών. Επέρχονται αλλαγές στο θέμα της αυτοαφάλισης απολυμένων ηλικίας 55-64 ετών με συμμετοχή του εργοδότη και του ΟΑΕΔ στην κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών, με κυριότερες τις εξής: 1) την επέκταση της δυνατότητας υπαγωγής στην εν λόγω ρύθμιση όσων δεν μπόρεσαν να το κάνουν στα χρονικά περιθώρια του νόμου 3863/2010, 2) την εισαγωγή της προϋπόθεσης των 4.500 ετησίων (15ετία), 3) τον ορισμό ως βάση υπολογισμού των μηνιαίων εισφορών του βασικού μισθού της ΕΓΣ-ΣΕ, 4) την εισαγωγή κυρώσεων σε περίπτωση μη τήρησης των υποχρεώσεων του εργοδότη με σημαντικότερη την αναγνώριση της απόλυσης ως άκυρης με όλες τις έννομες συνέπειες της ακυρότητας, 5) την θέσπιση της δυνατότητας συμμετοχής σε προγράμματα απασχόλησης μακροχρόνια ανέργων στο δημόσιο τομέα.	
Ομαδικές απολύσεις		Αύξηση ορίου ομαδικών απολύσεων: σε 6 άτομα για επιχειρήσεις με προσωπικό 20-150 άτομα, σε 5% και μέχρι 30 άτομα για επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων (Ν. 3863).			
Μητρότητα				Θεσπίζεται αυξημένη προστασία στην εργασία μενη σε περίπτωση απόλυσης λόγω μητρότητας, η οποία επεκτείνεται στους 18 μήνες από τον τοκετό (Ν.3996).	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στηρίξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/ 2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Υγεία και ασφάλεια στην εργασία					Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην οδηγία 2007/30 σχετικά με την απλούστευση και τον ορθολογισμό των εκθεσεων εφαρμογής οδηγιών ελάχιστων προδεδειγμένων για την ασφάλεια και την υγεία στην εργασία (Ν.4052).
3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
Μεσολάβηση και Διαπίτωση (ΟΜΕΔ)/ Συμφιλίωση	Ρύθμιση διαδικασίας προσφυγής στον ΟΜΕΔ. Θεσπίστη δυνατοτήτων μονομερούς προσφυγής στην μεσολάβηση και στην διαπίτωση και των δύο μερών. Εξαγγελία προεδρικού διατάγματος για την μεταρρύθμιση των όρων λειτουργίας του ΟΜΕΔ (Ν.3863. Καταργήθηκε μετά με τον Ν.3899).	α) Αυξημένη τυπική ισχύ αποδίδεται στην πρόφαση ΕΓΣΣΕ. Οι εκδοθείσες με τη διαδικασία του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαπίτωσης (ΟΜΕΔ) διατηρητικές αποφάσεις, προς επίλυση συλλογικών διαφορών, δεν ισχύουν και δεν παράγουν κανένα νομικό αποτέλεσμα, εφόσον χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μεσολαβητικές αυξήσεις για το 2010 και το πρώτο εξάμηνο του 2011. Επίσης δεν ισχύουν και δεν παράγουν κανένα νομικό αποτέλεσμα, εφόσον χορηγούν καθ' οιονδήποτε τρόπο μεσολαβητικές αυξήσεις για το διάστημα από 1.7.2011 έως 31.12.2012, πέραν των οριζόμενων στην σε ισχύ ΕΓΣΣΕ (Ν. 3871). β) Αντικαθίστανται βασικά άρθρα του Νόμου 1876/1990 και εισάγονται ρυθμίσεις (Ν.3899) με τις οποίες θεσπίζονται τα εξής: 1) η δυνατότητα προσφυγής στην διαπίτωση για μεσολάβηση εφόσον προσήλθε και συμμετείχε στην διαδικασία του Μονομελούς Πρωτοδικείου υπόκεινται οι διαφορές αποκλειστικά για το κύρος των διατηρητικών αποφάσεων 3) η ιδιαίτερη έμφαση κατά την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικής δραστηριότητας ως στοιχεία που θα πρέπει σιωδότερα να λαμβάνονται υπόψη κατά την καθορισμό του βασικού μισθού. Ως προς τα λοιπά ζητήματα η συλλογική διαπραγμάτευση συνεχίζεται προκειμένου να επιτευχθεί συμφωνία. 5) η επίλυση και η αξιολόγηση των νέων μεσολαβητικών και διατηρητικών αποφάσεων με ομόφωνη απόφαση των μελών του Δ.Σ. στο οποίο συμμετέχουν εκπρόσωποι των κοινωνικών εταίρων.	Εισάγονται (Ν.3996) αυξημένες αρμοδιότητες συμφιλίωσης των δύο μερών της εργασιακής σχέσης, σε επίπεδο ΣΕΠΕ για ζητήματα τόσο ατομικών όσο και συλλογικών εργασιακών σχέσεων. Επίσης, προβλέπεται η υπο όρους εμπλοκή της διοίκησης (υπουργείου απασχόλησης) σε διαδικασίες συμφιλίωσης, ενώ της εργατικής υπόθεσης επιλαμβάνεται η αρμόδια διευθύνση του υπουργείου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης, εφόσον πρόκειται για διαφορά «εθνικού επιπέδου». Η νέα διαδικασία συμφιλίωσης δύναται να καταλήξει σε δεσμευτικό πρακτικό επίλυσης της εργατικής διαφοράς.	α) Η προσφυγή στην Διαπίτωση γίνεται πλέον (ΠΥΣ αρ. 6) αποκλειστικά με την συμφωνηγώμη των μερών (προσποίτη-ση του Ν.3899). β) Η προσφυγή στην διαπίτωση περιορίζεται αποκλειστικά στον καθορισμό βασικού μισθού και ημερομισθίου (ΠΥΣ αρ. 6). Λαμβάνονται δε υπόψη τα οικονομικά και χρηματοοικονομικά στοιχεία, οι οικονομικές συνθήκες, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, η μείωση του μοριακού κόστους εργασίας κατά την διάρκεια του προσαρμογής (προσποίτηση του Ν.3899). γ) Σε περίπτωση προσφυγής στην διαπίτωση καταργούνται οι διατηρητικές ρητρες (ΠΥΣ αρ. 6).	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Συλλογικές διαπραγματεύσεις -συλλογικές συμβάσεις/συμφωνίες	<p>α) Οι διατάξεις που αφορούν σε μείωση αποδοχών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) κατασχύνουν κάθε αντίθετης συλλογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.3833).</p> <p>β) Απαγορεύεται έως 31/12/2010 η σύναψη συλλογικής (ή και ατομικής) συμφωνίας ή σύμβασης στον δημόσιο ή ευρύτερο δημοσιο τομέα που θα συνεπάγεται αυξήσεις στις αμοιβές και αποδοχές και καταργείται κάθε αντίθετη διαταγή ή ρύθμιση (Ν.3833).</p> <p>γ) Σύσταση Μη-Τρώου συλλογικών συμβάσεων εργασίας, κατά χρήση κατά ειδικός και ανάκτηση σχετικού πίνακα με το κείμενο των σε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου (Ν.3846).</p>	<p>α) Οι διατάξεις που αφορούν σε περαιτέρω μείωση αποδοχών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) κατασχύνουν κάθε αντίθετης συλλογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.3845).</p> <p>β) Κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότητας στις ρυθμίσεις (Ν.3845): ι) Οι όροι των συμβάσεων και επιχειρησιακών χειριστικών σε αποκλίνουν των όρων των κλαδικών και των ΕΓΣ-ΣΕ ι) οι όροι των κλαδικών και των ΕΓΣ-ΣΕ μπορούν να αποκλίνουν των όρων των κλαδικών και των ΕΓΣ-ΣΕ ι) οι όροι των κλαδικών και των ΕΓΣ-ΣΕ μπορούν να αποκλίνουν των όρων των κλαδικών και των ΕΓΣ-ΣΕ.</p>	<p>α) Επαναλαμβάνεται η ρύθμιση των Νόμων 3833 και 3845/2010, δηλαδή οι περιπτώσεις που εισάγονται με τον Ν. 3899 κατασχύνουν οποιαδήποτε άλλη διάταξη ή ρήτρας στα πλαίσια εισαγωγής της οποιασδήποτε ρύθμισης των όρων εργασίας (Ν.3899).</p> <p>β) Εισάγεται (Ν.3899) ο θεσμός της ειδικής επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης εργασίας (εσοσε). Με την εσοσε ακόμα και σε επιχειρήσεις που απασχολούν κάτω από 50 άτομα δύναται να συνολοκληρωθούν αποδοχές και όροι εργασίας, οι οποίοι αποκλίνουν από όσα ισχύουν στις κλαδικές συμβάσεις εργασίας στο όριο των οριζόμενων στην εσοσε (740 ευρώ μηνιαίως μισθός μεικτό). Οι συμβάσεις αυτές υπερσχύουν χωρίς περιορισμούς (αρχή ευνοϊκότερης ρύθμισης κλπ) και έχουν επίσημα -κατ' αρχήν- διάρκεια. Επίσης, προβλέπεται ότι μπορούν με τις εσοσε να ρυθμίζονται ζητήματα ευέλικτων μορφών εργασίας, διάσωση θέσεων εργασίας, μερική εκ περιτροπής, διαθεσιμότητα καθώς και της διάρκειάς τους. Στο ζήτημα της σκοπιμότητας σύναψης της εσοσε γνωμοδοτεί το Συμβούλιο Κοινωνικού Ελέγχου Επιθεώρησης Εργασίας (καταργήθηκε με τον Ν.4024).</p>	<p>α) Εξαιρετικές διαδικασίες και ρυθμίσεις συλλογικού εργατικού δικαίου εισάγονται με τον Ν.3920 και αφορούν στην σύναψη συλλογικής σύμβασης εργασίας στους νέους φορείς που προκύπτουν από την αναδιάρθρωση των αστικών συγκοινωνιών στην Περιφέρεια της Αττικής. Οι κυριότερες από αυτές είναι: 1) η κατάργηση της ισχύος όλων των σε ισχύ διατάξεων συλλογικών συμβάσεων ή κανονισμών στους συγχωνευθέντες φορείς, 2) η ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με τις δύο πλέον αντιπροσωπευτικές οργανώσεις ανά νεοσύστατο φορέα εντός τριάντα ημερολογιακών ημερών, 3) η ρύθμιση με νόμο των θεμάτων εργασιακών σχέσεων σε περίπτωση συμφωνίας των μερών, 4) η απαγόρευση μονομερούς προσφυγής στον ΟΜΕΔ κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και 5) η επαναφορά του κατά νόμο πλαισίου συλλογικών διαπραγματεύσεων άμα τη ολοκλήρωσής της εν λόγω εξαιρετικής διαδικασίας.</p> <p>β) Η διεύθετη του χρόνου εργασίας του Ν. 3986 καθορίζεται με επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή συμφωνία του εργοδότη με συνδικαλιστική οργάνωση στην επιχείρηση που αφορά στα μέλη της ή συμφωνία του εργοδότη και του συμβουλίου των εργαζομένων ή συμφωνία του εργοδότη και ένωσης προσώπων (βλ. επίσης Συνδικαλιστικές οργανώσεις).</p> <p>γ) Με επιχειρησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διεύθετησης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κλάδου ή της επιχείρησης (Ν. 3986).</p>	<p>α) Καταργείται (Ν.4024) ο θεσμός της ειδικής επιχειρησιακής σε που εισήχθη με τον Ν. 3899.</p> <p>β) Προβλέπεται η υπερίσχυση της επιχειρησιακής σε σε περίπτωση σύρραξης με κλαδική ή ομοι-επαγγελματική σε μέχρι το όριο των αποδοχών όπως προβλέπεται κάθε φορά από την Εθνική Γενική ΣΣΕ, καθ' όλη την διάρκεια ισχύος του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής (Ν. 4024).</p> <p>γ) Αναστέλλεται η δυνατότητα του Υπουργού για επέκταση μιας κλαδικής σε καθ' όλη την διάρκεια ισχύος του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής (Ν. 4024).</p> <p>δ) Σε κάθε περίπτωση η ισχύς της επέκτασης μιας κλαδικής σε ξεκινά από την δημοσίευσή της στην ΕΤΚ και όχι από την ημερομηνία έκδοσης της υπουργικής απόφασης ή της υποβολής του σχετικού αιτήματος από το σωματείο.</p> <p>ε) Μείωση της διάρκειας της μετενέργειας της σε από έξη στους τρεις μήνες και περιορισμός αυτής αποκλειστικά στον βασικό μισθό συν τέσσερα επιδόματα (ωρίμανσης, τεκνων, σπουδών και επικινδυνότητας). Θέσπιση της δυνατότητας διαπραγματεύσεως των όρων της σε με ατομική σύμβαση και με δυνατότητα καθάρτησης όλων των ρυθμίσεων της λήξεως σε χωρίς την σύμφωνη γνώμη του εργαζομένου (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>στ) Περιορισμός της νόμιμης διάρκειας των σε στα τρία χρόνια και ρύθμιση του χρόνου λήξης ισχύος για σεες ειχνη ήδη συναφθεί της 28/02/2012 ανάλογα με τον χρόνο υπογραφής τους (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>ζ) Προβλέπεται για αναμόρφωση της ΕΓΣΣΕ (Ν. 4046 - βλ. ανωτ. Μειώσεις αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Σπριτζής (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Συνδικαλιστικές οργανώσεις/μορφές συλλογικής εκπροσώπησης				Εισάγεται ο θεσμός (Ν. 3986) της ένωσης προσώπων σε επιχειρησιακό επίπεδο για την σύνταξη συμφωνίας αναφορικά με την διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Η ένωση προσώπων μπορεί να συσταθεί και σε επιχειρήσεις από το 15% του συνόλου των εργαζομένων και από το 25% των εργαζομένων στις υπόλοιπες επιχειρήσεις, χωρίς να πρόκειται για εργατικό σωματείο και χωρίς να διέπεται από τον Ν. 1264/1982.	α) Εισάγεται ο θεσμός (Ν.4024) της ένωσης προσώπων προκειμένου για την υπογραφή επιχειρησιακής συλλογικής σε. Άνεξάρτητα από το μέγεθος της επιχείρησης η ένωση προσώπων συστήνεται από τα 3/5 του συνόλου των εργαζομένων και δύναται κατά προτεραιότητα να συνάψει σε, εφόσον δεν υπάρχει επιχειρησιακό σωματείο. Σε κάθε άλλη περίπτωση η επιχειρησιακή σε συνάπτεται από το οικείο πρωτοβάθμιο κλαδικό σωματείο. β) Απλουστεύεται και επιταχύνεται η δικονομική διαδικασία συστάσεως σωματείων και ενώσεων προσώπων, ώστε η σχετική σύζηση να γίνεται και' απόλυτη προτεραιότητα εντός 10ημερών από την αίτηση και η δημοσίευση της απόφασης εντός 48 ωρών από την ολοκλήρωση της συζήτησης (Ν. 4024). γ) Ρύθμιση του δικαιώματος των εργαζομένων στην ενημέρωση και στην διαβούλευση σε κοινοτικής κλίμακας επιχειρήσεις και ομίλους επιχειρήσεων σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/38 (Ν.4052).
Απεργία			Αναστολή του δικαιώματος στην απεργία για 10 ημέρες και στην περίπτωση μονομερούς προσφυγής του εργοδότη στην διαίτησία (Ν.3899).		

Πεδίο	Αναστολή ή περιορισμός προσλήψεων	Πριν τον μηνιαίο Στήριξης (N.3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N.3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N.3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N.4024/2011, N.4038/2012, N.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)
	<p>α) Αναστολή διορισμών και προσλήψεων (για το έτος 2010) σε φορείς του Ν.3812 με εξαίρεση τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας. Σταδιακή απορρόφηση ήδη επιτυχόντων στον ΑΣΕΠ και όλων διαγωνισμών είναι σε εξέλιξη (N.3833).</p> <p>β) Θεώρηση λόγου ένα προς πέντε -20% (μια πρόσληψη για πέντε αποχωρήσεις) για μόνιμο προσωπικό και εργαζόμενους αορίστου χρόνου σε φορείς του Ν. 3812, με εξαίρεση (λόγος ένα προς ένα) τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας (N.3833).</p> <p>γ) Μείωση κατά 30% για το 2010 σε σχέση με το 2009 στις προσλήψεις προσωπικού με: i) σχέσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και ii) συμβάσεις μίσθωσης έργου (N.3833).</p>		<p>α) Καταργούνται (N.3899) όλες οι εξαιρέσεις από τον κανόνα 1 προς 5 για τις προσλήψεις στον δημόσιο τομέα για τα έτη 2011 έως 2013 (το εκπαιδευτικό προσωπικό όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, τα Σώματα Ασφαλείας, το Λιμενικό Σώμα, το Ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό του τομέα υγείας, οι μετακλήτοι υπάλληλοι, το μη πολιτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, οι προσλήψεις ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού νέων Α.Σ.Ε.Π.) και προβλέπεται ότι στον κανόνα 1 προς 5 λαμβάνονται υπόψη για τον στενό δημόσιο τομέα και μεταφορές ή εντάξεις προσωπικού ιδιωτικού δικαίου από αρκετούς φορείς του ευρύτερου δημόσιου φορέα (νόμος 2190/1994 περιπτώσεις στ έως θ).</p> <p>β) Θεσπίζεται περιορισμός κατά 15% στις προσλήψεις προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και στις συμβάσεις μίσθωση έργου για το 2011 σε σχέση με τις αντίστοιχες εγκρίσεις του 2010, οι οποίες ήταν κατά 30% περιορισμένες σε σχέση με τις αντίστοιχες του 2009 (N.3899).</p> <p>γ) Μειώνονται από 1/1/2011 κατά 10% οι μηνιαίες αποδοχές που υπερβαίνουν τα 1.800 ευρώ των εργαζομένων της ΑΤΕ και των εταιρειών του ομίλου της, καταργείται το επίδομα περιποίησης πελατών, ενώ διατηρείται το επίδομα ενίσχυσης χαμηλόμισθων υπό τον όρο ότι οι συνολικές μηνιαίες αποδοχές δεν υπερβαίνουν τα 1.500 ευρώ (N.3899).</p>	<p>Αντικατάσταση (N.3986/2011) των σχετικών διατάξεων των Ν. 3833 και 3899/2010 αναφορικά με την απαχολήση στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα ως εξής: 1) η σταδιακή απορρόφηση των επιτυχόντων ΑΣΕΠ (πίνακες αποτελεσμάτων μετά την 1.1.2009) πραγματοποιείται μέχρι 31.12.2015, 2) Ο λόγος των προσλήψεων καθορίζεται σε ένα προς πέντε για το διάστημα Ιανουάριος 2011-Δεκεμβρίου 2015 με εξαίρεση το 2011 για το οποίο ο λόγος θα είναι ένα προς δέκα, 3) Ειδικότερα οι εγκρίσεις προσλήψεων προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή μίσθωσης έργου για το 2011 περιορίζονται κατά 50% και κατά 10% για τα υπόλοιπα έτη έως το 2015 με ορισμένες εξαιρέσεις σε περίπτωση μη επιβάρυνσης του κρατικού προϋπολογισμού.</p>		

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Σπριζής (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Μείωση της συνολικής απασχόλησης σε στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα (βλ. ανωτ. Μισθωτή-εργασιακή εφεδρεία και προσυνταξιοδοτική διαθεσιμότητα)					
Καθεστώς απασχόλησης & μονιμότητα					β) Κατάργηση όλων των διατάξεων που καθιερώνουν όρους και ρήτρες μονιμότητας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (ΠΥΣ αρ. 6). β) Πρόβλεψη για λύση των συμβάσεων που λήγουν με την συμπλήρωση ορίου ηλικίας ή συνταξιοδότησης (ΔΕΚΟ & Τράπεζες) με βάση τα γενικώς ισχύοντα ως προς την λύση των συμβάσεων αορίστου χρόνου στον ιδιωτικό τομέα (ΠΥΣ αρ. 6).
Απελευθέρωση επαγγελματιών	Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη της οδηγίας (2006/123) για την απελευθέρωση των υπηρεσιών (Ν. 3844).			Άρση των περιορισμών για τα κλειστά επαγγέλματα από 1 ^η Ιουλίου 2011, όπως, ιδίως: α) του νομικού επαγγέλματος, ως προς την ελάχιστη αμοιβή, τον γεωγραφικό περιορισμό κλπ β) του φαρμακευτικού επαγγέλματος, ως προς το ελάχιστο περιθώριο κέρδους κλπ γ) του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος σχετικά με την ελάχιστη αμοιβή κλπ δ) του αρχιτέκτονα, ως προς την ελάχιστη αμοιβή ε) του μηχανικού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή στ) του ορκωτού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή (Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής και Ν.3919).	
Εθελούσια έξοδος				Κατ' εξαίρεση δυνατότητα αποχώρησης με εθελούσια έξοδο στην βάση σχετικού προγράμματος για τους υπαγόμενους σε καθεστώς εφεδρείας (Ν. 3986).	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
Επιδότηση ανεργίας – Ενεργητικές πολιτικές – Κοινωνική οικονομία	<p>α) Θεσιμότητα της «επιταγής επανένταξης στην αγορά εργασίας» για ανέργους λόγω τακτικής ή μακροχρόνιας ανεργίας (Ν.3845).</p> <p>β) Δυνατότητα επιχορήγησης εργοδοτών ιδιωτικού τομέα για πρόσληψη ανέργων – κατόχων «επιταγής» στα πλαίσια προγραμμάτων για εκπαίδευση – επαγγελματική κατάρτιση (Ν.3845).</p> <p>γ) Δυνατότητα επιχορήγησης ΕΠΑ για πρόσληψη ανέργων κοινά στο όριο συνταξιοδότησης ή ηλικίας 55 έως 64 για εργασία στον δημόσιο τομέα. Για ΝΠΔΔ του Υπουργείου Υγείας δεν ισχύει το ηλικιακό όριο (Νόμος 3845).</p> <p>δ) Δυνατότητα σύμβασης απόκτησης εργασιακής εμπειρίας (δες ανωτέρω μαθητεια)</p>	<p>α) Θεσιμότητα ανωτάτου ορίου επιδότησης από 1.1.2013 στα 450 ημερήσια επιδόματα εντός της προηγούμενης τετραετίας από την εκάστοτε έναρξη επιδότησης λόγω ανεργίας. Το εν λόγω όριο καθορίζεται σε 400 ημερήσια επιδόματα από 1.1.2014.</p> <p>β) Επανακαθορισμός οικονομικής ενίσχυσης λόγω Πάσχα και Χριστουγέννων από 1.7.2012 για τους επιδοτούμενους ανέργους, είτε στο μισό του μηνιαίου επιδόματος ανεργίας, είτε στο ύψος 3 ημερησίων επιδομάτων εφόσον δεν πληρούνται συγκεκριμένα όρια χρονικών διαστημάτων επιδόματος σε ετήσια βάση (Ν. 3986).</p> <p>γ) Εισάγεται η επιταγή απόκτησης επαγγελματικών προσόντων για την πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικής απασχόλησης (Ν.3996).</p>	<p>α) Θεσιμότητα (Ν. 4019) του γενικού πλαισίου της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης (ΚΟΙΣΕΠ) στα πλαίσια της πολιτικής αντιμετώπισης της ανεργίας. Στόχος η έναρξη και η προώθηση στην απασχόληση: i) των ευπαθών ομάδων και ii) των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού και iii) ειδικών ομάδων του πληθυσμού (πολλές κατηγορίες ανέργων). (Ν.4019).</p>	<p>Προκήρυξη και έλεγχος από το ΑΣΕΠ των διαδικασιών για την «Δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο μέσω προγραμμάτων κοινωνικού έργου» του ΕΣΠΑ 2007-2013 (Ν. 4024/2011).</p>
Κοινωνικής Εργασίας				
Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας – Ελεγκτικοί μηχανισμοί	<p>α) Εισαγωγή ελεγκτικών αρμοδιοτήτων και συμπληρωτικών εξουσιών στην λειτουργία του ΣΕΠΕ (Ν.3846).</p> <p>β) Εισαγωγή κυρώσεων και προστίμων για παραβίαση εργατικής νομοθεσίας (Ν.3846).</p>		Αναυσταίνεται το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σε κείμενο ποινικού σχεδίου νόμου (Ιούνιος 2011), στο οποίο ρυθμίζονται και θέματα αρμοδιοτήτων, σύστασης και εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας του Σώματος.	

Πεδίο Αθλήτων εργασία	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)
				Από τα μέσα για την αύξηση της δυνατότητας ελέγχου του ΣΕΠΕ εξωρίζει η καινοτομία της «άρ- τας εργασίας», με την οποία απεικονίζεται ηλεκτρονικά η ώρα προσέλευσης και αποχώρησης του εργαζόμενου, καθώς και το ωράριο εργασίας. Τα συγκεκρι- μένα στοιχεία προβλέπεται να κα- ταχωρούνται με On-Line σύνδεση σε ένα ενιαίο κεντρικό σύστημα για τους τρεις σχετικούς με την αγορά εργασίας θεσμούς (Ι.Κ.Α., Σ.Ε.Π.Ε., Ο.Α.Ε.Δ.). Το όφελος του εργοδότη (αλλά και του εργαζό- μενου) από την τήρηση των όρων που απορρέουν από την πιλοτική εφαρμογή του συγκεκριμένου συστήματος θα είναι η μειωμένη κατά 10% καταβολή κοινωνικο- ασφαλιστικών εισφορών. Η επι- βολή του μέτρου θα γίνει αρχικά σε περιοχές, κλάδους και τύπους επιχειρήσεων στις οποίες παρατη- ρούνται διαχρονικά υψηλά ποσο- στά αδύλωτης εργασίας (Ν.3996).	Πρόβλεψη για σταδιακή εισαγωγή της κάρτας εργασίας από τον Μάρτιο του 2012 σε επιχειρήσεις ορισμένων τομέ- ων. Κάθε εμπλεκόμενη επιχείρηση θα υποχρεούται σε ταυτοχρονη πληρωμή μισθών, παρακρατηθέντων φόρων επί της μισθοδοσίας και κοινωνικών εισφο- ρων με ηλεκτρονικά μέσα (Ν. 4046).
Εργασία με- ταναστών	α) Πρόστιμα σε εργοδότες που απασχολούν ανεπίσημους μετα- νάστες (Ν.3846). β) Διατήρηση της ουσιαστικής αδυναμίας επανόδου στην «νο- μιμότητα» για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά (Ν.3846).				Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας προς την οδηγία 2009/52 σχετικά με την επιβολή ελάχιστων προτύπων όσον αφορά στις κυρώσεις και στα μέτρα κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών προκειμένου να καταπολεμηθεί η παράνομη μετανάστευση (Ν.4052).

9.6. Εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης

Κατά την τριετία 2009-2011, περίοδο κατά την οποία εκδηλώνεται η οικονομική κρίση και ύφεση στη χώρα, παρατηρείται σημαντική αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, κύρια της μερικής απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας και με έτος αιχμής το 2010.

Η σημαντικότερη αύξηση αφορά τις συμβάσεις εκ περιτροπής εργασίας, οι οποίες και αυξάνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό το μερίδιο συμμετοχής τους στο σύνολο των συμβάσεων εργασίας σε σχέση με τα επίπεδα προ της κρίσης.

Ωστόσο, ακόμα σημαντικότερη είναι η σχεδόν εκρηκτική αύξηση του αριθμού και του ποσοστού των συμβάσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης που μετατρέπονται σε μερική απασχόληση και κυρίως σε εκ περιτροπής εργασία και με έτος αιχμής το 2011. Αντίθετα, όσον αφορά τις συμβάσεις έργου και υπεργολαβίας (φασόν), παρατηρείται σημαντική μείωση κατά την τριετία 2009-2011.

Ειδικότερα και σύμφωνα με τα στοιχεία των ετήσιων εκθέσεων του ΣΕΠΕ προκύπτει, ότι ο αριθμός των συμβάσεων εργασίας που αφορούν την μερική και την εκ περιτροπής απασχόληση, κατά την τριετία 2009-2011, παρουσιάζει σημαντική αύξηση το 2010, όπου αυξάνεται ο αριθμός τους κατά 100.391 συμβάσεις και σε ποσοστό 30% σε σχέση με το προηγούμενο έτος 2009. Αντίθετα, το 2011 παρατηρείται μείωση του αριθμού των συμβάσεων με μερική απασχόληση και με εκ περιτροπής εργασία κατά 46.028 συμβάσεις και σε ποσοστό 11% σε σχέση με το 2010, χωρίς ωστόσο να προσεγγίσει τον αριθμό των συμβάσεων του 2009 οι οποίες είναι λιγότερες κατά 54363 συμβάσεις. Η μεγαλύτερη αύξηση στον αριθμό των συμβάσεων κατά το διάστημα της τριετίας 2009-2011, αφορά την εκ περιτροπής εργασία, η οποία ανερχόταν το 2009 στις 57.825 και προσέγγισε τις 84.519 συμβάσεις το 2011, σημειώνοντας μια αύξηση περίπου 46%. Κατά το ίδιο διάστημα, 2009-2011, οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης αυξήθηκαν κατά 10%, και από 272.561 που ήταν το 2009 προσέγγισαν τις 300.230 το 2011 (Πίνακας 23).

Πίνακας 23: Συμβάσεις εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης

ΕΤΟΣ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΡΙΚΗΣ & ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ (%)
2009	272.561	57.825	330.386	-48.521	-13
2010	340.619	90.158	430.777	100.391	30
2011	300.230	84.519	384.749	-46.028	-11
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010	-40.389	-5.639	-46.028		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010 (%)	-11,86	-6,25	-10,68		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009	68.058	32.333	100.391		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009 (%)	24,97	55,92	30,39		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009	27.669	26.694	54.363		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009 (%)	10,15	46,16	16,45		

Πηγή: ΣΕΠ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 2012.

Αντίθετα, με τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας, οι συμβάσεις έργου και παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών καθώς και οι συμβάσεις υπεργολαβίας (παραγωγής φασόν), παρουσιάζουν σημαντική μείωση κατά την τριετία 2009-2011, και ο αριθμός των συμβάσεων από 37.517 μειώνεται σε 4.539 συμβάσεις, και σε ποσοστό 87%. (Πίνακας 24).

Πίνακας 24: Συμβάσεις έργου και υπεργολαβίας

ΕΤΟΣ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΕΡΓΟΥ Η' ΠΑΡΟΧΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΦΑΣΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑ ΜΟΝΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΦΑΣΩΝ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΦΑΣΩΝ (%)
2009	35.526	1.991	37.517	-29.535	-44
2010	16.515	628	17.143	-20.374	-54
2011	4.345	194	4.539	-12.604	-74
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010	-12.170	-434	-12.604		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010 (%)	-73,69	-69,11	-73,52		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009	-19.011	-1.363	-20.374		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009 (%)	-53,51	-68,46	-54,31		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009	-31.181	-1.797	-32.978		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009 (%)	-87,77	-90,26	-87,90		

Πηγή: ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 2012.

Ως προς το σύνολο των συμβάσεων εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης (μερική, εκ περιτροπής, έργου, φασόν), για το διάστημα της τριετίας 2009-2011, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των συμβάσεων το έτος 2011 κατά 21.385 συμβάσεις (ποσοστό αύξησης 5, 81%) σε σχέση με το 2009. Η σημαντικότερη αύξηση κατά την τριετία 2009-2011, παρατηρείται το 2010 όπου ο αριθμός των συμβάσεων από 367.903 που υπογράφηκαν το 2009 προσεγγίζει τις 447.920 το 2010, σημειώνοντας αύξηση κατά 22% (Πίνακας 25).

Πίνακας 25: Συμβάσεις ειδικών μορφών απασχόλησης

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΔΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΔΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ (%)
2009	367.903	-78.056	-18
2010	447.920	80.017	22
2011	389.288	-58.632	-13
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010	-58.632		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010 (%)	-13,09		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009	80.017		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009 (%)	21,75		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009	21.385		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009 (%)	5,81		

Πηγή: ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 2012.

Πέραν των συμβάσεων εργασίας που υπογράφηκαν και αφορούσαν ευέλικτες μορφές απασχόλησης, τις σημαντικός αριθμός συμβάσεων πλήρους απασχόλησης μετατράπηκαν σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασία. Ο αριθμός των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης που μετατρέπεται σε τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης παρουσιάζει συνεχή άνοδο κατά την τριετία 2009-2011 και από 16.461 το 2009, φτάνει τις 58.962 το 2011, σημειώνοντας αύξηση 258%. Η μεγαλύτερη αύξηση τις αλλαγές συμβάσεων αφορά την εκ περιτροπής εργασία όπου οι σχετικές αλλαγές σύμβασης από 4.839 το 2009, προσεγγίζουν τις 26 542 συμβάσεις το 2011 (αύξηση 448%). (Πίνακας 26).

**Πίνακας 26: Μετατροπή σύμβασης πλήρους απασχόλησης
σε ευέλικτη μορφή εργασίας**

ΕΤΟΣ	ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ%	ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΤΟΣ%
2009	11.622	4.839	16.461		
2010	18.713	7.540	26.253	9.792	59
2011	32.420	26.542	58.962	32.709	125
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010	13.707	19.002	32.709		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2010 (%)	73,25	252,02	124,59		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009	7.091	2.701	9.792		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2010-2009 (%)	61,01	55,82	59,49		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009	20.798	21.703	42.501		
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2011-2009 (%)	178,95	448,50	258,19		

Πηγή: ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 2012.

**Πίνακας 27: Επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας
(ΕΠ. Σ.Σ.Ε.) έτος 2011**

ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΠ. Σ.Σ.Ε.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠ. Σ.Σ.Ε.	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ
ΕΠ. Σ.Σ.Ε. ΤΟΥ Ν. 1876/1990	95	1/1/2011-27/10/2011
ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΠ.Σ.Σ.Ε. ΤΟΥ Ν. 3899/2010	11	1/1/2011-27/10/2011
ΕΠ. Σ.Σ.Ε. ΤΟΥ ΑΡ.37 ΤΟΥ Ν. 4024/1990 ΜΕ ΕΝΩΣΗ ΠΡΟΣΩΠΩΝ	22	28/10/2011-31/12/2011
ΕΠ. Σ.Σ.Ε. ΤΟΥ ΑΡ.37 ΤΟΥ Ν. 4024/1990 ΜΕ ΣΩΜΑΤΕΙΟ	26	28/10/2011-31/12/2011
ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)	1	ετος 2011
ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ (ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟ ΛΙΜΕΝΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ)	2	ετος 2011
ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΙΟΣΕΡ ΣΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ)	1	ετος 2011
ΚΟΙΝΕΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ (ΑΠΟ ΤΑ ΕΛΤΑ ΣΤΟ Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ)	2	ετος 2011
	160	

Πηγή: ΣΕΠΕ. Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 2012.

9.7. Η Ευελιξία με Ασφάλεια (Flexicurity) την Περίοδο της Κρίσης: Τάσεις και Πρακτικές στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ

Η ευελιξία με ασφάλεια (flexicurity), δηλαδή η στρατηγική, για την ενίσχυση της ευελιξίας με ασφάλεια στην εργασία, βρίσκεται υψηλά στην ατζέντα της δημόσιας συζήτησης και πολιτικής σε όλα τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την δεκαετία του 1990. Συμπίπτει δε, με σειρά αλλαγών στις αγορές εργασίας της Δανίας και της Ολλανδίας την περίοδο εκείνη, σε συνδυασμό με την καταγεγραμμένη οικονομική ανάπτυξη, την παγκοσμιοποίηση, την αυξανόμενη διάβρωση της κοινωνικής συνοχής, τις ανισότητες στην κατανομή του πλούτου και των ευκαιριών απασχόλησης καθώς και μία αυξητική τάση διαφοροποιήσεων στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Σε γενικές γραμμές **ο όρος της ευελιξίας με ασφάλεια**, σημειολογικού κυρίως χαρακτήρα παρά επιστημονικού περιεχομένου, μπορεί να οριστεί ως «μία πολιτική στρατηγική, που επιδιώκει από την μία πλευρά να τονώσει της ευελιξία των αγορών εργασίας καθώς και την ευελιξία του τρόπου οργάνωσης της εργασίας και από την άλλη να διασφαλίσει συνθήκες εργασιακής σταθερότητας και κοινωνικής προστασίας εντός και εκτός της αγοράς εργασίας».⁸³

Υπό το πρίσμα της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, ίσως της πιο βίαιης και σοβαρής που πλήττει την Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η αντιπαράθεση περί της χρησιμότητας ή μη της ευελιξίας με ασφάλεια στην εργασία αναζωπυρώνεται, με το ενδιαφέρον να εστιάζεται στην υιοθέτηση εφαρμογής νέων μέτρων ή στην τροποποίηση των ήδη υπαρχόντων με στόχο την αντιμετώπιση της ολοένα και αυξανόμενης εργασιακής ανασφάλειας και της μείωσης στη ζήτηση εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη. Και παρά, την συνεχιζόμενη υποστήριξη του μέτρου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι αντιθέσεις προερχόμενες κυρίως από ακαδημαϊκούς αναλυτές και κοινωνικούς συνομιλητές –για διαφορετικούς λόγους- αυξάνονται ολοένα και περισσότερο.

Τα ερωτήματα που εγείρονται είναι πολλαπλά και ιδιαίτερης σημασίας. Ένα **πρώτο** έχει, σαφώς, να κάνει με το κατά πόσο η ευελιξία με ασφάλεια, η οποία αναπτύχθηκε σε περιόδους θετικών οικονομικών και εργασιακών επιδόσεων, λειτουργεί σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες. Και βέβαια, πιο επίκαιρο από ποτέ το ερώτημα που διατυπώνεται από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ τα τελευταία χρόνια⁸⁴ σχετικά με τις προθέσεις των υποστηρικτών του μέτρου, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης και ύφεσης, και το οποίο συνοψίζεται στην αποσαφήνιση του κατά πόσο ο επιδιωκόμενος στόχος εφαρμογής του είναι η εξισορρόπηση των δύο πόλων της flexicurity.

83. Κουζής, Ι., «Οι Εργασιακές Σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008.

84. Κουζής, Ι., «Ευελιξία και Ασφάλεια (Flexicurity). Μύθοι και Πραγματικότητα», *Ενημέρωση*, Τεύχος 149, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Απρίλιος 2008.

Στοχεύεται η υπεροχή της ασφάλειας του εργαζόμενου, έτσι ώστε να υπηρετείται και ο παραδοσιακός ρόλος του εργατικού δικαίου ή προτάσσεται η ευελιξία (σημειολογικά πρόταξη του flexi) για την διευκόλυνση των επιχειρήσεων;

Το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας δημοσιεύει πρόσφατα (Eurofound, Μάρτιος 2012) τα αποτελέσματα έρευνας σχετικά με τις εξελικτικές τάσεις στην εφαρμογή και την χρήση εργαλείων (δημόσιας πολιτικής ή ως αποτέλεσμα συμφωνίας μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών) για την προώθηση της ευελιξίας με ασφάλεια που εφαρμόζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁸⁵ κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης (τέλη 2008 – αρχές 2012).

Από τα **διαθέσιμα στοιχεία** προκύπτει ότι σε ποσοστό μεγαλύτερο του 50% τα εργαλεία αυτά εφαρμόζονται ως μέσο αντιμετώπισης της ύφεσης ή τροποποιούνται ώστε να ανταποκριθούν στις μεταβαλλόμενες κοινωνικό-οικονομικές δυναμικές στην μετά-κρίση εποχή.

Στην πλειοψηφία τους προωθούνται από τις Εθνικές Κυβερνήσεις ή τις Τοπικές Περιφερειακές Αρχές ενώ, οι κοινωνικοί συνομιλητές, σε αρκετές περιπτώσεις, συμμετέχουν ενεργά στην διαπραγμάτευση για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή τους μέσω συλλογικών συμφωνιών.

Τα μέτρα ευελιξίας με ασφάλεια στην εργασία κατά την περίοδο της κρίσης αφορούν κυρίως την στήριξη της εργοδοτικής πλευράς, ωστόσο καταγράφεται σημαντικό μερίδιο μέτρων για την στήριξη των εργαζομένων (πχ. σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας ή εξεύρεση νέας, καλύτερης θέσης εργασίας), καθώς και των ανέργων και αυτών που βρίσκονται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας (μέτρα, κυρίως, για την προώθηση της ισότητας και την αποφυγή της εργασιακής κατάπτωσης).

Όπως είναι αναμενόμενο, η στήριξη των αναδιαρθρώσεων επικρατεί ανάμεσα σε αυτά όπως, μεταξύ άλλων, οι μονάδες επανένταξης για τους απολυμένους (πχ. κατάρτιση, στήριξη του εισοδήματος κ.α), η μείωση των ωρών εργασίας και η προσωρινή απόλυση καθώς και τα επιδόματα εισοδηματικής αλληλεγγύης.

Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με την Έκθεση του Eurofound, η ευελιξία του κόστους εργασίας (άμεσου ή μη μισθολογικού με την μορφή επιδομάτων απασχόλησης ή χρηματοδοτικής στήριξης προγραμμάτων κατάρτισης) αποτελεί την πιο επικρατούσα μορφή ευελιξίας την περίοδο αυτή, ιδιαίτερα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Ακολουθεί η «εξωτερική ευελιξία», δηλαδή η επανατοποθέτηση και στήριξη της διαδικασίας ενσωμάτωσης των απολυμένων. Από τα καταγεγραμμένα εργαλεία της έρευνας στον τομέα της ασφάλειας, κοινό τόπο συνεχίζει να αποτελεί η ασφάλεια του εισοδήματος (με ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά να καταγράφονται

85. «The second phase of flexicurity: an analysis of practices in the Member States», Eurofound, March 2012.

μεταξύ των Βορείων και Σκανδιναβικών χωρών και των χωρών της Ηπειρωτικής Ευρώπης). Ακολουθεί η ασφάλεια της απασχόλησης (ευρέως διαδεδομένη στην Ηπειρωτική Ευρώπη και τις Αγγλο-Σαξονικές χώρες).

Η πιο διαδεδομένη αρχή της flexicurity, όπως προκύπτει από τα αναγνωρισμένα εργαλεία, αφορά την δημιουργία νέων και την διατήρηση των ήδη υπαρχόντων θέσεων εργασίας (αρχή που φαίνεται να επικρατεί στις Βόρειες και Σκανδιναβικές χώρες) και ακολουθεί η προώθηση της μετάβασης, το χαμηλότερο ποσοστό της οποίας καταγράφεται στις Μεσογειακές Χώρες.

Η δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών εργασίας καθώς και κοινωνικής προστασίας φαίνεται να αντιπροσωπεύει το μικρότερο ποσοστό στη λίστα των αρχών της ευελιξίας με ασφάλεια στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όσον αφορά, τους **πιθανούς συνδυασμούς** flexicurity στις χώρες-μέλη της ΕΕ, αυτοί αφορούν κυρίως την σύζευξη της μισθολογικής ευελιξίας με την εργασία, την απασχόληση, το εισόδημα και την συνδυαστική ασφάλεια καθώς και τον συνδυασμό της εξωτερικής αριθμητικής ευελιξίας με την απασχόληση και / ή την εισοδηματική ασφάλεια. Η εσωτερική αριθμητική ευελιξία είναι ευρέως διαδεδομένη κυρίως, ωστόσο, σχετικά με μέτρα τα οποία προϋπήρχαν και προσαρμόζονται κατά την περίοδο της ύφεσης. Η πιθανή εξήγηση της εξέλιξης αυτής είναι ότι η μείωση των ωρών εργασίας και τα σχήματα προσωρινής απόλυσης, τα οποία προϋπήρχαν στο εργατικό δίκαιο ορισμένων κρατών-μελών για πολλά χρόνια, ωστόσο, δεν χρησιμοποιούνταν έως την έναρξη της κρίσης, εμπίπτουν στην συγκεκριμένη κατηγορία. Επιπλέον, συνήθως πρακτική την περίοδο αυτή είναι η χρήση επιδομάτων κατάρτισης με στόχο την προώθηση της απασχολησιμότητας των εργαζομένων και της ανταγωνιστικότητας των εργοδοτών, με ταυτόχρονη μείωση των ωρών εργασίας του προσωπικού και την, συνεπακόλουθη, μείωση του κόστους των αμοιβών.

Η πρόσφατη μελέτη (2011) των Auer και Chatani για την έκταση της ευελιξίας με ασφάλεια κατά την περίοδο της κρίσης⁸⁶, ορίζει, διαμέσου της επεξεργασίας διαφόρων μεταβλητών της ευελιξίας και της ασφάλειας που σχετίζονται με τις διαστάσεις της flexicurity, επτά επιμέρους δείκτες με στόχο την ομαδοποίηση των 27 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αντίστοιχες, αριθμητικά, ομάδες.

Ως εκ τούτου, **οι χώρες της Βόρειας Ευρώπης** καθώς και η Ολλανδία καταγράφουν υψηλές βαθμολογίες τόσο στους δείκτες ασφάλειας, όσο και σε αυτούς της ευελιξίας. Ιδιαίτερα, μάλιστα, υψηλές στα ζητήματα του εισοδήματος, της απασχολησιμότητας και της εκπροσώπησης ενώ, κινούνται σε χαμηλά επίπεδα σε ότι αφορά την εργασιακή ασφάλεια, με αντιπροσωπευτικό παράδειγμα την Δανία. Στο σύμπλεγμα

86. Auer, P. and Chatani, K. (2011), 'Flexicurity: Still going strong or a victim of crisis?', in Townsend K. and Wilkinson, A. (eds), *Research Handbook on the Future of Work and Employment Relations*, Edward Elgar, Cheltenham.

(cluster) αυτό όλες οι χώρες καταγράφουν μεσαία προς υψηλά επίπεδα εσωτερικής και λειτουργικής ευελιξίας.

Στις Αγγλοσαξονικές χώρες (Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία) παρατηρείται συνδυασμός μεταξύ μεσαίου επιπέδου ασφάλειας στην αγορά εργασίας και υψηλού επιπέδου εξωτερικής ευελιξίας. Και παρά τις όποιες αντιλήψεις, σύμφωνα με τους αναλυτές, οι χώρες σε αυτό το σύμπλεγμα καταγράφουν χαμηλότερα ποσοστά ευελιξίας από ότι η προηγούμενη ομάδα, κυρίως λόγω της μέτριας απόδοσής τους στις διαστάσεις της εσωτερικής και λειτουργικής ευελιξίας.

Ο κοινός παρανομαστής των αγορών εργασίας της Ηπειρωτικής Ευρώπης είναι ένας συνδυασμός υψηλών εισοδημάτων και εργασιακής ασφάλειας με μέση προς χαμηλή εξωτερική ευελιξία. Όσον αφορά δε, την διασφάλιση της εκπροσώπησης παρατηρείται μεγάλη ετερογένεια στο συγκεκριμένο σύμπλεγμα.

Η υψηλή εργασιακή σταθερότητα, η έλλειψη επαρκών θεσμικών οργάνων για την παροχή ικανοποιητικής κοινωνικής ασφάλισης⁸⁷ καθώς και η απουσία σύγχρονων μεθόδων οργάνωσης της εργασίας είναι, κατά τους συγγραφείς τα γενικά χαρακτηριστικά του Μεσογειακού συμπλέγματος. **Τα νέα κράτη-μέλη**, με εξαίρεση τη Σλοβενία, συνδυάζουν την ευελιξία με την ασφάλεια σε ποσοστά κάτω του μέσου επιπέδου. Τέλος, **στις χώρες της Βαλτικής** η απουσία ασφαλιστικών δικλείδων στην αγορά εργασίας είναι έντονη.

Υπό το πρίσμα αυτών, η «δεύτερη φάση της flexicurity»⁸⁸ σε μία Ευρώπη που από τα τέλη του 2008 αυξάνει τις ανάγκες της για απολύσεις και τις απαιτήσεις της, κυρίως από τα συνδικάτα, για την ενίσχυση της εργασιακής ασφάλειας, ιδιαίτερα σε ένα τόσο «εχθρικό» για τους εργαζόμενους περιβάλλον, οδηγεί τα διαφορετικά συμπλέγματα χωρών στην υιοθέτηση και **εφαρμογή μέτρων ευελιξίας με ασφάλεια**, κατά την έναρξη ή την εξέλιξη της κρίσης, ως εξής:

- **Ευελιξία Κόστους Εργασίας:** Ιδιαίτερα υψηλό καταγράφεται το μερίδιο των μέτρων αυτών στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (καθώς και της Βαλτικής) σε ποσοστό 70% έως και 80%. Αυτό από μόνο του εγείρει ερωτήματα καθώς τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται σε αυτήν τη κατηγορία αφορούν κυρίως σε κρατικά επιδόματα απασχόλησης ενώ οι συγκεκριμένες χώρες θεωρούνται οι

87. Επιπλέον, «η ανορθολογική διαχείριση των πόρων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Για την Ελλάδα οι απώλειες πόρων την περίοδο 1950-1985 υπολογίζεται ότι φτάνουν τα 58 δις ευρώ που έχει ως αποτέλεσμα την ανησυχητική συρρίκνωση του αποθεματικού της κεφαλαίου Έτσι, οι νομοθετικές παρεμβάσεις που συντελέστηκαν τα τελευταία 20 χρόνια (1990-2008) στην Ελλάδα και στα κράτη-μέλη της Ε.Ε., παρά τη μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7% έως 20%, δεν κατόρθωσαν να θωρακίσουν την οικονομική κατάσταση των κοινωνικο-ασφαλιστικών συστημάτων ενόψει των νέων δεδομένων και των προκλήσεων της κρίσης και της ύφεσης», Ρομπόλης, Σ., «Η Κοινωνική Ασφάλιση μετά την Κοινωνική Ασφάλιση», 2012.

88. «The second phase of flexicurity: an analysis of practices in the Member States», Eurofound, March 2012.

φτωχότερες στο σύνολο των clusters (συμπλέγματα χωρών) με χαμηλές δαπάνες σε Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης. Μία πιθανή εξήγηση του υψηλού αυτού ποσοστού ίσως μπορεί να αποδοθεί στις διαφοροποιημένες πολιτικές που εφαρμόζονται στις αγορές εργασίας άλλων συμπλεγμάτων, γεγονός που καθιστά το εκτόπισμα του συγκεκριμένου μέτρου αντίστοιχο με τις αναγνωρισμένες πρωτοβουλίες.

- **Η Εξωτερική Ευελιξία**, ο δεύτερος κατά σειρά πιο συνηθής τύπος ευελιξίας, καταγράφει μικρότερες διαφορές μεταξύ των διαφορετικών συμπλεγμάτων. Ως εκ τούτου, οι Μεσογειακές χώρες καταγράφουν ποσοστό της τάξης του 50%, το χαμηλότερο στις ομάδες χωρών ενώ το μεγαλύτερο, ακόμη και από τις χώρες που απαρτίζουν την Ηπειρωτική Ευρώπη, εντοπίζεται στις Άγγλο-Σαξονικές και τις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες. Η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (συμπεριλαμβανομένων και των χωρών της Βαλτικής) καταγράφει χαμηλά ποσοστά στην υιοθέτηση μέτρων εξωτερικής ευελιξίας, ενώ είναι υψηλότερα όταν πρόκειται για άλλες κατηγοριοποιήσεις. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την συγκέντρωση των εργαλείων ευελιξίας με ασφάλεια την τελευταία τριετία από το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Αναδιαρθρώσεων η Ρουμανία παρουσιάζει ελάχιστα μέτρα εξωτερικής ευελιξίας σε αντίθεση με την πληθώρα αντίστοιχων εργαλείων που συναντά κανείς στην Πολωνία.
- Στον αντίποδα τα εργαλεία **Εσωτερικής Ευελιξίας** καταγράφουν μεγαλύτερη ανομοιογένεια μεταξύ των διαφόρων συμπλεγμάτων. Σε ποσοστό περίπου 40% εφαρμόζονται αντίστοιχες πρακτικές στις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες, ενώ στο 20% έως 30% κυμαίνεται το αντίστοιχο ποσοστό στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης καθώς και της Βαλτικής. Το χαμηλότερο ποσοστό (περίπου κάτω από 20%) καταγράφεται στην χρήση υποστηρικτικών εργαλείων εσωτερικής ευελιξίας στις Άγγλο-Σαξονικές χώρες.
- Διαφοροποιημένη είναι η κατάσταση, σχετικά με τα μέτρα της **Λειτουργικής Ευελιξίας** ανάμεσα στις ομάδες χωρών. Στο πλαίσιο αυτό, οι Μεσογειακές χώρες καταγράφουν το υψηλότερο ποσοστό στην εφαρμογή μέτρων λειτουργικής ευελιξίας (της τάξης του 30% έως και 40%), κάτι που, καθώς τα συγκεκριμένα είναι στην πλειοψηφία τους απόρροια της υφεισιακής κατάστασης των οικονομιών, φαίνεται να σηματοδοτεί εξελίξεις στο συγκεκριμένο πεδίο. Η Ηπειρωτική Ευρώπη με ποσοστό κατά τι μεγαλύτερο του 20% ακολουθεί στην κατάταξη ενώ, παρά την συγκριτικά έντονη έμφαση στην εσωτερική ευελιξία, οι Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες κατέχουν μέση αντιστοιχηση στην συγκεκριμένη κατηγορία. Τέλος, η χαμηλότερη κατάταξη στο πεδίο εφαρμογής των μέτρων λειτουργικής ευελιξίας αφορά τις Άγγλο-Σαξονικές χώρες.
- Ο επικρατέστερος τύπος μέτρων για την ασφάλεια στην εργασία, δηλαδή η **Ασφάλεια του Εισοδήματος**, καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό, περίπου 85%, στις

Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες καθώς και σε αυτές της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Ιδιαίτερα αντιφατική, κατά τα άλλα, εξέλιξη καθώς οι Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες καταγράφουν τα χαμηλότερα επίπεδα υιοθέτησης μέτρων ευελιξίας του κόστους εργασίας⁸⁹. Στον αντίποδα, οι Άγγλο-Σαξονικές χώρες παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά εφαρμογής του συγκεκριμένου μέτρου, χαμηλότερα από αυτά των Μεσογειακών χωρών καθώς και των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στις οποίες μπορεί να πει κανείς ότι είναι αναμενόμενα τα χαμηλά επίπεδα ασφάλειας του εισοδήματος.⁹⁰

- Τα εργαλεία για την επίτευξη της **Ασφάλειας στην Απασχόληση** καταλαμβάνουν σημαντική θέση στην Ηπειρωτική Ευρώπη καθώς και τις Άγγλο-Σαξονικές χώρες⁹¹, σε αντίθεση με τις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες, γεγονός αντιφατικό με τα γενικά χαρακτηριστικά του συμπλέγματος αυτού. Σε γενικές γραμμές, και υπό το πρίσμα της ως άνω κατηγοριοποίησης, μία πρώτη παρατήρηση έχει να κάνει με την ποικιλομορφία των στόχων που τίθενται από τα διαφορετικά συμπλέγματα μέσω της χρήσης εργαλείων για την προώθηση της flexicurity, η οποία φαίνεται να αποκτά σοβαρό προβάδισμα στην παρούσα οικονομική και χρηματοπιστωτική περίοδο. Έτσι:
- Ο στόχος για την **δημιουργία νέων και την διατήρηση των ήδη υπαρχόντων θέσεων εργασίας**, αποτυπώνεται σε περιορισμένη διάσταση σε όλες σχεδόν τις ταξινομήσεις της Ηπειρωτικής Ευρώπης (ωστόσο, καταγράφει ποσοστό της τάξης του 50%) ενώ, τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ιδιαίτερα υψηλά στις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες (περίπου τα 2/3 των μέτρων που εφαρμόζονται εμπεριέχουν το συγκεκριμένο στόχο). Διαπίστωση, άλλωστε, που συμβαδίζει με το ιδιαίτερο βάρος που δίνεται στην εξωτερική ευελιξία στο σύμπλεγμα αυτό, από ότι στις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκύπτει από την κατάταξη των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ως «κορυφαίων παικτών» στην υιοθέτηση πρακτικών για την δημιουργία / διατήρηση των θέσεων εργασίας⁹² ενώ, οι Άγγλο-Σαξονικές και Μεσογειακές χώρες κινούνται στον μέσο όρο.
- Η **προώθηση της μετάβασης**, φαίνεται να είναι ο λιγότερο διαδεδομένος στόχος στις Μεσογειακές χώρες (αντιστοιχεί σε ποσοστό περίπου 50% σε όλες τις δρά-

89. Στις χώρες αυτές παρέχεται στους εργαζόμενους, κυρίως μέσω της υιοθέτησης του ενέλικτου χρόνου εργασίας, βιώσιμο εισόδημα χωρίς την επιδότηση των εργοδοτικών εισφορών.

90. Μία πιθανή εξήγηση για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι η έμφαση που δίνεται σε παραδοσιακότερες πολιτικές της αγοράς εργασίας (σε συνάρτηση με την επικράτηση της ευελιξίας του κόστους εργασίας) ενώ στο Μεσογειακό σύμπλεγμα η κατάταξη αυτή πιθανόν σηματοδοτεί την τάση προσανατολισμού στην ασφάλεια του εισοδήματος την περίοδο της κρίσης.

91. Το συγκεκριμένο σύμπλεγμα χωρών καταγράφει υψηλό μερίδιο στην υιοθέτηση εργαλείων αντιμετώπισης της ύφεσης, *ERM, 2012*.

92. Σύμφωνα με αναλύσεις του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Αναδιαρθρώσεων, η πλειοψηφία των μέτρων στην Πολωνία στοχεύουν σε αυτή την διάσταση.

σεις) ενώ, στην Ηπειρωτική Ευρώπη και τις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες, κινείται στο όριο ή και λίγο παραπάνω. Αντίθετα, τα 2/3 των αναγνωρισμένων εργαλείων της flexicurity που εφαρμόζονται στις Άγγλο-Σαξονικές χώρες προσανατολίζονται στον συγκεκριμένο στόχο.

- Στον μέσο όρο των εργαλείων προς χρήση ενσωματώνεται η διάσταση της **στήριξης της δια βίου μάθησης και της ενίσχυσης των δεξιοτήτων** στις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης και τις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες ωστόσο, την υψηλότερη κατάταξη καταλαμβάνουν οι Άγγλο-Σαξονικές χώρες. Τα χαμηλότερα ποσοστά καταγράφονται στις χώρες της Μεσογείου και σε αυτές της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης κάτι που εξηγείται ίσως από την εξίσου χαμηλή συμμετοχή των εργαζομένων σε τέτοιου είδους δράσεις.
- Η **προώθηση της ισότητας και ο υπερκερασμός της εργασιακής κατάκτησης** βρίσκονται υψηλά, ως στόχοι, στις δράσεις της ευελιξίας με ασφάλεια που υιοθετούνται από τις Άγγλο-Σαξονικές χώρες⁹³ ενώ, κινούνται στο μέσο όρο των εφαρμοζόμενων πρακτικών στις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης καθώς και σε αυτές των Βορείων/Σκανδιναβικών χωρών. Στις Μεσογειακές χώρες ο στόχος του υπερκερασμού της εργασιακής κατάκτησης καταλαμβάνει την χαμηλότερη θέση εν αντιθέσει με αυτές της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης όπου στο σύνολο σχεδόν των δράσεων που εφαρμόζονται, για παράδειγμα στην Πολωνία, εμπεριέχεται ο συγκεκριμένος στόχος.
- Οι **ευέλικτες και αξιόπιστες συλλογικές συμβάσεις εργασίας** φαίνεται να καταλαμβάνουν ένα μέσο προς υψηλό επίπεδο ενδιαφέροντος στις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης, της Μεσογείου καθώς και στις Βόρειες/Σκανδιναβικές ενώ το αντίστοιχο ποσοστό είναι χαμηλό στις Άγγλο-Σαξονικές χώρες.⁹⁴ Παρομοίως, οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης κατατάσσονται σε αυτές με χαμηλά ποσοστά στην σύναψη συλλογικών συμφωνιών που εμπεριέχουν τις συγκεκριμένες παραμέτρους, ενώ στον μέσο όρο κινούνται οι χώρες της Βαλτικής.
- Τα μέσα που αποσκοπούν στην **δημιουργία καλύτερων θέσεων εργασίας** είναι περισσότερο διαδεδομένα στις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες, και ακολουθούν σε μικρή απόσταση οι χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης και οι Άγγλο-Σαξονικές. Στην τελευταία κατάταξη βρίσκονται οι Μεσογειακές χώρες ενώ, στο μέσο προς υψηλό επίπεδο φαίνονται να κινούνται οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

93. Μία πιθανή εξήγηση είναι ο χαμηλός δείκτης εργασιακής κατάκτησης που ισχύει στις χώρες αυτές.

94. Βάσει κατηγοριοποιήσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2006-2007), των Auer & Chatani (2011) και των Laporsek & Dolenc (2011), είναι ιδιαίτερα χαμηλή η συχνότητα υιοθέτησης μέτρων μεταξύ κρατών και κοινωνικών συνολημάτων και οι οποίες αποτυπώνουν ευέλικτες και ταυτόχρονα αξιόπιστες συμφωνίες.

- Τέλος, το ζήτημα της **κοινωνικής προστασίας** εμπεριέχεται σε μεγάλο αριθμό δράσεων ευελιξίας με ασφάλεια από τα τέλη του 2008 στις Βόρειες/Σκανδιναβικές χώρες, σε αντίθεση με το χαμηλό μερίδιο ενδιαφέροντος για την ενσωμάτωση της συγκεκριμένης παραμέτρου που αποτυπώνεται στις Άγγλο-Σαξονικές χώρες.

Συμπερασματικά πρέπει να επισημανθεί ότι παρά την συνεχή υποστήριξη των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της ευελιξίας με ασφάλεια (flexicurity) στην εργασία⁹⁵, ειδικότερα κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης αλλά και κατά την μετά-ύφεση περίοδο, **η επιστημονική προσέγγιση και αξιολόγηση του μέτρου**, καθώς και ο σκεπτικισμός από τους μελετητές και τους κοινωνικούς συνομιλητές, εντείνονται. Και όχι άδικα, αν αναλογιστεί κανείς πως, σύμφωνα και με πρόσφατες εμπειρικές μελέτες,⁹⁶ η εφαρμογή του μέτρου στην συγκεκριμένη χρονική περίοδο δεν επέφερε θετικά αποτελέσματα ως προς τον περιορισμό, για παράδειγμα, της διάστασης μεταξύ δυνητικού και πραγματικού ΑΕΠ (output gap), την μείωση του δημόσιου χρέους, το μέγεθος των πακέτων διάσωσης και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας.⁹⁷

Στα προαναφερθέντα έρχεται να προστεθεί και η παντελής έλλειψη καταγραφής αποτελεσματικών υπηρεσιών απασχόλησης και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, δύο, ιδιαίτερα, σημαντικών συστατικών κατά την εφαρμογή του μοντέλου της flexicurity.⁹⁸

Από την άλλη, ορισμένοι αναλυτές⁹⁹ υποστηρίζουν την αναγκαιότητα προσαρμογής της flexicurity με έμφαση στον πυλώνα της εξασφάλισης του εργασιακού εισοδήματος, λαμβάνοντας υπόψη μία σχετική βελτίωση στην αντιμετώπιση της οικονομικής ύφεσης σε ορισμένες χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης και οι οποίες χαρακτηρίζονται από σχετικά «ανελαστικές» οικονομίες, όπως η Γαλλία και η Γερμανία. Η άποψη αυτή προεβεί ότι σε περιόδους κρίσης οι εργαζόμενοι εστιάζουν στην εργασιακή ασφάλεια καθώς το δημόσιο χρέος περιορίζει τους διανεμητικούς πόρους, γεγονός που ενισχύει την ανασφάλεια και την δυσπιστία και περιπλέκει την πολιτική διαχείρισης των μεταρρυθμίσεων του εν λόγω μοντέλου.

95. «Βασικό μέρος ευθύνης για τη διάδοση των ενέλικτων μορφών απασχόλησης κατά τις τελευταίες δεκαετίες ήταν η μεροληψία της ΕΕ και των εθνικών κυβερνήσεων σε νεοφιλελεύθερου χαρακτήρα συνταγές για την καταπολέμηση της ανεργίας», Κουζής, Ι., «Οι Εργασιακές Σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008.

96. Andersen, T., «A Flexicurity Labour Market in the Great Recession: The case of Denmark», Institute for the Study of Labour (IZA), Germany, May 2011.

97. Tangian, A., «Not for Bad Weather: Flexicurity challenged by the crisis», European Trade Union Institute, Belgium, March 2010.

98. Auer, P., «What's in a name? The Rise (and Fall?) of Flexicurity», International Labour Organization, Switzerland, 2010.

99. «The second phase of flexicurity: an analysis of practices in the Member States», Eurofound, March 2012.

Πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Ευρωπαϊούς Κοινωνικούς Συνομιλητές¹⁰⁰ σχετικά με τις αντιλήψεις εκπροσώπων εργαζομένων και εργοδοτών στο θέμα της flexicurity, σε επίπεδο κρατών-μελών, **καταδεικνύει** ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συμφωνεί στην αδυναμία των μέτρων που λαμβάνονται υπό την ομπρέλα της flexicurity, να εξασφαλίσουν ισορροπία μεταξύ των δύο διαστάσεων της ευελιξίας δηλαδή και της ασφάλειας. Ιδιαίτερη, μάλιστα, εντύπωση προκαλεί η παραδοχή από τα συνδικάτα σε παραδοσιακές χώρες-μοντέλα υιοθέτησης τέτοιων μεθόδων, όπως η Ολλανδία και η Δανία, του υψηλού ρίσκου ανισορροπίας μεταξύ ευέλικτων και ασφαλών πτυχών του μέτρου.

Σήμερα, που οι αλλαγές στην αγορά εργασίας για την αντιμετώπιση των νέων χρηματοπιστωτικών συνθηκών προσανατολίζεται στην κατεύθυνση της μεγαλύτερης ευελιξίας, η **οικονομική ασφάλεια** φαίνεται να περνάει σε δεύτερο πλάνο. Επιχειρείται δε, η, μία κάποια, αποδυνάμωση των εργασιακών σχέσεων και των όρων κοινωνικής συνοχής με τάση προσαρμογής του κανονιστικού πλαισίου και του συστήματος αμοιβών στις νέες χρηματοπιστωτικές συνθήκες υφειακού χαρακτήρα και στην υιοθέτηση πολιτικών λιτότητας. Σε χώρες μάλιστα όπως η Ελλάδα, με ελλειμματικό κοινωνικό κράτος και με μία μάλλον μη ελεγχόμενη αγορά εργασίας, οι παράμετροι αυτοί αποτυπώνονται σαφώς ενισχυμένοι και με αυξημένους κοινωνικούς κινδύνους.

Άλλωστε, σύμφωνα και με παλαιότερες επιστημονικές του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ οι δύο αυτές έννοιες χαρακτηρίζονται από ανταγωνιστική σχέση. «Ο συνδυασμός ευελιξίας και ασφάλειας με την ποικιλία των εκφράσεων που λαμβάνει φαίνεται ότι στην πράξη δεν μπορεί να απαλλαγεί από την επιδίωξη των επιχειρήσεων να μειώσουν το κόστος εργασίας μέσα από την χρήση των ευελιξιών»¹⁰¹, ειδικότερα σε περιόδους ύφεσης. Κατά συνέπεια η διάσταση της ασφάλειας εξακολουθεί να υπολείπεται, γεγονός που καταγράφεται τόσο ως προς τα δικαιώματα των εργαζομένων σε ευέλικτες μορφές εργασίας όσο και ως προς «την ευελιξία των απολύσεων και τους ‘ασφαλείς’ όρους επανένταξης όταν αυτοί συνδέονται με αβεβαιότητα και μετακύληση του κόστους από τις επιχειρήσεις στο κοινωνικό σύνολο».¹⁰²

Έτσι, στην παρούσα φάση φαίνεται ότι οδηγούμαστε ολοένα και πιο κοντά στην **ευελιξία με ανασφάλεια** στην εργασία.

100. «Flexicurity – Comprehensive Study of the European Social Partners», ETUC, BusinessEurope, UEAPME, CEEP, Belgium, September 2011.

101. Κουζής, Ι., «Ευελιξία και Ασφάλεια (Flexicurity). Μύθοι και Πραγματικότητα», *Ενημέρωση*, Τεύχος 149, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Απρίλιος 2008.

102. Κουζής Ι., «Ευελιξία και Ασφάλεια (Flexicurity). Μύθοι και Πραγματικότητα», *Ενημέρωση*, Τεύχος 149, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Απρίλιος 2008.

ΜΕΡΟΣ 10
Δαπάνες και παροχές υγείας στην Ελλάδα

Δαπάνες και παροχές υγείας στην Ελλάδα

10.1. Εισαγωγή

Η υγεία αποτελεί αναμφίβολα ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και η διασφάλιση και η διεύρυνσή προϋποθέτει σχεδιασμό, πόρους και αποτελεσματικότητα. **Τα συστήματα υγείας** συγκροτούν πολύπλοκους μηχανισμούς υπηρεσιών στους οποίους παρεμβαίνουν, τόσο τα δημόσια, όσο και τα ιδιωτικά συμφέροντα και απορροφούν ένα πολύ σημαντικό ποσοστό του πλούτου των κοινωνιών. Κατά συνέπεια το ερώτημα που ανακύπτει είναι εάν και σε ποιο βαθμό οι υπηρεσίες που παρέχουν ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές και τις ανάγκες των πολιτών. Ειδικότερα στην Ελλάδα, το σύστημα υγείας αποτελεί ένα διαρκές διακύβευμα γύρω από το οποίο αντιπαρατίθεται ισχυρά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα.

Παρά τη θεσμοθέτηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ) από το 1983, μέχρι το 2011 στον τομέα της υγείας εμπλέκονταν περίπου 30 διαφορετικοί ασφαλιστικοί οργανισμοί που παρείχαν κάλυψη για υπηρεσίες υγείας, είτε χρηματοδοτικά, είτε με την παροχή υπηρεσιών υγείας. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν μέχρι το 2011, ΝΠΔΔ και λειτουργούσαν υπό τον έλεγχο του κράτους αλλά, υπόκειντο σε διαφορετική νομοθεσία και σε πολλές περιπτώσεις υπήρχαν διαφοροποιήσεις ως προς το ποσοστό των καταβαλλόμενων εισφορών, την κάλυψη, τις παροχές και τις προϋποθέσεις απονομής των παροχών. Επίσης, πριν τη σύσταση του ΕΟΠΥΥ, το 50% του πληθυσμού της χώρας καλύπτονταν από τον ΙΚΑ, το 20% από τον ΟΓΑ, το 13% από τον ΟΑΕΕ και το 12% από τον ΟΠΑΔ.

Στο ελληνικό σύστημα υγείας συνυπάρχουν ταυτόχρονα οι παροχές υγείας διαμέσου συμβολαιακών συστημάτων, διαμέσου της κοινωνικής ασφάλισης και διαμέσου του εθνικού συστήματος υγείας. Πρόκειται για ένα σύστημα όπου οι δημόσιες δαπάνες δεν είναι επαρκείς και οι υπηρεσίες που παρέχονται είναι αμφιλεγόμενες, ιδιαίτερα ως προς τις συνθήκες παροχής τους και ως προς την ποιότητά τους και σε μεγάλο βαθμό είναι ιδιωτικά χρηματοδοτούμενες.

10.2. Η γενική κατάσταση της υγείας του πληθυσμού

Η Ελλάδα δεν έχει παράδοση συστηματικής καταγραφής και ανάλυσης εμπειρικών στοιχείων και δεικτών για την κατάσταση υγείας του πληθυσμού, ούτε έγκυρες και αξιόπιστες χρονοσειρές στατιστικών δεδομένων για το επίπεδο υγείας των εργαζομένων και τις παρεχόμενες, προς αυτούς, υπηρεσίες υγείας. Σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ανεπτυγμένων χωρών απουσιάζουν οι περιοδικές έρευνες κατα-

γραφής και εκτίμησης των προβλημάτων υγείας, με αποτέλεσμα ο σχεδιασμός των πολιτικών υγείας να διαμορφώνεται ανάλογα με τις συγκυριακές διαθέσεις και δράσεις των πολιτικών και διοικητικών στελεχών που αναλαμβάνουν σε περιστασιακή βάση την εποπτεία και τη διοίκηση των υπηρεσιών υγείας. Έτσι μόλις το 2009 διεξήχθη από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, η πρώτη συστηματική καταγραφή της κατάστασης υγείας του πληθυσμού.

Η επεξεργασία μέρους αυτών των δεδομένων από το Παρατηρητήριο των Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ έδειξε ότι σε γενικές γραμμές το επίπεδο υγείας στην Ελλάδα είναι ικανοποιητικό (Μπάγκαβος, 2011). Ωστόσο αυτό **το επίπεδο** δεν προκύπτει ότι συναρτάται άμεσα με την ποιοτική και ποσοτική επάρκεια των υπηρεσιών υγείας. Ενώ στη χώρα μας αυτές οι υπηρεσίες υγείας εμφανίζονται αρκετά ανεπτυγμένες και ποσοτικά και ποιοτικά, οι δυνατότητες των πολιτών να έχουν πρόσβαση σ' αυτές είναι άνισες και σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από τη δυνατότητά τους να πληρώνουν, τυπικά ή άτυπα, ένα σημαντικό αντίτιμο για τις παρεχόμενες προς αυτούς υπηρεσίες.

Όπως καταδεικνύει ο Πίνακας 28 που προέρχεται από την προαναφερόμενη μελέτη, **το προσδόκιμο επιβίωσης στην Ελλάδα** βρίσκεται οριακά λίγο πάνω από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο για τους άνδρες και οριακά κάτω από το μέσο ευρωπαϊκό όρο για τις γυναίκες. Πιο συγκεκριμένα κατά τη γέννησή τους οι έλληνες προσδοκείται να ζήσουν 77,69 έτη (μ.ο.Ε.Ε.27:76,38) και η ελληνίδες 82,35 έτη (μ.ο.Ε.Ε.27: 82,35), ενώ στην ηλικία των 65 ετών οι έλληνες προσδοκείται να ζήσουν άλλα 17,83 έτη (μ.ο.Ε.Ε.27:17,18) και οι ελληνίδες άλλα 19,77 έτη (μ.ο.Ε.Ε.27: 20,67)

Πίνακας 28: Προσδόκιμο επιβίωσης (ΠΕ) στη γέννηση και στην ηλικία των 65 ετών κατά φύλο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008

	Άνδρες		Γυναίκες	
	0 έτους	65 ετών	0 έτους	65 ετών
Αυστρία	77,75	17,71	83,28	21,14
Βέλγιο	76,92	17,29	82,56	20,92
Βουλγαρία	69,78	13,53	77,03	16,7
Γαλλία	77,8	18,53	84,84	23,04
Γερμανία	77,63	17,55	82,68	20,69
Δανία	76,52	16,62	80,99	19,49
Ελλάδα	77,69	17,83	82,35	19,77
Εσθονία	68,71	13,61	79,52	18,89
Ηνωμένο Βασίλειο	77,82	17,71	81,89	20,27
Ιρλανδία	77,54	17,2	82,3	20,43
Ισπανία	78,2	18,1	84,5	22,07
Ιταλία	79,15	18,17	84,48	21,96
Κύπρος	78,51	17,96	83,11	20,45
Λετονία	66,97	13,01	77,77	17,86
Λιθουανία	66,29	13,35	77,63	18,09
Λουξεμβούργο	78,11	17,4	83,06	20,99
Μάλτα	76,9	16,83	81,88	19,6
Ολλανδία	78,43	17,39	82,47	20,68
Ουγγαρία	69,98	13,95	78,25	18,12
Πολωνία	71,26	14,76	80,02	19,14
Πορτογαλία	76,24	16,87	82,41	20,3
Ρουμανία	69,71	14,01	77,22	17,16
Σλοβακία	70,84	13,77	78,98	17,77
Σλοβενία	75,53	16,43	82,59	20,53
Σουηδία	79,19	18,04	83,25	20,95
Τσεχία	74,06	15,29	80,52	18,82
Φινλανδία	76,47	17,48	83,28	21,35
ΕΕ27	76,38	17,18	82,37	20,67

Πηγή: Μπάγκαβος Χρ., Κατάσταση Υγείας και δημογραφικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στην Ελλάδα, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αρ. μελέτης 20, Αθήνα, 2011.

Πίνακας 29: Έτη Υγιούς Επιβίωσης (EYE) στη γέννηση και στην ηλικία των 65 ετών κατά φύλο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008

	Άνδρες		Γυναίκες	
	0 έτους	65 ετών	0 έτους	65 ετών
Αυστρία	58,02	7,32	59,51	7,32
Βέλγιο	63,2	10,28	63,77	10,2
Βουλγαρία	61,92	8,68	65,51	9,28
Γαλλία	62,41	8,67	64,21	9,79
Γερμανία	55,78	6,24	57,42	6,57
Δανία	62,27	12,03	60,66	12,32
Ελλάδα	65,43	8,89	65,79	8,11
Εσθονία	52,75	3,91	57,24	4,15
Ηνωμένο Βασίλειο	64,99	10,72	66,31	11,76
Ιρλανδία	63,16	9,38	64,97	10,28
Ισπανία	63,83	9,81	63,27	8,6
Ιταλία	62,4	7,35	61,21	6,8
Κύπρος	64,48	9,31	65,11	7,68
Λετονία	51,46	4,85	54,15	4,91
Λιθουανία	54,62	5,7	59,34	6,34
Λουξεμβούργο	64,81	10,8	64,2	11,57
Μάλτα	68,62	10,3	71,69	11,2
Ολλανδία	62,41	9,73	59,76	9,57
Ουγγαρία	54,65	5,52	57,97	6,34
Πολωνία	58,42	6,94	62,63	7,55
Πορτογαλία	58,99	6,57	57,22	5,36
Ρουμανία	60,03	7,67	62,64	7,78
Σλοβακία	51,81	2,92	52,3	2,62
Σλοβενία	59,41	9,23	60,9	9,29
Σουηδία	69,22	12,93	68,71	13,77
Τσεχία	61,16	7,4	63,33	8,16
Φινλανδία	58,56	8,05	59,38	8,92
ΕΕ27	60,89	8,22	61,96	8,38

Πηγή: Μπάγκαβος Χρ., Κατάσταση Υγείας και δημογραφικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στην Ελλάδα, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αρ. μελέτης 20, Αθήνα, 2011.

Όμως, η εικόνα αναφορικά με την κατάσταση της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα, συγκριτικά με τις άλλες χώρες της Ε.Ε. αλλάζει σημαντικά όταν συγκρίνουμε τις τιμές του δείκτη των ετών υγιούς επιβίωσης κατά τη γέννηση και τις αντίστοιχες τιμές στην ηλικία των 65 ετών στις διαφορετικές χώρες. Τα έτη υγιούς επιβίωσης των ελλήνων κατά τη γέννηση είναι 65,43 (μ.ο.Ε.Ε. 27: 60, 89) αλλά στην ηλικία των

65 ετών είναι 8,89 έτη (μ.ο.Ε.Ε. 27: 8,22) και στις γυναίκες 65,79 (μ.ο.Ε.Ε. 27: 61,96) και 8,11 (μ.ο.Ε.Ε. 27: 8,38). Η αναλυτική εξέταση των στοιχείων του Πίνακα 30 μας δείχνει ότι χώρες όπως είναι η Δανία, η Ιρλανδία, η Ισπανία, και το Λουξεμβούργο, ενώ υστερούν απέναντι στην Ελλάδα αναφορικά με το δείκτη των ετών υγιούς επιβίωσης κατά τη γέννηση, υπερτερούν σημαντικά στο δείκτη των ετών υγιούς επιβίωσης στην ηλικία των 65 ετών τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες. Κάτι που προφανώς **οφείλεται στην αναποτελεσματικότητα των πολιτικών υγείας στην Ελλάδα** παρά το υψηλό κόστος που καταβάλλουν άμεσα και έμμεσα οι πολίτες γι' αυτές.

Επίσης, οι ανισότητες στην Ε.Ε. είναι ιδιαίτερα μεγάλες αναφορικά με το επίπεδο υγιούς διαβίωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ ένα αγόρι που γεννήθηκε στη Σουηδία το 2008 είχε μπροστά του 79,2 έτη ζωής από τα οποία τα 69,2 θα είναι με καλή κατάσταση υγείας (87,4%), τα αντίστοιχα μεγέθη για την Λιθουανία ήταν 66,3 και 54,6 (82,4%). Μάλιστα υπάρχουν χώρες, συγκεκριμένα η Εσθονία, η Σλοβακία και η Λετονία στις οποίες τα έτη υγιούς επιβίωσης είναι ακόμη χαμηλότερα από της Λιθουανίας (52,7, 51,8 και 51,5 αντίστοιχα) (Μπάγκαβος, 2011).

Σε ότι αφορά στις γυναίκες, οι προαναφερόμενες διαφορές στη γέννηση, είναι λιγότερο έντονες ως προς το προσδόκιμο επιβίωσης αλλά είναι πιο σημαντικές για τα έτη υγιούς επιβίωσης και συνεπώς για το ποσοστό του βίου τους που θα ζήσουν με καλή υγεία. Πιο συγκεκριμένα, **οι πιο υψηλές διαφορές στη μέση διάρκεια ζωής** είναι μεταξύ των γυναικών στη Γαλλία (84,8 έτη) και τη Βουλγαρία (77 έτη), ενώ οι μεγαλύτερες διαφορές στη μέση διάρκεια ζωής χωρίς κανένα περιορισμό στην άσκηση δραστηριοτήτων, εντοπίζονται μεταξύ των γυναικών στη Μάλτα (71,7 έτη) και τη Σλοβακία (52,3 έτη), χώρες στις οποίες συναντάται το υψηλότερο (87,6%) και το χαμηλότερο (66,2%) ποσοστό επιβίωσης με καλή υγεία αντίστοιχα (Μπάγκαβος, 2011).

Πίνακας 30: Σταθμισμένα ποσοστά ατόμων (prevalence rates) (%) χωρίς περιορισμό δραστηριοτήτων (καλή κατάσταση υγείας) κατά φύλο και γεωγραφική ενότητα, Ελλάδα, 2009¹⁰³

	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Επίπεδο Nuts_1			
Βόρεια Ελλάδα	74,6	80,1	70,1
Κεντρική Ελλάδα	75,7	79,3	73,0
Αττική	80,5	84,8	75,3
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	75,9	80,5	70,7
Επίπεδο Nuts_2			
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	74,7	79,0	71,3
Κεντρική Μακεδονία	73,4	77,0	70,2
Δυτική Μακεδονία	73,6	85,6	67,3
Θεσσαλία	78,2	88,0	70,4
Ήπειρος	71,3	67,4	73,8
Ιόνια Νησιά	85,0	93,8	76,3
Δυτική Ελλάδα	68,4	74,1	64,0
Στερεά Ελλάδα	74,9	77,8	72,8
Πελοπόννησος	83,2	86,1	81,3
Βόρειο Αιγαίο	73,3	74,3	72,2
Νότιο Αιγαίο	81,2	85,4	77,4
Κρήτη	74,4	80,5	66,4

Πηγή: Υπολογισμοί που βασίζονται στα στοιχεία της Εθνικής Έρευνας Υγείας, 2009, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Όσον αφορά τις περιφερειακές διαφορές στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα, ο Πίνακας 30 μας δείχνει ότι τα ποσοστά αυτών που είναι σε καλή κατάσταση υγείας και δεν έχουν περιορισμούς στην άσκηση των καθημερινών τους δραστηριοτήτων κυμαίνονται μεταξύ 74,6% (Βόρεια Ελλάδα) και 80,5% (Αττική). Επίσης, οι άνδρες φαίνεται ότι βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση υγείας από ότι οι γυναίκες, ενώ οι διαφορές που παρατηρούνται στο επίπεδο υγείας των δύο φύλων σε περιφερειακό επίπεδο είναι πιο σημαντικές από αυτές που παρατηρούνται σε εθνικό επίπεδο (Μπάγκαβος 2011).

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, χωρίς να προβούμε απαραίτητως στη στατιστική συσχέτιση μεταβλητών όπως είναι το επίπεδο των δαπανών υγείας και η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού, μπορούμε με ασφάλεια να διατυπώσουμε το

103. Ο Πίνακας 30 προέρχεται από τη μελέτη του παρατηρητηρίου Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ με αριθμό 20 και τίτλο, Μπάγκαβος Χρ., 2011 Κατάσταση Υγείας και δημογραφικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στην Ελλάδα, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

συμπέρασμα ότι τουλάχιστον στην Ελλάδα δεν προκύπτει ότι οι υψηλές δαπάνες υγείας διασφαλίζουν την καλή κατάσταση της υγείας του πληθυσμού. Το υψηλό επίπεδο των δαπανών υγείας στην Ελλάδα, κατά κοινή ομολογία, δεν φαίνεται να διασφαλίζει αναλόγου εύρους και ποιότητας υπηρεσίες. Επιπλέον, από τις εκτιμήσεις της κατάστασης υγείας του πληθυσμού διαμέσου των ερευνών πεδίου, δεν προκύπτει άμεση σχέση μεταξύ του επιπέδου των δαπανών και της κατάστασης υγείας του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 2002, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Πορτογαλία εμφανίζονται να έχουν το χαμηλότερο επίπεδο υγείας σε αρκετές μεταβλητές προσδιορισμού του όπως είναι για παράδειγμα οι δυσκολίες εκτέλεσης φυσικών λειτουργιών από τα άτομα. Η Σουηδία, η Δανία και η Φιλανδία εμφανίζουν υψηλά επίπεδα χρόνιας νοσηρότητας, περιορισμών στην άσκηση των καθημερινών δραστηριοτήτων καθώς και υψηλά ποσοστά προβλημάτων στον αισθησιοκινητικό τομέα, ενώ οι Κάτω Χώρες και η Αυστρία παρουσιάζουν τα υψηλότερα επίπεδα καλής υγείας, παρά το γεγονός ότι οι δαπάνες τους δεν είναι οι υψηλότερες, ακολουθούμενες από την Ιταλία την Ισπανία και την Ελλάδα (Δημουλάς 2011).

10.3. Δαπάνες υγείας, παροχές υγείας και εξαρτημένη εργασία στην Ελλάδα

Κατά κοινή ομολογία οι δαπάνες υγείας συνολικά στην Ελλάδα θεωρούνται υψηλές. Πιο συγκεκριμένα οι δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2007 ήταν 8,9% κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ και 9,6% στην Ελλάδα που καταλαμβάνει την 11^η θέση με βάση το συγκεκριμένο κριτήριο κατάταξης των χωρών μελών του ΟΟΣΑ. Επίσης οι ανά κάτοικο δαπάνες υγείας το 2009 ήταν 2.984 δολάρια ΗΠΑ στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ και 2.727 δολ. ΗΠΑ στην Ελλάδα (18^η θέση) (Ιωακείμογλου (2010, σελ.32-33), OECD (2010, p.107).

Οι υψηλές δαπάνες υγείας συνολικά στην Ελλάδα σήμερα, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην εκτίναξή τους κατά την εικοσαετία 1990-2010 (Πίνακας 31). Κατά το διάστημα 1980-2007, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των δαπανών υγείας ήταν περίπου διπλάσιος από αυτόν αύξησης του ΑΕΠ, χωρίς να οδηγηθούμε σε ανάλογη βελτίωση της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των συνολικών δαπανών υγείας σε σταθερές τιμές για την περίοδο 2000-2007 ήταν υψηλότερος από αυτόν για τις περιόδους 1980-1989 και 1990-1999, φτάνοντας το 7,2% (Οικονόμου 2012).

Πίνακας 31: Μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης (%) δαπανών υγείας και ΑΕΠ (1980-2007)¹⁰⁴

	1980-1989	1990-1999	2000-2007
Συνολικές δαπάνες υγείας	1,9	5,2	7,2
Δημόσιες δαπάνες υγείας	2,0	5,1	7,3
Ιδιωτικές δαπάνες υγείας	1,9	5,2	7,1
ΑΕΠ	0,8	2,1	4,2
Συνολικές δαπάνες υγείας ως % ΑΕΠ	1,2	3,0	2,9
Δημόσιες δαπάνες υγείας ως % ΑΕΠ	1,2	2,9	2,9
Ιδιωτικές δαπάνες υγείας ως % ΑΕΠ	1,1	3,1	2,7

Πηγή: OECD 2010.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του μείγματος των χρηματοδοτικών πόρων του ελληνικού συστήματος υγείας, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, είναι το πολύ υψηλό ποσοστό των ιδιωτικών δαπανών. Οι άμεσες από τον πολίτη πληρωμές αποτελούν το 37,6% του συνόλου των δαπανών υγείας και οι δαπάνες για ιδιωτική ασφάλιση το 2,1%, με αποτέλεσμα το 39,7% των δαπανών υγείας να είναι ιδιωτικές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να τίθεται σε αμφισβήτηση ο δημόσιος χαρακτήρας του συστήματος υγείας της χώρας. Επιπρόσθετα, η χρηματοδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό ανέρχεται στο 29,1% του συνόλου των δαπανών υγείας και η χρηματοδότηση από την κοινωνική ασφάλιση στο 31,2% (Οικονόμου 2011).

Το πρόβλημα της υψηλής ιδιωτικής δαπάνης ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι η επίπτωση του φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα είναι αντίστροφα προοδευτική λόγω της εκτεταμένης φοροδιαφυγής αλλά και από τον μεγάλο όγκο παραοικονομίας. Ως αποτέλεσμα, η δικαιοσύνη στη χρηματοδότηση του συστήματος υγείας δεν επιτυγχάνεται και οι δαπάνες υγείας επιβαρύνουν υπέρμετρα τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα (Οικονόμου 2011).

Όσον αφορά τις δαπάνες και τις παροχές υγείας προς τους μισθωτούς εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα, οι δαπάνες του ασφαλιστικού τους φορέα του ΙΚΑ για παροχές ασθένειας σε είδος ως ποσοστό των συνολικών δαπανών του Ιδρύματος αυξήθηκαν από 23,7% που ήταν το 1999 στο 28,2% το 2010 παρουσιάζοντας μία μέση ετήσια μεταβολή της τάξης του 8% (Πίνακας 32).

104. Ο Πίνακας 31 προέρχεται από τη μελέτη το Παρατηρητηρίου Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Οικονόμου Χ., 2011, Το θεσμικό Πλαίσιο παροχών ασθένειας στην Ελλάδα, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Πίνακας 32: Δαπάνες ΙΚΑ κατά κατηγορία σε Ευρώ (σταθερές τιμές 2010)

Έτος	Παροχές Συντάξεων %	παροχές ασθενείας σε είδος	παροχές ασθενείας σε χρήμα	Δαπάνες Διοίκησης	Σύνολο
1999	6.579.064.822 71%	2.195.355.033 23,7%	245.031.649 2,64%	251.595.582 2,71%	9.271.047.086 100,0%
2000	6.594.700.823 69,8%	2.332.995.529 24,7%	246.084.654 2,61%	271.357.834 2,87%	9.445.138.840 100,0%
2001	7.146.871.070 70%	2.528.278.207 24,8%	273.341.475 2,68%	264.170.405 2,59%	10.212.661.157 100,0%
2002	7.341.111.230 69,0%	2.730.315.941 25,7%	288.390.635 2,71%	283.752.725 2,67%	10.643.570.531 100,0%
2003	7.630.278.269 67,5%	3.057.084.474 27,1%	289.080.611 2,56%	323.587.059 2,86%	11.300.030.413 100,0%
2004	8.038.615.453 67,4%	3.245.286.118 27,2%	303.331.581 2,54%	343.709.463 2,88%	11.930.942.616 100,0%
2005	8.322.598.042 66,4%	3.528.163.726 28,1%	317.121.916 2,53%	368.540.226 2,94%	12.536.423.911 100,0%
2006	8.921.274.506 65,7%	4.027.508.293 29,7%	323.980.176 2,39%	301.943.649 2,22%	13.574.706.624 100,0%
2007	9.187.649.244 65,8%	4.074.691.867 29,2%	341.302.408 2,44%	357.580.192 2,56%	13.961.223.712 100,0%
2008	10.377.831.944 66,5%	4.557.052.726 29,2%	361.992.794 2,32%	306.052.258 1,96%	15.602.929.723 100,0%
2009*	11.891.497.800 67,6%	4.915.936.217 28,0%	377.368.918 2,15%	394.098.448 2,24%	17.578.901.383 100,0%
2010*	11.957.203.822 66,9%	5.115.883.559 28,6%	379.153.300 2,12%	409.449.032 2,29%	17.861.689.713 100,0%
Μέση ετήσια μεταβολή	5,6%	8,0%	4,0%	4,5%	6,1%

Πηγή: ΙΚΑ 1999-2010, Απολογισμοί ΙΚΑ. Επεξεργασία στοιχείων ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, (Γ. Κολλιάς Γ. Κοητικίδης).

Πιο συγκεκριμένα οι παροχές υγείας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, σε σταθερές τιμές 2010, υπερδιπλασιάστηκαν κατά το διάστημα 1999-2010 και από 2.195.355,042 ευρώ που ήταν το 1999 αυξήθηκαν σε 5.936.217 ευρώ. Αυτή η μεγάλη αύξηση οφείλεται κυρίως στην αύξηση των δαπανών για φάρμακα οι οποίες διπλασιάστηκαν μόλις σε μία πενταετία (2005-2010) και αντιστοιχούν στο 52% των δαπανών του ιδρύματος για παροχές ασθενείας σε είδος, ενώ το 1999, αντιστοιχούσαν μόλις στο 30,1% των αντίστοιχων δαπανών. Επίσης οι δαπάνες ιατρικής και νοσοκομειακής περίθαλψης αυξήθηκαν μεν, αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό από ότι οι δαπάνες για φάρμακα. Το 1999 η ιατρική περίθαλψη αντιστοιχούσε στο 20,9% των δαπανών περίθαλψης και το 2010 περιορίστηκε στο 14,3%. Τέλος, η νοσοκομειακή περίθαλψη το 1999 απορροφούσε

το 37,3% των δαπανών περίθαλψης του ΙΚΑ και το 2010 περιορίστηκε στο 23,7%. Παρατηρούμε δηλαδή ότι η αύξηση των δαπανών του ΙΚΑ για την φροντίδα υγείας των ασφαλισμένων του οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αγορά και διάθεση φαρμάκων (Πίνακας 33) και όχι στις δαπάνες για άλλες δράσεις και υπηρεσίες υγείας όπως είναι η προληπτική φροντίδα υγείας, οι άμεσες ιατρικές υπηρεσίες και η αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών.

Πίνακας 33: Εξέλιξη των ετήσιων δαπανών του ΙΚΑ για παροχές υγείας(1999-2010)

ΕΤΟΣ ΠΑΡΟΧΕΣ	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ιατρική Περίθαλψη	459.603.818	447.137.040	467.048.055	509.908.386	555.419.755	459.603.818
Φαρμακευτική Περίθαλψη	661.793.339	791.595.325	911.594.277	1.038.977.060	1.184.893.340	661.793.339
Νοσοκομειακή Περίθαλψη	817.958.039	832.665.596	872.847.059	888.825.556	989.994.918	817.958.039
Σανατ. & Προσθ. Περίθαλψη	249.191.444	254.891.645	275.758.813	279.164.750	322.925.692	249.191.444
Δαπαν. Προληπτ. Δράσης	14.336.453	15.906.286	14.571.383	18.607.068	19.580.965	14.336.453
Μείον Παροχές βαρύν. Ταμεία Ξένων Κρατών	-7.528.052	-9.200.363	-13.541.380	-10.252.075	-15.730.195	-7.528.052
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΟΧΩΝ	2.195.355.041	2.332.995.529	2.528.278.207	2.725.230.746	3.057.084.475	2.195.355.041

.....συνέχεια Πίνακα 33.

ΕΤΟΣ ΠΑΡΟΧΕΣ	2005	2006	2007	2008	2009*	2010*
Ιατρική Περίθαλψη	587.747.865	648.117.198	635.282.130	555.594.462	683.809.209	717.721.334
Φαρμακευτική Περίθαλψη	1.293.391.297	1.478.877.454	1.774.779.365	2.014.612.966	2.310.419.425	2.509.464.674
Νοσοκομειακή Περίθαλψη	1.018.382.155	1.036.769.242	1.199.113.478	1.122.908.162	1.116.870.375	1.201.481.941
Σανατ. & Προσθ. Περίθαλψη	341.978.252	359.752.998	414.178.665	403.913.398	454.321.891	502.975.710
Δαπαν. Προληπτ. Δράσης	20.329.502	21.353.326	20.651.000	14.031.382	15.772.907	22.205.725
Μείον Παροχές βαρύν. Ταμεία Ξένων Κρατών	-16.542.953	-16.706.492	-16.496.347	-36.368.503	-24.141.082	-37.913.167
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΟΧΩΝ	3.245.286.118	3.528.163.726	4.027.508.293	4.074.691.867	4.557.052.726	4.915.936.217

*Πηγή: Τεύχη Προϋπολογισμών ΙΚΑ, Κλάδος παροχών σε είδος 1999-2010, 2009*2010*εκτιμήσεις Προϋπολογισμού. Πεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (Γ. Κολλιάς, Γ. Κρητικίδης).*

Αυτή η αλόγιστη χρήση φαρμακευτικών σκευασμάτων, ενισχύθηκε από την αθρόα συνταγογράφηση. Το 1999 στα πολυιατρεία του ΙΚΑ συνταγογραφήθηκαν 25.335.654 συνταγές και το 2010 ανήλθαν σε 33.798.308 (Δημουλάς 2011).

Το ίδιο χρονικό διάστημα το ιατρικό προσωπικό περιορίστηκε σημαντικά και από 8.503 γιατροί που απασχολούνταν το 1999 ο αριθμός τους μειώθηκε στις 6.671 το 2010 από τους οποίους ένας σημαντικός αριθμός εργάζονται με συμβάσεις ορισμένου χρόνου που ανανεώνονται περιοδικά.

Πιο συγκεκριμένα, σε κάθε γιατρό του ιδρύματος αντιστοιχούσαν 646,4 δικαιούχοι υγειονομικής περίθαλψης το 1999 και αυξήθηκαν σε 689,9 άτομα το 2008. Εάν εκφράσουμε αυτή την αναλογία ανά 1.000 δικαιούχους ή ασφαλισμένους διαπιστώνουμε ότι ο αριθμός των διαθέσιμων γιατρών του ιδρύματος ανά 1.000 δικαιούχους περίθαλψης είναι 1,5 και ο αριθμός των γιατρών ανά 1.000 άμεσα ασφαλισμένους είναι 3,86. Το ίδιο έτος (2008), σύμφωνα με την έκδοση του ΟΟΣΑ *Health at a glance: Europe 2010*, σε 1.000 κατοίκους στην Ελλάδα αντιστοιχούσαν 6 γιατροί και στον μέσο όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιστοιχούσαν 3,3 γιατροί (OECD, 2010, p. 77). Αντίστοιχα το 2010 η αναλογία ήταν 836 δικαιούχοι περίθαλψης ανά γιατρό ή 0,8 γιατροί ανά 1.000 ασφαλισμένους στο ΙΚΑ. Αυτή η σχέση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο με την ίδρυση του ΕΟΠΥΥ στον οποίο απασχολούνται με συμβάσεις χρόνου και έργου λιγότεροι από 22.000 γιατροί όλων των ειδικοτήτων για ένα σύνολο περίπου 9.000.000 ασφαλισμένων. Στον ΕΟΠΥΥ αντιστοιχούν περίπου 2,4 γιατροί ανά 1.000 ασφαλισμένους αναλογία πολύ μικρότερη από αυτή που έχει τη δυνατότητα να παράσχει το διαθέσιμο ιατρικό δυναμικό της χώρας. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο ενός ιδιότυπου ιατρικού προλεταριάτου, που εργάζεται κάτω από ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες, με χαμηλές αμοιβές και ανασφαλείς προοπτικές απασχόλησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, **η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας** στο ΙΚΑ-ΕΟΠΥΥ παράγει μία πληθώρα ιατρικών συνταγών και ιατρικών εξετάσεων που διαχρονικά αυξάνουν με ταχείς ρυθμούς παρά τη μείωση του ιατρικού προσωπικού και του αριθμού των ιατρικών επισκέψεων, **δηλαδή για μικρότερο αριθμό «ασθενών» έχουμε λιγότερους γιατρούς, περισσότερες συνταγές και πολύ περισσότερες εργαστηριακές εξετάσεις** (Δημουλάς, 2011).

Η πρόσφατη ενοποίηση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας στον Εθνικό Οργανισμό Παροχών Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) και η έκδοση του ενιαίου κανονισμού παροχών υγείας δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει τις διαρθρωτικές αδυναμίες των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας καθώς διέπεται από την υπόθεση ότι τα προβλήματα στη λειτουργία των υπηρεσιών οφείλονται στο «διεφθαρμένο προσωπικό», που διαχειρίζεται με σπάταλο τρόπο τις παροχές υγείας και επιδιώκεται να συνεντιστεί με τη μείωση των «επίσημων» αμοιβών του.

10.4. Ο ΕΟΠΥΥ και οι παροχές υγείας στην περίοδο της κρίσης

Οι παροχές υγείας του ΕΟΠΥΥ καθορίζονται από τον Ενιαίο Κανονισμό Παροχών Υγείας, ο οποίος ορίζει τις προδιαγραφές των παροχών υγείας και τις προϋποθέσεις για να έχουν πρόσβαση οι ασφαλισμένοι σε αυτές. Ο Ενιαίος Κανονισμός Παροχών Υγείας¹⁰⁵ επιδιώκει να εξασφαλίσει την **ισότιμη** πρόσβαση όλου του πληθυσμού σε ενιαίο σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας και εκδόθηκε με σκοπό την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 31 του ν.3863/2010. Πιο συγκεκριμένα, ο ενιαίος κανονισμός παροχών υγείας αναφέρεται στους ασφαλισμένους στους κλάδους υγείας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, του ΟΑΕΕ, του ΟΓΑ, του ΕΤΑΑ, του ΤΑΥΤΕΚΩ και του ΕΤΑΠ-ΜΜΕ καθώς και τα μέλη των οικογενειών τους που είναι έμμεσα ασφαλισμένοι στον κλάδο υγείας.

Στο συγκεκριμένο κανονισμό προβλέπονται ορισμένα θετικά μέτρα προληπτικών εξετάσεων χωρίς συμμετοχή του ασφαλισμένου, όπως είναι εξετάσεις προγεννητικού ελέγχου σε γυναίκες και άνδρες, μαστογραφία κάθε δύο χρόνια σε γυναίκες ηλικίας 40-50 ετών, test pap, PSA για άνδρες άνω των 50 ετών, κολονοσκόπηση ανά 5ετία μετά τα 50 κ.ά, τα οποία όμως δεν εφαρμόζονται πρακτικά καθώς ο ΕΟΠΥΥ δεν διαθέτει την απαραίτητη εργαστηριακή υποδομή για την ομαλή εκτέλεσή τους ούτε τους απαραίτητους χρηματικούς πόρους για υποχρεωτική εφαρμογή αυτών των εξετάσεων στους ασφαλισμένους.

Επίσης ο κανονισμός παροχών υγείας θέσπισε την αρνητική λίστα φαρμάκων, και το Κλειστό Ενοποιημένο Νοσήλιο (ΚΕΝ) για νοσοκομεία του ΕΣΥ και για τις συμβεβλημένες ιδιωτικές κλινικές. Η υιοθέτηση των Κλειστών Ενοποιημένων Νοσηλίων ενώ είναι θετικό μέτρο προβλέπει την προμείωση των ιδιωτικών κλινικών σε βάρος των δημόσιων νοσοκομείων αφού σε αυτές το κλειστό ενοποιημένο νοσήλιο είναι προσαυξημένο κατά 20% συγκριτικά με τις δημόσιες κλινικές. Ειδικότερα στην περίπτωση των ιδιωτικών κλινικών εξαιρείται από το Κλειστό Ενοποιημένο Νοσήλιο η ημερήσια φαρμακευτική δαπάνη μέχρι 8 ευρώ την ημέρα καθώς και το κόστος πολλών άλλων φαρμακευτικών σκευασμάτων, η αμοιβή του χειρουργού, του αναισθησιολόγου και τα έξοδα χειρουργείου και αναισθησίας καθώς και τα μοσχεύματα. Επιπρόσθετα, καθιερώθηκε τιμή πακέτο αρκετά πιο υψηλή από τα τιμολόγια που υπήρχαν πριν τον ΕΟΠΥΥ, για νοσηλεία στα νοσοκομεία του ΕΣΥ, σε ΜΕΘ (Μονάδες Εντατικής Θεραπείας)¹⁰⁶ και σε ΜΑΦ(Μονάδες Αυξημένης Φροντίδας)¹⁰⁷. Έτσι, με το νέο σύστημα τα ασφαλιστικά ταμεία μέσω του ΕΟΠΥΥ καλούνται να χρηματοδοτήσουν με υψηλότερους πόρους τα δημόσια νοσοκομεία το

105. Υ4α/οικ. 85649/27-7-2011, Β/1702.

106. 400 ευρώ έως 800 ευρώ ημερησίως, κλιμακούμενα ανάλογα με τον αριθμό ημερών νοσηλείας-πριν τον ΕΟΠΥΥ ήταν 187,82 ευρώ.

107. 250 ευρώ ημερησίως-πριν τον ΕΟΠΥΥ ήταν 93,2 ευρώ.

ίδιο διάστημα που τα έσοδά τους, εξαιτίας της ανεργίας, της μείωσης των μισθών, τις ευελιξίες της εργασίας και της εισφοροδιαφυγής περιορίζονται σημαντικά.

Η προσπάθεια επιβολής ενιαίων κανόνων και κριτηρίων στις παροχές υγείας με τη θέσπιση του ΕΟΠΥΥ υπονομεύεται από την υιοθέτηση και γενίκευση του μοντέλου της «φτηνότερης πρακτικής»¹⁰⁸. Ο ενιαίος κανονισμός παροχών υγείας του ΕΟΠΥΥ, δεν διέπεται από μία φιλοσοφία βελτίωσης της ποιότητας και της επάρκειας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Σε αυτόν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι διάχυτη η αντίληψη «περί σπάταλων υπηρεσιών υγείας». Έτσι κατά την ενοποίηση των προϋποθέσεων και των προδιαγραφών που θα πρέπει να διέπουν τις παροχές υγείας δεν υιοθετήθηκαν οι καλύτερες πρακτικές από το κάθε μεμονωμένο ταμείο, ούτε υπήρξε μία στιβαρή ανάλυση της κατάστασης και των αναγκών υγείας του πληθυσμού καθώς και των προτεραιοτήτων που θα πρέπει να υπάρχουν στις υπηρεσίες και τις παροχές υγείας, αλλά προτάχθηκε η απαίτηση της μεγάλης περικοπής των δαπανών υγείας, ανεξαρτήτως εάν αυτό επηρεάζει την ποιότητα και την επάρκειά τους. Στην κατεύθυνση αυτή, στην οργάνωση και λειτουργία του ΕΟΠΥΥ επιλέχτηκε η ταύτιση προσφοράς και ζήτησης υπηρεσιών υγείας αντί ο ΕΟΠΥΥ ως φορέας προσφοράς υπηρεσιών υγείας να λειτουργεί με κεντρική επιδίωξη την ικανοποίηση των αναγκών υγείας των πολιτών (ενοποιημένος φορέας ασφάλισης).

Αναλυτικότερα, **συγκρίνοντας** τις παροχές που παρείχαν τα μεμονωμένα ταμεία πριν τη δημιουργία του ΕΟΠΥΥ με τις παροχές υγείας του ΕΟΠΥΥ διαπιστώνουμε ότι:

- Με τον ΕΟΠΥΥ παρέχεται ιατρική περίθαλψη σε όλους τους ασφαλισμένους από όλες τις κατά τύπους δομές με ενιαίο τρόπο και διακρίνονται δύο βασικές κατηγορίες ιατρικού προσωπικού. Οι γιατροί που εργάζονται με συμβάσεις χρόνου και αποτελούνται από αυτούς που ήταν εργαζόμενοι στο ΙΚΑ και οι γιατροί που εργάζονται ως συμβεβλημένοι με συμβάσεις έργου. Για την αμοιβή τους υιοθετήθηκε το σύστημα του ΟΑΕΕ δηλαδή η αμοιβή ανάλογα με τον αριθμό των ασφαλισμένων που αναλαμβάνουν να παράσχουν υπηρεσίες κατά μήνα. Οι αμοιβές του ιατρικού προσωπικού είναι ιδιαίτερα χαμηλές με αποτέλεσμα την επιδείνωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και του βαθμού ανταπόκρισης (λίστες αναμονής).
- Προσδιορίστηκαν οι παθήσεις στις οποίες χορηγούνται συγκεκριμένα σκευάσματα με ποσοστό συμμετοχής του ασφαλισμένου 10% επί της δαπάνης ενώ στο προηγούμενο σύστημα δεν υπήρχε συμμετοχή του ασφαλισμένου ούτε πλαφόν ανώτατης τιμής. Η περίθαλψη στα κέντρα αποθεραπείας – αποκατάστασης είτε

108. Προτείνουμε τον όρο «φτηνότερη πρακτική» σε αντιδιαστολή με τη διαδεδομένη, τουλάχιστον στο λεκτικό επίπεδο, χρήση του όρου «καλύτερη πρακτική», η οποία αποτελεί κεντρική επιλογή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διακυβέρνηση της κοινωνικής πολιτικής.

κλειστής είτε ημερήσιας νοσηλείας παρέχεται με βάση το ημερήσιο νοσήλιο του Π.Δ. 383/2002 στο οποίο περιλαμβάνονται αναλώσιμα υλικά, επιθέματα, καθετήρες, εξετάσεις και υγειονομικό υλικό.

- Ορίστηκε ανώτατη ποσότητα χορήγησης αναλώσιμων υλικών (ταινίες μέτρησης σακχάρου έως 200/ μήνα, βελόνες έως 100/ μήνα, σκαριφηστήρες έως 150/ μήνα), ανώτατο χρηματικό ποσό για άλλα υλικά(επιθέματα έως 300 ευρώ το μήνα, οστικά υλικά από 150 ευρώ το μήνα έως 330 ευρώ το μήνα ανάλογα με το είδος) και πρόβλεψη συμμετοχής των ασφαλισμένων στη δαπάνη(10% για συσκευές έκχυσης φαρμάκων και σκιαγραφικές ουσίες και 25% όταν οι προμήθειες γίνονται από το εμπόριο, με την εξαίρεση ορισμένων χρόνιων παθήσεων(παραπληγικοί, τετραπληγικοί, νεφροπαθείς, σκλήρυνση κατά πλάκας, HIV ασθενείς).
- Παρέχεται αποζημίωση για αποκλειστική νοσοκόμα μόνο στα δημόσια θεραπευτήρια (32 ευρώ τη νύχτα τις καθημερινές και 40 ευρώ τη νύχτα τα σαββατοκύριακα και τις αργίες) ενώ πριν τον ΕΟΠΥΥ ή συγκεκριμένη κάλυψη δινόταν για 5-8 νύχτες τόσο στα κρατικά όσο και στα ιδιωτικά νοσοκομεία (εκτός από τον ΟΓΑ και τον ΟΠΑΔ που δεν προέβλεπαν ανάλογη παροχή). Όσον αφορά τη νοσηλεία σε χώρες της Ε.Ε. όσο και σε χώρες εκτός Ε.Ε. αυτή παρέχεται όταν είναι αδύνατη η θεραπεία στην Ελλάδα και αποζημιώνεται το κόστος νοσηλείας (χωρίς συμμετοχή του ασφαλισμένου), επιπλέον καταβάλλεται το αντίτιμο του εισιτηρίου μετάβασης και επιστροφής της οικονομικότερης θέσης και ποσό 90 ευρώ την ημέρα έξοδα διαμονής και διατροφής. Επίσης για νοσηλεία στο εξωτερικό σε χώρες εκτός Ε.Ε. κατόπιν επιθυμίας του ασφαλισμένου θεσπίζεται συμμετοχή των ασφαλισμένων κατά 70% της δαπάνης νοσηλείας, εξόδων ταξιδιού και διαμονής.

Επίσης ορίστηκε:

- Το καταβαλλόμενο ποσό για έξοδα μετακίνησης των νεφροπαθών για αιμοκάθαρση καθώς και των μεταγγιζόμενων πασχόντων από μεσογειακή αναιμία ανά περιοχή της χώρας με κλιμακούμενα ποσά ανάλογα με το μεταφορικό μέσο από 115 ευρώ μέχρι 400 ευρώ το μήνα, ενώ στο προηγούμενο σύστημα ήταν απεριορίστο.
- Ενιαίο χρηματικό ποσό για βοήθημα τοκετού αντί μαιευτικής περίθαλψης (από 900 ευρώ έως 1600 ευρώ) ανάλογα με τον αριθμό των νεογνών. Στο προηγούμενο σύστημα υπήρχε αποζημίωση που ακολουθούσε τους κανόνες που ίσχυαν στις άλλες ασθένειες και σε ορισμένα ταμεία το επίδομα μπορούσε να ανέλθει έως και 1767 ευρώ.
- Αποζημίωση φυσικοθεραπειών ανά συνεδρία (επίσκεψη) μέχρι 12 συνεδρίες το βμηνο και απόδοση 20 ευρώ ανά συνεδρία, με εξαίρεση τα αγγειακά εγκεφαλικά επεισόδια (10 συνεδρίες / μήνα και για 6 μήνες), σε σοβαρά κινητικά προβλή-

ματα (10 συνεδρίες / μήνα και για 6 μήνες με δυνατότητα παράτασης) και σε σοβαρά ορθοπεδικά προβλήματα (12 συνεδρίες / μήνα και μέχρι 6 μήνες). Πριν τον ΕΟΠΥΥ οι παροχές για φυσικοθεραπείες κυμαινόταν ανάλογα με το ταμείο και η αποζημίωση δινόταν κατά πράξη αλλά ήταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα ενώ ταυτόχρονα υπήρχε ανώτατος αριθμός πράξεων ανά έτος όπως και στο σύστημα του ΕΟΠΥΥ.

- Αποζημίωση λογοθεραπευτών για 8 συνεδρίες το μήνα με τιμή 10 ευρώ / συνεδρία. Στο προηγούμενο σύστημα παρέχονταν αμοιβή 30 ευρώ για την πρώτη συνεδρία και 15 ευρώ για κάθε επόμενη χωρίς αριθμητικό περιορισμό.
- Συμμετοχή των ασφαλισμένων σε ποσοστό 25% ανάλογα με το είδος και την κατηγορία του ασθενούς στις δαπάνες πρόσθετης περίθαλψης.
- Το επίδομα λουτροθεραπείας δεν ξεπερνά τα 250 ευρώ για κάθε ασθενή ετησίως ενώ στο προηγούμενο σύστημα κυμαινόταν από 400-1600 ευρώ.
- Το επίδομα αεροθεραπείας καθορίζεται στα 200 ευρώ για κάθε ασθενή ετησίως ενώ στο προηγούμενο σύστημα ήταν περίπου 500 ευρώ.
- Χρηματοδοτείται η ειδική αγωγή για παιδιά (λογοθεραπεία, εργοθεραπεία, ειδική διαπαιδαγώγηση, ομαδική και ατομική ψυχοθεραπεία, θεραπεία συμπεριφοράς, εκμάθηση δυσκολιών, λογοπαιδικές ασκήσεις, συμβουλευτική γονέων, ψυχολογική υποστήριξη) σε συγκεκριμένο αριθμό συνεδριών και μέχρι συγκεκριμένου συνολικού ποσού με κάλυψη του 100% του ημερήσιου τροφείου σε ειδικά εκπαιδευτήρια, οικοτροφεία και άσυλα π.χ. α) σε περιστατικά κινητικών προβλημάτων, φυσικοθεραπείες 10 συνεδρίες / μήνα, με 20 ευρώ ανά συνεδρία, β) σε σοβαρά νοητικά ή ψυχιατρικά προβλήματα 20 συνεδρίες / μήνα, ανά είδος θεραπείας με απόδοση μέχρι 900 ευρώ το μήνα και γ) επί διαταραχής ελλειμματικής προσοχής ανώτατο ποσό 300 ευρώ το μήνα¹⁰⁹.
- Μεγαλύτερη συμμετοχή των ασφαλισμένων στην κάλυψη των δαπανών.(π.χ. 15% συμμετοχή για την πραγματοποίηση πολλών παρακλινικών εξετάσεων –μικροβιολογικές ακτινογραφίες κ.ά)όταν αυτές δεν πραγματοποιούνται στις δομές του οργανισμού. Δομές που είναι περιορισμένες και έχουν μεγάλες λίστες αναμονής. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι ασφαλισμένοι ή θα πληρώνουν τη συμμετοχή του 15% στα ιδιωτικά κέντρα(μέχρι τώρα στον ΟΠΑΔ δεν υπήρχε συμμετοχή των άμεσα ασφαλισμένων) ή θα πάνε στα κέντρα του ΕΣΥ που ήδη είναι επιβαρημένα με τις λίστες αναμονής των ασφαλισμένων του ΟΓΑ(αυξάνει η συμμετοχή τους από 0 σε 15%).

109. Τζανετάκη Δ., 2011, «Παροχές υγείας στην Ελλάδα», *Αδημοσίετο κείμενο εργασίας, Αθήνα:ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.*

- Οι παρακλινικές εξετάσεις πραγματοποιούνται εντός των δομών του Οργανισμού στους σχηματισμούς του ΕΣΥ καθώς και σε συμβεβλημένα ιδιωτικά εργαστήρια. Όταν πραγματοποιούνται σε συμβεβλημένα ιδιωτικά εργαστήρια συμμετέχουν οι ασφαλισμένοι σε ποσοστό 15% επί της δαπάνης και απαιτείται θεώρηση για εξετάσεις κόστους πάνω από 50 ευρώ. Μειώνεται η συμμετοχή των ασφαλισμένων στον ΟΑΕΕ (από 25%) και αυξάνει η συμμετοχή των ασφαλισμένων του ΟΠΑΔ.
- Ο ενιαίος κανονισμός παροχών υγείας δεν θεσπίζει τον οικογενειακό γιατρό και ένα πιο αποδοτικό και αξιοπρεπές σύστημα αμοιβής των ιατρών με συγκεκριμένο δεσμευτικό πλαίσιο παροχής ιατρικών υπηρεσιών εκ μέρους τους. Οι ρυθμίσεις που προβλέπονται στον κανονισμό αναφορικά με τις αμοιβές των γιατρών θα προκαλέσουν μεγάλη υποβάθμιση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας προς τους ασφαλισμένους κυρίως του ΟΠΑΔ, του ΟΑΕΕ και των άλλων οργανισμών εκτός του ΟΓΑ (Για τους ασφαλισμένους του ΙΚΑ η κατάσταση λίγο ως πολύ θα παραμείνει ίδια).
- Τέλος, απουσιάζει η ουσιαστική μέριμνα για την οδοντιατρική φροντίδα καθώς υιοθετείται το πρότυπο του ΟΠΑΔ του οποίου το κρατικό τιμολόγιο είναι πολύ χαμηλό και πρακτικά αναγκάζει τους ασφαλισμένους να καλύπτουν μόνοι τους της δαπάνες της οδοντιατρικής φροντίδας (άρθρο 12).

Στον Πίνακα 34 παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο οι βασικές διαφορές μεταξύ των παροχών υγείας του ΕΟΠΥΥ και των παροχών που επικρατούσαν στο σύστημα των διαφορετικών ταμείων, οι οποίες ταυτόχρονα αξιολογούνται είτε ως θετικές (+) είτε ως αρνητικές (-) με βάση τη «γενναιοδωρία» τους απέναντι στους ασφαλισμένους/ασθενείς.

Πίνακας 34. Εκτίμηση των παροχών του ΕΟΠΥΥ συγκριτικά με το προηγούμενο σύστημα των διαφορετικών ταμείων ασφάλισης υγείας¹¹⁰

Είδος παροχής	Πριν	ΕΟΠΥΥ
Υποχρεωτικές προληπτικές εξετάσεις στους άνω των 50 ετών	Δεν προβλέπονταν (-)	Προβλέπεται (+)
ΚΕΝ(Κλειστό Ενοποιημένο Νοσήλιο	Δεν προβλέπονταν (-)	Προβλέπεται αλλά πριμοδοτεί τα ιδιωτικά θεραπευτήρια (+ -)
Αρνητική Λίστα φαρμάκων	Δεν υπήρχε (-)	Καταρχήν Θετικό μέτρο (+) Θα πρέπει να αντιμετωπιστεί το ζήτημα των αμφίβολων Γενοσήμων (Ν.4052/2012) (-)
Υποχρεωτική Ηλεκτρονική συνταγογράφηση	Δεν υπήρχε (-)	Με προβλήματα αλλά εφαρμόζεται(+)
Αμοιβή ιατρικού προσωπικού	Πολύ υψηλότερη (+)	Πολύ χαμηλή (-)
Αριθμητική επάρκεια ιατρικού προσωπικού	Μεγάλη (+)	Πολύ περιορισμένη (-)
Οικογενειακός Γιατρός	Απουσιάζει (-)	Απουσιάζει (-)
ΜΕΘ και ΜΑΘ	Χαμηλότερα νοσήλια(-)	Υψηλότερα νοσήλια κοντά στο πραγματικό κόστος (+) Επιβαρύνει τα ασφαλιστικά ταμεία(-)
Κέντρα Αποθεραπείας	Χαμηλό νοσήλιο (-)	Αύξηση νοσηλίου (+) Ανώτατος αριθμός ημερών φροντίδας (-)
Υγειονομικό Υλικό	Λογική αγοράς (-)	Ανώτατες ποσότητες (+), ανώτατες τιμές (+) Συμμετοχή ασφαλισμένου (-),
Αιμοκάθαρση	100%	Ανώτατο όριο στο κόστος μετακινήσεων (+)
Φυσιοθεραπείες	Αμοιβή κατά πράξη (ιδιαίτερα χαμηλή) (-)	Αμοιβή κατά συνεδρία (ικανοποιητική) (+)
Λογοθεραπεία	Απεριόριστος αριθμός	Όριο συνεδριάσεων το μήνα (+)
Λουτροθεραπεία	Κυμαινόμενη αποζημίωση (-)	Συγκεκριμένο ποσό (+)
Αεροθεραπεία	Κυμαινόμενη αποζημίωση (-)	Συγκεκριμένο ποσό (+)
Εργαστηριακές εξετάσεις	Περιορισμένη συμμετοχή ασφαλισμένων (+)	Αυξημένη συμμετοχή ασφαλισμένων (-)

Πηγή: Dimoulas C., 2012, «Evidence based-policy and evaluation of primary health services. The case of the insurance fund IKA-ETAM/Greece», 10th Biennial Conference, European Evaluation Society, 1-5 October: Helsinki.

110. Ο Πίνακας 34 προέρχεται από την υπό δημοσίευση επιστημονική ανακοίνωση στο 10 Διεθνές Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Κοινωνίας Αξιολόγησης, Dimoulas C., 2012, «Evidence based-policy and evaluation of primary health services. The case of the insurance fund IKA-ETAM/Greece», 10th Biennial Conference, European Evaluation Society, 1-5 October: Helsinki.

Από την αξιολόγηση του Πίνακα 34 **συμπεραίνεται** ότι με τον ΕΟΠΥΥ μειώθηκε σημαντικά η αμοιβή του ιατρικού προσωπικού και ταυτόχρονα υποβαθμίστηκαν υλικοτεχνικά οι συνθήκες εργασίας τους καθώς επιφορτίζονται με την εξυπηρέτηση περισσότερων ασθενών στο ίδιο χρονικό διάστημα. Επίσης αυξήθηκαν σημαντικά τα νοσήλια που καταβάλλονται προς τα νοσοκομεία και τις κλινικές, ταυτόχρονα με την αλλαγή των κριτηρίων καθορισμού τους και την τυπική προμείωση των ιδιωτικών κλινικών, έναντι της προϋπάρχουσας «άτυπης» ενίσχυσής τους. Τέλος, τέθηκαν ανώτατα όρια στις τιμές και τις ποσότητες υγειονομικού υλικού και αναλωσίμων που αντιστοιχούν σε κάθε ασθενή και επιβλήθηκε αυξημένη συμμετοχή των ασφαλισμένων στις δαπάνες διάγνωσης, περίθαλψης και θεραπείας. Πρόκειται δηλαδή για μέτρα νεοφιλελεύθερης κατεύθυνσης που διαχειρίζονται το πρόβλημα των αυξημένων δαπανών υγείας με τον διοικητικό περιορισμό τους ανεξάρτητα εάν αυτό επιδρά αρνητικά στην ποιότητα και την επάρκεια των υπηρεσιών και το επίπεδο υγείας των ασφαλισμένων.

Ο Εφαρμοστικός Νόμος για την Υγεία (Ν.4052/2012) αναμένεται να επιδεινώσει ακόμα περισσότερο το επίπεδο των παροχών υγείας για τους εργαζόμενους. Η φιλοσοφία, ο χαρακτήρας και η στρατηγική του εφαρμοστικού νόμου κινούνται στην κατεύθυνση διαμόρφωσης ενός κρατικοποιημένου και ελεγχόμενου από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης συστήματος υγείας και ενός ιδιωτικοποιημένου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (άρθρο 35 και μετά σε συνδυασμό με Ν. 3863/10. **Η στρατηγική αυτή** που συνιστά μία σοβαρή συστημική αντίφαση στο σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα καταλήγει στην σημαντική συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, στην μείωση των συντάξεων (κύριων και επικουρικών, εφάπαξ κλπ) και στην αντιστοίχιση του επιπέδου των κοινωνικών δαπανών στην κάλυψη των ελλειμμάτων του Κρατικού Προϋπολογισμού, διευρύνοντας έτσι ακόμη περαιτέρω τα ελλείμματα των υπηρεσιών υγείας και των παροχών κοινωνικής ασφάλισης.

Εκτός των άλλων, η συγκέντρωση και ο περιορισμός του αριθμού των νοσοκομείων του ΕΣΥ που οδηγεί σε ακόμα μεγαλύτερο Υδροκεφαλισμό της Νοσοκομειακής Περίθαλψης και υποβαθμίζει την ποιότητα και την ανταποκρισιμότητα των υπηρεσιών υγείας που παρέχουν τα νοσοκομεία. Πρόκειται για αλλαγή που αντιβαίνει προς την επικρατούσα διεθνώς πρακτική ενίσχυσης της αποκέντρωσης και περιορισμού του μεγέθους των νοσοκομείων και των κλινικών με απώτερο σκοπό την ευελιξία, την αποτελεσματικότητα, τη βελτίωση της ποιότητας, την βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης και την ενίσχυση της ανταποκρισιμότητας των υπηρεσιών υγείας. Επιπλέον, η περιορισμένη διοικητική ικανότητα των μονάδων υγείας θα επιδεινωθεί με την επιβάρυνση της με πρόσθετα καθήκοντα διοίκησης στο πλαίσιο ενός δαιδαλώδους και σύνθετου κανονιστικού πλαισίου και με δεδομένη την απουσία καινοτομίας και αποδοτικής διοικητικής κουλτούρας και πρακτικής. Τέλος, από

το νεοσύστατο σχήμα διοίκησης των νοσοκομείων **απουσιάζει** η πρόβλεψη για την συμμετοχή των εκπροσώπων των χρηστών των υπηρεσιών υγείας και είναι υποβαθμισμένη η παρουσία των βασικών χρηματοδοτών των συστήματος.

10.5. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Οι συνολικές δαπάνες υγείας στην Ελλάδα αυξήθηκαν με ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς κατά την τελευταία εικοσαετία, χωρίς ωστόσο να οδηγήσουν σε ανάλογη βελτίωση της ποιότητας και της επάρκειας των υπηρεσιών υγείας προς τους εργαζόμενους και τις οικογένειές τους. Το καλό επίπεδο υγείας που απολαμβάνουν οι Έλληνες και οι ελληνίδες εργαζόμενοι κατά τη γέννησή τους δεν διατηρείται και κατά την ενήλικη ζωή τους και κυρίως κατά τη συνταξιοδότησή τους, εξαιτίας της κακής ποιότητας στις συνθήκες εργασίας αλλά και του τρόπου ζωής τους. Μεγάλο μέρος της αύξησης των δαπανών υγείας οφείλεται στις ιδιωτικές δαπάνες. Οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν κυρίως στο σκέλος της φαρμακευτικής δαπάνης και τις δαπάνες για υγειονομικό υλικό. Ένα σημαντικό μέρος αυτής της αύξησης οφείλεται στη δημογραφική γήρανση και τις ανάγκες των ηλικιωμένων σε φάρμακα και υγειονομικό υλικό. Ένα άλλο μέρος, ίσως το σημαντικότερο, οφείλεται στη φιλοσοφία που διέπει το σύστημα υγείας στη χώρα μας το οποίο στηρίζεται στη χαμηλή αμοιβή του στελεχιακού ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού και τη θεσμική τους υποβάθμιση σε διεκπεραιωτές θεσμικών προδιαγραφών διαχείρισης της ασθένειας, δηλαδή στη διαχείριση των εργαστηριακών εξετάσεων και της χρήσης φαρμάκων από τους κατά κανόνα ηλικιωμένους και χρόνια ασθενείς. Το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό του δημόσιου συστήματος υγείας στη χώρα μας δεν ασκεί, στο επίπεδο της πρακτικής, τα καθήκοντα του λειτουργήματός του αλλά διαχειρίζεται γραφειοκρατικά τα προβλήματα των ασθενών. Χαρακτηριστική είναι από αυτή την άποψη η απουσία βιώσιμων ρυθμίσεων για το θεσμό του οικογενειακού γιατρού και την προληπτική ιατρική καθώς επίσης και η υποβάθμιση της ιατρικής της εργασίας.

Οι προσπάθειες της τελευταίας τριετίας (2009-2012), για τον εξορθολογισμό των δαπανών και των υπηρεσιών υγείας κινούνται σε μία ακραία διαχειριστική λογική νεοφιλελεύθερης έμπνευσης που επικεντρώνεται αποκλειστικά στη διοικητική επιβολή των «φτηνότερων λύσεων» ανεξάρτητα από τις ενδεχόμενες επιπτώσεις τους στην υγεία των πολιτών. Αυτή η πολιτική μειώνει άμεσα τις δημόσιες δαπάνες υγείας με αντίτιμο την υποβάθμιση της ποιότητας, της επάρκειας και της ανταποκρισιμότητας των υπηρεσιών υγείας. Μεσομακροπρόθεσμα οι δημόσιες δαπάνες υγείας αναμένεται να συνεχίσουν την ανοδική τους πορεία καθώς αυξάνει η μέση ηλικία του πληθυσμού και δεν αντιμετωπίζονται προληπτικά τα προβλήματα υγείας που συνοδεύουν τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Η τελευταία επιλογή προϋποθέτει το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός εναλλακτικού μοντέλου παροχής των

υπηρεσιών υγείας το οποίο θα στηρίζεται στις προληπτικές δράσεις και κυρίως στην διασφάλιση της ποιότητας στην εργασία και τον τρόπο καθημερινής διαβίωσης των εργαζομένων αντί της επικρατούσας λογικής διαχείρισης της ασθένειας. Για ένα τέτοιο **μοντέλο δημόσιων υπηρεσιών υγείας** απαιτείται:

- Ο σταδιακός αναπροσανατολισμός των δαπανών υγείας προς την αναβάθμιση της ποιότητας των ιατρικών υπηρεσιών: α) με την βελτίωση των αμοιβών και των συνθηκών εργασίας των στελεχών υγείας, β) την ενίσχυση της προληπτικής ιατρικής φροντίδας με επικέντρωση στον οικογενειακό γιατρό και το γιατρό εργασίας και γ) την ανάπτυξη ολοκληρωμένων και επαρκών συστημάτων αντιμετώπισης των επειγόντων περιστατικών.
- Η αναδιάταξη των υπηρεσιών υγείας με βάση τις προτεραιότητες που αναδεικνύει η κατάρτιση έγκυρου και αξιόπιστου συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης της κατάστασης υγείας του πληθυσμού κατά περιφέρεια και δήμο.
- Η συμμετοχή των κύριων χρηματοδοτών (ασφαλισμένοι, εργαζόμενοι εργοδότες) και των χρηστών υγείας (ασθενείς και σύλλογοί τους) στα κέντρα λήψης των αποφάσεων.
- Η τακτική επικαιροποίηση και αναδιάταξη των προτεραιοτήτων των προγραμμάτων υγείας με βάση τα κριτήρια του επιπολασμού, της ανταποκρισιμότητας των υπηρεσιών υγείας και του βαθμού ικανοποίησης των χρηστών.
- Η γενναία ενίσχυση της προληπτικής φροντίδας υγείας με την ανάπτυξη μίας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής υγείας που εστιάζει σε μέτρα πρόληψης από τη γέννα έως το θάνατο, εξειδικευμένα ανάλογα με τον κύκλο της ζωής, στην οικογένεια, το σχολείο, την εργασία, την τοπική αυτοδιοίκηση και την κοινότητα.

ΜΕΡΟΣ 11

**Σύγχρονες εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση
στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Σύγχρονες εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

11.1. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα με τον Ν. 3996/2011

Ο Νόμος 3996/2011 «Αναμόρφωση του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας, ρυθμίσεις θεμάτων κοινωνικής ασφάλισης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 170/5.8.2011), αποτέλεσε το πέμπτο νομοθέτημα μετά τους τέσσερις νόμους (Ν. 3845/10, Ν. 3847/10, Ν. 3863/10, Ν.3865/10) στο πλαίσιο των αλλαγών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης¹¹¹ στην Ελλάδα. Όμως, η νέα αυτή νομοθετική παρέμβαση, φαίνεται ότι δεν καταφέρνει να ικανοποιήσει τις προσδοκίες και τους στόχους που διατυπώνονται στην αιτιολογική έκθεση του συγκεκριμένου (Ν. 3996/11) νομοθετήματος.

Η γενικότητα κάποιων ρυθμίσεων, η οποία είχε ως αποτέλεσμα, την έκδοση νέων εγκυκλίων, αλλά και οι ρυθμίσεις αναδρομικής ισχύος με τις οποίες αποκτώνται ή **καταργούνται** κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα είναι τα χαρακτηριστικά της νέας νομοθετικής παρέμβασης.

Οι βασικές αλλαγές που προβλέπονται στην συγκεκριμένη νομοθετική παρέμβαση συνοψίζονται στα εξής:

- **Ε.Κ.Α.Σ:** Με το άρθρο 34 του συγκεκριμένου νόμου επανακαθορίζονται οι προϋποθέσεις για την χορήγηση του Επιδόματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΑΣ) από 1 Ιανουαρίου 2011.
- **Ασφάλιση ασθένειας για ανέργους:** Δίδεται η δυνατότητα κάλυψης για ασθένεια σε ορισμένες κατηγορίες ανέργων.
- **Συνταξιοδότηση γονέων, συζύγων και αδελφών αναπήρων:** Τροποποιούνται οι διατάξεις του Ν. 3232/2004
- **Αναγνώριση ετών ασφάλισης και πλασματικός χρόνος παιδιών:** Διευκρινίζονται και τροποποιούνται οι διατάξεις για την αναγνώριση πλασματικού χρόνου ασφάλισης για τα παιδιά και επανακαθορίζονται και διευκρινίζονται οι προϋποθέσεις αναγνώρισης χρόνων ασφάλισης
- **Απασχόληση συνταξιούχων:** Με το άρθρο 42 του Ν. 3996/2011 διευκρινίζονται διατάξεις του άρθρου 63 του Ν. 2676/1999, όπως αυτό ισχύει μετά την αντικατά-

111. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση έτους 2010, Μέρος 11, σελ. 298-318, Αθήνα 2011.

σταση του από το άρθρο 16 Ν. 3863/2010, το οποίο αφορά τους συνταξιούχους που συνεχίζουν να εργάζονται.

- **Επιδότηση ασφαλιστικής εισφοράς ανέργων:** Καθορίζονται οι προϋποθέσεις αυτασφάλισης των απολυομένων εργαζομένων, οι οποίοι είναι ηλικίας 55 έως 64 ετών και είναι άνεργοι.

11.1.1. Το επίδομα κοινωνικής αλληλεγγύης (ΕΚΑΣ)

Σύμφωνα με το άρθρο 34 του Ν. 3996/2011 από 1.1.2011 το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (Ε.Κ.Α.Σ.) καταβάλλεται στους δικαιούχους σύνταξης γήρατος, αναπηρίας και θανάτου, των οργανισμών κύριας ασφάλισης αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, πλην ΟΓΑ, καθώς και του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου (Ν.Α.Τ.), από τους φορείς από τους οποίους συνταξιοδοτούνται, εφόσον πληρούν αθροιστικά τις παρακάτω **προϋποθέσεις**:

- α) Οι συνταξιούχοι γήρατος και θανάτου να έχουν συμπληρώσει την 1η Ιανουαρίου 2011 το 60ό έτος της ηλικίας τους. Για τους συνταξιούχους λόγω αναπηρίας, καθώς και για τα τέκνα που λαμβάνουν σύνταξη λόγω θανάτου του γονέα τους, δεν απαιτείται όριο ηλικίας.
- β) Το συνολικό καθαρό ετήσιο εισόδημα τους από συντάξεις (κύριες, επικουρικές και βοηθήματα), μισθούς, ημερομίσθια και λοιπά επιδόματα που χορηγήθηκαν σε μισθωτό, να μην υπερβαίνει το ποσό των οχτώ χιλιάδων τετρακοσίων εβδομήντα δύο ευρώ και εννέα λεπτών (8.472,09 ευρώ).¹¹²
- γ) Το συνολικό ετήσιο ατομικό φορολογητέο, καθώς και το απαλλασσόμενο ή φορολογούμενο με ειδικό τρόπο εισόδημα του συνταξιούχου να μην υπερβαίνει το ποσό των εννέα χιλιάδων οχτακοσίων ογδόντα τεσσάρων ευρώ και έντεκα λεπτών (9.884,11 ευρώ).
- δ) Το συνολικό ετήσιο οικογενειακό φορολογητέο, καθώς και το απαλλασσόμενο ή φορολογούμενο με ειδικό τρόπο εισόδημα να μην υπερβαίνει το ποσό των δεκαπέντε χιλιάδων τριακοσίων ογδόντα ευρώ και ενενήντα λεπτών (15.380,90 ευρώ).¹¹³
- ε) Το συνολικό ακαθάριστο ποσό κύριας και επικουρικής σύνταξης που καταβάλλεται κατά το μήνα έναρξης ισχύος του νόμου αυτού, στο οποίο συμπερι-

112. Για τον προσδιορισμό του εισοδήματος αυτού δεν λαμβάνονται υπόψη τα ποσά που αντιστοιχούν στη σύνταξη αναπήρων και θυμάτων πολεμικής περιόδου κατά την εκτέλεση της στρατιωτικής υπηρεσίας, στην ισόβια σύνταξη σε πολύτεχνες μητέρες (ν. 1892/1990, άρθρο 63 παρ. 4, όπως ισχύει), καθώς και στα προνοιακά βοηθήματα του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

113. Τα παραπάνω ποσά αφορούν εισοδήματα που δηλώθηκαν με τη δήλωση φορολογίας εισοδήματος του προηγούμενου οικονομικού έτους.

λαμβάνονται και τα πάσης φύσεως επιδόματα, πλην των επιδομάτων εορτών Χριστουγέννων - Πάσχα και επιδόματος αδειάς, να μην υπερβαίνει τα οκτακόσια πενήντα (850,00) ευρώ. Οι συνταξιούχοι οι οποίοι λαμβάνουν πάσης φύσεως επιδόματα, χορηγίες οι συντάξεις που υπερβαίνουν το όριο των 850 ευρώ, σύμφωνα με το νέο ασφαλιστικό δεν θα είναι πλέον δικαιούχοι του επιδόματος.

στ) Διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα.

Το ποσό του επιδόματος καθορίζεται σύμφωνα με την νομοθεσία ως εξής:

- Για συνολικά ποσά εισοδήματος από συντάξεις (κύριες και επικουρικές), μισθούς, ημερομίσθια και λοιπά επιδόματα και μέχρι 7.715,65 ευρώ καταβάλλεται επίδομα 230,00 ευρώ μηνιαίως.
- Για συνολικά ποσά εισοδήματος από 7.715,66 ευρώ μέχρι του ποσού των 8.472,09 ευρώ καταβάλλεται ποσό μηνιαίου επιδόματος (ΕΚΑΣ) σύμφωνα με τα παρακάτω:
 - - Από 7.715,66 ευρώ και μέχρι του ποσού των 8.018,26 ευρώ ποσό 172,50 ευρώ.
 - - Από 8.018,27 ευρώ και μέχρι του ποσού των 8.219,93 ευρώ ποσό 115,00 ευρώ.
 - - Από 8.219,94 ευρώ μέχρι του ποσού των 8.472,09 ευρώ ποσό 57,50 ευρώ.¹¹⁴

Στους συνταξιούχους γήρατος και αναπηρίας που λαμβάνουν μειωμένη σύνταξη το επίδομα ισούται με 2/3 των ανωτέρω ποσών.

Προκειμένου για συνταξιούχους λόγω αναπηρίας, οποιαδήποτε μεταβολή στο ποσοστό αναπηρίας του δικαιούχου εντός του ίδιου ημερολογιακού έτους στο οποίο καταβάλλεται το ΕΚΑΣ, δεν επιφέρει οποιαδήποτε μεταβολή στο ποσό του επιδόματος.

Στις περιπτώσεις συνδικαιούχων σύνταξης λόγω θανάτου, τα ποσά του ΕΚΑΣ επιμερίζονται κατά το ίδιο ποσοστό επιμερισμού της σύνταξης που προβλέπεται από τη νομοθεσία του κάθε ασφαλιστικού φορέα.

Με τα ως άνω εισοδηματικά κριτήρια, υπολογίζεται ότι θα περικοπεί το επίδομα αυτό από αρκετές χιλιάδες συνταξιούχους που το ελάμβαναν πριν από την εισαγωγή της νέας νομοθετικής ρύθμισης. Δεδομένου ότι η καθιέρωση και διατήρηση του ΕΚΑΣ αποτελεί σημαντική εκδήλωση του κοινωνικού κράτους, καθοριστική για την εξασφάλιση όρων αξιοπρεπούς διαβίωσης σε πολύ μεγάλο αριθμό συνταξιούχων, η οποιαδήποτε ρύθμιση κανόνων που διέπουν την χορήγηση του θα πρέπει να γίνει με ιδιαίτερη προσοχή και σε κατεύθυνση με την αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης.

114. Τα ίδια ποσά επιδόματος χορηγούνται και στους συνταξιούχους αναπηρίας που λαμβάνουν πλήρη σύνταξη.

11.1.2. Ασφάλιση ασθενείας για ανέργους

Με την νέα ρύθμιση καλύπτονται για ασθένεια ορισμένες κατηγορίες ανέργων χωρίς τις προϋποθέσεις που θέτει γενικά η νομοθεσία του ΙΚΑ. Πιο συγκεκριμένα, οι ασφαλισμένοι του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, καθώς και τα μέλη οικογένειας τους, καλύπτονται από το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ (ΕΟΠΥΥ) για παροχές ασθενείας σε είδος, εφόσον έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον πενήντα (50) ημέρες ασφάλισης, είτε το προηγούμενο ημερολογιακό έτος είτε κατά το τελευταίο δεκαπεντάμηνο, χωρίς να συνυπολογίζονται οι ημέρες που πραγματοποιήθηκαν κατά το τελευταίο ημερολογιακό τρίμηνο του δεκαπενταμήνου.

11.1.3. Συνταξιοδότηση γονέων, συζύγων και αδελφών αναπήρων

Οι ρυθμίσεις που περιλήφθησαν στο άρθρο 37 του Ν. 3996/2011 τροποποίησαν τους όρους πρόσβασης στην σύνταξη γήρατος για τα μέλη της οικογένειας ατόμων με αναπηρία, θεσμό που είχε εισάγει στο ελληνικό δίκαιο των κοινωνικών ασφαλίσεων ο Νόμος 3232/2004. Με την νέα διάταξη καθίστανται αυστηρότερες οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης για την συγκεκριμένη κατηγορία ατόμων, προκειμένου να αποφευχθούν οι καταστρατηγήσεις που παρατηρήθηκαν υπό το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο. Ωστόσο, η θέση σε ισχύ της ρύθμισης αυτής με αναδρομικό χαρακτήρα (εφαρμόζεται η διάταξη αυτή και αναδρομικά και σε εκκρεμείς αιτήσεις συνταξιοδότησης, για τις οποίες δεν έχει εκδοθεί μέχρι την έναρξη ισχύος του Ν 3996/2011 απόφαση συνταξιοδότησης) θέτει σε αμφισβήτηση τα θεμέλια του κράτους δικαίου.

Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι μητέρες ατόμων με ποσοστό αναπηρίας 67% και άνω καθώς και σύζυγοι ατόμων με ποσοστό αναπηρίας 80% και άνω μπορούν να συνταξιοδοτηθούν με 25 έτη (7.500 ημέρες ασφάλισης) και ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας.

Το δικαίωμα συνταξιοδότησης σε περίπτωση γονέων ανήλικων μπορεί να ασκηθεί και από τον ασφαλισμένο πατέρα, εφόσον δεν κάνει χρήση η μητέρα.

Στην συγκεκριμένη διάταξη, ενώ επιδιώκεται η εξασφάλιση ενός εισοδήματος χωρίς εργασία μετά 25 έτη ασφάλιση προκειμένου ο συνταξιοδοτηθείς γονέας να μπορεί να συνεισφέρει στην φροντίδα του αναπήρου τέκνου, αυτό στην ουσία αναιρείται καθώς στην μπορεί στην πραγματικότητα να συμβεί παρά μόνο εάν την φροντίδα είχε επωμισθεί μέχρι τότε ο άλλος γονέας. Με άλλα λόγια ο νόμος ουσιαστικά αφαιρεί με την διάταξη αυτή την δυνατότητα από τον γονέα τέκνου με αναπηρία να συνταξιοδοτηθεί με 25 έτη ασφάλισης και χωρίς όριο ηλικίας, καθώς οι πιθανότητες να έχει εργασθεί και ο άλλος γονέας για σημαντικό χρόνο στην ζωή του είναι περιορισμένες. Εξάλλου, η αναδρομική εφαρμογή της διάταξης αυτής, όπως προαναφέρθηκε, αφαιρεί στην ουσία από μια μερίδα της ελληνικής κοινωνίας ένα

δικαίωμα που το κράτος είχε απονεμίσει από μακρόν και για το οποίο είχαν υποβληθεί σχετικά αιτήματα, διαψεύδοντας προσδοκίες στο όνομα εφαρμογής δημοσιονομικής πειθαρχίας, ανατρέποντας την σχέση εμπιστοσύνης του ασφαλισμένου προς την κρατική λειτουργία.

11.1.4. Πλασματικοί χρόνοι ασφάλισης

Ο Ν 3996/2011 (άρθρα 39 και 40) περιέλαβε ρυθμίσεις που σχετίζονται με την δυνατότητα αναγνώρισης ως χρόνου που έχει διανυθεί στην ασφάλιση των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης διαστημάτων για τα οποία δεν έχει πραγματοποιηθεί πραγματική ασφάλιση. Είχε προηγηθεί η θέσπιση όμοιων ρυθμίσεων ένα έτος πριν με την διάταξη της παρ. 18 του Ν. 3863/2010.

Με το άρθρο του 39 Ν. 3996/2011 τροποποιούνται και διευκρινίζονται οι διατάξεις οι σχετικές με την αναγνώριση πλασματικού χρόνου ασφάλισης για τα παιδιά.

Πιο συγκεκριμένα, οι ασφαλισμένοι που θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης με τις προϋποθέσεις που διαμορφώνονται και ισχύουν από 1.1.2011 και εφεξής, με βάση τις διατάξεις του άρθρου 10 του Ν. 3863/ 2010, αναγνωρίζεται πλασματικός χρόνος για κάθε παιδί, ο οποίος ανέρχεται σε 1 έτος ή 300 ημέρες ασφάλισης για το πρώτο παιδί και σε 2 έτη ή 600 ημέρες ασφάλισης για κάθε επόμενο παιδί και μέχρι το τρίτο.

Ο χρόνος που αναγνωρίζεται λαμβάνεται υπόψη τόσο για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης, υπό την προϋπόθεση ότι οι ασφαλισμένοι έχουν συμπληρώσει τουλάχιστον 3.600 ημέρες ή 12 έτη πραγματικής ή προαιρετικής ασφάλισης. Ο χρόνος αυτός συνυπολογίζεται επιπλέον του χρόνου που αναγνωρίζεται με τις διατάξεις της παρ. 1 του άρθρου 5 του ν. 1483/1984 (Α' 153), όπως ισχύουν.

Αν συντρέχει ασφάλιση σε περισσότερους του ενός φορέα κύριας ή επικουρικής ασφάλισης ή το Δημόσιο, το δικαίωμα αναγνώρισης αυτού του χρόνου ασκείται σε έναν μόνο φορέα κύριας και σε έναν φορέα επικουρικής ασφάλισης, κατ' επιλογή.

Από την ρύθμιση αυτή εξαιρούνται όσοι θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης με προϋποθέσεις που ίσχυαν μέχρι τις 31/12/2010.

Πλασματικό χρόνο παιδιών δεν μπορούν να αναγνωρίσουν για συμπλήρωση του απαιτούμενου χρόνου συνταξιοδότησης¹¹⁵:

- Οι μητέρες ανηλίκων ή αναπήρων παιδιών

115. Εξαιρούνται επίσης όσοι συνταξιοδοτηθούν με τις ειδικές διατάξεις του Ν 3371/10 περί εθελούσιας αποχώρησης προσωπικού ΟΤΕ, του Ν 3742/2009 περί μόνιμου προσωπικού του ΟΤΕ και του Ν 3717/2008 περί ρυθμίσεων Ολυμπιακής Αεροπορίας.

- Για συνταξιοδότηση με βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα
- Για χορήγηση σύνταξης κατόπιν απολύσεως
- Αν ο ασφαλισμένος θεμελιώνει συνταξιοδοτικό δικαίωμα χωρίς να απαιτείται η αναγνώριση πλασματικών ετών δεν είναι δυνατή η αναγνώριση χρόνου παιδιών για προσαύξηση της σύνταξης. Επίσης δεν προβλέπεται από την νομοθεσία η αναγνώριση μέρους του χρόνου σε ένα φορέα και το υπόλοιπο σε άλλο φορέα.

Σύμφωνα με το άρθρο 40 Ν. 3996/2011 ρυθμίζεται εκ νέου η δυνατότητα αναγνώρισης «πλασματικών» ετών ασφάλισης. Η κλιμάκωση του χρόνου τον οποίο μπορεί να προσμετρήσει ή να αναγνωρίσει κάθε ασφαλισμένος ανάλογα με το χρόνο συνταξιοδότησής του ως εξής:

- Έως τέσσερα (4) χρόνια, για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα εντός του έτους 2011,
- Έως πέντε (5) χρόνια, για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα εντός του έτους 2012
- Έως έξι (6) χρόνια, για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα εντός του έτους 2013 και
- Έως επτά (7) χρόνια, για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα από 1-1-2014 και εφεξής.

Βασική προϋπόθεση για την αναγνώριση του πλασματικού αυτού χρόνου είναι η πραγματοποίηση 3.600 ημερών ασφάλισης (12 έτη).

Ως χρόνος ασφάλισης στους φορείς κοινωνικής ασφάλισης λογίζεται, πλην του χρόνου πραγματικής ή προαιρετικής ασφάλισης:

- Ο χρόνος στρατιωτικής υπηρεσίας,
- Ο χρόνος γονικής άδειας ανατροφής παιδιών¹¹⁶
- Ο χρόνος επιδότησης λόγω ασθένειας και μέχρι 300 ημέρες¹¹⁷
- Ο χρόνος επιδότησης λόγω τακτικής ανεργίας και μέχρι 300 ημέρες,
- Ο χρόνος εκπαιδευτικής άδειας άνευ αποδοχών και μέχρι δύο έτη,

116. Ο χρόνος γονικής άδειας ανατροφής παιδιών αναγνωρίζεται, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6 του ν. 1483/1984 (Α' 153), τόσο για θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται βάσει του ποσοστού εισφοράς ασφαλισμένου και εργοδότη, που ισχύει σε κάθε φορέα επί του 25πλάσιου του ημερομισθίου ανειδίκευτου εργάτη, που ισχύει κατά την ημερομηνία υποβολής της αίτησης αναγνώρισης.

117. Συνυπολογίζονται 600 ημέρες επιδότησης λόγω ασθένειας και τακτικής ανεργίας - 300 για κάθε αιτία - ανεξάρτητα από το χρόνο που έλαβε χώρα η ανεργία ή επήλθε η ασθένεια.

- Ο χρόνος σπουδών για την απόκτηση ενός μόνο πτυχίου ανώτερης ή ανώτατης σχολής της ημεδαπής ή της αλλοδαπής¹¹⁸. Ο χρόνος που θα αναγνωρίζεται θα είναι ίσος με τα επίσημα ακέραια έτη σπουδών της οικείας σχολής, τα οποία προβλέπονται κατά το χρόνο της αποφοίτησης. Προϋπόθεση να μην πρόκειται για παράλληλη ασφάλιση (π.χ. εργασία κατά τη φοίτηση). Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί και στο γεγονός ότι δεν θα είναι δυνατή η αναγνώριση του χρόνου σπουδών αν δεν έχει αποκτηθεί το σχετικό πτυχίο ή δίπλωμα.
- Ο χρόνος για τον οποίο δεν έχει χωρίσει ασφάλιση σε φορείς κύριας ή επικουρικής ασφάλισης μετά την υπαγωγή, για πρώτη φορά, στην ασφάλιση οποιουδήποτε φορέα κύριας ή επικουρικής ασφάλισης ή το Δημόσιο και ο οποίος δεν μπορεί να είναι λιγότερος από έναν πλήρη ημερολογιακό μήνα σε κάθε περίπτωση κενού ασφάλισης μεταξύ περιόδων ασφάλισης. Δηλαδή ως χρόνος ανεργίας - πέραν του χρόνου εγγραφής στα μητρώα του ΟΑΕΔ - θεωρείται κάθε κενό χρονικό διάστημα, μετά την έναρξη του εργασιακού βίου του ασφαλισμένου και την υπαγωγή του στα μητρώα οποιουδήποτε ασφαλιστικού οργανισμού, για το οποίο δεν υπάρχει ασφάλιση.
- Ο προβλεπόμενος από την Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. χρόνος απουσίας από την εργασία λόγω κήσης και λοχείας,
- Ο χρόνος απεργίας
- Ο πλασματικός χρόνος της παρ. 1 του άρθρου 141 του ν. 3655/2008 (Α' 58), που αναγνωρίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, όπως ισχύουν,
- Ο χρόνος μαθητείας, όπως ορίζεται από τις ισχύουσες διατάξεις και μέχρι δύο έτη,
- Ο χρόνος προσωρινής κράτησης ή φυλάκισης που εκτέθηκε μέχρι την έναρξη ισχύος του ν. 2510/1997 (Α' 136) για το στρατιωτικό αδίκημα της ανυπακοής ή της ανυποταξίας του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα, στο οποίο υπέπεσαν στρατεύσιμοι που αρνήθηκαν την εκπλήρωση της στρατιωτικής υπηρεσίας επικαλούμενοι τις θρησκευτικές ή ιδεολογικές τους πεποιθήσεις,
- Ο χρόνος που μεσολαβεί από την απόκτηση του πτυχίου μέχρι και την απόκτηση της άδειας ασκήσεως επαγγέλματος στους ασφαλισμένους στον Τομέα Σύνταξης Μηχανικών και Εργοληπτών Δημοσίων Έργων, την Ειδική Προσαύξηση και τον

118. Αναγνωρίζεται επίσης ως χρόνος σπουδών ο χρόνος σπουδών για την απόκτηση διπλώματος επαγγελματικής κατάρτισης μεταδευτεροβάθμιου Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης ή διπλώματος Σχολής Ξεναγών, καθώς και ο χρόνος σπουδών για την απόκτηση πτυχίου, μετά τη συμπλήρωση του 17ου έτους της ηλικίας, σε μέσες τεχνικές και επαγγελματικές σχολές ή σε μονάδες της δευτεροβάθμιας τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης από την έναρξη ισχύος του ν. 576/1977 (Α' 102) και μετά ή στο Ενιαίο Πολυκλαδικό Λύκειο, ο οποίος είναι ίσος με τον κατά το χρόνο αποφοίτησης επίσημο χρόνο σπουδών της οικείας σχολής.

Τομέα Επιχειρησιακής Ασφάλισης Μηχανικών και Εργοληπτών Δημοσίων Έργων του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολούμενων (ΕΤΑΑ).

11.1.5. Απασχόληση συνταξιούχων

Το άρθρο 42 του Ν 3996/2011 διευκρινίζει διατάξεις του Ν. 3863/2010 που αφορά ζητήματα συνταξιούχων που συνεχίζουν να εργάζονται. Ειδικότερα οι συνταξιούχοι λόγω γήρατος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ή άλλων φορέων κύριας ασφάλισης που αναλαμβάνουν μισθωτή εργασία υπόκεινται στους εξής **περιορισμούς**:

- α) Για όσους δεν έχουν συμπληρώσει το 55ο έτος της ηλικίας τους αναστέλλεται η καταβολή της σύνταξης ή των συντάξεων, κύριων και επικουρικών.
- β) Μετά τη συμπλήρωση του 55ου έτους, το ποσό της ακαθάριστης κύριας σύνταξης ή του αθροίσματος των ακαθάριστων κύριων συντάξεων, που υπερβαίνει τα τριάντα ημερομίσθια ανειδίκευτου εργάτη, καταβάλλεται μειωμένο κατά (70%). Για κάθε τέκνο που είναι ανήλικο ή σπουδάζει σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές και έως τη συμπλήρωση του 24ου έτους ή είναι ανίκανο για κάθε βιοποριστική εργασία, ο αριθμός των ανωτέρω ημερομισθίων προσαυξάνεται κατά έξι ημερομίσθια ανειδίκευτου εργάτη.

Σε περίπτωση συρροής συντάξεων, η μείωση γίνεται στο ποσό της μεγαλύτερης κύριας σύνταξης και εφόσον αυτό δεν επαρκεί, το υπόλοιπο ποσό περικυπνεται από την αμέσως επόμενη ή επόμενες σε ύψος κύριες συντάξεις. Για τον απασχολούμενο συνταξιούχο καταβάλλονται οι προβλεπόμενες από τις οικείες διατάξεις για τους λοιπούς ασφαλισμένους εισφορές και ασφαλισμένοι, οι οποίες βαρύνουν τον εργοδότη και τον ασφαλισμένο αντίστοιχα. Εργοδότη. Επισημαίνεται ότι όσον αφορά στην επικουρική σύνταξη, δε λαμβάνεται υπόψη κατά τον προσδιορισμό του ανωτέρω ποσού και καταβάλλεται χωρίς περικοπή.

Ειδικότερες ρυθμίσεις ισχύουν για συνταξιούχους λόγω γήρατος ΙΚΑ- ΕΤΑΜ ή άλλων φορέων κύριας ασφάλισης που αυτοαπασχολούνται και συνταξιούχους ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ή άλλων φορέων κύριας ασφάλισης λόγω αναπηρίας που αυτοαπασχολούνται και τους συνταξιούχους ΟΑΕΕ.

Σύμφωνα με την περ.3 της παρ. 1 του άρθρου 16 του Ν. 3863/2010 ο χρόνος ασφάλισης του απασχολούμενου συνταξιούχου αξιοποιείται είτε για την προσαύξηση της σύνταξης του είτε για θεμελίωση νέου συνταξιοδοτικού δικαιώματος, σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις περί διπλοσυνταξιούχων. Επισημαίνεται ότι η αξιοποίηση του χρόνου ασφάλισης γίνεται πλέον σε όλες τις περιπτώσεις και όχι μόνο στην περίπτωση αναστολής της σύνταξης.

Στην περίπτωση αξιοποίησης του χρόνου ασφάλισης στο φορέα από τον οποίο ο συνταξιούχος λαμβάνει σύνταξη ο υπολογισμός για την προσαύξηση της ήδη κατα-

βαλλόμενης σύνταξης γίνεται με ποσοστό 1,714% επί των συντάξιμων αποδοχών οι οποίες δεν μπορεί να υπερβαίνουν το 25πλάσιο του ημερομισθίου ανειδίκευτου εργάτη για κάθε έτος συντάξιμης υπηρεσίας ή 300 ημέρες εργασίας.

11.1.6. Επιδότηση ασφαλιστικής εισφοράς ανέργων

Η νέα ρύθμιση αντικαθιστά και τροποποιεί τον Ν. 3863/2010 για την δυνατότητα αυτασφάλισης στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ των απολυομένων μισθωτών οι οποίοι είναι ηλικίας 55 έως 64 ετών και παραμένουν άνεργοι.

Οι προϋποθέσεις που απαιτούνται συνοψίζονται στα εξής:

- Καταγγελία σύμβασης εργασίας (πλήρους ή μερικής απασχόλησης) αορίστου χρόνου εργαζομένων ασφαλισμένων στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ηλικίας 55 έως 64 ετών,
- Ο απολυθείς να είναι άνεργος 3 τουλάχιστον μήνες και να έχει κάρτα ανεργίας
- Να έχει πραγματοποιήσει τουλάχιστον 4.500 ημέρες ή δεκαπέντε (15) έτη ασφάλισης σε οποιονδήποτε φορέα κύριας ασφάλισης

Η άσκηση του δικαιώματος αυτού μπορεί να γίνει εντός εξήντα (60) ημερών από την καταγγελία της σύμβασης εξηρητημένης εργασίας.

Οι απολυθέντες ασφαλιζονται για τον κλάδο Σύνταξης και για τον κλάδο Παροχής ασθένειας σε είδος του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.Ως βάση για τον υπολογισμό των μηνιαίων εισφορών, λαμβάνονται οι αποδοχές που αντιστοιχούν στον κατώτατο βασικό μισθό, όπως ορίζεται από την εκάστοτε ισχύουσα Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας.

Εξαιρούνται του μέτρου οι συνταξιούχοι από ίδιο δικαίωμα όλων των φορέων ασφάλισης και του Δημοσίου, καθώς και όσοι κατά το χρόνο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας έχουν συμπληρώσει αθροιστικά τόσο το όριο ηλικίας όσο και τις απαιτούμενες ημέρες ασφάλισης για λήψη πλήρους σύνταξης γήρατος εξ ιδίου δικαιώματος.

Στο κόστος της αυτασφάλισης υποχρεούται να συμμετέχει ο πρώην εργοδότης - καταγγέλλων τη σύμβαση εξηρητημένης εργασίας με:

- Το πενήντα τοις εκατό (50%) του κόστους της αυτασφάλισης για ασφαλισμένους ηλικίας 55 ετών συμπληρωμένων έως 60 ετών και για χρονικό διάστημα μέχρι τη συμπλήρωση από τον απολυθέντα τόσο του ορίου ηλικίας όσο και των απαιτούμενων ημερών ασφάλισης για λήψη πλήρους σύνταξης γήρατος εξ ιδίου δικαιώματος και μέχρι τρία (3) χρόνια κατ' ανώτατο όριο.
- Το ογδόντα τοις εκατό (80%) του κόστους της αυτασφάλισης για ασφαλισμένους 60 ετών συμπληρωμένων έως 64 ετών και για χρονικό διάστημα μέχρι τη συμπλήρωση από τον απολυθέντα τόσο του ορίου ηλικίας όσο και των απαιτούμενων ημερών ασφάλισης για λήψη πλήρους σύνταξης γήρατος εξ ιδίου δικαιώματος και μέχρι τρία (3) χρόνια κατ' ανώτατο όριο.

Υπόχρεοι είναι όλες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και γενικά εργοδότες του ιδιωτικού τομέα. Σε περιπτώσεις μη τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν για τον εργοδότη η καταγγελία της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου θεωρείται άκυρη και οι αναλογούσες εισφορές αυτασφάλισης στον καταγγέλλοντα τη σύμβαση εργοδότη επιβαρύνονται με τα προβλεπόμενα από τη νομοθεσία του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ πρόσθετα τέλη.

Πίνακας 35: Βασικές αλλαγές του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων 2012

<p>Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης από 1-1-2-2012 (σύμφωνα με τον Ν.3863/2010)</p>	<p>Πλήρης σύνταξη (σύνταξη 35ετίας)</p> <p><u>Σύνταξη με 4.500</u> <u>Ημέρες Ασφάλισης (Ανδρες)</u></p> <p><u>Σύνταξη με 4.500</u> <u>Ημέρες Ασφάλισης</u></p> <p><u>Γυναίκες (πλήρης σύνταξη)</u> <u>Σύνταξη με 4.500</u></p> <p><u>Ημέρες Ασφάλισης</u> <u>Γυναίκες (μειωμένη σύνταξη)</u></p> <p><u>Σύνταξη με 10.000</u> <u>Ημέρες εργασίας (ανδρες)</u></p> <p><u>Σύνταξη με 10.000</u> <u>Ημέρες εργασίας (Γυναίκες)</u></p> <p>Μητέρες ανηλίκων τεκνών (Ειδικών Ταμείων) Μητέρες ανηλίκων τεκνών (ΙΚΑ)</p>	<p>Συμπλήρωση 11.100 ημερών ασφάλισης και 59 έτη</p> <p>Όριο ηλικίας 65 έτη</p> <p>4500 ημέρες ασφάλισης και 62 έτη</p> <p>4500 ημέρες ασφάλισης και 55 έτη</p> <p>Όριο Ηλικίας 63,5</p> <p>Όριο Ηλικίας (πλήρης)58,5 Όριο Ηλικίας (μειωμένη) 56,5 Πλήρης: 55 έτος Μειωμένη: 53 έτος</p> <p>Πλήρης: 60 έτος Μειωμένη:55 έτος⁹</p>
<p>Βαρέα – Ανθυγιεινά – Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης</p>	<p>Πλήρης σύνταξη (σύνταξη 35ετίας)</p> <p>Μειωμένη σύνταξη</p> <p>Πρόωρη συνταξιοδότηση</p> <p>Μητέρες με ανήλικο τέκνο (πλήρης σύνταξη)</p> <p>Μητέρες με ανήλικο τέκνο (μειωμένη σύνταξη)</p>	<p>10.500 ημέρες εργασίας (εκ των οποίων 7.500 στα βαρέα) και όριο ηλικίας 56 έτη και 6 μήνες</p> <p>10.500 ημέρες εργασίας και όρο ηλικίας 54 έτη και 6 μήνες</p> <p>4500 ημέρες ασφάλισης και όριο ηλικίας 57 έτη</p> <p>5.500 ημέρες εργασίας και 60 έτη</p> <p>4.500 ημέρες εργασίας και 55 έτη</p>

119. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να έχουν πραγματοποιηθεί 5.500 ημέρες εργασίας.

Βαρέα ανθυγιεινά	<p>Δυνάμει της παρ. 1 του άρθρου 104 ΚΒΕ, όπως τροποποιήθηκε με την ΥΑ Φ 10221/ΟΙΚ 26816/929/2/2-12-2011 (ΦΕΚ 27778 τΒ), που ισχύει από την 1-1-2012 καθιερώνεται εξαιρετικό δίκαιο για τους ασφαλισμένους που υπάγονται στον κλάδο σύνταξης ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, στην οποία περιγράφονται λεπτομερώς οι εργασίες και οι εξαιρέσεις ειδικοτήτων που υπάγονται στα βαρέα και ανθυγιεινά.</p> <p>Επομένως από 1/1/2012 μόνο οι απασχολούμενοι στις συγκεκριμένες εργασίες και ειδικότητες ασφαίζονται κατά τον ΚΒΑΕ, με την προϋπόθεση, ότι η απασχόλησή τους παρέχεται κατά κύριο λόγο στις υπόψη εργασίες και ειδικότητες (όπως αυτές χαρακτηρίστηκαν με την αριθμ. Φ 10221/οικ. 26816/929/30/11/2011 Απόφαση Υπουργού Εργασίας & Κοινωνικής Ασφάλισης).</p> <p>Από την ίδια ημερομηνία οφείλεται η πρόσθετη εισφορά ΒΑΡΕΩΝ & ΑΝΘΥΓΙΕΙΝΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ κύριας και επικουρικής ασφάλισης επί των αποδοχών των απασχολούμενων σε εργασίες και ειδικότητες που καλύπτονται από τον ΚΒΑΕ.</p> <p>Για τις ειδικότητες που εξαιρέθηκαν παύει αναδρομικά από 1/1/2012 η καταβολή των επιπλέον εισφορών, εάν μέχρι 31/12/2011 δεν είχαν συμπληρώσει οι «παλαιοί» ασφαλισμένοι 3600 και ο «νέοι» 3375 μέρες ασφάλισης στα ΒΑΕ.</p> <p>Αντίθετα, για όσους είχαν συμπληρώσει τις προαναφερόμενες μέρες ασφάλισης μέχρι 31/12/2011, συνεχίζεται η ασφάλισή τους κατά τον ΚΒΑΕ έστω και αν εξαιρέθηκε η εργασία και η ειδικότητά τους.</p>
Επιδότηση ανεργίας	<p>Άνεργοι που θα ζητήσουν πρώτη φορά επιδότηση ανεργίας θα πρέπει να έχουν συμπληρώσει 80 τουλάχιστον ημερομίσθια κατ' έτος τα τελευταία τρία χρόνια και όσοι ζητούν επιδότηση για δεύτερη φορά 150 ημερομίσθια το εξάμηνο.</p>
Επικουρικές συντάξεις	<p>Μείωση κατά μέσο όρο ποσοστού 15-20% (Διατηρείται η παρακράτηση υπέρ ΛΑΦΚΑ)</p>
Εργόσημο	<p>Επιβάλλεται η υποχρεωτική ασφάλιση με εργόσημο όλων των κατ' οίκον απασχολούμενων, με κίνητρο για την ασφάλιση των συνήθως ανασφάλιστα απασχολούμενων τη μείωση του ασφαλιστρού στο 20% (από 44% για τον εργαζόμενο και τον εργοδότη).</p>

Με άλλα λόγια διαπιστώνεται και από αυτή την νομοθετική παρέμβαση (Ν. 3996/11) ότι συνεχίζεται η προσφιλής και πεπατημένη μέθοδος της εισπρακτικής και αναποτελεσματικής (εκ του αποτελέσματος) λογικής για την χρηματοδότηση του ελλείμματος και την εξασφάλιση πόρων με τρόπους (μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών, επιδείνωση των όρων και των συνθηκών συνταξιοδότησης, συρρίκνωση και κατάργηση κοινωνικο-ασφαλιστικών δικαιωμάτων) που διευρύνουν το κοινωνικό έλλειμμα και συρρικνώνουν τις προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής και σύγκλισης, μετατρέποντας σταδιακά στην Ελλάδα το πρότυπο του κράτους-πρόνοιας σε πρότυπο κράτους-φιλανθρωπίας και κοινωνικής ανασφάλειας.

11.2. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα ως πεδίο μετάβασης από την ασφάλεια στην ανασφάλεια της κοινωνικής προστασίας

Ιστορικά η **συρρίκνωση** του αναδιανεμητικού ρόλου του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα έχει σε σημαντικό βαθμό επιτευχθεί με την μετεξέλιξη του Κοινωνικού Προϋπολογισμού σε Τμήμα του Κρατικού Προϋπολογισμού και των αναγκών μείωσης του δημόσιου ελλείμματος. Πράγματι, η **κρατική διαχείριση** του κοινωνικού κεφαλαίου που πραγματοποιήθηκε στην μεταπολεμική Ελλάδα, διέυρυνε το πεδίο των πελατειακών σχέσεων, με την ενσωμάτωση στους κόλπους της πολιτικής εξουσίας νέων κοινωνικών στρωμάτων, αποδομώντας, ταυτόχρονα σε μεσο-πρόθεσμο επίπεδο τις συνθήκες οικονομικής ευρωστίας του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων. Στην ίδια **κατεύθυνση**, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η κρατική διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου απέβλεπε στην μείωση των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού, στερώντας την κοινωνική ασφάλιση από μεγαλύτερες πραγματικές αποδόσεις, στο πλαίσιο μίας αυτοτελούς και ορθολογικής αξιοποίησης των περιουσιακών της στοιχείων.

Ακριβώς αυτή η **συστηματική αποστέρηση πόρων** του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων από την πραγματοποιούμενη κρατική διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου, σε συνδυασμό με την μη είσπραξη νομοθετημένων εσόδων της κοινωνικής ασφάλισης (εισφοροδιαφυγή – 6 δις ευρώ στο ΙΚΑ, 2012), την μη ένταξη 1,5 εκατ. απασχολούμενων, ελλήνων και μεταναστών στην κοινωνική ασφάλιση (μερική ή συνολική ανασφάλιστη εργασία), με την περιορισμένη χρηματοδοτική συμμετοχή του κρατικού προϋπολογισμού στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και με την απώλεια πόρων (9 δις ευρώ, 2019) από την αύξηση της ανεργίας, την εκ περιτροπής απασχόληση, την διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και την μείωση των μισθών έχει συρρικνωθεί σε σημαντικό βαθμό η χρηματο-οικονομική του κατάσταση.

Παράλληλα, η **σύνδεση** της χρηματοδότησης και των οικονομικών του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων με τους όρους που εμπεριέχονται (Μνημόνιο 1 και Μνη-

μόνιο 2) και εφαρμόζονται στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια (2009-2012), επιδιώκοντας την μείωση του δημοσίου ελλείμματος και χρέους, μεταξύ των άλλων, με την μείωση των μισθών και των συντάξεων τουλάχιστον κατά 30%, την μείωση των κοινωνικών δαπανών και τη συρρίκνωση του κοινωνικού, κράτους, δημιουργούν συνθήκες μετάβασης από την ασφάλεια της κοινωνικής προστασίας και στην σταδιακή μεταμόρφωση της κοινωνικής ασφάλισης σε εξατομικευμένη και ιδιωτικοποιημένη ασφάλιση.

Ειδικότερα, **οι κατευθύνσεις** αυτές ενσωματώθηκαν στην κοινωνικο-ασφαλιστική νομοθεσία της χώρας μας με διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις από το 2009 μέχρι σήμερα¹²⁰, με άμεσο αποτέλεσμα την μείωση των συντάξεων (κύρια, επικουρική, εφάπαξ) αλλά και τη μεσομακροπρόθεσμη, αφού όπως προβλέπεται (Ν. 3863/10) την περίοδο 2010-2060, οι δαπάνες συντάξεων δεν θα πρέπει να υπερβούν τις 2,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, την στιγμή που την περίοδο αυτή ο αριθμός των συνταξιούχων στην χώρα μας θα αυξηθεί κατά 70%. Όμως, η επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα και την Ευρώπη έχει αποδείξει ότι η διαχειριστική και περιοριστική αυτή προσέγγιση και κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική αδυνατεί να αντιμετωπίσει τις πολύπλευρες διαστάσεις της μακροχρόνιας οικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικής αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Και τούτο γιατί η εφαρμοζόμενη κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική, εμπεριέχει ένα σοβαρό γενετικό λάθος στην σύλληψη, στα μέσα και τους στόχους, το οποίο συνίσταται στον εσφαλμένο ορισμό του προβλήματος. Πράγματι, **το πρόβλημα** στην κοινωνική αποτελεσματικότητα και στην οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρώπη δεν είναι, για παράδειγμα, το προσδόκιμο ζωής, το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, το ύψος των συντάξεων, των κοινωνικών δαπανών, κλπ. Το πρόβλημα, ιδιαίτερα σήμερα είναι, ουσιαστικά, η παρατεταμένη οικονομική κρίση και ύφεση, η απουσία δυναμικής ανάπτυξης, οι πτωτικές εξελίξεις της απασχόλησης, οι αυξητικές τάσεις της ανεργίας, η ανισοκατανομή του εισοδήματος, η σταδιακή μείωση της κρατικής επιχορήγησης, κλπ και για την Ελλάδα το πρόβλημα επιπλέον είναι, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, η ανορθολογική διαχείριση των πόρων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (απώλειες πόρων 1950-1985 ύψους 58 δις ευρώ) που έχει ως αποτέλεσμα την ανησυχητική συρρίκνωση του αποθεματικού της κεφαλαίου. Έτσι, **οι νομοθετικές παρεμβάσεις** που συντελέστηκαν τα τελευταία 20 χρόνια (1990-2008) στην Ελλάδα και στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά την μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7% έως 20%, δεν κατόρθωσαν να «θωρακίσουν» την οικονομική κατάσταση των κοινωνικο-ασφαλιστικών συστημάτων ενόψει των νέων δεδομένων και προκλήσεων της κρίσης και ύφεσης. Όμως, παρόλα

120. Ν3863/2010, Ν 3899/2011, Ν3865/2010, Ν3918/2011, Ν 3918/2011, Ν 4024/2012, Ν 4075/2012, Ν4072/2012, Ν 4038/2012, Ν 4052/2012 κα.

αυτά η Πράσινη Βίβλος (2011) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα αναφέρεται κυρίως, μεταξύ των άλλων, στην διαπίστωση των νέων προκλήσεων της οικονομικής κρίσης με βασική κατεύθυνση την «προσαρμογή της εκάστοτε ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής» από τα κράτη-μέλη στην άσκηση της συνταξιοδοτικής πολιτικής. Επιπρόσθετα στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση και ύφεση, η μείωση των μισθών, η αύξηση της ανεργίας, η γήρανση του πληθυσμού, η απομείωση (53%) των ομολόγων (24 δις ευρώ) του Ελληνικού Δημοσίου που κατείχαν τα ασφαλιστικά ταμεία, η εισφοροδιαφυγή κλπ. περισφίγγουν απειλητικά την οικονομική κατάσταση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Τα δεδομένα αυτά τα οποία συνιστούν τις σοβαρές αντιφάσεις του προγράμματος λιτότητας της Τρόικα και των ελληνικών κυβερνήσεων (Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2) με την έννοια ότι αντί να επιτύχουν τον κεντρικό στόχο μείωσης του δημόσιου ελλείμματος και χρέους, **περιπλέκουν** ακόμη περισσότερο την δημοσιονομική, εισοδηματική, κοινωνική και αναπτυξιακή κρίση της ελληνικής οικονομίας με την παράταση της ύφεσης, την αύξηση της ανεργίας, την μείωση των μισθών, των εισοδημάτων και των συντάξεων επιδεινώνοντας σημαντικά το βιοτικό επίπεδο των πολιτών. Έτσι, η εφαρμοζόμενη **κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική στην Ελλάδα** χαρακτηρίζεται από την ενισχυτική και αναποτελεσματική οικονομικά και κοινωνικά επανάληψη των περιοριστικών πολιτικών της τελευταίας εικοσαετίας στην κατεύθυνση κυρίως: της μείωσης των κύριων, επικουρικών συντάξεων και του εφάπαξ, της μεταβίβασης σημαντικών βαρών στις νέες γενεές, της μεταμόρφωσης του χαρακτήρα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης από διανεμητικό σε κεφαλαιοποιητικό και της διεύρυνσης της εμπορευματοποίησης των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών με την ανάληψη της χρηματοδότησης από τους χρήστες με την αύξηση των ιδιωτικών δαπανών των νοικοκυριών, χωρίς ταυτόχρονα η κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική να κερδίζει την μάχη με τα ελλείμματα του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος. Στην κατεύθυνση αυτή είναι επίσης χαρακτηριστική η νομοθετική παρέμβαση¹²¹ μείωσης των κύριων συντάξεων κατά 12% σε συντάξεις μεγαλύτερες των 1.300 ευρώ τον μήνα (NAT μείωση 7%) που σημαίνει μείωση ανάλογα με το επίπεδο της σύνταξης, από 12 ευρώ έως 240 ευρώ τον μήνα για 451.000 συνταξιούχους (13,6% του συνόλου των συνταξιούχων). Παράλληλα, η μείωση των επικουρικών συντάξεων κατά 10%-20% σημαίνει απώλεια μηνιαίας επικουρικής σύνταξης για 550.000 συνταξιούχους (50% του συνόλου των συνταξιούχων που έχουν επικουρική σύνταξη), ανάλογα με το επίπεδο της επικουρικής σύνταξης από 22,5 ευρώ έως 140 ευρώ. Η εξέλιξη αυτή θα αποφέρει στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης ετήσιους πόρους της τάξης των 450 εκατ. ευρώ και συνιστά το αποτέλεσμα της μη επιλογής υλοποίησης πολιτικών ανασύστασης του κεφαλαιακού αποθέματος της κοινωνικής ασφάλισης με νέους

121. Ν.3863/2010, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει σήμερα.

πόρους (ειδική εισφορά στις χρηματιστηριακές συναλλαγές, στα έσοδα από τυχερά παιχνίδια, στα συμβάσεις-παραχωρήσεις δημόσιων έργων, στα έσοδα από ποινές και πρόστιμα, κλπ). επίσης, η ενοποίηση πέντε επικουρικών ταμείων σε ένα ενιαίο (1/7/2012) ταμείο επικουρικής ασφάλισης μισθωτών (1 εκατ. ασφαλισμένοι, 2,5 εκατομ. συνταξιούχοι) με ενοποίηση των περιουσιακών του στοιχείων, προσδοκά περισσότερο τα πλεονασματικά επικουρικά ταμεία να υποστηρίξουν τα ελλειμματικά, παρά να αποτελέσει εργαλείο οργανωτικής και λειτουργικής ορθολογικής ανασυγκρότησης της επικουρικής ασφάλισης. Τέλος, η λειτουργία ατομικών λογαριασμών στον Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών για την εξασφάλιση, όπως υποστηρίζεται, μεγαλύτερης ανταποδοτικότητας εισφορών (σύστημα προσδιορισμένων εισφορών) - παροχών για τον χρόνο ασφάλισης που έχει διανύσει ο ασφαλισμένος από το 2001 και μετά συνιστά σοβαρή θεσμική ανατροπή στο δημόσιο κοινωνικό και διανεμητικό ασφαλιστικό σύστημα της χώρας μας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η **επιλογή** αυτή ακολουθεί κατά γράμμα την Έκθεση του ΔΝΤ (23.11.2005) για το συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ελλάδα καθώς και την πρόταση της Παγκόσμιας Τράπεζας με τους 3 πυλώνες: i) Κύρια σύνταξη υποβαθμισμένη με σταδιακή απόσυρση της χρηματοδότησης του κράτους, ii) Ατομικοί συνταξιοδοτικοί λογαριασμοί (Ιδιωτική υποχρεωτική ασφάλιση) και iii) Επαγγελματικά Ταμεία (προαιρετική ιδιωτική ασφάλιση). Είναι χαρακτηριστικό ότι το μοντέλο των Ατομικών Λογαριασμών εφαρμόστηκε στην Μαλαισία το 1951, στην Σιγκαπούρη το 1953, στην Ινδία και Ινδονησία το 1950, σε Αφρικανικές χώρες το 1960 καθώς και στην Χιλή. Είναι φανερό ότι με τις εξελίξεις αυτές στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα συντελούνται δύο μορφές αλλαγών: α) παραμετρικές αλλαγές (μείωση συντάξεων) και β) ανατροπή και αλλαγή του μοντέλου του ΣΚΑ με περιορισμό της κρατικής χρηματοδότησης, μείωση των συνταξιοδοτικών δαπανών και επικράτηση της ιδιωτικοποιημένης ασφάλισης.

Η επιδίωξη αυτή ελέγχου αύξησης των συνταξιοδοτικών δαπανών διαμέσου της μεταμόρφωσης, κατά κύριο λόγο, της κοινωνικής ασφάλισης σε ιδιωτικοποιημένη ασφάλιση, ως συμβολή στον ενδεχόμενο ισοσκελισμό των κρατικών προϋπολογισμών κατά την δεκαετία του 2010, καθώς και στον περιορισμό της απόκλισης του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ θα αποδειχθεί ανεπαρκής για την διατήρηση της σταθερότητας του δημόσιου χρέους (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2007). Οι συντάξεις θα μειωθούν, η εξατομίκευση και η ιδιωτικοποίηση του ασφαλιστικού συστήματος θα διευρυνθούν και η ιδιωτικοποιημένη επικουρική ασφάλιση θα λειτουργεί σε συνθήκες υψηλού κινδύνου στις επενδυτικές της επιλογές, με αποτέλεσμα να περιοριστεί σημαντικά η συμβολή της, στον βαθμό που την αφορά, στην αναδιανομή του εισοδήματος και στην εξασφάλιση συνθηκών κοινωνικής συνοχής.

11.3. Επιλογές ιδιωτικοποιημένης μεταμόρφωσης των συνταξιοδοτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι συνταξιοδοτικές παρεμβάσεις που συντελέστηκαν τα τελευταία 20 χρόνια στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά την μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7%-20%, δεν κατόρθωσαν να «θωρακίσουν» την οικονομική κατάσταση των συνταξιοδοτικών συστημάτων ενόψει της νέας κατάστασης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης.

Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστική η προειδοποίηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2000, σύμφωνα με την οποία «η προοπτική της γήρανσης του πληθυσμού (...) συνιστά σημαντικότερη πρόκληση για την εξασφάλιση της επάρκειας και της βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Η γήρανση του πληθυσμού θα συντελεσθεί σε τέτοια κλίμακα που, εάν δεν υπάρξουν οι κατάλληλες μεταρρυθμίσεις, υπάρχει ο κίνδυνος υπονόμευσης (...) της σταθερότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Όμως, οι ανησυχίες αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την γήρανση του πληθυσμού στην Ευρώπη, διογκώθηκαν, αξιοποιήθηκαν και παρουσιάστηκαν στα κράτη-μέλη ως μείζον οικονομικό και δημογραφικό ζήτημα, μόνο και μόνο για να νομιμοποιηθούν ιδεολογικά κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές που είχαν ως κεντρικό στόχο την μείωση της κρατικής παρέμβασης την παροχή κοινωνικής προστασίας (Walker, 1991, σελ. 31, Α. Κρητικός, 2010, σελ 42). Έτσι, σε επίπεδο νομοθετικών **κοινωνικο-ασφαλιστικών** παρεμβάσεων και στρατηγικής προοπτικής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στα κράτη-μέλη, η μονομερής αυτή προσέγγιση της γήρανσης του πληθυσμού ως θεμελιώδους αιτίας των ελλειμμάτων των συνταξιοδοτικών ταμείων, οδήγησε τις προτεραιότητες και τις επιλογές τους στην μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα, βασική σύνταξη).

Παράλληλα, επιδιώχθηκε από τις κοινωνικο-ασφαλιστικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη, οι επιπτώσεις του δημογραφικού ελλείμματος να χρηματοδοτηθούν από την αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, την μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών, αντί η διαμόρφωση μίας δυναμικής μακράς πνοής δημογραφικής πολιτικής να χρηματοδοτηθεί και να θωρακισθεί το ΣΚΑ με νέους πόρους από την αναπτυξιακή λειτουργία της οικονομίας.

Παράλληλα, οι σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης αντιμετωπίζονται στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με νομοθετικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση κυρίως: της μεταβίβασης σημαντικών βαρών στις νέες γενεές, της μετατόπισης από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά συνταξιοδοτικά συστήματα και της μετάθεσης της χρηματοδότησης περισσότερων ασφαλιστικών κινδύνων στα άτομα.

Επιπλέον, σύμφωνα με την έκθεση του ΟΟΣΑ (Pension Outlook, 2012), λόγω της αύξησης κατά επτά έτη του προσδόκιμου ζωής κατά τα επόμενα πενήντα έτη, η κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να αυξήσουν τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης προκειμένου να εξασφαλίσουν την βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών τους συστημάτων. Η αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, η σύνδεσή τους με το προσδόκιμο ζωής καθώς και η άρση εμποδίων για την περαιτέρω παραμονή στην εργασία, κατά την έκθεση του ΟΟΣΑ, θα έχουν θετικές επιπτώσεις στην αντιμετώπιση της σημερινής οικονομικής κρίσης και ύφεσης, συμβάλλοντας αφενός στην δημοσιονομική προσαρμογή και στην διασφάλιση της βιωσιμότητας των ασφαλιστικών συστημάτων.

Με άλλα λόγια, **τα κράτη-μέλη** επιλέγουν σήμερα την προσφιλή και πεπατημένη μέθοδο της εισπρακτικής και αναποτελεσματικής (εκ του αποτελέσματος) λογικής για την χρηματοδότηση του ελλείμματος και την εξασφάλιση πόρων με τρόπους (μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών και επιδείνωση των όρων και των συνθηκών συνταξιοδότησης) που διευρύνουν το κοινωνικό έλλειμμα και συρρικνώνουν, τις προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής και σύγκλισης, μετατρέποντας σταδιακά το ευρωπαϊκό πρότυπο του κράτους-πρόνοιας σε πρότυπο κράτους-φιλανθρωπίας.

Στην κατεύθυνση αυτή, **οι ρυθμίσεις** των νέων ασφαλιστικών νόμων (Ν. 3863/2010 και Ν. 3865/2010) στην Ελλάδα προσανατολίζονται κυρίως: στην αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων, στην αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, στην εισαγωγή κεφαλαιοποιητικών στοιχείων (βασική) και ανταποδοτική σύνταξη, ...κλπ, με κεντρικό στόχο την εξασφάλιση πόρων διαμέσου της μείωσης των συντάξεων (μέχρι 30%) για την χρηματοδότηση του μακροχρόνιου ελλείμματος του ΣΚΑ. Παράλληλα, οι ρυθμίσεις αυτές που οδηγούν σε συνθήκες φτωχοποίησης τους συνταξιούχους, δεν εξασφαλίζουν τους αναγκαίους πόρους για την χρηματοδότηση του μακροχρόνιου ελλείμματος και ως εκ τούτου δεν συμβάλλουν (όπως και οι αντίστοιχες νομοθετικές παρεμβάσεις που έγιναν στα κράτη-μέλη την εικοσαετία 1990-2010) στην αποκατάσταση της βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων.

Όμως, στο πλαίσιο αυτών **των συνταξιοδοτικών επιλογών** αναδεικνύονται τα εξής **ερωτήματα**: α) είναι δυνατόν να ομιλούμε στην ευρωπαϊκή ένωση για συνταξιοδοτικές παροχές που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, όταν την τελευταία εικοσαετία με τις αλλεπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη, καταβλήθηκε προσπάθεια περιορισμού της δημόσιας χρηματοδότησης με την συρρίκνωση του επιπέδου των παροχών; β) είναι δυνατόν ένα τόσο σοβαρό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα που αφορά τρεις γενεές (συνταξιούχοι, ασφαλισμένοι, νέες γενεές) να αντιμετωπίζεται ως δημοσιονομικό ζήτημα και ως ζήτημα εσόδων -δαπανών; γ) είναι δυνατόν το ζήτημα ανεύρεσης νέων πόρων για το ΣΚΑ να μην εμπεριέχεται στις αναπτυξιακές πολιτικές, στις πολιτικές απασχό-

λησης στην αναδιανομή του εισοδήματος, στην παραγωγικότητα της εργασίας και στο φορολογικό σύστημα; δ) είναι δυνατόν η σταδιακή αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής του πληθυσμού να συνοδεύεται από αυτόματη αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης αδιαφορώντας για την έκρηξη της ανεργίας των νέων; δηλ. όταν τα παιδιά που γεννήθηκαν το 2000 θα πεθάνουν το 2090 ή το 2095, με την επικρατούσα λογική της Λευκής Βίβλου το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης θα φθάσει στα 70 ή στα 75 έτη; ε) είναι δυνατόν ένα συνταξιοδοτικό σύστημα από την φύση και τον χαρακτήρα του διαγενεακής αλληλεγγύης να μετεξελίσσεται από τις νομοθετικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη σε συνταξιοδοτικό σύστημα σύγκρουσης των γενεών; στ) είναι δυνατόν στις αρχές του 21ου αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση να μην σχεδιάζεται η μετεξέλιξη των εθνικών συνταξιοδοτικών συστημάτων σ' ένα ολοκληρωμένο σύστημα ευρωπαϊκής πολιτικής; ζ) είναι δυνατόν, ενώ για παράδειγμα στην Ελλάδα, την περίοδο 2010-2060 ο αριθμός των συνταξιούχων θα αυξηθεί κατά 70%, να προβλέπεται (Δ.Ν.Τ., Ε.Ε., ΕΚΤ) ότι την ίδια περίοδο η αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών δεν θα είναι μεγαλύτερη του 2,5%, μετατρέποντας σταδιακά την συνταξιοδοτική παροχή σε συνταξιοδοτικό βοήθημα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων;

Κατά συνέπεια εάν **το ζήτημα** των συνταξιοδοτικών συστημάτων και των συνταξιοδοτικών επιλογών στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επανεξετασθεί στις νέες συνθήκες της κρίσης και μετά την κρίση συνθετικά και ολιστικά, τότε θα είμαστε μάρτυρες μίας κοινωνικο-ασφαλιστικής πολιτικής διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού ελλείμματος. Σε μία τέτοια προοπτική θα είμαστε μάρτυρες **αποδόμησης** του «κοινωνικού» και του «συλλογικού» σε όφελος του «ατομικού, **υπονόμησης** της βιωσιμότητας, **συρρίκνωσης** της κοινωνικής αποτελεσματικότητας και **έλλειψης** της φερεγγυότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου, Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας, Αθήνα, 2012.
- Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015, Αθήνα 2011.
- Απόφαση Φ.11321/22575/1810/2011 Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Αφάλισης,
- Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας (2011), Αυτασφάλιση στο ΙΚΑ ΕΤΑΜ απολυομένων ηλικίας 55-64 ετών, σύμφωνα με άρθρο 74 του Ν. 3863/2010.
- Γαβρόγλου Σ. (2009), Όψεις ευελιξίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, ΠΑΕΠ, Αθήνα.
- Δημουλάς Κ. (2011), Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και τάσεις εξέλιξης στη χρήση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων: Αθήνα.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2012), Αξιολόγηση εθνικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων του 2012 και του προγράμματος σταθερότητας της Ελλάδας, Βρυξέλλες.
- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Η Ελληνική Οικονομία 2/2012, Αθήνα, Ιούλιος 2012.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2008-2011). Οι εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2009). Οι εργασιακές σχέσεις στον κλάδο του καθαρισμού, www.inegsee.gr.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσιες Εκθέσεις 1997-2011, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου Ηλ. (2010), Υπηρεσίες υγείας. Από το δημόσιο αγαθό στο εμπόρευμα. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.

- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Πληθωρισμός και Ανεργία στην Ελλάδα, Ενημέρωση, τεύχος 77, Αθήνα 2011.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Κρίση Δημόσιου Χρέους στην Ελλάδα, Αιτίες και Προοπτικές, Δεκέμβριος, Αθήνα 2011.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Η Χρηματοπιστωτική κατάσταση του Δημόσιου Τομέα στην Ελλάδα, Αύγουστος, Αθήνα 2011.
- Κατρούγκαλος Γιώργος - Μορφακίδης Χρήστος (2011), Αβεβαιότητα στην εφαρμογή του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης μετά την ασφαλιστική μεταρρύθμιση του 2010-2011. Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αθήνα.
- Κολλιάς Γ. (2011), Τάσεις εξέλιξης και διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των δαπανών του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, επικείμενη δημοσίευση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Κοσμούλης Δημήτριος (2011), Ρυθμίσεις ασφαλιστικού περιεχομένου που αφορούν τους ασφαλισμένους του ΟΑΕΕ μετά τη δημοσίευση του Ν.3996/05-08-2011, Έψιλον 7.
- Κουζής Γ. (2011), Η εργασία στη δίνη της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου: Δέκα επισημάνσεις, Περιοδικό Ουτοπία Τευχ.97, Νοέμβριος - Δεκέμβριος, Αθήνα.
- Κουζής Γ. (2010), Η νεοφιλελεύθερη πορεία απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης από το συλλογικό τόμο, Ο χώρος της κρίσης: Η μεγάλη απάτη, εκδ. Τόπος, Αθήνα.
- Κουζής Γ., Καψάλης Α. (2009), Βασικές αρχές για την απασχόληση στις υπηρεσίες φύλαξης και καθαρισμού στον δημόσιο τομέα, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τευχ. 162, Ιούνιος, Αθήνα.
- Κουσουλάκου Χ. και Βίτσου Ε. (2008), Η αγορά φαρμάκου στην Ελλάδα. Ετήσια έκθεση 2008, ΙΟΒΕ, Αθήνα.
- Κουσουλάκου Χ. και Βίτσου Ε. (2008), Η αγορά φαρμάκου στην Ελλάδα. Ετήσια έκθεση 2008, ΙΟΒΕ, Αθήνα.
- Λαμπουράκη Σ. (2009), Η νέα οδηγία για τον δανεισμό εργαζομένων, Ενημέρωση ΙΝΕ, τευχ. 160, Απρίλιος, Αθήνα.
- Λεοντάρης Μιλτιάδης (2011), Οι αλλαγές στην εργατική και ασφαλιστική νομοθεσία με τον Ν.3996/2011, Εργατική Επιθεώρηση 2011, Αθήνα.
- Μορφάκης Χρήστος (2011), Μικρή Μεταρρύθμιση της Κοινωνικής Ασφάλισης με το Ν.3996/2011, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αθήνα.

- Μπάγκαβος Χρ. (2011), Κατάσταση Υγείας και Δημογραφικά Χαρακτηριστικά των εργαζομένων στην Ελλάδα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων: Αθήνα.
- Μπούρολος Δημήτριος (2010), Η διαδοχική ασφάλιση – Οι πρόσφατες ρυθμίσεις του αρ. 5 του Ν.3863/2010, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αθήνα.
- Οικονόμου Χ. (2011), Το θεσμικό πλαίσιο των παροχών ασθενείας στην Ελλάδα. Ο ρόλος και η λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Υγείας, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Αθήνα.
- Πολύζος Ν. (2007), Χρηματοοικονομική διοίκηση μονάδων υγείας, Διόνικος, Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ. (2010), Οικονομική κρίση, κρίση απασχόλησης και κρίση κοινωνικής ασφάλισης, Αθήνα.
- ΣΕΠΕ (2011), Ετήσια έκθεση πεπραγμένων.
- ΣΕΠΕ (2012), Έκθεση πρώτου τριμήνου για τις συνθήκες εργασίας.
- Σουλιώτης, Κ. (2010), Συνοπτική διαγνωστική μελέτη ΟΠΑΔ, ΟΠΑΔ, Αθήνα.
- Τζανετάκη Θ. (2011), Παροχές υγείας στην Ελλάδα, Αδημοσίευτο κείμενο τεκμηρίωσης, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2012), Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2011, Αθήνα, 2012.
- Υπουργείο Οικονομικών (2011), Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2012, Νοέμβριος 2011, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2012), Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού, Μάιος 2012, Ιούνιος 2012, Αθήνα.
- Ψηλός Γ. (2010), Η κοινωνική ασφάλιση ενώπιον της οικονομικής κρίσης, Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας, Αθήνα.

Ξενογλωσσον

- Agell, J. and Benmarker, H. (2007), Wage incentives and wage rigidity: a representative view from within, *Labour Economics*, 14 (3), pp. 347-369.
- Aglietta, M. (1997), *Macro-économie Internationale*, Paris, Montchrestien.
- Akerlof, G. (1982), Labor contracts as partial gift exchange, *The Quarterly Journal of Economics*, 97 (4), pp. 543-569.
- Akerlof, G. and Yellen, J.L. (1990), The fair-wage hypothesis and unemployment, *Quarterly Journal of Economics*, 105 (2), pp. 255-284.

- Akerlof, G., Dickens, W.T. and Perry, G.L. (1996), The macroeconomics of low inflation, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1996/1.
- Amable, B. (1990), Spcialisation internationale et politique industrielle, *La Revue de l'IREES*, 4, pp. 25-48.
- Amable, B. (2011), Unemployment in the OECD, *Oxford Review of Economic Policy*, 27 (2), pp. 207-220.
- Amable, B. and Verspagen, B. (1995), The role of technology in market share dynamics, *Applied Economics*, 27, pp. 197-204.
- Arestis, P. (1986), Wages and prices in the UK: The post Keynesian view, *Journal of Post Keynesian Economics*, 8 (3), pp. 339-358.
- Arestis, P. (1992), *The Post-Keynesian Approach to Economics*, Aldershot: Edward Elgar.
- Arestis, P. and Mariscal, I. B. (2000), Capital stock, unemployment and wages in the UK and Germany, *Scottish Journal of Political Economy*, 47 (5).
- Arestis, P. and Sawyer, M. (2005), Aggregate demand, conflict and capacity in the inflationary process, *Cambridge Journal of Economics*, 29 (6), pp. 959-974.
- Arestis, P., Baddeley, M. and Sawyer, M. (2007), The relationship between capital stock, unemployment and wages in nine EMU countries, *Bulletin of Economic Research*, 59 (2), pp. 125-148.
- Avrilier, R. (2010), Retour a la source: la remunicipalisation du service de l'eau a Grenoble in Hoedemann and al (eds) *L'eau un bien public*, Editions Charles Lioopold Meyer, Paris.
- Bagavos C. (2011), Regional inequalities in health expectancy in Greece. Paper presented at the 17th European Colloquium on Quantitative and Theoretical Geography (ECQTG2011), Athens, 2-6 September 2011, Department of Geography, Harokopio University of Athens.
- Baker, D., Glyn, A., Howell, D.R. and Schmitt, J. (2005), Labor market institutions and unemployment: A critical assessment of the cross-country evidence, in Howell D. (ed.), *Fighting Unemployment. The Limits of Free Market Orthodoxy*, Oxford: Oxford University Press.
- Ball, L. (1987), Externalities from contract length, *American Economic Review*, No 77.
- Ball, L. and Moffitt, R. (2001), Productivity growth and the Phillips Curve, *Working Paper Series 8421*, National Bureau of Economic Research.

- Ball, L. and Romer, D. (1991), Sticky prices as coordination failure, *The American Economic Review*, 8 (3), pp. 539-552.
- Bassanini, A. and Duval, R. (2006), Employment patterns in OECD countries: Reassessing the role of policies and institutions, OECD Social, Employment and Migration Working Papers 35, Paris: OECD.
- Bauby, P. (1998), *Reconstruire l'action publique*, Syros, Paris.
- Bean, C. (1998), The interaction of aggregate-demand policies and labour market reform, *Swedish Economic Policy Review*, 5 (2), pp. 353-382.
- Belke, A. and Gros, D. (2007), Instability of the eurozone? On monetary policy, house prices and labor market reforms, in Tilly, R., Welfens, P.J.J., Heise, M.(eds) *50 Years of EU Economic Dynamics*, pp. 75-108, Springer.
- Belot, M. and Van Ours, J.C. (2001), Unemployment and labor market institutions: An empirical analysis, *Journal of the Japanese and International Economies*, 15 (4), pp. 403-418.
- Belot, M. and Van Ours, J.C. (2004), Does the recent success of some OECD countries in lowering their unemployment rates lie in the clever design of their labor market reforms?, *Oxford Economic Papers*, 56 (4), pp. 621-642.
- Bensidoun, I., Gaulier, G. and Ónal-Kesenci, D. (2001), The nature of specialization matters for growth: An empirical investigation, Working Paper 13, CEPII Research Center, pp. 1-30.
- Berk, J.M. and Swank, J. (2002), Regional price adjustment in a monetary union: The case of EMU, Working Paper 2002-077/2, Tinbergen Institute.
- Berthold, N., Fehn, R. and Thode, E. (1999), Real wage rigidities, fiscal policy and the stability of EMU in the transition phase, Working Paper 1999/83, IMF.
- Bertola, G. (1999), Labor markets in the EU, Background Paper for EALE, 1999.
- Bertola, G. and Boeri, T. (2002), EMU labour markets two years on: Microeconomic tensions and institutional evolution, in Buti, M. and Sapir, A. (eds), *EMU and Economic Policy in Europe: The Challenge of the Early Years*, Aldershot: Edward Elgar, pp. 249-280.
- Bewley, T.E. (1999), *Why wages don't fall during a recession*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Bewley, T.F. (1998), Why not cut pay?, *European Economic Review*, 42 (3-5), pp. 459-490.

- Bhaduri, A. and Marglin, S. (1990), Unemployment and the real wage: The economic basis for contesting political ideologies, *Cambridge Journal of Economics*, 14 (4), pp. 375-393.
- Blanchard, O. (1979), Wage indexing rules and the behaviour of the economy, *Journal of Political Economy*, 87 (4), pp. 798-815.
- Blanchard, O. (1995), Preface, in Cross, R. (ed.), *The Natural Rate of Unemployment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Blanchard, O. (2007a), A review of Richard Layard, Stephen Nickell, and Richard Jackman's unemployment: Macroeconomic performance and the labour market, *Journal of Economic Literature*, 45 (2), pp. 410-418.
- Blanchard, O. (2007b), Adjustment within the euro: The difficult case of Portugal, *Portuguese Economic Journal*, 6 (1), pp. 1-21.
- Blanchard, O. and Katz, L.F. (1992), Regional evolutions, *Brookings Papers on Economic Activity*, 23 (1), pp. 1-76.
- Blanchard, O. and Katz, L.F. (1997), What we know and do not know about the natural rate of unemployment, *Journal of Economic Perspectives*, 11 (1), pp. 51-72.
- Blanchard, O. and Katz, L.F. (1999), Wage dynamics: Reconciling theory and evidence, *American Economic Review*, 89 (2), pp. 69-74.
- Blanchard, O. and Summers, L. (1986), Hysteresis and the European unemployment problem, *NBER Macroeconomics Annual, National Bureau of Economic Research*, pp.15-90.
- Blanchard, O. and Wolfers, J. (2000), The role of shocks and institutions in the rise of European unemployment: The aggregate evidence, *The Economic Journal*, 110 (462), C1-C33.
- Blecker, R. (1998), International competitiveness, relative wages and the balance of payments constraint, *Journal of Post Keynesian Economics*, 20 (4)
- Boeri, T., Layard, R. and Nickell, S. (2000), Welfare-to-work and the fight against long-term unemployment, Report to prime ministers Blair and D'Alema for the Lisbon European Council, 23 and 24 March.
- Booth, A. (1995), *The Economics of the Trade Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boyer, R. and Petit, P. (1991), Technical change, cumulative causation and growth, in OECD, *Technology and Productivity, the Challenge for Economic Policy*, Paris: OECD.

- Britto, G. and McCombie, J. (2009), Thirlwall's law and the long-term equilibrium growth rate: An application to Brazil, *Journal of Post Keynesian Economics*, 32 (1), pp. 115-136.
- Calmfors, L. (1998), Monetary union and precautionary labour market reform, Seminar Paper 659, Institute for International Economics Studies, Stockholm University.
- Calmfors, L. (2001a), Unemployment, labour market reform and monetary union, *Journal of Labor Economics*, 19 (2), pp. 265-289.
- Calmfors, L. (2001b), Wages and wage-bargaining institutions in the EMU: A survey of the issues, *Empirica*, 28 (4), pp. 325-351.
- Calmfors, L. and Driffil, J. (1988), Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance, *Economic Policy*, 3 (6), pp. 13-61.
- Calmfors, L. and Holmlund, B. (2000), Unemployment and economic growth: A partial survey, *Swedish Economic Policy Review*, 7 (1), pp. 107-153.
- Calmfors, L., Booth, A., Burda, M., Checci, M., Naylor, R. and Visser, J. (2001), The future of collective bargaining in Europe', in Boeri, T., Brugiavini, A. and Calmfors, L. (eds), *The Role of Unions in the Twenty-First Century*, Oxford: Oxford University Press.
- Campolmi, A. and Faia, E. (2006), Cyclical inflation divergence and different labor market institutions in the EMU, *Working Paper Series* 619, European Central Bank.
- Carlin, W. and Soskice, D. (1990), *Macroeconomics and the Wage Bargaining: A Modern Approach to Employment, Inflation and Exchange Rate*, Oxford: Oxford University Press.
- Carlin, W. and Soskice, D. (2006), *Macroeconomics: Imperfections, Institutions and Policies*, Oxford: Oxford University Press.
- Carlin, W., Glyn, A. and Van Reenen, J. (2001), Export market performance of OECD countries: An empirical examination of the role of cost competitiveness, *Economic Journal*, 111 (468), pp. 128-162.
- Casseti, M. (2003), Bargaining power, effective demand and technical progress: A Kaleckian model of growth, *Cambridge Journal of Economics*, 27 (3), pp. 449-464.
- Catin, M. (2000), Les mécanismes et les étapes de la croissance régionale, *Bulletin de l'économie de la défense*, Janvier.
- Cecchetti, S.G. and Debelle, G. (2006), Has the inflation process changed?, *Economic Policy*, 21 (46), pp. 311-352.

- Clower, R. (1965), The Keynesian counter-revolution: A theoretical approach, in Hahn, F.H. and Brechling, F.P.R. (eds), *The Theory of Interest Rates*, London: Macmillan.
- Coriat, B. (1990), *L'atelier et le robot*, Paris: Christian Bourgois.
- De Grauwe, P. (1994), *The Economics of Monetary Integration*, Oxford: Oxford University Press.
- De Grauwe, P. (1996), *International Money*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Decressin, J. and Fatas, A. (1995), Regional labor market dynamics in Europe, *European Economic Review*, 39 (9), pp. 1627-1655.
- Deroose, S., Roeger, W. and Langedijk, S. (2004), Reviewing adjustment dynamics in EMU: From overheating to overcooling, Economic Papers 198, European Economy, Directorate-General Economic and Financial Affairs, European Commission.
- Dimoulas C. (2012), Evidence based-policy and evaluation of primary health services. The case of the insurance fund IKA-ETAM/Greece, 10th Biennial Conference, European Evaluation Society, 1-5 October, Helsinki.
- Dornbush, R. (1987), Exchange rates and prices, *American Economic Review*, 77 (1), pp. 93-106.
- Dornbush, R. (1996), The effectiveness of exchange-rate changes, *Oxford Review of Economic Policy*, 12 (3), pp. 26-38.
- Driver, R. and Muqoz-Bugarin, J. (2010), Capital investment and unemployment in Europe: Neutrality or not?, *Journal of Macroeconomics*, 32 (1), pp. 492-496.
- Driver, R. and Westaway, P.F. (2004), Concepts of equilibrium exchange rates, Working Paper 248, Bank of England.
- Dugard, J., Drage, K. (2012), Shields and Swords: Legal Tools for Public Water, Municipal Services Project.
- Dullien, S. and Fritsche, U. (2008), Does the dispersion of unit labor cost dynamics in the EMU imply long-run divergence?, *International Economics and Economic Policy*, 5 (3), pp. 269-295.
- Dullien, S. and Fritsche, U. (2009), How bad is divergence in the zone? Lessons from the States and Germany, *Journal of Post Keynesian Economics*, 31 (3), pp. 431-457.
- Dullien, S., Fritsche, U., Groessl, I. and Paetz, M. (2009), Adjustment in EMU: Is convergence assured?, DEP Discussion Papers, Macroeconomics and Finance Series 7/2009, Department Economics and Politics, Universität Hamburg.

- Dunlop, J. (1938), The movement of real and money wage rates, *Economic Journal*, 48 (191), pp. 413-434.
- Duval, R. and Elmeskov, J. (2006), The effects of EMU on structural reforms in labour and product markets, *Working Paper Series* 596, European Central Bank.
- Eau de Paris (2011), *Rapport Annuel 2010*.
- Eichengreen, B. (1998), European monetary unification: A tour d'horizon, *Oxford Review of Economic Policy*, 14 (3), pp. 24-40.
- EIRO (2009), Flexicurity and industrial relations, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0803038s/index.htm>
- EIRO (2009), Working conditions and social dialogue, <http://www.eurofound.europa.eu/comparative/tn0710019s/index.htm>
- EIRO (2009), Contribution of collective bargaining to continuing vocational training, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0804048s/index.htm>
- EIRO (2009), Self-employed workers: industrial relations and working conditions, <http://www.eurofound.europa.eu/comparative/tn0801018s/index.htm>
- EIRO (2009), Temporary agency work and collective bargaining in the EU, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0807019s/index.htm>
- EIRO (2009), Wage flexibility, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0803019s/index.htm>
- EIRO (2009), Wage formation in the EU, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0808019s/index.htm>
- EIRO (2010), Industrial relations developments in Europe 2009, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn10040195/index.htm>
- Eisner, R. (1994), Challenge to the natural rate doctrine, *Journal of Post Keynesian Economics*, 17 (1), pp. 159-161, Fall.
- Eisner, R. (1995), Our NAIRU limit: The governing myth of economic policy, *The American Prospect*, 21, pp. 58-64, Spring.
- Elmeskov, J., Martin, J. and Scarpetta, S. (1998), Key lessons for labour market reforms: Evidence from OECD countries' experiences, *Swedish Economic Policy Review*, 5 (2), pp. 205-252.
- Endeweld, M. (2012), Le Mené: un territoire à énergie positive, *L'énergie autrement*, Alternatives Economiques, Hors-Série Poche No 594, Février 2012.
- EPSU (2011), Italian Water Movement forces Monti to respect the results of the referendum.

- European Commission (1994), *Growth, Competitiveness and Employment: The Challenges and Ways forward into the 21st Century*, White Paper.
- European Commission (1997), Economic Policy in EMU, Part A: Rules and Adjustment (Economic Papers 124, November), Part B: Specific Topics (Economic Papers 125, November).
- European Commission (1998-2011), Employment in Europe: Annual reports, Employment and Social Affairs, Brussels.
- European Commission (1998a), 1998 annual economic report: Growth and employment in the stability-oriented framework of EMU, *European Economy*, 65.
- European Commission (1998b), Commission's Recommendation for the Broad Guidelines of the Economic Policies of the Member States and the Community, COM (98) 279 final, May 1998.
- European Commission (2006), The EU Economy: 2006 Review – Adjustment dynamics in the euro area: Experiences and challenges, *European Economy* 6, Directorate-General Economic and Financial Affairs.
- European Commission, Directorate – General for Economic and Financial Affairs, The Economic Adjustments for Greece, Fourth review, Ιούλιος 2011.
- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Quarterly Report on the Euro Area, European Union, 2012.
- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Economic Forecast, Άνοιξη 2012.
- Fagerberg, J. (1988), International competitiveness, *The Economic Journal*, 98, pp. 355-374.
- Fagerberg, J. (1996), Technology and competitiveness, *Oxford Review of Economic Policy*, 12 (3), pp. 39-51.
- Faini, R. (1999), Trade unions and regional development, *European Economic Review*, 43 (2), pp. 457-474.
- Fay, J. and Medoff, J. (1985), Labor and output over the business cycle: Some direct evidence, *American Economic Review*, 75 (4), pp. 638-655.
- Felipe, J. and McCombie, J. (2009), Are estimates of labor demand functions mere statistical artefacts?, *International Review of Applied Economics*, 23 (2), pp. 147-168.
- Fertig, M. and Schmidt, C.M. (2002), Mobility within Europe: What do we (still not) know?, Discussion Paper 447, IZA.

- Fihlo, B. (2002), The balance of payments constraint: From balanced trade to sustainable debt, CEPA Working Paper 2001/06, Center for Economic Policy Analysis, New York, pp. 1-25.
- Fitoussi, J.-P., Jestaz, D., Phelps, E. and Zoega, G. (2000), Roots of the recent recoveries: Labor reforms or private sector forces?, *Brookings Papers on Economic Activity*, 31 (1), pp. 237-311.
- Frangakis, M., Huffschnid, J. (2010), Privatisation in Western Europe in Frangakis, M., Hermann, C. and Huffschnid, J. (eds), *Privatisation against the European Social Model*, Palgrave Macmillan, February 2010.
- Freeman, R. (2005), Labor market institutions without blinders: The debate over flexibility and labor market performance, NBER Working Paper 11286, National Bureau of Economic Research, Cambridge MA.
- Jagger C., Robine J.-M, Van Oyen H. and Cambois E. (2008), Life expectancy with chronic morbidity, European Commission, (ed.) Major and chronic diseases - report 2007. Luxembourg: European Communities pp. 291-304.
- Galbraith, J.K. (1997), Time to ditch the nairu, *Journal of Economic Perspectives*, 11 (1), pp. 93-108.
- Goodwin, R.M. (1951), The nonlinear accelerator and the persistence of business cycles, *Econometrica*, 19 (1), pp. 1-17.
- Gray, J.A. (1978), On indexation and contract length, *Journal of Political Economy*, 86 (1), pp. 1-18.
- Gros, D. (2006), Will EMU survive 2010?, Technical report, Centre for European Policy Studies.
- Gros, D., Mayer, T. and Ubide, A. (2005), EMU at risk: 7th annual report of the CEPS Macroeconomic Policy Group, *Economic Policy*, CEPS Paperbacks, Centre for European Policy Studies.
- Grubel, H. (2005), Small country benefits from monetary union», *Journal of Policy Modeling*, 27 (4), pp. 509-523.
- Hachfeld, D. (2008), The remunicipalisation of water – Some reflections on the cases of Potsdam and Grenoble, Paper presented at the workshop, The Public – Alternatives to Privatisation, during the European Summer University of Attac, 1st to 6th August, Saarbrücken.
- Hachfeld, D., Terhorst, P., Hoedeman, O. (2009), Progressive Public Water Management in Europe, Transnational Institute and Corporate Europe Observatory.

- Hall, D. (2012), Remunicipalisation of Public Services in Europe, Public Services International Research Unit (PSIRU), University of Greenwich, presentation in RIGA for the European Federation of Public Services (EPSU).
- Hall, P. and Soskice, D. (eds) (2001), *Varieties of Capitalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Hansen, J. and Roeger, W. (2000), Estimation of real equilibrium exchange rates, *Economic Papers* 144, Directorate-General Economic and Financial Affairs, European Commission.
- Harrod, R.F. (1951), *The Life of John Maynard Keynes*, New York: Harkourt, Brace.
- Hein, E. and Stockhammer, E. (2007), Macroeconomic policy mix, employment and inflation in a post-Keynesian alternative to the New Consensus model, Working Paper 110, Vienna University of Economics and B.A.
- Hein, E. and Stockhammer, E. (2010), Macroeconomic policy mix, employment and inflation in a post-Keynesian alternative to the New Consensus model, *Review of Political Economy*, 22 (3), pp. 317-354.
- Hein, E. and Vogel, L. (2008), Distribution and growth reconsidered: Empirical results for six OECD countries, *Cambridge Journal of Economics*, 32 (3), p. 479-511.
- Heinemann, E. (1999). Flexibility of Wage Contracts and Monetary Policy, Munich: University of Munich.
- Hicks, J.R. (1974), *The Crisis in Keynesian Economics*, Oxford: Basil Blackwell.
- Hicks, J.R. (1975), What is wrong with monetarism», *Lloyds Bank Review*, 118, pp. 1-13.
- Hoeller, P., Giorno, C. and De la Maisonnette, C. (2002), Overheating in small euro area economies: Should fiscal policy react?, Working Paper 323, OECD Economics Department, Paris.
- Hoeller, P., Giorno, C. and De la Maisonnette, C. (2004), One money, one cycle? Making monetary union a smoother ride, Working Paper 401, OECD Economics Department, Paris.
- Holden, S. (1994), Wage bargaining and nominal rigidities, *European Economic Review*, 38 (5), pp. 1021-1039.
- Holden, S. (2001), Monetary policy and nominal rigidities under low inflation, CESifo Working Paper 481, Munich.
- Holden, S. (2004), Wage formation under low inflation, CESifo Working Paper 1252, Munich.

- Holden, S. and Wulfsberg, F. (2005), Downward nominal wage rigidity in the OECD, *Memorandum 10*, Department of Economic, University of Oslo.
- Howell, D., Baker, D., Glyn, A. and Schmitt, J. (2007), Are protective labor market institutions at the root of unemployment? A critical review of the evidence, *Capitalism and Society*, 2 (1), Article 1.
- IMF (1999), Chronic unemployment in the Euro area: Causes and cures», *World Economic Outlook*, chapter IV.
- IMF (2003), Unemployment and labour market institutions: Why reforms pay off, *World Economic Outlook*, chapter IV.
- International Monetary Fund Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility - Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece, Μάρτιος 2012.
- International Monetary Fund, Greece: Fifth Review Under the Stand-By Arrangement, Δεκέμβριος 2011.
- International Monetary Fund, Greece: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding, Μάρτιος 2012.
- IRES (2010). L'état social à l'épreuve de l'austérité, *Chronique Internationale de l'IRES*, n° spécial, novembre 2010.
- Jonung, L. and Sjöholm, F. (1999), Should Finland and Sweden form a monetary union?, *World Economy*, 22 (5), pp. 683-700.
- Kahneman, D., Knetsch, J.L. and Thaler, R. (1986a), Fairness as a constraint on profit seeking: Entitlements in the market, *American Economic Review*, 76, pp.728-741.
- Kahneman, D., Knetsch, J.L. and Thaler, R. (1986b), Fairness and the assumptions of economics, *Journal of Business*, 59 (4), part 2, pp. S285-S300.
- Kaldor, N. (1957), A model of economic growth, *The Economic Journal*, 67 (268), pp. 591-624. Kaldor, N. (1961), Capital accumulation and economic growth, in Lutz, F.A. and Hague, D.C. (eds), *The Theory of Capital*, London: Macmillan.
- Kaldor, N. (1972), The irrelevance of equilibrium economics, *The Economic Journal*, 82 (328), pp. 1237-1255.
- Kaldor, N. (1978a), Causes of the slow rate of economic growth in the United Kingdom, in *Further Essays on Economic Theory*, London: Duckworth, pp. 100-138.

- Kaldor, N. (1978b), The effects of devaluation of trade in manufacturers, in *Further Essays on Applied Economics*, London: Duckworth.
- Kaldor, N. (1982), *The Scourge of Monetarism*, Oxford: Oxford University Press.
- Kaldor, N. (1985), *Economics Without Equilibrium*, Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Kalecki, M. (1938), The determinants of distribution of the national income, *Econometrica*, 6 (2), pp. 97-112.
- Kalecki, M. (1952), *Theory of Economic Dynamics*, New York: Augustus M. Kelley.
- Kapadia, S. (2004), The capital stock and equilibrium unemployment: A new theoretical perspective, *Discussion Paper Series 181*, Department of Economics, Balliol College, Oxford: Oxford University.
- Karanassou, M., Sala, H. and Salvador, P. F. (2008), Capital accumulation and unemployment: New insights on the Nordic experience, *Cambridge Journal of Economics*, 32 (6), pp. 977-1001.
- Keynes, J.M. (1964 [1936]), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, New York: Harvest Book/Harcourt Brace and Company.
- Kriesler, P., Lavoie, M. (2004), *The New View on Monetary Policy: The New Consensus and its Post-Keynesian Critique*, manuscript.
- Krugman, P. (1987), Pricing to market when the exchange rate changes, in Arndt and Richardson, D. (eds), *Real-Financial Linkages Among Open Economies*, Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology Press.
- Lane, P. (2006), The real effects of EMU, *Discussion Paper Series 5536*, Centre for Economic Policy Research.
- Lavoie, M. (1992), *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*, Aldershot: Edward Elgar.
- Lavoie, M. (2003), Real wages and unemployment with effective and notional demand for labor, *Review of Radical Political Economics*, 35 (2), pp. 166-182.
- Layard, R., Nickell, S. and Jackman, R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford: Oxford University Press.
- Le Masne, P. (2008), *Les services publics: approches économiques et enjeux sociaux*, Didact Economie, Presses Universitaire de Rennes.
- Lindbeck, A. (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology Press.

- Lindbeck, A. and Snower, D. (1986), Wage setting, unemployment and insider-outsider relations, *American Economic Review*, 76 (2), p. 235-239.
- Lobina, E. (2006), Watertime case study – Grenoble, France, Water Time Project, watertime.net.
- Mairie de Paris (2011), Baisse du prix de l’eau potable a Paris et mesures associées en faveur des plus démunis, Dossier de Presse, 22/3/2011.
- Malinvaud, E. (1977), *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Oxford: Basil Blackwell.
- Malley, J. and Moutos, T. (2001), Capital accumulation and unemployment: A tale of two ‘continents’, *Scandinavian Journal of Economics*, 103 (1), pp. 79-99.
- Mankiw, (2001), The inexorable and mysterious trade-off between inflation and unemployment, *The Economic Journal*, 111, pp. C45-C61, May.
- Mankiw, N.G. and Ball, L. (2004), The NAIRU in theory and practice, NBER Working Paper 8940, National Bureau of Economic Research.
- Martinez-Mongay, C. and Maza Lasierra, L.A. (2009), Competitiveness and growth in EMU: The role of the external sector in the adjustment of the Spanish economy, *Economic Papers* 355, European Economy, Directorate-General Economic and Financial Affairs, European Commission.
- Mazier, J., Mathis, J. and Rivaud-Danset, D. (1988), *La compétitivité industrielle*, Paris: Dunod.
- Mazier, J., Oudinet, J. et Saglio, S. (2002), La flexibilité des prix relatifs et la mobilité du travail en Union monétaire, *Revue de l’OFCE*, 83.
- McCombie, J.S.L. and Thirlwall, A.P. (1997), The dynamic Harrod foreign trade multiplier and the demand-orientated approach to economic growth: An Evaluation», *International Review of Applied Economics*, 11 (1), pp. 5-26.
- McDonald, D. (2011), Remunicipalisation works, in Pigeon and al (eds) *Putting Water Back in Public Hands*, published by the Transnational Institute, Amsterdam, March 2012.
- Miaouli, N. (2001), Employment and capital accumulation in unionised labour markets: Evidence from five South-European countries, *International Review of Applied Economics*, 15 (1), pp. 5-29.
- Naastepad, C.W.M. (2006), Technology, demand and distribution: A cumulative growth model with an application to the Dutch productivity growth slowdown, *Cambridge Journal of Economics*, 30 (3), pp. 403-434.

- Nickell, S. (1997), Unemployment and labor market rigidities: Europe versus North America, *Journal of Economic Perspectives*, 11 (3), pp. 55-74.
- Nickell, S. (1998), Unemployment: Questions and some answers, *Economic Journal*, 108 (448), pp. 802-816.
- Nickell, S. and Layard, R. (1998), Labour market institutions and economic performance», Discussion Paper 407, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Sciences.
- Nickell, S., Nunziata, L. and Ochel, W. (2005), Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?, *The Economic Journal*, 115 (500), pp. 1-27.
- Nicoletti, G. and Scarpetta, S. (2005), Product market reforms and employment in OECD countries, Working Papers 472, OECD Economics Department, Paris.
- O'Shaughnessy, T. (2011), Hysteresis in unemployment, *Oxford Review of Economic Policy*, 27 (2), pp. 312-337.
- OECD (1986), *Flexibility in the Labour Market. The Current Debate*, Paris.
- OECD (1994), *The OECD Jobs Study: Evidence and explanations*, Paris.
- OECD (1998), The OECD jobs strategy: Progress report on implementation of country-specific recommendations, Working Paper 196, OECD Economics Department, Paris.
- OECD (2000), *EMU: One Year On*, Paris.
- OECD (2010), *Health at a Glance: Europe*, OECD, Paris.
- Palley, T. I. (1994), Debt, aggregate demand and the business cycle: An analysis in the spirit of Kaldor and Keynes», *Journal of Post Keynesian Economics*, 16 (3), pp. 371-390.
- Palley, T. I. (2010), Inside debt and economic growth: a neo-Kaleckian analysis, in Setterfield, M. (ed.), *Handbook of Alternative Theories of Economics Growth*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Pigeon, M. (2011), Une eau publique pour Paris: symbolism and success in the heartland of private water, in Pigeon and al (eds) *Putting Water Back in Public Hands*, published by the Transnational Institute, Amsterdam, March 2012.
- Pissarides, C.A. (1990), *Equilibrium Unemployment Theory*, Oxford: Basil Blackwell.
- Pissarides, C.A. (1997), The need for labour market flexibility in a European economic and monetary union, *Swedish Economic Policy Review*, 4 (2), pp. 513-545

- Pissarides, C.A. (2008), The labour market and the Euro, *Cyprus Economic Policy Review*, 2 (1), pp. 3-9.
- Rowthorn, R. (1977) Conflict, inflation and money, *Cambridge Journal of Economics*, 1 (3), 215-239.
- Rowthorn, R. (1980), *Capitalism, Conflict and Inflation*, London: Lawrence and Wishart.
- Rowthorn, R. (1981), Demand, Real Wages and Economic Growth, *Thames Papers in Political Economy*, North East London Polytechnic, London.
- Rowthorn, R. (1995), Capital formation and unemployment, *Oxford Review of Economic Policy*, 11 (1), pp. 26-39.
- Rowthorn, R. (1999), Unemployment, capital-labour substitution, and economic growth, IMF Working Paper WP/99/43, Washington DC.
- Sawyer, M. (1997a), The NAIRU: A critical appraisal, Working Paper 203, *The Jerome Levy Economics Institute of Bard College*, Annandale-on-Hudson.
- Sawyer, M. (1997b), Aggregate demand, investment and the NAIRU, Working Paper 202, *The Jerome Levy Economics Institute of Bard College*, Annandaleon-Hudson.
- Sawyer, M. (2002), The NAIRU, aggregate demand and investment, *Metroeconomica*, 53 (1), pp. 66-94.
- Sawyer, M. (2004), The NAIRU, labor market ‘flexibility’ and full employment, in Stanford, J., Vosko, L. (eds), *Challenging the Market: The Struggle to Regulate Work and Income*, Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Sawyer, M. (2005), Towards a simple macroeconomic model incorporating the key Heterodox Propositions, Working Paper, University of Leeds, October.
- Sawyer, M. (2012), The Kaleckian analysis of demand-led growth, *Metroeconomica*, 63 (1), pp.7-28.
- Scarpetta, S. (1996), Assessing the role of labour market policies and institutional settings on unemployment: A cross-country study, *OECD Economic Studies*, 26.
- Setterfield, M. (1998), History versus equilibrium: Nicholas Kaldor on historical time and economic theory, *Cambridge Journal of Economics*, 22 (5), pp. 521-537.
- Setterfield, M., Gordon, D. and Osberg, L. (1992), Searching for a will o’ the wisp: An empirical study of NAIRU in Canada, *European Economic Review*, 36 (1), pp. 119-136.

- Sheaff R. (2009), *Medicine and Management in English Primary Care: A Shifting Balance of Power?*, *Journal of Social Policy*, Cambridge University Press, 38 (4) pp. 627–647.
- Skott, P. (2005), *Fairness as a source of hysteresis in employment and relative wages*, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 57 (3), pp. 305-331.
- Sneessens H.R. and Drèze, J.H. (1986), *A discussion of Belgian unemployment combining traditional concepts and disequilibrium econometrics*, *Economica* (Supplement), 53, S89-S119.
- Snower, D. (1995), *Evaluating unemployment policies: What do the underlying theories tell us?*, *Oxford Review of Economic Policy*, 11 (1), pp. 110-135.
- Special Eurobarometer (2010), *Patient safety and quality of health care*, European Commission, Brussels.
- Staiger, D., Stock, J.H., Watson, M.W. (1997), *The NAIRU, unemployment and monetary policy*, *Journal of Economic Perspectives*, 11 (1), pp. 33-49.
- Stiglitz, J. (1997), *Reflections on the natural rate hypothesis*, *Journal of Economic Perspectives*, 11 (1), pp. 3-10.
- Stirati, A. (2001), *Inflation, unemployment and hysteresis: An alternative view*, *Review of Political Economy*, 13 (4), pp. 427-451.
- Stockhammer, E. (2004), *Explaining european unemployment: Testing the NAIRU hypothesis and a Keynesian approach*, *International Review of Applied Economics*, 18 (1), pp. 1-26.
- Stockhammer, E. (2007), *Wage moderation does not work: Unemployment in Europe*, *Review of Radical Political Economics*, 39 (3), pp. 391-397.
- Stockhammer, E. (2008), *Is the NAIRU theory a Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian or a Marxist theory?*, *Metroeconomica*, 59 (3), pp. 479-510.
- Stockhammer, E. (2011), *Wage norms, capital accumulation and unemployment: A post Keynesian view*, Working Paper 253, Political Economy Research Institute, UMASS.
- Stockhammer, E. and Klär, E. (2011), *Capital accumulation, labour market institutions and unemployment in the medium run*, *Cambridge Journal of Economics*, 35 (2), p. 437.
- Stockhammer, E., Onaran, O. and Ederer, S. (2009), *Functional income distribution and aggregate demand in the Euro area*, *Cambridge Journal of Economics*, 33 (1), pp. 139-159.

- Storm, S. and Naastepad, C.W.M. (2007), It is high time to ditch the NAIRU, *Journal of Post Keynesian Economics*, 29 (4), pp. 531-554.
- Taddei, D. et Coriat, B. (1993), *Made in France: L'Industrie Française dans la Compétition Mondiale*, Paris: Le Livre de Poche.
- Terhorst, P., Hall, D. (2011), Re-municipalisation of the Germany energy sector, EPSU.
- Thirlwall, A. P. (1979), The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 128 (791), pp. 45-53.
- Thirlwall, A.P. (1999), A second edition of Keynes's General Theory, *Journal of Post Keynesian Economics*, 21 (3), pp. 367-386, Spring.
- Thorsten S. (2009), Minimum wages in Europe: new debates against the background of economics crisis, ETUI, policy Brief, Issue 2/2009.
- Toth, F. (2010), Healthcare policies over the last 20 years: Reforms and counter-reforms, *Health Policy*, 95, pp.82–89.
- Vansintjan, D. (2012), European Federation of groups and cooperatives of citizens for renewable energy, Public Hearing of the European Parliament for Renewable Energy Systems and Cooperatives, 8/3/2012.
- Williamson, J. (1985), The exchange rate system (revised), *Policy Analyses in International Economics*, 5, Institute for International Economics, Washington DC.
- Williamson, J. (1993), Exchange rate management, *The Economic Journal*, 103 (416), pp. 188-197.
- Williamson, J. (2009), Exchange rate economics, *Open Economies Review*, 20 (1), pp. 123-146.
- Wren-Lewis, S. (2003), Estimates of equilibrium exchange rates for sterling against the euro, HM Treasury, EMU Study, London.
- Yong, V. and Saito Y. (2009), Trends in healthy life expectancy in Japan: 1986 – 2004, *Demographic Research*, 20, pp. 467-494.

Ηλεκτρονικές Πηγές

- http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
(Ameco Database)
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
(Eurostat)

- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>
(World Economic Outlook Database)
- www.oecd.org (Organization for Economic Co-operation and Development)

ISSN: 1108-7765

ISBN: 978-960-9571-24-1

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34

Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr